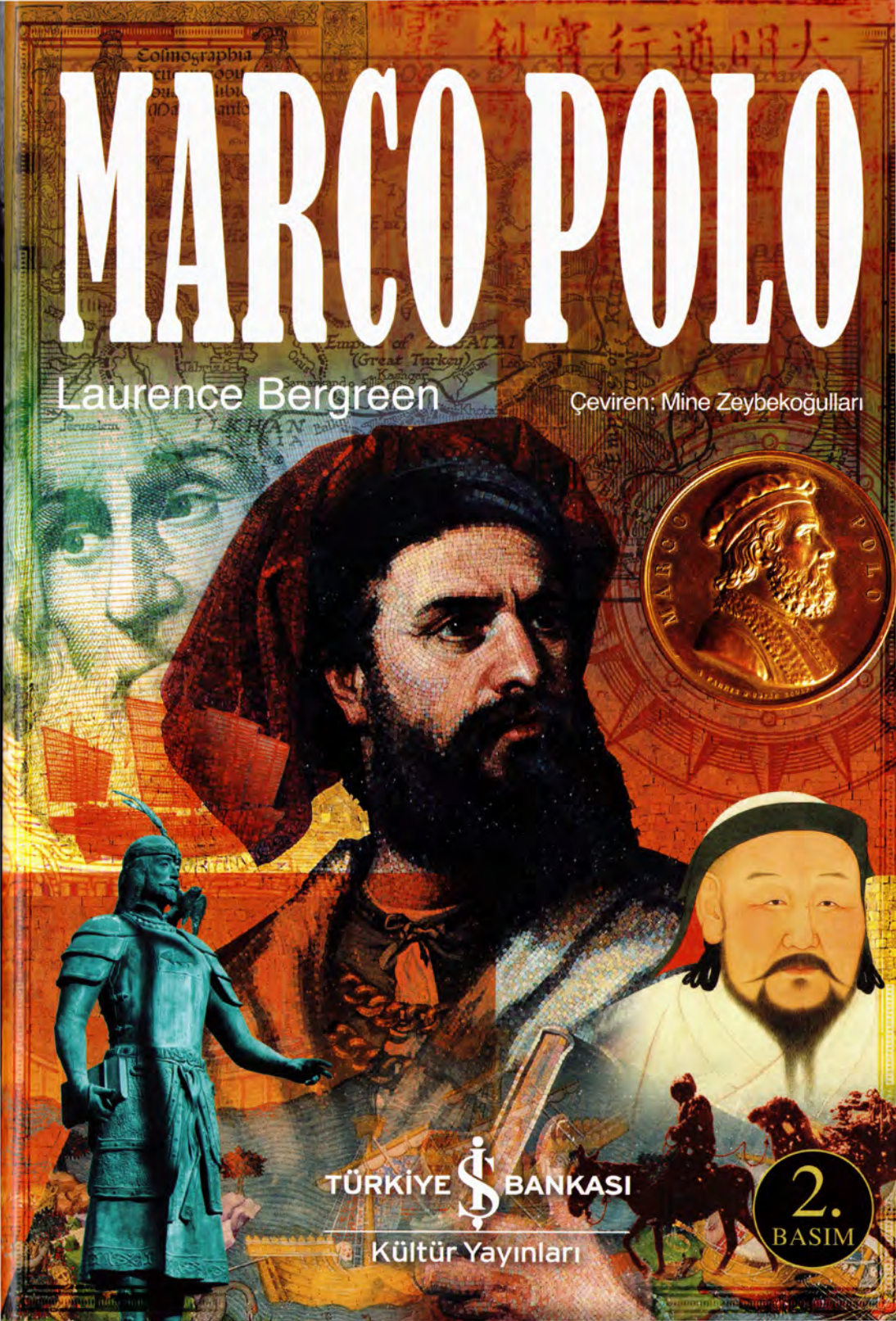
MARCO POLO

Laurence Bergreen

Çeviren: Mine Zeybekoğulları

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

2. BASIM

BİYOGRAFİ

Laurence Bergreen
MARCO POLO

ÖZGÜN ADI
MARCO POLO
FROM VENICE TO XANADU

ÇEVİREN
MİNE ZEYBEKOĞULLARI

COPYRIGHT © LAURENCE BERGREEN RANDOM HOUSE INC.'E BAĞLI
KNOPF DOUBLEDAY GROUP İÇİNDE YER ALAN ALFRED A. KNOPF ARACILIĞIYLA
YAPILAN SÖZLEŞMEYE İSTİNADEN YAYINLANMIŞTIR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2012
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
COŞKUN AK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: MAYIS 2018, İSTANBUL
II. BASIM: OCAK 2021, İSTANBUL

ISBN 978-605-295-476-8

BASKI-CİLT
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/80-81 TOPKAPI
ZEYTİNBURNU İSTANBUL
Tel: (0212) 501 02 72 - (0212) 501 35 91 Faks: (0212) 480 09 14
Sertifika No: 40514

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin,
gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Laurence Bergreen

Marco Polo

Venedik'ten Şang-tu'ya

Çeviren: Mine Zeybekoğulları

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Kitapta Adı Geçen Kişiler XI

Giriş: Komutan 1

BİRİNCİ KİTAP / Avrupa

1. Bölüm
Venedikli Tacirler 11

2. Bölüm
Altın Pasaport 33

3. Bölüm
Acemi 45

4. Bölüm
Afyon Bağımlısı 63

5. Bölüm
Yüksek Ovaların Avareleri 79

6. Bölüm
Moğolların Gizli Tarihi 97

İKİNCİ KİTAP / Asya

7. Bölüm
Evrenin Hâkimi 137

8. Bölüm
Hanın Hizmetinde 157

9. Bölüm
Hayatta Kalma Mücadelesi 183

10. Bölüm
Komutan ve Kraliçe 205

11. Bölüm
Cennet Şehri 223

12. Bölüm
Kutsal Rüzgâr 259

ÜÇÜNCÜ KİTAP / Hindistan

13. Bölüm
Gerçeğin Peşinde 293

14. Bölüm
Moğol Prenses 333

15. Bölüm
Mirasyedi 353

Son Söz: Hikâyeci 383

Teşekkür 403
Notlar 407
Seçilmiş Kaynakça 431
Sözcük Listesi 445
Dizin 447

Annem
Adele Gabel Bergreen'e

Kubilay, "Batı'ya döndüğünde bana anlattığın hikâyeleri kendi halkına da anlatacak mısın?" diye sorar Marco'ya.

"Ben konuşup dururum" der Marco, "ama beni dinleyenler sadece duymak istediklerini aklında tutar. Sizin yüce gönüllülükle kulak verdiğiniz dünya tasviri başka, döndüğüm gün evimin dışında, sokaktaki liman işçileri ve gondolcular arasında ağızdan ağıza dolaşacak olan tasvir başkadır, hatta hayatımın daha sonraki bir döneminde Cenevizli korsanlar tarafından esir alınıp bir macera hikâyeleri yazarıyla aynı hücrede zincire vurulsam, ona yazdıracağım hikâye de başka olabilir. Hikâyeyi yöneten ses değil, kulaktır."

"... vaktiyle ölmüş ama belki de onlar sayesinde yeniden canlanacak olan şehirleri yaşatan gözle görünmeyen sebepleri dinliyorum ben senin sesinden."

- Italo Calvino, *Görünmez Kentler*

Kitapta Adı Geçen Kişiler

BATI

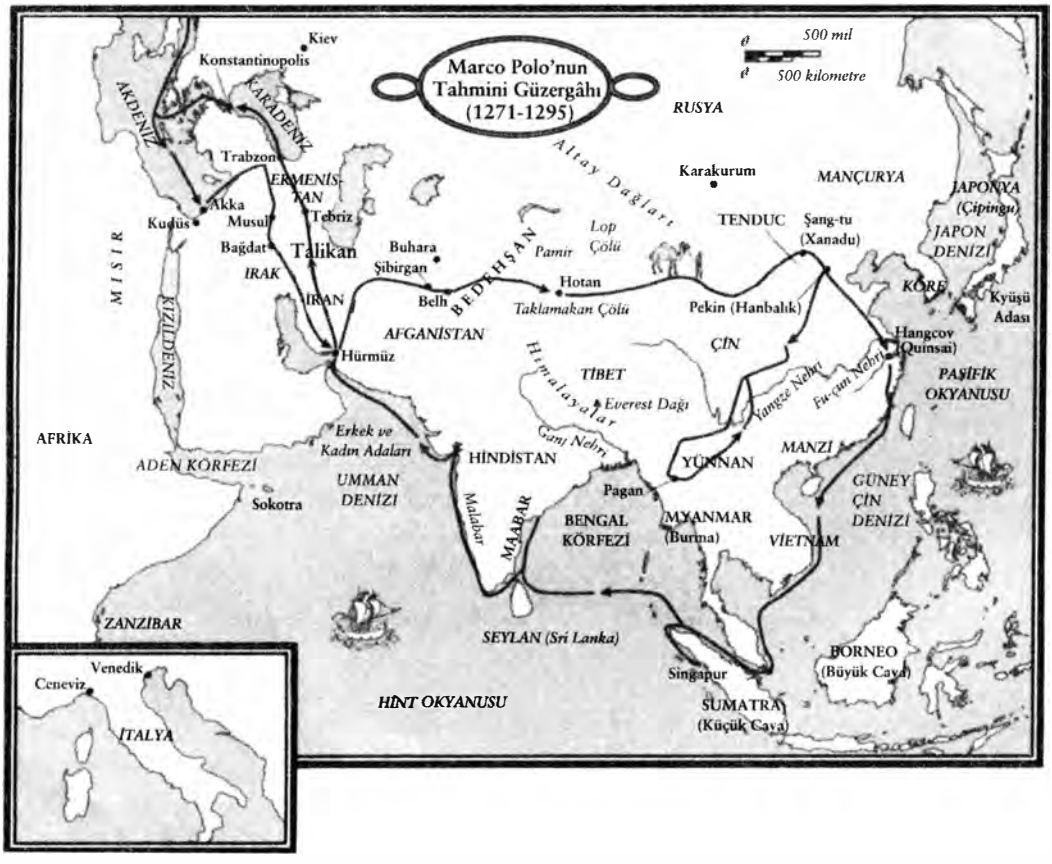
Marco Polo: Venedikli tüccar
Niccolò Polo: Marco'nun babası
Maffeo Polo: Marco'nun amcası
Teobaldo'lu Piacenza: Papalık elçisi, daha sonra Papa X. Gregorius
Pisa'lı Rustichello: Marco'nun Ceneviz'deki hücre arkadaşı ve kitabının ortak yazarı

DOĞU

Cengiz Han: Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu
Ögedey Han: Cengiz'in oğlu ve halefi
Kubilay Han: Cengiz'in torunu, Moğolların Ulu Kağan'ı
Mengü Han: Cengiz'in torunu
Sorgotani Beki: Mengü, Hülagü ve Kubilay'ın annesi
Çabi: Kubilay'ın esas karısı, Budist
Ahmet: Kubilay'ın Müslüman Maliye Nazırı
Nayan: Kubilay'ın Hıristiyan rakibi
Arık Buka: Kubilay'ın küçük erkek kardeşi
Kaydu: Kubilay'ın kuzenlerinden biri
Phags-pa: Tek tip bir Moğol alfabesi tasarlayan Tibetli lama
Bayan Yüz Göz: Kubilay'ın güvenilir komutanı

Marco Polo

(1254-1324)

Marco Polo'nun
Tahmini Güzergâhı
(1271-1295)
500 mil
500 kilometre
Kiev
Konstantinopolis
AKDENİZ
KARADENİZ
Trabzon
ERMENİSTAN
Akka
Kudüs
Musul
Tebriz
Bağdat
Talikan
IRAK
İRAN
MISIR
KIZILDENİZ
Buhara
Şibirgan
Belh
BEDEHŞAN
AFGANİSTAN
Hürmüz
Altay Dağları
Karakurum
RUSYA
MANÇURYA
Lop Çölü
Pamir
TENDUC
Şang-tu (Xanadu)
Hotan
Taklamakan Çölü
Pekin (Hanbalık)
JAPONYA (Çipingu)
JAPON DENİZİ
KORE
Kyüşü Adası
Hangcov (Quinsai)
ÇİN
TİBET
Himalayalar
Everest Dağı
Yangze Nehri
Fu-çun Nehri
PASİFİK OKYANUSU
AFRİKA
Erkek ve Kadın Adaları
ADEN KÖRFEZİ
Sokotra
UMMAN DENİZİ
HİNDİSTAN
Ganj Nehri
YÜNNAN
MANZİ
GÜNEY ÇİN DENİZİ
Pagan
Malabar
MAABAR
BENGAL KÖRFEZİ
MYANMAR (Burma)
VİETNAM
ZANZİBAR
SEYLAN (Sri Lanka)
Singapur
BORNEO (Büyük Cava)
SUMATRA (Küçük Cava)
HİNT OKYANUSU
Venedik
Ceneviz
İTALYA

Giriş

Komutan

Avrupa'daki en güçlü donanmalardan biri olan Ceneviz* donanması 1298 yazında En Huzurlu Ülke (*Serenissima*) Venedik Cumhuriyeti donanmasına saldırmak üzere güçlerini topladı. Doğuya uzanan kazançlı ticaret yolları için rekabet eden bu iki düşman, resmi ateşkes antlaşmalarına rağmen on yıllardır savaş halindeydi.

Kurnaz ve cesur taraf olan Ceneviz, aralarındaki kanlı mücadelede çoğu kez galip gelmenin keyfini sürüyordu. Cenevizliler 1294 yılındaki bir deniz muharebesini, gemilerini devasa bir kare halinde birbirlerine bağlayarak kazanmıştı. Venedikliler taarruza geçtiğinde bu yüzer istihkâm muhtemel istilacıları darmadağın ederek kaçırtmıştı. Cenevizliler ertesi yıl Venediklilerin ana ticaret filosunu batırarak enginlerdeki hâkimiyetlerini tekrar gösterirken sudaki hedefleri tükenince bu sefer karada Venediklilerin peşine düşmüşlerdi. 1296 yılında rakiplerini Konstantinopolis'te toplu şekilde katlederek zalimlik ve açgözlülükleriyle nam kazanmışlardı.

Venedik yavaş yavaş toparlandı. Adını denizde aralıksız süren ticaret savaşlarında bu iki küstah şehir devletinin de üzerinde hak iddia ettiği sarp Dalmaçya kıyılarındaki bir adadan alan Curzola [günümüzde Hırvatistan'ın Korcula Adası-e.] Muharebesi'ne zemin hazırlayacak şekilde, gözü pek amirallerin önderliğindeki gösterişli Venedik kadırgaları, gittikleri her yerde Cenevizlilerin peşine düştü.

---

* Osmanlı'dan gelen terminoloji korunarak metin boyunca bugünkü İtalya'nın Cenova şehri, "Ceneviz", o şehrin sakinleri de "Cenevizliler" olarak adlandırılacaktır-e.n.

Tamamı seksen sekiz gemiden oluşan muazzam Ceneviz donanması bekle-gör stratejisi izleyen, adaların arkasında gizlenip ardından Tunus dolaylarındaki sıcak sulara ilerleyerek aceleci Venediklileri pençesine düşürmeyi uman yeni amiral Lamba Doria'nın kendinden emin komutasında yol aldı. Venedikliler tuzağa düşmezken, Ceneviz güçleri rasgele gelişen yerel çatışmalarla yetinmek zorunda kaldı. Sonunda Amiral Doria daha fazla bekleyemedi ve donanmasına kuzeydeki Venedik Körfezi'ne girmeyi emretti. Gemiler göstermelik olarak Venedik kontrolünde bulunan şehir ve kalelerin önünden geçerken bariz bir dirençle karşılaşmadılar. Düşmanın yokluğunda, Venedik'in yaklaşık altı yüz kilometre güneydoğusundaki Curzola kıyısına demir attılar. O esnada şiddetli bir fırtına donanmadaki seksen sekiz gemiden altısını ıskartaya çıkarttı, fırtına geçtiğinde kurtulanlar adayı yağmalayıp yerle bir etmeye koyulurken, yaptıkları, ortalıkta görünmeyen Venedikliler için dayanılmaz bir sataşma olacaktı.

1298 yılının 6 Eylül sabahı, bastıran sıcak ve nemin ortasında, Venedik donanması aniden sislerin içinden gözüktü: Seçkin ve köklü bir ailenin çocuğu olan Andrea Dandolo'nun komutasındaki doksan altı kadırga. Çiftler halindeki gayretkeş kürekçiler vasıtasıyla çalışan, süratleriyle meşhur Venedik kadırgaları, dev gondolları andıran ince ve zarif gemilerdi. Dalgaların içine güvenle dalıp çıkan kadırgalar, pruva mahmuzlarını aynı güvenle düşman gemilerine doğrultabiliyorlardı. Venedikliler, mahmuzları elverişli bir konuma geldiği andan itibaren kafadan hızla düşmanın üstüne saldırırlardı.

Kürekler suya küçük bir açıyla girdiğinde en verimli halde çalıştığı için bu gemilerin serbest borda yüksekliği bir metreden düşük olurdu. (Kadırgalar, donanımları bu teknoloji için zayıf olmasına rağmen yelkenle de gidebiliyorlardı.) Bir Venedik kadırgası içinde yaşamak, sefillik çekmek demekti. Yaklaşık yüz kişiden oluşan mürettebat daracık alanlara doluşurdu; yiyecek ve su kıttı. Kadırgalar sadece bir haftalık erzak taşırdı; bitkin kürekçiler için kıt tayın, istisnadan ziyade kuraldı. Bu zorlu kısıtlarla başa çıkmak için limanlarda geceler, görevlerini kısa -en fazla üç, dört gün- keserlerdi. Sığ su çekimleri sayesinde karaya iyice sokulur, ölümcül olmalarına karşın şaşırtıcı ölçüde zayıf halleriyle düşmana darbelerini indirecekleri anı beklerlerdi.

İşte Çin'den üç yıl önce dönmüş bir tüccar olan Marco Polo da bu gemilerden birine komuta ediyordu. Kırk dört yaşındaki bu adam savaşın en yaşlı katılımcıları arasındaydı ve açık ara en çok seyahat etmiş olandı. Savaşa "soylu" unvanıyla katılan ve kendi gemisini donatmış olan Polo, gemiyi fiilen yöneten deneyimli kaptanlardan yardım alıyordu. On yedisinden beri dünyayı gezen biri olarak, kendisini en çok evinde hissettiği anlar, yurdundan uzakta olduğu anlardı. Kuşatma altındayken rahat, güvenli ve sakindi. Curzola Muharebesi'nde çarpışmak, Çin konusunda anlattıklarına şüpheyle yaklaşan Venedikli yurttaşları nezdinde kendini şan ve şeref halesiyle kuşatmanın bir yoluydu onun için.

Andrea Dandolo, Marco'yu ve diğer Venediklileri, kendi askerlerinin karaya çıktığı -ve acilen saklanmaya gittiği- Curzola'nın diğer tarafına yönlendirdi. Muharebeye verilen ara sırasında Lamba Doria düşman donanması hakkında fikir edinmiş ve Venediklilerin korktukları için muharebeyi geciktirdiği şeklinde hatalı bir kanıya varmıştı. Halbuki ertesi sabah -8 Eylül Pazar- Venedikliler Curzola'yı boydan boya geçerek Cenevizlilerin ordugâhına taarruza geçtiler.

Venediklilerle karşı karşıya gelme hevesi nihayet karşılık bulan Doria, askerlerini hem karada hem denizde savaşa soktu. Karada oklar göğü kararturken; denizde kadırgalar birbirlerini mahmuzlayıp ateşe verdiler.

Savaşın doruk noktasındayken Doria, yanında oğlu Ottavio ile olan biteni tetkik ettiği sırada Venediklilerin attığı bir ok genç adamın göğsüne isabet etti. Ottavio babasının ayaklarının dibine düştüğü anda can verdi. Gemide bulunan diğer insanlar acısına ortak olmaya çabalarken, Doria onların merhametini reddetti. "Oğlumu açık denizlere yollayın" emrini verdi, "Ona bu noktadan daha iyi bir mezarı nereden bulacağız?"

Rüzgârı arkalarına alan Dandolo önderliğindeki Venedikliler atılıp on Ceneviz kadırgasını ele geçirdiler ancak o coşkuyla gemilerini karaya oturttular. Dokuz saat süren mücadele sonrası harap düşen Venedikliler ağır bir yenilgiye uğradılar. Cenevizliler, kimisini batırıp diğerlerini su hattına kadar yaktıkları seksen dört Venedik kadırgasını ele geçirdiler. Bir zamanların mağrur gemilerinden sadece bir avuç kadarı kaçabildi. Ölü sayısı daha da yüksekti. Cenevizliler toplam sekiz bin kişiyi -Venedik'in toplam nüfusunun anca 100 bin olduğu bir zaman için müthiş bir rakam- esir aldılar. Yaşanan bozgun, Venedik'in Ceneviz ile on yıldır süren savaşı boyunca aldığı en kötü yenilgi anlamına geliyordu.

Utanç içindeki Andrea Dandolo ise kendisini amiral gemisinin direğine bağlayıp kafatası kırılıp can verinceye değin başını direğe vurdu, böylece Cenevizlileri kendisini infaz etme zevkinden mahrum bıraktı.

Kazanılan zaferin büyüklüğü, ele geçirdikleri Venedik kadırgalarını Ceneviz'deki amansız hesaplaşmaya doğru götürürken iyi talihlerine hayret eden Cenevizli güçleri afallatmıştı.

Venedik asilzadesi Marco Polo da binlerce zavallı tutsağın arasındaydı.

Ceneviz donanması sonraki dört hafta boyunca ele geçirilen gemilerle birlikte yoluna genellikle güney yönünde devam edip İtalya'nın topuk kısmını geçtikten sonra batıya, sonra da kuzeydeki Ceneviz'e doğru ilerledi. Gemiler hedefe vardığında tarih 6 Ekim 1298'di. Marco Polo'nun, yelkeni rüzgârda sallanan, sancakları eğrilmiş, komutanı prangalara vurulmuş kadırgası, limanın arka tarafına çekilen ilk gemiydi.

Karada Marco Polo'yu bu utançtan daha fazlası bekliyordu; bazı anlatımlara göre, hemen Palazzo di San Giorgio'ya* hapsedildi. Görkemli ismine rağmen, yapının Venedikliler için kötü çağrışımları vardı çünkü Cenevizlilerin (1260 yılında) Konstantinopolis'teki Venedik Konsolosluğu'ndan utanmasızca çaldıkları taşlardan inşa edilmişti. Ortaya çıkan sonuç, o binadan alınan aslan heykelleriyle süslenerek tamamlanan, Cenevizlilerin askeri üstünlüğününün kaba bir anıtıydı; Venedik'in gücünün sembolü olan o aslan şimdi baş rakibi tarafından terbiye edilmişti.

Cenevizliler iyi besleyip baktıklarını savunurken, onların onur kırıcı davranışlarından ötürü canı yanan Venedikliler, mahkûmların burada açlıktan öldüğünü iddia ediyorlardı. Gerçek muhtemelen ikisinin ortasında bir yerdedir. Tutsaklar istedikleri gibi sarayın içinde dolaşmakta serbesttiler, hatta evlerinden lüks eşyalarını dahi getirtebiliyorlardı. Marco Polo gibi tanınmış tutsaklar, etrafı pahalı kumaşlardan perdelerle çevrilmiş yataklara sahip dairelerde yatabiliyor ve muhtemelen işlerini hizmetkârlarına yaptırabiliyorlardı. Esaret hayatı zulümden ziyade sıkıntı içinde geçiyordu ve yıllarca sürdü.

---

* 1260 yılında saray olarak inşa edilen ve bir dönem hapishane olarak kullanılan bina günümüzde Cenova Liman İdaresi'ne hizmet veriyor-ç. n.

Marco Polo bu onur kırıcı koşullarda bile sükûnetini korudu. Venedikli bir komutan olarak hürmet gördü. Esir düşmeden önce Venedik'te olduğu gibi, önce hapishanede, ardından da Ceneviz'de Asya'daki seyahatlerine dair heyecanlı hikâyeler anlatan birisi olarak tanındı. Bir fenomen olarak kabul edilene dek ilgi çekmeyi ve koşullarını iyileştirmeyi başardı. Moğol İmparatorluğu'nda ve Hindistan'da hayatını kurtarmış olan becerisini devreye sokarak yabancıları kendisine hayran bırakıp gözlerine girdi. Zamanla, doğuştan düşmanları olan Cenevizliler de bu seçkin ve eğlenceli Venedikliyi takdir eder oldular. Marco Polo'nun kariyerine ilişkin en eski anlatımlardan birini aktaran Rönesans bilginlerinden Giambattista Ramusio, "Tüm şehir onu görüp onunla konuşmak için toplanıyor, ona bir mahkûm değil, çok kıymetli bir dost ve çok şerefli bir beyefendi gibi davranıyor, o kadar çok saygı ve alaka gösteriyorlardı ki gün içinde şehrin en soylu beyefendileri tarafından ziyaret edilmediği, günlük ihtiyaçlarını karşılayacak her türlü şeyin kendisine sunulmadığı hiçbir saat yoktu" diye yazdı.

Gündelik ticari sorumluluklarının baskısından kurtulan Marco hapishanede sadece hayatta kalmadı; başta Moğol hükümdar Kubilay Han ile ilgili maceralar olmak üzere hikâyeler anlatarak geçimini sağlayan orta yaşlı bir erkek Şehrazad'a [*Binbir Gece Masalları*'nın anlatıcısı olan prenses-ç.] dönüşerek refaha ulaştı. Venedikli, onu gözleriyle gördüğü iddiasındaydı. "Herkesin Hıtay ülkesi [*Cathay*, Kuzey Çin-ç.] ve Ulu Kağan (Hanlar Hanı) hakkında anlatılanları dinlemeye çok istekli olduğunun farkına varan Bay Marco'nun" diye yazdı Ramusio, "her gün hikâyesini yeni baştan anlatmaya başlamaktan duyduğu bıkkınlık artık zorlayıcı bir hal aldığında, kendisine bunu yazıya dökmesi tavsiye edildi."

Marco, Palazzo di San Giorgio'da çürürken, İngiltere kralı I. Edward'ın en beğendiği yazarlar arasında yer alan, Kral Arthur maceraları* kaleme alan üretken bir yazar olan Pisa'lı Rustichello ile karşılaştı.

---

* 5-6. yüzyılda yaşadığına ve o dönemde Büyük Britanya adasını işgal etmek isteyen Saksonlardan korumak için savaştığına inanılan efsanevi Briton kral. Bu kralın kurduğu Camelot adlı masalsı ülkeyi, kendisi ve Lancelot başta olmak üzere burayı yöneten Yuvarlak Masa şövalyelerini, Lady Guinevere'yi, taştan sökerek aldığı efsanevi kılıcı Excalibur'u, büyücü Merlin'i ve bu kahramanların başlarından geçen aşk ve macera öykülerini içeren öykü ve romanlar, özellikle ortaçağda İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelerde son derece yaygınlaştı. Günümüzde de sevilen bu tarzda çok sayıda film de çekilmiştir-e.n.

Yazar, yıllar önce, 6 Ağustos 1284'te, Cenevizlilerin Pisa'ya kesin bir darbe vurdukları Meloria Muharebesi esnasında esir edilmişti. Hapishanedeki diğer tutsaklar gibi mecburi aylaklıkla başa çıkabilmek için bir yol arayan Rustichello'ya gereken avuntuyu Marco sağladı. Seyahatleri söz konusuysa dilbaz ve heyecanlı biri olan Venedikli, dünyanın en güçlü hükümdarı Kubilay Han'ın maiyetinde geçirdiği zamanları akıcı bir üslupla anlatıyordu.

Kubilay Han o zamanlar Moğol İmparatorluğu'nun yeryüzündeki en vahşi ve en tehlikeli devlet olduğunu düşünen çoğu Avrupalı için yarı gerçek, yarı masal bir karakterdi. Oysa şimdi Rustichello'nun karşısında, Kubilay Han'ı görmekle kalmayan, onu iyi tanıdığı ve onun hizmetinde Asya'yı bir uçtan diğer uca gezdiği, hatta daha ötelere kadar gittiği belli olan bir adam vardı.

Rustichello'nun sözleriyle, "Marco, Ulu Kağan ile tamı tamına on yedi yıl geçirdi ve bu süre zarfında özel görevler için durmaksızın seyahat etti. Marco'nun gittiği her ülkeden getirdiği haberleri ve gönderildiği her işi büyük başarıyla yürüttüğünü gören Ulu Kağan için en ilginç ve en uzak görevleri ona emanet etmek, bir alışkanlık halini aldı." Rustichello, hayranlıkla şöyle devam ediyordu: "Ulu Kağan işleri idare edişinden çok memnun olarak el üstünde tuttuğu Marco'yu, diğer beyler arasında hasetlik yaratacak ölçüde ayrıcalıklı bir konuma yükseltip kişisel olarak da çok yakınında yer verdi. Marco böylelikle dünyanın bu kısmını herkesten daha fazla gözlemledi çünkü bu yabancı diyarlarda gelmiş geçmiş herkesten daha geniş çapta seyahat edip zihnini herkesten daha dikkatli bir biçimde buraları gözlemlemeye verdi."

Hapishanenin iyi eğitim görmüş sakinleri oyalanmak için şiirler yazıyor veyahut ayrıntılı şövalye hikâyeleri anlatıyorlardı. Hatta bazen hapishane, aristokrat yazarlarla muhtemel yazarlardan oluşan ve gayet iyi korunan bir edebiyat kolonisini andırıyordu. Aristokrat dinleyicilerini tavlamak için her daim bir hikâye -macera, aşk, savaş- bulma fırsatı kollayan, övgü becerisine sahip, kıvrak zekâlı bir yazar olan Rustichello da bunların arasındaydı.

Marco Polo'nun harikulade Doğu hikâyelerini duyan Rustichello, o zamana dek anlatılan gerçek hikâyeler arasında en dikkat çekicilerden biriyle, hayatının hikâyesiyle karşı karşıya olduğunun farkına varmıştı. Kaçınılmaz biçimde, macera yazarı Rustichello, seyyah Marco'ya seya-

hatlerini kapsayan bir hikâye için işbirliği yapmayı önerdi. Rustichello, başyapıtlarının yaratılmasına sebep olan zorlu koşullara bir boşvermişlik emaresi de katmaya çalışarak, Marco, "Savaş yüzünden Ceneviz hapishanesinde aylak aylak durmak istemediğinden, okuyucuların yararlanması için bu kitabı hazırlaması gerektiğini düşündü" açıklamasını yapar.

Marco zorluklardan nasıl faydalanabileceğini iyi biliyordu ve sıradışı hayatı boyunca bunları lehine çevirmişti. Şimdi önüne maceralarını hatırlaması için bir fırsat çıkmıştı. Hafızasını tazelemek adına seyahatine dair tuttuğu kayıtları getirtti ve iki ortak, Marco Polo'nun tecrübeleri doğrultusunda "Dünyanın Tasviri"* üzerine çalışmaya koyuldu. Kitap daha sonraları tek kelimeyle *Seyahatler*** olarak bilinir hale geldi.

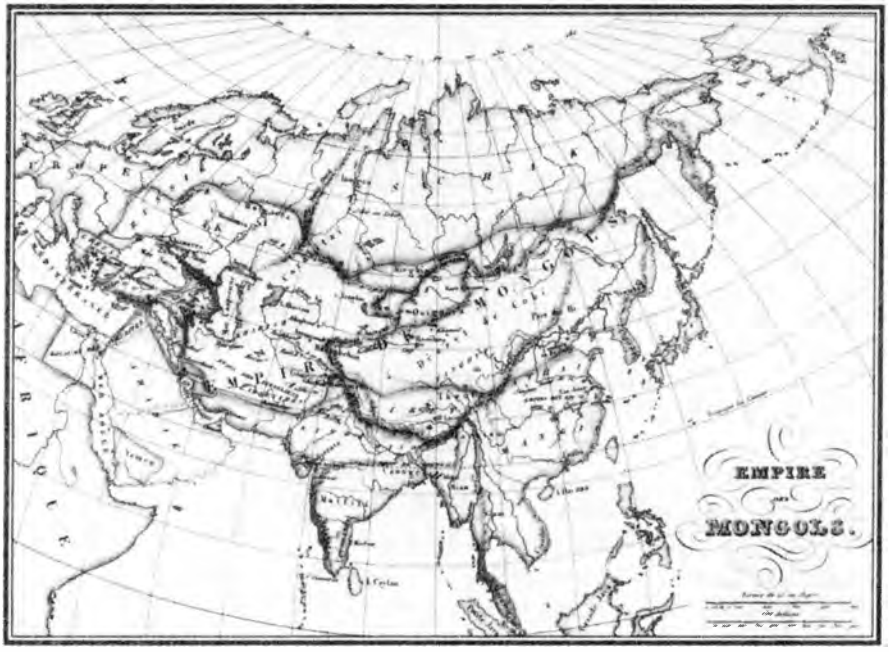
---

* "A Description of the World" Marco Polo'nun kitabı için kullanılan adlardan biridir. Çok farklı isimlerle anılmakla birlikte, ilk özgün nüshanın Fransızca yazıldığı görüşü doğrultusunda kitabın özgün başlığının, *Livres des Merveilles du Monde* (Dünyanın Harikaları Kitabı) olduğu kabul edilmektedir-ç. n.

** Kitap Türkçeye, *Marco Polo'nun Seyahatleri*, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı* ve *Dünyanın Hikâye Edilişi-Harikalar Kitabı* başlıklarıyla çevrilmiştir. Elinizdeki metinde *Seyahatler* başlığı kullanılacaktır. Ancak bağlamına göre *Dünyanın Tasviri* başlığı da kullanılabilir-ç. n.

BİRİNCİ KİTAP

AVRUPA

1. Bölüm

Venedikli Tacirler

Sonra bütün büyü bozulur,
O çok güzel hayali dünya yok olur
Ve etrafa bin halka yayılır...*

Venedik, tamamı 118 tane olan bir dizi cezbedici adanın ortasında düşmanlarından korunuyordu. Rutubetli, karanlık, kapalı ve kalabalık haliyle kayaların ve alüvyon zeminin üzerine konmuştu. Surlar ve göz alıcı meskenler çam kazıklar ile İstirya taşlarından** yapılma temeller üzerinde yükseliyordu. Marco Polo'nun Venedik'inde, devasa bir Bizans bazilikası ve diğer büyük kiliseler hariç, suyla herhangi bir bağlantısı olmayan çok az bina vardı; yapıların çoğu güvensiz bir biçimde sudan yükseliyor gibi görünüyordu.

Marco Polo, gecelerin şafağa kadar sürdüğü bir şehirde, anlaşılmaz, gizemler, günahlar ve hurafelerle dolu bir yerde ergenlik çağına vardı. Tüm hayatı Venedik'te geçenler bile hiçbir uyarı vermeden tekinsiz yerlere dönüşen bildik kör geçitlerde gezinirken, yolunu şaşırırdı. Dar geçitler boyunca, görünmez kaynaklardan entrika fısıltıları ve mahrem kahkahalar yankılanır, loş pencerelerin ardında mumların ve meşalelerin ketum ışıkları titreşirdi. Akşamleyin kanallardan yukarı doğru yükselen pus ağı, sokaklardaki veya suyun hafif hafif yükseldiği kanallara bakan pencerelerdeki fenerleri karanlığa gömer, sessizliğe ve tenhalığa boğardı ortalığı. Fareler ise her yerdeydi; kanallardan çıkar, sokak ve rıhtımlar boyunca koşuşturur, şehrin hassas altyapısını kemirir ve beraberlerinde veba taşırlardı.

---

* İngiliz romantik şair Samuel Taylor Coleridge'in (1772-1834) "Kubla Khan" adlı şiirinden-e.n.

** Tarihte uzun yıllar boyunca Venedik idaresi altında kalan, günümüzde büyük kısmı Hırvatistan olmak üzere Slovenya ve İtalya'nın da topraklarının bulunduğu İstirya (Istira) Yarımadası'ndan çıkarılan taşlar Venedik mimarisinde en yaygın kullanılan malzemelerden biridir-ç.n.

Kimisi ancak omuz genişliğinde olan dar sokaklar ve geçitler, lagüne ve ötesinde Adriyatik Denizi'nin enginlerine ulaşmadan evvel şehrin bir yarısını diğerinden ayıran Büyük Kanal'ın geniş boşluğuna açılana dek herhangi bir uyarı vermeksizin, insanı serseme çeviren kıvrımlar ve dönüşler yapıyorlardı.

Şehir kışın Karnaval'a (kelimenin tam anlamıyla, Büyük Perhiz [Lent] öncesi neşeli bir şekilde "ete veda"*) ev sahipliği yapıyordu. Karnaval, görüş açısının hemen bitimindeki yüksek avlu duvarlarının ve kalın perdelerin arkasında gerçekleşen çılgın sefahat âlemleri için bir fırsattı. Cumhuriyette hüküm süren eğlence ve zevk âlemlerinin arasında cinayetlerin de işlendiğine dair dedikodular hızla yayılıyordu. Kötülüğe meyleden Venedikliler zehirleme, boğma gibi sessiz cinayet yollarını tercih ederken, çoğu zaman yaptıkları yanlarına kalıyordu.

On üçüncü yüzyılın belirsiz dünyasında Venediklilerin emin olabildiği birkaç şey vardı. Kopernik'ten iki yüz, Galileo'dan üç yüz yıl önce güneşin dünyanın etrafında döndüğü, gökkubbenin tamamen düz olduğu ve evrenin, Roma'nın kuruluşundan 4.484 yıl önce meydana geldiği doğru kabul ediliyordu. Kudüs "dünyanın merkezi" addediliyordu. Bir yerlerde cennete ve cehenneme girişler mevcuttu.

Çoğu kişi için gün dua vakitlerine bölünmüştü: gece yarısı *matins*, üç saat sonra *laud*, tan vaktinde *prime*, kuşluk vaktinde *terce*, öğlen *sext*, ikindide *none*, günbatımında *vespers*, uyku vaktinde *compline*. İnanç Çağı'nda [ortaçağ için kullanılan bir ifade-ç.] bilim, tamamen olmasa da büyük ölçüde simya (adi metaller denilen metalleri altına dönüştürme uğraşı) ve gökbilimle bağlantılı olan astroloji gibi yapay meşgalelerden oluşurdu.

İnsanlar, enerjiyi rüzgâr, su ve hayvanlardan sağlardı. Batı Avrupa'da kömürden henüz enerji kaynağı olarak faydalanılmıyor, kâğıt para ve matbaa da iki yüz yıl ileride bekliyordu. En gelişmiş teknoloji, çok tehlikeli olmasına rağmen bir ulaşım harikası olarak kabul edilen gemilerdi.

Avrupa genelinde seyahat son derece yavaş ve riskliydi. Manş Denizi'ni geçmek korkutucu bir girişimdi; bu zorlu işi tamamlayanlar

---

* Büyük Perhiz, Hıristiyanlıkta Paskalya'ya kadar kırk gün süreyle hayvansal gıdalar yenmeyerek tutulan oruçtur-e.n.

sağlıklarının harap olduğunu iddia ederdi. Karada ise insanlar bir atın onları götürebileceğinden daha hızlı hareket etmez, günde ortalama on üç ila on altı kilometre, özel koşullar söz konusuysa, kısa süreler için yirmi dört ila otuz iki kilometreye kadar yol alırdı. Böylesi yolculuklara girişip de gecenin karanlığında sığınmak için iki-üç konuğun tek yatağı paylaştığı, haşarat basmış ilkel han arayışına düşecek olanları yönlendiren ise boş inançlardı. At arabasıyla Paris'ten Venedik'e gitmek beş feci hafta sürerdi.

Venedik'te ise koşullar çok farklıydı. Kendisi küçük, bakış açısıysa dünya çapında olan Venedik, ekonomik genişlemeyle kültürel kazanımların başladığı, ticari faaliyetlere yönelik kısıtlamaların azaltıldığı bir dönem olan geç ortaçağa giriyordu. Orada seyahat istisna değil, kuraldı. Görünen, Venedik'teki herkesin bir gezgin ve tüccar olduğu ya da bunu amaçladığıydı. Eskiden Avrupa çapında geçmişi Roma dönemlerine dayanan düzensiz ve parçalanmış imparatorluklar arasında dağılan siyasi güç, artık Venedik gibi tam teçhizatlı, iyi örgütlenmiş şehir devletlerinde yekvücut hale gelmişti. Avrupalı şehir devletleri arasında ticaretin büyümesi sanat, teknoloji, keşif ve finans alanlarında hızlı ilerlemelere katkı sağlıyordu. Hepsi de Avrupa ekonomilerinin düzgün işlemesi için hayati olan pusula ve saat, yel değirmeni ve su değirmeni işlev kazanırken günümüze kadar ayakta kalan harika üniversiteler kuruluyordu. Venedik, -aslında Avrupa olarak bildiğimiz tüm coğrafya- bütün bu ilerlemelerin neticesinde yükselmeye başladı.

Ticarete dayalı, gelişen bir şehir devleti olan -cazibeli, Bizanslı ve suyla çevrili- Venedik, on üçüncü yüzyıl Avrupa'sında en önemli ticaret ve kültür merkezlerinden biriydi. Zorba Cenevizli rakipleri ile Arap yağmacıların yinelenen şiddetli saldırılarına karşı şehri canhıraş bir şekilde savunan atılgan donanması sayesinde ekonomisi büyüdü. Diğer ortaçağ şehirlerinden farklı olarak Venedik'te surlar ya da kapılar yoktu. Bunlara ihtiyaç da yoktu. Lagün ve bataklıklar Venedik'i işgalcilere karşı karadan ve denizden koruyordu.

Doğu'nun zenginliklerine geçiş kapısı olan Venedik mücevher, ipek ve baharat bulmak için sık sık doğuya, özellikle Konstantinopolis'e yaptıkları seyahatlerle tanınan Polo ailesinin de dahil olduğu kültürlü bir tüccar aristokrasisi yarattı. Sağlam bünyeli, bağımsızlığına ve ticarete

düşkün Venedik, feodal yükümlülüklerle küresel bakış açısının eşsiz bir birleşimiydi.

Venedik küçük, sıkışmış, lagün ve düşmanlarınca etrafı çevrilmiş bir şehir olduğundan halkı arasında dava arkadaşlığı duygusu güçlüydü. "Venediklilerin fiilen çok sınırlı bir alana hapsedilişi" der tarihçi John Julius Norwich, "içlerinde benzersiz bir bağlılık ve işbirliği ruhu yaratmıştı ... üstelik sadece ulusal kriz zamanlarında değil, daha etkileyici şekilde, günlük işlerini hallederken de. Venedik'in zengin tüccar aristokrasisi içinde herkes birbirini tanır, bu yakın ahbaplık, diğer şehirlerde nadiren aile çevresi dışına çıkan türde karşılıklı bir güvenc yol açardı."

Bunun neticesinde, Venedikliler etkin ve kapsamlı iş idaresi -Avrupa'nın en gelişmişi- konusunda nam yaptılar. "Bir ticari girişim" der Norwich, "başta çok büyük masraf ve yıllarca zaman gerektiren epeyce riskli bir girişim olsa bile, Rialto Köprüsü üzerinde birkaç saat içinde ayarlanabiliyordu. Bu, iki tüccar arasında basit bir ortaklık şeklinde olabildiği gibi, tam ölçekli bir filo veya Asya'yı boydan boya geçecek bir kervanın finanse edilmesini gerektiren türden büyük bir şirket şeklinde de olabiliyordu." Her hâlükârda "güvene dayalı ve ihlal edilemez oluyordu" diye bitirir Norwich.

Venedik'te hemen herkes ticaretle meşguldü. Dullar ticari faaliyetlere yatırım yaparken, herhangi bir işe atılan çulsuz bir genç kendisine kolayca "tüccar" diyebiliyordu. Riskler büyük olsa da hayallerin ötesine geçen zenginlikler maceraperesti, hevesliyi, akılsızı cezbediyordu. Servetler bir gecede kazanılıp kaybedilirken, Venedikli ailelerin servetleri Konstantinopolis'e yapılacak tek bir ticari seferin başarısına dayanıyordu.

Venedikli tüccarlar geçim kaynakları olan küresel ticaretin kaprisleriyle baş etmek için her türlü stratejiyi geliştirmişlerdi. Standart döviz kurlarının yokluğunda, kullanımda olan çeşit çeşit madeni paralar bir dönüştürme kâbusu yaratıyordu. Bizans İmparatorluğu'nun bezantı, Arap topraklarının dirhemi, Floransa'nın florini vardı. Belli bir madeni paranın gerçek değerini altın/gümüş oranına dayalı olarak belirleyen Venedik ise hepsine uyum sağlamaya çalıştı. Pololar gibi tüccarlar ise yakut ve safir gibi değerli taşlar ve incilerle alım satım yaparak bu kaçınılmaz karışıklıktan ve değer kayıplarıyla tartışmalı hale gelen madeni para sisteminden kurtulmaya çalıştılar.

Venedik bu karmaşık ve tuhaf finansal ihtiyaçları karşılamak için Batı Avrupa'daki en gelişmiş bankacılık sistemini geliştirdi. Avrupa kıtasındaki mevduat bankalarının kökeni orasıydı. 1156 yılında Venedik Cumhuriyeti antikçağdan beri kamu borçlanmasına başvuran ilk devlet oldu. Yeni oluşan bankacılık sektörünü düzenlemek için Avrupa'da ilk bankacılık kanunlarını da yine Venedik çıkardı. Venedik bu yenilikler neticesinde Avrupa'daki en gelişmiş ticari uygulamalara sahip oldu.

Venedik ayrıca Doğu ile ticaret yapan tüccarların ihtiyaçları doğrultusunda Roma dönemi ticari anlaşmalarını uyarladı. Karmaşık deniz kredisi ve alım satım sözleşmeleriyle gemi sahipleri ile tüccarlar arasındaki yükümlülükler ve hatta 1253 yılından itibaren mecburi hale getirilen sigorta konusu bile en anlaşılır şekilde ayrıntılarıyla ortaya konuluyordu. Tüccarlar arasında en yaygın sözleşme türü *commenda*, Venedik lehçesiyle *collegantia*'ydı.* Geniş anlamda tercüme edildiğinde terim "ticari teşebbüs" anlamı taşıyordu ve birtakım sabit hukuki prensipten ziyade geçerli ticari teamülleri yansıtıyordu. On ikinci ve on üçüncü yüzyıla ait bu sözleşmeler antik dönemlerden kalma gibi görünmelerine rağmen, titiz bir muhasebe gerektirmeleri bakımından şaşırtıcı biçimde moderndirler. Bu gibi sözleşmeler, kapitalizm kavramının türemesinden çok önce onun ilkel şeklini yansıtıp devam ettirmişlerdir.

Venedikliler için ise dünya başka bir yönden şaşırtıcı biçimde moderndi: "düz" idi, yani hem doğal hem de yapay sınırları aşacak şekilde küresel manada birbirine bağlıydı. Venedikli tüccarlar dünyayı karadan denize uzanan, sınırsız biçimde değişen ticaret yollarından ve fırsatlarından oluşan bir ağ olarak gördüler. Değerli baharatların, taşların ve kumaşların peşinde, gemilerle ya da kervanlarla dünyanın dört bir ucuna seyahat ettiler. Girişimleri doğrultusunda çeşitli madenler, tuz, balmumu, müztahzarlar, kâfuru, akasya zamkı, mürrüsafi, sandal ağacı, tarçın, muskat, üzüm, incir, nar, kumaşlar (özellikle ipek), postlar, silahlar, fildişi, yün, devekuşu ve papağan tüyleri, inciler, demir, bakır, altın tozu, külçe altın, külçe gümüş ve Asyalı köleler Afrika, Ortadoğu ve Batı Avrupa'dan gelen karışık ticaret yolları üzerinden hep Venedik'e aktı.

---

* Sermayesi olan ama ticari faaliyette bulunmaya koşulları elvermeyen tarafın sermaye, koşulları ticari faaliyete elverdiği halde sermayesi bulunmayan tarafın da bu sermayeyi işletmek üzere emeğini koyduğu bir ticari ortaklık türü. Genel teamüle göre sermayedar (*commendator*) kârın dörtte üçünü, işletmeci (*tractator*) ise dörtte birini alırdı. Zarar durumunda bütün zararı, koyduğu sermayeyle sınırlı olmak üzere sermayedar üstlenirdi-e.n.

Yabancı kadırgaların içinde gelen daha tuhaf şeyler de şehre akacaktı. Dev mermer sütunlar, kaideler, rıhtımlara yığılmış panel ve bloklar Konstantinopolis'teki ya da diğer Yunan ve Mısır şehirlerindeki kimi harap ibadethanelerden veya kamu binalarından alınmışlardı. Ölü ya da ölmek üzere olan medeniyetlerin mezartaşları olan bu antik kalıntılar, San Marco Meydanı'nın (Piazza San Marco) kuytu bir köşesini boylayacak ya da bir dükün veya varlıklı Venedikli bir tüccarın oturduğu gösterişli sarayın ön cephesini süsleyecekti.

Malların çeşitliliği, Shakespeare'i *Venedik Taciri* adlı eserinde Antonio karakteri üzerinden, "Şehirdeki ticaret ve kazançta / Payı varken her milletin" gözlemini yapmaya yöneltir. Venedik'te ticaret, küreselleşmeyle -söz konusu çağda henüz embriyo halinde olan bir başka kavram- eşanlamlıydı. Venedikliler menzillerini genişletmek için ırksal veya dinsel bir ayrım gözetmeksizin uzak devletlerle ve tüccarlarla ortaklıklar kurdular. Araplar, Yahudiler, Türkler, Rumlar ve nihayetinde Moğollar her ne kadar siyaseten düşman gibi gözükseler de Venedik'in ticaret ortağı oldular. Pololar Venedik'ten Asya'ya seyahat eden ilk tüccarlar değillerdi fakat Marco Polo'nun maceraları sayesinde en meşhurları oldular.

Venedikliler gittikleri her yerde kendilerine özgü lehçe ve dilleri olan *veneto* ile kendilerini takdim ettiler. Bu dil de diğer Roman dilleri gibi Latince kökenliydi ve diğer dillerden -bir ölçüde Almanca ve İspanyolca (Kastilya İspanyolcası'nda *s*'nin "th" olarak telaffuz edilmesi şeklinde) ve biraz Hırvatça- sözcükler, söz dizilimi ve telaffuz bakımından bazı özellikler almıştı. Karışıma bir tutam Fransızca bile atılmıştı. *Veneto*'da bolca *x* ve *z* bulunur fakat hemen hiç *l* yoktur. Venedik'te peş peşe birçok akşam boyunca iki yüz kadınla keyif çattığını öne süren Lord Byron, *veneto*'yu "tatlı Latin piçi" olarak tanımlamıştı. İşleri daha da çetrefilli hale getirecek şekilde, *veneto*'nun pek çok değişik biçimi vardı. Venedik'ten çıkma Pololar, bölgenin başka yerlerinde Padovalı, Trevisolu ya da Veronalılar tarafından konuşulan dili anlamakta zorluk çekmiş olmalıdır.

Marco Polo'nun dünyasındaki kendine özgü bazı kelimeler İngilizceye *veneto*'dan geçmiştir. Poloların zamanında Venedikliler başka türlü *caio* -veya tam haliyle *sciavo* ya da *sciao vastro*- derlerdi ki bunun tam tercümesi "ben senin kölenim"dir. (Kelime, Venedik diline Hırvatçadan

geçti.) *Gondola* Venedik diline ait bir başka kelimedir ancak bu uzun, zarif, siyah kayığın kendisinin ne zaman kullanılmaya başlandığı kesin değildir. Marco Polo'nun zamanında envai çeşit yelkenliler, sandallar ve kadırgaların dahil olduğu çok çeşitli küçük tekneler muhtemelen şehrin dolambaçlı kanallarında birbirlerini ittire kaktıra yol alıyorlardı.

Arsenal, yani silahların üretilip depolandığı yer anlamına gelen kelime ise karşılığı "imalathane" olan Arapça *dar al sina'ah* teriminden Venedik diline girmişti. Marco Polo döneminde yaşayan Avrupalıların bu kelimeyi kullandıklarında kastettikleri, ünlü Venedik Tersanesi'ydi (Arsenale di Venezia). Burada tersane işçileri gemi omurgası, gemi direği gibi tek tip ve ön yapımlı parçaları çok hızlı bir şekilde kadırga haline getirmek üzere kurulmuş ilkel bir montaj hattı kullanıyorlardı. Pero Tafur adında bir İspanyol ziyaretçi, kusursuz bir koreografiyi andıran kadırgaları denize indirme işlemini şöyle tasvir eder: "Bir teknenin çektiği kadırga dışarı çıktı. Pencerelerin birinden halat takımını, diğerinden erzakı, diğerinden silahları, ötekinden mancınıkla gülleleri ve her bir yandan gerekli olan her şeyi tekneye bu şekilde yüklediler. Kadırga yolun sonuna geldiğindeyse gerekli tüm adamlar yeterli sayıda kürekle birlikte gemideydi ve gemi boydan boya donatılmıştı."

Tafur, altı saatlik süre zarfında "tepeden tırnağa silahlı" on kadırganın denize indirildiğini saydı: otuz altı dakikada bir yeni bir savaş gemisi. Venedik Tersanesi'nin çıplak bir gemi omurgasını tam armalı bir gemiye dönüştürme hızının Avrupa çapında takdir gördüğüne şüphe yoktur. Ayrıca kadırgalar komutanların istedikleri renkte olabiliyordu; bu renk siyah olduğu müddetçe!

Venedik'in başarısı kısmen, sade toplumsal ve ruhani kader anlayışından kaynaklanıyordu. Venedik mitolojisi inandırıcı ve etkiliydi. Marco'nun adaşı Aziz Markos (*San Marco*)* şehrin koruyucu aziziydi. 828 yılında bir grup Venedikli tüccar Markos'un naaşını İskenderiye'deki mezarından kaçırıp törenler eşliğinde Venedik doçuna teslim etmek için gizlice plan yaptılar.

* Dört İncil yazarından biri olan Markos'un kimliği ve hayatı hakkında farklı görüşler olsa da genellikle İskenderiye kilisesini kurduğu, İncil'ini MS 50'lerin sonu ile 70 arasındaki bir tarihte yazdığı ve MS 70 civarında İskenderiye'de öldürüldüğü kabul edilir-e.n.

Tüccarlar eylemlerini haklı çıkarmak için naaşı Müslümanların kötü emellerinden korumakta oldukları teorisini ürettiler ve Markos'un gemisinin Adriyatik sularında seyir halindeyken onları sonradan üzerinde Venedik'in yükseleceği lagüne sürükleyen bir fırtınayla karşılaştığı ve geminin geceyi tam da doçun sarayının inşa edileceği noktada geçirdiği şeklinde etkileyici fakat apokrif [kutsal metinler arasında sayılmayan metin ve anlatılar-ç.] bir hikâye uydurdular. Hikâyeyi akılda kalıcı halde bitirmek için de sözüm ona bir melek rüyasında gözüktüğü Markos'u teselli ederek "Burada huzur içinde kal" diyordu. Zaman içinde bu söz hem Markos'un lagünde fırtınadan korunacağı, hem de onun Venedik'e -başka neresi olabilirdi?- ait olduğu anlamını taşır hale geldi. Markos'un naaşının Venedik'e getirilmesi belki de bütün Hıristiyanlık tarihinin en mühim kutsal emanet hırsızlığı oldu.

Markos'un naaşı doçun özel şapelinde korunarak Marco Polo'nun zamanında ve sonrasında Venedik'te kaldı. Doçun konutu Venedik'te saray olarak bilinen tek binaydı; Büyük Kanal boyunca sıralananlar da dahil olmak üzere diğer meskenlerin tümü büyüklüğünün ve belirgin konumunun önemi olmaksızın genellikle "Ca" şeklinde kısaltılan *casa* -eve karşılık geliyor- olarak biliniyordu. Dolayısıyla o dönemde Ca'Polo olarak bilinen Pololaın evi, bugün de aynı şekilde biliniyor.

Venedik, şehrin tüccar aristokrasisini oluşturan 150 aile tarafından yönetilen bir oligarşiydi. Nüfusun yüzde 1'inden azı kalan yüzde 99'un kaderini tayin ediyordu. Nadiren bir aile yeni aristokratlar olmak üzere sıkı sıkıya örülmüş bu birlikten içeri girebiliyordu ancak söz konusu usul 1297'de sona erdi. Venedik Konseyi ticaretin ilerletilmesi için şehirdeki orta sınıfa lonca kurma izni verdi. Bu birlik ve okullar işçileri ve zanaatkârları eğittiler, yoksullara yardım ettiler, hatta hastane masraflarını karşıladılar. Muhtemelen Pololar da ticari menfaatlerini geliştirmek için bir ya da daha fazla loncaya üyeydiler. Zengin tüccarlar olarak tanınmakla birlikte toplumun liderleri arasında değillerdi. Marco Polo'nun fantastik maceraları ve kendini tanıtma gayreti olmasaydı zerre kadar hatırlanmaları mümkün görünmüyor.

Doge (doç) Venedik diline ait bir kelime olduğu gibi, aynı zamanda Venedik'e ait bir kavramdır. Kökeni Latince *dux*, yani lider kelimesinden gelir. İlk doçlar Bizans imparatoru tarafından görevlendirilen komu-

tanlardı. Venedik'in adını duyurmasından itibaren şehir kendi liderine ihtiyaç duydu ve doç kavramı yerelleşip varlığını devam ettirdi.

Seküler doçun, nüfuzlu azizle yakın bir ilişki sürdürürken, sorumlu olduğu kutsal emaneti de koruması gerekiyordu. Bunun karşılığında Aziz Markos'un Venedik'i kutsayıp koruduğuna inanılıyordu. Anlaşmanın özel mahiyeti, Venedik'in Doğulu mezheplerle aynı eksendeki inançlar yerine, azizleri Venedik'teki büyük tapınakta (Pantheon) Mark'a boyun eğen Batılı ve Hıristiyan inanç ve değerler sistemini sürdüreceğinin teminatıydı. Böylece o andan itibaren Aziz Markos ile doç, Venedik'in kaderini ortaklaşa tayin ettiler.

Doçun seküler gücü ile Markos'un ruhani otoritesi devlete siyasi bir kader anlayışı kattı; her şeye rağmen seküler bir kader anlayışıydı bu.

Venedik'in denizle eskiden beri süregelen ve çoğu kez bir nikâh şeklinde tasvir edilen mistik ilişkisini yöneten doç, halkın ender gördüğü gizemli bir kişiydi. Venedikliler bu anlayışı öyle uç noktaya taşıdılar ki doç her ne kadar Markos'la karşılıklı koruma anlaşması yapmış olsa da her ilkbaharda ilişkiyi yenilemek üzere bir tören eşliğinde Adriyatik'in sularına altın bir yüzük fırlatıyordu.

Doçla ilgili bu kült her yıl Venedik takvimindeki en önemli tatil olan Göğe Yükseliş Günü'nde* tekrarlanıyordu. Tarih, MS 1000 yılında Venedik'in Doç II. Pietro Orseolo liderliğinde Dalmaçya'yı işgaline işaret ediyordu. Bundan sonra tüm Venedik -doç, yurttaşlar ve ruhban sınıfı- olayı Adriyatik Denizi'ni kutsayarak anacaktı. Venedikliler renkli görüntülere ve büyük gösterilere düşkün olmakla beraber, bunlardan hiçbiri Göğe Yükseliş Günü törenlerini geçemiyordu.

Tören su, tuz ve zeytin dalları -hepsi etkinlik için kutsanmış- taşıyan görevlilerin *mude* denilen kadırga konvoyuna binmesiyle başlardı. Süslü bir mavna üzerindeki doç da yolda onlara katılırdı. Lido'ya doğru ilerlediklerinde, ruhban ilahi söylerken piskopos "bu denizi bize bağışla" diye Tanrı'ya dua ederdi.

Doç ve Adriyatik arasında sembolik bir nikâha dönüşen Sposalizio del Mare (Denizle Nikâh) adlı tören zamanla daha da ayrıntılı ve Vene-

* Hıristiyanlıkta Hz. İsa'nın Tanrı'nın yanına yükseldiği gün olarak kabul edilerek her yıl kutlanan kutsal gün-ç.n.

dik ruhunu ortaya çıkarır bir hale geldi. 1177 yılında Papa III. Alexander işi, doça bir yüzük hediye edip "Bunu sizin ve haleflerinizin denizdeki ebedi hâkimiyetinin teminatı olarak alınız" deme raddesine vardırdı. Doç da gösterişli bir hareketle tahtından kalkıp, makamlı bir şekilde "En Huzurlu Venedik Cumhuriyeti'nin ebedi hâkimiyetinin bir işareti olarak seninle evlendik ey deniz" sözlerini söyleyerek kutsanmış yüzüğü Adriyatik'e fırlattı.

Doç kilise ayinine katıldıktan sonra ruhbanlara ve yüksek rütbelilere yönelik mükellef bir ziyafet verdi. Sekiz gün boyunca kesintisiz süren ziyafetten sonra San Marco Meydanı, Venedik'e dünyanın diğer ucundan getirilen malların satışa sunulduğu Avrupa çapında ünlü bir ticaret fuarına sahne olurdu. Kilise bile katılan herkesin günahlarını bağışlayarak şenliklere iştirak ederdi.

Marco'nun on dört yaşında olduğu 1268 yılında yeni doç Lorenzo Tiepolo'nun göreve başlaması çerçevesinde yapılan kutlama, her yılki Denizle Nikâh törenini bile geride bıraktı.

Doç siyasi ve kişisel düşmanlarıyla yeni bir iyi niyet ve güven ortamı tesis etmek maksadıyla resmi olarak bir araya geldiği için tören zarif bir şekilde başladı.

Bu özel törenin sonlanmasıyla birlikte, Venedik Cumhuriyeti donanmasının komutanı, doç ve Venedik için "Aziz Markos yardımcınız olsun!" sözleriyle biten dualar okuyarak gemileri doçun sarayının önünden geçirdi. Kadırgalar şehrin kanallarına dağılırken, çevre adalardan gelen her türlü deniz taşıtı onları takip etti.

Sonrasında tören, yaptıkları farklı işleri temsilen giydikleri kostümler içinde göz kamaştırıcı olan tüm lonca üyelerinin ikişerli halde yeni doç ve eşinin önünden geçerek Venedik'in dar sokaklarında geçit yaptıkları karada devam etti. Kırmızı yıldızlarla vurgulanmış beyaz giyimli denizciler, beyaz üzerine siyah benekli kürk işlemeli pelerinleriyle ayırt edilen kürkçüler, başlarında zeytin dalından taçlarıyla ellerinde zeytin dalı taşıyan tekstil işçileri, altın ve eflatun rengi kıyafetleriyle usta zanaatkârlar, zambaklarla bezenmiş pelerinleri ile kafalarına şeritler halinde boncuklar sarılı yorgancılar, ayakkabıcılar, berberler, kürk işlemeli parlak kırmızı pelerinleriyle cam ustaları alandaydı; Venedik'in zenginliği ve şıklığı teşhir ediliyordu.

Kutlamaların ardına bakıldığında ise Venedik'teki hayat zalim olabiliyordu. İkinci sınıf vatandaş olarak kabul edilen kadınlara eşya muamelesi yapılıyordu. Kölelik, özellikle de evli olsun olmasın, efendileri tarafından cinsel hizmetler için kullanılan kadın köle sahipliği (ve istismarı) yaygındı. Kökleşmiş toplumsal gelenekler de kadının aşağı konumunu pekiştiriyordu. Venedikli müstakbel kocalara gelecekteki eşleriyle ilgili verilen yaygın bir öğütte "Koca, karısının aklına uymamalıdır çünkü sağlıklı ve güçlü değil, tersine zavallı ve güçsüz bir bünyeye sahip olan kadının muhakemesi de sağlıklı değildir" uyarısı yapılırdı.

Polo hanesi, gayrimeşru çocuklar ve köleler içeren mevcudu ile bu kasvetli toplumsal çevrenin ortasında yine de istikrarlı ve güvenliydi; skandallarla dolu bir şehirde skandallardan görece uzak kalmıştı.

Aziz Markos'un Venedik'i kutsayan naaşının gelişinin üzerinden iki yüz yıldan az bir süre geçmişken, Venedik Cumhuriyeti Adriyatik'i ve çevre bölgeleri fethetme yolunda ilerliyordu.

Venedik donanmaları, Venediklileri Akdeniz'e geçişlerine mani olmakla tehdit eden Robert Guiscard önderliğindeki Normanlar gibi muhtemel işgalcilerle çatışmada ustalaştılar. Guiscard'ın Adriyatik'te, Arnavutluk'un batısındaki Dıraç şehri açıklarındaki gemileriyle yaşanan şiddetli bir çatışma esnasında, limana girişi önlenen Venedik gemileri, girişi kapatan yüzer bir ada oluşturmak için borda kancalarıyla bir araya bağlandılar. Bir düşman gemisi yaklaştığında yüzer "ada"larından açılan kayıklarında hazır bekleyen Venedikli denizciler, kütük şeklindeki ilkel torpilleri yaklaşan gemilere yollayarak onları batırdılar ya da ağır zarar verdiler. Buna rağmen Normanlar, Venedikli tüccarlar ve savaş gemileri kazanç peşinde Akdeniz'in altını üstünü getirirken Dıraç'ın er ya da geç kendilerine verilmesini istediler. Muhtemelen başka hiçbir şehir devletinde ticaretle savaş, adeta eşanlamlı hale geldiği Venedik'teki kadar birbirine yaklaşmamıştı. Venedik Cumhuriyeti bazen uzak mesafe gerilla savaşı, bazen düşmanları püskürtmek için düzenlenen bir soğuk savaş, bazense azimli düşmanlara karşı şiddetli çatışmalar şeklinde olmak üzere neredeyse sürekli bir savaş halinin ortasında varlığını sürdürdü. Her zaman Venedik kazanmıyordu ama şehrin asker ve denizcilerinden ticari girişimleri için savaşmaları bekleniyordu.

Başka hiçbir şehir devletinin denizdeki kabiliyet ve cesareti Venedik'inkiyle eşdeğer değildi. Venedik Cumhuriyeti tüccarlarıyla ünlüyse, gaddar deniz savaşçıları sebebiyle aynı oranda korkulandı da. Zaman içinde Marco Polo da barış zamanında tüccar, savaşta komutan olmak üzere her iki rolü oynama fırsatı bulacaktı.

1204 senesinde Venedik büyük bir galibiyet yaşadı: Dördüncü Haçlı Seferi'nin zirvesini oluşturan Avrupa müttefik güçlerince Konstantinopolis'in zaptı.

Hıristiyanlığın zaferi, Marco Polo'nun zamanında kesinliği olan bir şey değildi. Roma Katolik Kilisesi dünyada kendisine yer edinmek için bir dizi düşmanla -Müslümanlar, Moğollar, Rum Ortodoks Kilisesi, hatta kendisi- savaşıyordu. İnanç Çağı aynı zamanda tehlike, karmaşa ve savaş çağıydı.

Haçlı Seferleri basit bir hedefle başladı: Hıristiyanların, çarmıha gerilen İsa'nın bedeninin gömüldüğüne inanılan Kudüs'teki Kutsal Kabir'e hac ziyareti yapmaya devam edebilmesini sağlamak. Hacılar en kutsal mekân sayılan bu Hıristiyan mabedini en az MS sekizinci yüzyıldan beri ziyaret ediyorlardı. 1009 yılında Kahire'deki Fatımi halifesi Hâkim Kutsal Kabir'in yıkılmasını istediğinde durum önemli ölçüde değişti. Sonrasında kendilerini Kudüs'te bulan talihsiz Hıristiyan ve Yahudiler zulme uğrama tehlikesi altında yaşayacak ve şehrin Hıristiyan bölgesi, geçişleri kontrol altına alan tehditkâr bir duvarla çevrelenecekti. Beş yıl içinde binlerce kilise yakıldı veya yağmalandı.

Şiddet Hıristiyanların Kudüs'e hacca gitme isteğini artırmak dışında bir şeye yaramazken Kilise, hedefini Hıristiyanlar için kutsal olan yerleri Müslüman zalimlerden kurtarmak olarak ilan ettiği, tamamı sekizi bulacak olan Haçlı Seferlerini başlattı. Aniden yükselişe geçen bir düşman olan İslamiyete karşı din savaşları olarak tasarlanan Haçlı Seferleri hızla yozlaşarak siyasi ve askeri ganimet için yapılan bir dizi savaşa dönüştü. Seküler liderlerin Avrupa çapında daha fazla güç ve nüfuz kazandığı kısa süren Dördüncü Haçlı Seferi döneminde (1202-1204), papalık bu girişim üzerindeki kontrolünü kaybetti. Sonuç olarak, hükümdarlar da tek başlarına kendi Haçlı Seferlerini başlattılar.

Dördüncü Haçlı Seferi'nin asıl planı oldukça basitti: Papa III. Innocentus ile Fransa'daki Neuilly-sur-Marne kilisesinin papazı olan Vaiz

Foulque, Müslüman savaşçıları boyunduruk altına almayı önermişti. Haçlıların nihai hedefi, Mısır üzerinden Kudüs'ü almaktı ve bunun için Venedik'ten de destek istediler.

Ticari gündemlerine sadık kalan Venedikliler, Haçlı Seferleriyle hep mesafeli bir ilişki yürütmüşlerdi. Fakat bu sefer din savaşından da para kazanılabileceğini fark ettiler. Onlara göre siyasi ve finansal bir gündeme sahip askeri bir mücadele olan bu sefer, Venediklilerin anlayıp onaylayabileceği bir şeydi. Sekiz gün süren itinalı bir müzakerenin ardından Venedik Cumhuriyeti hepsi fahiş fiyattan olmak üzere 35 bin şövalye, şövalye silahtarı ve piyade; 4.500 at; bu sefer için özel olarak inşa edilmiş gemiler ve ikmal malzemeleri temin etmeyi kabul etti. Davalarında Venedik'in denizcilikteki maharetinden yararlanma düşüncesi, maliyeti ne olursa olsun, Haçlı Seferi'nin Fransız önderleri için karşı koyulmaz bir şeydi fakat onlar ödemeyi yapmakta gecikince Venedik'in dışında, şu an adı Lido olan adada, emirleri beklerken kumarla ve fahişelerle oyalanan binlerce Haçlı adayı toplandı.

Fransa'nın yükümlülüklerini yerine getirecek durumu olmadığını anlayan Venedikli temsilciler yeni bir anlaşma teklif ettiler; işsiz durumdaki Haçlılar biraz farklı bir amacı gerçekleştirmede kendilerine yardım ederlerse borcu affedeceklerdi: Adriyatik'in diğer kıyısındaki asi şehir Zadar'ın zaptı. Fransızlar kabul etti. Zadar düştü ve iki taraf ganimeti eşit şekilde paylaştı. Anlaşma, söz konusu Haçlı Seferi'nin dini bir mücadeleden ticari bir girişime dönüşümünü tamamladı.

Cesaretlenen Haçlılar bunun ardından Roma İmparatorluğu'nun doğudaki mirasçısı olan Bizans İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'e yelken açtılar. Adını MS dördüncü yüzyılda hükümdar olan Roma İmparatoru Büyük Konstantin'den (I. Konstantin) alan Konstantinopolis birçok inanca ev sahipliği yapan fakat Ortodoks nüfusun baskın olduğu bir şehirdi. Haçlıların kafalarındaki hesaba göre Ortodoksluk, neredeyse İslamiyet kadar kötü görünür olmuştu, dolayısıyla intikamı hak ediyordu. Ne kadar zorlama olduğuna bakılmaksızın bunun için her türlü gerekçe gösterilecekti çünkü Konstantinopolis son derece zengin ve kırılgan bir ödüldü.

Konstantinopolis askeri kabiliyetiyle değil, Batı Avrupa'dakinden çok daha büyük ölçekteki kütüphaneleri, sanat eserleri ve ulusal abi-

deleri ile övünürdü. Şehrin mimari tarzı büyük oranda Roma esaslarına dayanıyordu; Roma tarzı kemerler, sütunlar ve süslemeler, Doğu'ya özgü unsurlarla birlikte Bizans mimarisinin temeli haline gelmişti. Bir milyonluk muazzam nüfusuyla Venedik'in on katından fazla insan barındırıyordu. İşte bu şehir, olgun bir meyve gibi dalından koparılmaya hazırdı.

Nisan 1204'teki Konstantinopolis yağması, yıkım ve ölümlerle beraber üç gün sürdü. Ruhban sınıfından olanlar, olmayanlar, kadınlar, çocuklar, herkes Haçlılarca kılıçtan geçirildi. Vahşetin en kötü kısmı sona erdiğinde çeteler kiliselere dalıp mihrapları kırdılar, kutsal tasları alıp gittiler. Sarhoş askerler ele geçirdikleri papazların merasim cüppelerini atlarının üstlerini örtmek için kullandılar. Sarhoş bir fahişe müstehcen şarkılar söyleyerek patriğin tahtında dans etti. Antikçağdan kalma lahit ve heykeller paramparça oldu ya da alıp götürüldü. Şehre ait sanat eserleri, elyazmaları ve dini öğelerin birçoğu sonradan gizlice şehrin dışındaki köy, kasaba ve manastırların göreli güvenliğine kaçırıldı. Yağma, Haçlılar şehirden ayrıldıktan sonra bile yıllarca sürdü.

Venedikliler yağmacılıkta ustalaşmıştı; en iyi dini sanat eserlerini, en değerli taşları, en önemli heykelleri biliyorlardı. Fethin gözle görülür simgesi olarak dört bronz at heykeli, San Marco Bazilikası'nın ön cephesini süslemek üzere Konstantinopolis'teki yerlerinden söküldü; Venedik'e getirilen bir başka çalıntı hazine olan bu heykeller imparatorluğun en seçkin ganimetini temsil ettiler.

Konstantinopolis'in en iyi zanaatkârlarının yolu da Venedik'e düştü. Cam ustaları, altın ve gümüş kuyumcuları, ikonograflar, ressamlar ve heykeltıraşlar lejyonlar halinde Venedik'e getirildiler; burada icra ettikleri sanat ve zanaatları, zaman içinde anayurtlarının değil, üvey memleketlerinin ismiyle özdeş hale gelecekti.

Papa III. Innocentus, Konstantinopolis'in yağmalandığını ve Hıristiyanlık adına uygulanan mezalimi haber alınca dehşete düştüğünü itiraf etti. Suçlarından peşinen aklanmış olduklarını ve tutumunun kararlı düşmanlar karşısında Papalık makamını zayıflatabileceğini idrak etmeden çok sayıda Haçlıyı aforoz etti. Bunun haricinde sessizliğe bürünüp, Konstantinopolis'e ait varlıkların Roma kiliseleri ve katedrallerine yerleşmesine seyirci kaldı.

Ortodoks Kilisesi yağmadaki rolünden ötürü Venedik'i hiçbir zaman affetmezken, Konstantinopolis de hiçbir zaman tam anlamıyla eski ihtişamına kavuşamadı. Güç dengesini tersine çeviren fetih, imparatorluğun büyük kesimlerinin Venedik kontrolüne geçmesine neden oldu. Konstantinopolis zamanla önemli bir ticaret merkezi, Marco Polo ve diğer tüccarlar için doğuya geçiş kapısı olma rolünü geri kazandı ancak ahenk ve parıltısını kaybetti ve diğerleri arasında Rumların*, Venediklilerin, Mısırlıların ve Türklerin de bulunduğu nüfusu ile görkemden çok nizamsızlıkla meşhur hale geldi.

Venedik ise tersine, bir avuç nüfuzlu ailenin idaresi altındaki bir toplum olarak dünyaya birleşik bir görüntü sundu. Epey tanınır olmalarına rağmen, Marco Polo'nun atalarının Venedik'in en zengin ve en büyük sülalesi olduğu söylenemez. Bu şeref, şehir devletini yöneten doçlar ile şehri koruyan amirallerin çıktığı Zenolara, Querinilere ve Dandololara aitti. Oldukça katmanlı bu toplumda Pololar bu şehir yöneticilerinden birkaç kademe aşağıdaydı. Saygı duyulan varlıklı bir aileydiler fakat refahlarının sürekliliğini Venedikli yöneticilere borçluydular.

Kökenlerine dair tam bir fikir birliği bulunmayan ailenin, bir görüşe göre 1033 yılında Dalmaçya'nın Sibenik şehrinden Venedik lagününe göç ettiği iddia edilir. Farklı zamanlarda Macarlar ve Hırvatlar tarafından yönetilen Sibenik daha sonra Venedik İmparatorluğu'na bağlanacaktı. Başka bir görüş Marco Polo'nun daha sonra Cenevizliler tarafından esir alınacağı ada olan Curzola'da doğduğu bilgisine dayanırken üçüncü görüş, Poloların bu olayların hepsinden önce çoktan Venedik lagününe yerleşmiş olduğunu ileri sürer. Kökeni ne olursa olsun, Marco Polo bir ayağıyla gücünü yitiren antik medeniyetlere basarken ötekiyle de Avrupa çapında ortaya çıkmaya başlayan cesur Rönesans döneminden güç alıyordu.

Polo -Venedik yerel diline Latince Paulus isminden türeyerek girmiştir- ismi, Domenico Polo adlı bir Venediklinin, Araplarla ticaretin yasaklanması için dilekçe verdiği 971 yılından başlamak üzere şehir ar-

---

Bugünkü Yunanlılar, Roma dönemi boyunca ve sonrasında kendilerine, "Romalı" anlamında, "Romaioi" derdi. Araplar aracılığıyla bize "Rum" olarak geçen bu terim, "Yunan" teriminin kullanılması gerekmedikçe, metinde "Greek" karşılığı olarak kullanılacaktır-e.n.

şivlerinde sıklıkla görünür; sonraki kayıtlar Polo isimli muhtelif kişilerin ülkenin çeşitli yerlerinde arazilere ve tuz madenlerine sahip olduğunu ve yargıç olarak hizmet verdiğini gösterir. Bu faaliyet, Marco Polo'nun atalarının Venedik ile onun savaş durumundaki uydusu Dalmaçya arasında mekik dokudukları izlenimini verir.

Polo ailesinin ticaret yapma hevesi, ailenin bir kolunu Konstantinopolis'e götürmüştü. Kayıtlar, Marco Polo'yla aynı ismi taşıyan büyük amcasının Bizans İmparatorluğu'nun hâlâ zirvede olduğu 1168 yılında Konstantinopolis'te bir borç aldığını ve sonraki Marco Polo'nun Curzola Muharebesi'nde yapacağı gibi bir gemiye komutanlık ettiğini gösteriyor.

Polo ailesinin diğer fertleri ise zenginlik ve saygınlık arayışını Venedik'te sürdürdüler. Marco Polo'nun San Felice mıntıkasında yaşayan büyükbabası Andrea Polo'nun Maffeo, yine Marco ve gezginin babası Niccolò olmak üzere üç oğlu vardı ve üst kademelerden olmasalar da Venedik'in soyluları arasında sayılıyorlardı. Venedik arşiv kayıtlarında genç Marco'dan *nobilis vir*, yani asilzade olarak bahsedilir. Gittiği her yerde kendisine statü sağlayan bir rütbe sahibi, bir soylu olduğunu düşünen Marco Polo için unvan fazlasıyla önemlidir. Onun zihniyetinde Venedikli asilzade unvanı, dünyaya açılan pasaportuydu. Bir soylu olarak doğmuş olmanın kendisini hırsızların soygunlarından ve daha az önemli insanlara saldıran hainlerin avı haline gelmekten koruyacağı varsayımıyla hareket etti hep. Yurdundan ne kadar uzağa seyahat ederse etsin, kendisini ağırlayanların, ne kadar yabancı veya güçlü olursa olsunlar, onun bir Venedik asilzadesi olduğunu ve bu doğrultuda muamele beklediğini anlamalarını sağladı.

Marco Polo'nun babası Niccolò ve amcası Maffeo, Venedik'te başarılı, birbirine kenetlenmiş bir aile işletmesinin başındaydılar. İki kardeş 1253 yılında doğuya yapacakları geniş çaplı bir ticari seyahat için evlerinden ayrıldılar. Niccolò, muhtemelen geride bıraktığı karısının hamile olduğunu bilmiyordu; ertesi yıl, 1254'te Marco Polo doğdu.

O esnada bebeğin babası ve amcası, ihtişamlı döneminin üzerinden uzun zaman geçmiş fakat hâlâ 1204 yılındaki yağmadan sonra maruz bırakıldığı Venedik kontrolünde olan Konstantinopolis'teydi. Onların bir ticaret merkezinden diğerine yaptıkları sıradan görünen yolculuklar,

o günün koşullarında son derece cesaret gerektiriyordu. Gemilerin donatılması ve idaresi Venedik Cumhuriyeti tarafından yapılıyordu. Yolcular sandıklarını, yataklarını, sularını ve ekmeklerini kendileri getiriyorlardı. Ayrıca savaşın zorluklarına dayanmak zorundaydılar. Gemiler, saldırabilecek her türlü düşmana karşı koyabilecek kapasitedeydiler ve yolculardan da çatışmaya katılmaları bekleniyordu.

Savaşsız geçen seferler bile kayda değer şekilde nahoş, konforsuz ve tehlikeliydi. Soğuk, nemli ve kalabalık olan gemiler, çürümüş yiyecek ve insan atıkları nedeniyle leş gibi kokuyordu. Haşarat azıyor, Pololar gibi yolcular hamamböcekleri, bitler ve farelerle bir arada yolculuk ediyordu. Sefaletlerine eklenen uykusuzluk ve deniz tutmasıyla beraber bir ay ya da daha uzun süre bütün bu koşullara dayandıktan sonra, Polo biraderler Konstantinopolis'e salimen vardılar. Bir başka meşakkatli yolculuğu göze almakta hiç acele etmeden, küçük imparatorluklarının buradaki ticaret karakolunu yönetip doğudan gelenler başta olmak üzere tüm dünyadan tüccarlarla ticaret yaparak altı yıl burada kaldılar.

Onların kaldığı dönemde Konstantinopolis daha da borca battı. Latin imparatorlarının sonuncusu II. Baldwin, zayıf iktidarını sürdürmek için paha biçilemez nitelikteki kutsal emanetlerin tümünü Venedik'e satıp borçları kapatmaya zorlandı. Vaziyet çok vahim hale gelince, İsa'nın dikenli tacı olduğu varsayılan bir kutsal emaneti, borçlarına karşılık teminat olarak almaya hazır Venedikli bankacılara vaat etti. Kendi oğlunu bile Venediklilere rehine olarak verdi. Fransa Kralı IX. Louis en sonunda Baldwin'in yardımına gelirken; şehrin eski Rum imparatorunun soyundan gelen rakibi VIII. Mihail Palaiologos, Konstantinopolis'i Venedik'in kollarından söküp almak üzere Ceneviz ile bir pakt kurdu. Karışık siyasi ortam, şehrin düşüşünden sonra orada zorla bir arada duran Venedikliler, Cenevizliler, Rumlar ve diğer gruplar arasında ayaklanmalara sebep oldu.

Niccolò ve Maffeo Polo istikrarın bozulduğu şehirden kaçıp, Polo ailesinin bir başka ticaret karakolunun bulunduğu Soldaia'ya (günümüzde Sudak olarak biliniyor) gitmeye karar verdiler. Burası, Kırım Yarımadası'nda muhteşem Karadeniz manzarasına sahip bir kasabanın sarp müstahkemiydi. (Yeri gelmişken; Karadeniz adı, Polo biraderlerin yaşadığı çağ için yeni bir şeydir. Önceden bu uçsuz bucaksız içsular,

üzerinde devamlı seyahat edenler tarafından sadece "deniz" olarak bilinirdi.) Polo biraderlerin Sudak'ta geçirdikleri zamana ilişkin bilinen az sayıda şey işlerinin rast gitmediği hissini verir.

İlk bilgiler kardeşlerin Venedik'teki evlerine dönmenin ötesinde bir şey istemediklerini ancak seyahatin yola çıkmaya müsaade etmeyecek kadar tehlikeli olduğunu gösterir. Karada ölüm saçan hırsızlar kol gezerken, denizde ise korsanlar gördükleri her gemiyi yakıp yıkıyorlardı. Söz konusu bu korkutucu koşullar altında Polo biraderler Venedik'e yakın zamanda dönemeyeceklerdi.

Doğu'ya seyahat ve ticaret koşullarıysa hiç beklenmedik bir sebep sayesinde daha iyiydi: Asya'yı ve Tuna Nehri'nin doğu kıyısına kadar olan tüm bölge olmak üzere Avrupa'nın önemli bir bölümünü şiddet uygulayarak ele geçiren Moğollar. (Moğollar bazen "Tatar" olarak adlandırılırlar ancak Tatarlar gerçekte sadece Moğol İmparatorluğu'nun hâkimiyetindeki boylardan biridir. Bu ismi başlangıçta Ruslar, Moğollar gibi doğudan gelen diğer işgalcileri de tanımlamakta kullanırken, Avrupalılar onu takip etmişlerdir.)

Hangi adla olursa olsun, yeryüzündeki en nizamsız, en acımasız ve en günahkâr insanlar arasında görülen Moğollar şeytan tohumu olarak kabul ediliyorlardı. Papa IV. Alexander 1260 yılında Hıristiyan âlemini Moğol tehdidine karşı uyarmak üzere *Clamat in auribus* başlıklı (açılış sözlerinden alınma Latince başlık) bir *bulla* yayımladı: "Herkesin kulaklarında çınlayan korkunç felaket borusu önceden uyarıyor, olayların ispatıyla kuvvetlenen yanılmaz sesiyle zihni atalet içinde kalarak şaşkına dönmüşler dışındakileri ihtiyatlı bir uyanıklık için ayağa kaldırıyor ve cehennemin gizli köşelerinden fırlamış gibi gelen, kasıp kavurarak yeryüzüne çöken insanlıktan nasibini almamış Tatarlar eliyle Göklerin gazabının kainatı yok etme savaşını duyuruyor." Papa, fetvasına Moğol İmparatorluğu'nu, "eli kulağında olan, dokunacak kadar yaklaşan tehlike" şeklinde suçlayarak devam ediyordu.

Papa Moğol tehdidini ifşa etmekle meşgulken, öfkesinin hedefi değişikliğe uğramıştı. Cengiz Han'ın sürgit genişleyen bir Moğol İmparatorluğu arayışı, yerini açık fikirli birisi olan torunu Kubilay Han idaresinde nispeten istikrarlı bir rejime bırakmıştı. Venedikli tarihçi Alvise Zorzi, "Kubilay bir barbar değildi" gözleminde bulunur. Aksine, "yüksek yö-

netim standardının peşinde, kendisini öğrenmeye adamış, bu hedef için en etkin yöntemleri uygulayan bir hükümdar" idi ve bu da "sürekli daha iyi yönetim yolları arıyor, otorite kurma amacına güç kullanmaktan daha fazla hizmet etmek üzere çeşitli noktalara manevi baskı uyguluyordu" anlamına geliyordu.

Kubilay'ın en etkili silahı kılıç veya mızrak, ateş ya da zehir değil, imparatorluğunun sınırlarının ötesindeki dünyayla ticaret yapmaktı. Gerçekten de Moğolların kendi yarattıkları yeni dünya düzeninde hayatta kalmaları için Avrupa, Acem ve Arap mallarıyla teknolojisine ihtiyaçları vardı. Bu amaçla, çok sonra -on dokuzuncu yüzyılda- İpek Yolu olarak tanınacak olan bir dizi ticaret yolunu yeniden açtılar. Bu yollar fikirlerin ve inançların yanı sıra, her türlü malı -değerli taşlar, kumaşlar, baharatlar, değerli madenler, silahlar- taşıdılar. Venedikli, Cenevizli, Arap ve Yahudi tüccarlar gibi, Budist rahipler (lama) ve Hıristiyan misyonerler de bu yollardan faydalandılar.

Kubilay Han, bu fikir ve ticaret takasını mümkün kılmak için, kendi huzursuz imparatorluğuna sert baskı uygulama pahasına Moğol Barışı'nı (Pax Mongolica) zorla kabul ettirdi. Zorzi'ye göre, Pax Mongolica, "dumanı tüten enkazların barışı"ydı. Yine de Moğol tiranlığının doğrudan bir sonucu olarak İpek Yolu, ticaret için güvenli hale geldi; o kadar ki bir seyyah, "genç bir kadın, başında altın bir tepsiyle korkmadan seyahat edebildi" iddiasında bulunmuştu. Yol, Pololar gibi tüccarların Asya'nın kalbine ve Moğol İmparatorluğu'na dek uzanan müthiş mesafeyi katetmeleri için de yeterince güvenliydi.

Hem Moğollar hem de Venedikliler dünyayı "düzleştirdiler"; Venedikliler gemileriyle, su üzerinden; Moğollar İpek Yolu'nu yeniden canlandırarak, karadan. Düz ve etkileşimli bir dünyada da mallar ve fikirler şaşırtıcı şekillerde birbirine karıştı, imparatorluklar büyüyüp gelişti.

Niccolò ve Maffeo Polo İpek Yolu'nun kuzey kolu üzerinden doğuya seyahat ederken, Moğol İmparatorluğu'nun içlerine kadar gitmeyi göze aldılar. Marco kitabında, babasının ve amcasının yaptığı yolculuğa dair sadece sınırlı detaylar sunar ancak muhtemelen at üstünde ve at arabasıyla seyahat ettiler.

Marco, babasının ve amcasının bugünkü Irak topraklarından geçerken "Moğol İmparatorluğu bünyesindeki boylar arasında en liberal ve

uygar hükümdarlardan biri olarak nam salan" Berke Han'ın -Cengiz Han'ın birçok torununda biri- imparatorluğunun sınırlarına girdiklerini aktarır. Kimi zaman Batılı Han olarak da tanınan Berke onları "büyük bir onurla" ağırlarken aynı şekilde karşılık buldu. Marco, "İki kardeş, Berke'yi memnun ettiğini görünce yanlarında Konstantinopolis'ten getirdikleri bütün mücevherleri bilabedel ona verdiler" der. Ziyaretçilerinin cömertliğinin altında kalmak istemeyen Berke, "cömert hediyelerin" yanı sıra "mücevherlerin ederinin iki katının ödenmesini buyurdu." Venedikli tüccarlar Moğol İmparatorluğu'nda sığınacak bir liman bulmuşlardı.

Kardeşler muhtemelen Berke'nin imparatorluğunda esas işlerini devam ettirdiler: Kendilerini zengin etmek için diğer tüccarlarla yaptıkları alışverişlerde yanlarındaki mücevherlerden, madeni paralardan ve kumaşlardan faydalandılar. Kazanç sağlayacak her türlü şeyi alıp satmaya hazır gezici dükkânlara benzetilebilirlerdi. Marco sıkça farklı tip kumaşların -muslin, damasko [Şam kumaşı-e.] ve elbette ipek- alınıp satıldığından bahseder. Babasının ve amcasının Müslümanlar, Yahudiler ve Asya'daki temsili Venediklilerden daha iyi olan Cenevizliler başta olmak üzere Avrupalılar ile canlı bir ticaret faaliyeti yürüttüklerini varsaymak akla yatkındır. Çok sınırlı oranda köle ticareti yapıp kendilerine sözleşmeyle kölelik eden bir Arap uşakla birlikte Venedik'e dönmüş olma ihtimalleri de vardır.

Bir yılın ardından, kardeşler Moğol misafirperverliğine yeterince doyup evlerine dönmek istediler fakat o esnada Berke, doğu bölgelerine hükmeden Cengiz Han'ın bir diğer torunu Hülagü ile olan içsavaşta kötü duruma düşmüştü. "Şiddetli ve kanlı bir mücadelede" der Marco, "galip gelen Hülagü olunca yolların güvensizleşmesi neticesinde kardeşler geldikleri yoldan dönemediler." Kendilerine verilen, savaş zamanı Konstantinopolis'e ulaşmanın en iyi yolunun "Berke'nin hâkimiyeti altındaki toprakların sınırları boyunca gitmek" olduğu tavsiyesine uyarken çok sıkıntı çektiler. "Büyüklüğü on yedi günlük yolculuğa denk gelen, düzlükte çadırların içinde yaşayan Moğollar ve onların sürülerinden başka ne bir şehir, kale ne de elle tutulur bir yapı olan" bir çöle vardılar.

Yolculuk boyunca Moğolların içlerinde yaşadıkları keçe çadırlar olan dairesel *ger*lere ve içtikleri mayalanmış kısrak sütü kımıza aşina hale geldiler. Kımızın güçlü, ekşi bir tadı vardır; kardeşler de başta içmeye direndiler. (İçmeye razı olduklarında, kendilerine içkiyi uzatan Moğol

iyice içtiklerinden emin olmak için şiddetli bir şekilde kulaklarını çekti.) Aynı misafirlik ruhuyla, kardeşler Moğolların banyo yapmaya karşı isteksizliklerine de uyum sağlamayı öğrendiler. O çağda yaşayan Venediklilerin de nadiren banyo yaptıkları doğrudur ancak sudan iğrenmeleriyle birlikte hayvanlara olan yakınlıkları, aralarında gezen Batılılar için Moğolları ve kokularını son derece tiksinti verici hale getiriyordu. Pololar zamanla tiksinme hislerinin üstesinden gelerek kaba saba ev sahiplerinin yanında kendilerini evlerinde hissetmeye başladılar. Daha da önemlisi Moğollarla konuşmayı öğrendiler ki bu, tüccarlarla ev sahipleri arasında içtikleri onca kımızdan daha fazla bağ kuracaktı.

Polo biraderler dokuzuncu yüzyıldan on üçüncü yüzyıla kadar birçok imparatorluğa başkentlik yaptıktan sonra bugün Özbekistan sınırları içinde olan Buhara'nın yolunu tuttular. Polo kafilesi Buhara'yı ve çeşitlilik içeren halkını konuksever buldu; şehir uzun zamandır doğudan ve batıdan gelerek ipek, porselen, baharat, fildişi ve halı alıp satanların kavşak noktasıydı. Ancak Buhara'nın surlarının ötesinde kaos hâkimdi. Boylar arası anlaşmazlık İpek Yolu'nun yerel kollarını geçilmez hale getirirken Pololar yakın zamanda eve dönme konusunda ümitsizliğe kapıldılar. Marco bu konuda kısaca "Yola devam edemeyince üç yıl burada kaldılar" yorumu yapar. Bu erteleme kaderlerini tümüyle değiştirdi.

Niccolò ve Maffeo, Buhara'daki uzatılmış misafirlikleri süresince "mühim ve kabiliyetli bir şahsiyetle" karşılaştılar. İşin aslı o kişi, "bütün Moğolların yüce önderi olan ve kıtanın diğer ucunda yaşayan" Kubilay Han'ı ziyaret etmek üzere doğuya doğru giden Hülagü'nün elçisiydi. Pololar görüşmelerinde ustaca davranırlarsa, elçi onlar için bütün Moğol İmparatorluğu'nun yolunu açabilirdi.

2. Bölüm

Altın Pasaport

Çok geçmeden güzel şekillerin belirsiz parçaları
Titreşerek dönüp birleşiyor ve şimdi yine
Havuz aynaya dönüşüyor.

Niccolò ve Maffeo Polo günlerini elçiyle sohbet ederek geçirerek onun güvenini ve saygısını kazandılar. "Daha önce hiç İtalyan görme şansı olmadığından" diye yorumlar Marco, "Moğolca konusunda ustalaşmış bu iki kardeşle bir araya gelip sohbet etmekten o da ziyadesiyle hoşnuttu". Moğol lehçelerini öğrenirken sıkıntı yaşadıkları İpek Yolu'ndaki o zorlu günler, Venediklilerin fazlasıyla işine yaradı. Elçi -ismi hiç geçmez- tam da umdukları gibi onları Ulu Kağan'la tanıştırmayı önerdi. Elçi beklentiyi daha da cazip hale getirmek için, "şerefle ağırlanacakları ve birçok hediyeyle ödüllendirileceklerine dair fazladan vaatlerde bulundu".

Venedik'e dönüş "onları en ciddi tehlikelere maruz bırakacak" bir risk taşıdığı için Niccolò ve Maffeo da başka seçenekleri olmadığına inanıyorlardı. Elçi ise aksine, onlara eşlik ettiği takdirde güvende olacaklarına dair teminat veriyordu. Böylece, başta Papa olmak üzere tüm Avrupa'nın nefret ettiği ve korktuğu liderle tanışmak üzere tahmin ettiklerinin bile ötesindeki doğu topraklarına gitmeyi göze alıp kabul ettiler.

Kubilay Han'ın sarayına yolculuk tam bir yıl sürdü. Belirtilmese de buluşma yerleri muhtemelen seyyahların cazibesine kapılarak uzaklardan geldiği Moğol başkenti Hanbalık'tı. Yabancılarla ticaret yapmaya ve onlardan bir şeyler öğrenmeye istekli olan Moğollar, başkentlerinin bir kesimini, ticaret yapmak, fikir alışverişinde bulunmak veya diplomatik ilişkiler kurmak üzere Moğol İmparatorluğu'nun kalbine kadar gelmeye cesaret eden devlet görevlilerinin ve tüccarların korunması için tahsis etmişlerdi.

Nüfusları tebaalarına göre çok daha az olan Moğollar, başta vergi tahsili olmak üzere imparatorluk yönetiminin hassas noktalarının icrası

için yabancılara ciddi ölçüde muhtaç haldeydiler. Asya'nın ve Avrupa'nın öbür ucundan gelen yabancılar arasında Cenevizliler ve Venedikliler, Yahudiler ve Müslümanlar, Uygurlar, Ruslar ve Acemler vardı. Yolsuzluğu azaltmak ve Çinlilerin ezici sayı üstünlüğü karşısında kimliklerini muhafaza etmek isteyen Moğollar, ırk ayrımı uyguluyorlardı. İdareleri altındaki Çinliler, Moğol dilini öğrenemedikleri gibi ne askerlik yapabiliyor, ne de Moğollarla evlenebiliyorlardı.

Doğa şartlarının yarattığı zorluklar İpek Yolu boyunca seyahat etmeyi bir çile haline getiriyordu. Marco yağan karlardan, taşan nehirlerden ve yolculukta mesafe kat edilmesini engelleyen sellerden bahseder. Fakat Polo biraderler Moğolların lideriyle tanışınca soğukkanlılıklarını ve amaçlarını geri kazandılar.

Kubilay Han ile ilgili her şey onları şaşırttı: vahşilikleriyle adları çıkmış olan Moğollardan çok farklı olan detaycı nezaketi, İtalya'ya ve Hıristiyanlığa ilişkin merakı ve işle ilgili yeni fikirlere açık oluşu. Ayrıca Kubilay Han da kendi adına, farklı bir kültürün bu iki temsilcisinin kendi dilini konuşabilmelerinden memnundu.

Marco, babasının ve amcasının "o ülkeye gelen ilk Latinler" -yani Hıristiyanlar- olduğunda ve buna benzer şekilde "ziyafetler verilerek ağırlandıklarına ve ayrıcalıklı muameleye tabi tutulduklarına dair başka emareler" olduğu konusunda ısrarlıdır fakat bu iddia uzun süredir tartışmaya açıktır. Misyonerleri ve şövalyeleri kapsayan bir avuç Avrupalı seyyah Moğol sarayına onlardan önce gelmiş ve kimisi seyahatlerine dair ayrıntılı kayıtlar bırakmıştır. Birbirini takip eden yıllar boyunca ticaretin ana damarıyla ilişkisi kesilmiş olan Polo biraderler büyük ihtimalle kendilerinden önce gelenlerden habersizlerdi ve yaşayan en güçlü hükümdarla tanışan ilk Avrupalılar olduklarına gerçekten inandılar.

Kendileri için verilen ziyafetler sırasında, Kubilay Han "dünyanın batı kısımları, Romalıların imparatoru ve diğer Hıristiyan kral ve prensesler" ile ilgili bilgi almak için yabancı ziyaretçilerini derinlemesine sorguladı. Moğol lider özellikle de o hükümdarların "birbirlerine nazaran önemleri, servetleri, krallıklarında uygulanan adalet tarzı ve savaşta nasıl davrandıkları" hakkında bilgi almak istedi. En çok da papa, kilisenin gidişatı ve Hıristiyanların akide ve ibadetleri hakkında sorular sordu. Tüccar kardeşler bu tarz karmaşık konularda hemen hiç ehil değillerdi

fakat Marco'ya göre "kusursuzca bildikleri Moğol dilinde bu konuların hepsiyle ilgili yerinde cevaplar" verdiler. Kubilay Han o kadar memnun kaldı ki onları Hıristiyanlığın durumuyla ilgili konuşma yapmak üzere defalarca davet etti.

Kubilay Han onlardan bilgi alıp yakın bir dostluk kurar kurmaz, Niccolò ve Maffeo'yu çift taraflı temsilci olarak görevlendirmeye karar verdi; bundan böyle kendisinin Batı, özellikle de papa nezdindeki elçileri olarak hizmet edeceklerdi. Diplomasi konusunda mahir olan Ulu Kağan planını [Polo biraderlere] methiyeler ya da Marco'nun deyişiyle "beylerinden*" -hanların sadık kullarına verdikleri isim- "Papa'ya gönderilecek Kogatal'a eşlik etmeleri gerektiği yönünde birçok nazik rica" eşliğinde açıkladı.

Kardeşler bu büyük görevi kabul etmeden önce tereddütte kaldılar. "Oralardan ayrılalı çok zaman oldu" hatırlatması yaptılar Ulu Kağan'a, "ne olabileceğini ya da ne yapılabileceğini bilmiyoruz çünkü o topraklardaki koşullar değişti, en çok da emirlerinizi yerine getirememekten korkuyoruz." Yine de razı oldular ya da buna mecbur kaldılar.

Kubilay Han, papaya iletilmek üzere hazırlanan resmi tebliğinde "Hıristiyanlık dinine ve akidesine vakıf, ayrıca yedi sanatı** bilen, bildiklerini cemaatine öğretebilecek ve ikna kabiliyeti iyi olan yüz kadar bilgin" talep etti. Bunlar ayrıca Moğollar arasında din propagandası yapma konusunda da hazırlıklı olmalıydılar; bu, "ona, putperestlere ve idaresi altındaki diğer sınıflardan insanlara dinlerinin tümüyle yalan yanlış olduğunu ve evlerindeki putların hepsinin şeytani şeyler olduğunu açıkça göstermek içindi." Papanın temsilcileri, "Hıristiyanlık inancının ve dininin onlarınkinden daha iyi ve diğer dinlerin tümünden daha doğru olduğunu sebepleriyle birlikte açıkça nasıl göstereceğini iyi bilmeliydi". Hanın şeytan tohumu olduğuna kani bir papa için hayret verici olması gereken bu talep, aslında Kubilay'ın öğrenmeye meraklı yapısına gayet uygundu. Eğer papa veya temsilcileri işlerini iyi yaparsa, "o ve kendisine bağlı tüm nüfuzlu kişiler Kilise'nin hizmetine girecekti." Fakat bu diğer dinlere olan bağlılıklarından vazgeçecekleri anlamına gelmiyordu.

---

* Özgün metinde "baron" şeklinde tanımlanan bu beyler, Kubilay Han'ın en yakın adamları olarak hem idari hem askeri alanda nüfuz sahibi olmakla birlikte, iki alanda da görev ve sorumlulukları bulunuyordu-ç.n.

** Ortaçağ uygarlığında, günümüzden farklı olarak, yedi sanat dilbilgisi, retorik, diyalekt, aritmetik, geometri, astronomi ve müzik olarak kabul ediliyordu-ç.n.

Ulu Kağan'ın bir isteği daha vardı: "Kutsal tanrılar arasında olduğuna inandığı için azami bağlılık duyduğu Efendimiz Mesih İsa'nın Kudüs'teki mezarının başında yanan kandilden bir miktar yağ." Kubilay Han'ın önerdiği, papanın sıradan kâfirlerle uğraşırken olmasını bekleyebileceği gibi diğer tanrıların yerine İsa'yı koymak değil, Moğol panteonuna onu da katmaktı. Elbette bu isteğin mahiyeti Roma tarafından asla kabul edilmeyecekti ama Polo biraderler, Moğol liderle ilahiyat tartışması yapmayacak ölçüde kendi akıbetlerinden endişeliydiler. Böylece Venedik'e dönüş için güvenli bir seyahat sağlanması karşılığında yüz bilgin, Kutsal Kabir'den yağ ve başka neye ihtiyacı varsa onlarla birlikte bir gün Kubilay Han'ın yanına döneceklerine dair yemin ettiler. Niccolò ve Maffeo'nun yeminlerinin her unsurunu yerine getirebileceklerini cidden düşündüklerine dair bir emare yoktur; ikinci bir yolculukta yanlarında yüz bilgin getirmek, bir fanteziydi. Kutsal Kabir'den akıl ve beden üzerinde büyük iyileştirici gücü olduğuna inanılan yağ getirmekse başka bir meseleydi. O zamanlar Ermeni rahipler faal şekilde bunun ticaretini yapıyorlardı. Polo biraderler, fahiş fiyattan yağı edinmenin tamamen mümkün olduğunu düşünmüşlerdi.

Kubilay Han'ın Venedikli ziyaretçilerine verdiği güvenli seyahat garantisi, "kendi mülkünün geleneğine uygun olarak imzalanmış, üstünde hükümdarlık mührünün kazılı olduğu" muhteşem bir "altın levha" şeklinde geldi. Moğolların bu meşhur *pay-zı*sı [*paiza*], taşıyana sanki sihirli koruma güçleri bahşediyor gibi gözüken geçiş belgesiydi. (Kelime aslında Çince kökenlidir, Moğollar söz konusu levhaya *gerega* diyorlardı.) Bu kıymetli nesne, Niccolò, Maffeo ve Moğol beyi Kogatal'ın Kubilay Han'ın şahsi temsilcileri olduklarını, Moğol İmparatorluğu'ndaki yerel idarecilerin, tıpkı imparatorun kendisi için yapacakları gibi, onlara da kalacak yer, at, muhafız sağlamak zorunda olduklarını, bu buyruğu yerine getirmedikleri takdirde "itibarlarını kaybedeceklerini" bildiriyordu.

Polo biraderlerin oradan ayrılmalarından sadece yirmi gün sonra seyahatlerinde kendilerine refakat eden Kogatal ciddi şekilde hastalanıp, geride kalmaya mecbur oldu. *Pay-zı*, onun yokluğunda bile kardeşlere güvenli seyahat imkânı verdi, gittikleri her yerde saygı görmelerini sağladı.

Kardeşler burunları bile kanamadan Fırat Nehri'nin batısında uzanan, o zamanlar Küçük Ermenistan olarak bilinen bölgedeki küçük liman şehri Ayas'a [günümüzde Yumurtalık-ç.] vardılar. Burada yolculuklarının en tehlikeli kısmına başlamak üzere bir gemiye bindiler. Karada sadece düşmanlar vardı ancak su üzerindeki yolculuklar, büyük korku ve endişe sebebiydi; sadece en korkusuz, en çaresiz veya en aptal seyyahlar hayatlarını rüzgârın ve suyun kaprislerine bırakırdı.

Bu kez şansları Polo biraderlere yardım etti. 1269 yılında, şu an Lübnan sınırının biraz güneyinde ve İsrail'in kuzeyinde yer alan antik bir liman olan varış noktaları Akka'ya sağ salim ulaştılar.

Dünyadaki en eski yerleşim alanları arasında olan Akka, tarihin seyri boyunca birçok kez el değiştirmişti. 1191 yılında Fransa Kralı II. Philippe ile İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard'ın (I. Richard) Müslüman hükümdar Selahaddin Eyyubi'den aldığı şehir, Kudüs Krallığı'nın başkenti olarak hizmet veriyordu ve o sıralar Haçlıların kalesiydi.

Alman din adamı Ludolph von Suchem 1350 yılında "şanlı Akka şehrini" tasvir edecekti. Verdiği bilgiye göre, "kare yontulmuş taşlardan inşa edilen" şehrin, "yüksek, azametli ve müthiş güçlü kuleleri" vardı. Surların içinde sokaklar "aşırı düzenli, evlerin tüm duvarları aynı boyda ve hepsi aynı şekilde yontma taştan inşa edilip, harikulade şekilde cam pencerelerle süslenip boyanmıştı... Şehrin sokakları güneş ışığını engellemek için ipek kumaşlarla veya başka açık renk güneşliklerle kaplıydı."

Hıristiyan Haçlılar, Müslüman savaşçılar ve Yahudi tüccarlardan oluşan yaklaşık elli bin kişilik nüfusuyla Akka, Pololar gibi doğuya giden seyyahlar için doğal bir yola çıkış noktası vazifesi görüyordu. Ludolph şehri ziyaret eden soyluları, "başlarında altın taçlarla sokaklarda kral görkeminde dolaşıyorlar; şövalyeleri, şürekâsı, paralı askerleri ve hizmetlileri, her biri güzellik ve yenilikte birbiriyle rekabet eden harikulade altın ve gümüşlerle bezenmiş kıyafetleri ve savaş atlarıyla sanki kral gibiler, hepsi giyim kuşamına azami özen gösteriyor" şeklinde tasvir ederken, gördüğü manzara karşısında hayretler içinde kalacaktı.

Ludolph'a göre, "göğün altındaki en zengin" yer olan Akka'da Polo biraderler, kendilerinden çok daha üstün tüccarlar arasında buldular kendilerini: "Orada yaşayan soylular ve prensler sebebiyle, dünyada bulunabilecek harikulade ve tuhaf ne varsa oraya getirilmesi âdettendi."

Papa IV. Clement'in birkaç ay önce, 23 Kasım 1268'de Viterbo'da hayata gözlerini yumduğunu öğrendiklerinde, kardeşlerin planları bir kez daha altüst oldu. Pololar, daima bir karmaşa kapanında kalacaklarmış gibi görünüyordu. Marco, çaresizlik içinde "Roma Kilisesi'ni temsilen tüm Mısır topraklarındaki papalık elçisi [*legate*] olan bilgin bir rahibe" gittiklerini belirtir. O kişi, büyük nüfuz sahibi Piacenza'lı Teobaldo'ydu. Polo biraderler diz çöküp Ulu Kağan tarafından iyi niyet elçisi olarak papaya gönderilmelerine ilişkin fantastik hikâyenin tamamını elçiye anlattılar.

Papa elçisi "müthiş şaşırdığını" ifade etti. Kendi namına, teklifin bütün Hıristiyan âlemine "müthiş fayda ve saygınlık" getirebileceğine inanıyordu. Endişeli olan Venediklilere oradan ayrılmamalarını öğütledi. Onlara, "yeni bir papa seçildiğinde görevinizi tamamlayacaksınız" güvencesi verdi. Seçim bekleyişi ufukta bir değişiklik görünmeden uzayıp gitti. Yerlerinde duramayan Niccolò ve Maffeo Venedik'e kaçıp IV. Clement'in halefinin belli olmasıyla birlikte görevlerini tamamlayacakları zaman Akka'ya dönmeye karar verdiler. Bu kez çabuk hareket ederek Negreponte [Euboea/Eğriboz Adası-ç.] Adası'na gitmek üzere Akka'dan ayrıldılar, buradan da bir gemiye binip sonunda Venedik'e ulaştılar.

Niccolò ve Maffeo Polo evlerini en son gördüklerinden beri on altı yıldan fazla geçmişti; en büyük kıtayı bir değil, iki kez katetmek için on altı yıl harcamış, on altı yıl boyunca akıllarını kullanarak ayakta kalmış ve sonunda yeryüzünün en korkulan ve en güçlü hükümdarının himayesi altında olmaktan keyif duyar hale gelmişlerdi. Bir ömre yetecek kadar maceralı geçen seyahatlerinin tüm cesaret ve başarılarına karşın, ileride genç Marco ile birlikte yapacakları meşhur seyahatin zeminini hazırlamaktan başka bir anlamı olmadı.

Baş döndürücü gelişmeler onları bekliyordu. Niccolò karısının öldüğünü öğrendi. Belki de bundan daha şaşırtıcı olan ona "on beş yaşında Marco adında küçük bir oğul" bırakmış olmasıydı. Bu çocuk, bütün hayatını Venedik'te geçiren, babasını hiç tanımamış, Niccolò'nun dönüşüne kadar bir yetim olduğuna inanmak için her türlü sebebi olan Marco Polo'ydu.

Niccolò ve Maffeo şevkleri kırılmış bir halde yeni papanın kim olacağını bekleyerek Venedik'te iki yıl geçirdiler. Artık bir dul olan

Niccolò'nun, varlığından hiç haberdar olmadığı "küçük oğlu" ile tanışmaya zaman ayırdığını farz etmek sevindirici olurdu fakat kayıtlar aksini ortaya koyar. Niccolò çabucak yeniden evlendi ve yeni karısı hemen hamile kaldı.

Marco daha önce babası ve amcası hakkında hiçbir şey bilmese de maceraları aklında derinlemesine yer edip tüm geleceğini belirledi. Onların İpek Yolu'na, *ger* adlı çadırları ve kımızlarıyla Moğollara ilişkin hikâyelerini dinledi. En çok da yanında doçun bile ehemmiyetsiz gözüktüğü sıradışı şahsiyet Kubilay Han'la olan buluşmalarına dair anlattıklarını dinledi. Marco da kendisinden yaşça büyük aile üyeleri gibi doğuya doğru yol alan bir seyyah, bir gezgin olacaktı.

Sonunda Niccolò ve Maffeo yeni papa seçimini beklemek üzere Akka'ya dönme vaktinin geldiğine karar verdiler. Bu kez on yedi yaşındaki Marco'yu da yanlarına alacaklardı. Yeni papa seçilir seçilmez de ondan alacakları belgeleri Kubilay Han'a iletme işini organize edeceklerdi. Ne söz verdikleri yüz bilginden ne de Kutsal Kabir'den alınacak yağdan bahsedildi. Yalnızca genç Marco vardı Kubilay Han'a sunabilecekleri.

Moğol İmparatorluğu'na yaptıkları ilk seyahat bir dizi aksilikten doğmuş olup, Niccolò ve Maffeo Polo'yu bir ticaret merkezinden diğerine şansları sayesinde götürmüş olabilirdi ama bir yeminin yerine getirilmesi için girişilen ikincisi çok daha anlamlı olacağa benziyordu. Oraya sadece Venedik Cumhuriyeti'nin ya da papanın değil, Moğol İmparatorluğu'nun da elçileri olarak gidecek ve bu kez kendilerinden çok daha emin olacaklardı. Asya'nın tehlikeli toprakları boyunca onlara güvenli geçiş sağlayacak olan *pay-zı*ları ve Moğolca hakkında bilgileri vardı.

Marco tasavvur edilemeyecek kadar güçlü bir liderle tanışmak için uzak bir başkente yapılacak olan uzun ve belirsiz kutsal yolculuğa daha iki yıl önce tanıştığı babası ve amcası eşliğinde başlamak üzere 1271 yılı ilkbaharında Niccolò ve Maffeo ile birlikte Venedik'ten ayrıldı.

Pololar *muda* olarak bilinen, kıyıya yakın şekilde ağır ağır yol alıp erzak almak için bildik limanlarda durarak Adriyatik'in doğu kıyısı boyunca ilerleyen Venedik gemilerinden oluşan küçük bir filoya dahil ol-

dular. *Muda* güneydoğu yönündeki genel bir rotada ilerledikten sonra her biri başka yere gitmek üzere beş konvoya ayrıldı.

Polo kafilesini taşıyan konvoy Akka'ya doğru yola koyuldu. Yolcular, bir yemini yerine getirme görevinde olan iki deneyimli seyyah ile evinden uzakta reşit olacak, her şeyden kolayca etkilenen bir delikanlıdan oluşan Polo kafilesiyle beraber, ağırlıklı olarak Kutsal Topraklar'a ve Kudüs'e gitmekte olan hacılardan oluşuyordu.

Eski Kudüs Krallığı'nın kuvvetli bir hatırası olarak duran, Akka olarak bilinen kale, on üçüncü yüzyılda Müslümanlar ve diğer toplulukların elindeydi. Akka kendi içinde her biri Venedik ve Ceneviz gibi rakip devletlerin temsilcilerine ev sahipliği yapan mahallelere bölünmüş haldeydi. Küçücük liman o kadar kalabalık oluyordu ki çoğu gemi kıyıdan çok uzakta demirlemek zorunda kalıyordu. Hıristiyan hacılar akınlar halinde Kudüs'e doğru ilerliyorlardı.

Akka dar sınırlarına rağmen o zaman iki önemli zatı ağırladı. Müslümanlara karşı yaptığı kendi özel Haçlı Seferi'nde Moğollarla ittifak yapan İngiltere Prensi Edward'ı, beraberinde geldiği İngiliz şövalyelerle birlikte orada bulabilmek mümkündü. Diğer önemli kişi, papalık elçisi Piacenza'lı Teobaldo'ydu. Akka'nın küçük dünyasında Edward ve Teobaldo birbirlerini tanırken, bu çerçevede Edward'ın Poloları tanıması da mümkündür.

Pololar Akka'ya dönmeleri üzerine, iki yıllık aranın ardından ahbaplıklarını tazelemek için doğruca eski arkadaşlarına gittiler. Buluştuklarında, yetişkin Pololar Kubilay Han'a olan yeminlerini yerine getirmek için Kutsal Kabir'den yağ alma isteklerini ifade ettiler. Teobaldo bu kıymetli madde için pazarlık etmek üzere Kudüs'e gitmelerine izin verdi.

Kudüs, Kral Süleyman'ın Tapınak'ı inşa ettirdiği, İsa'nın da çarmıha gerildiği yerdi. Muhammed Peygamber de buradan göğe yükselerek cennete gitmişti. (Müslümanların şehre verdiği isim, "El Kuds", kutsal demekti.) Romalılardan Müslümanlara kadar bir fatih diğerini takip ettiğinden, şehir Poloların buraya vardığı tarih itibariyle iki bin yıldır kuşatma altındaydı. Her inanç -ve her ordu- şehrin kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Şehrin iki değişmezi çatışma ve dua, yaşam biçimi ise belirsizlikti.

Müslümanlar ve Hıristiyanlar kutsal mekân ve emanetlerin sahipliği ve buralara giriş konusunda rekabet halinde oldukları için hacılar bir kutsal mabetten diğerine her zaman muhafızların öncülüğünde gidiyorlardı. Pololar kalabalığın arasında bulunan fazladan üç hacıydılar fakat en alışılmadık görev onlarınkiydi. Kubilay Han'a söz verdikleri yağı almak için Zeytin Dağı'nın eteğindeki Kutsal Kabir'e gittiler.

Burasının İsa'nın gerçek defin yeri olmayabileceğini söyleyen İncil bilginlerinin şüphelerine rağmen Kutsal Kabir günümüzde de aynı şekilde saygı görmeye devam eder; kendilerine gereken yağın peşinde olan Poloların da buranın gerçekliğinden şüphe etmek için bir sebepleri yoktu.

Ludolph von Suchem ortamı (günümüzde eski Kudüs olarak anılan yerler) şöyle tasvir ediyordu: "Kutsal Kabir Kilisesi'nde kadim Gürcüler yaşıyor, kilisenin anahtarı onlarda duruyor; yiyecek, sadaka, mumlar ve Kutsal Kabir'in etrafında yanacak kandiller için yağ, hacılar tarafından kilisenin güney kapısındaki küçük bir pencereden onlara veriliyor." Diğer hacılarla beraber mabetlerin en kutsalı kabul edilen bu mabede giden Pololar, muhtemelen uğruna cömert bir bağış yaptıkları yağlarını aldılar. Sonrasında mümkün olabildiğince süratli bir şekilde Akka'ya döndüler.

Poloların yokluğunda değişen az şey olmuştu. Teobaldo, iki yılı aşkındır süren müzakerelere rağmen kardinallerin yeni papayı seçemedikleri bilgisini verdi. Kutsal yağı aldıkları için o anda kendilerini sabırsız ve cesaretlenmiş hisseden seyyahlar, belirsiz bir süre yeni papanın seçilmesini beklemektense Kubilay Han'ın sarayına gitmek üzere hemen yola çıkmaya karar verdiler.

Neticede papanın elçisi olan Teobaldo'ya, Moğol lideri memnun edecek ve Papa Clement'in ölümünün ve halefinin yokluğunun görevlerini yerine getirmelerine engel olduğunu ona anlatacak resmi belgeleri kendilerine vermesi için yalvardılar. Marco'nun anımsadığı şekliyle, Teobaldo'ya "Efendim," dediler, "bir papa seçilmediğini gördüğümüz için, büyük hükümdarın -Venediklilerin Moğol lider için kullandığı saygı ifadesi- yanına geri dönmeyi arzu ediyoruz çünkü irademiz harici olarak çok uzun süre burada kaldık ve çok bekledik. Artık iyi niyetimiz gereği dönmek durumunda olduğumuzu düşünüyoruz. Fakat sizden rica edeceğimiz bir şey var; papa nezdinde temsilciliğini yapmak üzere bu-

raya gelip kendisinin ölmüş olduğunu öğrendiğimizi, yenisinin seçilmesi için beklediğimizi ve çok uzun zaman sonra kimsenin seçilmediğini, papa elçisi olarak sizin gördüğünüzü ve onayladığınızı gösteren imtiyaz ve mektupları lütfen bize verebilir misiniz?"

Bu konuşmanın ortaya çıkardığı üzere, Pololar erk sahibi yetkililerle nasıl görüşüleceğini biliyorlardı ve istenen yanıtı da aldılar: "Madem büyük hükümdarın yanına geri dönmeyi arzu ediyorsunuz, bu beni pekâlâ memnun eder." Teobaldo'nun Kubilay Han'ı "büyük hükümdar" olarak adlandırdığı şüpheli olsa da papa elçisi, Poloları Moğolların lideriyle diplomatik ilişkiler kurmak için kullanma konusunda istekliydi. Dahası, Teobaldo yeni papa seçilir seçilmez Kubilay Han'ı haberdar edeceğine söz verdi.

Pololar güvenle Moğol liderin yanına dönmek için kendilerine gereken her şeyi sonunda bir araya getirdiklerine inanarak üç yıl önce eve dönüş yolundayken geçtikleri, şimdi de hareket noktaları olan Ermeni limanı Ayas'a doğru yol aldılar. Marco, küçücük bir yer olmasına karşın Ayas'ın "mal almak, kendi mallarını satmak ve ambarlarını o şehirde konuşlandırmak için Venedik'ten, Pisa'dan, Ceneviz'den ve iç kısımlardan oraya gelen tüccarlar" ile dolu olduğunu aktarır.

Marco koşullar tam ideale yakınken başlayan bir ayaklanmayı şöyle anlatır: "Ulu Kağan'ın torunlarından biri bütün çöl yollarını tahrip edip, bir sürü büyük siper ve çukur kazarak ilerliyordu; bunu böyle yapmasının sebebi orduların onu takip edememesiydi."

Ayaklanma Poloları Ayas'ta zor durumda bıraktı. Çaresizce ayaklanmanın yatışmasını beklerlerken, şaşırtıcı bir haber getiren bir ulak yanlarına yaklaştı: Otuz dört ay süren müzakerelerin (papalık tarihinin en uzunu) ardından, 1 Eylül 1271 tarihinde kardinaller nihayet yeni papayı seçerken, o kişi güvenilir dostları ve akıl hocaları Piacenza'lı Teobaldo, yani Teobaldo Visconti'den başkası değildi. Marco, "Kardeşler buna aşırı sevindiler" diye belirtir.

Ne var ki bu seçim yine bir gecikmeye yol açacaktı çünkü ulak yeni seçilen papadan bir davet getirmişti. Polo biraderler bir kez daha ama bu kez silahlı refakatçiler eşliğinde Akka'ya döndü. Yolculuk zahmete değerdi. Artık Hıristiyanlığın önderi olan Teobaldo onları coşkuyla selamlarken, hayır duaları ve ziyafetlerle onurlandırdı. Seçilmiş papa,

aradaki dönemde onların Kubilay Han'la ilgili önerilen görevleri üzerine düşünmüş ve bunun Hıristiyanlığı Moğol İmparatorluğu çapında, özellikle de Çin'de yaymak için ideal bir fırsat olduğu kanaatine varmıştı. Marco'nun aktardığına göre, bu anlayış doğrultusunda "Birinin adı Nicolau de Vicense, diğerininki Guilielme de Tripule" olan ve "o bölgede bulunan gerçekten en bilgili, en liyakat sahibi" iki rahibi onların hizmetine verdi. Rahipler hem dini hem de maddi olarak fevkalade güçlerle donatılmışlardı: "Onlara imtiyazlar, fermanlar ve oralarda papanın şahsen yapabileceği her şeyi özgürce yapabilmeleri, piskopos ve rahip tayin edebilmeleri, kendisinin yapabildiği gibi günahları affedebilmeleri ve dinden men edebilmeleri için tam yetki veren mektuplar ile Ulu Kağan ve elçiliğine sunulmak üzere bir sürü mücevher ve başka hediyeler verdi." Neticede, tanıdıkları ve koruyucuları olan birinin papalığa seçilmesi, mükemmel beklentilerle doğuya doğru yola çıkan Pololar için harika bir şans gibi gözüküyordu.

Ancak çok geçmeden olumlu koşullar ortadan kalkacaktı. Pololar Ermenistan'ın içinden geçerken, yerel bir hükümdar olan ve en iyi ihtimal olarak kendilerini hapsetmekle tehdit eden Memluk Sultanı Baybars'ın hışmına uğradılar. Hayatlarından endişe eden iki bilgin rahip yola devam etmeyi reddettiler. Fakat Pololar bunca yolu bu kadar bekledikten sonra bir zorlukla karşılaşınca geri dönmek için gelmemişlerdi. Niccolò, Maffeo ve Marco büyük ihtimalle yanlarındaki değerli taşları rüşvet olarak vererek karşılaştıkları yerel boylarla pazarlık edebileceklerinden emin bir şekilde, inatla, papalık refakatçileri olmaksızın yola devam ettiler.

27 Mart 1272'de Piacenza'lı Teobaldo'ya Roma'da Papa X. Gregorius unvanı verildi. Himayesindeki Venedikli arkadaşları o tarihe varıncaya dek, uzunluğu ve zorluğu bakımından olduğu kadar, Kilise'ye, Moğol İmparatorluğu'na ve Doğu ile Batı arasındaki hassas ve inişli çıkışlı ilişkiye dair doğurduğu sonuçlar bakımından da muazzam olan bir maceraya atılmışlardı bile.

Poloların tüm engellere rağmen devam etme kararı, Hıristiyan âlemindeki çoğu kişinin sonunun mutlak ölüm ve cehennem olduğunu düşüneceği bir yolculuğa girişmeleri anlamına geliyordu. Aklı başında olanlara atıldıkları macerada başarılı olmaları imkânsız, bu çetin sınavda hayatta kalmaları ise mucize gibi görünüyordu.

Gelgelelim Pololar meselelere biraz farklı bakıyorlardı. Doğunun ticaret fırsatlarıyla dolu olduğuna ve becerikli olanların büyük kazançlar elde edebileceğine inanmaya meyilliydiler. Kendilerini Hıristiyan inancının savunucusu ya da diplomat olarak değil, tüccar olarak görüyorlardı. Onların düşünce yapısına göre, ticaretin yaklaşmakta olan medeniyetler çatışmasına karşı galip geleceği kesindi. Şimdi bu teorileri sınanacaktı. Doğruysa, bir gün çok zengin olarak Venedik'e dönebileceklerdi. Yanlışsa, onlardan bir daha asla haber alınamayabilirdi.

3. Bölüm

Acemi

Burada tepeler kadar eski ormanlar vardı,
Üstüne gün ışığı düşmüş yeşillikleri saran

Geriye dönmek yoktu. Pololar Venedik, Akka ve Kudüs'te katlandıkları moral bozucu gecikmeleri geride bırakarak, Marco'ya göre Moğol İmparatorluğu'nun kalbine yapacakları seyahatin ciddi şekilde başladığı yer olan Ermenistan'a vardılar. Beklentilerin aksine, dikkat çeken ve onları resmiyetin iplerine dolaştıran bariz bir papalık refakati olmadan seyahat etmenin daha kolay olduğu kararına vardılar.

Çok geçmeden de şüpheye düştüler. Bu başlangıç aşamasında Niccolò ve Maffeo'nun ustalıkları uzun mesafe yolculuğundan ziyade pazarlık ve diplomasi üzerineydi. Önlerinde uzanan arapsaçına dönmüş yollar ve patikalar kafa karışıklığı yarattı. İman çağında bile bir seyahatin başarısı, hazırlığa ve zamanlamada ifadesini bulan şansla yoğrulmuş bilgiye dayalıydı. İlerleyen aylarda Poloların yetersizliği ortaya çıkacaktı.

Yönlerini Ermenistan'dan güneye çevirip, Basra Körfezi'ndeki stratejik konuma sahip liman şehri Hürmüz'e varıncaya dek deve ya da öküz üzerinde, gerekirse de yürüyerek yüzlerce kilometrelik tehlikeli dağ yolları üzerinden ilerlemeyi planlamışlardı. Oradan bir yelkenli tekneyle geçiş ayarlayıp, deniz yoluyla Hürmüz Boğazı üzerinden Hint Okyanusu'na açılacaklardı. Eğer kafalarında karaya çıkacakları belli bir yer varsa da Marco bunu açıklamaz; belki de niyetleri buna Hürmüz'e varınca karar vermek ve koşulları orada değerlendirmekti. Hint Okyanusu üzerinde düzenli sefer yapan tüccarlar arasında en tercih edilen yerler, Hindistan'ın batı kıyısı boyunca yayılmış önde gelen liman şehirleriydi. Pololar buradan Moğol başkentine kadar kara üzerinden seyahat edebilirlerdi.

Muğlak plan onları tehlikeye soktu. Marco, Ermenistan'ın katetmeyi planladıkları bölgeler arasında en amansız mücadeleyi gerektirenlerden

biri olduğunu hızla anladı. Keşke işler, Marco'nun o topraklara devasa gölgesini düşürmüş olan o genç askeri kişiliğe sıkça ve hayranlık belirterek yaptığı atıflarda ima ettiği gibi, Büyük İskender'in zamanındaki gibi olsaydı... Ermenistan MÖ 330 yılında İskender'in harekât üssüydü ve her yerde onun soyundan gelenler vardı ya da Marco buna inanıyordu. Marco'nun daha çok onunla ilgili yazılmış sahte ancak eğlenceli kahramanlık hikâyeleri olan romanslar vasıtasıyla tanıdığı anlaşılan İskender, antikçağlara ait figürlerden biriydi; Moğolların dahi kendi İskender efsanelerinin olduğu dünyanın bu kısmında böyle hikâyeler yaygındı.

İskender'in ordularını, hepsi de Ermenistan üzerinde hak iddia eden Müslümanların, Bizans halkının, Türklerin, Mısırlı Memluklerin ve nihayetinde Avrupalı Haçlıların dalgalar halinde ve kanlı bir zincir şeklinde yaptığı akınlar takip etti. Pololar Ermenistan'a vardıkları dönemde burasının "hükümdar Ulu Kağan'a" -yani, Kubilay Han- "tabi" olduğunu gördüler ama beklenmedik bir farkla. "Halk Hıristiyan olmasına karşın" diye yazar Marco, "Romalılar gibi doğru inançtan değillerdi;" başka bir deyişle heretiktiler, nitekim "iyi öğretmenler ihtiyacı, eskiden iyi Hıristiyanlar olan" bu halk içindi. Halbuki şimdi bu "harika sefa ülkesi"nde kendilerini eğlenceye vurmuşlardı. Çok eski günlerde Ermeniler cesur savaşçılar ve adap sahibi kişiler olarak nam salmışlardı "ama şimdi hepsi çok adi ve kabaydılar, çok iyi birer obur olmaları dışında hiçbir iyi tarafları da yoktu" ya da Venedik'ten gelen hevesli acemiye öyle göründüler. Belki de durumun böyle olması daha iyiydi; Polo kafilesi seyahatlerinin Ermenistan'ı kapsayan kısmını olaysız atlattı.

Genç Marco'nun Ermenistan'da hissettiği ihtiyat, bugünkü Türkiye içinde bulunan "Türkmen eyaleti" ile karşı karşıya geldiğinde nefrete dönüştü. Bir kere, der, halk "Muhammed'e ibadet ediyor ve onun dinine inanıyor"; bu onun için rahatsız ediciydi. Dahası, "uygarlıktan yoksun bir yasaları var ve her açıdan hayvanlar gibi yaşarlar; ayrıca cahiller ve barbar bir dilleri var." Onları geleneksel Avrupalı kibri ile değerlendirdiği için, bölge insanlarının onun şimdiye kadar karşılaşmış olduklarından çok farklı ve çok anlaşılmaz olduklarını söylemenin başka bir yoluydu bu. Ayrıca, onların göçer hayat tarzı hakkında yorum yapacak kadar nefretinin üstesinden gelmişti: "Sürüleri için bildikleri iyi otlak neredeyse, buna bağlı olarak bazen dağlarda bazen kırlarda kalıyorlar çünkü

toprağı işlemiyorlar, geçimlerini sadece sürülerinden kazanıyorlar. Ayrıca bu Türkmenler sürüleriyle birlikte üzerinde konakladıkları araziler dışında bir yerde nadiren ikamet ediyor, hayvan postundan giysiler giyip hayvan postu ya da keçeden evlerde yaşıyorlar."

Diğer taraftan, ince işçilik içeren halıları tüccar gözünden kaçmıyordu. Satış konuşması yapıyormuşçasına bunlardan "Dünyanın en mükemmel halıları" diye bahseder, "hem de en güzel renklerde." Halılar, "kızıl, altın ve diğer renkteki ipek kumaşlardan dokunmuşlar, çok güzel ve canlılar, çok yüksek kalitedeler" şeklinde değer biçer. Onun bu güçlü takdiri, bunları coşkuyla alıp sattığını, Polo kafilesinin de bu alışverişlerden kazanç sağladığını akla getirir. Pololar seyahat etmek kadar ticaret yapmaktan da mutlu oluyorlardı.

Marco yollardaki hayata alışmaya çalışırken, kültürel ve dini geleneklerin -dil, beslenme ve giyim konularından bahsetmiyorum bile- birbiriyle içiçe geçmesinin cesaret kırıcı olduğunu anladı. Hayretle, "Bu Moğollar topraklarında hangi tanrıya ibadet edildiğini önemsemiyorlar" der, "yeter ki hepsi hükümdar Han'a bağlı ve itaatkâr olsun, dolayısıyla belirlenen bacı ödesin, adalet de iyi durumda olsun, ruhen seni ne mutlu ediyorsa onu yapabiliyorsun." Moğol idaresi altında yaşayanlar, ister "Yahudi, Pagan ya da Sarazen*, ister Hıristiyan olsunlar", dilediklerini yapabiliyorlardı.

Bu din özgürlüğü genç Marco için bir şaşkınlık kaynağıydı fakat asıl Moğolların Hıristiyanlığa karşı tavırları onu şaşkına çevirdi: "İsa Tanrıdır diye ... itiraf ediyorlar fakat onun mağrur bir tanrı olduğunu çünkü diğer tanrıların yanında yer almayacağını, dünyadaki diğer hepsinin üstündeki tanrı olacağını söylüyorlar. Dahası bazı yerlerde altın ve gümüşten İsa'ları var ve onu mahfazalarda saklıyor, onun Hıristiyanların en yüce tanrısı olduğunu söylüyorlar."

Marco uyum sağlamak zorunda kalacaktı; İpek Yolu dinsel tutuculuk yapılacak ya da at gözlüğü takılacak yer değildi.

---

* Haçlı seferleri döneminde karşılaştıkları Müslüman Mağribi savaşçılara bu ismi veren Avrupalılar, bu terimi yaygınlaştırarak ortaçağ boyunca bütün Müslümanlar için kullandılar. Metinde gerekmedikçe Sarazen terimi yerine Müslüman terimi kullanılacaktır-e.n.

Marco Türkiye'deyken* ülkenin en yüksek noktası olan Ararat Dağı [Ağrı Dağı-ç.] tepesine konduğu söylenen Nuh'un Gemisi hakkında da hikâyeler topladı. Her yanını saran dinsel çeşitliliğin farkına varmış olsa da İncil'de geçen "dünyanın gemisi" ile ilgili olayların bu kanıtına ilişkin merakı sürdü. Anımsadığına göre Yaratılış Kitabı'nda (Tekvin)** "Gemi yedinci ayın on yedinci gününde Ararat dağlarına oturdu" ifadesi yer alır.

Marco saf inanç ruhuyla kanıt ararken hüsrana uğradı. Anlattığı yerde durması pek mümkün olmayan "bu gemi, çok uzaktan görünür çünkü üzerinde durduğu dağ çok yüksektir, ayrıca neredeyse tüm yıl boyunca karla kaplıdır, bir kısmında da ... karların arasında uzaktan görünen geniş, siyah bir şey vardır fakat yakınına gidince hiçbir şey görünmez". Boş ümitler uyandıran şekil bir gemi değil, muhtemelen uzaktan görünür gibi olup, karların hareketiyle bir ortaya çıkıp bir kaybolan donmuş bir lav tabakasıydı.

Marco, geminin nihai varış noktasının hikâyesini naklederken ona karşı hevesini de yitirdi. Ararat Dağı'nın üzerinde gemi olmadığını, en azından kendisinin göremediğini üstü kapalı bir şekilde kabul etti; orada olsaydı ne harika olurdu ama!

Marco, Dicle Nehri üzerinde gelişen bir ticaret merkezi olan Musul'a ulaştığında gerçek hayata döndü. Çöl imparatorluğuna dair ilk izlenimlerini de içinden mallar taşan çılgın pazarları olan bu yerde edindi. 1182 yılında Moğollar tarafından fethedilene kadar Müslümanların katı idaresi altında olan Musul, Pololaların geldiği dönemde Hıristiyanlık dahil olmak üzere farklı dinlere açık durumdaydı. Marco farkında olmasa da Eski Ahit'te adı geçen Yunus Peygamber'in türbesi de burada bulunuyordu. Gelecek vaat eden bir tüccar olarak, uzun zamandır bu bölgede üretilen sık ve yoğun dokunan bir ham kumaş olan muslinin farkında olması daha büyük ihtimaldir.

Marco Musul'da Konstantinopolis'in beşinci yüzyıldaki patriklerinden biri olan ve İsa'yı insani ve ilahi doğaları ile Nasturilerin *synapheia* olarak adlandırdığı bir tür gevşek bir birlik içindeki iki ayrı varlık olarak ele alan Nastorius'un [Nasturiliğin kurucusu-ç.] müritleriyle de

---

* Marco Polo'nun oradan geçtiği yıllarda Anadolu'nun bu bölümü, Anadolu Selçuklu Devleti'nin toprağıydı. Batılıların Türkiye olarak adlandırdığı bu devlet, 1243'te Kösedağ'da yenildiği Moğolların baskısı altında sonuna doğru yaklaşıyordu-e.n.

** Eski Ahit'in Tevrat adı verilen ilk beş kitabından ilki-ç.n.

karşılaştı. Tarihçi Edward Gibbon'a göre, Nastorius, "insani yönüyle *efendi* İsa'nın insaniliğini, *Tanrı* İsa'nın ilahiliğinden güzel bir şekilde ayırmayı" öğrendi. Gerçi Gibbon'un rasgele yapılmış bu yorumunun ortaya koyduğundan daha ince bir mevzuydu bu ama Marco'nun zamanındaki Katoliklere göre bu düşünce sapkınlıkla aynı anlama geliyordu. Nasturi öğretisine göre, Meryem Ana'ya sadece insan İsa'nın annesi olarak saygı gösterilebilirdi, Tanrı'nın annesi olarak değil. Katolikler ise aksine İsa'nın iki doğasının "hipostatik", yani kökten birliğinde ısrar ediyorlardı. Mevzunun tüm taraflarında yer alan düşünce insanları durmadan bu konuyu tartıştılar; anlaşmazlığın asıl farklar yerine, savların ifade edilmesi için başvurulan Yunan felsefesi terimlerinin değişken tercümelerinden kaynaklanması da tümüyle mümkündür. Neden her neyse, Nasturiler ile Katolikler arasında kalıcı bir uçurum oluştu.

Nasturiler Bağdat'ta kendi patrikhanelerini kurarken, etki alanları Suriye, Küçük Asya, Irak, İran, hatta Çin'e kadar uzandı. 735 yılında imparatorluk başkenti Çang-an'da (günümüzde Şian [pinyin: Xi'an]) bir kilise inşa etmek için Tang hanedanı imparatoruna başvurdular. İzni alıp şehri, yandaşlarına hem Eski Ahit'i hem Yeni Ahit'i öğrettikleri bir Nasturilik merkezi haline getirdiler, bazen de Çinlileri ve diğerlerini dinlerinden döndürdüler. Kiliselerini lağvetme çabalarına rağmen, Tang hanedanının dağılarak son bulduğu 907 yılına dek başarılı oldular.

Kimi zaman adlandırıldıkları şekliyle bu dindar "Doğu Hıristiyanları", Nasturilerin Asya'da sığınılacak liman bulma mücadelesi boyunca Batı Avrupa'da büyük bir kesimin aklını karıştırmayı sürdürdüler. Marco karşılaştığı Nasturilere notlarında sıkça yer verdi ancak onları esrarengiz ve "süfli" -yani heretik- olarak değerlendiriyordu.

Marco Polo zamanında hâlâ Nasturi Kilisesi'nin merkezi olan Bağdat, Musul'un 354 kilometre güneydoğusunda yer alır. Marco Bağdat'tan kendinden emin bir havada söz eder fakat gerçekte burayı ziyaret etmiş olması pek mümkün görünmemektedir. Bu kusuru örtmek için, otuz yedinci halife ile mütevazı bir Hıristiyan ayakkabı tamircisinin boy ölçüştürüldüğü ve halifenin gizlice Hıristiyanlığa geçtiği şeklinde fantastik bir sonu olan upuzun bir kıssa ile başlayan hikâyelere başvurur. Eserin ayrıntılı ve bir parça bıktırıcı olan bu bölümünün tamamında Rustichello'nun parmak izleri görülebilir.

Marco, benzer bir ruhla, halifeliğe Moğollar tarafından son verilmesinden hazla bahseder. Bu sefer anlatımı olayların gerçekleştiği bilinen şekliyle devam eder. Sahne, Cengiz Han'ın torunlarından Hülagü'nün halifeliği fethederek, Moğol İmparatorluğu'nun hızla genişlemesi için topraklarına sahip olmaya ant içtiği 1255 yılında -gerçekte 1258 yılıdır- geçer. Dört asır önce, Harun Reşid döneminde altın çağını yaşadıktan sonra durumu kötüleşen Bağdat, muhtemel işgalciler için hâlâ zorlu bir rakipti. Halifenin elçileri erken davranıp bir saldırıyı önlemek için Hülagü'yü ziyaret ederek, "Eğer halife öldürülürse tüm kâinatta kargaşa yaşanacaktır; güneş yüzünü saklayacak, yağmur artık yağmayacak, bitkiler büyümeyi durduracaktır" uyarısı yaptılar.

Uyarı karşısında yılmayıp belki daha da tahrike kapılan Hülagü, şehri "cebren değil, hile ile ele geçirmeyi aklına koydu. Piyadeleri hesaba katmadan yaklaşık yüz bin süvariye sahip durumdayken, şehirdeki halife ve yandaşlarına sadece birkaç kişi oldukları izlenimini vermek istedi." Hülagü şehrin kapılarına birkaç savaşçıyla taarruz ederken; "halife, bunun küçük bir güç olduğunu görünce fazla dikkate almadı", bunun üzerine Hülagü bir "geri çekilme hilesi" yapıp "bu şekilde [halifeyi] kandırarak geride askerlerinin pusuda beklediği orman ve çalılıkların arasına çekti. Burada kendisini takip edenleri tuzağa düşürüp hakladı. Böylece şehirle birlikte halife de ele geçirildi." Moğol savaşçılar saldırıda halktan sekiz bin kişiyi öldürdüler; Hülagü'nün onlarla aynı inançtan olan karısının müdahalesiyle sadece Hıristiyanların canları bağışlandı.

Marco halifenin hayata vedasını garip bir şekilde tasvir eder: Hülagü, Müslüman hükümdarı hazinelerinin bulunduğu kuleye hapseder ve servetinin arasında açlıktan ölmeye terk eder. Oysa halifenin infazı çok daha acayiptir.

Moğollar gaddarlıklarına rağmen kan akıtma fikrinden iğrenirlerdi. "Kansız" infaz yöntemleri arasında, kurbanın ağzına taş veya dışkı doldurarak nefessiz bırakmak vardı. Halife daha saygın ama daha da haşin bir işkenceye maruz kaldı. 10 Şubat 1258'de bir halıya sarıldı ve ölene kadar atlara çiğnetildi. Hülagü'nün haremine cariye olan kızı dışında ailesinin de infaz edildiği söylendi.

Moğol fethinden sonra Bağdat'ın nüfusu eskisinin onda birine düştü. Yine de bu başkent, tarihsel önemi olan medreseleri, kütüphaneleri, devasa hendeği ve 27 bin tane olduğu söylenen hamamlarıyla bir ticaret

ve kültür merkezi olarak sahip olduğu ünden faydalanmaya devam etti. Bağdat'ın ve Harun Reşid'in sarayının eski görkemine ilişkin efsaneler Marco Polo'yu bile etkileyecek kadar güçlü olmayı sürdürdüler.

Marco anlatımında ilgisini birdenbire Bağdat'tan, lüks sarayı *Binbir Gece Masalları* olarak bilinen hikâyelere mekân olan Harun Reşid'in eşlerinden biri tarafından inşa edildiği rivayet edilen Tebriz şehrine çevirir. Venedikli bu kez, seyyahlar için bir seyahat rehberi derliyor gibi "eyaletteki en muhteşem şehir" diye adlandırdığı gelişen ticaret merkezini gerçekten ziyaret edip buradan etkilenerek ayrıldı. "Hindistan ve Bağdat'tan, Musul ve Hürmüz'den ve birçok başka yerden gelen malların bulunduğu pazarı" ile sırf şehri çevreleyen "mükemmel meyvelerle dolu göz alıcı meyve bahçeleri"ni görmek için bile Tebriz'in gelmeye değer olduğunu söyler.

Marco Tebriz'deki ticari hayatı methederken bile "çok karışık" ve "çoğu işe yaramaz" olan halkı hakkında şüphelerini ortaya koyar. Çeşit çeşit halklar ("Ermeniler ve Nasturiler, Yakubiler*, Gürcüler ve Acemler") birbirleriyle daimi bir rekabet halindeydi; öte yandan, zenginliğine rağmen bölgede dine dayalı şiddet yaygındı. "Bölgede yaşayan Müslümanlar kötü ve hain" diye belirtir. Müslümanları putperest olarak reddetme huyundan farklı bir tutum göstererek, onların yasalarının bazı rahatsız edici taraflarıyla ilgili anlayışını ortaya koyar: "Yasalarını kabul etmeyenlere verebilecekleri herhangi bir zarar ve mallarına herhangi bir şekilde el koymaları hiç günah değil. Ayrıca, eğer Hıristiyanlar tarafından öldürülür ya da yaralanırlarsa şehit sayılıyorlar." Şunu da iddia eder: "Tatarları ve birçok başka kavmi kendi dinlerine döndürebilmelerinin sebebi de bu, çünkü onlara büyük bir günah işleme yetkisi veriyorlar."

Tebriz'de halkın sadakalarıyla geçinen bir keşiş tarikatına ev sahipliği yapan bir manastır olması Marco'ya bir teselli gibi geldi. Kıyafetlerinden yola çıkarak bu keşişlerin Karmelit** oldukları tahminini yaparken;

---

* Süryani Ortodoks Kilisesi mensupları. Bu kilisenin tarihinde çok önemli bir yere sahip olan ve MS 543'ten öldüğü 578'e kadar Edessa (Urfa) piskoposu olarak görev yapan Yakup Baradena'ya atfen Yakubiler olarak da anılırlardı-e.n.

** Eski Ahit'teki İlyas Peygamber'in hayat tarzını sürdürmek üzere Filistin'deki Karmel Dağı'nda 12. yüzyılda kurulan Katolik tarikat-e.n.

Rabbin Sofrası ayininde sunağın üzerini örtmek ve acıyı dindirdiği inancıyla "arkadaşlarına ve asilzadelere" dağıtmak için "yün kuşak dokuyarak" zaman geçirdiklerini fark etti. Marco bu olayları dünyanın en doğal şeyleriymiş gibi aktarır.

Şehirde fazla Venedikli bulunmasa da Cenevizli tüccarların Tebriz'deki varlığı uzun zamana dayanıyor ve çok daha iyi tanınıyorlardı. Tebriz Asya'dan gelen tüccarlar gibi onlar için de Basra Körfezi'nin verimli yataklarından bolca gelen incilerin sergilendiği önemli bir pazar, hatta muhtemelen en büyüğüydü. Polo kafilesi, Tebriz pazarında inci pazarlığı yapmanın, katı kuralların geçerli olduğu ciddi bir mesele olduğunu anladılar. Alıcı ve satıcı yüz yüze oturuyor ve elleri bezle sarılıyordu. Fiyat pazarlığını sesli bir şekilde değil, üstünlük sağlama peşindekiler anlaşma koşullarına kulak misafiri olmasın diye, malın kalitesini tanımlamak ve buna itiraz etmek, ayrıca önerilen ve kabul edilen fiyatı iletmek için birbirlerinin parmaklarını ve bileklerini sıkarak yapıyorlardı. Bu alışılmadık pazarlık şekli, üçüncü kişilerin gerçek anlaşma fiyatına dair bir emareye sahip olmadıkları ve bir alışverişten diğerine fiyatın esnek kaldığı anlamına geliyordu.

Marco Tebriz'den İran'daki Save'ye, oradan da Acem halılarıyla tanınan Kirman'a geçti. Burada İslamiyetle ilgili endişeleri biraz hafifleyen Marco kendisini iklimin tadını çıkarıp yakındaki dağlarda gizlenmiş firuzelere imrenirken buldu. Yerlilerin "atlı bir savaşçının ekipmanını -dizginler, eyerler, mahmuzlar, kılıçlar, yaylar, sadaklar ve her çeşit zırh-" oluşturma konusundaki becerilerini takdir eder. Bu teçhizatın ustalıklı dikiş nakış işleri, en az doğanla avlanma gösterisi kadar dikkatini çekmişti.

Marco, Asya çapında yaptığı seyahatler sırasında onun için bir tutku haline gelecek olan bu aristokrat spora, ilk kez parıldayan gökyüzüne bakarken vuruldu. Doğancılık hem Doğu'ya hem Batı'ya özgü az sayıdaki meşgaleden biri olup, Marco ve diğer beyefendiler için güç ve zarafetin somut haliydi. "Dağlarda dünyanın en iyi ve en hızlı uçan doğanları yetiştiriliyor" diye aktarıp devam eder: "Göğsüyle kuyruğun altındaki ve bacaklarının arasındaki kısım kırmızı renkte. Ayrıca öyle hesaplanamaz bir hızla uçuyorlar ki uçarak onlardan kaçabilen kuş yok, bana

inanabilirsiniz." Genç Marco, insanoğlunun yırtıcı tavrını yansıtan bu hızlı hava savaşını inceleyerek gökyüzüne bakacaktı.

İran incelemesinde Marco anlattığı yerlerin hepsine ne zaman gittiğini, hatta gidip gitmediğini belirtmekte hiç tereddüt etmez ama bazen kesin olmayan bu seyahatlerini yaşamışlıktan doğan bir kesinlikle aktarır. Kirman krallığından ayrılışı, defalarca göz önüne serilen manzaraların aktarıldığı hissini verir. "Seyyah Kirman şehrinden ayrılınca, bir yayla boyunca hiçbir kasaba, köy ve çiftlik bulmaksızın yedi gün yol gider. İyi av eti bulunması ve keklik kaynaması sebebiyle" diye aktarır, "içinden atla geçmek için güzel ve hoşnut edici bir memleket." Bu paragraftan sonra, "yolun iki gün süreyle, başından sonuna çok çeşitli meyvelerle dolu bir arazi boyunca sürekli bayır aşağı ilerlediği" büyük bir eğimli araziden geçtiğini yazar, "burada eskiden çiftlikler olmalı ancak şu an bir tane yok fakat göçerler otlattıkları sürüleriyle beraber burada yaşıyorlar. Kirman şehri ile eğimli arazi arasındaki alanda soğuk kış şartları o kadar şiddetli ki etkisi onca giysi ve kürkle bile zar zor azaltılabiliyor."

İran'da ayrıca bölgenin yoğun jeolojik aktivitesinin ispatını gözlemledi. Aktif faylar ve volkanlar burada gezegenin en vahim olaylarını meydana getirmişti. Polo kafilesi, İran'ın kuzeybatısındaki Elbruz Dağları'nın üst kesimlerindeki hoş bir kasaba olan Rudbar'ın güvenliğine kavuştu. Tüccarların toplanma yerlerinden biri olan Rudbar'da hayvanlar için yemyeşil otlaklar vardı. Otlamakta olan resmetmeye değer güzellikteki sürüler, sonunda kendisini üne kavuşturacak olan tasvir gücünü harekete geçirecek ilhamı Marco'ya verecekti. "Size önce öküzleri anlatayım" diye yazar, "çok büyük cüsseli ve kar gibi saf beyazlar. Sıcaklıktan dolayı tüyleri kısa ve düz. Boynuzları kalın ve kısa, sivri de değiller. Sırtlarında tam iki avuç yüksekliğinde yuvarlak bir kamburları var. Dünyada seyri en sevimli şeyler. Üzerlerine bir şey yükleyeceğiniz zaman develer gibi yere çömeliyorlar ve son derece güçlü olduklarından yükleme bittiğinde kalkıp yüklerini çok iyi bir şekilde taşıyorlar. Ayrıca en az on üç kilo çeken kalın ve tombul kuyruklara sahip, eşek büyüklüğünde koyunlar var. Sağlıklı, besili ve yemesi lezzetli hayvanlar."

Marco tam İran dağlarında kendisini evinde hissetmeye başlamışken, Karaunas denilen "ülkeyi istila eden yağmacı çeteler"den bahsettiği sıra-

da sertleşiyordu. Karaunaslar, otlayan besili sürüleri avlıyorlardı. Daha da korkuncu, gündüzü geceye çevirebilen şeytani büyülerini, atla yedi günde alınabilecek bir mesafeden yapmakta usta oldukları söyleniyordu. Marco "Araziyi çok iyi biliyorlar" der, "havayı karartıklarında yan yana, bazen on bini birlikte ilerler, ... böylece soymak istedikleri bölgeyi kaplarlar. İster insan, ister hayvan, ister mal olsun açık arazide buldukları hiçbir şey ellerine düşmekten kurtulamaz."

Polo kafilesi liman şehri Hürmüz'e kaçtı fakat ancak bu yağmacılarla birkaç yakın temas yaşadıktan sonra. Marco'nun anlatımında, "Sizi temin ederim" diyerek vurguyla belirtilir, "şahsen Efendi Marco kendi yarattıkları karanlığın içinde duran bu hırsızların eline düşmekten kıl payı kurtuldu. Kamasal denilen kasabaya kaçtı ancak çoğu yoldaşının esir alınıp [köle olarak] satılmasından ve bazılarının idam edilmesinden önce değil."

Marco bu tehlikeli olaya dair başka bir şey söylemez. Bir sonraki duraklarındaki olaylar daha ağır basar.

Hürmüz, Basra Körfezi'nde zengin bir liman şehri olarak yaptığı ünün keyfini sürüyordu. Pololaların beklentisi, buradaki limandan sefere çıkan onca gemiden birine binip Hindistan'da bir noktaya seyahat etmek, oradan da Çin'e ilerlemekti. Marco "mükemmel liman" hakkında yorum yaptıktan sonra kendinden emin şekilde devam eder: "Tüccarlar buraya Hindistan'dan gemiyle, yanlarında her türlü baharat, değerli taşlar ve inciler, ipek giysiler, altın, fildişi ve birçok başka eşyayla birlikte geliyorlar. Onları bu şehirde dünyanın dört yanındaki farklı müşterilere dağıtım yapan başka kişilere satıyorlar. Burası kendisine bağlı birçok şehir ve kasabayla harika bir ticaret merkezi."

Çölde geçen aylardan sonra onca su görmek, oradan oraya gezip duran Polo kafilesinin Venedik ve Adriyatik Denizi hatıralarını akıllarına getirmişti fakat daha yakından bakınca, Hürmüz uzaktan göründüğü kadar kıymetli değildi. Bir kere "Tüccarın biri burada ölürse hükümdar bütün mal varlıklarına el koyuyor" idi. İklim de tedbirsiz seyyahlar için tehlike oluşturuyordu. Şehri çevreleyen çölün havası, "öldürmese de ölümcül cinsten çok bunaltıcı sıcak" hale gelebiliyor, "insanlar bu havanın yaklaştığını anlar anlamaz boyunlarına kadar suya girip, böylelikle sıcaktan kaçıyorlardı".

Hürmüz'deyken, ölümcül rüzgârın beş bini piyade, kalanı süvari olmak üzere altı binden fazla askeri çölde gafil avlamış olduğunu ve "hepsini boğduğundan, hükümdarlarına haberi götürecek kimse kalmadı"ğını öğrenmek Marco'yu dehşete düşürdü. "Hürmüzlüler" zamanla bu toplu ölümü öğrenip bozulmayı önlemek için cesetleri gömmeye karar verdiler fakat "[cesetler] muazzam bir ısıyla öylesine kavrulmuştu ki mezarlara sürüklemek için kollarından tuttuklarında kollar gövdeden ayrılıyordu; bu yüzden mezarları cesetlerin yanına kazıp içlerine attılar".

Yaptığı nihai tetkik sonucu Marco, sefere çıkan gemiler konusunda hayal kırıklığına uğradı. "Gemileri çok kötü, çoğu da demir çivilerle çakılmayıp hindistancevizi kabuğundan yapma iplikle birbirlerine bağlandıkları için su alıp batıyor" diye dehşetle belirtir. Diğer özellikleri de fazla güven telkin etmiyordu: "Gemilerin bir direği, bir yelkeni, bir dümeni var, güverteleri ise yok; yükleme yaptıklarında taşınacak malların üstünü postlarla kaplıyorlar, üstüne de satmak için Hindistan'a götürdükleri atları yerleştiriyorlar." Tasarım endişe sebebiydi; Marco iki dümen, iki direk ve düzgün güvertelerin sağladığı güvenliği tercih ediyordu. Düşük kaliteli bu gemilere binmek, kötü hava şartlarına dair ilk işarette başa bela aramak gibi göründü gözüne. Daha kötüsü, "çiviler için demirleri yok; bu yüzden tahta çivi kullanıp, bunları iple birbirlerine tutturuyorlar. Bu durum bu gemilerle yolculuk yapmayı çok riskli hale getiriyor. Ayrıca," der Marco, "Hint Okyanusu çok fırtınalı olduğundan çoğu batıyor, bana inanabilirsiniz." Bütün bunlar yeterince kötü değilmiş gibi bu sızıntılı gemiler ziftle düzgün şekilde kalafatlanmıyordu bile; bunun yerine, "bir tür balık yağı ile sıvanıyordu".

Pololar yeterince şey görmüştü. Bütün bunların ardından Hindistan'a deniz yoluyla gitmeyeceklerdi. Geçimlerini hesap yaparak kazanan, akıllarını kullanmaya alışkın kişiler olarak görüntünün çok tehlikeli olduğuna karar verdiler.

Geldikleri hızla Hürmüz'den ayrılarak, Çin'e ve Kubilay Han'ın sarayına ulaşma yöntemleri üzerine yeniden düşündükleri Kirman'a döndüler. Canlarını tehlikeli deniz taşıtlarına emanet etmek yerine, eski tüccarların İpek Yolu olarak bilinegelen güzergâhları boyunca devenin tembel yürüyüş ritmiyle uyumlu şekilde ilerleyeceklerdi.

Deve ve eşekleri çöle adım attığında, Marco kaygıyla "içinde bazen içecek suyun bulunmadığı doksan altı kilometre uzunluğunda bir çöldeyiz" diye belirtti. Pololar hem kendileri hem de hayatlarının ve kaderlerinin bağlı olduğu yük hayvanları için endişeliydiler. Bir noktada, kullanabilecekleri gibi bir suya varana kadar üç gün geçirdiler. "Oradaki su" diye belirtir Marco, "tuzlu, çimen kadar yeşil ve kimsenin içmeye dayanamayacağı kadar acıdır". Sadece nahoş değil, düpedüz tehlikeliydi: "Ondan bir damla iç, üstüne on defa bağırsaklarını boşaltırsın. Kendisinden çıkma tuzla aynı tattadır. Bir küçük tane yersen şiddetli ishal yapar." Susuzluktan çıldırıp sudan içen hayvanlar fena halde ıstırap çektiler.

Kervanları böylece yola devam etti. Pololar ulaşım için -gerçekte hayatta kalmak için- Kutsal Kitap zamanından beri İpek Yolu boyunca seyyahlara hizmet eden iki hörgüçlü Baktriya devesine *(Camelus bactrianus)* bel bağladılar. Kuzey Afrika'da yaygın olan hecin devesinden farklı olarak, iki hörgüçlü devenin yağ depolamak için simetrik olmayan iki hörgücü, uzun bir boynu, küçük gözleri, bazısı sivri uçlu iri dişleri vardır. Hayvanlar çölün kendisi gibi, kirli beyazdan koyu, çakıllı kahverengiye kadar birçok renktedirler.

Develer çöl geçişleri için uygundurlar. Geniş ayrık toynakları gevşek kumda batmaya dayanıklıdır, geniş burun delikleri de tüyleriyle uyumludur ve uçuşan kumların içeri girmesini önlemek için supaplar gibi kapanabilir. Vücutlarını koruyan kalın, ağır kürkleriyle sert zeminlerde yatmaya alışkın olan iki hörgüçlü develer özellikle sağlam hayvanlardır. Su olmadan günlerce, hatta beslenecek bitkiler bulmaları halinde daha uzun süre dayanabilirler.

Develerin çölü geçmelerine yarayan altıncı bir hisse sahip oldukları uzun süre önce ifade edilmişti. MS üçüncü yüzyılda Çinli yazar Guo Pu bu konuda "Deve alışılmışın dışında bir evcil hayvan; sırtında etten bir eyer taşıyor, hareketli kumlar üzerinde süratle koşuyor, hünerini tehlikeli yerlerde açıkça gösteriyor, su pınarlarını ve kaynakları gizli bir şekilde anlıyor, bilgi sahibi olduğu gerçekten de kolay anlaşılmıyor!" gözlemini yapıyordu.

Marco, babası ve amcası beraberlerindeki yük hayvanlarının şiddetle farkındaydılar; hayvanların bayağı, öldürücü kokusu sahiplerinin burun deliklerini dolduruyordu. Pololar develerinin üstüne kurulup uzun adımlarla ilerlerken o kadar da yalpalamadılar. Nitekim yapılı bir deve iki yüz yetmiş kilodan fazla ağırlığı taşıyabilir, uygun koşullar altında

günde kırk sekiz kilometre yol alabilir. Sağlıklı bir çöl ulaşımı söz konusu olduğunda başka hiçbir mahluk bu özelliklerle yarışamaz.

Bitkin ve susuz seyyahlar, develerinin tepesinde günler süren yorucu bir yolculuğun ardından ilk vahalarına ulaştılar.

Kurtuluşlarının adı, "güzel, büyük, verimli, yaşamak için gerekli her şeyin bol bol bulunduğu bir kasaba" olan Şibirgan idi. Burada, çöl havasında yaprakları parlak ve canlı kalmış, bir ihtimal kavaklardan oluşan ağaç toplulukları ile çok olgun ve tatlı halleriyle görünüşe göre "dünyanın en iyisi" olan bölgenin meşhur kavunları vardı. Marco'nun gözlemlediği saklama teknikleri sayesinde yıl boyunca dayanıyorlardı. "Kuruduklarında bunları ip ya da deriden şeritler şeklinde kesiyorlar" der, "böylece baldan tatlı hale geliyorlar".

Marco İran dağlarındayken, Tunocain* adında bir başka şehrin büyüsüne kapıldı. Erkekliğe doğru adım atarken yoğun şekilde kadınların farkına varıp, Rustichello'nun hikâyenin arasına sıkıştırdığı sofuca kıssalara aykırı şekilde onları güçlü bir takdirle ve teklifsiz bir tavırla tasvir etme cesaretini kendinde buldu. Dikkatini çeken Tunocain kadınları an itibariyle kalbini çalmıştı; onları "dünyanın en güzelleri" diye adlandırır. Bunlar, daha önce putperest oldukları gerekçesiyle reddettiği Müslüman kadınlardandı, ancak şimdi sürekli onları düşünüyordu. Abartmaya meylini hesaba katsak bile bu ifşaat, yollarda edindiği tecrübelerin Marco'nun etrafındaki dünyaya ilişkin varsayımlarını etkilemeye başladığı izlenimini uyandırır.

Marco, Tunocain yakınlarında Kuru Ağaç denilen bir başka mabede daha ilgi gösterdi. Okurlarına ağacın önemini anlatma sıkıntısına girmese de sihirli güçlere sahip, tarihi, hatta ölümsüz kabul edilen olağanüstü bir varlık olarak Hıristiyan efsanelerinde ve İskender maceralarında yer aldığından Kuru Ağaç'tan zaten çoğu kişi haberdardı. Bu çorak, dağlık alanda ürkütücü bir görüntü olan Kuru Ağaç'ı yüceltmesi, ağaca veya doğaya tapınmanın ilkel bir şekli olarak geçmişe yönelik bir anımsatma gibidir. Marco, gerçekten gördüğü hissini vermek için bu olağanüstü varlığı yeterince detaylı şekilde tasvir eder: "Çok büyük ve geniş, yap-

* Günümüzde Tun-o-Tabas. O dönemde Tun ve Kain şehirleri birbirine bağlı olduğu için, Marco Polo'nun iki şehrin ismini birleştirip *Tunocain* olarak kullandığı düşünülüyor-ç.n.

raklarının bir tarafı yeşil, diğeri beyaz, kestane kozalağına benzer kozalak veriyor ancak içleri boş. Yememekte fayda var. Gövdesinden yumuşak bir yağ çıkıyor. Sağlam ve çok sert bir gövdesi var." Öte yandan bu bilgileri duyduklarına istinaden aktarmış olması da mümkündür.

Marco bölgenin eski zamanlarına dair bilgilerin içinde hülyalara dalıp kaybolduğu esnada, kafilesi kudretli savaş ağalarının ve hükümdarların bile korktuğu Haşhaşilerin topraklarına giriyordu. Polo kafilesinin oradan ayrılmasının üstünden ancak bir yıl geçmişken, Kudüs'te Prens Edward'a (kısa süre sonra Kral I. Edward olacaktı) yönelik bir bıçaklı saldırı neticesinde Haşhaşilerin kötü şöhreti Batı Avrupa'ya uzanacaktı. Ciddi şekilde yaralanan Edward birkaç bıçak yarasıyla kurtulup vatanı İngiltere'ye kaçacak fakat böylesi vakalar, beklenmedik anda saldırabilen, bilinmezlerle dolu bir terörist kardeşlik olan Haşhaşilere kalıcı bir esrarlı hava katacaktı. Marco ve ortağı, Haşhaşi hikâyeleri anlatmanın okurlarını korkudan ürperteceğinin farkına vararak, tarikatın şeytani gizemini ellerinden geldiğince abarttılar.

Marco, babasının ve amcasının ona anlattığı hikâyelere istinaden, kötülükleri dile düşmüş bu baskıncıların, kulağa uydurma gelen fakat Yaşlı Adam* olarak bilinen çok gerçek bir şahsiyetin, "kartal yuvası" anlamına gelen Alamut Kalesi'nden yönettiği müritleri olduğunu anlatır. Haşhaşi adının, üstlendikleri görevleri yerine getirmek için kendilerini cesaretlendirmek üzere "haşhaş yiyenler" anlamına gelen Arapça bir ifadeden türediğini söyler. Yaşlı Adam'ın emirlerini yerine getirmeleri için müritlerine uyuşturucu verip onları nasıl kullandığını aktarır: "Şeyh savaştığı ya da düşmanı olan bir hükümdarı öldürmek istediğinde, bu gençleri bu yolla dilediği gibi dörtlü, onlu, yirmili gruplar halinde o cennete koyuyordu. Afyon verilen gençler ... bunu alır almaz hemen uykuya dalıp ... üç gün, üç gece uyuyorlardı. Sonrasında onları alıp o bahçeye koyarak uyandırıyorlardı." O anda "şarkı söyleyen, raks eden ve hayal edebilecekleri her türlü okşama ve cilveyle kendilerine yanaşan, yiyecek ve en leziz şaraplardan ikram eden" alımlı kadınları seyrediyorlar, "bunca zevkten ve gördükleri küçük süt ve şarap ırmaklarından sarhoş olup

* Haşhaşilerin kurucusu ve lideri Hasan Sabbah, Türkiye'de "Dağın Şeyhi" veya "Dağın Yaşlı Şeyhi" olarak da bilinir. Öte yandan "Dağın Yaşlı Şeyhi" lakabının aslında ona değil, Haşhaşilerin Suriye'deki lideri Raşidüddin Sinan el İsmaili'ye ait olduğu söylenir-e.n.

gerçekten cennette" olduklarına inandırılıyorlardı. Marco bu günahkâr düşü zihninde yeniden yaratırken pekâlâ haşhaşın Haşhaşi tarikatındaki rolünü abartmış olabilir. Bölgede uyuşturucu kullanımı Haşhaşilerle sınırlı değil, yaygındı; ayrıca etkileri, kullanıcılarını cesaretlendirmek yerine onları güçten düşürmüş de olabilirdi.

Ateşli Haşhaşiler etraftaki krallıklar için endişe ve korku kaynağı oldular. "Birçok hükümdar ve bey öldürülme korkusuyla Yaşlı Adam'a hürmet edip, dostluk kurmaya çalışıyordu. Bunun sebebi o zamanlar kavimlerin birlik olmamaları, çatışan bağlılıklar ve amaçlar yüzünden parçalara ayrılmalarıydı" diye aktarır Marco.

Kubilay Han'ın kardeşi Hülagü'nün Haşhaşileri kartal yuvalarından çıkardığı 1256 yılına kadar vaziyet buydu. Marco, tehlikeli çeteyi aç bırakarak bulundukları yeri terk etmelerini sağlayan ve ölümleriyle neticelenen üç yıllık bir kuşatmadan bahseder. Kendinden emin bir şekilde "Şu an itibariyle ne böyle bir Yaşlı Adam ne de böyle Haşhaşiler vardır" diye aktarır. Bu tam olarak doğru değildi; Haşhaşilerden arta kalanlar Marco'nun zamanında dağlarda gizlendikleri için komşularını tehdit etme kabiliyetleri büyük oranda kısıtlanmıştı fakat kötü şöhretleri hâlâ sürüyordu.

Marco ustaca tasviri ile Haşhaşilerin kötü şöhretini Batılıların zihninde ölümsüzleştirdi fakat kendisinin de kabul ettiği üzere anlatımı kişisel tecrübesine değil, dramatik duyumlara dayanıyordu. 1090 yılında Hasan Sabbah tarafından kurulan tarikat gerçekte onun öne sürdüğünden daha karmaşıktı. Tarikatın fanatik müritleri Nizariler (halifeleri Nizar Sabbah'tan sonra böyle adlandırıldılar) veya İsmaililer (Şiiliğin bir kolu) olarak tanınıyordu. Hazar Denizi'nin güneyinde Alamut denilen bir dağ kalesinde yaşıyorlardı. Tarikat büyüdükçe tarikatın ileri karakolları İran ve Suriye çapında yayılırken, müritler de katı bir şekilde sınıflara ayrıldı; şehit namzetleri ve suikastçılar en üst kademede yer alıyorlardı. Genç Venedikli, tehlike arz eden sapkınlar olduklarını düşündükleri İsmaililerden, Müslümanların bile kaygı duyduğunun ve onları kınadıklarının farkında değildi.

Polo kafilesi korkutucu kaleden, "güzel vadiler ve güzel yamaçlar üzerinden" yavaş yavaş aşağıya, "sığırlar için çok güzel çimenlerin ve çok iyi bir otlağın, yeterince meyvenin ve yiyecek her türlü şeyin büyük bollukta olduğu" yemyeşil bir ovaya inerken Marco'nun huzursuzluğu devam ediyordu.

Sonrasında Polo kafilesi temkinli bir şekilde doğuya yönelip, Orta Asya'nın bağlantı noktası olan bugünkü Afganistan toprakları boyunca yol aldı. Belh'e giden yolu, efsane İngiliz seyyah Nancy Hatch Dupree, yedi yüz yıl sonra aynı isimli kitabında [*The Road to Belh* (Belh'e Giden Yol)] şöyle tasvir edecekti: "Burada nemden kararmış eğri büğrü dallar, kış mevsiminin pırıl pırıl karlarına aykırı soyut desenler oluşturur. Bu sert görüntüler, ilkbahar hafif yeşil bir örtü serdiği vakit yumuşar; laleler açar, gelip geçenin etrafını çocuk pembesi tatlı bir renk sarar. İlkbahar iyice kendini belli edip kiraz, kayısı, armut ve badem ağaçları çiçeklendiğinde parlak mavi gökyüzü ve yağmur yüklü kara bulutlar karşısında güzellikleri iyice belirginleşir. Yazla birlikte vadi yeşillenir ve kış bir kez daha sökün etmeden önce, soğuk gece havasıyla sonbahar sarı, altın ve kırmızı renkte gölgeler ekleyene dek yoğun bir hareketliliğe sahne olur." Pololaın kafilesini selamlayan işte böyle büyülü bir manzaraydı.

Çin'e yolculuklarının ciddi olarak başladığını gösteren bir geçit olan, barışçıl Müslüman köy ve kasabalarıyla bezeli bu cennet gibi vadiler boyunca altı gün yol aldılar.

Bir sonraki durakları olan Belh, Afganistan'ın en bilinen ve en sorunlu metropolüydü. Marco'nun deyişiyle "asil bir şehir ve harika, bu taraflardaki en geniş ve en güzel [şehir]". Ya da öyleydi.

Belh (veya daha sonra bilinen adıyla Baktriya) antik dönemdeki zirve yıllarında, MÖ 628 yılı civarında doğduğuna inanılan, İran'a yeni bir din getiren Zerdüşt Peygamber'e ev sahipliği yapmıştı. Zerdüştlük ateşe tapınmayı, doğaüstücülüğü, çoktanrıcılığı, daha sonraki formlarında da Ateş Tapınağı'nda yanan ebedi ateşi kapsayan bir inançtı. Zerdüşt'ün esrarlı havası dört yana yayıldı. Geleneksel anlatı, peygamberin yetmiş yedi yaşındayken, Belh'teki ateş sunağında ibadet ederken göçerler tarafından öldürüldüğünü söyler. Çok daha sonraları Şehirlerin Anası olarak adlandırdıkları Belh'e akın eden Araplar İslamiyeti kabul ettirdiler. Böylece şehir, Moğollar bölgeyi istila edip Marco'nun deyişiyle "yakıp yıkana ve feci şekilde tahrip edene" dek varlığını sürdürdü. Burada Marco Cengiz Han'ın 100.000 süvarinin önünde şehri dümdüz ettiği 1220 yılı olaylarına atıf yapıyordu.

Uyguladığı yöntemler son derece acımasızdı. İranlı on üçüncü yüzyıl tarihçisi Cüveyni, Cengiz Han, "küçük büyük, az çok, kadın erkek de-

meden Belh halkının ovaya sürülüp kılıçtan geçirilmek üzere her zamanki usulde yüzerli ve binerli gruplara bölünmesini emretti" diye yazar. Sonra Cengiz Han Belh'e dönüp "köşe bucak saklanan birkaç firari ... öldürülsün" diye emreder. "Taş üstünde kalmış bir taş varsa Moğollar yıkıp indirdi ve ... tüm kültür izlerini bölgeden sildi".

Moğollara göre bu mezalim imparatorluk inşasının zorunlu bir parçasıydı, Moğol taarruz harbi şeklinde adlandırılabilecek olayların kurbanlarına göreyse sonu olmayan bir faciaydı. "Bir çırpıda" diye devam etti Cüveyni, "çevre çölleşti, büyük kısmı telef olan canlıların derileri ve kemikleri unufak oldu, muktedirler acizleşti." İslam şehri Bamyan'da harap edilen bir müstahkem olan Şehri Gulgule, "Gürültülü Şehir" olarak bilinirdi. Burası erkek, kadın, çocuk ve hayvanların hepsini birden yok eden Moğol katliamının anısına Sessiz Şehir, Çığlık Şehri, hatta Lanetli Şehir olarak da bilinir. Moğol saldırısından bitkiler dahi kurtulamadı. İpek Yolu'na ve Çin'in zenginliklerine açılan bir geçiş yolu olarak kalmasına rağmen, Belh de bu kıyımdan sonra kendini bir daha toparlayamadı.

Marco fethin sonsuz acısını Belh'te hissetti. Artan empati gücüyle bir zamanlar refah içinde olan bu şehrin Moğol işgalciler tarafından tahrip edildiği esnada kurbanların çığlıklarını sahiden duyabilir hale gelmiş, zalim işgalcilerce küle döndürülmüş bu medeniyet görüntüsünden irkilmişti. Daha eski bir işgalci olan Büyük İskender'in çocukça hayallerini tercih eden Marco, İskender'in ordusunun izinden gitmesini harika bir şey olarak görüyordu. Kendisine anlatılana ve onun da inandığına göre bölgenin mavi gözlü halkı İskender'in askerlerinin (askerlerin mavi gözlü oldukları kesin değildir), yerli koyun ve atlar da onların hayvanlarının soyundan geliyordu. Dediklerine göre, torunları hâlâ tepelerde gezinen yerli atların babası da İskender'in atı Bukefalos'tu.

Marco, İskender'in insanüstü örneğinden cesaret aldı: Eğer genç komutan dünyanın gizli tehlikelerle dolu bu kısımlarında hayatta kalabildiyse, o da kalabilirdi. Pololar elbette fatih değil, tüccardılar fakat büyük servete sahip olmak için başladıkları maceralarında fatihlerin çektiği zorlukların çoğunu onlar da çekti. Bu şiddetli tarihsel akıntıların içinden, adeta dümen suyunda kalmışçasına geçen Pololar, büyük doğal zenginliklerin peşindeki bir ticaret ordusuydular.

4. Bölüm

Afyon Bağımlısı

Burada kıvrımlı derelerin parladığı bahçeler vardı,
Bir sığla ağacının bolca çiçek açtığı...

Polo kafilesi aradığı zenginlikleri Taican'da (günümüzde Afgan şehri Talikan) buldu; burada değerli bir emtia ile karşılaştılar: tuz. Tamı tamına söylemek gerekirse, "dünyadaki en iyi" tuz dağları; o kadar sertti ki kanırtmak için demir kazma gerekiyordu. Tuz bir para biçimiydi (Romalı askerlere tuz ile ödeme yapılıyordu), tuz korumaydı, tuz antikçağ ve ortaçağ ekonomilerinin motorlarından biriydi. Çevredeki davetkâr ağaçlıklardan ve tarlalardan toplanan badem, şamfıstığı ve mısırla dolu bölge pazarları bakımından Pololaın ilgisini çekecek daha başka şeyler de vardı. Ticarete dönmeye hazırlardı.

Marco'nun karşılaştıkları insanlar arasında katlanamadıkları, içkinin kötülüklerini körüklediği "hırsızlar, soyguncular ve katiller" idi. Şöyle nakleder: Fermente şarap içtikleri "meyhanelerde bir hayli kalıyorlar". Yine de kanlı oklukirpi yakalama angaryasını da kapsayan avcılıktaki hünerlerine hayran kaldı: "Birçok yerde çok sık görülen şekilde, ... avcılar onları yakalamak isteyip çok azgın büyük köpekleri üzerlerine saldıklarında, oklukirpiler toparlanıp yusyuvarlak olur, büyük bir öfkeyle sallana sallana koşarak sırtlarına hafifçe bağlı olan oklarını köpeklerin ve adamların üzerine fırlatır ... ve onları kötü biçimde yaralar. Sonrasında avcılar üzerlerine doğru gidip onları alır."

Çok geçmeden Marco, babası ve amcası bir kez daha yollardaydı.

O zamanlar Polo kafilesindeki hiç kimse ya da başka herhangi biri İpek Yolu'nda ilerlediğini söylemezdi; böyle bir şey yoktu. Kıymetli taşlar, baharatlar, ipek ve başka kumaşlar alıp satan tüccarlar, Orta Asya ve Çin boyunca yılankavi biçimde uzanan, tek tük keşiş veya misyonerle karşılaştıkları, rasgele ama çok eski zamanlardan kalma bir yol, patika

ve dağ geçitleri ağı içinde seyahat ediyorlardı. Alman coğrafyacı Baron Ferdinand von Richtofen'ın anımsatıcı fakat yapay bir benzetme olan *Seidenstrasse*'yi [İpek Yolu'nun Almanca karşılığı-ç.] ortaya attığı 1877 yılına dek bağımsız bir oluşum olarak İpek Yolu'nun adı konulmamıştı. İsim her ne kadar romantizm, lüks ve sefahat telkin etse de güzergâhtaki meşakkatli seyahat deneyimi, servet edinme, fetih yapma ya da ruhunu kurtarma peşinde olanların üstlendiği zorluk ve tehlikelerden birisiydi.

Kolları Orta Asya'dan -"İpek Yolu"nun tam olarak nereden başladığını söylemek imkânsızdır- Çin'in doğu kıyısına kadar uzanıyordu. Güzergâhın güneye sapan kısmı Hindistan'ın içlerine kadar devam ediyordu. Polo kafilesi buraya yolun batıda ulaştığı uç noktaların civarından giriş yapmıştı. Diğer tüccarlar gibi büyük bir kervanın (Farsçada kervan kelimesi "kafile" anlamına geliyordu) parçası olarak seyahat ediyorlardı ve çok geçmeden kendilerini olağanüstü bir kervansaray -seyyar tüccarlara yiyecek içecek hizmeti sunan yatakhane ve ahır birleşimi yapılar- ağına tabi olmuş halde buldular. Çoğu kez bir akarsu, vaha ya da camisi olan bir köy civarında kurulu olan kervansaraylar, korkutucu ve güvenli büyüklükte bir görüntüye sahipti; zemin üzerinde birkaç kat boyunca yükselen dik bir duvarı vardı, zemine yakın hava boşlukları ve tavana yakın küçük pencerelerden hava alıyordu. Giriş yapmak isteyen tüccarların, develer dahil hepsinin geçişine olanak sağlayan, geceleri de demir zincirlerle kilitlenen heybetli bir kapıdan geçmeleri gerekiyordu. İçeride düzinelerce bitkin deve ve eşeğin ortadaki çeşmenin etrafında çömeldiği yassı taşlarla kaplı revaklı bir avlu, bu alanın ilerisinde de ambar ve ahırları görürlerdi. Dörtgen yapının bir köşesinde yanan ateşin üzerinde pişen yemekten keskin, ağız sulandıran kokular yayılırdı. Girişin yanında duran bir görevli, yemek ve su vermek ve içerde düzeni sağlamakla görevlendirilmişti. Merdivenler ahırların üzerindeki küçük, sade odalara çıkıyordu. Seyyahların hayvanları da aşağıdaki ahırlara bağlanıyordu.

Afganistan'da kervansaraylar at bağlanan ip anlamında eski bir kavramdan türemiş *robat* adıyla biliniyorlardı. Pololar Afganistan'da İpek Yolu üzerinde yaptıkları seyahat boyunca *robat*larla karşılaştılar; aralarında otuz iki kilometreden (kabaca bir günlük yol) biraz az mesafe olacak şekilde yakın aralıklarla dizilmişlerdi. Uzaklık yerel birim fersah ile ölçülüyor, beş fersah, bir günlük yola denk geliyordu. Kervanlarda hem develer hem eşekler vardı ve bunlar genellikle en öndeki devenin

üstünde yol alan *sareban*, yani kervancı olarak bilinen terbiyecinin idaresindeydiler. Ayakları sağlam basan bir eşek, çoğu kez kafası eşeğin kuyruğuna bağlanmış olan devenin önünde gidiyordu. Tüccarlar bu basit ve elverişli seyahat yöntemiyle Asya çapında binlerce kilometrelik yol katediyorlardı.

Marco, sonraları İpek Yolu ismi konan güzergâh üzerinde seyahat eden ilk kişi değildi; nesiller boyunca Moğol, Türk, Arap tüccarlar ve keşişler ondan önce buradan geçmişlerdi. Asya'daki maceralarını anlatan ilk Batılı da değildi. Yaklaşık yüz yıl önce, [İspanya'nın] Navarre bölgesinden buraya gelen bir haham olan Tudela'lı Benjamin de yaptığı seyahatle ilgili çok benzer düşüncedeydi. Yaptığı seyahatler Benjamin'in yerel yetkililerle, renkli karakterlerle ve diğer tüccarlarla iletişime geçmesini sağladı. Anlatımı, Barselona'dan Konstantinopolis'e, Bağdat'a ve doğudaki noktalara kadar olan yerlerdeki ticari koşulları tarif ediyordu.

Benjamin, Bağdat'taki üssünden yaptığı gözlemlerle, 1160 ile 1173 yılları arasını kapsayan *Book of Travels* [Seyahatler Kitabı] kitabını yazdı. Filistin, Teb (Mısır), Antakya ve Sur (Lübnan) ile Parnassos Dağı'ndaki (Yunanistan) Yahudiler hakkında güvenilir bilgiler toplarken; Yahudi tüccarlara, boyacılara, gemi sahiplerine, köylülere ve işçilere ilgi gösterdi. Bilinmeyen Yahudi mezheplerinin ibadetlerine ilişkin yorumlarda bulunurken onun yolculuğundan kısa süre önce ün kazanmış sahte bir mesih ve mutasavvıf olan İran'daki Yahudi David Alroy'u da yazdı. Toplamda diyaspora genelinde karşılaşmış olduğu 248 Yahudi topluluğu liderinin isimlerine yer verdi.

Merakı Benjamin'i, sonradan Marco'yu korkutacak olan Haşhaşilere yönlendirdi. Liderleri hakkında, Venediklinin anlatımını haber veren kelimelerle "Sonunda ölüm mü kalım mı olduğuna bakılmadan, ne emir verse yerine getirilir" diye yazdı.

Tudela'lı Benjamin, sonraki tüccarlardan farklı olarak, Asya'nın içlerine girmedi. Doğuda Bağdat'a kadar vardıktan sonra, Sicilya üzerinden güvenli bir şekilde vatanı İspanya'ya döndü. Yine de dünyanın büyük bir kısmını gördü. Tudela'lı Benjamin'in gösterdiği başarıya rağmen, bir yazarla birlikte İbranice yazdığı anlatısı, bir avuç Yahudi arasındaki bilinirliği dışında Avrupa'da meçhul olarak kaldı. 1543 yılına dek basılmazken, on yedinci yüzyıla kadar da diğer dillere tercüme edilmedi.

Avrupa, güya Asya ya da Afrika'da bir yerde -nerede olduğunu kimse tam olarak bilmiyordu ama teori boldu- zengin bir imparatorluğun başında olan Hıristiyan lider Prester John efsanelerinin esaretinde kalmaya devam ediyordu. Kilise, Doğu ile Batı arasındaki uçurumda yerleşik olan kâfirlerle mücadele etmek için onunla ilişkiye geçmeye can atıyordu. Prester John bir illüzyondu fakat misyonerleri Doğu'ya hac yolculuğu yapmaya teşvik eden güçlü bir illüzyondu. 1235 yılından başlamak üzere, bir dizi papalık fetvası ile misyoner rahiplere Avrupalı piskoposları aşan ilahi güçler bahşedildi. Bunlar tamamen kendi başlarına sapkınlarla mücadele edip, kâfirleri dine döndürebiliyor, ayrılıkçıları uzlaştırabiliyorlardı; başka bir ifadeyle, Roma Kilisesi hakkındaki bilgisi az olanlara veya yüzyıllardır kendi yollarında gitmiş olan eski zamanlardan kalma mezheplere, ayırt edilebilir, bir örnek Hıristiyanlık inancını sunmak için ne gerekiyorsa yapabiliyorlardı.

Polo kafilesinin de takip edeceği güzergâhı kılavuz ederek Çin'e seyahat eden, bilinen ilk misyoner, Köln'den gelen bir Fransisken olan Giovanni da Pian del Carpine'ydi.* Fransiskenler de Budist rahipler gibi katı bir yoksulluk yemini ile güçlü evanjelik** eğilimlerin karışımıydılar, İpek Yolu boyunca yaşayacakları hayatın zorluklarına da Budistler gibi elverişliydiler. Papa IV. Innocentus'tan belgeler taşıyan Carpine ve Lehistanlı Benedict olarak bilinen bir başka Fransisken, 1245 yılında Moğol İmparatorluğu'nun batı ucundaki Dinyeper Nehri kıyısında bulunan bir ileri karakola yolculuk ederken şiddetli yokluklarla mücadele ettiler. Ardından Moğolların Aşağı Volga üzerinde bulunan bir diğer ileri karakoluna giderlerken, gurur kırıcı bir şekilde, çatır çatır yanan alevlerin çok yakınında durmayı gerektiren bir Moğol arındırma ayinine rıza göstermek zorunda kaldılar.

Misyonerler papalık mektuplarının Latinceden Rusça, Arapça ve Moğolcaya çevrilmesini beklerken kar eriyiğinden yapılma darı lapasın-

---

* Seyahatnamesi Türkçeye çevrilirken ismi Plano Carpini olarak geçmiştir-e.n.

** İng.: *Evangelical*. "Evanjelist", kelime anlamı olarak "güzel haber veren kişi, müjdeci" demektir. Nitekim Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'nın yazdığı dört İncil'e, "Evanjel", yani "müjde" de denir. Evanjelistler, günümüzde Protestan Hıristiyanlığın en muhafazakâr ve radikal kesimlerinden birini oluşturmaktadır. Takdis edilmek suretiyle yeniden doğuşa, İsa'nın çarmıha gerilerek insanlığın günahlarının kefaretini mümkün kıldığına, Kutsal Kitap'ın nihai otorite olduğuna inanırlar. Ayrıca misyonerliğe önem verirler ki terim yukarıda bu anlamda yer almaktadır-e.n.

dan oluşan bir beslenmeyle idare ettikleri için neredeyse açlıktan ölüyorlardı. Maruz kaldıkları yaklaşım göz önüne alınırsa, Moğolların nesebi ne olursa olsun kutsal insanlara saygı duymaya meyilli olduklarını fark edememiş olmaları mümkündür. Kimliklerinin doğrulanmasının ardından doğuya seyahat edebildiler.

Bozkır ve kurak Moğolistan çölü üzerinde dört bin sekiz yüz kilometrelik bir yolculuk duruyordu önlerinde. Seyyahlar Moğol başkenti Karakurum'a ulaşmak için gerekli mesafeyi on beş ayda, Güyük yeni han olarak unvanını almak üzereyken tamamladılar. Güyük batıdan gelen bu misyonerleri ağırlayıp Hıristiyanlığa geçiş çağrılarını dinledikten sonra şayet papa ve tüm seküler liderler Karakurum'a gelip kendisine bağlılık yemini ederse buna uyacağını cevabını verdi. Yeni han şöyle konuşmuştu: "Bütün krallarınızın başında bulunarak kendiniz gelmeli, bize sadakat ve bağlılığınızı kanıtlamalısınız. Eğer Tanrı'nın emrini göz ardı edip talimatlarımıza karşı gelirseniz, sizi düşmanımız olarak görmek zorunda kalacağız. Her kim Tanrı'nın Oğluna minnet ve itaat ederse ... yok edilecektir." Meşakkatli yolculukları açısından moral bozucu bir sonuçtu bu.

Papa IV. Innocentus için hayal kırıklığı yaratan haberler taşıyan iki rahip Kasım 1246'da rüzgârın kamçıladığı kar fırtınalarının içinden geçerek geri dönüş yoluna koyuldular. Görevin başlangıç amacı yerine getirilemese de dikkate değer bir keşif gezisi olmuştu. Carpine'nin MS 900 yılından beri Bağdat'ın doğusuna seyahat edip, o zamanlar geniş sahipsiz topraklar olan Asya'dan sağ salim geri dönen ilk Batılı olduğuna inanılır.

Carpine Batılı okuyucularına Moğol hayatına ilişkin ilk kapsamlı tasvirini *Historia Mongalarum* (Moğol Tarihi) ya da nadir kullanımıyla *Liber Tartarorum* (Book of the Tartars-Tatarların Kitabı) adlı çalışmayla yaptı. Marco'nun anlatımına hayat veren hiçbir olay dizisi bulunmayan bu çalışmada Carpine, sadelik ve anlaşılırlık avantajına sahiptir. İlk sekiz bölüm Moğolların ülkesini, iklimini, törelerini, dinini, karakteristik yapısını, tarihini, uyguladıkları politikaları ve askeri taktiklerini kapsar; dokuzuncu bölüm Carpine'nin yol boyunca ziyaret ettiği diğer bölgelere ayrılmıştır. Moğolları dikkat çekici ve işbilir insanlar olarak nitelendiren bu anlatımın, onları açıklamasına ve Batılı okuyucular gözünde insanileştirmesine yardımı oldu.

Carpine, Asya'ya ve bir ihtimal Avrupa'ya hükmetmek için gönderilmişe benzeyen insanların tuhaf ama soylu görüntüsünü canlı bir şekilde hissettiriyordu: "Tatarlar gözleri ve elmacık kemikleri arasındaki mesafenin daha geniş olması bakımından, görünüşte diğer tüm insanlardan biraz farklıdırlar. Çenelerinin üstündeki yanakları da daha çıkıktır; düz ve küçük bir burunları vardır, gözleri ufaktır ve gözkapakları kaşlarına kadar yükselir. Birkaç istisna hariç büyük kısmı ince belli, neredeyse hepsi orta boyludur. Bazılarının üst dudağının ve çenesinin üzerinde biraz kıl olmasına ve bunu kesmemelerine rağmen neredeyse hiçbiri sakal bırakmaz."

Moğolların [kişisel] bakım konusunda en kendilerine özgü özellikleri olan tepe tıraşını da gözden kaçırmıyordu: "Rahipler gibi kafalarının tepesi tıraşlı ve genel bir kural olarak hepsi bir kulaktan diğerine üç parmak kalınlığında tıraş oluyor, bu tıraşlı kesim tepedeki tıraşlı bölgeyle birleşiyor. Hepsi yine aynı şekilde alnın üstündeki bölgeyi iki parmak kalınlığında tıraş ediyor ancak bu tıraşlı bölge ile tepe tıraşı arasında kalan saçın kaşlarına kadar uzamasına müsaade ediyorlar, saçı alnın her iki tarafından orta kısma nazaran daha fazla keserek ... uzatıyorlar; saçın kalan kısmını kadın saçı gibi uzatıp, her kulağın arkasına bir tane olmak üzere iki örgü yapıp bağlıyorlar."

Moğolların kıyafetlerini de yakın plan sunuyordu: "Evli kadınların önü yere kadar açık çok bol bir gömlekleri var. Kafalarında ağaç dalları ya da kabuklarından yapma yuvarlak bir şey var ... ve tepede altın veya gümüş veya tahtadan uzun ve ince bir çubuk ya da bir tüy bulunuyor ve bu da omuzlara kadar inen bir başlığa dikiliyor. Başlık da bu nesne gibi keten, kadife veya sırmalı kumaşla kaplı ve bu başörtüsü olmadan asla erkeklerin huzuruna çıkmıyorlar, bunun vasıtasıyla da diğer kadınlardan ayırt ediliyorlar."

Carpine bazı Moğol erkeklerinin elli hatta yüz karısı olduğuna ilişkin gözlemine rağmen kadınların iffetlerini, bütün Moğolların da dürüstlüklerini övüyordu. Koyu şamanist inançlarından bahsederken daha az emin olmakla birlikte, aynı oranda meraklanmışa benzer. Lanetlenme ve ebedi cehennem kavramından yoksun oldukları izlenimi veriyorlardı ancak her ne kadar mevcut koşullarıyla -yeme, kımız içme ve sürüleriyle ilgilenme- güçlü bir benzerlik taşıyor olsa da onu rahatlatacak bir öteki dünya inancına sahiptiler.

Carpine, İpek Yolu'nda seyyahları bekleyen olağanüstü iklim koşullarına karşı da uyarıda bulunuyordu: "Orada hava şaşılacak derecede düzensizdir; misal, yazın ortasında diğer yerler normal şekilde çok yüksek sıcaklığın keyfini sürerken, burada birçok kişinin ölmesine sebep olan gök gürültüsü ve şimşekler çakar, aynı zamanda da çok yoğun kar yağışı olur." Bunlar yeterince kötü değilmiş gibi, "ayrıca çok şiddetli soğuk rüzgârlar vardır, o kadar şiddetlidir ki öyle zamanlarda insanlar at sırtında ancak çok büyük çaba sarf ederek durabilirler". Bu göz korkutucu ihtimal, kendi yolunda ağır ağır Kubilay Han'a doğru ilerlerken Marco'nun da başına geldi.

Carpine'nin kişisel gözlemlerden derlenen bilgileri elyazması şeklinde Avrupa'yı dolaştıktan sonra Vincent de Beauvais'in kaleme aldığı *Speculum historiale* (Tarih Aynası) adlı popüler bir ortaçağ ansiklopedisinin parçası oldu.

Carpine'nin *Historia*'sı, kapsamı, işlediği konu ve işleyiş biçimi açısından Marco Polo'nun *Seyahatler*'ini haber veriyordu. Marco Çin yollarına düşmeden önce Carpine'nin anlatımını görmemiş olmasına rağmen, çok daha detaylı bir çalışma olan kendisininkini yazarken bundan haberdar olduğuna dair her türlü işareti vermiş, içinden önemli ipuçları almıştı. Marco da Carpine gibi anlatımını Moğolların yaşamını farklı açılardan ele alan bölümlere ayırırken; Carpine gibi o da bu soylu vahşiler boyunu insanileştirmek istedi. Ancak Marco'nun işine saygılı, alçakgönüllü Fransisken keşişten çok daha ölçüsüz, heyecanlı bir mizacı vardı. Moğolları sadece insanileştirmeyip onları göklere çıkaracaktı. Moğolların yaşam biçimini sadece tasvir etmeyip yaşayacaktı da...

Carpine örneğinden ilham alarak başka seyyahlar da İpek Yolu'na gidip gördükleri harikulade ve korkunç şeyleri yazmak üzere geri döndüler.

Bir Fransisken olan Rubruck'lu William, yine Fransisken keşiş Bartolomeo de Cremona, Konstantinopolis'ten satın alınan bir köle, bir tercüman ve Moğol çölünü geçebilecek şekilde düzenlenen birkaç öküz arabasıyla birlikte yola çıktı. [William'ın] yaşadıkları maceralara yer verdiği cömert anlatımı, doğuya seyahat etmeye cesaret edenlerin yüz yüze geldikleri tuhaflıkları ve güçlükleri ortaya koyuyordu. "Bu barbar-

ların arasına geldiğimizde" diye belirtir William, "bana sanki başka bir dünyaya adım atıyormuşuz gibi geldi."

O ve beraberindekiler sürekli açlık ve susuzluğa ve İpek Yolu'nun boş sahalarının yalnızlığına dayanmayı öğrendiler fakat yazdığı şekliyle "Meskûn mahallere geldiğimizde çektiğim sefaleti" değil; "konaklama yerlerine geldiğimizde çektiğimiz sefilliği size anlatacak kelime bulamıyorum."

William'a göre, Moğollar içki içip âlem yapmakla, Hıristiyanları mahvetmekten daha çok ilgileniyor gibi görünüyorlardı. Bütün yönleriyle insandılar; bu, onlara vahşiler gözüyle bakmaya hazır Avrupalılara bir sırrın ortaya çıkması gibi geldi. William, Marco Polo'nun keskin gözlemlerini önceden işaret eden paragraflarda, kadınların makyajıyla ilgili de yorum yapıyordu. Bir boy beyinin karısı hakkında, "Burnu tamamen kesildiği için kalkık burunlu olmuş gibi geldi bana" diye yazdı, "yüzünün bu kısmını ve ayrıca kaşlarını siyah merhemle yağlamıştı, bu yüzden bize pek gudubet göründü". Moğolların ailevi düzenlerinin özelliklerini de utanmadan nakletti. Erkekler "diledikleri kadar eş" alırken, cariye olarak hizmet eden kadın köleler bulunduruyorlardı. Bir genç kız evlenme yaşına geldiğinde, taliplisi tarafından ve çoğu kez de babasının yardımı ile kendisine zorla sahip olunuyordu.

Bu tarz anlatımlar, bunları okuyabilen az sayıda bilgin, asilzade ve ruhbanın çok ilgisini çekti. William'ın tasvirleri Moğolları insanileştiriyordu. Kendilerine özen gösteriyor, yabancıları hoş görüyor, diğer dini inançlara saygı duyuyor -bu açıdan daha "medeni" saydıkları Avrupalılardan ne kadar da farklılardı- ve hem mevsimler hem toprak olmak üzere doğayla ruhani bir uyum içinde yaşıyorlardı. Ortaya çıkmıştı ki Moğollar, Carpine'nin aktardığından daha karmaşık insanlardı.

Rubruck'lu William, var olduğu söylenen bir Hıristiyan hanın peşinde İpek Yolu'nun çeşitli yerlerinde korkunç yokluklara katlandı. Carpine gibi onun yiyeceği de içine nadiren yarı donuk et ilave edilen soğuk darı lapası ile sınırlıydı. William sonunda Karakurum'a varıp, burayı çok gerçekçi ifadelerle tasvir etti. Burasının, genişliği Paris'in dışındaki Saint-Denis (Fransız kralların oturduğu yer) kadar bile olmayan küçük bir köy olduğunu söyledi. Karakurum tek başına Moğol gücüne ait bir kale olmaktan ziyade çeşitlilik arz ediyordu. "İki mahallesi var. Pazar-

lar Müslümanların mahallesinde bulunuyor, saraydan dolayı pek çok Tatar da burada toplanmış durumda" diye belirtiyordu, "diğeri, hepsi zanaatkâr olan Cathaylıların [Çinliler] mahallesidir... Burada farklı uluslara ait on iki put tapınağı, iki cami, ... ve şehrin en sonunda bir Hıristiyan kilisesi vardır". Karakurum ayrıca sadece papanın gönderdiği elçileri değil, Asya ve Doğu Avrupa çapındaki imparator, sultan ve kralların gönderdiği heyetleri de ağırlayan yoğun bir diplomatik merkezdi; hepsi de iliklere işleyen soğuk ile mücadele ediyordu.

Moğolların teşvik ettiği dini çeşitlilik ve hoşgörü atmosferine rağmen, Rubruck'lu William sadece altı vaftiz töreni gerçekleştirdi. Dini inançların onun aşina olduğu katı kategorilere uymadığı bu uzak diyarda dinsel ilgilerini yitirmiş gibiydi. "Sorduğum sorulara bir Hıristiyan gibi cevap verdiği için" diyerek Hıristiyan olarak kabul ettiği, "elinin üzerine mürekkeple haç çizilmiş" bir adamla karşılaştığını yazdı. Gelgelelim bu adamın ve ona benzeyen diğerlerinin teşhir ettiği dini semboller çok gelenekçi olan rahip William'ı etkilemedi. Bu dindar kişilerin, dinlerinin uygulamasına ilişkin yeterli eğitimden yoksun Hıristiyanlar olduğuna kanaat getirdi.

Karakurum'u baştan sona dolaşan Rubruck'lu William tesadüfen mukimlerini "her haberciyi, her adamı gücüne ve mevkiine uygun şekilde gerçekten nezaketle davet edip, sevgiyle ağırlayan" bir "put tapınağı" ile karşılaştı. Kutsal atmosferine paralel dini gerçekliğiyle kendisini baştan çıkaran bir Budist manastırın yerini de bulmuştu: "Tapınakları doğuya ve batıya inşa ediliyor; kuzey yön üzerinde kutsal eşyalar odası şeklinde bir oda var. Bazen, eğer kare bir tapınaksa, kutsal eşyalar odası veya koronun yeri ortaya yapılıyor. Bu odanın içerisine bir masa uzunluğunda ve genişliğinde bir sandık yerleştiriyorlar ve bunun arkasında güneye bakar halde ana putları duruyor... Diğer putları bu ana putun etrafına yerleştiriyorlar, hepsi saf altın kaplama; masa şeklindeki sandığın üzerine mumları ve ikramları koyuyorlar... Ayrıca bizim gibi çok büyük çanları var."

Daha sonra Marco Polo'nun çok ilgisini çekecek olan Budist rahipler, Rahip William'ın da aklını çeldi. "Bütün rahiplerin saç ve bıyık tıraşı birbirine yakın, turuncu giysilere bürünmüş haldeler; tıraş olduktan sonra bir manastırın içinde yüzerli veya iki yüzerli gruplar halinde bir-

likte sade bir hayat sürüyorlar. Tapınaklarına girdikleri günlerde içeriye iki uzun bank yerleştiriyorlar. Yüzleri koroda şarkı söyleyenlere dönük bir şekilde bunların üzerinde oturuyorlar. Ellerinde bazen bankların üzerine bıraktıkları belirli kitaplar var; tapınakta kaldıkları müddetçe de kafaları çıplak" gözlemini yaptı, "sessizce birbirlerine [kitap] okuyorlar, neredeyse hiç ses çıkarmıyorlar. Takva sırasında aralarına gelip hepsini sessizce otururken bulunca, bana cevap vermeleri için uğraştım fakat hiçbir şekilde mümkün olmadı."

Budist elyazmaları daha ayrıntılı çıktı: "Kâğıtlarının tepesinden yazmaya başlayıp, satırlara sağ aşağıya doğru devam ediyorlar; böylece satırlarını soldan sağ ele doğru okuyup ilerletiyorlar. Büyü uygulamalarında belirli kalem ve karakterler kullanıyorlar, tapınaklar böyle asılı duran kısa, süslü yazılarla dolu."

William, yazılı iletişimin diğer türlerini keşfetmek için çok dikkat kesilmişti: "Cathaylılar ressamların kullandıklarına benzer bir fırçayla yazıyorlar; tek bir şekil birden fazla harf içeriyor [ve] bir kelimeyi ifade ediyor. Tibetliler bizim gibi soldan sağa yazıyorlar ve harfleri bizimkilere oldukça benziyor. Tangutlar ise Arapların yaptığı gibi sağdan sola doğru yazıp satırları yukarı doğru ilerletiyorlar."

William, "avuç uzunluğu ve genişliğinde pamuktan kâğıt" üzerine basılı paranın varlığını -Batı'daki her şeyin çok önünde olduğundan Avrupalıları şaşkına çeviren bir ticaret sistemi- Marco Polo'nun sahneye çıkmasından on yıllar önce haber veriyordu.

Budist rahiplerle ateşli bir dini tartışmaya giren William, beklenmedik şekilde umutlarının yıkıldığını görecekti. "Tanrıyla ilgili neye inanıyorlar" diye sorup "sadece bir Tanrı olduğuna inanıyoruz" cevabını aldığında canı hayli sıkıldı. Öngörülen cevap bu değildi; William, Hıristiyan olmayan bu insanlardan putlara tapma ve diğer putperest uygulamalarla ilgili bir şeyler duymayı bekliyordu.

Yeniden denedi: "Tanrının bir ruh mu yoksa bedensel bir varlık mı olduğuna inanıyorsunuz?"

"Bir ruh olduğuna inanıyoruz" diye geldi cevapları.

Bunun kaçamak bir yanıt olduğuna inanan William, eğer Tanrı'nın bir ruh olduğuna inanıyorlarsa neden onu temsilen bu kadar suret yaptıklarını bilmek istedi. Buna ilaveten sordu: "Madem insan yapısında

olduğuna inanmıyorsunuz, niye onu başka bir varlık yerine, daha çok insan suretinde yapıyorsunuz?"

Keşişler William'a yanıldığını söylediler; bahsettiği suretler Tanrı'yı temsil etmiyordu; varlıklı ölülerin akrabaları tarafından sipariş edilerek onlara sunulan hediyelerdi bunlar: "Ölünün anısına biz de onlara hürmet ediyoruz."

Şüphesiz bu yozlaşmış bir uygulamaydı. William, küçümseyerek sordu: "Yani bunları sadece insanlara dostluk gösterip övmek için mi yapıyorsunuz?"

"Hayır, sadece onların anısına." Bu cevapla beraber sözü Budist rahipler alıp rahibe sordular: "Tanrı nerede?"

William karşı ateş açtı: "Ruhunuz nerede?" Ev sahipleri, ruhlarının bedenlerinin içinde olduğu cevabını verdiler.

William, bir söyleve girişti: "Bedeninizin her yerinde değil, bütün bedeni yönetip yol gösteriyor ama yine de görünmez, öyle mi? Böyle bile olsa Tanrı her yerdedir ve her şeyin hâkimidir, yine de görünmezdir, idrak ve hikmet kendisindedir."

William tam konusuna ısınırken, tercümanı "yorgun düştü" ve tartışma birdenbire sona erdi.

Cengiz Han'ın torunlarından olan bölgenin hâkimi Mengü Han, William'a Tanrı'nın insanlara her elde beş parmak verdiğini, yani Üstün Varlığın farklı insanlara farklı dinler bahşettiğini anlattığında yaşanan hissedilebilir ruhani çözülme, Karakurum kışının etkisini zayıflattı. Bu dini hoşgörü fikri, bir Hıristiyan misyoner olarak William'ın inandığı her şeye meydan okuyacak şekilde Moğol bilincine derinlemesine işlemişti; yine de hanın görüşünün veya inanç bütünlüğünün her türlü tekil yaklaşımı aştığı imasının cazibesini inkâr etmiyordu.

Mengü, William'la olan bu konuşmanın hemen ardından Hıristiyan Batı ile diplomatik ilişkilerin veya en azından bir iletişimin tahsisine yönelik ihtiyatlı bir dilekte bulundu: "Bize itaat edecekseniz, elçilerinizi gönderin ki barış mı istiyorsunuz savaş mı, bilelim."

Rubruck'lu William bu mesajı hiçbir zaman iletmedi fakat 1253'ten 1255 yılına dek süren görevi kısmen başarılı oldu. Moğol İmparatorluğu bundan sonra dini olmasa da en azından ticari meselelerde Batı'ya daha fazla ilgi gösterecekti.

Her bir seyahatin ve takip eden yazılı anlatımın ardından, dünya Avrupalılar için daha küçük ve idare edilebilir olmaktan çıkıp büyüyen ve daha kaotik hale gelen bir yer olarak görünmeye başlıyordu. Seyyahlar muazzam mesafelere, çektikleri kaçınılmaz zorluklara ve karşılaştıkları sayısız ülke, kültür, gelenek ve dini betimleyen uzlaştırılamaz farklılıklara vurgu yapıyorlardı. Tudela'lı Benjamin, Giovanni Pian del Carpine ve Rubruck'lu William gibi farklı elçi raporlarının tümünde Avrupa'nın ötesinde karmaşık, çalkantılı ve tehditkâr ama her şeye rağmen kolay giriş yapılabilen bir dünya olduğu anlatılıyordu.

Onun anlatımı ile seleflerininkini karşılaştırmak, Marco Polo'nun başarısının büyüklüğünün değerini anlamanın yollarından biridir. İlk gözlemler tüm çekiciliklerine rağmen tek yönlü ve düz anlatımlıydı. Marco ise aksine, tümünü karşılaştığı insanlara ve yerlere ilişkin dolambaçsız değerlendirmelerle destekleyip palavralarıyla güçlendirerek, gerçek ile fanteziyi, kişisel deneyim ile efsaneyi özgürce birbirine karıştırmıştı.

Marco Afganistan'a girmeyi göze aldığında, anlaşıldığı kadarıyla, uzak bir vilayet olan Bedehşan'a varana dek bir dizi pastoral güzelliğin içinde kendini kaybetti. Ancak doğuya giden ticaret yolu Antik Baktriya hükümdarlığının bir parçası olan bu yerde ciddi olarak başladığı için çok geçmeden tipik kararlılığı geri geldi.

Marco Polo'nun gördüğü Afganistan kuzeyde Türkistan'a, kuzeydoğuda Moğol işgali altındaki Çin'e, güneyde Hint yarımadasına ve batıda İran'a kadar uzanıyordu. Kültürlerin, dillerin ve dinlerin geçiş noktası Afganistan, bir ticaret ve taşımacılık merkezine dönüşmüştü; kurak ovaları, yemyeşil vadileri ve patikalarla geçilen karlı zirveleri, at yolları ve kervan güzergâhları Pololar gibi tüccarlar için uygundu.

Bu antik yol ağı, Afganistan'ı yüzyıllar boyunca büyüyen bir savaş alanına çeviren işgalcilerin de dikkatini çekmişti. Zaman içinde Selevkilerin, Ak Hunların (Eftalitler) ve sonunda da altıncı yüzyıldan Cengiz Han'ın emrindeki Moğol ordularının gelişine dek buranın hâkimi olan Türklerin eline geçti.

Diğer işgalcilerden hiçbiri Afganistan'ın hassas altyapısına Moğollar kadar zarar vermemişti. Sayıları muazzamdı; altmış ila yetmiş bin kadar atlı Moğol savaşçıdan oluşan bir ordu birdenbire ortaya çıkıp, seçtikleri bölgeyi istila ediyordu. Savaşçılar at üstünde yüzleri öne ya da arkaya dö-

nük halde doludizgin giderken dakikada altı ok fırlatabiliyorlardı. Oklarıyla gökyüzünü karartırken, düşmanları nereye saklanırsa saklansın izlerini bulup yakalıyorlardı. (1220 yılındaki bir savaş sırasında Cengiz Han bizzat atını bir caminin içine sürüp hayatlarını kurtarmak için oraya kaçanları kılıçtan geçirdi. Arkasından, Kuran koymak için tasarlanan sandıkların içleri işgalcilerin atlarını besleyen yemlerle dolduruldu.) Moğolların etkin orduları bölgenin sulama sistemini tahrip edip verimli tarlaları Pololar gibi seyyahların karşısına çıkan çorak arazilere döndürdü. Moğollar, sayıca az olmalarına rağmen, katıksız güçleri ve üstün askeri kabiliyetleri sayesinde kendilerini bu diyarın efendisine dönüştürdüler. Uzak bölgelere dahi hızlı ve etkili şekilde yayılmaları, direnç göstermeleri halinde imha edilecekleri konusunda tüm muhtemel düşmanlarını uyarıyordu. Yeni Moğol düzeni gerçekten korkunçluğunu kanıtlayacaktı.

İpek Yolu boyunca seyahat etmeye ilişkin yaptığı tasvirler, genç Marco'nun küçük ailesinin kırılganlığını da yansıtıyordu. Polo kafilesi için papalık korumasını garanti eden mektuplar, eşkıyaları veya yobazları savuşturmakta faydasızdı. Eğer Marco ve yoldaşları hilekârlığın ve kurnazlığın yanı sıra silah ya da kendilerini savunmak için başka araçlar kullandılarsa bile Marco bunlardan hiç bahsetmez. Ya da açlık, hastalık veya doğa olaylarına karşı kendilerini korumak için almış olabilecekleri herhangi bir olağanüstü önlemden söz etmez. Kuraklık, bir kum fırtınası, elden ayaktan düşüren bir hastalık, ölüm saçan hırsızlardan oluşan bir haydut takımı, kıskanç rakipler, yaklaşan seyyahların kokusuyla alarma geçen yırtıcı hayvanlar, kötü yönlendirmeler, zehirli bir su kaynağı, bir yılanın, haşerenin ya da akrebin öldürücü ısırığı, yiyeceklere veya yere gizlenen bir parazit, ani bir kar fırtınası ya da yıldırım; bu yaygın olaylardan hiçbiri seyahati aniden sona erdirmedi. Aksi takdirde onları aramaya hiç kurtarma ekibi gelmez, Venedik'te birkaç kişi dışında da kimse ölümlerinin yasını tutmazdı.

Polo kafilesi bu tehlikelere rağmen sahip olduğu birçok avantajın keyfini sürdü. Bir kere, yaşça büyük iki Polo bu yolu daha önce geçmişti. Bir diğeri de üç Venediklinin nadiren yalnız olmasıydı. Daha sonradan İpek Yolu olarak tanınan güzergâhlarda nereye gittilerse, Nasturi Hıristiyanlardan Budistlere kadar çeşitlilik gösteren kutsal insanlar kadar, diğer tüccarlarla da karşılaşıyorlardı. İpek Yolu gerçekte ipekten çok

daha fazlasını taşıyordu. Ayrıca Pololar, seyyahların uçsuz bucaksız çölü geçmek üzere şafak öncesi karanlığı ve serinliğinde yola çıkmalarından önce onların ihtiyaçlarını (ücreti karşılığında) karşılayan oldukça örgütlü bir zanaatkâr ve hancı takımıyla karşı karşıyaydılar.

Marco ve kafile, "yolcu için ne bir mesken, ne yiyecek ne de su dışında içecek yokken, atlar için yeterince çimen olan" bir çöl boyunca develerini sürerek üç gün geçirdiler. Nihayet büyük bir rahatlamayla, Marco'nun "büyük bir vilayet" diye yazdığı, Müslümanların yaşadığı, "tam olarak on iki günlük yürüyüş uzunluğunda, çok büyük ve geniş bir diyar" olan Bedehşan'a vardılar. Marco Bedehşan hükümdarlarının, doğrudan Büyük İskender'in "ve onun büyük Pers İmparatoru Büyük Darius'un (I. Darius) kızı olan karısının" soyundan geldiklerine inanıyordu.

Marco Polo'yu karşılayan Bedehşan, bugünkü Bedehşan'a benziyordu; çölde yemyeşil bir vahaydı. Haftalarca tozla kaplı dolambaçlı yollar üzerinde gittikten sonra oraya ulaşmak, harap haldeki yolcu için rahatlık ve keyif vaat eden bir sığınakla karşılaşmak gibiydi. Marco'nun hemen fark ettiği üzere şehir, zenginliğini ve kötü şöhretini İskender efsanelerinden çok yakutlarına borçluydu. Anlattığına göre yakutlar, "büyük dağların kayalarından çıkarılıyor ve ne zaman onlara kazma vurmak isteseler büyük sorun yaşıyorlar çünkü yakut kayalıkları dağlardaki büyük mağaralarda oluştukları için onları bulmak çok büyük masraf ve zahmet gerektiriyor; dağın bu kesimlerinde iyice ileri gidip inebildikleri kadar yeraltının derinlerine inerek buralarda altın ve gümüş madeni damarlarını kazanların yaptıklarını yapıyorlar" idi. Marco'ya göre hükümdar değerli taşları kendisi için çıkarttırıyor, en değerli örnekleri saklayıp onları izinsiz çıkartmaya cesaret eden herkesi öldürtüyordu. "Hükümdar," der Marco, "*balasci* [yakutlar] bulundukları her yerde pahalı ve çok değerli oldukları için bunu kendi namına yapıyor çünkü eğer başkalarının da onları çıkartıp dünyanın her yanına götürmesine müsaade ederse pek çoğu kapışılacağından bütün dünya onlarla dolacak ve o kadar pahalı ve değerli olmayacaklar, bu yüzden de hükümdarın kazancı az olacak ya da hiç olmayacak". Aynı kurallar bu dağlardaki "lacivert taşı" (lapis lazuli), gümüş, bakır, altın ve kurşunun yanı sıra safirler için de geçerliydi. Marco öyle söylemese de babası ve amcasının pelerinlerinin kıvrımlarına dikerek saklayıp gece gündüz hep yanlarında

tutarak beraberlerinde getirdikleri altın veya taşları bu yakut ve safirlere karşılık vermek üzere hükümdarın temsilcileriyle pazarlık etmiş olması muhtemeldir. Su ve çimen, develerin hayatta kalması için ne kadar gerekliyse Pololar gibi tüccarlar için de değerli taşlar o kadar elzemdi.

Marco'nun diri hayal gücü, taşlar üzerinde nalları olmadan eşkin giden bölgenin gürbüz atlarını da es geçmiyordu. "Hep dağlarda ve bozuk yollarda gitseler de ayaklarını incitmiyorlar, onlara binen adamlar diğer hayvanların gidemeyeceği dağ yamaçlarında dörtnala gidiyorlar" diye hayret eder. Marco, uzun zaman önce bu bölgedeki tüm atların, "kısraklar o attan hamile kaldığı için, Büyük İskender'in atı Bukefalos gibi alnında boynuz ve beyaz lekeyle doğduğuna" dair bir hikâyeyi de memnuniyetle nakleder: "Fakat daha sonra bütün soy yok oldu. Sadece hükümdarın amcalarından birinde kaldı; adam hükümdarın bunlardan birini almasına izin vermeyi reddettiğinde onun tarafından idam edildi, karısı da kocasının ölümünün inadına söz konusu atları imha etti, dolayısıyla soy tamamen yok oldu."

Bu bölgede Marco, yukarılarda şahinler ve doğanlar, aşağıda tahıl tarlaları ve bunların hepsinin üzerinde dev gibi yükselerek kaleleri andıran halleriyle kasabaları bile gözlerden saklayan sarp, yalçın dağlar gördü.

Bu muhteşem sahnenin ortasında Marco'nun başına, hakkında en zayıf ipuçlarını verdiği tuhaf bir şey geldi. Kendisi hakkında "Buralardayken, yaklaşık bir yıl boyunca hasta kaldı" der, "ne zaman ki dağa gitmesi tavsiye edildi" -söylemediği biri tarafından- "yeniden iyi oldu." Bu birkaç kelime çok sıkıntı çektiğini hissettirir.

O kadar yüksek rakımda mikrobu taşıyacak sivrisinek olmadığından, çoğu kez belirtildiği gibi sıtmaya yakalanması olası değildir. Buna karşılık, frenginin etkilerinden ya da şiddetli duygusal sorunlardan mustarip olmuş olabilir. Fakat tüberküloz daha olasıdır. Marco'nun çocukluk yıllarında bu hastalık Avrupa'da yaygındı. Eğer o zamanlar tüberküloz kaptıysa bu durumda mikrop uyku durumunda kalıp, seyahatin tetiklediği strese mukabil yıllar sonra aktif hale geçmiş olabilir. Yaygın biçimde afyon ya da afyon türevleriyle tedavi edilen ateş ve öksürük gelişmiş olabilir ve iyileştiğinde de ilaca bağımlı hale gelmiş olabilir.

Marco'nun zamanında Bedehşan Afganistan'ın en başta gelen haşhaş (*papaver somniferum*) üreticisiyken, Afganistan da dünyanın lider afyon

üreticisiydi ve halen de öyledir. Aralarından geçtiği rengârenk tarlalarda devasa miktarlarda afyon çiçeği üretiliyordu ancak o bunları kötülük çiçekleri olarak görmedi. Birçok faydası kadar, sert rüzgârda usul usul salınan parlak çiçekleri de bir delikanlı için oldukça zararsız göründü. Minik siyah haşhaş tohumları, lezzetli aromalarını tatlılara katmak üzere yemek pişirmede de kullanılıyordu.

Sağlık sebeplerinden bir afyon kullanıcısı olduysa ya da sadece etkilerini deneyimlemek istediyse, buna afyonu yutarak başlamış olmalı, hatta belki de işi sigaraya sararak içmeye kadar ilerletmişti. (O zaman şırınga yoktu.) Ateşli bir hastalıktan kurtulmaya çalıştığı esnada afyona bağımlı hale gelmesi, ardından da arınması -uzun ve acılı bir süreç- Bedehşan'da zayıf biçimde geçirdiği alışılmadık uzunluktaki zamana dair bir açıklama olabilir. Yaşamış olabileceği arınma belirtileri arasında bulantı, terleme, kramplar, kusma, ishal, depresyon, iştah kaybı, endişe ve ruh halinde hızlı değişimler vardır. Daha sinirli, dengesiz, ışığa daha duyarlı ve daha fazla etki altına alınabilir hale gelmiş olmalıdır. Babasının ya da amcasının bir yol, köprü ya da fırtına gördüğü yerde Marco, onları yeni başlayan bir kadere sürükleyen insanüstü kozmik güçlerin iş başında olduğuna dair kanıtlar görmüş olabilir.

Neyse ki Afganistan dağları sağlığına fevkalade faydalı geldi. Marco, "Dağ zirvelerindeki hava çok saf ve bir süre orada kalmak çok şifalı, eğer bir adam şehirlerde, ovaya inşa edilmiş evlerde ve dağların yanındaki vadilerde yaşarken herhangi bir ateşli hastalığa tutulursa ... hemen dağlara çıkıyor, orada iki üç gün dinleniyor ve hastalık def ediliyor" diye hayret eder.

Duyduğu güvenin mantıklı bir tıbbi dayanağı vardır. Yüksek rakım ve taze hava uzun zamandır tüberkülozun etkin tedavileri olarak biliniyorlardı. Düşük oksijen içeren dağ havası, tüberküloza sebep olanlar dahil olmak üzere mikobakterilerin üremesini engeller. Güneş ışığına -yüksek rakımlarda boldur- maruz kalmak da vücuttaki D vitaminini artırır, bu da patojenleri imha eder. Toplamda, Afganistan dağları, genç adamı bağımlılık sarmalına düşürürken dahi Marco'nun tüberkülozdan (eğer hastalığı buyduysa) hızla iyileşmesine katkıda bulunan karma bir nimetti.

Bedehşan'da Marco'ya ne olmuş olursa olsun, yola, İpek Yolu boyunca yaşayacağı hayatın zorluk ve tehlikeleriyle baş edebilecek daha deneyimli bir seyyah olarak çıkacaktı.

5. Bölüm

Yüksek Ovaların Avareleri

> Ama ah! o derin, eğimli romantik uçurum
> Sedirden örtünün karşısındaki yeşil tepenin aşağısında!
> Yabani yer!

Bedehşan'daki gecikme Polo kafilesini programın tam bir yıl gerisine atmıştı; şimdi yıl 1273'tü, iki yıldır yollardaydılar ve doğuya seyahatleri daha yeni başlamıştı.

Bir keresinde, İpek Yolu boyunca yüksek rakımlara doğru ilerlerlerken Marco dört bir yanda *ovis ammon* [argali-ç.] adı verilen yabani koyunlar olduğunu keşfetti. "Bazen tek sürüde sayıları dört yüz, beş yüz, altı yüzü buluyor" der, "çoğu [sürüden] alınıp götürülüyor ama hiç azalmıyorlar". Bu narin hayvanlar daha sonra "Marco Polo koyunu" olarak bilinirken; bölgenin biraz tehlikeli ancak becerikli de olan avcılarının gözünde değerli hale geldiler. Avcılar hakkında "Çok iyi okçulardır" diye yazar, "büyük bir kısmı da hayvan derileri giyinir çünkü diğer kumaş giysilerden yana büyük yokluk çekiyorlar, yün giysilere sahip olmaksa epey zor ya da fazlasıyla pahalıdır." Bu yüzden, "bu diyarın hanımefendileri ve beyefendileri kumaş giyerler".

Eğer kendi fantezisi değilse, bu tarz giyinmiş kadınlar Marco'nun dikkatini çeker ve dikkatli bir kişisel incelemeye dayanan bir tasvir sunar: "Erkekler gibi, size anlatacağım türden, ayaklara kadar uzanan pantolon benzeri kıyafetler giyiyorlar, bunları misk kokulu pamuktan veya çok ince ipekten yapıyorlar. Pantolonlarında çok fazla kumaş kullanıyorlar. Vücudu sargı bezleri gibi saran, ... ve her taraflarını kat kat hale getirecek şekilde çok ince işçilikle dokunmuş keten ve pamuk kumaştan tam yüz *ell* [1 ell=114,3 cm-ç.] kullanan bazı hanımlar var."

Dağları tırmanan tombul butlu koyunlar, fiziksel görünüşlerini abartmaları konusunda kadınlara ilham vermiş olabilirler. "Kendilerini güzelleştiren büyük kalçaları olduğunu göstermek için bunu yapıyor-

lar çünkü o bölgede erkekler şişman kadınlardan hoşlanıyorlar, belden aşağısı daha tombul gözüken kadın onlara daha güzel geliyor", sadece bu kadar da değil, ayrıca "diğer kadınlar arasında daha ihtişamlı görünüyorlar". Hastalığı sonrası zayıf düştüğünden, Marco'nun erotik incelemeleri burada sadece ikinci kez ortaya çıkar. Daha sonradan yazıya dökecekleriyle kıyaslandığında bunlar henüz çekingen ifadelerdir.

Marco gözünü bu tuhaf çekicilikteki kadınlardan önlerindeki çetin yola çevirdi. Irmağın yukarısından giderek, İpek Yolu üzerindeki bu yolu daha önce katetmiş olan Müslümanların, Nasturi Hıristiyanlarının ve Budistlerin yaşadığı hareketli köylerden geçecekleri on iki günlük bir yol vardı önlerinde. Sonunda, Polo kafilesi develeri ve eşekleri ile birlikte "Bedehşan hükümdarına tabi olan", Marco'nun Vocan (Vahan) diye adlandırdığı bir başka ve daha küçük bir vilayete vardı. Kısa bir molanın ardından grup yeniden "dağlar boyunca neredeyse hep yukarı doğru çıkan ve bir tanesinin zirvesi, dünyanın en yüksek yeri ya da en yüksek yerlerinden biri olan dağlara kadar yükselen" dik yola koyuldu. Marco bu sefer abartmıyordu. Çin'in en uç ve en vahşi batı sınırına doğru yol alan grup, Pamir Yaylası'ndan geçerek geleneksel olarak doğu ile batıyı ayıran sınır çizgisi olan Terek Geçidi'ni tırmanıyordu.

Türkçede *pamir* yüksek rakımda yer alan yokuşlu çayırları ifade eder. Pamir Yaylası sadece serin ve kuru yaz mevsiminde geçilebilir oluyordu. Pamir bu mevsimde, Batı Avrupa'da benzeri olmayan hoş, geniş çayırlar sunuyordu. Ağaçlar gibi nehirler de ender bulunuyor fakat buzullardan gelen yüzey akışları su sağlıyordu. Bölgede güneş ışığı ince atmosfer tabakasınca çok az filtrelendiği için keskin ve gri görünümlüydü. Nefes almak bile yolcular için zorluk teşkil ediyordu; "dünyanın çatısı" olarak bilinegelen, deniz seviyesinden yaklaşık dört bin metre yükseklikte, dünyanın en yüksek dağ zirvelerince çevrili -Everest Dağı bunlardan biridir- bir bölgeyi geçiyorlardı. Yüksek rakımdaki ince atmosfer yemek pişirmeyi, hatta su kaynatmayı bile aşırı zorlaştırıyordu. Marco, Pamir'in rakımını hesaplayamadı ancak farkına vardı ki "hem yüksek konum ve keskin soğuktan dolayı, hem orada yiyecek bir şey bulamayacaklarından hiç uçan kuş yok".

Pamir boyunca yapılan yolculuk Pololaların azimli küçük grubu için kuşların bile geçmediği bir yerde tehlikelere dayanıklılık ve sabır gerek-

tiriyordu. Bu çok eski dağ geçişleri karşısında güçlerini test edecek ilk kişiler değillerdi. Göçerler bu haşin doğayı yüzyıllardır arşınlıyorlardı; Kubilay Han'ın dedesi Cengiz Han da Moğol ordularını kanlı fetih topraklarına bu yol boyunca ilerletmişti.

Pamir üzerinden yapılan yolculuk, gezegendeki en olağandışı jeolojik oluşumlardan bazılarını Polo kafilesinin karşısına çıkardı. Pamir, karla kaplı göz alıcı zirvelerle kaplı, her bir kenarı yaklaşık 240 kilometre uzunluğunda bir dörtgen oluşturur. Dünyanın en yüksek dağ silsileleri Pamir'den yayılır: Hindukuş kuzeybatıya, Tiyanşan -"Tanrı Dağları"- sistemi kuzeydoğuya, Karakurum ve Himalaya silsileleri güneydoğuya uzanır.

Bölge, yaklaşık kırk milyon yıl önce, levha tektoniğinin -jeolojik yerkabuğunu yani litosferi oluşturan levhaların, bazen şiddetli olan hareketleri- önde gelen örneklerinden biri olarak Hint yarımadası ile Avrasya'nın çarpışması neticesinde ortaya çıkmaya başladı. Pamir örneğinde şekil değişimine, Tibet yükseltisini oluşturup Avrasya'nın içlerine kadar yayılan muazzam bir çarpışma sebep olurken, Moğol sınırı yakınında da bir fay oluştu. (Çarpışma ve şekil değişimi bugüne kadar devam eder.) Jeologlara göre Pamir, çarpışan levhaların yukarı ve aşağı olduğu kadar yanlara da hareket ettiği yatay tektonizmin seyrek görülen şekillerinden biridir. Bu durumda levhaların milyonlarca yıldır süregelen soğuma ve büzüşmesinin yatay harekete sebep olmuş olması mümkündür.

Dünyanın çatısı olan bu yerde, Polo kafilesi bu jeolojik güçlerin oluşturduğu çarpıcı bir Shangri-la [Himalayalarda bulunan hayali yeryüzü cenneti-ç.] olan bir platoyla karşılaştılar. Marco'nun bu değişmez manzaraya karşı beğenisini ortaya koyan tasvir bugün de eksiksiz bir şekilde geçerlidir: "O yüksek yere çıkıldığı zaman, her biri güzel ve büyük olan iki dağın arasında, içinde çok güzel bir otlak ve çok güzel bir nehirden ayrılan büyük bir göl olan geniş bir ovayla karşılaşılır." Daha da ilginci; "Dünyada bulunabilecek en iyi ve en bereketli otlak, o ovanın yukarısındakidir; otlamak üzere oraya koyulan zayıf bir at veya öküz ya da herhangi bir zayıf hayvan (istediğiniz kadar zayıf olabilir) on günde çokça semirir". Ayrıca "bazısı tam kırk beş santimetre uzunluğunda" olan, çobanların diğer hayvanları hapsetmek için çit olarak kullanmanın yanı sıra kâse ve başka kaplar yapmakta kullandıkları kocaman boynuzları ile ayırt edilen "sürü sürü yabani koyun"dan bahseder. Gelgelelim

Pamir'de tabiat göründüğü kadar uysal değildi. Gece olunca kurtlar "o koyunların çoğunu yemek ve öldürmek için" yamaçlardan iniyorlardı.

Seyyahlar ne "mesken, ne han" bulmaksızın on iki gün boyunca bu vahşi cennet üzerinde ilerlediler; "yol boyunca çöldür ve orada yiyecek hiçbir şey bulunmaz". Hızla artan soğuğun ve azalan havanın sıkıntısını çektiler. Oksijen yokluğu çeken kamp ateşleri cansız ve bodurdu, yemeklerini pişirmeye kıtı kıtına yetiyordu.

Ovanın bitiminde, kırk gün daha dağ vadileri ve yamaçları üzerindeki yolu takip ettiler; yolları önceki seyyahların bıraktığı hayvan kemikleri yığınlarıyla işaretlenmişti. Daha önce olduğu gibi yalnızlıkları tamdı: "Bütün o kırk günlük yürüyüş boyunca ne mesken ne han ne de yiyecek vardır, seyyahlar ihtiyaç duyduklarını yanlarında taşımaya mecburlardır." Yalnız seyyahlara güvenlik sağlayacak bir kervansaray yoktu ve yol, geçici bile olsa bir dostluk belirtisi göstermiyordu.

Marco en sonunda dağ sakini formundaki insanlıkla karşılaştığında, ilkel halleri yüzünden artan sadece endişeleri oldu. "Müslümanlardan bile daha derin şekilde putperestler" diye yazar, "ve çok vahşiler, sadece hayvan avlayarak geçiniyorlar". Vahşiliklerinin ispatı olarak sadece hayvan derileri giyiyorlardı; "çok zalim ve kötü insanlar" idiler. Soğuğa ve rakıma rağmen küçük Polo kafilesi tempolarını artırarak, burayı hızlıca ve olaysız bir şekilde geçti.

Polo kafilesinin İpek Yolu üzerinde önemli bir durağa, Çin'in batı kesimindeki Taklamakan Çölü'nün kenarında gelişen bir vaha kasabası olan Hotan'a vardığı an itibarıyla Pamir'in en zor kısmı geride kalmıştı. Ancak bölge aşırı derecede ürkütücüydü. Taklamakan'ın "Ölüm Çölü" ya da "Dönüşü Olmayan Yer" anlamına geldiği söyleniyordu ve sıcaklıklar gün içinde yirmi dereceye kadar farklılık gösteriyordu. Şaşkına dönmüş ve kavrulmuş haldeki Marco bu noktadan itibaren hiçliğin ortasında olduğunu düşünmüş olabilir ki bu bir bakıma da doğruydu; Hotan, okyanusa dünyadaki diğer yerlerin neredeyse hepsinden daha uzaktadır.

İsmen Kubilay Han'a bağlı olan Hotan bir zamanlar Budizmin merkezlerinden biriydi ve buradaki kalıcı Budist varlığı, Marco'nun başta onu tiksindiren, sonrasında ilgisini çeken ve sonunda da takdirini kazanan bu ruhani sistem ve felsefeyle ilk ciddi temasını sağladı. Burada yaşayanların

ataları, Kunlun Dağları'ndan çıkıp kuzeye akan bir nehir boyunca uzanan verimli toprak şeridine yerleşmiş olan batıdan gelen Pers veya Hindu göçmenler ile doğudan gelen Çinlilerdi. Çin, Hotan'ı MS 73 yılında fethetti; çok geçmeden yerini batıdan gelen Kuşan İmparatorluğu'na, daha sonra da Tibet güçlerine devretti. Tibet etkisi altındaki Budizm, İpek Yolu aracılığıyla doğudan gelip burada gelişti; İslam dininin Budistleri çok eskiden beri bulundukları yerden ansızın çıkarttığı MS 1000 yılına kadar, on binlerce Budist rahibin yaşadığı tapınaklardan burada çok sayıda bulunuyordu. Yine de Budha heykelleri (Marco "putlar" der) ve dağ çıkıntılarına kondurulmuş uzak manastırlar, Budizmin Hotan üzerindeki derin etkisinin kanıtları olarak her yerde durmaktaydılar.

Marco "putperestlik"e karşı duyduğu tiksintiyi yenip Budizm hakkında bilgi edinme zahmetine girdiyse, Budha'ya göre hayatın, kişinin hepsi de geçici olan kendine, insanlara ve nesnelere bağlılığından kaynaklanan ve hiçbiri tarafından giderilemeyen bir ıstırap olarak yaşandığı düşüncesinde olduğunu da öğrenmiş olmalıydı. Budha'nın hayvanlar ve böcekler dahil olmak üzere duyguları olan tüm canlıların bir ıstırap veya yeniden doğuş döngüsüne (*samsara*) girdiğini, eylemlerinin yani karmalarının neticelerinin de daha fazla bağlanma ve daha fazla ıstırap yarattığını söylediğini de duyardı. Ayrıca Budizm canlıların yeniden doğdukları inancına dayandığından, bu döngünün ölümden sonra bile devam ettiğini öğrenirdi. Ardından, ıstırap döngüsünden kurtulmanın ve aydınlanma yaşamanın nirvana olarak bilinen bir yolu olduğunu duyunca içi rahatlardı. Yukarıda dağlardaki manastırlara bakıp, sahip oldukları bağlardan vazgeçerek rahip ve rahibe olan, gece gündüz meditasyon yapıp, Budizmin kutsal metinlerini okuyan erkek ve kadın örneklerini görmüştü. Marco gibi bir seyyah bunu çok da garip bulmadı, buna karşın Budizm'in genelinde kendisine dair bayağı şey görmüş olabilir; o da onlar gibi evinden, konforlarından ve malından-mülkünden vazgeçmişti. Onlar gibi tehlike ve endişelerle, yalnızlıkla, aşırı sıcak, soğuk, susuzluk ve yoksunluğun çileleriyle dolu bir hayat yaşıyordu. Hayatı seyahat ettiği ticaret yolu kadar boş, keyifleri kesintili, beklentileri bilinmez, hedefi ise uzak ve görünüşe göre ulaşılmazdı.

Marco dünyanın çatısından geçerken katlanılan yoksunlukların ardından Hotan'ın seyyaha sunduğu lükslerin kıymetini bilmeyi öğrenmişti. Burada yaşayanların "soylu" -özellikle arkasında bıraktığı dağlardaki

garip canlılarla mukayese edildiğinde- olduğunu söyler, çevre bölge gibi, şehrin kendisi de "soylu"dur. "Verimli bir yerdir, insanların yaşaması için gerekli her şeyden bolca bulunur," der, "topraklarımızda yağ, buğday, mısır ve üzüm ile geri kalanlar hakkıyla yetiştiği gibi, yeterince pamuk, keten ve kenevir de yetişiyor". Fakat sonrasında kendini beğenmiş bir tavırla orada yaşayanlar hakkında "silahşor değiller, tersine çok adi ve ödlekler" diye ekler. Bu, onların ortasında kendini kısmen güvende hissettiği anlamına geliyordu.

Hotan'da erzak ikmali yapan Marco ve kafilesi, Bedehşan'da kaybedilen zamanı telafi etmeye çalışarak Kubilay Han'ın sarayına gitmek üzere bir kez daha yola koyuldular.

Doğuya yönelen Polo kafilesi, arada dağ silsilelerince bölünen, uzunluğu altı bin kilometreyi aşan çimenlerle kaplı ovalarla karşılaştı. Step olan Rusça adıyla bilinen bu arazi iki bölgeden oluşuyordu. Batı stepler, Tuna Nehri'nden başlayıp Sibirya'daki Altay dağ silsilesine kadar uzanıyordu; genellikle yeşillik denizi olarak tanımlanan bu bölgede nehirler ve dereler serbestçe akıyordu. Batı steplerin açık alanları, kervanların ve atlıların enine ve boyuna uzanan patika ve yollar boyunca seyahat etmelerine imkân veriyordu.

Moğolistan'ın içlerine uzanan doğu stepleri ise daha kurak ve dağlıktı. Otlayacak yeşillik çok daha kıttı ve serbest akan dereler nadiren vahalar oluşturuyordu. Doğu steplerinin zorluklarını aşmak, enginliğine dalmayı göze alanlardan tabiat olaylarına fazla aldırmamalarını ve dayanıklı olmalarını talep ediyordu.

Polo kafilesi Hotan'dan ayrılışlarının beşinci gününde Müslümanların yaşadığı ve "yeşim ve kalsedon denilen değerli taşların bulunduğu [yer] boyunca akan" bir nehrin süslediği Pem vilayetine ulaştı; her şey yazmak için fazlasıyla ilginçti ancak genç seyyah üzerinde en güçlü etkiyi Pem'in davetkâr kadınları yaptı: "Bir kadının kocası varsa ve ola ki seyahate çıkmak için onu bırakırsa ve şayet yirmi ya da otuz günden daha fazla kalması gerekiyorsa, kocası seyahat için evden ayrılır ayrılmaz onun dönüşüne dek başka bir koca alır." Erkekler de seyahatleri esnasında başka eşler alıyorlardı. Marco'nun açık alanların yalnız kadınlarının cazibesine kapılması an meselesiydi.

Nerede gezinse herkes hareket halindeydi. Çerçen'de, Cengiz Han zamanından beri olduğu gibi, Moğollar şehri yağmalıyorlardı: "Olur da aynı zamanda hem dost hem düşman olan Tatar ordularından biri Çerçen diyarından geçecek olursa; eğer düşmansa bütün mallarını alıp götürürler, dostsa sığırlarını öldürüp yerler." Kendilerini Moğolların düşmanları olarak addeden o adamlar, iki üç gün içinde eşleri, çocukları, hayvanları ve malları mülkleriyle birlikte çöl kumları üzerinden "otlak ve iyi su bulunduğunu bildikleri başka yerlere doğru" kaçarak saldırılarla başa çıkmaya alışıktılar. Ordu geçene kadar orada bekleyebiliyorlardı. Marco'nun ifadesi yerinden edilmiş köylülere karşı duyduğu merhameti ortaya çıkarmakla birlikte, hayatta kalmak için uyguladıkları hileler ona hazin ve korkakça geldi. Zira kendisi henüz Moğollarla yüz yüze gelmemişti, acımasızlıklarının uyandırdığı dehşetle ilgili sadece tahminde bulunabiliyordu.

Polo kafilesi, meçhulun eşiği ile eşanlamlı bir isim olan Lop'a ulaşana dek, bazen vahalarda -bazısının suyu tatlı, diğerleri "çok kötü"- durarak beş gün daha kesintisiz şekilde çölde ilerledi. Kuzeybatı Çin'in en uç noktasını kaplayan kocaman, kuru, tuzla kaplı bir göl tabanı olan çölün, en temkinli seyyahı bile aklını çelerek kandıran kendine özgü tehlikeleri sebebiyle adı çıkmıştı.

Kubilay Han'ın hükümdarlığının buraya bile ulaştığını belirten Marco, "Lop, Lop Çölü denilen çok büyük bir çöle giriş yapılan yerde bulunan büyük bir şehirdir" diye yazar. "Çölü geçmek isteyen seyyahlara lazım olan her şey bu şehirde hazırlanır" uyarısı yapar, "size büyük çölü geçmek isteyenlerin kendilerini ve hayvanlarını dinlendirmek için en aşağı bir hafta bu şehirde mola vermesi gerektiğini söylüyorum. Bu bir haftanın sonunda kendileri ve hayvanları için bir aylık yiyecek almalılar çünkü o çölü geçmeleri çok uzun sürüyor".

Çölün büyüklüğü hayal gücüne kafa tutuyordu ama Marco en dar kısmın bile bir ay hızlı sürüş gerektirdiğini ifade ederek, kalabalık, derli toplu manzaraya alışkın Avrupalı okuyucularının burasının boşluğunu idrak etmelerini istiyordu. Bu çölü bir uçtan diğer uca uzunlamasına geçmek insan dayanıklılığını ve becerisini düpedüz aşıyordu: "Müthiş uzun olduğu için yeterince yiyecek taşımak da mümkün olmayacağından boylamasına geçilemiyor. ... İnsan hiçbir mesken bulamadan bir ay boyunca

yürüyor. Tamamen kıraç dağlar, kum düzlükler ve vadiler; yiyecek bir şey de bulunmuyor." Orada tatlı su bulunduğu doğruydu "ama çok büyük bir kafilenin alabileceği kadar su yoktur, oysa hayvanları hesaba katmadan hiç olmazsa tam elli ya da yüz kişiye yetecek kadar su gerekiyor". Elli sayısı, bir kervanı oluşturabilecek, yani sıcağa, kum fırtınalarına ve güvenilmez su kaynaklarına rehin verilmiş en büyük sayı olması bakımından Marco'yu fazlasıyla etkiledi: "Bu yol üzerinde içecek su bulmak için, bir gün boyunca gece gündüz hiçbir şey bulmaksızın sürekli gitmelisiniz. Ayrıca dört yerden üçünde bulacağınız suyun acı, tuzlu ve berbat bir su olduğunu da ekleyeyim." Hiçbir canlı hayvandan, hiçbir kuştan bahsetmez, "çünkü orada yiyecek hiçbir şey bulamıyorlar".

Marco'nun Lop Çölü'ne ilişkin katı nitelendirmeleri tümüyle doğruydu. Bin rakımın hafif altındaki bölge eninden boyuna neredeyse düzdür. Yerdeki ince sarı veya sarı-gri renkte çakıl ve killi kum ufka doğru her yönde yayılır. Pololaın bazen karşı karşıya kaldığı kasırgalar o kadar güçlü oluyordu ki süpürdükleri kumlar seyyaha göre hipnotize edici olan bir dizi inişli çıkışlı kum tepeleri oluşturarak çölü kumsuz bırakıyor ve rüzgârla taşınan taneciklerin aşağıdaki kayaları tahrip etmesi neticesinde altı metreye ulaşan derinlikte oluklar açıyorlardı. Marco çöl geçişini yılın hangi zamanında yaptığını belirtmez fakat o ve kafilesi çöle eğer ilkbaharda giriş yaptıysa, başka bir ziyaretçinin kelimeleri ile çöl "hakiki bir ıssızlık perdesi olabilecek kadar çok toz yüklü" olacaktı. Bu ıssız alanda günlük sıcaklıklar çılgınca yükselip alçalıyordu. Marco gün içinde 38 dereceyi aşan, gece ise sıfırın altındaki sıcaklıklara dayandı.

Lop Çölü'nün ıssızlığının ortasında çarpıcı bir güzellik ve elle tutulur bir mucize keşfetti Marco. Eski zaman azizlerinden biri gibi, bilhassa da duyuların tetikte olduğu ve korkuların arttığı gece vakitlerinde çöle girdiklerinde karşılarında görümler belirdi: "Orada yolcuların büyük ve harikulade görümler karşısında kendilerini kaybetmesine sebep olan çok sayıda ruh yaşıyor" der, "herhangi bir tüccar kafilesi veya başkaları çölü geçerken ... bazen isimleriyle seslenen bu ruhlar, onlardan biri olduklarına inanarak sesleri takip edenlerin doğru yoldan çıkmasına sebep olur, böylece seyyah bir daha yoldaşlarıyla buluşamaz, bulunamaz ve kendisinden bir daha haber alınamaz".

Hayali hikâyeler yazan birisi yerine konmaktan korkan Marco tasvirinin doğruluğunu vurgular: "Size yine söylüyorum, bu sadece gece-

leri ortaya çıkmıyor, insan çoğu kez gün içinde bile ruhların seslerini işitiyor; bu sesler kulağa genellikle havada birçok enstrümanın yaptığı müziğin, bilhassa da diğerlerinden baskın şekilde davulun ve birbirine çarpan silahların sesi gibi geliyor." Başka zamanlarda ise "farklı yönde [hareket eden] bir insan seli"ne benzeyen bir ses çıkıyordu bu şarkı söyleyen kumlardan. Aklı başından giden seyyahlar "atlıların yürüyüşüne" yetişmeyi umarak sanrının peşine düşerken, günün sonunda kendilerini umutsuzca kaybolmuş, ruhlarca kandırılmış buluyorlardı, "bu ruhlardan haberi olmayan çoğu kişinin akıbeti kötü oluyordu".

İpek Yolu'nun bu sinir bozucu kısmına meydan okuyan seyyahlar, tehlikeli sanrıyı bertaraf etmek için yöntemler geliştiriyorlardı: "O yolu aşıp çölü geçmek isteyenlerin hiçbir sebeple yoldaşlarından ayrılmamaya ve çok temkinli gitmeye dikkat etmeleri gerekiyor; atlarının ve hayvanlarının boyunlarına onları sürekli duymak için ziller asmalılar, böylece belki uyumaz veya yolu şaşırmazlar." Gündüz bile önlem alınması gerektiği ortaya çıkıyordu: "Ruhlar bazen geride kimin kaldığını görmek için gündüzleri bir kafile suretinde gelirler ve [yolcu] da yoldan çıkıp peşlerinden gider, sonrasında çölde yalnız başına ilerleyip ruhunu teslim etmesi için onu bırakırlar." Diğer zamanlardaysa bu ruhlar "bir ordu suretine bürünüp hücum eder, saldırıya uğrayanlar onların soyguncu olduğuna inanarak kaçıp anayoldan ayrılır ve çöl çok geniş olduğu için bundan sonra yolu nasıl bulacağını bilmeden sefil bir şekilde açlıktan ruhlarını teslim ederler".

Marco şarkı söyleyen kumların neden olduğu hayaller konusunda efsaneleri değil, gerçeği anlattığını okurlarının iyice anladığından emin olmak için yineler: "Bu ruhların yaptıklarını dinlemesi harika, inanması ise zordur fakat gerçekten anlatıldığı gibidir, hatta çok daha harikadır."

Marco'nun anlatımı güneşe fazla maruz kalmasının ve su kıtlığı çekmesinin neticesinde ortaya çıkmışçasına, saflık sınırlarını zorlasa da sık sık gözlemlenen ve rüzgârın kum tepecikleri üzerindeki hareketinden kaynaklanan doğal bir olay olan "şarkı söyleyen kumlar"ı aynen aktarıyordu. Neticede ortaya çıkan mırıltı, değişik adlar altında gizemli bir arpın tıngırtısına veya gümbürtüye ya da şarkı söylemeye benzetilmiş, Moğolistan'ın her yerinde, "gümbürdeyen kumlar" olarak bilindiği Çin'de, hatta Güney Amerika'da bile tespit edilmişti. On üçüncü yüzyılda Çinli bilgin Ma Duanlin, gizli tehlikelerle dolu bu bölge hakkında

şunları söylüyordu: "Ne yana baksanız en ufak bir yol izi olmaksızın göreceğiniz tek şey gökyüzü ve kumlar; seyyahlarsa insan ve hayvan kemikleri ile deve dışkıları dışında kendilerine rehberlik edecek bir şey bulamıyorlar. Bu ıssız yerden geçerken bazen şarkı, bazen inleme sesleri işitirsiniz; çoğu kez bu seslerin ne olabileceğini görmek için insanlardan uzaklaşan seyyahlar, bunlar ruhların ve gulyabanilerin sesleri olduğu için çoğu kez yollarından sapıp tamamen kaybolurlar"; tıpkı Marco Polo'nun tasvir ettiği gibi. On dokuzuncu yüzyılda Charles Darwin de *Beagle*'la yaptığı yolculuğa ilişkin anlatımında aynı doğa olayını aktardı. Şili'deki Atacama Çölü'nde El Bramador, yani "kükreyen" veya "haykıran" olarak bilinen bir tepe bulunabilirdi. "Anladığım kadarıyla" diye yazdı, "tepe kumla kaplıydı ve sadece insanlar tırmanarak kumları hareket ettirdiğinde ses çıkıyordu".

Şarkı söyleyen kumlar hipnotize edici uğultularını yayarak rüzgârda yer değiştirmeye günümüzde de devam ediyor.

Polo kafilesi tehlikelerle dolu Lop Çölü'nden, Orta Çin'in kuzey ucundan çıkış yaparak uzak bir vilayet olan ve Batı Eyaleti olarak bilinen Tangut'a vardı. Yaklaşık bir asır önce Çin'den bağımsızlığını ilan eden bölge, şimdiyse Kubilay Han'a biat etmeye mecburdu. Marco burada bile Nasturi Hıristiyanlığına dair deliller buldu ancak hâkim din, Tangutların resmi dini olan Budizmdi. Marco'nun belirttiğine göre, adanmışlık duygusunun yoğun olarak yaşandığı, "birçok manastır ve keşişhane" ile dolu olan bir yerdi.

Marco ilk kez Budist "putları" konusunda şöylece bir ilgilenmekten fazlasını yapıyordu; onları reddetme şeklindeki tepkisel girişimine rağmen üzerinde kalıcı bir etki bıraktılar. Heykellerden bazılarının boyu "on adım"a [1 adım = 76 santim-ç.] varıyordu. Tahtadan, topraktan, taştan veya bronzdan olmak üzere farklı malzemelerden yapılmışlardı; daha etkileyici olansa "hepsinin altın kaplama, çok iyi işçilikte ve harikulade" olmasıydı. "Şehvetten ve diğer uygunsuz davranışlardan ... kendilerini uzak tuttukları için başkalarına nazaran daha düzgün bir hayat yaşayan putperestler" -yani Budistler- için birkaç iyi kelime bile buldu. Hatta "eğer bir kadın onları aşk yapmaya davet ederse, günaha girmeden onunla birlikte olabilirler ama eğer kadına ilk daveti onlar yaparsa bunu günah sayarlar. Fakat size söylüyorum, eğer bir kadınla do-

ğal olmayan yolla birlikte olan bir adam bulurlarsa onu idama mahkûm ederler" diye yazar.

Marco "puta" tapınma üzerine düşündükçe Hıristiyanlıkla arasında daha fazla benzerlikler buldu: "Bizim azizlerimize yaptığımız gibi putları adına yortular düzenliyorlar, put yortuları için sabit günlerin belirlendiği takvim benzeri bir şeyleri de var."

Budist inanç sisteminin ayrıntılarına inerek ay takvimini de açıklamaya çalıştı: "Tıpkı bizim aylık takvimimiz gibi bir ay takvimleri var, bu sayede yılın hangi zamanı olduğunu hesaplıyorlar. Putperest rahiplerin, haftanın birbirini takip eden beş, dört ya da en az üç günü hiçbir surette hayvanları, uçan kuşları öldürmedikleri ve kan dökmedikleri ve o beş gün boyunca öldürülmüş hayvan eti yemedikleri belirli aylar var ve biz Hıristiyanların Cuma'ya, Şabat'a ve diğer kutsal günlere gösterdiği gibi saygı gösteriyorlar bunlara."

Sonrasında, dini tören biçimleri bakımından Budizm ile Hıristiyanlık arasında daha fazla benzerlikler olduğunu algıladı: "Tüm putların kendilerine adanmış özel günleri olduğunu ve aslında özel günlerde bizim azizlerimiz için yapıldığı gibi her yıl bu günlerde onlar adına dini törenler, saygı gösterileri ve büyük yortular düzenlendiğini de biliyor olabilirsiniz." Kutsal olan ile dünyevi olan birbirine karışmış ve gerçekten birbirlerinin yerine geçebilirler gibi gözüküyordu. Her şey genç Venedikli için tümüyle kafa karıştırıcı olmakla birlikte canlandırıcıydı da.

Marco'nun Budist manastırlarının büyüklüğüne ilişkin tasviri Avrupalıları kuşkuda bırakacaktı. Kimi yapılar, "âdetlerine uygun şekilde putlara hizmet eden, daha dini giysiler içinde diğer tüm erkeklerden daha düzgün giyinen" iki bin rahip barındırıyordu. "Rahip olmayanların kılık kıyafeti haricinde" diyerek, isabetli bir şekilde rahipler için "kafalarını tıraş ediyorlar, sakalları da tıraşlı" diye yazar, "şimdiye dek görülenlerden daha büyük korolarla, daha ışıklı muazzam yortular düzenliyorlar".

Manastır duvarlarının dışında ise başıbozukluk hâkimdi. Marco, "Rahip olmayanlar otuz kadar eş alabiliyorlar" der, "ilk karısını el üstünde ve hoş tutuyor. Eşlerinden birinin yaşlandığını, iyi olmadığını, kendisini memnun edemediğini görürse, pekâlâ onu başından atıp, boşandığı eşinin kız kardeşini kendisine eş olarak alabiliyor, onunla istedi-

ğini yapıyor, eğer dilerse bir tane daha alıyor. Yine bunlar kuzenlerini eş olarak alıyorlar, ayrıca anneleri haricinde babalarının eşini, erkek kardeşlerinin veya her türlü akrabalarının eşlerini almalarına da müsaade ediliyor." Bu farklı ahlak anlayışı üzerine düşünüp, tiksintiyle "Başıboş hayvanlar gibi bu şekilde yaşıyorlar" diye bitirir.

Marco'nun "âdetleri doğrultusunda çok büyük bir perhizde olan erkekler" olarak adlandırdığı *sensin*lerin sürdürdüğü -"çok zor ve sıkıntılı" hayat, zevk düşkünlüğüne gösterilen bu müsamahaya ve başıbozukluğa zıttı. Güçleri yettiğince, zevk düşkünlüğünün her türlüsüne müsamaha gösterilmesini engellemek için her şeyi yaptılar; yedikleri yemekler bile olabildiğince yavandı. Polo'nun öğrendiğine göre "sadece irmik ve buğday kepeği, yani buğday unundan geride kalan kabuk kısımları" idi: "Bunu bizim domuzlara hazırladığımız şekilde hazırlıyorlar; irmiği yani buğday kepeğini alıp yumuşaması için sıcak suya koyuyorlar ve tahılın tanesi tümüyle kabuktan çıkıncaya dek bir süre bu şekilde bırakıyorlar, sonrasında da dışarı alıp böyle sulu şekilde, doğru dürüst bir lezzeti olmadan yiyorlar. Yiyecekleri de bu." Yiyeceklere ilişkin iç disiplinleri burada da bitmiyordu: "Yıl içinde birçok kez oruç tutuyorlar" -beslenmelerinin ne denli kısıtlı olduğu düşünüldüğünde küçük bir kayıp- "ve dünyadaki nimetler arasından sadece buğday kepeği yiyip su içiyorlar ve çoğunlukla dua halinde oluyorlar, bu yüzden haddinden fazla zor bir hayat bu". "Dünyada hiçbir surette bir kadınla evlenemeyecek" olan rahipler, nefsine hâkimiyetin ve ruhani teslimiyetin kasvetli ve soğuk varlığını ısıtacak aile hayatının titrek ışığından mahrumlardı. "En sıradan ve en kaba çul"dan yapılmış siyah ve mavi renkteki kıyafetleri bile rahatsızlık vermek üzere tasarlanmışa benziyordu. Beklenebileceği gibi, sadece "çok sert ve ucuz döşekler"de yatıyorlardı.

Marco, hayranlıktan ziyade kederli bir şekilde "Dünyadaki bütün erkeklerden daha zor bir hayat sürüyorlar" gözleminde bulunur.

Marco, nefsinden feragatin bu uç örnekleri üzerine dikkatle düşündükten sonra, hepsinin içinde en iğrenç olanına karar verir: kremasyon (ölüyü yakma). Anlayışına çok yabancı olan bu âdet çelişkili bir biçimde uygulayıcılarını onun gözünde insanlaştırmıştı; ruha ve ölümden sonra bir yaşam olduğuna tutkuyla inandıklarının farkına vardı. Bu imgesel özdeşleşme atılımını yapmışken, elinden geldiğince ruhani hayatlarına da

dahil oldu. Ölünün kremasyon ve defin zamanını, ölünün doğum tarihine bakarak kararlaştırdığını ve yas tutan kişilerin, bu kişilere mutlak surette tabi olduklarını yazdı: "Ruh çağıran kâhin ya da müneccim, ölünün doğum tarihini öğrenerek şeytani sanatlar vasıtasıyla kehanetlerde bulunarak onun hangi takımyıldız, gezegen ve burcun etkisi altında doğduğunu gördüğünde, bedenin yakılması için gereken gün ve saati yakınlarına söyler." Merhumun ailesi, "kâhinler onlara zamanın geldiğini söylemeden yakma işlemini gerçekleştiremeyeceği için, gezegenlerin onlara uygun olmasını, karşıt olmamasını bekleyerek" naaşı evlerinde tutmak zorunda kaldığı için bu süreç "haftalarca, hatta aylarca gecikebilir".

Aile üyeleri, müneccimlerin -ve gezegenlerin- isteklerini karşılamak için "iyice birleştirilmiş" kalın tahtalardan boyalı bir tabut yaptırıp naaşı içine yerleştirir, tabutu zift ve kireçle mühürleyip, ipekle kaplarlardı, kâfur ve diğer baharatlarla dezenfekte eder, böylece "naaşın evdekilere zerre kadar kokmamasını" sağlar. Aile, naaşın yaşanan yerde kaldığı her gün, "hayattaymış gibi yiyip içmesi için ekmek, şarap ve et"ten oluşan yemekler de hazırlar. Gezegenler izin verene dek evi bu talepkâr misafirden kurtarmanın yolu yoktu; müneccimlerin kurallarına karşı koyanlar "büyük acılar çeker"di.

Aile, mevta evden ayrıldıktan sonra bile çok özenli davranırdı: "Ölünün yakınları, yolun ortasına güçleri ölçüsünde en pahalı ipek kumaş ve altınlarla kaplanmış, bambu ya da sırıklardan verandalı küçük bir ev yapar. Ölü bu çok süslü evin önüne taşındığında durur ve evin erkekleri naaşı müstakil evin zeminine yerleştirip önüne yeterince şarap ve et koyarlar ki bedeninin yandığını görecek olan ruhu, biraz da olsa canlanıp bundan güç alsın."

Merhumun sonraki hayatındaki konumunu garantilemek için tasarlanan bir başka âdet Marco'nun hoşuna gitti. "Ölü yakılması gereken yere taşındığında" der, "yakınları, ağaç kabuklarından elde edilen kâğıt -bir başka teknolojik yenilik- tabakalarından keser, sanki kendi bedenleri de yakılıyormuş gibi üzerlerine kendi isimlerinin yazılmış olduğu erkek ve kadın şekilleriyle birlikte at, deve, koyun ve diğer hayvanlara ait şekiller ve ayrıca bezant -Bizans sikkesi- büyüklüğünde ve biçim olarak ona benzeyen bu şekilleri boyarlar. Bütün bunları ateşe atıp, ölünün bedeniyle birlikte yanmasını sağladıktan sonra merhumun öbür dünyada, cesedin önüne konup onun hatırına yakılan kâğıtlar sayısınca köleye,

hizmetçiye, ata, sikkeye, büyük ve küçükbaş hayvana sahip olacağını, böylece orada zengin ve şerefli bir şekilde yaşayacağını söylerler."

Marco'nun anlatısının bu noktasından itibaren, sanki Marco kalemi Rustichello'nun elinden kapıp kâtibe bağımlı kalmaktansa maceralarını kendi kelimeleriyle yazmaya başlamış gibi ince ama önemli bir üslup değişimi gerçekleşmişti. Anlatıcı şimdiye dek hac yolculuğu tarzında vazifeşinas bir uğraş içindeydi. Bu andan itibaren artık Rustichello'nun eliyle de dizginlenmeden anlatısına ve tecrübesine daha büyük bir hedef ve derinlik duygusu yükleyecek olan Marco, yok olan medeniyetleri ve yıkılan imparatorlukları kapsayan bir külliyat olan Herodotos'un *Tarih*'i tarzında, daha destansı, daha kapsamlı ve incelikli bir üsluba yönelecekti. *Seyahatler,* giderek Marco'nun önünde uzanan ve insana hayat veren manzaralar kadar, bunların fettan sakinlerinin de aklına düşürdüğü, mekânsal ve zamansal olarak daha geniş ufuklara açılacaktı.

Tangut halkının arasında geçirdiği vakitler uzadıkça çekingenliğini ve ahlakçılık taslayan tavrını terk eden Marco, onların hayatları hakkında daha rahat konuşur hale gelerek kendi cinsel uyanışını yaşadığını da ortaya koyacaktı. Anlatısı devam ettikçe, peyderpey yeni bir Marco ortaya çıkacaktı; dini hassasiyetleri azalmıştı, kendini daha geri planda tutuyordu, ayrıca öğrenmeye ve dolaylı olarak onu kuşatan yabancı fakat baştan çıkartıcı dünyaya iştirak etmeye daha hevesliydi.

Tangut vilayetinin bitişiğindeki Kumul'un (günümüzde Hami) kadınları, nihayet Marco'nun kendine güvenini yerine getirecekti. Yiyecek ve içeceklerini "yoldan geçen yolcular ile" parasız paylaşan müthiş sevimli çocukları kadar, bölge insanları da bir bütün olarak onu etkilemişti. "Eğlenceye fazlasıyla düşkün" olan erkekler günlerini enstrüman çalıp şarkı söyleyerek, okuyup yazarak ve özellikle Pololar gibi seyyahlarla "topluca büyük eğlencelere" katılarak geçiriyorlardı. Fakat Marco'yu asıl cezbeden şey kadınlardı.

"Bu insanların şöyle bir âdetleri var" diyerek sırrını açtı. "Eğer bir yabancı konaklamak üzere evine gelirse, [adam] buna çok memnun olur ve onu büyük sevinçle ağırlayıp kızlarına, kız kardeşlerine ve diğer akrabalarına yabancının her istediğini yerine getirme" talimatı verir, "yabancı evde onun karısıyla kalıp, istediğini yapar, sanki kendi karısıymış gibi

aynı yatakta yatar ve [buna] büyük keyifle devam eder" iken evinden günlerce ayrılmaya varıncaya dek "onu memnun etmek için her şeyi yapmaya uğraşır. Şehrin ve vilayetin bütün erkekleri karıları tarafından bu şekilde boynuzlanmıştır ama bundan en ufak utanç duymazlar. Kadınlarsa güzel ve şen şakraklardır ve her zaman memnun etmeye hazırdırlar." Bir varsayımda daha bulunulabilir: Erkekliğe yeni girmekte olan genç Marco Polo'yu da memnun etmeye hazırdılar.

Evet, bu çapkınca davranışın Kumul kadınlarına ve erkeklerine leke sürdüğünün söylenebileceğini kabul eder, "ancak size bunu, o vilayetin tamamında geçerli genel bir âdet olduğu için anlatıyorum; ayrıca dinlenmeye ihtiyacı olan yolculara böyle iyi bir karşılama sunmaları putlarını çok memnun ediyor". Aile birliğinin bozulmaması daha da şaşırtıcıydı: "Bütün kadınlar alımlı, şen ve çok eğlenceli, kocalarının emirlerine en çok itaat eden kadınlardır ve bu âdetten son derece keyif alıyorlar."

Tasviri gerçekten çok hayal mahsulüne, güvenilir bir bilgi aktarımından çok alaycı bir kıssaya benzemesine rağmen Marco, bölgedeki köklü bir âdetten ve aynı topluluğa mensup kişilerin malları ve soyu korumak için kendi içlerinden eş seçtikleri "köy içi evlilik" konusundaki bir istisnadan bahseder. Endogami, ensest ilişki ve doğum kusurları riskini beraberinde getirir. Egzogami, yani boy dışından yapılan evliliklerse tükenmiş gen havuzunu yeniler. Eğer dışarıdan olanlar Marco'nun öne sürdüğü gibi göçerse, genetik havuz, mevcut düzeni tehdit etmeden başarıyla yenileniyor olmalıdır. Kendisi gibi yalnız yolcular tohumlarını bırakıp yola devam ediyorlardı.

Gelgelelim Marco'nun ve diğer seyyahların geçmekte olduğu ıssız ufak köylerin ötesindeki dünyadan gelen yankılar vardı. Marco'nun haklarında vahim bilgiler duyduğu kana susamış Moğolların menzili bu ücra dağ bölgesine bile uzanmıştı. Marco bölgenin eski hâkimi Mengü Han'ın dünyanın bu kısmında başkalarının karılarının yataklarına yabancıları davet etme şeklinde vuku bulan egzogamiye ilişkin tutumuyla ilgili rahatsız edici bir hikâyeyi yineler.

Marco'nun okuyucularına hatırlattığı üzere Cengiz Han'ın torunlarından biri olan Mengü Han, Marco'nun Moğolların kontrolü altındaki topraklara girişinden yirmi yılı biraz aşan bir zaman önce, 1250 yılında başa geçmişti. Mengü Han kısa süren saltanatı esnasında, büyük bir

imparatorluğun idaresinde elzem olan güvenli bir posta sistemi kurmaya uğraştı. Binlerce kilometrelik steplere ve benzer şekilde dağlık bölgelere eskiden çok zarar vermiş olan askeri seferleri sınırlandırdı. Yerel âdetlere saygı gösterdi. Yeni gelişen Moğol toplumunda kadınlar Batı'daki ve İslam toplumlarındaki emsallerinden daha bağımsızdılar. Cenk esnasında saklı duruyor, gerekli kılan acil bir durum halinde mücadeleye dahil olarak orduda hizmet veriyorlardı. Mengü'nün idaresi altında herkes tercih ettiği şekilde ibadet ederken; Budizm, İslamiyet ve Hıristiyanlığın çeşitli varyasyonları gelişti.

Fakat Kumul kadınları hanın hoşgörüsünün dışında kaldılar. Kadınların şehvet düşkünü davranışları, Marco'da olduğu gibi şüpheciliğe ve neşeye yol açmaktan çok aşağılamalara sebep oluyordu. Mengü bunu öğrenir öğrenmez, "önlemek için büyük cezalar" koydu. Pololar gibi yolcular, ev sahiplerinin karılarının "utanç verici davranışlarını" önlemek için evlerde değil, "umumi konaklama yerlerinde" kalmak zorunda kaldılar.

Mengü, Kumul halkının süren kırgınlığına rağmen üç yıl boyunca kendi bildiğini uyguladı. Mahsulleri bozulup, ev sakinlerine birbiri ardına hastalık gibi talihsizlikler musallat olunca bu durumu refahlarına ve sağlıklarına yeniden kavuşmak için âdetlerini geri getirmek zorunda olduklarına yordular. "Elçilerini gönderdiler," diye aktarır Marco, "Mengü'ye büyük ve güzel bir armağan göndererek ortada onları çok büyük zarara ve tehlikeye sokan çok büyük bir hata olduğunu ve bunun düzeltilmesi gerektiğini söyleyerek yalvardılar."

Mengü, Kumul elçilerini "sevinçle" karşıladı; savunmalarını dikkatle dinledi, hatta zor durumlarını anlayışla karşılar gibi gözüktü. Ardından söze girdi: "Kendi adıma ben vazifemi yaptım fakat madem siz utanç ve aşağılanma istiyorsunuz, öyleyse alın sizin olsun. Gidip âdetlerinize göre yaşayın ve karılarınızı seyyahlara hediye olarak cömertçe sunun." Marco, bundan sonra "buyruğunu geri aldı" der.

Elçiler "herkesi en büyük sevinçlere boğarak" Kumul'a döndüler "ve o zamandan şimdiye dek o âdeti hep devam ettirdiler, halen de ettiriyorlar".

Marco, Mengü Han'ı bilge ve merhametli bir hükümdar olarak tasvir etmeye özen gösteriyordu fakat han, tarih kayıtlarında hislerine çabuk kapılan, acımasız bir despot olarak ortaya çıkar.

Bir seferinde, Mengü kendisine karşı komplo kurduklarına inandığı yetmiş memurunu cezalandırmaya karar verdi. Geleneksel bir Moğol infaz yöntemi kullandı: ağızlarına taş doldurmak. 1252 yılında huzuru bozan bir grup kişi hakkında hükmünü verdi: Gazabına, özellikle ona bağlılığını açıklamayı reddeden Oğulgamış adlı hatun [Cengiz Han'ın torunu Güyük Han'ın dul eşi-e.] uğradı. Hatunun el ve ayaklarının deri bir çuvala dikilmesini emretti. Ardından han dışında hiçbir erkeğin onu o durumda görmediğini söyleyerek karşı çıkan hatunu, sorguya çekmek üzere çırılçıplak soydu. Oğulgamış ve annesinin büyüyle kendisini öldürmeye çalıştığını ilan etti. Kararını açıklar açıklamaz iki kadının halılara sarılıp boğulmalarını emretti. Ayrıca, Oğulgamış'ın iki başdanışmanının idam edilmesine hükmetti.

Polo kafilesi Kumul'dan çıkıp "küçük bir çöl" üzerinde on altı günlük yürüyüşten sonra, Çin'deki birçok şey gibi Batı'da hemen hiç bilinmeyen, asbest formunda bir doğa harikasıyla karşılaştılar. Günümüzde kanser dahil olmak üzere ciddi solunum hastalıklarıyla olan bağlantısından ötürü havayla taşınan asbest liflerinin adı kötüye çıkmış durumdadır fakat Marco'nun zamanında asbest içeren dokuma kumaşlara altına eşdeğer oranda hürmet ediliyor ve Doğulu hanların kefeni bu kumaşlardan hazırlanıyordu. Marco o çağın geleneğini takip ederek, maddeyi ateşten yanmadığı varsayılan kertenkele benzeri ufak bir hayvan yüzünden "semender" olarak adlandırdı. Ateşe dayanıklı malzemenin askeri önemini anında kavramıştı.

"Bu dağda ateşe atılsa dahi yanmayan iyi bir semender damarı bulunur" diye aktarır. Semenderin hayvan da yılan da olmadığını anlatarak, "ülkemizde söylendiği gibi, o kıyafetlerin ateşte yaşayan bir hayvanın tüylerinden yapıldığı da doğru değildir" der.

Marco "bana kalırsa çok bilgili, güvenilir" dediği, üç yıl boyunca hanın şahsı adına dağ yamaçlarındaki bu madenlerde semender -yani asbest- üretimini denetlemiş olan Zülfikâr [Çulfiçar] adında Türk bir tüccarla tanıştığını anlatarak, Avrupalıların semender kumaşın böyle hayal ürünü bir kökeni olduğu yönündeki ısrarlı inancına son vermeyi dener. Asbestin doğaüstü bir yaratığın bir yan ürünü olmaktan ne kadar uzak olduğunu göstermek için üretimine ilişkin özenli bir tasvir sunar. "Dağlardaki o maden cevherinden bir kısmı çıkarıldığında," diye yazar,

"birbirlerine dolayarak yün gibi iplik yapılır. Bu sebepten, bu cevhere sahip olan kişi güneşte bunu kurutur, kuruduğunda da büyük bakır bir havanda döver", suda yıkar "ve size söylediğim üzere, sadece yün benzeri iplik suyun üstünde kalır, oraya yapışmış olan işe yaramaz toprağın hepsi dibe çöker". Elde edilen iplik kıyafetlere ve havlulara dönüştürülür: "Size havlular yapıldığında hepsinin beyaz olmadığını, dokuma tezgâhından alındıklarında kahverengi olduklarını söyleyeyim. Beyazlatmak istediklerinde, ateşe koyup bir saat kadar orada kalmak üzere bırakıyorlar, ateşten alındığında havlu kar gibi bembeyaz oluyor."

Kendisine inanılmayacağı beklentisiyle, "Ateşe koyulup bembeyaz çıktığını kendi gözlerimle gördüm" diye üsteler. İşin içinde ateşte yaşayan yılan falan yoktur ve o anlamdaki tüm hikâyeler yalanlardan ve masallardan ibarettir. Marco bu ifadeleriyle yenilerini ürettiği rahatlıkta eski efsaneleri yıkabileceğini gösterir.

Polo kafilesi İpek Yolu üzerinde iyi tanımlanmamış bir başka durak olan Campçio'da [Campichu, bugünkü Çin'deki Ganzhou, Gansu-e.] bir kez daha mola verdi. Genellikle açıksözlü olan Marco, uzayan dinlenmeyle ilgili sadece şu gizemli notu sunar: "Efendi Niccolò, Efendi Maffeo ve Efendi Marco, bahse değmez işleri nedeniyle bir yıla yakın bu şehirde kaldılar."

Develerine ve eşeklerine yeniden bindiklerinde yıl Hıristiyan takvimine göre 1274'tü. Marco yirmi yaşına basıyordu. Pololar üç yıldır İpekböcekçiliği Otobanı'nda seyahat ediyorlardı ve gidecekleri yer olan Kubilay Han'ın sarayına halen üç bin kilometreden fazla yolları vardı.

6. Bölüm

Moğolların Gizli Tarihi

Kubilay Han Xanadu'da verdi
Görkemli bir zevk kubbesinin emrini:
Kutsal nehir Alph'in akıp gittiği,
İnsana dipsiz gibi gelen mağaralardan...

Marco Polo İpek Yolu üzerinde katettiği her kilometrede Moğol İmparatorluğu'nun haşmetinin ve Avrupa'nın her tarafında kötülenen Moğol hanedanının kurucusu Cengiz Han'ın etrafındaki esrarlı havanın daha da farkına vardı. Yine de merhametsiz savaşçıyla ilgili şunu demek zorundaydı: "Cengiz Han çok dürüst bir adamdı: belagatli, çok cesur, çok bilge ve çok yetenekli." Çekinmeden yaygın düşünceyi değiştiren görüşler ileri sürdüğü bu tarzda devam ederek üsteler: "Bu adamın hükümdar seçildiği zaman ne kadar adaletli ve insaflı bir yönetim sergilediğini, bu yüzden herkes tarafından sevildiğini ve sadece bir hükümdar değil, neredeyse bir tanrı olarak hürmet gördüğünü, bu yüzden de şanı birçok diyara yayıldığında, yabancı ülkelere dağılmış olan dünyadaki bütün Moğolların kendi istekleriyle hükümdara hürmet ve bağlılıklarını sunduklarını anlatıyorum size."

Marco, Cengiz Han'ın ordularının Bedehşan'da ya da başka herhangi bir yerde yol açtığı yıkımı; Moğol işgalcilerin zenginliklerinden ve altyapısından beslendiği, yıkıntılar üzerindeki şehirleri, temellerine kadar yakılmış evleri, yerinden edildiği için sürgünde yaşayan halkı kendi gözleriyle görmüştü. Ancak İpek Yolu'ndaki üç uzun yılın ardından Moğol hanedanının kurucusuna karşı zorlukla kazanmış olduğu takdiri de ifade etmek zorundaydı. Genç Venedikliye göre Cengiz'in başarılarına sadece Büyük İskender yaklaşmıştı.

Timuçin -Cengiz Han'ın asıl ismi- takribi 1162 yılında, Moğolistan'ın belli başlı boylarından birinde doğup, boy kavgalarının ortasında erişkin oldu. Rakipler babasını zehirleyince dokuz yaşında yetim kaldı. Olgunlaş-

tıkça ordugâhları basıp atları kaçırmak gibi Moğol askeri taktikleri hakkında bilgi edindi. İnsanları idare edip ustalıkla kullanmayı öğrendi ve iktidar mücadelesinin bir parçası olarak *nöker** adı verilen müttefiklerini silah altına aldı. Boy ve soylara olan tüm mensubiyetinden vazgeçip seçtiklere lidere bağlanmak anlamına geldiği için *nöker* olmak ciddi bir meseleydi. İhanetle dolu bir kültürde, Timuçin'in *nöker*leri ona sadakatle hizmet etti.

İttifak oluşturmaktaki ve boy savaşındaki başarısı, 1206 yılı itibariyle Cengiz Han unvanıyla Bütün Moğolların Hükümdarı olmasına yol açtı. "Cengiz"in, genişliğe ve derinliğe atfen, "okyanus" anlamına gelen Türkçe bir kelime olan "tengiz"den türetildiği söylenir. Han ise tek kelimeyle "hükümdar" anlamına gelir. Yakın çağdaşlarından biri olan, ismi "efendisinin methiyecisi" anlamına gelen İranlı tarihçi "Vassafu'l Hazret", Cengiz'in Ulu Kağan olarak tahta çıkışını mest olmuş bir halde kutluyordu: "Kırmızı dudaklı sakiler altın kadehlere şarap doldururken; parlak lüleli, vücutlarına oturan dar giysiler içindeki büyüleyici genç hanımlar, hanın tahtının yanında heykel gibi duruyorlardı. Lale yanaklı köleler, tahtın önünde diz çökmüş halde el öpme merasimini gerçekleştiren erkâna hizmet ediyorlardı. Mutluluk dolu şölen ve sonsuz keyif bir hafta böylece sürdü."

Cengiz çimenlerle kaplı steplerle yükselen dağların, buz gibi göllerin ve Gobi Çölü'nün kurak sahalarından oluşan ıssız bir manzaranın ortasında erişkin olmuştu. Etrafı sığır sürüleri, koyunlar, develer, keçiler ve atlarla çevriliydi. Göçer Moğollar yılda iki defa eşyalarını toplayıp otlak arayan sürülerini takip ederek ve avcılıktaki hünerlerini geliştirerek, gündüzleri yalpalayan yük arabalarının üzerinde, geceleri seyyar çadırlarında dinlenerek ilerliyorlardı.

Cengiz olgunlaştıkça Moğol gök tanrısı Mengü Tengri'nin kendisine ayrık haldeki Moğol boylarını birleştirme ve diğer ulusları fethetme şeklinde insanüstü bir vazife verdiği inancından güç aldı. Moğollar, egemenin kim olduğu belirsiz hale gelinceye dek, fethettikleri topraklarda boyundurukları altına aldıkları kavimlerin âdetlerini edindiler. Acımasız savaşçılar ve marifetli biniciler olmalarına ve şartlara ustalıkla uyum gösterebilmelerine rağmen sayıca azdılar; yine de kendilerinden on, yir-

* Moğolca. Kelime anlamı dost, arkadaş, yoldaş, kul, yardımcı, hizmetkâr. Moğollarda canı pahasına hizmet içeren sadakat yeminiyle önderine bağlanan bağımsız savaşçılar. Asıl görevleri askerlik ve hassa muhafızlığı olmasına karşın önderinin verdiği her işi yerine getirirlerdi-e.n.

mi veya otuz kat büyük nüfusları kontrolleri altına aldılar. Neticede aşırı yayılan Moğollar, imparatorluklarını uzun süre idare edemediler ancak kültürlerini ve inançlarını çok geniş bir alana yaydılar.

Cengiz, Tengricilik'i -gökyüzü tapımı- Moğol İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kurumsallaştırıp kendisini de baş temsilcisi ilan etti. Moğollara göre gökyüzü her şeyden üstündü. Dağlardan büyüktü, nehirlerden büyüktü, hatta steplerin kendisinden bile büyüktü. Hayattı, ruhtu, evrensel gücün kaynağıydı. Tengricilik, en başta, Moğolları gökyüzünün altındaki her şeyi -uygulamada, dünyanın her köşesi anlamına geliyordu- fethetmeleri için teşvik eden birleştirici bir inançtı. Bütün dünyayı birleştirmenin peşinde koşan Moğollar, kendi buyruklarını yerine getirirken küreselleşmenin de ilk uygulayıcıları oldular. Fetihçi ve yağmacıydılar fakat bundan fazla olarak birleştiriciydiler de.

Karmaşık kader anlayışının ateşleyip askeri strateji konusundaki dehasının yüreklendirdiği Cengiz, daha geniş ve daha güçlü olan güney ve doğudaki komşuları Çin'e yönelik çok eskiden beri süregelen Moğol emellerini devam ettirdi. İmparatorluğuna daha fazla toprak eklemek uğrunda doymak bilmeyen arayışı içerisinde Moğollar arasındaki muhtemel rakiplerini -üstelik çok vardı- etkisiz hale getirirken, uzak topraklardaki savaş ağalarıyla ittifaklar kurdu. Ardından, içinde diplomasinin ve savaşın olduğu bir karışım kullanıp klikleri birbirine düşürerek Çin'in iç siyasetini kendi çıkarına kullandı. Fethedilmez görünen Çinliler, Cengiz Han'ın kurnaz önderliği karşısında hızla bozguna uğradılar. Cengiz Han, ne kadar vahşi olursa olsun her yolu kullanıp şehirleri almayı öğrenerek kuşatma muharebesi sanatında ustalaştı. Orduları şehirlerin sakinlerini yakıp kül etti ya da aç bırakarak teslim olmaya zorladı. Mancınık (*mangonel)* ve salma mancınık (*trebuchet)* adı verilen devasa sapanlarla kendi surlarının içinde kapana kısılmış halde dehşete düşmüş şehir sakinlerinin ortasına, surların üzerinden, taşlar, alevli neft parçaları, hatta hastalıklı cesetler fırlattılar. Carpine, "Bazen öldürdükleri insanların yağlarını bile alıp yakarak evlerin üzerine atarlar" diye yazdı, "bu yağın üstüne bir kez ateş düşmeyegörsün, söndürmesi neredeyse imkânsızdır"; birkaç kurbanın soğukkanlı düşünerek yaptığı gibi şarapla söndürülmedikçe. Carpine, "Eğer insanın üzerine düşerse" diyerek daha korkunç bir ihtimali dile getirir ve sükûnetle bir tavsiyede bulunur, "elle ovarak söndürülebilir"; Marco Polo'nun gözünden kaçan bir teknikti bu.

Kararlı Moğol düşmanlarını geri püskürtecek gerekli donanıma sahip olmayan Çin, Moğolların birleştirici etkisine boyun eğerek kaçınılmazı en az zararla karşılamaya çalıştı. Vassaf, Cengiz'in onaylayacağı kesin olan kelimelerle, "Adil yönetimine dair söylentiler ufukları aşıp Çin'in mutlu halkına, Mısır kıyılarına ve uzak batıdaki memleketlere kadar yayıldıkça onun adaletine itaat etmekten şeref duyuyorlardı" diye belirtiyordu. Bu değerlendirmede ne acı bir ironi vardır.

Cengiz Han gücünü ne zaman kontrol altında tutması gerektiğini biliyordu, Çinlilerin âdetlerine ve dinine saygı göstermeye özen gösterdi. Nerede görece barışçıl şekilde karşılandıysa, komutanlarına dini serbestlik ilan etmelerini ve toplu katliama engel olmalarını emretti. Süreç içerisinde Moğol işgalciler fethettiklerinden, onlara dayattıkları kadar özellik aldılar. Çin'e özgü beslenme yöntemlerini, kıyafetleri, yasal işlemleri ve dini usulleri benimsediler.

Cengiz Han Moğol idaresi altında birleşik Çin hayalinin gerçekleşmesine yaklaşmışken, 1227 yılında, dünya literatürü için eşsiz bir irfan hazinesi ile birlikte uçsuz bucaksız imparatorluğunu oğlu Ögedey'e bırakarak altmış beş yaşında öldü.

Bir grup Moğol kâtip Cengiz'in ölümünden sonraki yıl Moğol ve Uygur dillerinde karışık olarak yazılmış, Moğol tarihine, ritüellerine, folkloruna ve âdetlerine ilişkin olağanüstü bir derleme olan *Moğolların Gizli Tarihi*'ni (*The Secret History of Mongols*) oluşturdu. (Uygurlar, Orta Asya'da yaşayan Türki bir kavimdir.) 1240 yılında nihai bir derleme oluşturulana dek, çalışmanın 1228'den itibaren bu tarihe kadar yapılmış başlıca üç ilâ beş tane yeniden düzenlemesi bulunuyordu. Orijinal metin kaybolurken, kısaltılmış bir Çince nüsha *Gizli Tarih*'in sonraki nüshalarının temelini oluşturdu.

Neden gizli? İçinde baştakilere bırakılmış birinci sınıf yönetim tavsiyelerinin yanı sıra, Moğolların Cengiz'le ilgili gizli kalmasını tercih ettikleri hikâyeler de vardı. Moğollar bunu yabancılardan korumak isterken hepsi içindeki kanunları ve kavramları iyi biliyorlardı; derleme aralarında tek kelimeyle *Tarih* olarak biliniyordu.

Nazım ve nesir karışık şekilde yazılan epik çalışma, gökyüzü ile yeryüzünü, insan ile hayvanı birbirine bağlayan şamanistik bir zihniyetten doğmuştu. Hikâye şöyle başlar: "Çinggis..." (Moğol liderin adının, bü-

yük ihtimalle "güçlü" anlamına gelen daha doğru bir uyarlaması) "... Kağan'ın atası, yüce Tanrının tayin ettiği kaderle doğan Börte-çino [anlamı: bozkurt], eşi Gua-Maral [anlamı: dişi geyik] ile denizi aşarak gelip Onon Nehri'nin kaynağını yurt tuttu."

Anlatı Cengiz'in yirmi iki nesil öncesinden başlayıp Moğol ilkel yaşamını naklederek devam eder. *Gizli Tarih*'te yiğit öncüllerden birisi şöyle aktarılır: "... dişi bir boz doğanın bir sülünü yakalayıp yediğini görünce" (Marco Polo'nun sonradan şahit olacağı türde bir görüntü), "derhal sırtı yaralı, kısa kuyruklu, siyah çizgili kır atının kuyruğundan bir tuzak yaparak doğanı yakalayıp beslemeye başladı. Yiyeceği bittiğinde kurtlar tarafından kayaların arasına kıstırılmış av hayvanlarını vurarak kurtlarla yiyeceğini paylaştı, bazen kurtlardan kalan artıklarla beslendi. Kendisi ve doğanı bu suretle beslenerek seneyi geçirdi."*

Gizli Tarih, tümü ilk çağlara ait manzaraların ortasında geçen at hırsızlığı hikâyeleri, haşin pazarlıkları, ani kurnazlık ve kahramanlık gösterileri ile zaman zaman Amerikan *western* hikâyesiymiş gibi görünür. Ancak savaşçı Cengiz Han tarafından şekillendirilip düzenlenen hayat tarzını muhafaza ettiğinden, atlardan avcılığa kadar *Gizli Tarih*'te geçen her olay ve konu Moğol ruhuyla uyumludur.

Hikâyelerden oluşan bu derleme, Cengiz Han rakiplerine boyun eğmeyi öğretip imparatorluğu birleştirene kadar Moğol hayatını şekillendirmiş olan aralıksız savaş halini -önce kardeşler, sonra boylar arasında- açıklığa kavuşturur. Kitapta gençliğinde bilindiği Timuçin ismiyle Cengiz Han ile üvey erkek kardeşleri arasında "küçük balık", önemsiz ufak bir balık için yapılan sembolik savaş da anlatılır. "Soylu anne"leri şöyle buyurur: "Şundan vazgeçin. Siz abi-kardeş birbirinize karşı niye böyle davranıyorsunuz? ... Neden birlikte çalışmıyorsunuz? Bu şekilde davranmayı bırakın."

Timuçin ile hem kardeşi hem de müttefiki olan Kasar, "Daha dün boynuz uçlu okla bir tarla kuşu vurduk, bizden kapıp kaçırdılar. Şimdi de aynı şeyi yine yaptılar. Nasıl birlikte yaşayabiliriz ki?" diye şikâyet ederler. Delikanlılar bunu söyledikten sonra *ger*den paldır küldür çıkıp atlarına atlayarak kendilerine eziyet eden kardeşlerine ok atarak bu hırsızlığın intikamını almaya giderler. Fakat döndüklerinde daha kötü bir

* *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. Ahmet Temir, (TTK Yayınları, Ankara 2016) s. 9.

şeyle karşılaşırlar: Öfkeli anneleri. Onları vahşi hayvanlara benzeterek, "Katiller sizi" diye haykırır:

> Kendi meşimesini kemiren kasar [vahşi] köpek gibi,
> Sallanan bir dağa saldıran bir panter gibi,
> Öfkesine hâkim olamayan aslan gibi,
> Kendi gölgesine saldıran akdoğan gibi,
> Yavrusunun topuğunu ısıran erkek deve gibi,
> Öylece öldürdünüz!
> Kendi gölgelerimizden gayrı dostumuz yok.
> Kendi kuyruklarımızdan gayrı yağımız yok.

Bu son satırda, hem geçimlerini sağladıkları yağlı kuyruk koyunlarına, hem de daha geniş anlamda akrabalarına gönderme vardı. Timuçin, dişli annesinin uyguladığı sert disiplin sayesinde zamanla dayanışma dersini alacak, Moğol tarihine ve Moğol ruhuna damga vuran öldürücü kavgalardan baskın çıkarak Cengiz Han adıyla, korunmasına büyük önem verilen bir barış ve istikrar ülkesi meydana getirmek üzere ortaya çıkacaktı.

Moğollar Cengiz'in onlara gökyüzünden geldiğine ve öldükten sonra gökkubbedeki evine döndüğüne inanıyorlardı. Fakat Cengiz'in dünyevi hanedanı ondan sonra da devam etti. Torunu Kubilay, onu emniyette tutmuş olabilecek bir durum olan görece geri plandaki bir konumda doğdu ve Cengiz'in seçilen halefi olduğu için değil, yolunu Moğol hiyerarşisinin zirvesine çevirmekte yeterince kurnaz ve becerikli olduğu için yükseldi. Hiçbir rakip Kubilay için genç han Kaydu'dan daha fazla tehdit oluşturmadı. İkisi kuzen olmalarına karşın, Kaydu "Ulu Kağan ile asla barış yapmadı" der Marco ve bu hafif kalan bir ifadedir. Sebep oldukça basitti: "Kaydu sürekli Ulu Kağan'dan yaptıkları fetihten olan payını istiyordu." Kubilay ise Kaydu "sarayına gitmeye ve onu görmek için göndereceği meclisine her seferinde katılmaya" söz verdiği takdirde talebini kabul edeceği cevabını verdi. Kaydu bunu reddetti "çünkü [Kubilay'ın] onu öldüreceğinden korkuyordu."

Hadiseler Kaydu'nun, Kubilay'ın Hıristiyanlığa dönen Kibai ve Kaban adında iki beyine saldırdığı 1266 yılında doruğa çıktı. Hasımlar 200 bin atlının katıldığı mahşeri bir çarpışmaya girerken, zaferi kazanan Kaydu oldu. "Böylece sesi daha gür çıkmaya başladı, kibri de arttı" der Marco.

Kaydu birkaç yıl sonra on binlerce atlıyla Moğol başkenti Karakurum'a gelerek Kubilay'la doğrudan bir mücadeleye girişti ki olay burada Moğol âdetlerine göre yapılan bir savaşa dönüştü: "İki taraf alanda hazır ve nazır durumdayken, taraflardan her birinde bir tane olmak üzere yüksek sesle çalmaya başlayacak davulları duymayı bekliyorlardı sadece." Davulların sesi gelir gelmez "muharebenin başlamasını beklerken hep yaptıkları gibi şarkı söyleyip, iki telli enstrümanlarını çok hoş bir şekilde çalarak [karşı tarafı] alaya alıyorlardı."

Taraflar birbirlerini ok yağmuruna tuttular, daha da yaklaşınca birbirlerine sopalarla giriştiler. Marco, o esnada orada bulunanlardan "Tatarlar arasında o zamana kadarki en zalim ve en kötü savaşlardan biriydi... İnsanların, çarpışan kılıç ve sopaların gürültüsü o kadar çok fazlaydı ki Tanrı'nın gürleyişini bir kişi duymadı" şeklinde bilgiler duyacaktı. Muharebe feci can kaybıyla sonuçlandı, öyle ki "Bu yüzden birçok erkek öldü, bu yüzden birçok kadın dul, bu yüzden birçok çocuk yetim ve başka çok sayıda kadın bu yüzden sonsuza dek yaslı ve gözü yaşlı kaldı; bunlar orada ölen erkeklerin anneleri ve sevgilileriydi."

Bitkin düşmüş haldeki Kaydu şafağın ilk ışıklarıyla kanlı savaş meydanını teftiş etti. Köstebekler kendisine sıkıntılı haberler getirdiler: Kubilay Han "onu yakalayıp saldırmak için" dinç bir orduyu yola çıkarmıştı. Kaydu, harap haldeki güçlerinden geriye kalanları topladı. Marco, "Atlarına bindiler ve ülkelerine dönmek üzere yola koyuldular" diye nakleder. Geri çekilmeyi öğrenen Kubilay Han da "sessizce gitmelerine müsaade etti". Kaydu'nun ordusu geri çekilmeyi Orta Asya'ya varıncaya dek devam ettirdi.

Kubilay Han sonradan öfkelenecek, başkaldıran Kaydu'yu "kötü bir ölüm"le cezalandırmış, yani halıya sardırıp atlara çiğnetmiş olması gerektiğini söyleyip duracaktı; aralarında kan bağı yoktu.

Marco Moğol fetihlerini, binlerce kişilik acımasız katliamlar değil, rüzgârın süpürdüğü steplerde bir anda beliren Moğollar üzerine bir peri masalı olarak anlatır: "Cengiz Han, en yürekli insanlardan oluşan çok sayıda insana sahip olduğunu anladığında, bütün yüce gönüllülüğüyle halkını o çöllerden ve dağ başlarından çıkarıp yaylarla, mızraklarla ve diğer silahlarla kuşatmak istedi. ... Size söylüyorum; adaletinin ve merhametinin şanı o kadar büyüktü ki nereye gitse herkes ona boyun

eğmeye gelir, onun lütfunu kazananlar mutlu olurdu; böylelikle çok kısa zamanda sekiz vilayet fethettiler."

Marco'nun anlatımına göre Cengiz Han'ın fetihleri, karşısındakine barışçıl şekilde boyun eğdirme mucizesiydi: "Vilayetleri, şehirleri ve köyleri güç kullanarak ele geçirdiğinde, zafer sonrasında kimsenin öldürülmesine veya yağmalanmasına müsaade etmez ve başlarına, hiçbir zarar vermeden, sahip oldukları hiçbir şeyi almadan onları yönetecek adaletli yöneticiler atardı." Marco bundan başka, "Fethedilen bu insanlar, onun kendilerini kurtarıp herkese karşı koruduğunu, ondan zarar görmediklerini anladıklarında; bu hükümdarın iyi yönetimini ve şefkatini gördüklerinde büyük bir memnuniyetle ona katılır ve sadık kalırlardı" iddiasında bulunur. Bu çarpık anlatıma göre onların sadakati, Cengiz'i daha büyük kahramanlıklara teşvik etti: "Cengiz Han o kadar çok insanı bir araya getirdi ki dünyayı kapladılar; o da hepsinin ona sadakatle biat edip peşinden geldiklerini görünce talihin fazlasıyla ondan yana olduğunu anlayarak daha büyük işlere kalkışmaya niyetlendi: Onlara dünyanın büyük bölümünü fethetmek istediğini söyledi. Tatarlar bunun kendilerini çok memnun ettiğini, nereye gitmesi gerekiyorsa onu seve seve takip edecekleri karşılığını verdiler."

Marco'nun Cengiz Han'ın muhteşem yükselişine ilişkin tasviri, Moğol savaşçı ile Doğu'nun Hıristiyan lideri Prester John arasında geçen destansı ve gerçekdışı bir savaşta taraf olma adına, Moğol liderin ölüm saçan güce susamışlığına dair rahatsız edici detayları es geçer. (Prester "presbiter", yani papaz anlamında, artık kullanılmayan bir kelimedir.) Ancak Asya'da ya da belki Afrika'da yaşayıp Hıristiyanlığın hüküm sürdüğü büyülü ve varlıklı bir ileri karakolu yönettiğine dair Avrupalı kanaate rağmen, Cengiz'in büyük rakibi Prester John gerçekte var olan biri değildir. Etkisini uzun süre devam ettiren Prester John efsanesi, onun tarafından Batı'daki Hıristiyan güçlerine yazıldığı söylenen bir mektup yaratan rahiplerin verimli hayal gücünden kaynaklanıyordu aslında. Mektup, "Cengiz'in karşısına şahsen çıkıp onu kötü bir ölüme mahkûm etmek" şeklinde bir yemin de dahil olmak üzere, Moğol korkusuyla yaşayan Avrupalıların yüreğine su serpecek çok şey içeriyordu.

Marco, Prester John'un varlığı konusunda sessiz kaldı. Bu Hıristiyan lider hakkında, başkaları için sıkça yaptığı gibi, şahsi bilgi sahibi oldu-

ğunu iddia etmedi. Ancak bilgi dağarcığındaki bu boşluk, Doğu ve Batı güçleri arasında -Cengiz Han ve Prester John önderliğinde- geçen efsanevi bir savaş hikâye etmesine mani olmadı. Marco'nun yas tutmaktan çok tadını çıkardığı görülen bir gelişme olarak Prester John, bu savaşta hayatını kaybeder ki bu Marco'nun Moğollarla özdeşleştirme noktasına vardığını gösteren bir başka kanıttır. Gerçek Marco hangisiydi? Hıristiyan olmayan herkesi putperest, hatta daha da kötü sıfatlarla reddeden, papalığın emrindeki görevinde bulunan dindar Hıristiyan mı? Yoksa Moğolların coşkulu hayranı mı? Bu cevapların her biri, onun anlayışının bir boyutudur. Hıristiyanlık, Marco için güven verici fakat aynı zamanda kısıtlayıcı olan yerleşik düzeni ifade ederken, Moğollar ise aksine cesaret, sihir ve ihtişamı temsil ediyordu. Genç seyyah için onlar, hayatın ve inancın keyif veren haliydi.

Marco, Cengiz'in torunu Kubilay konusunda coşkuya kapılarak bir anda anlatımında atlamalar yapar. Kendi değerlendirmesine göre Kubilay Han, tek kelimeyle tarihteki en büyük liderdi: "Dünyanın bütün imparatorlarına ilaveten hem Hıristiyanların hem Müslümanların bütün hükümdarları bir araya gelse dahi o kadar kudretli olamayacakları gibi, bu dünyadaki tüm Tatarların hanı olan Kubilay Han'ın yapabildiği onca şeyi yapamazlar."

Doğrudur, Marco kendisini ortaçağ methiye geleneğiyle, yani samimiyetsiz iltifatlarla ifade ediyordu ve burada mübalağa, beklenen, hatta gereken bir şeydi. Yine de bir Ceneviz hapishanesinin göreceli güvenliği altındayken dilediğinde, hatta nüfuz ve iktidar sahibini ele alırken bile iğneleyici olabilirdi. Abartılı dili bir yana bırakırsak, sırf bu büyük şahsiyetle tanışma beklentisinin bile onu heyecanla ve yüce bir hedef duygusuyla doldurmuş olduğu ortadadır. Polo kafilesinin Batı'da arkasında bıraktığı her şey, tüm zorluklara rağmen Çin'i fethetmiş olan Kubilay Han'ın ve onun göçer halkının haşmeti ve renkliliği karşısında önemini kaybediyordu.

Marco heyecan dolu bir şekilde, "Tatarlardan konuşmaya başladığımıza göre" der, "size onlarla ilgili birçok şey anlatacağım". Ortak atalardan gelmiş olabilecekleri Kuzey Amerika Kızılderililerine benzer bir yaşam biçimi olan göçer hayatlarının temel öğelerini -gayet isabetli bir şekilde- tasvir ederek başlar: "Tatarlar sürüler halinde inek, kısrak ve koyun besliyorlar, bu yüzden belli bir yerde kalmayıp, kışın hayvanları için yeşilliğin ve iyi otlakların bol olduğu ovalara ve sıcak yerlere gitmek

üzere bulundukları yerden ayrılıyorlar; yazın ise dağlardaki soğuk yerlere ve su, odun ve hayvanlarına iyi otlaklar bulacakları vadilere geçiyorlar; soğuk yerde onları ve hayvanlarını rahatsız edecek sinek, tatarcık ve benzeri mahluklar olmaması da yine buna sebeptir."

Marco, Avrupalı okuyucularını Moğolların içinde yaşadığı taşınabilir bir yapı olan *ger*in içine sokar: "Tahta çubuklardan yapılma çadırlara benzeyen, keçeyle kapladıkları küçük evleri var; çember şeklindeler; dört tekerlekli yük arabaları üzerinde bunları gittikleri her yere taşıyorlar. O kadar iyi ve muntazam bağlanmış tahta çubukları var ki onları paket gibi bir araya getirip ayırabiliyor, kaldırıp indirebiliyor ve neresi hoşlarına giderse oraya taşıyabiliyorlar. Evlerini açıp kurdukları her seferinde, kapı her zaman güneye doğru açılıyor." Bu yapılar gerçekte seyyar bir köy oluştururken; Marco, Moğolların akıllarına estiği gibi yaşamalarına hayret eder: "Bunun yanı sıra, bütün gün yağmur yağsa da içindeki hiçbir şeyin ıslanmadığı kadar sağlam ve iyi hazırlanmış, siyah keçeyle kaplı, sadece iki tekerleği olan at arabaları var. Onları, getirdikleri atlara, öküzlere ve bazen de sağlıklı develere çektiriyorlar. Bu arabalarda eşlerini, çocuklarını, ihtiyaçları olan her şeyi ve yiyecekleri taşıyorlar. Böylece nereye isterlerse oraya gidiyor ve ihtiyaçları olan her şeyi bu şekilde taşıyorlar."

Marco bir *ger*de yaşamaya alışır alışmaz, alışılmadık bir aile içi düzenleme fark etti. Onaylar şekilde "Alışverişi yapan kadınlardır; beyleri, aileleri ve kendileri için gerekli tüm işleri de onlar yapıyorlar" yorumu yapar. "Kocalarına yük olmuyor, kendi yaptıkları işlerle büyük katkı sağlıyorlar." Moğol kadınları çalışırken gözlemledikçe, hamaratlıklarına ve aile hayatına katkılarına hayranlığı artıyordu. "Aile idaresinde çok tutumlu, yiyeceklerin hazırlanmasında çok özenliler, diğer tüm işleri de büyük hamaratlıkla yapıyorlar; böylece beyefendiler gibi avlanmaktan, savaştaki başarılarından, avcılıktan ve doğanlardan başka hiçbir şeyle meşgul olmayan kocalar, evin bakımını eşlerine bırakıyorlar" der.

Marco, Moğolların hem yiyecek bulmak hem de uçsuz bucaksız steplerde spor yapmaya imkân yaratmak için tasarlanan avlanma yöntemine içgüdüsel olarak yakınlık gösterdi: "Dünyanın en iyi doğanları onlardadır," -kuşlarla avlanmanın aristokrat sporu olarak tanındığı ve onları satın alabilecek maddi güce sahip olmanın soylular için bir gurur kaynağı olduğu Avrupa'ya bir başka tokat- "keza köpekleri de"; hepsi birden Moğolların bol yiyecek temin etmesine olanak sağlıyordu. Marco'nun

Moğolların yiyeceklerine ilişkin listesi, sıkça kıtlığın eşiğinde gezen Avrupalı okuyucularında kıskançlık uyandırmak için düşünülmüş gibidir: "Et, süt ve av etiyle besleniyorlar, ayrıca 'firavunfaresi' (gerçekte çayır köpeğine benzeyen bir kemirgen türü) denilen tavşan benzeri küçük hayvanları yiyorlar. Besili olmaları şartıyla at, köpek, kısrak, öküz ve deve eti bile yiyorlar, deve ve kısrak sütünü de seve seve içiyorlar." Kısrak sütünden yapılan ekşi mayalı bir içecek olan kımız Moğol beslenmesinde temel yiyeceklerden biriydi ve tüm savaşçılar arasında bir bağdı. Bunu içiyor olmak, fiilen Moğol hayat tarzını tanımlayan bir şeydi.

Kımızın kökeni çok eskidir. Herodotos, MÖ beşinci yüzyıldan kalma metinlerde kımızın geçmişinin Moğolların göçer öncülleri olan İskitlere kadar uzandığını belirtirken adı bir başka Asya boyu olan Kumanlardan da türemiş olabilir. İkisi de organik olan maya ve küfün etkileşimi, kısrak sütündeki karbonhidratları laktik asite ve alkole dönüştürür.

Marco zamanla bu içeceği sevdi ya da en azından katlanmaya alıştı. Bir yerde, bir Moğol aile tarafından üretilen kımızın beyaz şarap tadında olduğunu ifade eder. Kımızdan tat almaya başlamaktan başka seçeneği yoktu çünkü Moğolların başka bir şey içtikleri azdı; sütün kıt olduğu kışın bile ekşimiği sıcak suyla karıştırırlar, karışımı çırpıp içerlerdi.

Moğolların arasındaki hayat, bütün zorluklarına rağmen sonunda sınırlı da olsa Marco'nun beğenisini kazandı. Kumul'un şehvet düşkünü kadınlarının aksine Moğol kadınları kocalarına sadıktılar. "Hayatta hiçbir şey için birisi başkasının karısına dokunmaz" diye açıklar, "çünkü böyle bir şeyi günah ve son derece rezil bir şey olarak kabul ederler". Moğolların evlilikteki uyumunu methetmeye devam eder: "Kocaların eşlerine olan sadakati harika bir şeyken, ister on kadın olsunlar, ister yirmi, aralarında huzurlu ve paha biçilmez bir birlik olan bu kadınların erdemi de çok asil bir şeydir." Kadınlar birbirleriyle didişmek yerine "alışveriş, ... ev hayatı, ailenin ve çocuklarının bakımı" ile meşgul oluyorlardı; bütün bunlar genç Marco'nun çınlayan (Hıristiyanların kulaklarını iğneleyen) onayını kazanıyordu: "Bence sahip oldukları son derece asil erdemleriyle dünyada her türlü övgüye en çok layık kadınlar onlardır."

Bu dikkat çekici aile içi uyumun alttan alta desteklenmesi elbette Marco'nun anlatımında öncelikli olarak ortaya koyduğundan daha karmaşıktı. Hıristiyan kadınların büyük şaşkınlığı karşısında Marco en so-

nunda kadınların "erdem ve namus övgüsünü" kesinlikle hak etmesinin sebebini "çünkü erkekler diledikleri kadar eş alabiliyor" diyerek ifşa eder: "Bir adamın sadece bir karısı olduğunda, o evliliklerde bağlılık ve iffetin en fevkalade düzeyde olması gerekiyor, [aksi takdirde] bu kadar kutsal olan evlilikte bile çok büyük bir bozulma oluyor ve Hıristiyan kadınların sadakatsizliğine baktığımda utanıyorum; ne mutlu bir kocanın yüz karısından biri olup dünyadaki diğer kadınların çok büyük utançları karşısında kendilerinin sahip olduğu en değerli övgü olan [erdemlerine] bağlı kalanlara."

İncelemesini tamamlamış bir halde, Moğolların başarılı evlilik formülüne dair özenli bir tarif de verir: "Her [erkek] bakacak gücü olduğu takdirde, dilediğince, isterse yüz kadar eş alabiliyor; onlara kavuşmak için eşlerine ve eşlerinin annesine başlık parası veya mal veriyor; kızlar drahoma olarak erkeğe hiçbir şey vermiyor. Ancak erkeklerin ilk eşlerini her zaman gerçek eşleri olarak görüp, aynı ondan olan çocuklarına yaptıkları gibi, onu diğerlerinden daha hoş tuttuklarını biliyor olabilirsiniz. Ayrıca, çok sayıda eşleri olduğundan dünyadaki diğer insanların hepsinden daha fazla oğulları vardır ve her bir erkeğin sahip olduğu çocuk sayısı hayret edilecek bir şeydir." Poligami akrabaları da kapsar. Marco'nun anlattığı şekliyle, "Kuzenlerini eş olarak alırlar, dahası şayet baba ölürse, onun en büyük oğlu, eğer kendi annesi değilse, babanın eşiyle kendi annesi ve kız kardeşleri dışında babanın bıraktığı tüm kadınları kendine eş olarak alır. Ölmesi durumunda, kendi erkek kardeşinin karısını da alır. Bir eş aldıkları zaman büyük bir kalabalığın bir araya geldiği çok büyük düğünler yaparlar."

Moğol evlilik ve üreme alışkanlıkları kalıcı bir iz bırakmıştır. İranlı tarihçi Cüveyni, şöyle aktarıyordu: "Cengiz Han'ın ırkı ve soyu konusuna gelince, şu anda zenginlik ve bolluğun rahatlığı içinde yaşayan 20 binden fazla mensubu vardır. Bu tarihi okuyanlar, yazarı aşırılıkla ve mübalağa etmekle suçlayıp, bir tane adamın belinden bu kadar kısa sürede nasıl bu denli büyük bir soy ortaya çıktığını sormasınlar diye ... bundan fazlasını söylemeyeceğim."

Günümüz genetik araştırmacılarına göre Cüveyni abartmıyordu. Her on iki Asyalı erkekten biri (bu da dünyada her iki yüz erkekten birine karşılık geliyor) Cengiz Han dönemi Moğolistanı kökenli Y kromozo-

mu taşıyor. Cengiz Han'ın askerleri Asya boyunca yolları üzerindeki her şeyi talan edip kadınların ırzına geçtikleri için, genetik bilimciler katlettikleri erkeklerin DNA'larının yerine kendilerininkini koyduklarına ve babası oldukları çocuklar vasıtasıyla o kromozomu yaydıklarına inanıyorlar. Bazı bilim insanları da bugüne kadar devamlılık gösteren o Y kromozomunun bizzat Cengiz Han'dan geldiğine inanıyorlar. (Bir sperm DNA'sı bir yumurtanınkiyle birleştiğinde, Y kromozomu, eşi olan X kromozomuyla hemen hiç genetik madde alışverişi yapmaz ve mutasyonlardan büyük oranda muaf kalır.) Oxford Üniversitesi'nden bir grup araştırmacının Asyalı erkeklerdeki genetik belirleyiciler üzerine yaptığı değerlendirmede, incelenenlerin yüzde 8'inin neredeyse özdeş, yani birbirlerine binlerce kilometre mesafede yaşasalar da yakın akraba oldukları sonucu çıktı. Genetik bilimciler bu yüzde 8'lik bölümün doğrudan Cengiz Han'ın soyundan geldiğine karar verdiler. Araştırma sonuçları yayımlandığında, popüler yayın organları Cüveyni'nin söylediklerini tekrarlayarak Cengiz Han'ı tarihteki en büyük -ya da daha doğrusunu söylemek gerekirse en üretken- âşık olarak adlandırmaya başladılar.

Marco Polo şamanist inançlarını, alışılmadık dini uygulamaların çoğu karşısında gösterdiği küçümsemenin yerine samimi bir takdirle tasvir ettiği Moğollara çok hayran oldu. Şüpheleri giderici bir şekilde söze başlar: "Her gün tütsü kabının içinde yaktıkları tütsü eşliğinde irfan ve sağlıktan başka bir şey dilemedikleri yüce, haşmetli bir gök tanrısı olduğunu söylüyorlar." Putlara taptıklarını kabul etmek zorunda kalır fakat özellikle "karılarını, çocuklarını ve ekinlerini koruyup kollayan toprak tanrısı" olan, Natıkay diye adlandırdıkları bir tanrıya özel ihtimam gösterdiklerini söyler.

Marco bu putlara tapınma konusunu incelemek üzere uzun zamandır süren şüpheci yaklaşımından uzaklaştı. Bu, kendisinin yaptığı yorumda Hıristiyan usulleriyle esrarengiz bir benzerlik taşır: "Her birinin evinde, yüce ve haşmetli gök tanrısını temsilen, odalardan birinin duvarında asılı bir heykel veya sadece üzerine tanrının adının yazıldığı, oda duvarının yüksekçe bir yerine koyulan bir levha bulunur. Burada her gün tütsü kabıyla bu şekilde ibadet edip, ellerini yukarıya kaldırarak, aynı anda da dişlerini üç kez gıcırdatarak ondan kendilerine uzun ömür, mutluluk, neşe, irfan ve sağlık dilerler, daha fazla bir şey de dilemezler. Ayrıca aşağı tarafta, yerde

duran Natıkay olarak adlandırdıkları toprak tanrısı heykelleri var. ... Karısı ve çocukları da bu tanrıya inanıyor ve onlar da aynı şekilde tütsü kabıyla ve dişlerini gıcırdatıp ellerini havaya kaldırarak ona ibadet ediyorlar; ondan ılık hava, dünya meyveleri, çocuk ve buna benzer şeyler diliyorlar."

Moğol inancı önemli bir açıdan Hıristiyanlıktan keskin bir şekilde farklıydı: "Ruh bilinçleri ve sorumlulukları yok, bedenlerini besleyip kendilerini keyif almaya adamış durumdalar." Oysa Moğolların kendilerine göre bir ruh anlayışları vardı. Marco, "ruhu şu şekilde ölümsüz sayıyorlar. Bir kişi öldüğünde hemen başka bir bedene girdiğini ve hayatında kendine iyi veya kötü davranıp davranmadığına göre iyiden daha iyiye ya da kötüden daha kötüye doğru devam edeceğini düşünüyorlar; yani adam yoksulsa ama hayattayken kendine iyi bakmış idiyse, alçakgönüllü idiyse, tekrar doğumu bir hanımefendinin rahminden olacak ve o bir beyefendi olacak, sonra bir leydinin rahminden doğup bir lord olacaktır; eğer bir şövalyenin oğluysa ve hayattayken kendine iyi baktıysa ölümünden sonra bir kontesin rahminden doğar ... ve Tanrı'nın huzuruna çıkana kadar her defasında böyle yükselir. Tam tersine, eğer bir beyefendinin oğluysa bile kendine kötü davrandıysa, bir köylünün oğlu olarak tekrar doğacak, köylüden köpeğe dönüşecek, hep daha düşük bir hayata inecektir." Moğolların inancına ilişkin bu özenli, saygılı ve samimi tasvirin sonunda, Marco'nun ruhani bir dalgayla sürüklendiğini hayal etmek zor değildir.

Marco Moğolların dini uygulamaları dikkatini çekmesine rağmen, Natıkay figürünün aile ocağıyla uçsuz bucaksız kozmik güçler arasında aracılık yaptığı daha geniş boyuttaki ruhani dünyalarına karşı kayıtsız kaldı. Moğollar tanrılarını değişken bir hiyerarşi sıralaması içinde görüyorlardı. Her şeyin üzerinde duran yüce tanrı Ebedi Mavi Gökyüzü, onun hemen altındaysa, biri kadınların, sığırların ve mahsullerin koruyucusu olan Marco'nun Natıkay'ı olmak üzere doksan dokuz tanrının bulunduğu bir panteonları vardı.

Marco Moğolların dini inançlarına ilişkin tasviri ile ölüm saçan Moğol zalimliğine ilişkin Avrupalıların gözündeki kuvvetli imajı yıkmaya girişmişti. Marco'ya göre, bu imaj tümüyle yanlıştı. Bunun yerine, "Hoş ve süslü cümlelerle konuşurlar, yakışır şekilde neşeyle ve güler yüzle selamlaşırlar, -yıkanma konusunda olmasa da- yemek yeme konusunda asaletli ve temizdirler. Babaya ve anneye çok hürmet ederler. Eğer oğullardan

birinin onların hoşuna gitmeyecek bir şey yaptığı anlaşılırsa veya ihtiyaçları olduğunda onlara yardım etmezlerse, onlara karşı bazı nankörce hareketlerde bulunduklarını bildikleri nankör evlatları ağır biçimde cezalandırmaktan başka görevi olmayan bir kamu kurumu vardır" diye aktarır. Moğol toplumu istikrarını bu kurallarla yürütüyordu. Marco işi nankör evlatların hizaya sokulması için bir memur tayin edilmesi anlayışını destekleme noktasına vardırmasa da onları onaylayarak izliyordu.

Dindarlık buraya kadar. Gerçekte hiçbir şey Marco'da Moğol savaşçıdan daha fazla hayranlık uyandırmadı. Bütün dünyanın korktuğu bu savaşçı soyu binicilikte, yağmalamakta ve yıkımda uzmandı. Kaderlerini güç peşinde koşmaya vakfederek birbirlerine ateşli bir şekilde adanmış olan savaşçılar göz alıcı ve tehlikeli bir vahşi boya benziyorlardı. Gayretkeş bir yaşam sürerken, kendi meydan okuyan yasaları dışında kimsenin yasalarına itaat etmiyorlardı. Kibarlık taslayan Marco'ya, zarif Çin tebalarına nazaran doğa güçleriyle daha fazla irtibat halindelermiş gibi geldi. Şüphesiz Marco, onların etkisi altına girmişti.

Bu aşırı övgü, Rustichello tarafından metne şeklen uygulanan edebi cilayı bastırıyordu. "Zenginler ve soylular altın ve ipek kumaştan giyiniyorlar, üst giysilerinin altına da pahalı samur, as ve sincap [bahsedilen alacalı kürktür] ve tilki kürkleri ile bolca başka hayvan postlarından giyiniyorlar; süslü çullarının ve kürk kaplı giysilerinin hepsi çok güzel ve çok kıymetli" diye anlatır okuyucularına Marco. "Silahları, yay ve ok ile çok sağlam demir kılıçtan başka birtakım mızrak ve baltalardır ancak son derece iyi, hatta dünyadaki en iyi okçular oldukları ve çocukluktan itibaren oklarla haşır neşir oldukları için diğer şeylerin hepsinden daha fazla yaylarından yararlanırlar. Sırtlarına bufalo ve başka hayvanların postundan yapılma çok kalın bir zırh giyerler, bunlar kaynatılmış çok sert ve güçlü postlardır. Savaşta güvenilir ve muzaffer adamlardır, son derece yiğit ve çok hırslıdırlar, hiç önemsemeden her türlü tehlikeye attıkları hayatlarını çok az umursarlar." Marco Polo, düşüncesi bile Avrupalıların dizlerini titreten bu savaşçıların gözlerindeki parıltıyı görüp leş gibi kımız kokan nefeslerinin kokusunu alacak kadar onlara yaklaşmış ve mest olmuştu.

Sayıca fethetmek istedikleri halkların çok altında da kalsalar, ortak bir din ve dilden yoksun da olsalar Asya kıtasının tamamını buyrukları

altına aldılar. Bu işi başarıyla tamamlamaları imkânsız gibi görünüyordu, gelgelelim sadece birkaç yıl içinde hallettiler. Marco'ya göre bunun nedeni, savaşçı hayatına gönülden bağlı kalmalarıydı. Daima hükümdarlarına hizmet etmek şeklinde tek bir arzuyla hareket eden bu adamlar, Avrupalı emsallerinden daha güçlü ve daha dirençli görünüyorlardı. Fetih felsefeleri basit ve kesindi: hep savaş, her zaman savaş. Herkes savaş için çaba gösteriyordu. "Sivil diye bir şey yoktu" diye belirtir tarihçi David Morgan. Moğol birlikleri, toplumun her sınıfından insan barındırıyordu. Cüveyni'nin kelimeleriyle, Moğol ordusu, "ihtiyaç anında, küçükten büyüğe, yüksek tabakadan aşağı tabakaya hepsi dahil olmak üzere, kılıç ustalarından, okçulardan veya mızraklılardan oluşan bir orduya dönüşen köylülerdi."

Amaca yönelik bu konsantrasyon Marco'yu derinden etkiledi. "Ordu savaşa gönderildiğinde" diye gözlem yapar, "zorluklara dünyadaki herkesten daha cesurca razı oluyorlar, sefere çıkarken veya bütün bir ay boyunca seferi kalmaları gerektiğinde, çoğunlukla kısrak sütü ve oklarıyla elde ettikleri av eti ile beslenmek dışında erzak taşımazlar." Gerektiğindeyse "iki gün, iki gece hiç inmeksizin at sırtında kalırlar."

Tasvirine bir kahraman tapımı ile son vermekten çekinmez: "Onlar dünyada çalışmaya ve büyük zorluklara en çok katlanan insanlar, çok az yiyecekle yetiniyorlar, bu yüzden şehirleri, ülkeleri ve krallıkları fethetmeye en uygun kişiler." Bu zor ama esaslı yaşama biçimi gücün vücut bulmuş haliydi, özgürlüktü, genç seyyahın dilediği her şeydi.

Marco'nun defalarca belirttiği gibi, Moğol ordularının büyüklüğü sersemleticiydi. "Bir Tatar hükümdarı savaşa giderken beraberinde yüz bin atlıdan oluşan bir ordu olur"; Avrupa'da duyulmamış bir rakamdır bu. Moğol atlı ordusu büyüklüğüne rağmen çok basit teşkilat ilkeleri izlemiştir. Hükümdar, yani ordu komutanı "her on, yüz, bin ve on biner askerin başına birer komutan atar, böylelikle hükümdar-komutan sadece on kişiye danışmak zorunda kalır." Her komutanın on astının yaptıklarını kendisinden bir üst komutana rapor etmesiyle komuta zinciri yükselip iner. Moğollar bu sistem altında herhangi bir ovada, dağda veya vadide, bölgeye uygun büyüklükte kuvvetlerle saldırı düzenleyebiliyordu. Yine de ordu geçmeden önce ücra yol ve vadileri keşfe çıkan gelişmiş bir casus ağları vardı ve bu şekilde "ordu, haberi olmaksızın herhangi bir taraftan saldırıya uğramıyordu".

Marco'nun sırrına vakıf olduğu daha başka hayatta kalma teknikleri daha vardı Moğolların. "Çoğu zaman sütle besleniyorlar" diye aktarır, "adam başı on sekiz kadar at ve kısrak bulunuyor ve atlardan biri yolda yorulursa başkasıyla değiştiriliyor. Her biri yanında yiyecek yerine içine içtikleri sütü koydukları bir veya iki deri torba ve içinde yemeklerini pişirdikleri toprak bir çömlek taşıyor." Eğer yanlarına et almamışlarsa, dediğine göre, yolda giderken avlanıyor, sonrasında hayvanın "midesini çıkartıp boşaltıyor ve suyla dolduruyorlar, arkasından pişirmek istedikleri eti alıp parçalara bölüp suyla dolu midenin içine yerleştirip ateşin üstüne koyuyor ve pişmeye bırakıyorlar, piştiğindeyse eti, kazanı, her şeyi silip süpürüyorlar".

Bu yorucu, kanaatkâr yaşam tarzına sadık kalan Moğol savaşçılar pişmiş yiyecek yemeden, hatta bir ateş dahi yakmadan günlerce yol alabiliyorlardı. Ayakta tutması için "atlarının kanlarıyla besleniyorlar; her biri atının damarını açıp ağzını damara dayayarak doyana dek kan içiyorlar" idi. At kanının başka olağandışı faydalarını da buldular: "Kanı yanlarında taşıyorlar ve içmek istediklerinde ... birazını suya koyup çözülmeye bırakıyorlar, ardından da içiyorlar. Macun gibi katı olan kurutulmuş kısrak sütlerini de aynı şekilde kullanıyorlar. Şu şekilde kurutuluyor. Sütü kaynatıyorlar, sonra üste çıkan kaymak başka bir kaba alınıyor ve bundan tereyağı yapılıyor çünkü sütün içinde kaldığı müddetçe süt kurumaz. Sonrasında süt güneşe konulup kurutuluyor. Savaşa gittiklerinde ... küçük deri bir matarada yaklaşık beş kilo süt taşırlar." Biraz suyla karıştırıldığında "bu onların kahvaltısıdır".

Koşullar müsaade ettiğinde Moğol mutfağı bir savaşçının yaptığı perhizin akla getirebileceğinden daha fazla çeşitlilik ve incelik taşıyordu. Bu döneme ait geleneksel tariflerin içinde, kemik çorbası denilen tedavi edici bir karışım ("Otuz kadar koyun kemiğini bir kova suyun içine koyun, baştaki suyun dörtte birine düşünceye kadar kaynatıp suyunu çektirin, süzün, yüzeydeki yağı alın, posasını çıkarıp istediğiniz kadar yiyin."); Rus zeytin çorbası ("Koyun budunu kesip küçük parçalara ayırın, beş kakule parçası ve kabuğu soyulmuş nohutları ekleyin. Kaynatın, süzün, Rus zeytini, dilimlenmiş koyun göğüs eti, Çin lahanası veya ısırgan yaprağı ekleyin.") ve koyun kaplama ("Koyun etini, koyun yağını ve koyun kuyrukyağını, mandalina kabuğunu ve zencefil filizlerini güzelce doğrayın. Tuz, salça ve baharatları ekleyin. Her şeyi iyice karıştırın. Kaplama-

ları yapmak için, bitkisel yağı, pirinç ununu ve beyaz buğday ununu harmanlayın.") bulunuyordu. Genellikle koyun eti, yumurta, zencefil filizi, koyun bağırsağı ve mantarla karışık halde biber, tuz ve sirkeyle tatlandırılmış berrak bir et suyunun içinde hepsi birlikte servis edilen erişteler Türk etkisini ortaya çıkaran bir şekilde Moğol beslenmesine girmişti. Marco Moğolistan'da erişteyle karşılaştığına şaşırmayacaktı; seyahatinden uzun zaman önce bu yiyecek İpek Yolu aracılığıyla Türkiye'den her tarafa yayılmıştı. Efsanenin aksine, İtalya'yı erişteyle tanıştıran Marco Polo değildir, bunu adı bilinmeyen ataları yapmıştı.

Marco Moğolları acımasız oldukları için değil, zekice stratejik davrandıkları için -denizde olmasa da karada- askeri strateji ustası kabul ediyordu. "Düşmanlarıyla savaşmak için meydana çıkan Moğolların, düşmanı takip etmek kadar ondan kaçmak suretiyle de muzaffer olduklarını" öğrenmek Çinlilerin ve Avrupalıların çoğu için sürpriz olmuştu. Moğollar kaçak dövüşüyor gibi görünmekten utanmaz, düşmanlarını önceden kuşattıkları bir suya veya kayalıklara çekerek bu an için sakladıkları oklarla son darbeyi indirirlerdi. "Kaçtıklarında ve düşman onları [Moğolları] bozguna uğratıp fethettiğine inandığında" diye yazar Marco, step savaşçıları yeniden toplanıp uçlarında öldürücü zehir olan oklarını salarak düşman atlarını öldürürler. Bu noktada Moğollar, afallamış, bitkin düşmüş düşmanlarını katletmek için hızla geri dönerler.

Gelgelelim Marco kitabını yazarken bile, "şimdi hayli yozlaşmış durumdalar" diyerek, büyük ihtimalle etkisi bölgeye hızla yayılmakta olan Budistlerin "putperest âdetlerinin" ve yine hızla yayılan İslamiyetin etkisiyle zarar gören saf Moğol savaşçı hayatının bitiyor olduğunu esefle belirtiyordu.

Karşıtının inancı ne olursa olsun Moğol adaleti süratli, acımasız ve sistemliydi. Marco, "Eğer biri, vursun ya da vurmasın, süngü veya kılıçla saldırırsa ya da birisini tehdit ederse elini kaybeder" gözlemini yapar, "yaralayanda, yaralanan tarafından benzer bir yara açılmalıdır". Küçük bir hırsız kuralları ihlal ettiği için "çubukla en az yedi vuruş, eğer iki şey çaldıysa on yedi vuruş ya da üç şey çaldıysa yirmi yedi vuruşluk" dayak cezası alıyor ve onar vuruşluk artışlarla bu şekilde devam ediyordu. "Birçoğu da bu dayaktan ölüyor" idi. At (Moğollar onları damgalamayı

ihmal etmiyordu), hatta öküz çalmaya cesaret eden biri ceza esnasında yediği sopa darbelerinden dolayı kaçınılmaz şekilde ölüyordu, öyle ki işlemi kısaltmak için suçlu kılıçla ikiye bölünüyordu.

Merhamet -azıcık vardı- paralı olmuştu. Bir at hırsızı suçunun verdiği zararı dokuz katıyla tazmin edebilirse, onurunu olmasa da canını kurtarıyordu.

Özellikle bir Moğol âdeti Marco'yu hayret ettirdi: ölmüş çocukların evliliği. Karmaşık usulleri, bunları gülünç fanteziler olarak reddetmesi muhtemel olan Avrupalılara özenli bir şekilde anlatmak için hayli uğraşıyordu: "İki adamdan ölmüş bir erkek çocuğu olanı, görüşmek için kendisine uygun bir kız çocuğuna sahip olabilecek bir başka adam arar, kız evlenmeden önce ölmüş de olabilir; bu iki ebeveyn bu iki ölüyü evlendirir. Ölmüş kızı ölmüş oğlana eş olarak verir, drahoma ve evlilik belgesiyle de teyit ederler."

Böylesi bir tören tamamlandığında, ruh çağıran bir falcı -ölüyle irtibata geçen şaman ya da büyücü- belgeleri yakıp, çıkan dumanla birlikte ölü ruhlara bu iki rahmetli çocuğun evliliğini ilan ediyordu. Bunu evlilik için verilen bir ziyafet takip ediyordu. Ardından, aileler yeni evli ölülerin suretlerini hazırlayıp çiçeklerle süslenmiş bir at arabasının üzerine yerleştirerek geçit töreni yaptırıyor, ziyafet tamamlandığındaysa suretleri, "öbür dünyada evlilikten mutluluk duyulsun diye dualar ve yakarışlar eşliğinde alevlere teslim ediyorlardı".

Ölmüş çocuklarının evliliği ile bağlanan iki aile, yaşam ve ölüm arasındaki sınırı yok ederek, sanki gelin ve damat aralarında dolaşıyormuş gibi birbirlerine hediyeler, hatta çeyizler verirler. Sonra da "ölülerin aileleri ve yakınları kendilerini akraba sayar, ... ölmüş çocukları yaşıyormuşçasına ilişkilerini sürdürürler".

Esasen Marco henüz sadece konusuna ısınıyordur; elinde "yazıya dökeceği gerçekten harika" bir şey vardır. Halihazırda tasvir ettiği harikaları geçebilecek nasıl bir şey olabilirdi ki? Cevabı hazırdı: "Dünyanın birçok kısmını keşfedip görmüş biri olarak kanaatimce başka hiçbir ülkeyle kıyaslanamaz olan Ulu Kağan'ın saltanatını ve sarayını anlatacağız." Sadece bu da değil, "Gerçeğe uygun olandan daha fazlasını söylememek için kesinlikle kendime engel olacağım".

Marco, atlar kadar iri olan geyikleri evcilleştirip süren "çok vahşi" Merkitleri bir solukta anlatır; "Biraz Türk, çok sayıda Nasturi Hıristiyan ile putperestler [Budistler] ve Muhammed'in yasalarına uyan bir miktar Arap olmak üzere üç ırkın" yaşadığı Wuwei Krallığı'na hayranlık duyar. Sinju [günümüzdeki adıyla Xining-ç.] vilayetinden bahsederken, "filler kadar büyük" öküz ve ineklerden, "hepsi sırtları dışında tüylü ve siyah beyaz renkte, görülecek güzellikteler" şeklinde coşkuyla söz eder. "İpekten daha güzel" yünlerinden o kadar etkilenir ki "Ben, Marco Polo, harikulade bir şey olarak bir parça buraya Venedik'e getirdim, herkesçe de böyle addedildi" der. Bölgenin ürünleri bu kadarla kalmaz, orada "dünyanın ... en iyi miski üretiliyordu".

Miske düşkünlüğünde yalnız değildi; misk parfümlere, afrodizyaklara ve her tür iksire katılan bir madde olarak Avrupa çapında efsane haline gelmişti. Marco şimdi bu sihirli maddenin, erkek misk geyiğinin yumurta büyüklüğündeki karın bezinden elde edildiğini öğreniyordu. Ceylanı andıran "vahşi bir hayvan"da keşfettiği miskten bahseder. "Hayvan geyiğin tüylerine sahiptir" fakat daha kalındır, bir ceylan kadar küçük ayaklıdır, ceylanınkine benzeyen bir de kuyruğu vardır. "İkisi altta, ikisi üstte olmak üzere, üç parmak uzunluğunda ve çok ince, fildişi kadar beyaz, ikisi aşağı, ikisi yukarı doğru uzayan dört dişi var" bilgisini verir. Moğolların bu hayvanları *gudderi* [misk geyiğinin Moğolca karşılığı-ç.] olarak adlandırdıklarını belirtir.

Salgısı ise bal kıvamında, cinsel bir baştan çıkarıcı olarak bilinen keskin kokusuyla kırmızıya çalan kahverengi renkteydi. Marco, Moğolların misk elde etme yöntemlerini eksiksiz bir biçimde tasvir eder: "Avcılar bahsedilen hayvanları yakalamak için dolunayda dışarı çıkarlar; yakaladığında göbeğinde, midenin altında tam ortada deriyle et arasında içi kan dolu bir kesecik bulunur," -dolunayın etkisiyle büyüdüğü söylenir- "deriyle beraber komple kesip çıkarılır ve güneşte kurutulur. O kan, harika bir kokuya dönen misktir."

Misk geyiği Marco'nun o kadar ilgisini çekti ki yıllar sonra Venedik'e, yanında "bu hayvanlardan birinin kurutulmuş kafası ve ayakları, misk kesesi içinde bir miktar misk ve bir çift küçük diş" ile döndü. Hayvan başı, geçmişindeki zengin deneyimlerin yakıcı bir andacı, Ceneviz'deki hapishane hücresinde dinleyicileri için uğraşarak hafızasından yeniden yarattığı bir yadigârdı.

Marco'nun bölge insanlarıyla ilgili duyguları tamamen karışıktı; onlardan bahsettiği anda fikrini değiştiriyor gibiydi. Küçük burunlu ve siyah saçlıydılar, erkekler bıyık bırakmıyordu, sadece çenelerinde birkaç tüy vardı. "Her bakımdan biçimli, kafalarının üstü dışında" hiçbir yerlerinde tüy bulunmayan kadınlar çok güzeldi. Kendisini dünyevi zevklere düşkün bir adam addetmesine rağmen, erkeklerin "en çok şehvet içeren şeylerden hoşlanıyor ve yeterince eş alıyorlar çünkü dinleri ... onları engellemiyor, alabildikleri kadar alıyorlar" olduklarını keşfettiğinde hem ağzı açık kaldı hem de rahatsız oldu. Bundan başka, "Erkekler soylu eşlerden ziyade güzel eşler istiyor, şayet çok alımlı ve güzel bir kadın varsa ve alt tabakadansa, asil bir bey veya asil bir adam güzelliği için yine de onu eş olarak alıyor ve anlaştıkları üzere babasına ve annesine yeterince gümüş veriyor" der. Marco bu ödemelerin, evliliği aynı zamanda aileler arası ticari bir işleme ve siyasi ittifaka dönüştüren Venedik'teki drahomaya ne kadar benzediğini düşünmüş olmalıdır.

Doğuya ilerleyen Marco, hatalı şekilde, efsanevi Prester John'un eski hükümdarlık bölgesi addettiği "Tenduc vilayeti"ne* geldi. Gerçeklerden ziyade efsanelere dayandırarak, "[yaşayanların] büyük bölümü Hıristiyan" iken, karma ırktan insanlar (farklı inanç veya kültürlerden olan anne babaların çocuklarını kasteder) da olduğunu anlatır. "Argon" olarak bilinen bu insanlar, tahminen Budist ve Müslüman olmak üzere "putperestler"dir. Onlar da karma soylarına rağmen Marco'nun takdirini kazanırlar: "Ülkenin en beyaz adamları onlardır, ülkenin kâfir olan diğer erkeklerinden de daha yakışıklıdırlar, ayrıca başka vilayetlerin başka yerlerinde bulunabileceklerden daha zeki ve daha iyi tüccardırlar."

Marco, "ülkemizin bu tarafında Gog ve Magog dediğimiz yer" diyerek Prester John'un yaşadığı yeri tanımlarken daha da abartır; ihtimal dışıdır fakat Marco'ya göre İncil'de adı geçen Magog ülkesinin zorba hükümdarı Gog'a inandırıcı bir atıf vardır burada.

Marco anlatısının bu noktasında umutsuzca antik dönemden kalma efsanelere ve antik tarih kırıntılarına bulaşıyordu. Şahsi deneyimlerini

* Günümüzde Çin'deki İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nde yer alan Huhhot şehri olduğu düşünülüyor-ç.n.

aktaran, genellikle güvenilir konumdaki anlatıcı, anlatımını çok ciddi oranda yarım yamalak hatırlanan hikâye ve efsanelere dayalı hale getirdi.

Tarihten doğancılık konusuna döndüğünde, dönemine dair coşkulu bir tanıklık ile kendine özgü canlılığını ve doğruluğunu devam ettirdi. Doğancılık Avrupa ve Moğol soylularının tercih ettiği bir spor işlevi görürken, Marco da bu sporun görkeminin ve saygınlığının farkına vardı. Dinleyicilerinin Kubilay Han'ın avlanmak için her yıl bu bölgeyi tercih ettiğini bilmelerini istedi. "Akdoğanlarla ve doğanlarla avlanır" diye yazar Marco, "kuşlardan büyük bir sevinç ve neşe duyar".

Ulu Kağan, av sezonunda, "dilimizdeki karşılığı keklik ve bıldırcın olan kuşlardan içinde çok sayıda bulunan, taş ve ahşaptan yapılma birkaç küçük evden oluşan" bir köye yerleşiyordu. Dahası, "bu kuşlar yamaçların üzerindeki ekinleri yemekten hoşlandığı için, Ulu Kağan hiçbirinin biçilmemesi, böylece bol bol beslenebilmeleri yönünde emir verip onların yiyeceği olarak her zaman darı ... ve diğer tohumlardan bulundurur" idi.

Kubilay Han'ın avcılık kampı, taşraya özgü bütün zevkleri açısından adeta bir yaz sığınağı işlevi görüyordu. Stepler üzerinde üç günlük bir seyahat, Moğol hükümdarı, ünlü yazlık sarayı Şang-tu'ya -yani, Samuel Taylor Coleridge'in "Kubilay Han" adlı fantazmagorik şiiriyle birlikte bilinir olduğu şekliyle Xanadu'ya- getiriyordu.

Şang-tu [pinyin: Shangdu-ç.] Batı'da fantastik özellikleriyle tanınmasına karşın yerdeki zemin kadar gerçek olan bir yerdi ve Marco Polo da onu iyi bilir noktaya geldi. "Bu şehirde" diye anlatır okuyucularına, "Kubilay Han ustalıkla işlenmiş mermerden ve bir başka ince taştan çok büyük bir saray yaptı". Gördüklerinin tasviriyle bile Coleridge'in afyondan sersemlemiş beyin korteksini ateşleyecek olan Marco burada etrafı seyre daldı.*

* Romantik şair Coleridge'in, elinizdeki kitabın bölüm başlarında kısım kısım çevirisi yer alan "Khubla Khan" başlıklı şiirinden sonra Xanadu, bir tür yeryüzü cenneti, hayal edilemeyecek kadar güzel bir şehir olarak Batı'da kavramsallaştı. Coleridge şiirine yazdığı düzyazı girişte, şiiri nasıl yazdığını hikâye eder. Buna göre hasta olmuştur ve iyileşmek için kendisine reçete edilen afyonu kullanmaktadır. Bir gün Rahip Samuel Purchas'ın (1577-1626) seyahatnamesi *Purchas's Pilgrims*'i okurken afyonun etkisiyle uykuya dalar ve üç saat kesintisiz uyur. Okuduklarının etkisiyle bir

Marco şöyle yazar: "İçlerinde hayvan, kuş, ağaç ve çiçek resimleri ve heykelleri ile envai çeşit şey olan salonlar, odalar ve koridorların tümü o kadar güzel ve o kadar ustalıkla varaklanmış ve harikulade bir şekilde boyanmış ki bakması bir zevk, bir harika. Bu saraydan, sarayın tersi yönünde, bir ucu şehir surunun bir tarafında, diğer ucu diğer tarafında biten, yirmi beş kilometrelik alanı çevreleyen ikinci bir sur inşa edilmiştir. İçinde çeşmeler, nehir boyunca akan sular ile çok güzel çimenlikler ve meyve bahçeleri olan bir kale gibi tahkim edilmiştir."

Bu cennet gibi yerler hükümdarlığa ait muhteşem bir hayvanat bahçesi de barındırıyordu: "Ulu Kağan burada geyikler, antiloplar, karacalar olmak üzere her türden hayvan besler; bunları bir kafes içinde tuttuğu doğanlara ve akdoğanlara vermek için besler. Keyif ve eğlence için bunu sık sık yapar. Çok güzel bir korunun bulunduğu yeşil alanın ortasında, Ulu Kağan" -hâlâ sadece uzaktan zihninde canlandırıyordu, henüz görmemişti fakat varlığı kat edilen her kilometrede daha da derinleşiyordu- "kendisi oturmak için tümüyle kamışlardan [bahsedilen bambudur] oluşan bir saray ya da revaklı bir loca yaptırmıştı ... sütunlardan her birinin üzerinde kuyruğunu sütuna dolayıp, kafasıyla tavanı tutan ve kollarından biri tavanı kafayla birlikte desteklemek için sağa, diğeri aynı şekilde sola uzanmış, tümüyle varaklı büyük yeşil bir ejderha bulunur ... Bu sarayın çatısı, suyun hiç zarar veremeyeceği ölçüde çok iyi ve çok kalın şekilde varaklanıp cilalanmış olarak tümüyle bambudan yapılmıştır, boyalar hiçbir zaman akmaz; onu görmemiş biri tarafından dünyadaki en harika şey olduğu anlaşılmalıdır."

Marco gözlem gücü keskinleştikçe Coleridge'in beş yüz yıl sonra Kubilay Han'ın "görkemli zevk kubbesi" olarak anacağı Moğol mühendisliğinin bu harikasını tasvir eder: "Bu yapıların yapıldığı bambular yirmi ila otuz santim kalınlığında, on ila on beş adım uzunluğundadır. Biri bunları bir boğumdan diğerine ikiye kesip, ortadan uzunlamasına ikiye ayırıyor, böylece bir tuğla ortaya çıkıyor. Bu çok kalın ve büyük bambulardan sütunlar, kirişler ve bölmeler yapılıyor; dolayısıyla biri

rüya görür. Uyandığı anda büyük bir şevkle eline kalemi alıp rüyasında gördüklerini şiir halinde yazmaya koyulur. Ancak tam o sırada iş için kendisiyle görüşmeye gelen biri nedeniyle çalışmasını yarıda bırakmak zorunda kalır. Daha sonra tekrar şiire döner. Aklındaki canlı hayallerin bir kısmı kaybolmuştur ama kalanlardan bu muhteşem şiiri ortaya çıkarır-e.n.

bunlarla bütün bir evi kaplayabilir ve baştan sona hepsini yapabilir. Ulu Kağan'ın bu bahsettiğim sarayı baştan aşağı bambulardan yapılmıştır. Bambu tuğlaların her biri rüzgârdan korunmak için çivilerle sabitlenmiştir, bu bambuları bir araya öyle güzel yerleştirip birleştirmişler ki evi yağmurdan korur ve suyu aşağıya doğru tahliye eder."

Daha da şaşırtıcı olan, özenle hazırlanmış yapının tam da göçer Moğolların yaşadığı mütevazı *ger*ler gibi komple sökülebilir ve taşınabilir olmasıydı. Neticede bu her seviyeden göçer kültürün tezahürüydü. Marco şöyle devam eder: "Ulu Kağan onu o kadar düzenli yaptırmıştı ki istediğinde hiç zarar görmeden kolayca söktürüp başka yere götürerek kolayca kurdurabiliyor, parçalara ayırtabiliyordu; söküldükten sonra bambuların hafifliğinden dolayı rüzgârla yere düşmesin diye, çadırlarda olduğu gibi çok güçlü iki yüzü aşkın ipek halat tarafından her yönden sarılıyordu."

"Size Ulu Kağan'ın, bazen mermer sarayda, bazen bambudan olanında, haziran, temmuz ve ağustos olmak üzere yılın üç ayı o yeşil parkta kaldığını söylüyorum. Orada kalmasının sebebi, orada hava çok ılık ve güzel olduğu, çok sıcak değil ama çok taze olduğu için yakıcı sıcaklıklardan kaçmaktır." Marco'nun kullandığı dil mükemmel ölçüde hayal gücüne dayalı gibi gelmesine ve Avrupalı dinleyicilerin bunu aldatıcı bir fantezi olarak okumasına rağmen, tasvirlerinin kaynağı yaptığı gözlemlerdi.

Kubilay Han kafasına estiğini yapan, korkulan, her şeye kadir, imparatorluğundaki herkesi büyüleyebilecek birine benziyordu fakat önemli kararlarda kâhinlere bağlı kalıyordu. Marco şöyle aktarır: "Ulu Kağan bu sarayda kaldığı esnada yağmur veya sis varsa ya da hava kötüyse, gökte fırtına bulutu veya yağmur ya da sis olduğunda, Ulu Kağan'ın kaldığı sarayın çatısına çıkan usta müneccimleri ve usta büyücüleri bulunuyordu; başka her yerde kötü hava devam ederken, onların bilgisi ve büyüleriyle bütün bulutları, yağmuru ve kötü havayı dağıtıyordu."

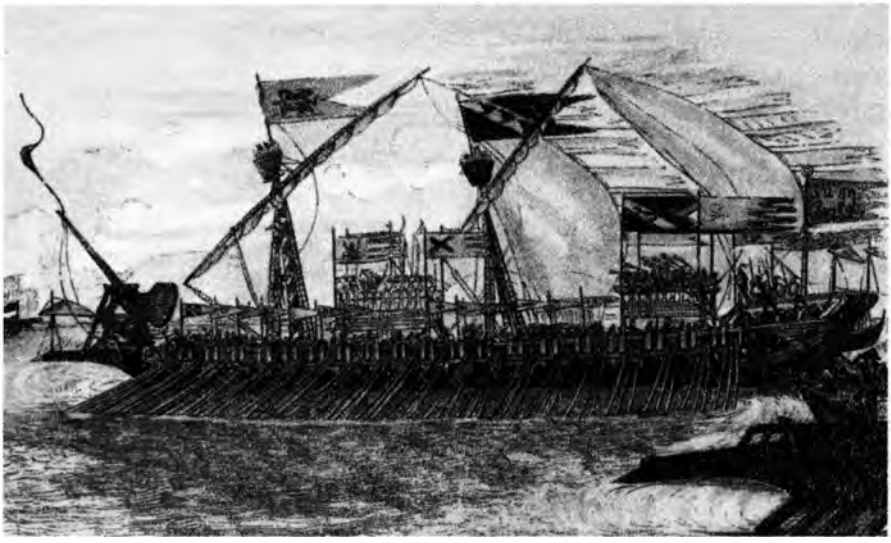
Marco ikinci bakışta, "Tibet"ten ve "Keşmir"den (tahminen şimdiki Pakistan) olanlar olmak üzere, sarayda aslında kara büyü uygulayan ve sonradan ortaya çıktığı üzere Kubilay Han'ı kurnazca aldatan iki tip müneccim olduğunu fark etti. "Herkesten daha fazla şeytani beceri ve büyülere sahipler, şeytanları kontrol ediyorlar" der Marco, "bu yüzden dünyada onlardan daha iyi büyücüler olduğuna inanmıyorum ... Her

Marco Polo: Klasik bir portresi
(Corbis)

Venedik Tersanesi'nin girişi; Canaletto'nun eseri (1732).
Venedik Cumhuriyeti'nin savaş gemilerinin seri üretimi burada yapılırdı.
(Art Resource)

Marco Polo, Curzola Muharebesi'nde buna benzer bir Venedik kadırgasına komuta etti.
(Granger)

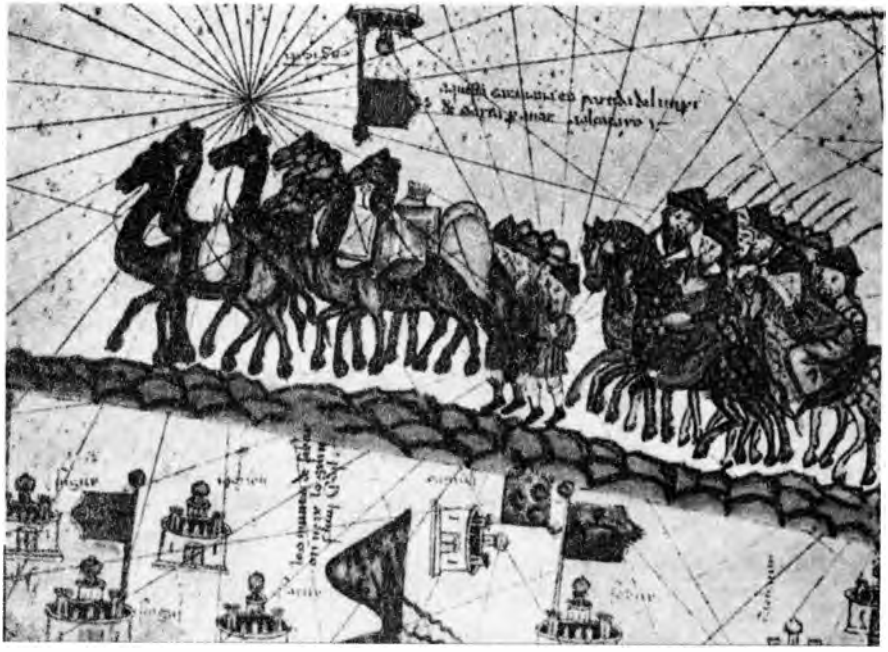
Papa X. Gregorius, Niccolò ve Maffeo Polo'ya diplomatik bir mektup veriyor.
(AKG)

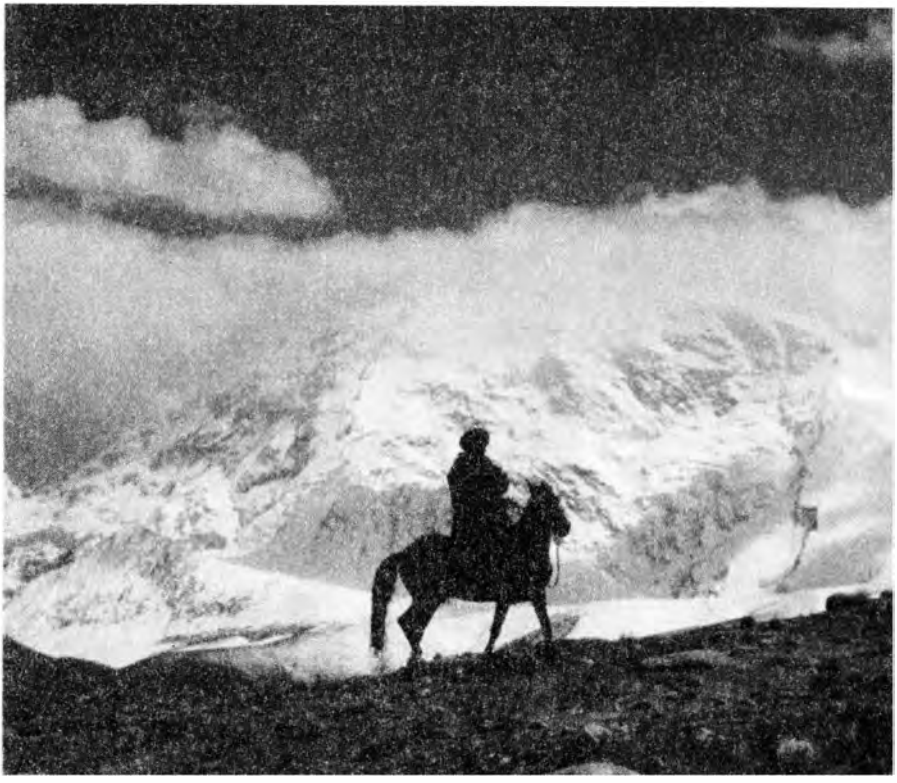

Marco Polo'nun 1271 yılında Venedik'ten ayrılışı on beşinci yüzyıla ait bir eserde böyle tasvir ediliyor.
(Imageworks)

Marco Polo'nun çağında Mezmurlar Kitabı için çizilmiş dünya haritası.
(Bridgeman)

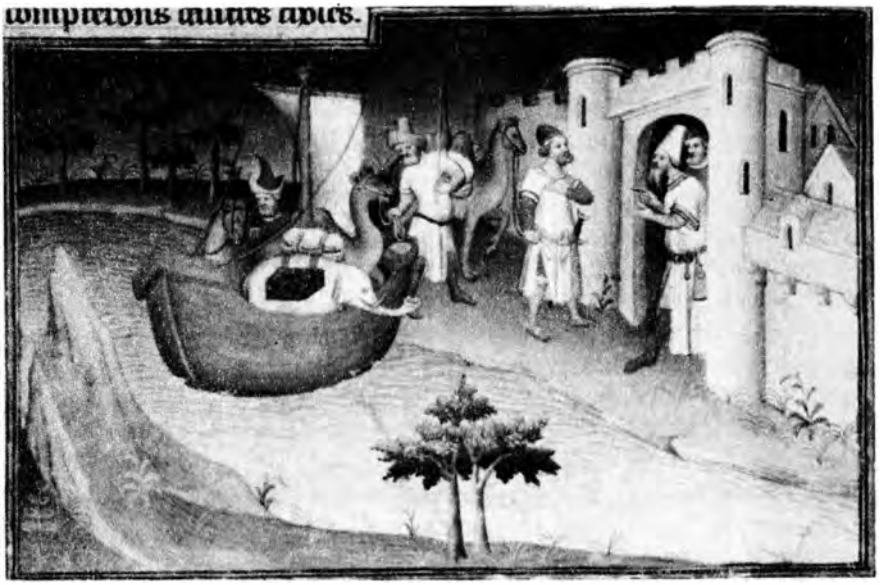

İpek Yolu'nda seyahat, bizim zamanımızda bile Marco Polo'nun zamanındaki gibi zorlu ve zahmetli koşullarda aylar boyunca yolculuk etmeyi gerektiriyor.
(Yamashita)

Döneminin itibarlı Katalan Atlası'ndan (1375) bir detayda Polo kafilesinin seyahati tasvir ediliyor.
(Corbis)

"Dünyanın Çatısı" olarak da bilinen Pamir. Marco Polo'ya göre hava o kadar inceydi ki orada kuş uçmuyordu.
(Corbis)

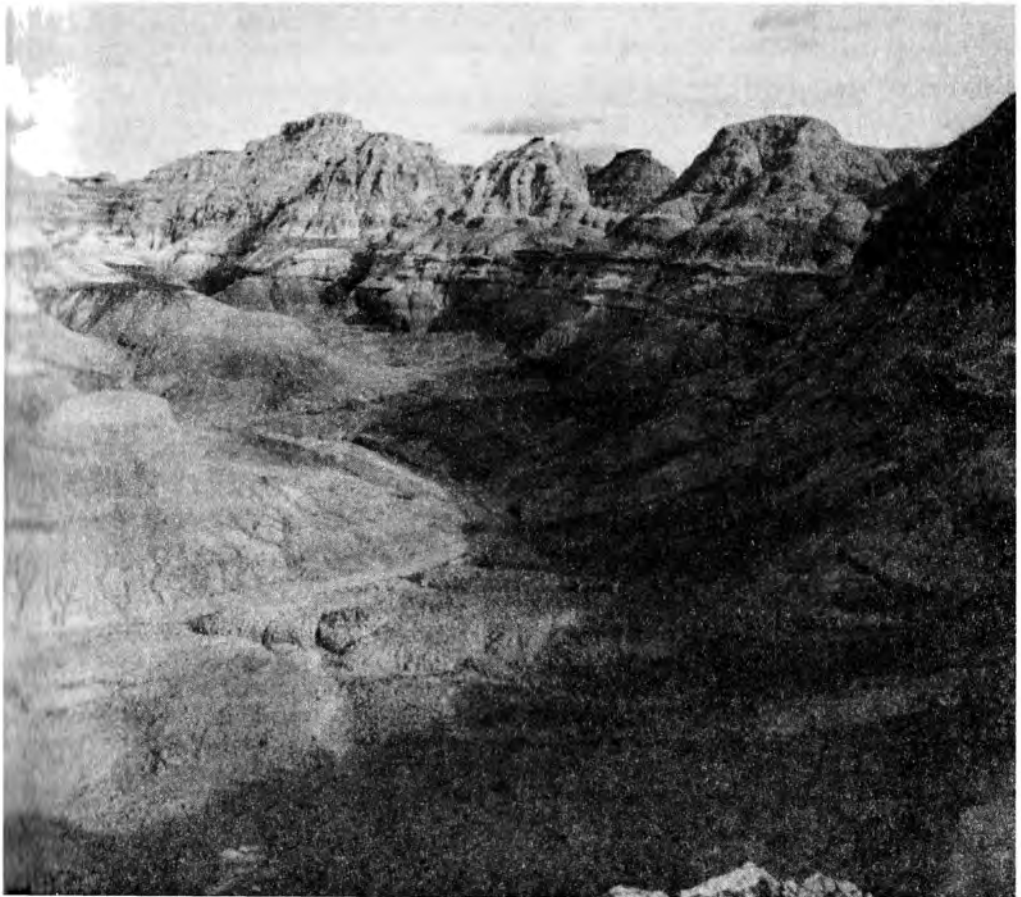
Marco Polo seyahatinin başlamasına yakın Hürmüz'e varıyor.
(Art Resource)

Gobi Çölü üzerinde, İpek Yolu'nun ücra bir noktasındaki Budist sığınağı. Budizm'in etkilerine tekrar tekrar maruz kalan Marco Polo, giderek bu felsefeyi takdir etme noktasına vardı.
(National Geographic Society)

İpek Yolu'nun en zorlu güzergâhlarını barındıran engebeli Taklamakan Çölü. Adının "girenler geri dönmez" anlamına geldiği söyleniyor.
(Corbis)

Niccolò ve Maffeo Polo diz çökmüş halde Kubilay Han'a papalık mektubunu sunuyorlar.
(Imageworks)

Kubilay Han, Moğol İmparatorluğu çapında seyahat izni veren kimlik belgesi *pay-zıyı* Pololara bahşediyor.
(AKG)

şeyi şeytani beceriyle yapıp, başkalarını bunu faziletleri ve büyük kutsiyetleriyle, Tanrı'nın hizmetinde olarak yaptıklarına inandırıyorlar." Adi karakterlerini ilan eder gibi, "İğrenç derecede pis ve kirliler, kendi gururlarını umursamadıkları gibi, onları görenleri de umursamıyorlar; yüzleri çamur içinde duruyorlar, ne yıkanıyorlar ne taranıyorlar, hep pis bir halde yaşıyorlar".

Keşmirli müneccimler -"ruh çağıran falcılar ile büyücülerin arasındaki en kötü cins"- ise kısaca iğrençtiler.

Marco onların kötü niyetlerini göstermek için okuyucularını korkutacağı kesin olan bir hikâye nakleder: "Bir adam yaptığı bir kötülük yüzünden idama mahkûm edilip devlet tarafından öldürüldüğünde, ölüme mâhkum edilen kişi onlara verilir, onlar da alıp yerler ama eğer eceliyle öldüyse, ne olursa olsun dünyada yemezler."

Marco şeytani güçlerinin boyutunu tümüyle göstermek içinse yüzyıllardır dinleyenleri oturdukları yere mıhlayan bir masal anlatır: "Ulu Kağan, ana salonunda üç metreyi aşan büyük masasında ikindi ya da akşam yemeğine oturur; masanın on adım uzağında, salonun diğer tarafındaki döşemenin orta yerinde duran bir masanın üzerinde içlerinde şarap, süt ve diğer güzel içecekler olan altın kadehler vardır; sonra bu usta büyücüler ... büyüleri ve becerileriyle o kadar çok şey yaparlar ki dolu kadehler döşemenin üzerinde oldukları yerden havalanıp, kimse onlara dokunmadan kendi başlarına havada giderek Ulu Kağan'a sunulmak üzere karşısına gelir. İçtiğinde, kadehler oldukları yere geri gider."

Marco okuyucuları bu bilgiden şüpheye düşerse diye gösterinin tüm sarayın gözü önünde gerçekleştiğinde ısrar eder: "Bunu bazen on bin adam izlerken ve hükümdar kimin görmesini isterse onun huzurunda yaparlar; bu her gün hükümdarın masasında yapıldığı için çok gerçek ve yalansız dolansız şekilde güvenilirdir."

Marco olayı kendisi görmüş gibi naklediyordu. Belki de bu örnekte coşkusu sağduyusunu bastırdı ya da belki büyücüler geçici olarak diğer herkes gibi onu da büyü etkisi altına almayı başardılar.

Yazlık saraydaki tüm görüntüler arasında, Kubilay Han'ın koca albino sürüleriyle boy ölçüşen hiçbir şey yoktu. "Bu hükümdar, başka renk olmaksızın kar gibi beyaz aygır ve kısrak cinsine sahiptir ve sayıca çokturlar" -Marco'ya göre, sürü içinde sayıları on binden fazladır, eşit

derecede etkileyici sayıdaki "çok beyaz inekler" gibi. Bu uhrevi beyaz kısraklardan ve ineklerden elde edilen süt o kadar kıymetli sayılıyordu ki "Oyratlar denilen o bölgenin farklı bir ırkına mensup insanları" dışında, "Ulu Kağan ve onun soyundan gelenlerden başka hiç kimse onu içmeye cüret edemez" idi. Marco, Cengiz Han'ın Oyratlara o imtiyazı uzun zaman önce, "onunla birlikte onun şerefine kazandıkları çok büyük bir zaferin ödülü olarak" verdiğini söyler. Netice itibariyle, "Cengiz Han ve onun kanından olanlar neyle besleniyorlarsa, onların ve onların soyundan gelen herkesin de aynı yiyeceği sevmesi ve onunla beslenmesi gerektiği dileğinde bulundu. Yani, sadece o iki soy bahsi geçen beyaz hayvanlarla ve onlardan elde edilen sütle beslenir."

Diğer herkes soylu beyaz hayvanlara özel hürmet gösteriyordu. Marco, şöyle devam eder: "Bu beyaz hayvanlar çayır ve ormanlara otlamaya gidip, birisinin geçmek istediği kimi yollardan geçtiklerinde o kişi onlara büyük saygı gösterir ki sadece sıradan insanları kastetmiyorum, eğer büyük bir hükümdar ve bey de onları geçerken görecek olursa, dünyada bu hayvanların ortasından geçmeye kalkışmaz, onlar tamamen geçene kadar bekler ya da başka bir yönde yarım günlük yola gidip, onları geçmiş olacağı bir yere kadar ilerler."

Moğollara göre hayvanlar sihirli özellikler taşıyorlardı: "Müneccimler Ulu Kağan'a ağustos ayının yirmi sekizinci günü bu beyaz kısrakların sütünden bir miktar havaya ve karaya serpmesi gerektiğini, böylece havada ve karada gezen bütün ruhların hoşlarına gittiği kadar bundan içebileceklerini anlatmışlardı." Bir kez yaptılar mı "[hanın] sahip olduğu bütün şeyler, hem kadınlar hem erkekler, hayvanlar ve kuşlar ile ekinler ve büyüyen diğer her şey zenginleşebilir" idi.

Beyaz kısraklara ve sütlerine tapınma, her yıl hanın yazlık sarayından ayrıldığı 28 Ağustos günü düzenlenen bir yortuyla kutlanıyordu. "Yortu günü" diye aktarır Marco, "saygı gösterilen kaplarda büyük miktarlarda süt hazırlanır, hükümdar da tanrıların şerefine sütün çoğunu kendi elleriyle sağa sola döker. Böyle dışarıya dökülen sütü müneccimler içer." Çokça kımız içen kral ve saray serseme dönüyordu.

Yortunun ardından sıra, ayıltma vazifesi gören Şang-tu'dan ayrılışa ve yazlık sarayın sökümüne geliyordu. Marco, Kubilay Han'ın bunu "istediği vakit hızlıca kurup istediği vakit sökebilecek şekilde planla-

mış" olduğunu söyler, "hepsi parçalar halinde paketlenip hükümdarın emrettiği yere çok kolayca taşınıyor". Bunu yaptıktan sonra göçerler çekip giderler.

Mobilyaya çok benzer şekilde hızla parçalara ayrılıp toparlanabilen ve hareket ettirilebilen, bambudan veya hafif, dayanıklı herhangi bir başka malzemeden yapılmış, sökülebilir, taşınabilir yazlık saray kavramı, Avrupalıları beklenmedik şekilde etkiledi zira tam Marco'nun tasvir ettiği gibiydi. Sadece ilkel kâfir savaşçılar arasında yaşıyor gibi görünüyordu, gerçekte ise Batı Avrupa'nın birkaç yüzyıl ilerisindeki medeniyetlerin kesişme noktasına yerleşmiş durumdaydı. Kuşkucu okuyucularına onları tümüyle nasıl anlatacaktı? Geleceği inanılır kılmak, Marco'nun sabrını ve ikna gücünü bile aşıyordu.

Tüm bu mesafeleri almak, Pololaın kafilesi için son derece zor, tehlikeli ve zaman alıcı olurken, hanın herkesi kapsayan kucaklaması altında kendilerini güvende hissettiler. Asya kadar geniş olsa da nihayetinde bilmeden bir kapanda gezdiklerini zamanla fark edeceklerdi. Kubilay Han kendisini zarar verilemez bir imparator, neredeyse bir tanrı olarak takdim ediyordu ama aslında kendini beğenmiş ve zayıf bir zorbaydı. Pololaın kafilesinin onun imparatorluğu içerisindeki konumu da buna bağlı olarak riskliydi. Venedik'i tekrar görmeyi hiç istememiş bile olsalar, şahsi güvenlikleri bakımından onun iyi niyetine tabi olduklarından onu ne terk edebiliyor ne de ondan kaçabiliyorlardı. Ayrıca, ona bir şey olduğu takdirde düşmanlarının insafına kalacaklardı.

Hikâyesinin kalbine ulaştığından, dünyada yakınlık kurulabilecek en güçlü hükümdara olan yakınlığı an itibariyle Marco'nun gözünü çok kamaştırmıştı. "Bütün Tatarların en yüce hükümdarlar hükümdarı, adı Kubilay olan gerçek soylu hanı hakkındaki tamamen hayret verici gerçekleri" diye söz verir "size şimdi anlatacağım".

Marco Polo kendi ayrıcalıklı konumu üzerinden dinleyicilerini özellikle de Venediklileri imparatorluk inşası bahsinde Kubilay Han örneğini incelemeleri yönünde uyarıyordu. Upuzun tarifi bir imparatorluk en iyi nasıl yönetilir sorusuna ilişkin bir değerlendirme olarak okunabilir; bu şekliyle, devlet idaresi üzerine Machiavelli'nin *Prens* adlı İtalyanca incelemesinin ortaçağdaki dengidir. Marco, Kubilay Han'ın içinde kâh

zorba kâh bilge olan, bir öyle bir böyle bir savaşçı buldu. Venedikli için Kubilay Han, etten kemikten bir insan ama aynı zamanda dünyayı ve tarihin kendisini değiştirmeye muktedir bir hükümdar olan Büyük İskender kabilinde yüce bir şahsiyetti. Kubilay Han, askeri, cinsel ve ruhani gücün ta kendisiydi.

Marco, Moğol sarayındaki hayatla ilgili "Ulu Kağan'ın olabileceği yerin yaklaşık bir kilometre etrafında, ekselanslarına hürmeten, insanlar mütevazı, sessiz ve sakin dururlar, bu yüzden ne yüksek bir ses, ne de gürültü duyulur" der, "kimse salonun zeminine tükürecek cesarete sahip olmadığından, her bey veya soylu salondayken içine tükürmek için küçük ve güzel bir vazo taşır".

Ziyaretçiler sarayın zarif atmosferiyle uyumlu biçimde özel olarak "yanlarında taşıdıkları, beyaz deriden güzel terlikler" giyiyorlardı. Marco, "saraya geldiklerinde salona girmek isterlerse, hükümdarın soracağını farz ederek bu güzel beyaz terlikleri giyip diğerlerini hizmetkârlara verirler, bunu da altın ve diğer renklerdeki güzel, ustalıkla yapılmış ipek halıları kirletmemek için yaparlar" diye anlatır.

Şimdi de bu müthiş giysilere bürünmüş Polo kafilesi için zenginlik ve otoritenin somut örneği olan Moğolların lideri Kubilay Han'la karşı karşıya gelme zamanıydı.

"Soylu biraderler Efendi Niccolò ve Efendi Maffeo ile Marco, hanın bulunduğu o büyük şehre [Hanbalık] girdiklerinde hemen ana saraya, büyük bir grup halindeki beyleriyle birlikte buldukları Ulu Kağan'ın yanına gittiler. Büyük bir saygıyla önünde diz çöküp yere uzanmaya varana kadar karşısında eğilip alçakgönüllülük gösterdiler."

Her şeye muktedir olan Moğol hükümdar karşısında yere kapanıp "Ulu Kağan kalkıp dik durmalarını söyleyip, onları onurlu biçimde ağırlayana, büyük bir sevinçle onlar adına ziyafet düzenleyene" dek saygılı fakat endişeli bir sessizlik içinde beklediler. Kubilay Han hevesli bir şekilde Niccolò ve Maffeo ile Moğol sarayında olmadıkları yıllar boyunca "hayatları ve onu nasıl idame ettirdikleri hakkında" sohbete koyuldu: "İki kardeş, onu sağlığı ve kuvveti yerinde bulmalarından itibaren çok iyi olduklarını söylediler."

Bu girizgâhtan sonra Kubilay Han, "Papa ile" kardeşlerin "ne alışveriş" yaptıklarını öğrenmek istedi. Marco, Niccolò ve Maffeo için "en

çok, büyük ve uzun süreli yorgunluklarına ve atlattıkları büyük tehlikelere hayret eden hükümdar ve tüm beyler tarafından büyük ve uzun bir sessizlikle dinlenerek, harika bir anlatım gücü ve sırayla, iyice ve ustalıklı bir şekilde bütün yaptıklarını ona anlattılar" der. Anlatacakları sona erdiğinde, Akka'dan Hanbalık'a kadar yanlarında taşıdıkları papalık belgelerini Kubilay'a sundular. Moğol lider bu insanüstü görevi yerine getirirken gösterdikleri "gayreti" övdü. Fakat dahası vardı.

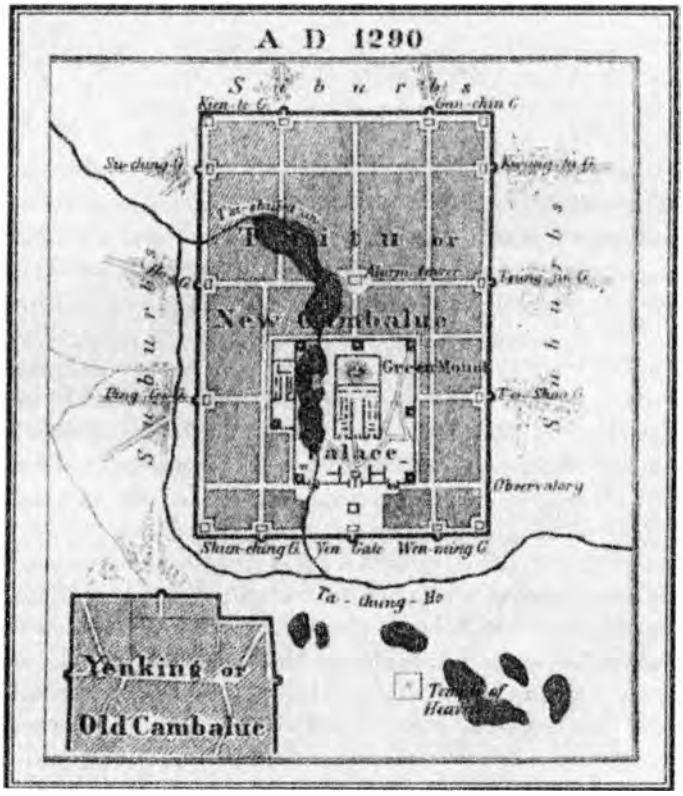
Venediklilere özgü süslü bir konuşmayla, "çok istediği, Kudüs'teki Efendimiz Mesih İsa'nın kabrindeki kandilden getirdikleri kutsal yağı ona verdiler". Elde edilmesi çok zor olan armağan istenilen etkiyi gösterdi. Kubilay Han sihirli maddeyi "büyük sevinçle" aldı, "çok değer vererek, büyük saygı ve hürmetle saklanmasını buyurdu, ilelebet hiçbir şey bundan daha kıymetli ya da makbul değildi".

Sonra sıra genç Marco'ya geldi. Babası ve amcası resmi şekilde genç adamı Moğol liderle tanıştırdılar. "Ulu Kağan çok harika ve soylu görüntüsüyle genç bir bekâr olan Marco'yu gördüğünde onun kim olduğunu sordu" denir okuyucuya: "Babası Efendi Niccolò, 'Efendim,' dedi, 'bu benim, bu dünyada sahip olduğum en değerli şey olarak, büyük tehlike ve tantanalarla öylesine uzak diyarlardan hizmetkârınız olarak size sunmak için getirdiğim oğlumdur ve de sizin kulunuzdur.'" Babası az önce onu Kubilay Han'ın hizmetine adadığı için, durumun öneminin yanı sıra, resmiyeti ve mahremiyeti sebebiyle de gencin yanaklarının yandığı hayal edilebilir.

"Hoş gelmiş" dedi Ulu Kağan, "çok memnun oldum".

İKİNCİ KİTAP

ASYA

7. Bölüm

Evrenin Hâkimi

O kubbe ki gökte olacaktı yeri,
O güneşli kubbe! O buzdan mağaralar!

Kubilay Han'ın onayını kazanmak genç Marco'nun hayatındaki dönüm noktasıydı; bundan böyle büyüklerinin gölgesinden çıkıp kendi başına bir adam olarak ortaya çıkacaktı. Hayat dolu, maceracı mizacı ile imparatorla ve imparatorlukla mükemmel uyum yakaladı. Demek ki yeryüzündeki en büyük hükümdar, gizemli Batı'dan gelen, keskin gözlem gücüne sahip bu genç seyyahta umut görmüştü. İkisi birlikte Marco'yu Venedik'ten kalma zincirlerinden kurtarırlarken, hanın nüfuzu altındaki Marco tarihte hatırlanacak bir seyyaha dönüşmeye başladı. Marco ve Kubilay Han on yedi yıl boyunca efendi ve hizmetkâr, hoca ve talebe, hatta baba ve oğul olarak en sıradışı ortaklığı gerçekleştirdiler.

Kubilay Han'ın kendisine "büyük lütuf" göstererek onu "diğer şerefli aile mensupları arasına" almasını, "saraydaki herkes tarafından kendisine büyük itibar ve kıymet gösterilmesi bu sebeptendi" diyerek açıklar Marco. Buna karşılık genç Venedikli alışılmadık ev sahiplerini incelemeye koyuldu. Kendine has alçakgönüllülük barındırmayan üslubu ile "Bu genç, Ulu Kağan'ın sarayında kalırken ... çok seçkin zekâsıyla, Tatarların âdetlerini, dillerini, alfabelerini ve okçuluğunu hepsinin gözüne bir mucize gibi gözükecek kadar iyi öğrendi" der. Çok geçmeden "birkaç dil, dört farklı alfabe ve yazı" öğrenmişti. Böyle donanımlı olunca da Kubilay Han'ı belki de hanın kendisini tanıdığından daha iyi tanır hale gelecek, ona Batılı zihniyette her daim yer edindirecekti.

Kendinden önceki ataları gibi Kubilay Han da Avrupalılar için bir insandan ziyade şeytani bir güçtü; Marco ise Moğolların liderine bariz şekilde merak ve hayranlıkla karışık bir saygı duymasına rağmen ona bir insan sıfatı kazandırma -bizzat geleneklere karşı çıkan bir davranış- gayretindeydi.

"Kubilay Han denilen büyük hükümdarlar hükümdarı şöyledir" diyerek başlar Marco, "ne çok ufak-tefek, ne çok iridir, orta boylu, sağlam ve ince yapıdadır. Çok güzel bir teni vardır, hatları tüm yönlerden iyinin de iyisidir. Gül gibi beyazlı kırmızılı bir yüzü vardır; gözler siyah ve güzeldir; burnun şekli ve duruşu iyidir." Tasvir bir miktar idealleştirilmişti; han olgunluk dönemine ait portrelerinde bariz şekilde şişman ve gerdanı kat kat halde ama hâlâ etkileyici olan asil bir görünümle resmedilir.

Bu saygıdeğer şahsiyet karşısında kendini kaybeden Marco onu yüceltilmiş ifadelerle tasvir ediyordu. Daha sonra abartmadan, "Kağan unvanı 'Büyük Hükümdarlar Hükümdarı' anlamına geliyor ve bu Ulu Kağan'ın ister halk, ister toprak, isterse hazine bakımından bugün dünyadaki en kudretli insan olduğu herkesçe bilinmesi gerektiğinden, bu unvanı kesinlikle hak ediyor" der, "onun doğrudan Cengiz Han'ın imparatorluk sülalesinden geldiğini de bilmelisiniz. ... O bütün Tatarların altıncı Ulu Kağan'ıdır." Polo kafilesini Hanbalık'a ikinci ziyaretlerinde kabul ettiği zaman altmışlı yaşların başında olan Kubilay Han, son yıllara kadar tehlike dolu bir hayat sürmüş ve doğumsal rastlantı sebebiyle olduğu kadar, savaş meydanındaki kurnazlığı ve cesaretiyle de han olmuştu.

Kubilay Han, Cengiz Han'ın dördüncü oğlu Tuluy ile geleceğin imparatorunun cömert karakterinin oluşumunun asıl sorumlusu Sorgotani Beki adında dikkat çekici bir kadının çocuğuydu. Sorgotani çocuğunu kocasının yokluğunda büyüttü ve ona yetişkinlikteki hayatını belirleyecek olan mistik, herkesi kucaklayan bir ruh aşıladı.

Tuluy'un içerek kendisini öldürmesinden sonra Sorgotani bağımsızlık ruhunu ortaya çıkardı. Tuluy'un ağabeyi Ögedey'den gelen evlilik teklifini başkalarının ortasında küçümseyerek reddedip çocuklarının geleceği adına nüfuz sahibi kişilerle görüşmeler yaptı. Siyasete karşı doğuştan yeteneği ve gösterişsizce kendi kaderini tayin edişi ona karşı büyük hayranlık kazandırdı. Yahudi bir hekimin oğlu olup, kendisi piskopos ve İncil tefsircisi olan çağın bilginlerinden Suriyeli Bar Hebraeus*, Sor-

* Bilinen diğer adı Abû'l Farac olan Malatya doğumlu Bar Hebraeus'un babası da dönemin ünlü hekimlerinden Harun'dur (asıl adıyla Aaron). Bar Hebraeus'un da tıp eğitimi almış olması sebebiyle bazı kaynaklarda kendisinden hekim olarak bah-

gotani hakkında "Bir tane daha böyle bir kadın görecek olursam, kadın cinsinin erkeklerden çok daha üstün olduğuna inanacağım" demişti.

Sorgotani bir Nasturi Hıristiyandı, bunun neticesinde de Kubilay Han'ın Hıristiyanlığa duyduğu takdir, onu kötüleyen Avrupalıların tahmin edeceğinden çok daha fazlaydı. Marco dahil herkes Sorgotani'nin Hıristiyan olduğunun farkındaydı; Marco da Sorgotani'nin bu yüzden hükümdarların en egzotiği olan oğluyla bazı ortak görüşleri olduğuna inanıyordu. Ancak Kubilay Han'ın annesi, ilan edilmiş inancının akla getirdiğinden çok daha incelikli bir ruhani hayat sürdürüyordu. Dini hoşgörüyü kısmen inancından, kısmen de siyasi sebeplerle bilfiil destekliyordu. Ailesi tarafından yönetilen halkın desteğini almak için Budizm, Taoizm ve İslamiyetin hepsini birden kucaklıyordu. Hıristiyan olsa da camilere ve Müslüman medreselerine cömert bağışlar yaptı. Kubilay'ı bir Moğol gibi avlanmayı öğrenmesi için teşvik ettiği gibi, Moğollar tarafından benimsenen birçok dilden biri olan Uygurcayı öğrenmesinde de ısrar etti.

Sorgotani, iyi niyetle yönettiği Çin'in kuzey vilayetinin işlerinin idaresinde de benzer şekilde açık fikirliydi. Çin'i kontrolleri altına alma konusunda karşılaştıkları en büyük zorluklar arasında iki zıt yaşam biçimi vardı: Bunlar Çinli çiftçilerinkine karşı Moğol göçerlerinkiydi. Sorgotani, toprağın sınırsız ve genellikle kullanım dışı olduğu varsayımına dayanan göçer yaşam tarzını benimsemeye zorlamaktansa Çinlilerin atalarından devraldıkları tarımsal hayat tarzı doğrultusunda yaşamalarına müsaade etti; Moğollar açısından sonuç, vergi gelirlerinde memnuniyet verici bir artıştı.

Kubilay, annesinin Çin vilayetlerini yönetirken sergilediği yaklaşımın yenilikçi yönlerini miras aldı. Tebaasının kendisiyle işbirliği yapmasını sağlayan ve ekonomik uyumu temin eden çoktanrıcılığı sahiplendi. Fakat genç bir adam olarak yurdundan fazla uzaklaşmıştı, ayrıca Moğol idareciler vilayetleri çok baskıcı bir şekilde yönetiyorlardı. Çinli çiftçilerin hassas aile yapılarını bozarak onları başka bölgelere yerleşmeye

---

sedilmektedir. Özgün metinde Sorgotani'ye Bar Hebraeus tarafından söylenildiği belirtilen söz, gerçekte o dönemin şairlerinden birine aittir ve Bar Hebraeus tarafından alıntılanmıştır. Söz konusu dizenin birincil kaynağı Bar Hebraeus'un kendi yazdığı kronografidir ve Türkçe'ye iki cilt halinde *Abû'l Farac Tarihi* ismiyle tercüme edilmiştir-ç.n.

zorladılar; ceza niteliğinde vergiler uygulayıp Çinli işgücünü ellerinden geldiğince sömürdüler. Moğolların bu ölçüsüzlükleri Kubilay Han tarafından fark edilinceye kadar çok sayıda Çinli bölgeyi terketmişti.

Kubilay, Moğol vergi görevlilerini "barış görevlileri" dediği Çinli denkleriyle değiştirerek dengeyi düzeltmeye çalıştı. Zamanla yönetiminde daha fazla Çinliye yer verirken 1250 yılı itibariyle, iltica edenlerden bir kısmı Moğol idaresine şartlı rıza göstererek geri dönmüştü.

İmparatorluğun yönetimi konusunda yabancılara itimat eden Kubilay Han, giderek Moğollar arasındaki en az Moğol hükümdar haline geldi; Moğollar onu sık sık Moğol alışkanlıklarını terk etmekle ve tüm tezahürleriyle -dil, giyim, din (yani Budizm) ve devlet- birlikte Çin medeniyetine sahip çıkmakla eleştiriyorlardı. Suçlamalarda biraz haklılık payı vardı çünkü her türden geçmişe sahip danışmanları işe alıyordu. Hay-yün adında bir rahip Çin Budizmi üzerine Kubilay'a ders verdi. Rahip, Kubilay'ın ikinci oğluna "Gerçek Altın" anlamına gelen Çince bir isim olan Cın-cin [pinyin: Zhenjin-e.] adını verdi. Diğer Çinliler de rahibi takip ederken, genç Moğol lider çok geçmeden Konfüçyüsçülük üzerine eğitim aldı. Türki Uygurlar, Müslümanlar ve Nasturi Hıristiyanların hepsi sarayında görünmeye ve çeşitli makamlara gelmeye başladılar. Bir anlatıma göre Kubilay, böyle apayrı geçmişlere sahip kırk danışmandan oluşan bir kurula güvenerek kararlar alıyordu. Yıllar sonra, Kubilay Han'ın İpek Yolu'na meydan okuyarak sarayına varan Müslümanlar ve Avrupalılardan Moğollara hizmet etmelerini istemesinden doğal bir şey yoktu. Zamanla tebaasını dört ana katmana ayırdı. Başta gelen Moğollar en yüksek görevlere getirildiler. Onları, İran ve Ortadoğu'dan gelenler kastedilerek Renkli Gözlü İnsanlar denilenler takip ediyordu. Sonra Kuzey Çinliler ve en sonda da Güney Çinliler vardı ki bunlar sayıca en fazla ancak nüfuzu en az olan iki gruptu.

Kubilay Han, Çin'in saray hayatının detaylarını iyice öğrense de sökülebilir ev, avcılık, binicilik ve fetih konularında kökleşmiş Moğol usullerini sürdürdü. Bazen seçkin Çinli danışmanlarına çok bel bağlamış olmaktan korkarken, Budistlerin ve Konfüçyüsçülerin diğer hanedanların sonunu hızlandırıp hızlandırmadığına yönelik şüpheleri olduğu kulağa geliyordu. Çinceyi akıcı konuşamaması dört yanında olan Konfüçyüsçülerle uzun uzadıya sohbet etmesine mani oluyordu; ona Konfüçyüs öğ-

retisini öğretmek isteyenlere karşı Moğol bir tercümana bel bağlıyordu. Dünyayı birleştirmeye uğraşıyordu ama kendi şartlarıyla.

Kubilay yükselen genç bir hükümdar olarak, her biri eşlerinden biri tarafından yönetilen dört ayrı eve bakıyordu. İkinci karısı Çabi, hem diğer sebeplerin yanı sıra tebaası arasında popülerliği, hem de kocası üzerindeki dikkat çekici etkisi bakımından diğerlerini gölgede bırakıyordu. Kubilay Han'ın yirmi beş yaş civarında olduğu 1240 yılında ya da kısa süre öncesinde evlenmişlerdi. Tibet Budizmine bağlı olan Çabi mücevherlerini Budist manastırlara bağışladı ve çok geçmeden Kubilay'ı da aynı şekilde Budizme geçmeye teşvik etti.

Kubilay Han, otoritesinin gücüyle bütün farklılıkları -din, dil ve diğer- aşabileceğine inanarak Moğol İmparatorluğu içerisindeki müttefiklerini güçlendirmeye çalıştı ve yavaş yavaş bir lider olarak azmini kanıtladı. 1252 yılında Güneybatı Çin'deki vilayetlerin fethedilmesinde ağabeyi Mengü'ye destek verdi. Kayıtlar, üç yıl içinde ünlü bir Çinli bilgini Çin dili ve bilimlerinin Moğol çocuklara öğretilmesi için okullar kurmak üzere görevlendirdiğini gösterir. 1256 yılında Moğol İmparatorluğu'nun başkenti olmaya uygun bir yer seçmek üzere bir başka saygın Çinli bilgin Liu Bing-cong'u tayin etti. Seçimi Şang-tu [Xanadu], (Batılılara son derece romantik ve çağrışımsal gelen fakat kışlık başkent Hanbalık'ın kuzeyinde bulunduğu için sadece "Yukarı Başkent" anlamına gelen bir isim) oldu.

Mengü'nün 1259 yılı Ağustos ayındaki ölümü Kubilay'ın yükselişinin yolunu açtı. Moğol beyleri Mayıs 1260'ta yeni liderlerini seçmek için yapılan bir toplantı olan kurultayı topladılar. Yaptıkları müzakereler Kubilay'ın "Ulu Kağan" makamına seçilmesiyle sonuçlandı. Kırk beş yaşındaydı.

Kubilay'ın seçilmesinden bir ay sonra, küçük erkek kardeşi Arık Buka (Arık Böke) kendisinin de aynı şekilde "Ulu Kağan" ilan edilmesi için bir grup muhalif Moğol beyinden destek aradı. Arık Buka, Karakurum'daki kalesinden Kubilay Han'ı ve ona sadık kalan bölünmüş durumdaki taraftarlarını mahvetmeye ant içti. Rakibinin niyetlerini öğrenen Kubilay Çin'in merkezinde sürdürdüğü askeri harekâtı askıya alıp, otoritesine karşı yapılan bu meydan okumayı püskürtmek için bir yol

bulmak üzere komutanlarına danıştı. Onlar da Moğol birliğinin menfaati için Kubilay'a yeni bir seçime gitmesini tavsiye ettiler. Atanmış halef olarak, ailenin tüm üyelerinin ve önde gelen beylerin seçimini kabul etmeye mecburdu. Oylama sonuçları karışıktı; rakiplerden her biri, yıllardır rekabet halindeki Moğol beyleri ile onların taraftarları arasındaki çekişmeye zemin hazırlayan sadık taraftarlarının desteğini aldı.

Kubilay konumunu pekiştirmek için Çin'de egemen olan, hükümdarı Kubilay Han'a hizmet etmeyi ve her yıl 200.000 ons gümüş ve 200.000 boy ipek olmak üzere cömert bir vergi ödemeyi taahhüt eden Song hanedanıyla bir pakt kurdu. Çinli danışmanlarının tavsiyesi üzerine, onlara uygulayacağı vergi oranlarının Çin karşıtı rakibininkinden daha düşük olacağını garanti ederek Çinli halktan destek ararken, kendisini kıyafet ve adap bakımından Çin imparatorlarıyla özdeşleştirmek için elinden geleni yaptı. Destek arayışları işe yaradı fakat Arık Buka Orta Asya'da veya zayıflık tespit ettiği yerlerde Kubilay Han'ı rahatsız etmeyi sürdürdü.

Sonu gelmeyen çatışma hali Arık Buka'nın ordusuna büyük zarar verdi. Hastalık, firar ve kıtlık askerlerinden birçoğunu alırken; Arık Buka, 1264 yılı itibariyle Kubilay Han'a teslim olmaktan başka seçeneği olmadığına karar verdi. Arık Buka, Şang-tu'ya gelerek kardeşinden af diledi. Yakın zamana kadar ölümüne düşman olan iki kardeş kucaklaştılar ve söylenene göre, Kubilay Han nazikçe onun gözlerindeki yaşları sildi.

Kubilay Han bilinen merhametini göstererek Arık Buka'yı ve taraftarlarını cezalandırmaktan kaçındı. Bunun yerine, çok daha güçlü önlemler alması için ısrar eden çoğu beyi kızdıran bir önlem olarak, erkek kardeşini bir yıl boyunca huzuruna kabul etmedi. Kubilay Han taraftarlarını sakinleştirmek için de Arık Buka'yı ayaklanmaya teşvik edenleri ortaya çıkarmak üzere bir tahkikat yaptırdı. En sonunda Bolgay adındaki bahtsız eski danışman üzerinde karar kıldılar. Kubilay Han, Bolgay'ın yanı sıra Arık Buka'nın başka dokuz şanssız taraftarının da idam edilmesini emretti.

1266 yılında Arık Buka eceliyle öldü; son hastalığına dek turp gibi olduğundan, Kubilay Han'ın yolunu açmak için zehirlenmiş olabileceği şüphesi doğdu fakat hiçbir kesin suç kanıtı ortaya çıkmadı. Kubilay, önem bakımından daha düşük konumdaki hanlardan aldığı destek isteksiz de olsa, şimdi nihayet tek "Ulu Kağan" olarak hüküm sürüyordu. Marco Polo gibi yabancılara birleşik bir Moğol hiyerarşisini yönetiyor-

muş gibi gözüküyordu ancak gerçekte imparatorluk üzerindeki gücü yabancıların zannettiğinden daha belirsizdi; şans ve kaderin neticesinin, askeri güç veya farz edilen üstünlük kadar etkili olduğu bir belirsizlikti bu.

Kubilay imparatorluğuna çok kapsamlı değişiklikler getirdi. Hükümdarlığının ilk yılı olan 1260'ta Çinlilerin bakır, altın ve gümüş sikkelerinden vazgeçip, yerine kâğıt para kullanmasını emretti. Ayrıca, Çinlilerin dokuzuncu yüzyıldan, hatta belki daha öncesinden beri dolaşımda olan kâğıt parasını Moğol emsaliyle değiştirdi. Çok geçmeden birisi ipek, diğer ikisi gümüş katkılı üç çeşit Moğol parası Çin'i istila etti. Çinlilerin karşı koymasına rağmen deneme başarılı oldu.

Moğolların Çin modellerine dayalı ve Batılı emsallerinden çok ileride olan mali politikaları ve teknolojisi, Venedik'te geçerli olanlara hiç benzemeyen mali kavramları anlamaya çabalayan Marco'yu hem etkiledi hem de şaşırttı. *Seyahatler* kitabında, Kubilay Han'ın Hanbalık'taki darphanesinin yarattığı harikaları metheder. Marco, darphanenin servet üretimi için verilmiş bir izinden yararlandığını kastederek, "Öylesine donatılmış halde ki büyük hükümdar simyacılığı [kusursuzca] öğrenmiş" der.

Marco, kâğıt parayı bilmeyen Avrupalıların faydalanması için Kubilay'ın darphanesindeki para basma yöntemini açık bir şekilde resmeder: "İpek yapan kurtçukların yapraklarını yediği dut ağaçlarının kabuklarını ve kabuk ile ağacın kerestesi arasındaki ince katmanı adamlarına toplatır." O katmandan "kâğıt tabakalar gibi tabakalar çıkarılır. Renkleri tümüyle siyahtır." Çeşitli değerde tutarlara karşılık gelen kareler halinde kesildikten sonra, "aksi takdirde hiçbir şekilde harcanamadıkları için bu kâğıt tabakalarının hepsi büyük hükümdarın damgası ve mührüyle mühürlenir." Ayrıca her tabakaya elle olmak üzere bir yetkilinin daha damgası vurulur, "sahtesini yapan olursa cezalandırılırdı". Bu para biçiminde harika olan, "ona hiçbir maliyeti olmaksızın [Kubilay'ın] her yıl bunlardan dünyadaki tüm hazinelerin bedelini ödeyebileceği kadar çok miktarda basmasıydı".

Marco Kubilay Han'ın kâğıt parasının kullanışlılığını ve etkinliğini şüpheci Avrupalı okurlarına öğretirken bu konuda kendisini de ikna etmeye çalışıyordu. Şöyle yazar: "İdaresi altındaki tüm insanlar ve bölgeler bu kâğıt paraları memnuniyetle kabul ediyorlar çünkü nereye gitseler

her türlü malın, incinin, kıymetli taşların, altının, gümüşün bütün ödemelerini bunlarla yapıyorlar; bunlarla her şeyi satın alıp ödemeleri de size anlatmış olduğum kâğıt paralarla yapıyorlar." Aynı derecede etkileyici şekilde, kâğıt para tabakaları "o kadar hafif ki, değeri on altın bezanta denk gelen kâğıt paranın ağırlığı bir bezant kadar bile tutmuyor".

Kubilay Han reform yapmaya olan tutkusu dahilinde Çin'deki teamüllerden keskin bir şekilde ayrılarak, sarayında zanaatkârları, esnaf, tüccar ve satıcıları ağırlıyordu. Ortadoğu'dan gelen Müslümanlar yanlarında baharatlar, develer ve halılar getiriyordu. Tüccarlar da lüks ipek ve vernik, bunun yanı sıra çoğu Müslümanın zevkine hitap edecek şekilde tasarlanmış gergedan boynuzları ve tütsüler getiriyordu.

Kubilay Han'ın hazinesi bu ticari faaliyetlerden muazzam kazanç sağladı. Moğol devleti son derece düşük faiz oranlarıyla Moğol soylularına borç veriyordu. Marco'nun gözlemlediğine göre, Kubilay Han yönetimi, ne tür bir ticari işlem içerdiğine bakmaksızın, tüccarların genellikle değerli sikkeler, bazen de kıymetli taşlar şeklinde olan kendi paralarını Moğol kâğıt parasına çevirmelerini şart koştu: "Yıl içinde birçok kez tüccarlar yanlarında incilerle, kıymetli taşlarla, altınla, gümüşle ve diğer şeylerle, altın ve gümüş giysilerle gelirler ve bu tüccarlar bu şeylerin hepsini büyük hükümdara verirler. Büyük hükümdar getirdikleri bu şeylere bakıp, biçtikleri değerde tüccarlara ... size anlattığım o tabakalarla ... ödeme yapılması için on iki bilginini çağırır." Şayet "birisi bu tabakaları yırtılıp çürüyecek kadar uzun süre saklamışsa, o zaman bunlar darphaneye alınır, yeni ve temizleriyle değiştirilirler."

Marco kâğıt paranın gerçek bir değeri olabileceğine inanmanın zor olduğunu düşünmesine rağmen, esnek ve uygulanabilir ekonomik sistemin temeli işlevi gördüğünü ve Moğol İmparatorluğu'nun ekonomik etkisini uzak mesafelere yaydığını, söylemekten hoşlandığı şekliyle, kendi gözleriyle gördü. Kâğıt para Marco'ya roketlerden veya dev mancınıklardan daha güçlü ve dinden daha ikna edici bir buluş gibi geldi. Hatta Kubilay Han'ın gizli fetih silahı olarak bile düşünülebilirdi.

Kubilay hükümdarlığı boyunca eşsiz bir servetten faydalandı: Birleşik bir Moğol İmparatorluğu'nun imparatoriçesi olmaya özlem duyan ve Moğollar arasındaki iç çatışmadan dolayı kapana kısıldığında tüm

enerjisini kocasını ayakta tutmaya adayan esas karısı Çabi. Song hanedanıyla yaptığı savaşları bırakıp, tahtını savunması için onu çağıran da Çabi'ydi. Başkenti çevreleyen Çinlilere ait tarım arazisinin Moğol atları için otlağa çevrilme planından Kubilay Han'ı vazgeçmeye ikna etmesi için Liu Bing-cong'a ısrar eden de oydu. "Siz Çinliler akıllısınız" dedi Liu Bing-cong'a, "Siz konuştuğunuzda imparator dinliyor. Neden onu uyarmıyorsunuz?" Danışman bir kez rica edince, Kubilay Han fikrini değiştirip Çinlilerin tarım arazisini bıraktı.

Sarayda kılık kıyafet modasını belirleyen Çabi'ydi. Sadeliğiyle bilinen biri olarak ıskartaya çıkarılmış hayvan derilerini toplayıp ipe dizerdi, diğer kadınlar da çok geçmeden örnek alıp onun gibi yaptılar. Çin'in güçlü güneşinden koruma sağlaması için bir siperlik ekleyerek Moğolların geleneksel miğferinin yeniden tasarlanması görevini üstlendi. Savaşta giyilmek üzere kolsuz bir asker ceketi bile tasarladı.

Pratik meseleler haricinde, beş yüzyıl önce Tang hanedanı zamanında hükümdarlık yapan Çin İmparatoru Day-dzung'a duyduğu hayranlık da kocasıyla ortaktı. Çinliler tarafından benimsenişini pekiştirmenin yolu olarak kendisini bu saygıdeğer şahsiyetle alenen özdeşleştirmesi için Kubilay'ı cesaretlendirdi. Kubilay, Çinlilerin gözündeki konumunu ve popülerliğini kısmen Çabi'nin önerisi ve gösterdiği örnek sayesinde ve büyük ölçüde taklit sonucunda muhafaza etti.

Kubilay'ın yönetim tarzı, devlet ilkeleriyle ilgili rehberlik eden Konfüçyüsçü bilgin Cing Hav tarafından ortaya konulanlar başta olmak üzere artan biçimde Çinli yaklaşımları yansıtıyordu. Kubilay yine de Moğolların özgün âdetlerine sadık kaldı. Konfüçyüsçülerin ısrar ettiği gibi devlet görevlilerini seçmek için sıkı memuriyet sınavları uygulamak yerine, kendi tercih ettiklerini atama hakkını saklı tuttu, böylece yönetiminin günlük işleyişinde Çinlilere fazlaca bağımlı olma riskine girmedi. Kubilay bu yolla yerleşik Moğol mirasını sürdürürken, hanedanının Çin'de hâkim olan kural ve geleneklere uyum sağlamasını amaçlıyordu.

Kubilay Han çekişen talepleri birbiriyle uyuşturma konusunda o kadar ustalaştı ki her şeyin ve herkesin, bütün evrenin hâkimi olabileceğine inandı. Hiçbir zaman bu büyük amacına tam olarak ulaşamadı; İran ve Rusya gibi Moğol kaleleri doğudaki Ulu Kağan'a sözde bağlılık göstermelerine rağmen özerklik istediler. Daha kötüsü; Song hanedanını ve Çin'in en gelişmiş ve en güzel manzaralara sahip bölgesi olan

Göller Bölgesi'ndeki büyük ganimet Hangcov [pinyin: Hangzou-ç.]. başta olmak üzere en zengin şehirlerini "huzura kavuşturma" operasyonunu başarıyla devam ettirdiği Çin'deki zeminini (son derece geniş ve zengin bir zemindi) güçlendirse bile, parçalanma sürecinde Moğol İmparatorluğu'nun başında o vardı.

Marco kendisini işte böyle büyüyen bir imparatorluğun içinde buldu. Dillere yatkınlığıyla onu "bazı önemli devlet meselelerinde bir ulak olarak" yollayan Kubilay'ın takdirini kazandı. Marco'nun ilk durağı şuydu: Hanbalık'tan altı aylık seyahat mesafesinde Karagian diye andığı bir şehir.

Genç elçi görevine hazırlanmak ve diğer ulaklar arasından sivrilmek için çok özen gösterdi. Moğol hükümdarlığının sınırları içinde yaptıkları seyahatlerden sonra bu ulaklar Kubilay Han'a dönüyor fakat "gittikleri ülkelere dair farklı haberler veremiyorlardı". Kubilay'ın hayal kırıklığı içinde ulaklarını "aptallar ve cahiller" şeklinde payladığını, "onları gönderme sebebi olan meseleleri dinlemektense, o yabancı ülkelere ait yeni şeyleri, âdetleri ve teamülleri duymayı yeğlediğini" söyler Marco; "dolayısıyla, bütün bunları iyi bilen Marco o göreve gittiğinde, dönüşte [Kubilay'ın] dileğini gerçekleştirmek için bütün dikkatini gidiş gelişlerinde ülkeler hakkında duyduğu ve gördüğü bütün yenilikleri ve bütün garip şeyleri not edip yazmaya verdi". Seyyah ve hikâyeci Marco Polo böylece doğacak ancak kendini öyle yüceltip övecekti ki diğer İtalyanlar tarafından eşit oranda hayranlık ve küçümsemeyle Il Millione*, "Milyon" olarak adlandırılacaktı.

O ise tersine kendisini işine bağlı bir elçi ve tarihçi olarak görüyordu: "Efendi Marco'nun gördüğü, yaptığı, iyi ya da kötü karşılaşıp yazdığı ve böyle anlattığı her şey hükümdarı içindi." Bu saha notlarından hiçbiri günümüze kalmadı ancak Ceneviz'de hapisken *Seyahatler*'in derlenmesinde faydalı olacaklarını düşünerek bunları oraya getirttiğine inanılıyor. Ayrıntılar ise hafızasına kazılıydı.

Marco anlattığı ücra ve gözlerden ırak dünyaları okuyucularının hayalinde canlandırılabilmesi konusunda beklenmedik bir beceri gösterir-

* *Seyahatler* kitabının yaygın kullanılan İtalyanca başlığı olan Il Millione, kitabın milyonlarca yalan içerdiği anlamında Marco Polo'ya atfen kullanılmaktadır-ç.n.

ken, bu dünyaların onlar açısından hem muhteşem, hem de anlaşılır görünmelerini sağlayarak yaptı bunu. Ona görev veren ilk editörü Kubilay, onun ilk ve en önemli okuyucusu ve nihayetinde en merak uyandıran konusuydu. Marco ikisi arasındaki gidip gelişlerin nasıl işe yaradığını anlatırken hikâye anlatmaktaki başarısından ötürü kendi kendisinden nasıl etkilendiğini laf arasında açığa vurur: "Marco görevinden döndüğünde Ulu Kağan'ın huzuruna çıkarak gönderildiği görevle ilgili tüm olup biteni aktardı. Ardından bütün yenilikleri ve yolda gördüğü her şeyi, daha önce gönderilmiş olan diğer elçilerin âdet edindiğinin ötesinde, o kadar iyi ve usturuplu bir şekilde anlattı ki Ulu Kağan ve bütün beyleri çok memnun kaldı; onu duyan herkes çok şaşırdı, müthiş algısı ve sahip olduğu büyük erdemlerden dolayı takdir etti."

Sahip olduğu tuhaf algılama yeteneğinin farkında olan Marco kendisini bolca över: "Bu soylu genç, insani olmaktan ziyade ilahi bir anlama yetisine sahip gibiydi." Moğol sarayının her yerinde "soylu gencin anlattığı mesellerden daha mükemmeli olmadığından bahsedilirken, kendi aralarında 'Eğer bu genç uzun yaşarsa mutlaka yüksek algılama gücüne sahip, müthiş yiğit bir adam olur' diyorlardı". Bu onayla derin bir nefes aldı: "Bu görevden başlamak üzere ona bir genç değil, yetişkin bir adam olarak saygı gösterdiler ve o zamandan itibaren sarayda, kitabımızın da ileride yapacağı gibi, Efendi Marco Polo olarak anılır oldu ki sahip olduğu erdem ve bilgelikle Efendi Marco'dan çok daha değerli bir ismi hak ediyordu. Akıllı ve tecrübeli olduğu da hakikaten çok doğrudur."

Kubilay Han'ın beylerine Marco'nun sık sık kendisini övmesinden gına geliyordu. Anlaşılamaz bir biçimde liderlerinin sevgi ve şefkatine mazhar olan yabancı bir dalkavuk olarak görüyorlardı onu. Marco sarayda sebep olduğu kıskançlığın farkındaydı. Ulu Kağan "kendisini o kadar yakınında tutuyordu ki bütün beyler buna güceniyordu".

Cengiz Han'ın tahtının varisi olarak Kubilay da ruhani âlemden başlamak üzere onun "evrenin hâkimi" olma hedefini sürdürüyordu. "Aynısını Müslümanların, Yahudilerin ve putperestlerin en büyük bayramlarında da yapıyor" diye açıklar Marco ve şöyle devam eder: "Sebebi sorulunca, Kubilay Han 'Tapılan ve herkesin hürmet gösterdiği dört peygamber var. Hıristiyanlar tanrılarının İsa olduğunu, Müslümanlar Muhammed, Yahudiler Musa, putperestler ise bir put şeklinde gösteri-

len ilk tanrı olan Sagamoni Burcan [Budha] olduğunu söylüyorlar. Ben dördüne birden saygı ve hürmet duyuyorum' dedi."

Kubilay Han'ın söz ettiği dört inanç arasında elbette büyük farklar vardı, bazı açılardan bırakın mukayese edilmeyi, birbirlerine uyumlu bile değillerdi. Moğollar tanrıların bol olduğu, dini hoşgörüye dayalı şamanistik bir evrenbilimi desteklerken, Müslümanların İslam inancı tereddütsüz biçimde tek tanrılıydı. Bu dinsel farklılıkların arkasındaysa üstüne köprü kurulamayacak bir kültür uçurumu kendini belli ediyordu. Ticarette başarı sağladıkları şehirlerde kök salarak Asya'nın bir ucundan diğer ucuna hızla yayılan Müslümanlar son derece şehirliydiler. Göçer Moğollar ise şehirlerden nefret ediyor, yollarının üzerindekileri de tahrip ediyorlardı. Başkent Karakurum'da bile Çinli, Avrupalı ve Müslüman halk içeride sürü gibi bir araya toplanırken; Moğollar surların dışında, açık steplerde yaşarlardı.

Kubilay Han farklılıkları önce kabul ederek, sonra da onları dengeleyerek yönetiyordu. Han her tarafını saran ve hızla yayılmakta olan Budizmle kendini rahat hissetmesine rağmen, kendi nazarında Hıristiyanlığın bu dinlerin hepsinden önce geldiğine Marco'yu ikna etmişti. "Ulu Kağan Hıristiyan inancının daha doğru ve daha iyi olduğuna inandığını gösterdi" diye ısrar eder Marco, "çünkü pür erdem ve kutsallıktan başka hiçbir şey emretmediğini söylüyor".

Marco'nun babası ve amcası "Papa'nın elçileri" rolleri ile Kubilay Han'a sık sık malum soruyu sordu: Eğer Hıristiyanlığı seçtiyse neden diğer tüm inançları reddedip, kendisini bir Hıristiyan olarak ilan etmiyordu?

"Kendimi bir Hıristiyan yapmamı nasıl istersiniz?" diye sordu han. Kendi açısından Hıristiyanlık birçok inançtan bir tanesiydi sadece, ayrıca imparatorluğunda hiç etkili değildi. Sarayındaki büyücülerin etkisi bile daha çoktu. "Bu taraflardaki Hıristiyanların çok cahil olduğunu, bu yüzden de hiçbir şey yapmadıklarını ve güç sahibi olmadıklarını görüyorsunuz" der Kubilay, "ayrıca bu putperestlerin ne isterlerse yaptıklarını görüyorsunuz; masaya oturduğumda, ... hiç kimse elini sürmeden salonun ortasındaki kadehler bana içi şarap ya da içecek dolu geliyor, ben de içiyorum. Fırtınayı hangi yön hoşlarına giderse o yöne gönderiyor ve birçok harika şey yapıyorlar, ayrıca bildiğiniz gibi putları onlarla konuşup, istedikleri her şeyi önceden haber veriyor". Hıristiyanlık ise bu ikna edici şamanistik uygulamaların aksine, burada-şimdi anlayışın-

dansa öbür dünyadaki kurtuluş ve ölümün vurgusuyla sadece ince bir umut ipliği sunuyordu. "Eğer Hıristiyan olursam" dedi Kubilay Han, "Hıristiyan inancına bağlı olmayan beylerim ve tüm insanlar bana sonra 'Seni vaftiz olup, Hıristiyan inancını benimseye yönlendiren sebep nedir? Onda (İsa) hangi erdem veya mucizeleri gördün?' diyecekler." Büyücüler ve şamanlar, kötü bir büyü yapmaya ya da onu zehirlemeye karar verseler, İsa inancının onu kurtarmaya yeteceğine inanmıyordu.

Eğer Hıristiyanlığı kucaklamak Moğol İmparatorluğu üzerindeki hâkimiyetini zayıflatma tehdidi oluşturduysa, hizmetindeki savaş ağalarını yani "beyler"i ödüllendirmenin tek neticesi de hâkimiyetini güçlendirmek olabilirdi. Kubilay Han beylerinin kendisine olan sadakatini, bağlılıkları için onlara sunduğu olağanüstü cömertlikte hediyelerle koruyordu. Kubilay'ı savaş meydanında savunan beyler ve lordlar "hediye olarak altın ve saf gümüşten kaplar ile çok sayıda güzel mücevherler ve itibar işareti olan üstün nitelikli bir levha" alıyorlardı. Kubilay levhaları Moğol âdetleri doğrultusunda sıkı bir hiyerarşiye bağlı olarak bahşediyordu. Yüz savaşçıya komutanlık edenler gümüş, bin savaşçıya komutanlık edenler altın bir levha alırken, "on bin savaşçıya komutanlık etmiş olanın aslan başlı bir altın levhası vardır". Bu az sayıdaki şanslı kişiler bol miktarda inci, değerli taş ve atla ödüllendiriliyorlardı. Yüz bin savaşçıya komutanlık edenler ise üzerlerine aslanlar, doğanlar, güneş ve ay oyulmuş altın levhalar alıyorlardı.

Kubilay Han'ın sadık beylerinden birine bahşettiği devlet levhalarından her biri şu yazıyı taşıyordu: "Yüce Tanrı'nın güç ve kudreti ve Ulu Kağan adıyla kutsadığı imparatorumuza bahşettiği büyük lütuf, ona itaat etmeyen herkesi katledip yok etsin." Alıcılar ayrıca sorumluluklarını ve ayrıcalıklarını yazılı olarak anlatan "yetki belgesi" alıyorlardı.

100.000 kişiye komutanlık eden en üst kademeye dahil olanlar fazlasıyla göze çarpıyorlardı. Hanın emriyle, o kademeden olan herkes "büyük bir otorite emaresi olarak" halkın içinde giderken altından bir gölgeliğin altında at sürüyorlardı." Yalnız o da değil; toplantılar sırasında gümüş bir sandalyede oturuyorlardı. Daha büyük bir saygı işareti olarak, han, beylerinin istedikleri atlara binmelerine izin veriyordu; bunları kendi altlarında hizmet veren komutanların yanı sıra sıradan askerlerden de alabiliyor, hatta Kubilay Han'a ait atlara bile binebiliyorlardı.

Yetki levhasıyla bahşedilen onur büyük, ilkelerine riayet mutlaktı: "Her kim bu levhaya sahip olanın iradesine ve emrine itaat etmemeye cüret eder, Ulu Kağan'a isyan etmiş sayılarak ölmeye mahkûmdur."

Moğollar gelişmiş savaşçı kültürlerine ve dudak uçuklatan fetih sicillerine rağmen teknoloji, sanat, edebiyat, mimari, felsefe ve giyim-kuşam bakımından Çinlilerin gerisinde kaldılar. Kıtayı baştan sona kaplayan imparatorluklarını yönetecek ortak bir dilden bile yoksundular. Moğol sarayı işleri bir dil kargaşası içinde yürütüyordu; başka diller yanında Moğolca, Arapça, Farsça, Uygurca, Çince, Tibetçe, İran ve Tangut dilleri için kâtipler vardı. Kâtipler Hindu tanrıların, Çinli komutanların, Müslümanların kutsal kişilerinin ve İranlı ruhani liderlerin ad ve unvanlarına birden çok dilde yazılı karşılık bulmakta ustalaştılar. Saray kâtipleri mümkün olduğunca çok unsura ulaşmak için Uygurcayı -muhtemelen en yaygın konuşulan dil- basitleştirilmiş Çin harflerine döktüler fakat bu da Kubilay Han ve nazırlarının karşı karşıya olduğu iletişim çıkmazını çözemedi.

Marco Kubilay Han'ın sadık bir hizmetkârı olarak, fatihin dili olan Moğolcaya ya da saraydaki yabancıların ortak dili olan Farsçaya bağlı kaldı. Marco'nun anlatımında sık sık Farsça yer adları kullanması bu yüzdendi; bazı şüphecilerin savunduğu gibi Farsça kaynaklardan yararlanmasından değil, Moğol İmparatorluğu'nda kabul gören uygulamayı takip ediyor olmasındandı.

Kubilay Han, "evrenin hâkimi" olmak şeklindeki büyük amacına uyan biçimde, imparatorluğundaki bütün insanların ortak bir yazı dili kullanmasını teşvik etmek için uğraştı. Moğolların iletişimde yaşadığı karmaşayı düzene sokmak için itibarlı bir Tibetli rahip olan Matidhvaja Sribhadra'yı tümüyle yeni bir dil tasarlamak üzere görevlendirdi: bilinen bütün dillerin yazılabileceği bir alfabe. Doğuştan olağanüstü üstün bir zekâya sahip olan rahibin doğduktan hemen sonra kendi kendine okuma yazmayı öğrendiği ve Hevacra Tantra diye bilinen ağır bir Budist metni üç yaşındayken ezberden okuyabildiği söyleniyordu. Bütün bu marifetlerin neticesinde kendisine Tibet dilinde "ender kişi" anlamına gelen Phags-pa denildi. 1253 yılında on sekiz yaşında bir dâhi olarak saraya gelen Phags-pa, sonradan Kubilay Han'ın esas karısı Çabi'nin özel ilgisine mazhar olup, sarayda güçlü bir nüfuz elde etti.

Kubilay Han dört ayrı inanca da saygı duyduğunu iddia etmesine rağmen, Phags-pa mensubu olduğu Budist mezhep Sakyapa'nın eşitler arasında birinci olmasını sağladı. Çinli püristler [sadelik yanlısı, gelenekçi-ç.], Budizmin Moğol uyarlamasını değer bakımından düşük ve yozlaşmış görüyorlardı; onlara göre "üstün kişiler" olarak anılan bu Tibet merkezli Tantrik Budizm çıkışlı mezhebin lamaları, batıl inançların derinden etkisinde olan Moğolları hem memnun edip hem de gözlerini korkuturken, şüpheci Marco Polo'yu ise hayran bırakan usta büyücülerdi.

Bir süre saraydaki tüm ruhani meselelere Phags-pa yön verirken, Kubilay Han bile ona uydu. Ruhani bakımdan geçerliliğinin onaylanmasının karşılığında genç rahibe "koyun dışkısı boyutunda" inciler içerdiği söylenen altın bir mandala* lütfetti. İkisi gizemli toplantılarını yapmak için buluştuklarında Phags-pa öğrencisinden yukarıda oturuyor, dünyevi işleri yürütürlerken yer değiştiriyorlardı. Tahterevalli tarzı bu ilişki, ruhani ve fani meseleler arasında uyumlu bir denge sergilemeye yönelikti.

Phags-pa 1269 yılında görevini yerine getirerek, Kubilay Han'a geleneksel Tibet dilini baz alan, kırk bir harfli bir hece alfabesi -yani, sembollerin sessiz ve sesli harfleri temsil ettiği bir alfabe- takdim etti. Yeni yazı, harflerin şeklinden dolayı "dörtgen yazı" olarak tanındı. Bu semboller kullanılarak dikey yönde, yukarıdan aşağıya ve soldan sağa yazılıyordu:

Sessiz Harfler

ka	tta	pa	zha	ha							
kha	ttha	pha	za	'a							
ga	dda	ba	-a	qu							
nga	nna	ma	ya	xa							
ca	ta	tsa	ra	fa							
cha	tha	tsha	la	gga							
ja	da	dza	sha								
nya	na	wa	sa								

Sesli Harfler

i	
u	
e	
o	
ee	

* Hint kökenli dinlerde metafizik veya sembolik bakımdan kozmosu gösteren şekiller-e.n.

Moğol konuşma dilini kurala bağlı olmayan önceki doğaçlama alfabelerden daha doğru bir biçimde yazıya döken sistem, başta Çince olmak üzere diğer dillerden sesleri de kayıt altına aldı. Kubilay Han bu dilsel yeniliği gururla Moğol resmi dili olarak tayin etti ve kullanımını teşvik amacıyla okullar kurdu. Aynı yıl Moğol Dil Okulu, iki yıl sonra da Ulusal Üniversite açıldı. Phags-pa alfabesi kâğıt paraların, porselenlerin ve Yüan İmparatorluğu'nun resmi fermanlarının üzerinde kullanılmaya başlandı fakat duygu ve eğitim olarak Çince, Farsça ya da diğer yerleşik dillere adanmış olan bilgin ve kâtipler yeni alfabeyi benimsemeye direndiler. Marco da yeni Moğol diline yakınlık göstermedi.

Phags-pa 1274 yılında Polo kafilesi Moğolistan'a vardığı sıralarda Tibet'teki Sakya manastırında inzivaya çekildi, 1280 yılında da burada hayata gözlerini yumdu. Liderlik ettiği Budizm uyarlaması o zamandan itibaren Moğollar arasında gözden düştü, zekice hazırlanmış alfabesi de alfabeyi tören zamanlarında kullanan küçük bir yandaş grubu dışında rağbet görmedi. Kıymetli fakat başarısız bir yapay veya yapma dil denemesi olarak kaldı.

Kubilay Han'ın özel hayatı da imparatorluğunun diğer yönleri gibi düzenli ve müsrifti. Marco yüksek konumu sayesinde Kubilay'ın Avrupalıların inanmaz bir biçimde nefesini kesmeye yetecek kadar geniş olan ailesini tanıma fırsatı buldu. "Her zaman asıl eşleri olarak kabul ettiği dört kadını vardır, bu kadınlardan sahip olduğu en büyük oğlu, Kubilay Han öldüğü takdirde kurallar gereği hükümdar olmalıdır" diye nakleder Marco, "[Eşler] imparatoriçe olarak adlandırılırken, her birine ayrıca kendi ismiyle de hitap edilir. [Haremlerinde] çok güzel ve yumuşak başlı üç yüz" -Marco'nun anlatımının bazı nüshalarında sayı bine, hatta on bine çıkar- "kız bulunur, bu yüzden bu hanımlardan her birinin kendi sarayı vardır." Toplamda "çok fazla sayıda uşak ve hadım, çok sayıda başka erkek ve kadınlar vardı, dolayısıyla bu hanımlardan her birinin sarayında on bin kişi bulunuyordu".

Marco, Kubilay'la olan samimiyetine dayanarak, cinsellikle ilgili olağandışı tutumlarını bir an olsun görmek için bu saygıdeğer şahsiyetleri yatak odasına kadar takip etmeye cesaret etti: "Bu dört kadından hangisiyle, ne zaman beraber olmak isterse onu odasına getirtir, bazen de

kendisi eşinin odasına gider." Onlar kendisini meşgul etmeye yetmezmiş gibi, hanın hizmetinde "birçok cariye" vardı. Marco bunlardan çoğunun "bu kadınlar çok güzeller ve mükemmel bir terbiyeye sahipler" diyerek tanıttığı, "çok hoş ve açık tenli insanlar"ın yaşadığı Afganistan'ın Kungurat vilayetinden geldiğini söyler. Bu cariyeler nadir görülen bir uysallıkla hareket ediyorlardı, büsbütün kedi gibi, baştan çıkarıcı ve albeniliydiler; üzerinden uzun, parıldayan inci dizileri sarkan, yüzü çevrelcycrek kaşları keskin koyu bir çizgiye dönüştüren başlıklarıyla çarpıcı bir biçimde dikkat çekici giyiniyorlardı. İnci başlık bir imparatorun -ya da kolay etkilenen genç bir Venediklinin- rüyasına girene dek kızların kara gözlerini bir noktaya odaklıyordu.

Hana uygun cariye seçme süreci de Moğol sarayındaki diğer şeylere çok benzer şekilde fazlasıyla ritüelleştirilmişti. İki yılda bir, diye anlatır Marco, "[sayısı] dört yüz, beş yüz, biraz eksik ya da fazla, onlara göre doğrusu kaçsa o kadar olmak üzere, belirttiği kriterler doğrultusunda ona en güzel kızları bulmaları için ... Ulu Kağan ulaklarını gönderir".

Kızlar toplanınca bedenleriyle uyumlu ve orantılı mı diye her birinin her yerini -yani saç, yüz, kaşlar, ağız, dudaklar ve diğer uzuvlar- ayrı ayrı görüp inceleyen, bu amaç için vekil tayin edilmiş kişilerin karşısına getirilip kimine on altı, kimine on yedi, on sekiz, yirmi karat değer biçilirdi. Sadece yirmi karat ve üstü değer biçilen şanslı kızlar seçilir ve bir kat daha fazla sayıda seçici kişinin incelemesinden geçtikleri Kubilay Han'ın huzuruna getirilirlerdi. [Bu] yöntem ile karat bazında en yüksek değer biçilip, Marco'nun yazdığı şekliyle "onun kendi odası için" kırk genç kız seçilirdi.

Bu seçilen kızlar bile Kubilay Han'ın yatağına uygun bulunmadan önce son bir mahrem incelemeye katlanmak zorundaydılar. [Kubilay Han'ın] yönlendirmesi doğrultusunda, "sarayın yaşça büyük hanımları ... nefesi hoş ve güzel kokulu mu, temiz mi, horlamadan sessizce uyuyor mu, nahoş kokan bir yeri var mı ve bakire mi değil mi, her açıdan tümüyle sağlıklı mı, bilmek için [kızları] kendileriyle beraber yatırıyorlar" idi.

Marco'nun cesaret edebildiği ölçüde açık olan bu tarif genellikle Kubilay'ın beylerinin eşlerinin, terbiye edip aşk sanatıyla ilgili eğitmek üzere yeni gelenlerle seviştikleri anlamında ele alınır. Hepsi içinde en mahremi olan bu testi de geçen "hoş, güzel ve tüm uzuvları sağlıklı" kızlar, "hükümdara hizmet etmeye gönderilirler" idi.

Bu Moğol güzellik yarışmasının altı kazananı üç günde bir Kubilay Han'ın kaldığı yerlere gönderilirdi, "hem odadaki hem yataktaki tüm ihtiyaçları için; Ulu Kağan da onlarla kendisini ne hoşnut ediyorsa onu yapar" idi. İşi bittiğinde bitkin haldeki kızlar ikinci altılıyla vardiya değişimi yapmak üzere oradan ayrılırlardı: "Kaç yüz kız varsa sayı tamamlanıncaya kadar, üç gün üç gecede bir yer değişimi yapar, sonra sıranın tekrar kendilerine gelmesini beklerler."

Âlemler sırasında, Kubilay Han genç cariyeler dışında kimse tarafından rahatsız edilmezdi: "Eğer hükümdar alışılmışın dışında içecek veya yiyecek ya da başka şeylere ihtiyaç duyarsa, hükümdarın yatak odasındaki kızlar ne hazırlamaları gerektiğini diğer odadakilere söyler, onlar da derhal hazırlarlar. Böylelikle hükümdara başka kişiler tarafından değil, kızlar tarafından hizmet edilir." Bu süre zarfında, daha düşük karatlı derecelendirilen kızlar, diğer kızlara hizmet etmekte yardım ediyorlar ve dikiş dikmeyi, eldiven yapmayı ve "diğer kibar işleri" öğreniyorlardı.

Han bütün taliplerin gönlünü kazanıp, sadakatlerini pekiştirmek suretiyle ihtiyaç fazlası kızları beylerine gönderiyordu: "Bir bey eş aradığında, Ulu Kağan çeyiz olarak para ve malla birlikte ona bir kız gönderiyor, bu yolla da kızlara iyi konumdaki kocalar buluyor." Marco'nun tarifine bakılırsa cinsel hakların paylaşımına ilişkin bu çetrefil sistem ilgili tüm tarafların ihtiyaçlarını karşılıyordu.

Marco bu düzenin işlemesi için kızlarını kaybetmelerini, Kubilay Han'ın, gezegenlerin engellenemez hareketleriyle gerekçelendirebilen halkı açısından bile yüksek oranda teslimiyet gerektiğini fark etti. "Ulu Kağan'ın kızlarını onlardan alması ... erkekleri kızdırmıyor mu?" diye sorar Marco, "Kesinlikle hayır." Bir kadın için hana cinsel yönden hizmet etmek için kasabasından koparılmak utanılacak bir şey değil, han tarafından kabul görmenin bir şeklidir: "Bunun büyük bir lütuf ve gurur olduğunu düşünüyorlar, onun kabul etme lütfunda bulunduğu güzel kızlara sahip oldukları için de çok memnunlar çünkü 'Eğer bir kız çocuğu güzel bir gezegende güzel bir talihle doğmuşsa, hükümdar onu daha da mutlu edebilir ve onunla evlenerek onu benim hiç yapamayacağım kadar iyi bir konuma getirebilir' diyorlar."

Kubilay Han Tanrı'nın mümkün olduğunca çok sayıda varis bırakma buyruğunu yerine getirdiğine inanıyordu. Marco'nun tuttuğu çeteleye

göre Kubilay Han'ın, dört karısından yirmi iki ve buna ek olarak cariyelerinden yirmi beş oğlu vardı. (Sahip olduğu çok sayıda kız çocuğu, yorum yapmaya değmezdi.) Venediklinin resmi belgelere dayanan bilgileri teyit ederek anlattığına göre, Kubilay Han'ın erkek varislerinden her biri babanın cesaret ve ferasetine sahipti. Her biri bir sonraki "Ulu Kağan" olmak istiyordu. Hepsi içinden Kubilay'ın hayatta kalan en büyük oğlu Cın-cin'in tahtı miras alması bekleniyordu. At üstündeki becerisi ve âlimliği ile öne çıkmıştı ve doğrudan rakibi olanlar dışında neredeyse herkesçe seviliyordu. Kendisine verilen hassas bir görev olan vergi toplamada yolsuzluğa kesinkes karşı çıktı, bununla birlikte kuraklık, seller gibi doğal afetlere uğrayan ailelere yardım etme konusunda cömertti. Bu yönlerden, babasına yaraşır bir halef olduğunu kanıtladı.

İranlı tarihçi Vassaf'a göre, "Kubilay yetmişine yaklaştığında, ... Cın-cin'i vekil konumuna yükseltmeyi istedi ve kendi hayattayken halefi ilan etti, bununla ilgili boy beylerine de danıştı. Diğer hanlar, beklenildiği gibi, Kubilay'ın bu önerisinin Cengiz Han'ın kendisinin belirlediği kaideleri ihlal ettiğini -Cın-cin babası hayattayken "Ulu Kağan" olma hakkına sahip değildi- beyan ettiler fakat Kubilay Han'ın ölümünden sonra onu desteklemeye yemin ettiler. O gün asla gelmeyecek gibi gözüküyordu genç Marco'ya.

Ama Kubilay Han bile ölümlüydü.

8. Bölüm

Hanın Hizmetinde

Zevk kubbesinin gölgesi
Yolu yarıladı üzerinde dalgaların;
Duyuldu birbirine karışan sesi
Pınarların ve mağaraların.

Kubilay Han iktidarının merkezi, kış mevsimini geçirdiği "Hanbalık adlı büyük şehir" idi. İmparatorluğundaki en son gelişmelerden biriydi bu. Cengiz Han'ın idaresi altındaki Moğollar 1220 yılından beri Moğol steplerindeki Karakurum'u başkent olarak bilmişlerdi. Sonradan Kubilay Han, Moğol gücünü Çin medeniyetinin üzerine bindirircesine devlet merkezini güneye taşımaya karar verdi.

Hanbalık Kubilay hanedanının Çinlilerden ilham aldığını ve onlarla özdeşleştiğini göstermek için tasarlanmış olsa da Kubilay Han burasının inşasının idaresi için Müslüman bir mimar seçti. Çalışma 1267 yılında başladı. Şehir birkaç yıl sonra tamamlandığında, gözetleme terası işlevi gören üç katlı heybetli kuleler tarafından korunan on bir giriş kapısı bulunuyordu.

Çokdilli olan Moğol İmparatorluğu'nda yeni başkent birçok farklı isimle biliniyordu. Çinliler Ta-tu, "Büyük Başkent" diyorlardı. Türkler, Hanbalık, yani "Hanın Şehri" olarak isimlendiriyorlardı (Marco bu ismi "Cambulac" olarak yazmıştır). Moğollar ise Çince ismine uyumlu hale getirerek Dadu diyorlardı. Şehir günümüzde Pekin [Beijing] olarak biliniyor.*

Marco'nun ziyareti esnasında yeni şehrin doğu kesimi, geniş bir dünya vizyonuna sahip olan Kubilay Han için özel bir çekiciliği olan gökbilim üzerindeki çalışmalara adanmıştı. Yapılan gök cisimleri keşifleri ve

* Elinizdeki metinde Hanbalık kullanılmıştır-e.n.

icat edilen gelişmiş yıldız gözleme aygıtları ile ünlenen İran'a bağlı Azerbaycan'daki Maraga adlı merkezden ilham alan Kubilay uzun zamandır kendi gözlemevine sahip olmak istiyordu.

Bu hayalini gerçeğe dönüştürmek için yanında en gelişmiş aygıtlara ait bir hazine dolusu projeyle (güneş saati, usturlap, gök ve yer küreleri ile halkalı küre -merkezinde dünya ya da güneş şekli olan ve genellikle eğitim amaçlı kullanılan bir gökküre iskeleti) gelen İranlı gökbilimci Cemalettin'i çağırttı. Bütün bu düzenekler Avrupa'daki emsallerinden daha gelişmişti.

Batı'daki çağdaş gökbilim mevcudiyetini daha çok Çinli ve Arap öncüllerine borçluydu. Batı'nın zamanla benimsediği geleneksel Çin modelinde, ekvator yerkürenin etrafındaki bir halka olarak düşünülür ve kuzey kutbu en üstteki noktadır -bugünlerde gayet doğal ve aşikâr olan bir model. Marco'nun zamanındaki Avrupalı gökbilimciler ise ufku ve güneşin gökyüzündeki hareketini ("ekliptik") temel alan farklı bir diziliş benimsemişlerdi. On altıncı yüzyılın sonlarında etkin olan Danimarkalı gökbilimci Tycho Brahe en az MÖ 2400 yılından beri geçerli olan Çin yaklaşımını benimseyinceye dek ekvatoru yok saydılar.

Çin sisteminde, gökyüzü merkezi bir kaynaktan *şiu* [*xiu*] yani ay konağı olarak bilinen yirmi sekiz ayrı altkesite yayılıyordu. Her bir *şiu* kendi yıldızlar ve takımyıldızlar bütününe sahipti. Çinlilere göre gökyüzünde rasgele değil, kurallı bir dizilim vardı. Yedinci yüzyıl gibi erken bir dönemde -Avrupalı meslektaşlarından yaklaşık bin yıl önce- kuyrukluyıldızların kuyruklarının her zaman güneşten uzakta durduğunu gözlemlemiş, böylece güneş rüzgârının keşfine öncülük etmişlerdi. Ayrıca Kopernik devrimine kadar diğer tüm gök cisimlerinin yanı sıra ayı da tam bir yuvarlak olarak düşünen Avrupalılardan uzun zaman önce ayın yüzeyindeki kraterleri de keşfetmişlerdi.

İranlı gökbilimcilerin başarılarının farkına varan Kubilay Han, Marco'nun gelişinden bir önceki yıl olan 1271'de Müslüman Gökbilim Merkezi'ni kurdu. Yüan hanedanının karakteristiği haline gelecek olan kültürlerarası etkileşim neticesinde saygın bir Çinli mühendis ve gökbilimci olan Guo Şo-cing'in çalışmalarına destek verdi; o da bunun karşılığında Farsça şemalar kullanarak Çin'in ay takvimine benzer yeni bir Moğol takvimi tasarlamak üzere aygıtlar yapıp formüller geliştirdi. On iki yıllık döngüye dayalı Moğol takviminde, o yılı nitelemek için

her yıla belli bir hayvanın adı verilmiştir: fare, karga, kaplan, tavşan, ejderha, yılan, at, koyun, maymun, horoz, köpek ve domuz. Bu şemada, maymun yılı maymun özellikleri gösterir; taşkın ve gergindir, gerçekten zorlu bir yıldır.

Dünyevi meselelerle meşgul olduğu için Moğol ve Çin gökbiliminin ince tarafları Marco'yu etkilemedi. Genç adam da diğer Avrupalılar gibi gökbilim [*astronomy*] ve yıldızbilimi [*astrology*] eşanlamlı değerlendirirken, Kubilay Han'ın gökbilimcilerinin geliştirdiği şeyler, ilgisine mazhar olamadı. Her zaman, her yerde bulunan büyücü ve kâhinler çok daha fazla ilgisini çekiyordu. Tahminine göre, sadece Hanbalık'ta sayıları beş binden aşağı olmayan -Müslüman, Hıristiyan veya Çinli- "müneccimler ve kâhinler" dini inançları ve kültürel birikimleri doğrultusunda işlerini icra ediyorlardı.

Marco Moğol İmparatorluğu'nda kullanılan çeşitli ay takvimleri hakkında da bilgi edindi. Her yıl Hıristiyan, Müslüman ve Çinli müneccimlerin "yıldızbilim doğrultusunda her ayın yönüne göre bütün yılın yön ve dizilişini" izlemek üzere gökyüzünü taradığını aktardı. "Bunun sebebi, o yılın her ayının hangi hava durumunu yaratacağını, gezegenlerin doğal yön ve dizilişine, işaretlere ve özelliklerine bağlı olarak görüp bulmalarıdır. Yani bir ayda gök gürültüleri ve şiddetli fırtınalar, başka bir ayda yıldırımlar, şimşekler ve çokça yağmur, başkasındaysa hastalıklar, belalar, savaşlar ve sayısız kavgalar olacak ve bu her ay böyle devam edecektir."

Müneccimler gökyüzü ile ilgili tahminlerini "o yıl her ay olacakları yazdıkları küçük kitapçıklarda" -on sekizinci yüzyılda Benjamin Franklin tarafından bir araya getirilip yayımlanan hava tahminleri ve diğer pratik bilgileri içeren *Poor Richard's Almanack* (Zavallı Richard'ın Almanağı) adlı almanağın Asya versiyonu- toplarlardı.

Marco'ya göre, "bazı büyük işler" -bir seyahat, bir iş gezisi- planlayan herkes "gidip bu müneccimlerden birini bulacak ve doğar doğmaz herkese doğumu ile ilgili bilgiler öğretildiğinden, ona doğum yılını, ayını, gününü, saatini ve dakikasını vererek 'Kitaplarında gökyüzü şu an hangi konumda bak, çünkü şöyle bir iş ya da ticaret yapmak istiyorum' diyecektir." Müneccim, ricacının hangi gezegende doğduğunu bulduktan sonra "o yolculukta başına gelecek her şeyi sırayla anlatmaya, yap-

tığı işler doğrultusunda planı iyi mi kötü mü ilerleyecek, söylemeye" başlar. Marco Polo gibi bir tüccar, gezegenlerden birinin ters hareketi menzil dışına çıkıncaya kadar seyahatlerini ertelemesi için uyarılabiliyor veya bunun zararlı etkisinden korunmak için görünmez gezegen tehdidine arkasını dönerek kapılardan birinden şehri terk etmesi tavsiyesi alabiliyordu.

Marco'nun "küçük kitapçık" ve "kitap" tasvirleri -ilk elyazmalarının hiçbirinde bulunmamasına rağmen-, onun bunlardan hiç bahsetmediğini iddia ederek Marco'nun Çin'de bulunduğundan şüphe edenlerin kafasının karışmasına sebep olur. Aslında matbaacılıktan haberdardı fakat bu etkili teknolojinin önemini göz ardı etti. Hareketli hurufatın* icadının Avrupalılar için neredeyse iki yüzyıl sonraki bir gelecekte duruyor olmasından ötürü bu hatası anlaşılabilir; bunun İncil'in ve başka önemli eserlerin yayılmasındaki rolünü öngörememişti. Bir tüccar olarak kâğıt paranın önemini derhal kavrarken, yıldızbilim hakkındaki kitaplar sadece bir meraktan ibaret kaldı. Marco'ya göre burası konum olarak çok üstündü, dünya üzerinde onu, beklenmedik biçimde Moğol medeniyetinin merkezi olan Hanbalık'tan daha fazla büyüleyen bir yer yoktu.

"Saray her yönden kare şeklindedir" der Marco, "Dışta, etrafı derin bir hendekle sarılmış, her kenarı on üç kilometre uzunluğunda kare surla çevrilidir; her kenarın ortasında her taraftan gelerek burada toplanan insanların hepsinin giriş yaptığı bir kapı vardır. Sonra her yandan genişliği bir kilometreyi aşan boş bir alan bulunur, burada askerler konuşlanır. Bundan sonra her köşesi dokuz kilometreyi aşan başka bir sur gelir." Bu şehrin ve surlarının ölçeği Marco'nun Avrupalı okuyucularının şaşkınlıktan nefesini kesmeye yeterliydi. Hayal etmiş olabilecekleri eski moda başkent yerine Moğol İmparatorluğu'nun kudretinin kanıtı olan devasa bir kale yükseliyordu.

Kubilay Han bu merkezi başkent ile Moğol geleneğini ve Moğol tarihinin gidişatını göçerlikten kırsal hayata değiştirmeye teşebbüs etti. Hanbalık harikası ve Kubilay Han'ın büyük tecrübesi işe yaradı. Bu

* Birbirinden ayrı olarak tek tek hazırlanıp bir çerçeve içinde bir araya getirilen harfler. 11. yüzyılda Çin'de keşfedilen bu matbaacılık teknolojisi sonucunda kitap basımı kolaylaştı ve hız kazandı. Birkaç yüzyıl sonra Gutenberg de bu tekniği kullanarak kitap basacaktır-e.n.

başkente zirvesindeyken tanıklık eden Marco, Kubilay'ın Moğol sarayı hakkında canlı bir tasvir de kaleme aldı. Kubilay'ın sarayı, daha sonra aynı mevkide inşa edilen ve Marco'nun yapmış olduğu tasvir ile titizlikle tarih kaydına almış olduğu binalardan bazılarını ve dış alanları bünyesinde bulunduran, Yasak Şehir olarak bilinen Çin imparatorluk sarayının habercisiydi. "Bu surun her köşesinde ve her cephesinin ortasında güzel ve geniş bir saray vardır" diye devam eder Marco, "böylece surun hemen her tarafına dağılmış sekiz sarayın her birinde Ulu Kağan'ın savaş gereçleri tutulur ki bu gereçlerden biri bir tür süslü koşum takımıdır; dizginler, semerler, üzengiler ve at takımlarına dahil diğer şeylerden oluşur. Bir diğer sarayda yaylar, teller, sadaklar, oklar ve okçulukla ilgili diğer şeyler vardır. Bir diğerindeyse göğüslükler," -özellikle göğüs levhası- "deri zırhlar ve kaynatılmış deriden benzer şeyler."

"Ulu Kağan'ın savaşmak için çıktığı anlar hariç hiç açık olmayan büyük bir kapısı bulunan" bir sur bütün yerleşkeyi sarıyordu. Marco'nun yüksekten uçan tasvirinde emsalsiz derecede lüks, parıltılı ve rüya gibi bir yapı olan Kubilay'ın bu surların içinde saklı olan sarayı "gelmiş geçmiş en büyük ve en harika" saraydı: "Salon ve odaların duvarları altın ve gümüşle kaplı, üzerlerinde ejderhalar, hayvanlar, kuşlar, hanımefendilerle şövalyelere dair peri masalları, başka güzel güzel şeyler ve savaş hikâyeleri resmedilmiş; tavan da öyle bir yapılmış ki altın, gümüş ve resimlerden başka hiçbir şey görünmüyor. Salon büyük şaşkınlık yaratacak kadar büyük ve geniş, bir seferde altı binden fazla adam beraberce masada oturup güzelce yemek yiyebilir. Bu sarayda dört yüz oda var, o kadar çok ki insan görünce hayret ediyor. O kadar güzel, geniş, hoş ve o kadar güzel biçimlendirilip düzenlenmiş ki dünyada onu daha iyi planlayıp yapacak kimse yoktur." Marco bir kez daha abartıyor gibi görünmesine rağmen Moğol sarayının büyüklüğünü doğru tasvir eder.

Gözlerini havaya kaldırdığında Yasak Şehir'in ihtişamının alameti olan daha fazla harika gördü: "Yukarıdaki çatılar tümüyle kırmızı, yeşil, gök mavisi, tavuskuşu mavisi, sarı ve bütün diğer renklerdeydi, çok iyi ve akıllıca sırlandıklarından kristal gibi parlaktılar, böylece sarayın çok uzak çevresine de ışık saçıyorlardı. Bilebileceğiniz gibi, çatı da çok güçlüdür ve çok sıkıca monte edildiğinden yıllarca dayanır." Bunun yanı sıra, iç kısımla ilgili de detaylı bilgi verir: "Sarayın arka kısımda başka insanların girmediği, içinde hükümdarın bütün hazinesi, altın, gümüş, değerli

taşlar, inciler, altın ve gümüşten kapları olmak üzere özel eşyalarının olduğu ve hanımları ile cariyelerinin kaldığı, onun da işlerini rahatça ve ne zaman isterse yapabildiği geniş evler, odalar ve salonlar bulunuyor."

Yasak Şehir'in bu öncülünün etrafındaki bahçe ve araziler, binalar ile olağanüstü bir tamamlayıcılık sağlıyordu. Venedik'in gizli tehlikelerle dolu kanalları ve dar, çöp dolu sokakları nerede, Moğol başkentinin geniş, temiz, güvenli caddeleri neredeydi; yağmur sularını sulamaya yönlendirmek üzere gelişmiş bir su tahliye sistemi vardı, göller ve nehirler -nereye dönülse tümüyle hoş manzaralar eşliğinde- bol bol balık doluydu. Marco'nun "içinde birçok türde garip hayvanın yaşadığı, farklı türde meyvelerin, güzel ve sağlıklı ağaçların bulunduğu çok güzel çimenlikler ve bahçeler"e bayıldığına şüphe yoktur. Bu hayvanlara özel ilgi gösterir: "Bunlar, misk yapan beyaz erkek geyikler, karacalar, alageyikler, sincaplar ve aslar ile büyük miktarda birçok türde başka garip, güzel hayvanlardır."

Şehir surları içinde kalan çevre düzenlemesi de ondan övgü alır: "Çayırda büyük miktarda çimen var; bütün sokaklar döşeme kaplanıp yerden bir metre kadar yükseltildiğinden üstlerinde ne çamur toplanıyor ne de yağmur suyu oraya ulaşıyor fakat [bu su] çayırların içinden geçerek toprağı besliyor ve büyük miktarda çimen çıkmasına sebep oluyor. Bir köşede ... içinde çok çeşitli balıklar olan çok geniş bir göl (oradan çıkarılan toprakla aşağıda belirtilen tepenin oluşturduğu) var ... ve büyük hükümdar [Kubilay Han] keyfine göre bu balıkların bazılarından istiyor."

Hanbalık'ın harikaları biteceğe benzemiyordu. "Dahası" diye yazar, "size orada akan büyük bir nehir olduğunu ve bir tür balık göleti oluşturduğunu söylüyorum, su içmeye gelen hayvanlar da ordadır; [nehir] sonrasında bahsedilen tepenin yanındaki bir kanal üzerinden geçerek gölden dışarı akar. ... Öyle tasarlanmıştır ki hiçbir balık kaçamaz; bu, nehrin hem göle girişine hem de çıkışına gerilen demir ve pirinç ağlarla sağlanır. ... Kuğular ve başka su kuşları da vardır."

Manzara müthişti ve Marco, okuyucularının anlatımına en küçük ayrıntısına kadar inanmasında ısrarlıydı.

Marco'nun okuyucularını bilgilendirme telaşında olduğu şehir planlama bilimi Çin'de daha çok gelişmişti. Hanbalık'ta "ip gibi dümdüz uzayan", bir geçitten bir sonrakine işleyen ve kenarında "tezgâhlar ve

her türden dükkânlar"ın sıralandığı geniş anacaddeler olduğuna dikkat çeker. Nereye baksa güzel hanlar, evler ve saraylar görüyordu. Hepsinin arkasında titiz bir mantık egemendi: "Şehir bir satranç tahtası gibi kare kare tasarlanmıştır, anlatmanın hiçbir şekilde mümkün olmadığı kadar güzel ve ustaca planlanmıştır." Şehir planı sadece estetik açıdan hoş değildir; aynı zamanda suç olaylarını caydırıcı nitelikte tasarlanmıştır. Kapılar bir sokağı veya meydanı tecrit etmek için kapatılabiliyordu ve saklanacak yerler nadirdi. Hanbalık'ın "sesi duyulduktan sonra kimse şehirde dolaşmasın diye" her akşam çanı üç kez vuran büyük "şehir saati" Marco'yu çok heyecanlandırdı. Hoş, "doğum yapan kadınların ihtiyaçları için çıkan hemşireler ve hasta olanların ihtiyaçları için çıkan doktorlar dışında" evinden ayrılmaya cesaret eden olmuyordu. Bu tıbbi görevliler bile başkalarına yardım için görevdeyken yanlarında fener taşımak zorundaydılar.

Her kapıda bulunan bin muhafız, hırsızların ve yağmacıların talanlarına karşı tüm şehri koruyordu. "Bunun yanında" diye aktarır Marco, "muhafızlar geceleyin olmadık bir saatte, ki bu çanın üçüncü kez duyulmasından sonradır, şehirde dolaşan var mı diye otuzlu ve kırklı gruplar halinde bütün şehri at üstünde tararlar." Muhafızlar şüpheli herkesi hemen yakalayıp hapsediyorlardı: "Sabahleyin bu iş için vekil tayin edilen görevliler kişiyi sorgular ve eğer herhangi bir suçtan kabahatli bulurlarsa, suçun derecesine göre az ya da çok sopa vuruşuyla cezalandırırlar ki bazen bu sebepten ölümler olur." Han ve eşleri, ailenin hizmetlileri ve cariyeler, onun devasa sarayının içinde her zaman huzurla uyurken, Marco bu tuhaf şehirde kendisini Venedik'teki sıradan vatandaştan daha güvende hissediyordu.

Bu ütopik şehir planlaması, dolambaçlı sokak ve kanalların ahlaksızlığı ve kargaşayı gizlediği, köprü altlarında ve biçimsiz binaların gölgelerinde yırtıcı hayvanların saklandığı Marco'nun Venedik'ine tezat teşkil ediyordu. Marco, geçmişin balçığına saplanıp kalmış yurttaşları yararına gelecekten hayret uyandıran bültenler derliyormuş gibiydi. Tavsiye ettiği üzere, gelecek Çin'di.

Marco, Moğol sarayının ihtişamıyla Avrupalıları etkilemek isteği içinde, aşırılığı Avrupalı emsallerini çok fazla aşan ziyafetleri de anlattı. "Ulu Kağan düzenlemek istediği herhangi bir büyük toplantı, ziyafet ve şenlik

için masasını salonuna koydurduğunda şu şekilde oturur" diyerek üç boyutlu ayrıntılarla anlatır Marco: "İlk olarak tahtının önüne, diğerlerinin hepsinden çok yüksekte olan hükümdar sofrası kurulur. Sırtı tramontaneye" -dağların öteki tarafı [kuzey-e.]- "dönük halde salonun kuzey kısmında oturduğu için yüzü güneye bakar, sol yanında ilk eşi oturur; sağ yanında fakat daha alçak başka bir masada yaşlarına göre hükümdarlara yaraşır kılık kıyafetler içinde oğulları, aynı şekilde erkek torunları, erkek akrabaları ve kan bağı olan diğer erkekler oturur, ... masaları o kadar alçaktır ki başları büyük hükümdarın ayak hizasına gelir, size söyleyeyim. ... Kadınlarda da aynı şekilde devam eder, birinci imparatoriçenin ayak hizasında diğer imparatoriçelerin ve Ulu Kağan'ın daha küçük çocuklarının masası vardır; büyük hükümdarın oğullarının, torunlarının ve akrabalarının eşlerinin tümü sol tarafta, yani imparatoriçenin tarafında, alçakta oturur; yanlarında beylerin ve şövalyelerin eşleri oturur, onlar da alçaktadır." Bu hoş düzenleme "büyük hükümdar ziyafete katılan herkesi görebiliyor ve her zaman sayıca çoklar" demektir.

Eğlence düşkünü katılımcıların haddi hesabı yoktur. Marco başta bir tahminde bulunmakta tereddüt eder ama sonra şeytana uyar: "Şövalyelerin ve beylerin büyük kısmı yemeklerini salonda halıların üzerinde yerler çünkü masaları yoktur. Bu salonun dışında, yanlarda başka salonlar vardır; hükümdarın verdiği bu ziyafetlerde, hükümdarın sarayında şarkı söylemek ve çeşitli oyunlar oynamak için gelen kalabalık dışında, bazen kırk bini aşkın kişi doyar. On binden katbekat fazla kişi büyük salonun dışındaki masalarda yemek yer." Marco, samimi olmasına rağmen, okuyucularının verdiği rakamlara inanmasını beklemiyordu ama Moğolların hayatıyla ilgili Batılı fikirlere meydan okumak çok hoşuna gidiyordu.

Bu devasa ziyafet salonunun orta yerinde "geniş ve gösterişli, kare bir sandık tarzında bir yapı" duruyordu. Varaklı hayvan oymalarıyla bezeli bu yapının içinde "büyük bir sürahi şeklinde, içinde sıradan bir geniş fıçının alabileceği kadar şarap olan, has altından büyük ve kıymetli bir kap" bulunuyordu. Çevresinde, içlerinde deve sütü ilaveli haliyle vazgeçilmez mayalanmış kısrak sütü dahil, "güzelce baharatlandırılmış içecekler" olan daha küçük gümüşten kaplar vardı.

Saygıdeğer konuklar sekiz on kişinin susuzluğunu giderecek genişlikteki "vernikli taslardan" altın kepçeyle içerlerdi. Marco bir kez daha başka bir konuya atlar: Vernik, Asya'da yüksek seviyeye ulaşmış bir

başka teknolojiydi, Batı'da hâlâ bilinmiyordu. Vernik temelde, Çin'de cila ağacı olarak bilinen Asya menşeili sumak ağacı *Rhus verniciflua*nın haddelenmesiyle elde edilen reçineden yapılan, gelişmiş bir ciladır. Vernik, zehirli sarmaşığınkine benzer şekilde ince bir zar halinde yayıldığında katılaşarak sert bir kaplamaya dönüşür ancak sadece karanlıkta olur bu; güneş ışığına maruz kaldığında yapışkan kalır. Marco verniğin nasıl üretildiğini biliyor gibi görünmese de bilmeyen Avrupalılara kepçeyi anlatmaya özen gösterir: "Kepçeler ayaklı ve altın saplı altın bir kadeh gibi yapılıyor ve vernikli büyük altın kâseden şarabı o kadehle alıp içebiliyorlar." Bu "altın kâselerden" ve "çok kıymetli başka şeylerden" o kadar çok sayıda vardır ki "görenlerin hepsi küçük dilini yutar".

Bu tuhaf ziyafet âdetleri sarayda misafir olan çoğu "yabancı" için kafa karıştırıcı olabiliyordu, bu yüzden Kubilay Han lütufkâr bir biçimde beylerinden birçoğunu, ziyaretçileri Moğol âdetleri hakkında bilgilendirmeleri için görevlendiriyordu: "Bu beyler masada oturanlara istedikleri bir şey olup olmadığını, şarap, süt veya et ya da başka bir şey isteyip istemediklerini sormak için salonda sürekli bir uçtan diğerine gidip gelirler, [istenen bir şey olursa] hizmetkârlara derhal getirttirirler."

Daha da tuhafı; hana yiyecek ve içecek servis edenlerin "ağız ve burunları ipek ve altından güzel peçe veya mendillerle sarılıdır, böylelikle ne nefesleri ne de solukları büyük hükümdarın yiyeceğine ve içeceğine gelmeyecektir". "Orada [bulunan] çok sayıda" müzisyen, hanın yiyeceği dudaklarına götürdüğü anı bekler, sonrasında çalmaya başlarlardı. O noktada bir erkek çocuğu hana bir kadeh şarap sunar, sonra üç adım geri gidip diz çöker, bunun üzerine "bütün beyler ve oradaki diğer insanların tümü diz çöküp, harika bir boyun eğme işareti yaparlar, arkasından büyük hükümdar içkisini içer." Bütün bu törenden sonra bile ziyafet anca görevli şövalyeler ve beyler ilk eşlerine yiyecek götürdükten sonra başlıyordu.

Sunulan eğlenceler hipnotize ediciydi. Yanardöner kıyafetler içindeki müzisyenler telli çalgılar ile orada bulunan herkesi sakinleştirerek hoş bir uyuşukluk durumuna sokan büyüleyici melodiler çalıyorlardı. Çok yinelemeli ve dikkat gerektirici olan Moğol müziği zor unutulan ve akıl çelen cinstendi; yoğun zevk veren hatta cinsel çağrışımlı seslerle tam ruhu uyandırdığı esnada zihni uyuşturuyordu. Müzisyenleri son derece abartılı, göz alıcı kostümler içinde olan hokkabaz ve akrobat grubu,

onları da sırasıyla şiir okuyan gezgin tiyatrocular ve canları ne istiyorsa onu anlatan kâhinler takip ediyordu. "Herkes hükümdarın huzurunda büyük eğlence ve büyük cümbüş yapar" diye yorumlar Marco, "çok keyiflenir, güler ve eğlenirler".

Marco okuyucularına beylerin cümbüşün ortasında bile katı davranış kuralları izlediklerini de hatırlattı. Örneğin, her biri elinde bir sopa tutan iki "dev gibi iri adam" ziyafet salonuna çıkan bütün kapıları koruyordu. Yasak durum orada bulunan herkese "kimse kapının eşiğine dokunamaz, ayağını öteki tarafa uzatarak geçmelidir. Eğer kazara dokunursa" –sadece *kazara* bile olsa- "muhafızlar bütün giysilerini alır, ardından o kişi parasını verip bunları tekrar geri almalıdır; eğer giysilerini almazlarsa, onun için belirledikleri sayıda sopa vururlar" diye hatırlatılıyordu. Yabancılar ise bu kuralla ilgili uyarıyı hiç değilse onlara kapı eşiğine dokunmanın uğursuzluk kabul edildiğini anlatan beylerinden alıyorlardı. Fakat Moğollar batıl inançların etkisinde oldukları kadar gerçekçiydiler de; eğer birisi ziyafet esnasında kapı eşiğinden atlamayıp üzerine basacak kadar çok sarhoş olmuşsa, affedilirdi.

"Her şey bittiğinde insanlar ayrılır ve her biri istediği gibi kaldığı hana ve evine gider."

Marco Moğol takvimine göre Kubilay Han'ın "eylül ayının yirmi sekizinci günü" doğduğunu anlatır. (Bu tarih çağdaş takvime göre 23 Eylül 1215 olarak hesaplanıyor.) O tarihte dedesi Cengiz Han Hanbalık şehrini kuşatmakla meşguldü. Sonradan Kubilay'ın doğum günü bütün ay yılının en büyük şöleni olacaktı. Han bu etkinliğe hazırlık olarak "en saf dövme altından en asil kıyafeti" giyiyordu. Sayıları on iki bini aşan beyler de onun şerefine her ne kadar Ulu Kağan'ınkiler kadar değerli olmasalar da ipek ve altından kıyafetler giyerek onu taklit ediyorlardı. Tüccar Marco ister istemez şölen kıyafetine bir fiyat biçti. "Bu kaftanlardan bazıları" diyerek hesapladı, "on bin altın bezant değerindedir"; özellikle de üzerlerine inci ve kıymetli taşlar dikilenler.

El üstünde tutulan bu kıyafetler "Tatarların büyük törenlerle kutlayarak devam ettirdikleri kutsal bayramlar dolayısıyla" yılda on üç kez ortaya çıkıyordu. Marco'nun tahminine göre üstlerinde toplam 156.000 kıymetli taş vardı: "Hükümdar bir kaftan giydiğinde, o beyler ve şövalyeler

de benzer şekilde aynı renkten bir tane giyiyorlar ama hükümdarınkiler daha değerli ve daha pahalı kumaştan." Kıyafetler sık kullanımdan ötürü en fazla on sene dayanıyorlardı. Sonrasında da emekliye ayrılıyorlardı.

Batılı okuyucular buna benzer tasvirlerle dolu olan "Milyon"un Kubilay Han'ı methetmek için böyle süslemelere giriştiğini veya [Marco'nun] sırf kendisini eğlendirmek için işin içine kurgu kattığını zannediyorlardı. Oysa ki Yüan hanedanı yıllıkları, Marco'nun bizzat şahitlik ederek kaleme aldığı anlatımın, hükümdar kıyafetlerine dikilen inciler de dahil olmak üzere doğruluğunu teyit eder.

Kubilay Han'ın zarif detaylar içeren gardırobuna ilişkin resmi tasvir "Başlık ve kıyafet ince siyah ipekten yapılmıştır" diye başlar.

> Başlığın, yani tören şapkasının tepesi aynı kumaşla kaplı, kurdelelerin sarktığı düz bir parçadır. Dış giysi gök mavisi rengindedir; içi ten rengi kumaşla kaplıdır. Etrafı ejderha ve bulut desenli dört kurdele ile çevrilidir. Şapka veya başlığın başlangıç yerinin her tarafı has incilerden bir şeritle çerçevelenmiştir. Önde ve arkada yine on iki dizi inciden yapılmış on iki sallantılı süs vardır. Solda ve sağda, üzerinde yeşim ve değerli taşlardan küpeler olan püsküller sarkan ham sarı ipekten iki düğüm bulunur; incilerle süslü ham sarı ipekten iplikler başlığın tepesine kadar olan yeri çevreler. İncilerden yapılıp, ipek iplikle kumaşa dikilen ejderha ve bulutlar yüzeyini kaplar. Sağında solunda dişi kırlangıç ve küçük söğüt sembolleri ve üst sıra boyunca bir nehir görüntüsü oluşturan inci dizileri de görülebilir. Kemer sağdan ve soldan yere kadar iner. Düğümlü kıvrımlarında inciden yapılmış kırlangıç ve söğütler dışında, inciden işlenmiş çiçekler saklıdır. Başlıktan veya taçtan sarkan püskülleri yerinde tutan iğnelerin hepsi iki ipek kordonla asılıdır -yani tutturulmuşlardır-; kırlangıçları resmetmek için sarı ham ipekten iplikler kullanılırken, söğütlerin üzerine inciler serpiştirilmiştir. Başlık veya taca çaprazlamasına yeşim iğneler konulmuştur. ... Alt giysisi, kırmızı ya da kızıl ipektendir, kesimi etek gibidir, sayısı on altı olan sıralar halinde çeşitli oyalarla süslenmiştir; sıraların her birinde iki tür yüzer su bitkisi, bir pirinç sapı, iki nakışlı balta ve iki Çince harf vardır. Sıradan giysi veya kıyafetler ise kenarlarına ipekle sarı deri sırım dikilmiş beyaz ipektendir. Dizleri kapatan giysi (üst çizme) kırmızı ipektendir, bacakların etrafındaki kırmızı ipek esnektir. Tepesine iki bedenli ejderha işlenmiş haliyle, şekli kısa bir eteğe benzer. ...
>
> Tozluklar da kırmızı ipektendir. Ayakkabılar, üzerindeki altınla zenginleştirilmiş çeşitli süslerle birlikte ipekten yapılmıştır; iki çift kanatları vardır, kenarlarında dikişler ve inci süsler bulunur. Çoraplar ise ince kırmızı ipektendir.

Marco'nun gördüğü Kubilay Han işte buydu. İhtişamlı görünüşün, kolay etkilenen genç Venediklinin gözlerini kamaştırdığına şüphe yoktur.

Marco, Kubilay Han'a "tabi olan bütün krallar, prensler ve beyler"in doğum gününde onun şerefine ziyafetler düzenleyip hediyeler verdiklerini yazar. Bazı makam ve rütbe sahipleri ise handan bir bölgenin idaresi gibi büyük himmetler talep ediyorlardı. Kubilay her zamanki basiretiyle bölgelerin liyakat sahibi taliplilere tahsisine ilişkin bir kurul görevlendirirdi. Marco, özellikle de "hangi inançtan olursa olsun Ulu Kağan'ın idaresine tabi olan herkesin, bütün putperestlerin, bütün Hıristiyanların veya Yahudilerin ve bütün Müslümanların ve diğer ırklardan olan bütün Tatarların" -Marco burada Moğolların deyimlerini kullanır gibidir- "harika ilahiler, aydınlatmalar ve tütsüler eşliğinde putlarından her birine ve tanrılarına büyük dileklerde bulunması, büyük cemaatler oluşturup, büyük dualar etmesi gerektiği, kendisinin de [buna karşılık] onları koruyup kollamaktan memnuniyet duyacağı" bu günde, Kubilay Han'ın cazibesinin dini ve kültürel sınırları aştığını bir kez daha vurgular.

Marco'nun rasgele anlatımı, bütün detaylarına karşın Ulu Kağan'ın doğum günü törenlerinin asıl karmaşıklığını sadece üstü kapalı bir şekilde aktarır. Moğolların hayat tarzının içine tümüyle girmiş olmasına rağmen Marco ince tarafların birçoğunu kaçınılmaz olarak atladı ya da sıra Rustichello'ya onlardan bahsetmeye geldiğinde aklına gelmediler. Moğol yıllıklarının "Moğol Sarayı Genel Kabul Törenleri" olarak bilinen kısmı Kubilay Han'ın olağanüstü doğum günü eğlencesiyle ilgilidir.

Resmi anlatımda, "Kabul günü geldiğinde" der,

> Şafak vaktinden başlamak üzere tören görevlileri davetlileri karşılayıp kendileri için ayrılmış olan yerlere götürürler. Hepsinin üzerinde özel kıyafetleri olan "Başmuhafızlar" büyük "dinlenme odası"na giriş yaparlar. Öncelikle fildişi levhalarını (hepsi onları saraya yanlarında getirmişlerdir) ellerine alıp, buyrulduğu gibi diz çökerler. Sonra "Dış Muhbirler" ve "İç Kâhyalar" girip, tören sırasında gözetilmesi zorunlu olan işlemleri belirten programı iletirler. Secde edip başlarıyla selam verir ve kalkarlar. İmparator içerdeki odalarından çıkar ve imparatorluk arabasına biner. Ardından, muhafızların kırbaçlarıyla birlikte bağırışlar duyulur. Üç görevli izleyenlerin sağlı sollu saraya girmesine yardım eder, onları elleriyle yerlerine götürürler. "Başmuhafızlar", savaş

baltaları taşıyan protokol görevlilerinin arkasından ilerleyerek "Büyük Işık Odası"nın dışına çıkar ve tören alayını başlatırlar. "Baltacılar" girişin önüne konuşlanır, yüzleri kuzeye dönük bir şekilde, kalabalığın secde etmesini sağlamak için yönlendirmeler yaparak ayakta durmaya devam eder, sonrasında doğudaki ve batıdaki açık bölmelere yerleşirler. Bunun ardından duvarın dışındaki kalabalığı beklemek üzere bölümler halinde yönlendirirler.

Resmi anlatımda, imparator ve imparatoriçe olarak adlandırılan Çin kılık kıyafetleri içindeki Kubilay Han ve ilk eşi dinlenme sedirine geçerler. O anda "sevinç çığlıkları ve kırbaç sesleri duyulur. Savaş baltaları taşıyan üç silahlı protokol görevlisi kalabalıkta bir koridor açarak, 'Tazelik Basamakları'nın" -saraya giden merdivenler- "doğusuna konuşlanmak üzere geri dönerler."

Bunu saatler süren, belirlenmiş görevliler tarafından yönetilen, özenle düzenlenmiş dua ve selamlama kısmı takip ediyordu. Marco'nun zamanında Avrupa'daki hiçbir sarayda büyüklüğü ve karmaşıklığı bakımından bu gösteri gibisi mevcut değildi; şaşkınlığın yanı sıra adamakıllı korkmuştu. Tören fazlasıyla Çin örneklerine dayalıyken; Moğollar arasındaki genel görüş, Kubilay Han'ı başta göçerlik olmak üzere Moğolların temel âdetlerinin yerine küçük bir gruba hitap eden ve Moğol davranışlarına çok ters olanları getirmekle suçluyordu. Bu bir abartıydı. Çin saray törenlerinin yabancı uygulamalarını koyu gelenekçi olan Çinli danışmanlarının yardımlarıyla iyice öğrenmesine rağmen Kubilay Han, kalben ve savaş alanında bir Moğol olarak kaldı.

Marco Moğol hiyerarşisini de saraydaki davranış sınırlarından çok, savaşta gösterilen performansa dayalı bir şey olarak algıladı. Kubilay Han, "yerlerinin değişimi, subayların değişimi veya gerekli gördükleri yerlere gönderilmeleri şeklinde ordularla ilgili ortaya çıkabilecek her türlü sorunu takip etmek", aynı şekilde "cesur ve yiğit savaşçıların rütbesini yükseltip, diğer taraftan faydasız ve ödlek olanlarınkini düşürerek onları ortalama ve kötü olanlardan ayırmak için on iki çok sağlıklı ve kuvvetli bilgin ve bey seçti" diye aktarır. Bu doğrultuda, eğer bir binbaşı harekâtta kötü sonuçlar aldıysa rütbesi yüzbaşılığa düşürülürken, eğer büyük kahramanlık sergilediyse on bin kişinin komutanlığına yükseltilebiliyordu.

Büyük Meclis'i oluşturan on iki bey doğrudan Kubilay Han'ın hizmeti altındaydı. Hanbalık'ta Marco'nun "geniş, güzel ve gösterişli" olarak tasvir ettiği bir sarayda birlikte yaşayan sıkı sıkıya bağlı bir takım oluşturmuşlardı. Bu beylerden her birinin "emri altında, idare ettiği her vilayet için birer tane olmak üzere, hepsi bu saraydaki kendi dairelerinde ikamet eden yargıçları, çok sayıda yazmanı ve noteri bulunuyordu".

Marco kapsamlı bir imparatorluk için bir gereklilik olan Moğolların meşhur posta sisteminde de geçerli olan aynı mantık ve düzen anlayışını takdir etti. "Ulu Kağan'ın ulaklarının yöntemi harikadır" diye övünür. Detaylara her zamankinden daha fazla dikkat ederek çok karmaşık olan Moğol işleyişini tasvir eder: "Sizi temin ederim ki ulaklar gün içinde 300, hatta bazen 400 kilometre at sürerler. Müsaade ederseniz bunun nasıl olduğunu anlatayım. Bir ulak bu hızda seyahat edip gün içinde çok fazla kilometre katetmek istediğinde, süratli gitmek istediğini belirten bir nişan olarak üzerinde doğan işareti olan bir levha taşır. Eğer iki binici varsa ... kemerlerini sıkıp, başlarını sarıp sarmalarlar ve ulaşabildikleri tüm hızla kırk kilometre ötede bulunan bir sonraki posta menzil istasyonuna kadar giderler." Buraya varınca atları değiştirdiklerini belirterek, "bir dakika soluklanmadan ... yeniden yola çıkarlar" der. Gök gürültüsü, şimşek demeden yolları tepiyorlardı.

Hanbalık'tan çıkan her yol varacağı vilayetin ismiyle anılırdı. Kırk kilometrelik bir mesafe içinde ulaklar "atlarla posta menzil istasyonlarına" ve "içinde pahalı ipek kumaşlarla döşenmiş pahalı yatakların ve yüce ulaklara uygun her şeyin bulunduğu odalarında, büyük hükümdarın elçi ve ulaklarının insana yaraşır bir şekilde konaklayabilecekleri ... çok büyük bir saraya" ulaşırlardı. Marco, bu ücra saraylardan birini bir kral bile ziyaret edecek olsa rahat edeceğini iddia eder.

Posta menzil istasyonunun ana işlevi ahırda dinç atlar bulundurmaktı; "orada attan inip, yorgun atları bırakarak, dinç olanları alabilsinler diye" her birinde dört yüzden aşağı olmamak kaydıyla hazır durumda binek bulunuyordu.

Birbirine bağlı birçok parçadan oluşan karmaşık sistem büyük mesafeler arasında olduğu gibi, bambaşka kültürler ve diller arasında da hayati bilgiler ileterek Marco'nun gözünde kusursuzca işliyordu: "Bu şekilde bu bilgiler, belli başlı bütün vilayetlerden, imparatorluklardan,

şehirlerden ve büyük hükümdara ait yerlerden komşu vilayetlerin sınırlarına kadar her yerden gelirdi." Kubilay Han, anayolun dışındaki ücra bölgelerde bile elli beş ila altmış beş kilometre arayla daha küçük posta menzil istasyonları kurmuştu. Her biri lüks bir şekilde donatılan ve yirmi kadar atın bağlanabilmesine imkân veren on bin posta menzil istasyonunun, hanın kendi parasıyla inşa edilerek bütün ülkeye serpiştirildiğini ileri sürer. Bu yol durakları, mesajların doğru alıcılara iletilmesi gibi önemli bir görevi yürüten koşuculara da güvenlik ve barınak sağlıyordu. Bu işin kendine özel bir kıyafeti vardı: "Çıngıraklardan oluşan büyükçe toplarla tümüyle çevrili olan büyük ve geniş bir kemer takıyorlar, böylece giderken oldukça uzaktan duyulabiliyorlardı."

Marco bu harika küçük ileri karakolları yakından inceledi. Şunları aktarır: "İmparator bir ulak vasıtasıyla bir mektup göndermek istediğinde, mektup koşuculardan birine verilir; bunlar her zaman büyük bir hızla koşarlar ve beş kilometreden fazla gitmezler. ... Beş kilometrenin bitiminde duran ve ziller sayesinde onun uzaktan gelmekte olduğunu net bir şekilde duyan diğer kişi hazır bekler; o gelir gelmez taşıdığı şeyi ve yazmanın kendisine verdiği küçük bileti alarak koşmaya başlar ve ikinci beş kilometrenin bitimine kadar gider ve diğerinin yapmış olduğunun aynısını yapar. İşte size anlattığım gibi, bu yolla büyük hükümdar on günlük yoldan gelen haberleri, gündüz olduğu gibi gece de koşmaya devam ettikleri için bu koşuculardan bir gün bir gecede alır."

Uzun mesafeleri katetmek gerektiğinde koşucular yerlerini bu görev için eğitilen atlı ulaklara bırakırlardı: "At sırtındaki ulaklar kendisine karşı ayaklanan herhangi bir bölgeden gelen haberleri anlatmak üzere süratle ve sadece büyük hükümdara giderler." Bu ulaklardan her biri "acele hızda" gitmek istediğini belirten bir işaret olarak üzerinde doğan resmi olan bir levha şeklinde özel bir kimlik taşırdı. Ulaklar, "ihtiyaçları doğrultusunda sağlıklı ve dinç hayvanlar dışında bir şey bulundurmazlar. Atları kendileri için hazır tutulan posta istasyonundan alırlar ve eğer iki kişilerse güçlü ve süratli olan iki sağlıklı at üzerinde oldukları yerden yola çıkarlar; karınlarını ve başlarını sarıp sarmalayıp, kendilerini güçlerinin son noktasına dek dörtnala gitmeye hazırlarlar ve kırk kilometre ötedeki bir sonraki posta istasyonuna gelene kadar dörtnala giderler, orada hazır, dinç, dinlenmiş ve süratli başka iki at bulurlar."

Marco sistemi bir verimlilik modeli olarak över. "O kadar hızlı at biniyorlar ki hiç dinlenmiyorlar, ata bindiklerinde kendilerini hemen dörtnala gitmek üzere ayarlıyorlar ve bir sonraki posta istasyonuna gelene kadar dörtnala gitmeyi bırakmıyorlar; orada kendilerinin yerini alacak diğer atlarla adamları buluyorlar, bu kez de onlar hızlıca atlarına binip yola koyuluyorlar. Akşama kadar böyle yapmaya devam ediyorlar. Bu yolla da" diyen Marco temsili bir gurur ve memnuniyetle bitirir, "bunlar gibi ulaklar, uzak yerlerden büyük hükümdara hızlıca haber taşımak için bir günde dört yüz kilometre giderler, ihtiyaç olursa beş yüz kilometre de giderler. Eğer çok vahim bir durumsa gece de at sürerler; şayet ay yolu aydınlatmıyorsa posta istasyonundakiler bir sonraki istasyona kadar ellerinde fenerlerle onların önünde koşar."

Marco'nun okuyucularının Kubilay Han'ın muhteşem imparatorluğuyla ilgili takdir etmelerini istediği başka şeyler de vardı. Sıra sıra yükselen ağaçlar Kubilay'ın ulaklarının seyahat ettiği düz yolları işaretliyordu. Marco onların gittiği yolları daha sakin bir tempoda takip ettiğinden manzarayı bizzat incelemişti. "[Ağaçlar] o kadar büyükler ki çok uzaktan da iyi bir şekilde görülebiliyorlar" diye aktarır, "Ulu Kağan bunu, hepsi yolları görebilsin, tüccarlar gölgede dinlenebilsin ve ıssız yerlerden geçerken gündüz ya da gece yollarını kaybetmesinler diye bu şekilde yapmıştı". Marco'ya göre bir sürpriz faydası daha vardır: "Kâhinler ve müneccimler ağaç dikenin uzun bir ömrü olacağını söyledikleri için Ulu Kağan [ağaçları] çok daha memnuniyetle diker."

Marco Moğolların fiili becerilerine dönük araştırmasının ortasındayken kaynatılıp güçlü baharatlarla karıştırılan yerel pirinç şarabını övmek için durur. "Diğer şarapların hepsinden daha iyi bir aroma"ya sahip olduğunu söyler, "berrak ve güzel. Adamı diğer şaraplardan daha çabuk sarhoş ediyor çünkü çok sıcak." Genç Venedikliyi alkolün sersemliğiyle, neşeli bir şekilde Kubilay Han'ın ulaklarına, ağaçlarına ve imparatorluğunun diğer tüm harikalarına -örneğin, sürekli yanan taşlar- hayranlığını ifade ederken hayal etmek kolaydır.

Marco Çin'de nereye seyahat etse karşısına "maden cevherleri gibi dağlardan kazılan, kütükler gibi büyük siyah taşlar" çıktı. İnsanlar her yerde bunları kullanıyordu. "Ateşi odundan daha iyi devam ettiriyorlar" diye belirtir, "eğer onları akşam ateşe koyup iyice tutuşturursanız bütün gece

boyunca ateşi devam ettirirler size söyleyeyim, öyle ki insan sabah bile biraz [ateş] bulur." Bu siyah taşlar uzun süreli yoğun sıcaklık yayıyorlardı. O kadar kullanışlıydılar ki Kubilay Han'ın halkı nadiren az bulunan odun yakma seçeneğine başvuruyordu. Moğollara ve Venediklilere tam tezat teşkil eden bir şekilde herkesin "haftada en az üç kez, kışınsa mümkün olursa her gün" banyo yaptığı bir ülkede "insanların ve sürekli yakılan soba ile hamamların sayısı da öyle fazlaydı ki odun yeterli olamıyordu."

Yemek pişirmenin, ısıtmanın ve banyo yapmanın tümünü mümkün kılan bu bol miktardaki siyah taşlar, Çin'in her tarafında en az bin yıldır kullanılan bir enerji kaynağı olan kömür topaklarıydı. Marco'nun zamanında ısınma için odun yerine kömür yakma kavramı Avrupa'da fiilen duyulmamıştı. Bu siyah, tozlu, karbon yönünden zengin maddenin varlığından Roma'nın İngiltere'yi işgali ile başlayıp Marco'nun zamanına uzanan Batı tarihi boyunca nadiren de söz edilmişti fakat on sekizinci yüzyıla kadar kömür, Avrupa ülkelerinde yaygın bir enerji kaynağı olmadı.

Marco böylesi dokunuşlarla Kubilay Han'ın muhteşem imparatorluğunun vahşilerin yaşadığı durağan, uzak bir hayal ülkesi olmadığını, tehlikelere karşı sürekli tetikte olan, yaşayan bir devlet -süratli ulakların gerekirse geceleri de yol aldığı, yollarının güven veren ağaç sıralarıyla işaretlenip, fener ışıklarıyla aydınlandığı hiç uyumayan bir imparatorluk- olduğunu ortaya çıkarır. Böylesi bir uyanıklılık haline ulaşmak için Venedik ne yapabilirdi? Marco'nun üstü kapalı sorusu böyle devam eder. Venedikliler, hayatları buna bağlı olsa bile aynı beceriyi gösterebilirler miydi?

Moğol İmparatorluğu'nun her tarafına enine boyuna ulaşan posta istasyonu, ulak ve hızlı atlar ağı Marco'da büyük bir başarı izlenimi bıraktı. "Bir imparatorun sahip olduğu veya olabileceği en büyük gurur ve ihtişam" diye hayretini ifade eder, "o kadar harika ve o kadar değerli ki anlatıp yazabilmesi zor." Öyle harikadır ki Marco'nun Hıristiyanlığa karşı iğneleyici saldırılarda bulunmasına sebep olur.

Marco günahkârlığa varan bir hazcılıkla okuyucularına bu posta ağını -ve geniş anlamda Moğol İmparatorluğu'nu- sürdürmenin anahtarının harika çokeşlilik âdeti olduğunu anlatır. "Bu kadar çok işi yapmak için nasıl bu kadar çok kişi var diye şüphe eden varsa," diye yazar, "bunun cevabı, bütün putperestlerden ve Müslümanlardan her birinin, mas-

raflarını karşılamak şartıyla sınırsız" -sınırsız!- "sayıda erkek çocuğu dünyaya getirmek için altı, sekiz, on eş alıyor olmaları; her biri otuzdan fazla erkek çocuğu sahibi birçok adam olacak ve hepsi silahlanarak onu takip edecek, işte çok eşin sebebi bu."

Besleyecek bu kadar boğaz varken bile açlıktan ölmediler. Marco, iştahlarına "bir dolu yemekle" -genellikle "süt veya et" ile karışık bolca tahıl- özgürce teslim olduklarını aktarır. Ayrıca, Polo efsanesine zıt bir şekilde, İtalya'da zaten bilinen bir yiyecek olan "makarna"yı silip süpürüyorlardı. Sonsuz gıda ihtiyaçları onları meşgul tutuyordu: "Sürülebilir durumdaki hiçbir arazi onlarda boş durmazdı; hayvanlarının sayısı durmadan artarak katlanırdı, sahaya çıktıklarında yanına altı, sekiz ya da daha fazla at almayan bir kişi yoktu."

Hıristiyanlar bu kâfirlerin tatminkâr ve verimli yöntemlerine sadece imrenebiliyorlardı. "Bizde" diye yakınır Marco, "sadece bir eşin olur ve eğer kısırsa adam ömrünü onunla geçirir ve hiç oğlu olmaz; bu yüzden bizde onlar kadar insan yok." Marco'nun destekleyici hallerinin sebebi şimdi ortaya çıkar. Mühtedilerin en coşkulusu haline gelmiştir.

Yine de Moğolları Avrupalı bir bakış açısıyla görür, Marco. Bir kişinin hayattaki kimliğini din, doğum yeri, cinsiyet, sosyal konum ve doğum sırasının belirlediği şeklindeki görünüşte geleneksel olan ortaçağ tavrını paylaşır. Moğol İmparatorluğu'nu da büyük ölçüde aynı şekilde Kubilay Han'ın tepede olduğu, beylerininse onun aşağısına doğru belli bir rütbe dizilişiyle sıralandığı değişmez bir hiyerarşi olarak kabul eder. Marco ve [kitaptaki-e.] ortağı, tecrübe güçlü bir şekilde başka türlüsünü ortaya koyduğunda bile bu bildik sınıflandırmaları terk etmediler. Tüm göçerler gibi Moğollar da Marco'nun öne sürdüğünden daha az hiyerarşiktiler; güçlerini uyum kabiliyetlerinden ve içine dahil oldukları ev sahibi kültürün özelliklerini edinebilmelerinden alıyorlardı. Marco onların bu özelliklerini bu şekilde tarif etme konusunda yeterince dikkatli davranmış olsa bile, en azından yaşam biçimlerinin bazı yönlerine karşı kısmen ihmalkâr kalmıştı. Onlar Avrupalı soyluların Asyalı denkleri değil, hayatını topraktan sağlayan, sürekli at üstünde yaşayan, rahatsız edici bir biçimde eşitlikçi ve heterojen bir toplumdu ve Avrupalılarla aralarında keskin farklılıklar vardı.

Kubilay Han'ın nazırları iklimin sert, yiyeceğin kısıtlı olduğu steplerde, Avrupa'da bilinmeyen bir duyarlılıkla besin sağlamayı başarırlardı.

Tahıl bol olduğunda büyük miktarlarda satın alıp, dört yıl kadar saklarlardı. "Tahıl tükendiğinde ve büyük kıtlık olduğunda" diye aktarır Marco, "büyük hükümdar çok fazla miktardaki kendi tahıllarından bir kısmını almalarını sağlar". Kubilay, ihtiyacı olanlara kıtlık sona erene kadar düşük fiyatlardan tahıl satıyordu. Şayet kıtlık halkı tehdit ederse, Kubilay Han "Hanbalık'ın yoksullarına büyük bağışlar yapıp, erzak ve sadaka dağıtır" der Marco. Marco, yiyecek hiçbir şeyleri olmadan küçük bir haneye tıkış tıkış doluşan altı, sekiz, on veya daha fazla kişilik ailelerden bahsediyordu. Kubilay böylesine vahim durumlarda eğer gerekirse hepsinin bütün bir yıl boyunca beslenmesine yetecek kadar tahıl sağlardı.

Moğolların sosyal devleti, yönetimlerinin diğer yönleri gibi çok iyi örgütlenmişti. Zarara uğrayan, zor durumdaki aileler bu amaçla tayin edilen görevlilere bildirilirlerdi. "Her biri geçinmeleri için geçen yıl ne miktarda verildiğine dair bir yazı gösterir, [görevliler de] buna göre o yılki [tahılı] verir" diye anlatır Marco, "ayrıca giysilerini de onlar sağlar çünkü giysilerin yapıldığı yünün, ipeğin ve kenevirin tamamının onda birinin sahibi Ulu Kağan'dır". Tüm zanaatkârların haftalık üretimlerinin birer günlüğünü hana vermekle yükümlü olması uygulamasına dayanarak ihtiyacı olanlara kışın ya da yazın giyim eşyası dağıtabiliyordu.

Marco Moğolların Avrupalılar arasında her türlü yardımdan kaçındıkları yönünde nam saldıklarını fark etti. "Tatarlar" diyerek kabul eder, "put yasasını bilmelerinden önce, âdetleri gereği hiç sadaka vermezlerdi. Bazı yoksul insanlar onlara gittiğinde, 'Tanrının sana verdiği kötü yıla razı ol, eğer seni benim kadar sevseydi sana da iyilik ederdi' diyerek, incitici bir şekilde kovarlardı." Batılı inanca göre Moğollar aç, hasta ve yaşlılarını ölüme terk ediyorlardı; en azından Kubilay Han devlet yardımını yönetim tarzının bir parçası yapana kadar.

Marco nereye baksa Kubilay Han'ın yenilikçi yardımseverliliğinin çarpıcı örneklerini buluyordu: "Hükümdarın ekmeği için saraya gitmek isteyenler günlük olarak bir sıcak somun alabilirler; kimse reddedilmez ama giden herkese biraz verilir ve kimseye satılmaz." Yirmi ile otuz bin arasında insanın yılın her günü kâselerce tahılın yanı sıra ekmek aldığı tahminini yapar. Bu açıklamaya dayanarak, Kubilay Han'ın verdiği somunun onlarla yok olmak arasında duran tek şey olduğunu bilen yoksul Moğollar, dağıtım yapılan yerlerde sıraya girmiş, yüzleri açlıktan, beklemekten ve

dertten süzülmüş halde resmedilebilirler. Bu insanların hayatlarının bağlı olduğu hayırsever hükümdara duyduğu hürmet hayal edilebilir.

Kubilay Han yaptığı iyi işlerin semeresini büyük sadakat olarak alır. Marco iddia eder: "Bütün insanlar onu o kadar seviyorlar ki Tanrı gibi tapıyorlar."

Marco'nun Moğol İmparatorluğu'nda olduğu zaman zarfında, Kubilay Han yardımseverliliğinin boyutunu imparatorluğunun geneline yaymıştı. Her yıl tahıl arzını kontrol etmeleri için denetçiler yolluyordu. Eğer bir denetçi mahsulü tahrip edecek yağmur, rüzgâr, tırtıl, çekirge veya başka bazı belalar keşfederse, "o mevsim veya yıl için ... onlardan vergi almaz, tersine onlara tahıl ambarlarındaki kendi tahılından verir" -o yıl yemek ve ekmek için ne kadar ihtiyaçları varsa o kadar-. Kubilay Han ayrıca kışın "inceleme yaptırır ve eğer kimi vilayetlerde hayvanları ölmüş birini bulursa ... başka vilayetlerin aşar vergilerinden [onda birlik vergi, *tithe*-e.] edindiği kendi hayvanlarından bir kısmını ona vererek veya ucuza satarak ona yardım eder ve o yıl ondan vergi almaz".

Kubilay Han'ın cömertliği bu jestle bitmiyordu. Moğolların ve aynı şekilde Çinlilerin yaşadığı, büyük kısmı ağaçsız olan steplerde koruma az olduğundan şimşekler daimi risk oluşturuyordu. "Eğer şimşek kazara dişi veya erkek koyun ya da hangi türden olursa olsun diğer hayvan sürülerine isabet ederse" der Marco, "sürü istediğiniz kadar büyük olsun, Ulu Kağan üç yıl aşar vergisi istemez. Olur da şimşek ticarete konu koyunlardan bazılarına isabet ederse, aynı şekilde, kiralanmasından pay istemez çünkü birinin malına şimşek isabet ettiğinde bunun uğursuzluk olduğuna inanır." Bu hoşgörünün sebebi yardımseverlikten çok batıl inanç ve bilinmeyene karşı duyulan korkuyla ilgiliydi: "Ulu Kağan 'Tanrı ondan nefret ediyordu, bu yüzden onu şimşekle çarptı' der, yani ilahi güç tarafından çarpılan böyle malların hazineye girmesini istemez."

Tamamen Kubilay Han'a esir olmuş olan Marco, bencillikten uzak hareketleri Moğolların liderine yakıştırarak vurgular: "Bütün düşüncesi ve baş kaygısı, buyruğu altındaki insanlara yardım etmekti ki yaşayıp çalışsınlar ve mallarını çoğaltsınlar." Venedikli aynı zamanda, Moğol aile yapısını, tarım ve askeri hayatını vurgulayan katı sosyal düzen ve ritüelleri de asla unutmaz.

Moğolların düzen ve zenginlik aşkı hiçbir yerde takvimlerinde olduğu kadar aşikâr değildir. Moğolların "Tatar hesabıyla" şubatta başlayan yeni yılı, tek kelimeyle "Beyaz" olarak adlandırılıyordu. Olay şerefine, "Kubilay Han ve halkı, hem erkekler hem kadınlar beyaz kaftanlara bürünürler" idi. "Beyaz giysinin onlara şans ve iyilik getireceğini düşünür, bu yüzden de kendi yıllarının başında giyerler ki bütün o yılı iyi ve mutlu geçirsinler" diye anlatır Marco.

Şenlik giysileri içindeki Moğol beyleri, hana "altın, gümüş, inci, değerli taş ve pahalı beyaz kumaşlardan" birçok hediyelere ek olarak hepsi beyaz renkte yüz bin (bazı elyazması nüshalarda beş ila on iki bin) deve ve at veriyorlardı: "Bütünüyle beyaz değillerse de en azından büyük bölümleri beyazdır."

Herkes "Bu yıl sana iyi şans getirsin ve her yaptığın iyi neticelensin" diye bağırarak, sarılıp öpüşürdü. Ardından Kubilay Han "hepsi baştanbaşa kuşlar, aslanlar ve başka hayvanlar nakşedilmiş altın ve ipekten güzel kumaşlara bürünmüş, [sayıları] tam beş bin olan" fillerini sergilerdi. Hayvanlardan her biri, içine ziyafet için gerekli malzemeler, altın ve gümüş kap-kacak ve diğer aksesuarlar doldurulmuş bir sandık taşırdı. Onların ardından "beyaz ipekten çok güzel kumaşlara" sarılı develeri gelirdi. Bu şaşaalı görüntü Marco'yu, "Bu dünyada görülmüş en harika ve güzel manzara" diye haykırmaya yöneltti.

Beyaz şenliğin olduğu gün imparatorluğun tüm ileri gelenleri -krallar, prensler, dükler, markiler, kontlar, beyler, müneccimler, filozoflar, hekimler ve doğancıların yanı sıra diğer görevliler- "büyük salonu büyük hükümdardan önce" doldurmak üzere ortaya çıkarlardı. Kubilay Han hepsini görebileceği şekilde yerleştirilen bir tahtta otururdu. Taşkın kalabalık duvarların etrafında sıralanır ve büyük sevgisini göstermeye hazırlanırdı. Marco, şöyle aktarır: "Her biri yerleştiğinde, piskopos olduğu söylenebilecek olan yaşlı, büyük bir bilge yerinden kalkarak ortaya gelir ve çok yüksek sesle 'Şimdi hepiniz diz çökün ve hep bir ağızdan hükümdarınıza olan sevginizi gösterin' der. Böyle söyler söylemez hepsi ayağa kalkıp hemen eğilip diz çökerler, alınlarını yere koyarak hükümdara doğru dua ederler ve Tanrıları oymuş gibi secde ederler. Ardından piskopos, 'Tanrı hükümdarımızı mutluluk ve sevinç içinde uzun bir ömür vererek koruyup kollasın' der. ... Bu şekilde ona dört kez secde ederler. Arkasından hepsi birden ayağa kalkar, sıralarını bozmadan, üzerinde altından ve çok

kıymetli değerli taşlardan harflerle Ulu Kağan'ın tam isminin yazıldığı kırmızı bir masa olan çok güzel süslenmiş bir sunağa giderler."

Marco, Kubilay Han'ın "kıpkırmızı renkte, ustalıklı bir işçilikle altın ve gümüş ipliklerden örülmüş, çok gösterişli, çok güzel ve çok değerli" bir kemer ve benzer lükste çizmelerin yanı sıra, adam başı on üç tane olmak üzere, her biri farklı renkteki kıymetli taşlarla süslü kaftan verilmesini emrettiği on iki bin beye başkanlık ettiğini ayrıntılı bir şekilde belirtir.

Bu sayılar Avrupalıların inanması bakımından tek kelimeyle çok büyüktü fakat Moğol ve Çin yıllıkları doğruluklarını teyit ediyorlar. Beyler, bir ay yılı boyunca düzenlenen on üç ziyafetin her birinde farklı bir kaftan giyiyorlardı. Marco, Moğol sarayında toplamda "çok pahalı ve çok değerli 156.000 kaftan" bulunduğu tahminini yapar.

Kubilay Han'ın sarayında başkanlık ettiği mükemmel görüntüde [kaftanlar] bir fon işlevi görüyorlardı. Ziyafetlerde, "Büyük bir aslan büyük hükümdarın huzuruna getirilir. Aslan onu görür görmez kendisini yere atıp karşısında yatar ve büyük huşu hareketleri sergiler, onun efendi olduğunu biliyor gibi gözükür. O kadar uysaldır ki bir köpek gibi hükümdarın ayaklarının dibinde zincirsiz halde sessizce yatarak öylece durur"; Marco'nun "insanı hayrete düşürdüğünü" kabul ettiği bir manzaradır bu.

Hanın huzurunda yüzükoyun yatan aslan, Marco'ya Kubilay'ın açık, soğuk ve kuru kış aylarında Hanbalık'ta avlanmaya yönelik muazzam isteğini hatırlattı. Âdete göre, bu dönemde yakalanan her türlü av hayvanı, "yabandomuzları, erkek geyikler, tavşanlar, karacalar, ayılar, aslanlar ve diğer büyük vahşi hayvan türleri [zorunlu olarak] ona getirilirdi" diye belirtir Marco. "Hepsi hayvan yakalamak üzere eğitilmiş ve ... iz sürmede çok iyi olan" leoparlar ve vaşaklar kullanarak kendi avını kendisi yönetmeyi tercih ettiği için, bunlar, güya Kubilay'ın avlanma isteğini artırmak üzere, at arabalarının üzerinde sergilenen iç organlar şeklinde gelirlerdi. Marco, Ulu Kağan'ın bu talimler sırasında "refakatçi olarak küçük bir köpeğe" güvendiğini anlatır. Güvenlik gereği aslanlar kafese konuluyorlardı "çünkü hayvanları gördükleri anda vahşileşip azgınlaşırlardı. Ayrıca, rüzgârın aksi yönünde götürülmeleri gerekiyordu çünkü avlanacak hayvanlar onların kokusunu alırlarsa hemen kaçarlardı".

İri bekçi köpekleri [*mastiff*], av köpekleri [*retriever*] ve tazılardan sorumlu olan iki erkek kardeş, Bayan ve Mingan, hanın soylu köpeğinin

terbiyecileri ("Tatar dilinde 'av üstadı' anlamına gelen *cuiucci* denir") olarak da hizmet ediyorlardı. Kardeşlerden birinin emrindeki köpek bakıcıları kırmızı, diğerine hizmet edenler gök mavisi giyinirlerken; kardeşlerden her biri, yalnızca hanın köpeklerine tahsis edilmiş on biner kişilik birer orduya komuta ediyordu. "Çok büyük kalabalıklardır" diye belirtir Marco, "bu kardeşlerden biri, tek renk giyinmiş on bin adamıyla ve beş bin köpekle (köpeği olmayan tek tük kişi olduğundan) [hanın] bir sağ yanında, diğer kardeş de diğer renk giyinmiş olan kendi on bin adamı ve köpekleriyle sol yanında ilerler."

Kardeşler yüksek standartlar sağlamak zorundaydılar çünkü Marco'nun anlattığı gibi, "ekim ayından başlayıp ... mart ayına kadar, Ulu Kağan'ın sarayına her gün bıldırcınlar hariç, hayvan ve kuşlar arasından bin kelle getirmek için sözleşmeyle bağlanmışlardı". Mecburiyetten dolayı neredeyse bütün gün çok sıkı çalışıyor, mart ayı geldiğindeyse kendilerine gelmek için derin bir uyuşukluk haline giriyorlardı.

"Nehirlerdeki kuşları yakalamak için çok sayıda çakırdoğan"a ek olarak, "on bin doğancı" ve "beş bin akdoğan ile bol miktarda gökdoğan, uludoğan ve diğer kuş türlerine" sahip olan Kubilay Han'ın kendisi de eşit ölçekte avlanıyordu. Doğancıların avcılık eğitimleri ve donanımları hükümdarlarını ve üstatlarını yansıtacak şekilde iyiydi.

Kubilay Han'a ait olan kuşlar, "tanınmaları için ayaklarına bağlanmış küçük gümüş bir levha" taşıyorlardı. Eğer bir kuş yolunu kaybederse derhal üstadına döndürülürdü ve aynı sıkı politika atlar ve kılıçlar dahil avda kullanılan diğer tüm donanım için de uygulanırdı. Kayıp bir malzeme bulan birisi eğer acilen hakiki sahibine -çoğu vakada bir beygeri vermezse "hırsız yerine konulurdu".

İmparatorluğun daha az önem arz eden vatandaşlarının yırtıcı kuş sahibi olma veya onları avlama hakları yoktu: "Her kim olursa olsun, ne tüccar ne esnaf ne vatandaş ne köylü ne de herhangi biri Ulu Kağan'ın mülkiyet sahasının tamamında keyfi olarak hiçbir çakırdoğan, doğan, av kuşu ya da av köpeği bulundurmaya cesaret edemez." Moğol beyleri ve şövalyeler bile hanın belirlediği sınırlamaları gözetmek zorundaydılar. Kimse "doğancıbaşıların idaresi altına girmediği veya bu konuda bir imtiyaz sahibi olmadığı sürece, avlanmaya ya da kuşlarla avlanmaya cesaret edemez" idi.

Av sabahında han ve beraberindekiler Hanbalık'tan çıkıp, avlaklarına giden bir yol boyunca güney yönünde ilerlerdi. Kubilay Han dar geçitlerde ilerlemekte çok becerikli olan dört filinden birinin üstünde ve herkesin yukarısında giderken, beyler ve daha alt kademe görevliler at üstünde yolculuk ederler veya yürürlerdi. [Kubilay Han] makamına yakışır şekilde, etrafı çevrili, en kaliteli ipekler ve dövme altından süslerle bezenmiş bir yerde (Marco, "güzel bir tahta oda" der) otururdu. Marco, ağrılı gut hastalığından mustarip olduğu için, Kubilay Han'ın oturduğu bu lüks yerden nadiren ayrıldığı sırrını verir. On iki bey, on iki çekici kadınla birlikte her zaman ona eşlik ederdi. "Dünyada buna denk bir eğlence yok" diye iç geçirir Marco.

Beyleri ve şövalyeleri gözcü gibi davranarak atlarıyla yanı sıra ilerlerken perdelerle çevrilmiş özel odasında bulunan Kubilay Han konuklarıyla sohbet ederdi. Ne zaman tepede turna veya sülün görseler hemen "Efendim, turnalar geçiyor" diye bağırırlardı. Bunun üzerine Kubilay Han perdeleri geriye çekip, akdoğanını salıverirdi.

Kubilay ve emrindekiler, bir turna ya da başka bir kuş farkına varıp da beyhude yere saldırganından kurtulmaya çalışana kadar, hayvanın kanatlarını sıkıştırıp pike yaparak gökten inen bir meteor gibi hızla dalışını görmek için yukarı diktikleri gözlerini kısarak bakarlardı. Doğanın hızı her zaman galip gelir, iki hayvan çarpıştığında, doğan havada anlaşılması güç bir ölüm dansına girişerek jilet gibi pençelerini sersemlemiş ve çaresiz avına batırırdı. Ölümcül kucaklaşmaya yakalanan kuşlar beraberce yere çakılırken, avcılar avını yakalayan doğanı iyileştirmekle görevli oldukları noktaya doğru dörtnala giderlerdi.

Filinin tepesinde yayılıp oturan Kubilay Han, kuş savaşı gösterisinin tadını çıkarırdı. Marco, "Bu onun için çok büyük bir eğlence ve keyiftir;" diyerek tasdik ediyordu, "hükümdarın etrafında at süren diğer bütün bey ve şövalyeler için de".

Avla geçen saatlerden yorulan Kubilay Han, beylerinin, şövalyelerinin ve doğancıbaşılarının eşleri ve cariyeleriyle birlikte sayıları on bini bulan kişilerin toplandığı çadır ve çardaklara çekilirdi. Bazı çadırlar bin şövalyenin barınabileceği kadar genişti ve Moğol âdeti gereği, büyüklüğe bakmaksızın, her birinin kapısı "güneye doğru" açılırdı.

En büyük çadır, hanın iki büyük salon ve bir odadan oluşan özel meskenine bağlıydı. Marco, Kubilay Han'ın ücra ovadaki muhteşem meskeninin döşemelerine dair şatafatlı bir tasvir bırakmıştır geride: "Salonlardan her birinde linderadan mamul, çok iyi işçilikle yapılmış üç direk bulunur. Hepsinin dışı aslan postlarıyla kaplıdır ve siyah, beyaz ve kırmızı çizgileriyle çok güzeldir. O kadar iyi düzenlenmişlerdir ki [ne] rüzgâr ne yağmur ne de başka bir şey içerdekilere zarar verebilir ne de o postu tahrip edebilir çünkü çok iyi korurlar. O salon ve odaların içi tümüyle as ve samur postlarıyla kaplıdır. Bunlardan her ikisi de olabilecek en güzel, en gösterişli ve her türlü kürkten daha değerli kürklerdir. ... Bir adamın kaftanı olabilecek kadar büyüklüğe sahip samur postu, iki bin altın bezant değerindedir. ... Tatarlar da ona kendi dillerinde 'postların kralı' derler. ... Salonlarda ve odada kullanılan ipliklerin tümü ipektir. Bu üç çadır o kadar değerli ve maliyetlidir ki küçük bir kral onların bedelini ödeyemezdi."

Fakat Kubilay Han hiç de "küçük kral" değildi. O Moğolların imparatoru, yaşayan en güçlü hükümdardı.

Marco Polo doğancılık konusunda Doğu ile Batı arasında çarpıcı benzerlikler buldu. İki kültürde de doğancılık, bin yılı aşkın zamandır soyluların sporu olmuştu. Çok eski bir Batı tabirinde geçtiği gibi, "süratli bir köpek ve muhteşem bir doğan", iyi donanımlı bir beyefendinin olmazsa olmazıydı. Asya ve Avrupa'da krallar ve halk, benzer şekilde, aşağıda avcılar avlarına doğru hiddetli bir şekilde atlarını sürerken çimenlerle kaplı bir ovanın üzerinde havada süzülen av kuşunun görüntüsünden büyük heyecan duyuyorlardı.

Kutsal Roma İmparatoru II. Friedrich Hohenstaufen, Avrupa'daki bütün kuşlarla avlanma hayranları arasında en nüfuzlu olandı. 1229 yılında Altıncı Haçlı Seferi'nden Avrupa'ya, eğlencenin Avrupa çapına yayılmasına yardımcı olan usta Arap doğancıbaşılardan oluşan bir heyetle döndü. Friedrich, Marco Polo'nun yabancı diyarlarda olduğu on yıllar sırasında, kuşların anatomisini inceleyen ilk eserler arasında yer alan *De arte venandi cum avibus*, yani "Kuşlarla Avlanma Sanatı" adını taşıyan, sporun kutsal kitabını derledi. Kuşlarla avlanmaya olan tutkusunun Kubilay Han'ı bile aşmış olduğu bellidir; Friedrich bir keresinde avlanmaya gitmeye karar verdiği için bir askeri harekâtı kaybetmişti. Sadık kuş avcıları, onun bu önceliğini anlıyordu.

Marco şayet Kubilay Han'ın hükümlerindeki aşırılık ve hatalarından dolayı hayal kırıklığına uğradıysa da bunu itiraf etmedi fakat Çin'de kaldığı sürece iyi kalpli ama kaprisli bir hükümdarın emrindekilerden biri olduğunun farkındaydı. Ne kadar kalacağını da bilmiyordu. Babası ve amcası istikrarlı gidişatlarını sürdürmeyi, papanın mesajını Kubilay'a iletip, yanlarına kıymetli taşlarını, ipeklerini ve diğer pahada ağır maddeleri de alarak genç Marco'yla birlikte Venedik'e dönmeyi planlamıştı. Ama şimdi üçü birden Moğol sarayının entrika ağına düşmüştü.

Pololaın Venedik'ten Kubilay Han'ın sarayına varmaları üç yıldan fazla sürmüştü fakat eve dönmenin daha uzun süreceğini fark etme noktasına da gelmişlerdi. Kubilay dilediği sürece Çin'de kalmaları gerekecekti. Yetmişine yaklaşmasına ve oğlunu kendi yerine geçmek üzere hazırlıyor olmasına rağmen iktidardan feragat etme yolunda hiçbir emare göstermiyordu. Ayrıca eğer aniden ölecek olursa, bu durum onun şahsi korumasını kaybedecek ve Moğol İmparatorluğu'nda görünen yüzeyin hemen altında bulunan ve daha ortaya çıkmamış olan şiddet karşısında savunmasız kalacak olan Pololar açısından ciddi bir tehlike oluşturabilirdi. Dolayısıyla, dünya üzerindeki en büyük hükümdarlıkta aynı zamanda birer mahkûm olan ayrıcalıklı misafirler halinde kıstırılmış olarak, hesapsız uzunlukta bir süre için Ulu Kağan'a hizmet etmeye mecburdular.

Bu garip diyardan kurtulmak için, Marco'nun bir şey yaparak hanın işine yarayacağı bir yol bulması ve sadece Moğol kadınları ve binicilikte değil, yetki kullanımı konusunda da bir öğrenci olması gerekecekti. Bütün acayipliklerine karşın, Moğol toplumu faydalı olabilecek yabancılara açıktı. Diğer güvenilir yabancıların yapmış olduğu gibi üstünlük kazanarak, hatta refah içindeki bir vilayetin yönetimini alarak gücünü artırabilirdi. Kubilay Han'ın elçisi olarak binlerce kişiye hükmedebilir, hatta zenginleşmek için sonsuz fırsatlara ve kendi sarayına sahip olabilir veya şahsi zevki için cariyeler bulundurabilirdi. Ya da zalim Moğol adaletine kurban gidip vatanını bir daha hiç göremeyebilirdi.

Tam Marco'ya Moğol İmparatorluğu'nda hiç yeri yokmuş gibi geldiği sıralarda Kubilay Han, onu vergi toplamak ve daha önemlisi, henüz çok büyük bir kısmı keşfedilmemiş olan imparatorluğu hakkında bilgi toplamak üzere yollara gönderdi. Marco'nun imparatorluk sınırları içindeki işi, Kubilay Han'la tanışmasından önceki kariyeriyle tuhaf ve ürkütücü bir benzerlik taşıyacaktı: seyyahlık.

9. Bölüm

Hayatta Kalma Mücadelesi

Sekiz kilometrelik labirent çizerek yol alıp
Kutsal nehir, aktı ormanlar ve vadiler boyunca,
Vardı insana uçsuz bucaksız gelen mağaralara...

Marco Polo Hanbalık'tan Kubilay Han'ın elçisi olarak ayrıldı. Seyahatlerinin henüz yirmili yaşlarının başında olduğu bu safhasında refakatçileri olarak bahsetmeyi bıraktığı babası ve amcası yanında değildi. Her zamanki gibi hanın sağladığı, güvenliğini garantiye alan -sonsuz bir sadakat pahasına- koruma ve desteğin keyfini sürdü. Önünde uzanan zorluklara rağmen, yeni gelişen ve gideceği yer ışığında anlaşılabilir olan bir azametle doldu: Çin'deki en büyük, en zengin, en ünlü şehir Hangcov.

Babasının ve amcasının Moğol İmparatorluğu'nu temsilen yaptıkları seyahatlerde olduğu gibi Marco da altın bir *pay-zı* taşıyordu. Bu levha otuz santim uzunluğunda, yedi buçuk santim genişliğindeydi ve üzerinde şöyle yazılıydı: "Sonsuz gökyüzünün kudreti ve kutsal hanın adıyla. Ona saygı göstermeyenin öldürülmesi buyurulmuştur." Altın *pay-zı*'ya sahip olması, Marco'nun Moğol İmparatorluğu'nda çok önemli kişi tayin edildiği ve hanın geniş kapsamlı kervansaray, at ve yol ağından tam teşekküllü olarak faydalanabileceği anlamına geliyordu.

Tay (Batı) Gölü kıyıları boyunca nakış gibi uzanan Hangcov, durgun suların üzerinde dağların yükseldiği tipik Çin manzarası sergiliyordu. Song hanedanı geleneksel olarak bu şehirde ikamet ediyordu ve tam da Marco, hanın işlerinin idaresine yardım etmesi için gönderildiği sırada Kubilay Han'ın en önde gelen komutanı Bayan Yüz Göz tarafından fethedilmişti. Marco tarafsız bir Avrupalı olarak düşman ya da şüphe uyandıran bir halkın mali işlerinin denetlenmesi için tam da Kubilay Han'ın tercih ettiği türde bir memurdu. Marco'nun Venedik'ten ayrılalı beri gördüğü her şey, hatta Hanbalık'ın harikaları ve yüce Kubilay Han'ın kendisi bile Çin'in kalbine yaptığı yolculuğa bir giriş teşkil ediyordu.

Çin genelindeki en geniş çaplı bayındırlık hizmetlerinden biri olan Büyük Kanal, Hanbalık'tan güneydeki Hangcov'a kadar bin altı yüz kilometreyi aşan uzunluğuyla iki şehri birbirine bağlıyordu. Bu suyolu Çin (ve Moğol) taşımacılık ve ticareti için ana arterlerden birini teşkil ediyordu. İnşası yüzyıllardır düzensiz bir şekilde devam etmekteydi fakat Marco'nun gezisi esnasında tamamlanmaya yakındı. Her ne kadar Marco tam bir yol güzergâhı vermese de muhtemelen Hangcov'a olan seyahatinin büyük kısmında Büyük Kanal'ı takip etti.

Hanbalık'tan ayrılan Marco, *Mare Oceanum*'a* dökülen geniş, hızlı akan bir nehrin üzerinden geçen "çok güzel bir taş köprüye" rastladı. On atlının cilalı taşlar üzerinde yan yana nal tıkırdatabileceği kadar geniş olan köprünün "üç yüz adım uzunluğunda, sekiz adım genişliğinde" olabileceği tahminini yaptı. "Yirmi dört kemeri ve suda onları destekleyen yirmi dört ayağı vardır" der, "tamamen gri mermerdendir, işçiliği çok iyi ve sağlamdır". Köprü Çin'in kendisi kadar engin bir dehlize açılıyordu. Kolay etkilenen genç bir adam kolaylıkla dünyanın ayaklarının altında uzandığına ikna olabilirdi ki bir bakıma hakikaten öyleydi. Mimari bir harika olduğu kadar ruhani bir sembol de olan köprü yeni bir imparatorluğa, yeni bir farkındalığa, hatta yeni bir hayata geçiş hissi uyandırıyordu. Marco köprüye ayak bastığında Moğol kalesini aşıp Çin'in kendisine ulaşmak için attığı her adımla birlikte büyüyüp değiştiğini de hissetmiş olabilir.

Bu anıtsal köprüyü geçerken köprünün inşasındaki özen ve hüneri düşündü. "Geçen insanlar suya düşmesinler diye" gözlemini yapar, "köprü boyunca baştan sona bir kolondan diğerine uzanan ve tümü gri mermerden farklı şekillerde yontularak yandaki sütunların üstüne yerleştirilen yassı taşların üstü heykellerle donatılmıştı". Her birinin tepesinde "çok iyi kalite mermerden" yapılmış bir aslan veya benzeri hayvan olan bu zarif kolonlardan toplamda altı yüz tane saydı.

Günümüzde Marco Polo Köprüsü olarak bilinen bu yapı temelde Marco'nun geçtiği şekliyle aynıdır. 1192 yılında tamamlanan köprü Guangli Köprüsü olarak da adlandırılır ve taş uzunluğu Lugou Nehri

---

* Modern zaman öncesi dönemde Avrupalılar Akdeniz'den ayrı tek bir su kütlesinin dünyanın etrafını çevrelediğine inanıyorlardı. Bu su kütlesine "okyanus denizi" anlamına gelen Latince *Mare Oceanum* (Yun: Okeanos) adı verilmişti. Marco Polo'nun da bu tanımı bu doğrultuda kullandığı düşünülüyor-ç.n.

kıyılarına dek ulaşır. Tarih kayıtlarında Lugou'nun "kuvvetli ve olağandışı hızlı aktığını" fakat çağdaş yapının akımı azalttığı belirtilir. Japon kuvvetleri Çin'i fethetmek için çıktıkları sefer sırasında ona yaklaştığında, köprü İkinci Dünya Savaşı'nın en büyük çarpışmalarından birine tanıklık etti.

Marco, bir gün ismini taşıyacak olan köprünün kırk altı kilometre ötesinde çekici, davetkâr köyler ile insanı ayartan gölgelikli ağaçlar ve "çok bereketli, işlenmiş tarlalar", serinletici kaynaklar ve rahiplerin ipek dokuyarak ve altın takı tasarlamakla meşgul oldukları Budist manastırlarla bezeli büyüleyici bir doğada gezinti yaptı. Marco Hanbalık'a dört yıl önce yaptığı zorlu ve tehlikeli seyahatinden farklı olarak kendisini güvende hissediyor ve nereye giderse gitsin nazik bir şekilde karşılanıyor gibidir. "Oraya gelen tüccarların ve yabancıların çokluğundan dolayı, yolcuların konakladığı yerde" diye yazar memnuniyetle, "bizim tarzımızda çok sayıda iyi han ve kervansaray var".

Bundan sonra Marco'nun anlatısı Çin'den İtalya'ya getirdiği notlardan alınmış gibi, hanın hizmetindeki "yolculuğa" dair hızla geçen bir olaylar dizisi halini alır. Marco "güzel" köylerin, şehirlerin, tarlaların ve ticaretle uğraşan zengin seyyahlarla hıncahınç dolu yolların her zaman kıymetini bilerek bir konforlu handan diğerine seyahat ediyordu.

Marco gittiği her yerde ipekle -sadece kumaş olarak değil, Avrupalılar için büyük bir yenilik olan ipekböceklerinin kendisiyle ve beslendikleri dut ağaçlarıyla da- karşılaştı. Avrupalıların yüzyıllar boyunca ipekböcekçiliği sanatından ve biliminden neredeyse hiç haberleri olmadı; belki de antik dönemin en sıkı korunan sırrıydı bu.

Çin sınırları içinde bile ipeğin kökeni muammalıydı. Geleneksel görüş ipekböceği yetiştiriciliğinin başlaması ile dokuma tezgâhının keşfini Şi Ling-şi'ye -MÖ 3000 yılında Çin'e hükmettiği söylenen efsanevi Sarı İmparator'un eşlerinden biri- atfeder. Kendisi bir hayalet olsa da ipek gerçekti; arkeolojik kazılarda MÖ 3000 yılına ait ipek iplikler, kurdeleler ve kozalar ile MÖ 5000 yılına ait, içinde ipek ipliğin yanı sıra ipek eğirmek için kullanılan aletler olan küçük bir fildişi kap bulunmuştu.

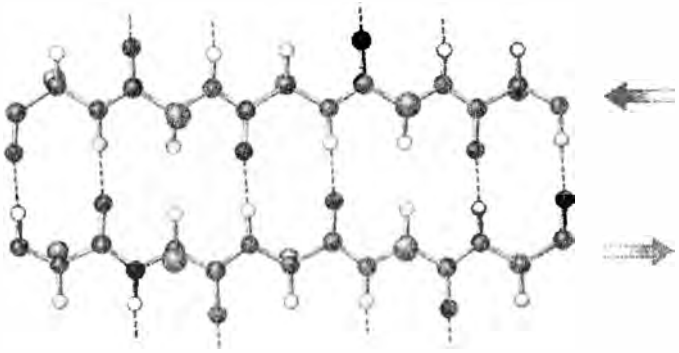
Çin'de yetiştirilen güve türlerinden teki ipekle özdeşleşmişti; atası beyaz dut ağacı yapraklarıyla beslenen *bombyx mandarina Moore* olan, kör ve uçamayan *bombxy mori.* Bu ipekböceğinin ipliği diğer güvelerin ürettiğinden daha yuvarlak ve pürüzsüz bir lif içerir; binlerce yıl boyunca Çin'de sürüp giden ipekböcekçiliği sayesinde daha özel bir tür olan *Bombxy mori*ye dönüşmüştür.

Bu güve birkaç günlük bir süre içerisinde her birinin ağırlığı bir gramı geçmeyen beş yüz kadar yumurta bırakır ve hemen ölür. Bu açıdan ipeğin hikâyesi pıtrak gibi çoğalan bir sayılar dizisi şeklinde anlatılabilir. Bir ons yumurtadan nihayetinde otuz bin ipek böceği çıkar; kurtçukların bir, sadece bir yiyecek kaynağı vardır: dut ağacının yaprakları. Bu otuz bin kurtçuk bir ton civarı dut yaprağını yiyip yutar, bunun karşılığındaysa beş kilogramdan fazla ham ipek üretir.

Çin *bombyx mori* yetiştiriciliğini yavaş yavaş mükemmelleştirirken, yumurtaları 18 derecede ısıda tutmayı ve ısıyı 7 derece artırarak onları yumurtadan çıkmaya zorlamayı öğrendi. Zaten asıl iş de ancak o zaman başlar: sabit bir ısı düzeyini korurken, kurtçukları gece gündüz her yarım saatte bir elle toplanıp, özenle doğranmış taze dut yapraklarıyla beslemek. Besleme kulübelerinde tutulan istiflenmiş tablaların içindeki kurtçuklar hızla semirirler; hayvanların çiğneme sesi, bambu bir çatının üzerine yağan şiddetli yağmurun sesine benziyordu. Aynı zamanda, yüksek sesten, cereyandan, balık ve et, hatta ter kokusundan korunmaları gerekir; ideal koşullar altında, el bebek gül bebek büyütülen hayvanlar sürekli kabuk ve renk değiştirirken, ağırlıklarının birkaç bin katına çıkabilirler.

İpekböcekleri koruyucu kozalarını yapmak için havayla temas ettiğinde sertleşen jöle gibi bir madde salgılarlar. Üç dört günlük süre zarfında, yaklaşık bir başparmak ölçüsünde kabarık beyaz toplar gibi görününceye kadar etraflarına bir koza örerler. Bunlar, yaklaşık sekiz yüz metre uzunluğundaki ipek liflerini bırakmaları için kaynar suya batırılır ve sırayla bir makara üzerinde toplanırlar.

İpek kozasının iki farklı çeşidi bulunur. Bir çeşidindeki kozalar, insan saçı çapının yaklaşık sekizde biri kalınlığında lif üretirler. Lif, beta kıvrımlı tabaka olarak bilinen ve aşağıdakine benzeyen moleküler yapısından dolayı muazzam bir sünme gücüne sahiptir:

Tek bir ipek iplikte sıkıca birbirine sarılı bu liflerden genellikle beş ile sekiz arasında bulunur. Gereken işlemlerden geçirilen ham iplikler boyamaya hazırdır. Boya tabakalara düzgün bir biçimde yayıldığı için ipek, boyayı diğer doğal kumaşlardan çok daha iyi muhafaza eder, renkler ipeğin duyulara hitap eden yüzeyinde çok daha gösterişli ve canlı görünür.

İpek kozasının daha geniş ve kabarık olan diğer çeşidi Mutlu Aile adıyla bilinir çünkü kozalardan her biri iki larva içerir. Bu durumda lifler birbirlerine karışırlar, bu yüzden de değerleri daha düşüktür. Kurutulup uzatılarak şekil verilir verilmez dolgu elyafı -sıcak, hafif dolgu- olarak kullanılırlar.

Çin'de ipek üretimi doğası gereği kadınların işiydi; ilkbaharda, saltanat süren imparatoriçe resmi görevlerinin bir parçası olarak ipek sezonunu resmen açıyordu, halkının kadınları da evde ve atölyelerde ipek eğirip dokuyarak ve nakış yaparak onu takip ediyordu. İpeğin bol olduğu bölgelerde, aynı aileden kadınlar üç nesil boyunca olgunlaşan ipekböceklerini besleyip bakıyordu. Çin vilayetlerinin yarısının uğraştığı ipek üretimi -eğirmesi, dokuması, boyaması ve işlemesi ile- emek yoğun bir alandı. İpek üretimi aynı anda birçok yerde gerçekleştirilmesine rağmen ipekböcekçiliğinin en önemli teknikleri Çinli yetkililerce sıkıca korunuyordu; bu sırları yabancılara ifşa etmek veya kozaları, hatta yumurtaları dahi Çin sınırları dışına kaçırmak, cezası ölüm olabilen bir suçtu.

İpek giymek başta imparator ve ailesiyle sınırlandırılmıştı. Fakat zamanla Çin toplumunda birçok sınıftan insan ipek ceketler giymeye başlarken; ipek sonunda oltalar, müzik aletlerinin telleri ve ipek parşömen kâğıdı gibi çeşitli endüstriyel uygulamalarda kullanılır oldu. İpek MÖ 206 ile MS 220 arası dönemi kapsayan Han hanedanı sırasında Çin'de çok yaygınlaşmıştı; Çin ekonomisine o kadar derinden dahil olmuştu ki

borç ödemeye yarayan, başlı başına değerli bir emtiaydı. Çiftçiler devlete olan vergi borçlarının ödemesini ürettikleri ipekle yaptılar. Buna karşılık devlet, memurlarına maaşını ipek cinsinden ödedi, üstün başarı gösteren uyruklarını ipekle ödüllendirdi. Çok geçmeden, ipek standart bir ölçü olarak altının yerini aldı; değer, gram altın yerine ipeğin uzunluğu ile ölçülüyordu. Zamanla, ipek sadece Çin sınırları içinde değil, yabancı ülkelere olan borçların ödenmesinde de kullanıldı. Çin ekonomisinin, yaşam biçiminin ve kültürünün çok büyük bir parçası haline geldi, öyle ki Mandarin Çincesine ait yazı karakterlerinin yüzde beşi ipeğin şu ya da bu yönüne atfedildi.

İpekteki Çin tekeli zamanla rakip ülkeler tarafından kırıldı. MÖ 200'lü yıllarda Koreliler uzman bilgi birikimini beraberlerinde getiren Çinli göçmenler sayesinde ipekböcekçiliğine dair temel bilgileri öğrenmişlerdi. İpekböcekçiliği beş yüz yıl sonra "ipek yolu" adı verilen farklı yollar üzerinden aynı coşkuyla kucaklandığı Hindistan'a yayıldı. İpek, bu cazip tekstil ürününden büyülenen Roma'ya kadar her yere ulaştı. Roma dönemine ait anlatımlar MÖ dördüncü yüzyıl civarlarında yarı efsanevi İpek Krallığı Seres'ten bahsederler.

Romalı birliklerin gerçek ipekle ilk kez MÖ 53 yılında Fırat Nehri yakınındaki Carrhae Muhaberesi'nde karşılaşmış olmaları mümkündür. Partların rüzgârda açılan canlı renklerdeki ipek sancaklarının savaş meydanından hızla kaçan Romalı askerleri ürküttüğü söyleniyordu. Sadece birkaç on yıllık zaman içinde Roma'daki soylular da Çinli imparatorların binlerce yıldır yaptığı gibi bir statü sembolü olarak Çin ipeği giymeye başladılar. MS üçüncü yüzyılda kısa bir süre hüküm süren Roma İmparatoru Elagabalus sadece ipek kıyafet giyme konusunda diretmişti. Dördüncü yüzyılın bitimine yakın tarihli Romalılara ait bir tutanakta ise şöyle yazıyordu: "Bir zamanlar soylularla sınırlı tutulan ipek kullanımı, şimdi ayrım gözetmeksizin en alt sınıf dahil olmak üzere her sınıftan insana yayılmış durumdadır."

İpeğin kaçınılmaz yayılışına karşın Çinliler tedbirli olmaya devam ettiler ve gelişmiş ipekböcekçiliğinin sırlarını, Nasturi rahiplerinin beraberlerinde içi boş olan bambu asalarında gizlenen ipekböceği yumurtalarıyla I. Jüstinyen'in sarayına geldikleri MS 550 yılına dek kendilerine saklamayı başardılar. Yumurtalardan çabucak çıkan ipekböceklerinin kozaları örmesiyle birlikte *bombyx mori* beraberinde ipeği getirerek Bi-

zans İmparatorluğu'na gelmiş oldu. Çin'e imrenen Bizans İmparatorluğu kendi ipeğinin üretiminde tekelleşmeye ve ipekböcekçiliğinin sırları konusunda kontrolü elinde tutmaya uğraştı. Bizans ipeği çok geçmeden sıradan ipek çeşitleri açısından pazarı erozyona uğratırken, en lüks Çin ipekleri Orta Asya'daki pazarlara hâkim olmaya devam etti ve bulunduğu her yerde ödüllendirildi. Çok geçmeden, ipekböcekçiliğinde Hindistan ve Bizans İmparatorluğu arasındaki üstünlük savaşına İran da katıldı. Çin ipeği düşük kaliteli yabancı rakipleri karşısında zemin kaybına uğrasa da büyük çaplı kazanç sağlamaya ve imparatorluğa ekonomik ve kültürel birlik hissi katmaya devam etti.

İpek tam da Marco Polo'nun orada kaldığı esnada, ipekböcekçiliğinin Çin'de ortaya çıkışından dört bin yıl sonra İtalya'da üretilmeye başlanıyordu. İkinci Haçlı Seferi (1144-1149) sırasında iki bin ipek dokumacısı Konstantinopolis'ten Avrupa'ya göç etti ve Çinlilerin binlerce yıldır korumuş olduğu ticaret sırlarını oraya yaydı. Fakat genç Marco için ipek Çin'le özdeşleşmiş yabancı diyarlara ait bir yenilik olarak kalmaya devam etti.

Marco, "Tatar belaları tarafından" diye açıkça belirttiği "epeyce harap ve tahrip edilmiş" bir vilayete gelene kadar sakin ve huzurlu bir şekilde seyahatine devam etti: Tibet. Marco, seyahatlerinin bu noktasında Avrupalıların Asya deneyiminin sınırlarının ötesine geçmişti; karşılaştığını söylediği krallıkların ve insanların çağdaş karşılıklarını saptamanın zaman zaman zor olması bu yüzdendi. "Tibet" diye andığı seyahati muhtemelen onu Çin'in güneyindeki Yünnan vilayetiyle Burma, Vietnam ve buraların kuzeyindeki belirsiz bölgelere götürmüştü.

"Tibet" Marco'yu hem hayran bıraktı hem de tiksindirdi. Bir tüccar olarak, hepsi bolca yetişen baharatlar -zencefil, tarçın ve daha önce hiç görmediği ve isimlerini veremediği daha niceleri- ilgisini çekiyordu. Kehribar pıtrak gibi her yerde bitiyordu. İpek bol miktarda bulunuyordu. Bir başka takas aracı olan mercan da dikkatini çekti. [Marco,] yerliler "bütün eşlerinin ve putlarının boyunlarına takıyorlar ve mükemmel bir mücevher olarak kabul ediyorlar" der.

Bölgedeki kargaşa ve her tarafa yayılmış hurafeler Marco'yu fazlaca tedirgin etti fakat kendisini güçlü müneccimlerin-büyücülerin yaptığı büyülere yenik düşmüş buldu. Şöyle anlatır: "Dünyada eşine en ender rast-

lanan büyüleri ve görüp duyulacak en büyük mucizeleri gerçekleştirip hepsini de şeytani becerilerle yapıyorlar ancak insanlar çok fazla şaşıracağı için bunları kitabımızda anlatmak iyi olmaz." Marco okuyucularının iştahını bir kez kabartmışken, bu şeytani müneccimlerin neler yapabildiğini tümüyle anlatmaya devam eder: "Ne zaman isterlerse şiddetli fırtınalara, şimşek ve yıldırımlara sebep olup ne zaman [isterlerse] onları durmaya mecbur ediyorlar ve sayısız mucizeler gerçekleştiriyorlar."

Onu hem hayran bırakan hem de tiksindiren bir konuya gelirsek, Marco büyücülerin savunmasız durumdaki hastayı kötü ruhlardan kurtarmaya kalkıştıkları karmaşık yöntemdeki korkutucu ayrıntıyı abartır: "Büyücüler geldiğinde hastalığın biçimini sorarlar, ardından hasta olan kişiler onlara hastalıklarını anlatırlar ve büyücülerden biri boylu boyunca sırt üstü yere ya da döşemeye düşüp ağzından köpükler çıkararak ölü gibi görünene kadar büyücüler enstrümanlarını çalmaya, dans etmeye ve hoplamaya başlarlar. Şeytanın onun bedenine girdiğini ve duruş şeklinden dolayı ölü gibi göründüğü söylerler. Çok sayıdaki diğer büyücüler onlardan birinin duymuş olduğunuz şekilde düştüğünü gördüklerinde, onunla konuşmaya başlayıp, bu hasta adamın ne hastalığı olduğunu ve bunun sebebini sorarlar. Birisi 'Filanca bir ruh, hoşuna gitmeyen şeyler yaptığından dolayı onu cezalandırmış' diye yanıtlar.

Diğer büyücüler de der ki 'Onu bağışlayıp, sağlığına yeniden kavuşması için istediklerini alman için sana yalvarıyoruz.'"

Marco, "Tibetliler"in bu insanı kendinden geçiren ruhani hayatlarını korkmadan derinlemesine inceler: "Bu büyücüler birçok laflar edip dua ettiklerinde, büyücünün bedenindeki yere yığılan ruh cevap verir. Şayet hasta adamın ölmesi gerekiyor gibiyse, ... 'bu hasta adam filanca ruha o kadar yanlış davranmış ki ve o kadar kötü bir adam ki hiçbir fedakârlık ruhunu huzura kavuşturmayacak ya da onu dünyada affetmeyecek' der.

Eğer hasta adamın iyileşmesi gerekiyorsa, büyücünün bedenindeki ruh 'Çok fazla kabahat işlemiş ama yine de affedilecek. Eğer hasta adam iyileşmek istiyorsa iki üç koyun alıp, on ya da daha fazla çok pahalı ve güzel içecek yapmasını sağlayın' der. ... Koyunları hasta adamın evinde pişirirler, eğer hasta adam yaşayacaksa bu büyücülerden ve hanımefendilerden bir çoğu ... oraya gelir. Oraya geldiklerinde ve koyun ile içecekler hazır edildiğinde, peşi sıra oynamaya, dans etmeye ve şarkı söylemeye başlarlar."

Marco'nun anlatımının bu noktasında büyücülerden biri "ölü gibi, ağzından köpükler çıkararak" yere yığılır. Ayakta kalanlar, "put"a hasta adamı affedip iyileştirmesi için yalvarırlar. Put bazen olumlu cevap verirken, başka zamanlardaysa hasta adam için "henüz tamamen affedilmiş değil" cevabı verir.

Daha da fazla haraç isteyen "ruh, buyurulan fedakârlığın ve her şeyin yapılmasının ardından [hasta adamın] affedildiği ve yakında iyileşeceği cevabını verir. Bu cevabı alıp, bu yolla ruhun payını verdiklerine inanarak et suyunu ve içecekleri serpiştirip, büyük bir ışık ve tütsü yaktıklarında ruhun kendi taraflarında olduğunu ve sakinleştiğini söylerler ve hep birlikte neşeyle hasta adamı evine gönderirler ve adam iyileşir".

Bazense büyücüler iyileştiğini ilan ettikten sonra hasta ölüyordu. Her hasta olan ilgi görmüyordu. Bu kadar karmaşık bir tören varlıklı insanlara mahsustu ve konu büyüyle ilgiliyken bile daima dikkatini mali konulara veren Marco'nun anlattığına göre, ayda sadece bir veya iki kez gerçekleştirilirdi.

Marco bu kara büyüleri uygulayan kişilerin son derece sakıncalı, "kötü huylu kötü adamlar" olduklarında ısrarcıdır. Ayrıca, "eşekler kadar büyük ve her tür vahşi hayvanı yakalamakta çok iyi olan dünyadaki en büyük çoban köpekleri" ile beraber bu işe uygun görünürler.

Marco Tibet'te Moğolların Asya fethinin karanlık tarafıyla yüzleşti. "[Tibet'i] savaş yoluyla yıkan" diye açıkça ifade ettiği Kubilay'ın kardeşi Mengü'nün sebep olduğu yıkımı kendi namına korkusuzca, ayrıntılı bir şekilde anlatır. Mengü'nün tahrip ettiği güzergâhı takip eden Marco, Gobi Çölü'nden geçişe yönelik dokunaklı tasvirinden beri anlatımında benzeri görünmeyen keskin endişe ve korkular yaşadı. Yaşadığı deneyim onun Moğol İmparatorluğu'nun mahiyeti ve içindeki kendi küçük yeriyle ilgili kabullerini sarstı. Bu ıssız dünyada yalnız olan Marco'nun, endişelerini gidermek için binlerce kilometre doğusundaki Hanbalık'ın rahatlığını, hoşgörüsünü ve ihtişamını, özellikle de Kubilay Han'ı hatırlatan tılsımlı *pay-zı*sına sıkıca sarılmaktan başka çaresi yoktu. Altın *pay-zı* bile, Kubilay Han'ın elçisi olarak Marco'ya özel bir statü sağlamasına rağmen, kısmen Mengü tarafından, kısmen de değişken ve kötü huylu gibi görünen Tibetliler tarafından yaratılan kargaşa karşısında duyduğu şaşkınlık hissini gideremiyordu. Kubilay Han'ın savunduğu cömert ve

merhametli kültürden tümüyle farklı olan öz Moğol göçer kültürünün yırtıcılığının belirtileriyle kuşatılmış durumdaydı.

Marco fetih sonrasında oluşan kasvetin içinden, rengi-ruhsarı kalmamış, kurutulmuş bir araziden geçti. "Yıkılıp viran edilmiş" haldeki bölgede gördüklerini bezginlikle nakleder: "Meskûn mahallerin içinden, geçit tehlikeli olduğu için içinde yaşam olan yerlerden, tehlike yaratan çok sayıda aslan, vaşak ve diğer vahşi hayvanların dolaştığı yerlerden yirmi gün boyunca ilerlenir." Ama Tibet'in içlerine doğru ilerledikçe tehlikeler sadece artacaktır.

PAT! Pat! Pat!

Gecenin perdesini yırtan patlayıcı yankı, bölgede yeni olan herkesi olduğu gibi Marco'yu da korkuturken, bundan kaçış yoktu. Sonunda açıklamasını buldu: "Bölgede, özellikle de nehirlerin yakınlarında, çok büyük kalınlıkta geniş bambular" -yaklaşık yirmi santim genişliğinde, on beş adım uzunluğunda diye tahmin eder- "bulunur. O ülkeden geçen tüccarlar ve diğer yolcular gece dinlenmek istediklerinde o bambulardan bir miktar alıp bir at arabasının üzerine koyarlar ve bunlarla bir ateş yakarlar çünkü ateş içinde olduklarında o kadar büyük çatırtı ve o kadar büyük patlama sesi çıkarırlar ki aslanlar, ayılar ve diğer azılı hayvanlar bu korkunç patlama seslerini duyduklarında kaçabildikleri kadar uzağa kaçarlar ve ne olursa olsun ateşin yakınına gelmeyi denemezler. İnsanlar kendilerini ve hayvanlarını sayıları çokça olan azılı vahşi hayvanlardan korumak için bu şekilde ateşler yakarlar."

Marco bu önemli işin tam olarak nasıl yapılacağını biliyordu: "Tümü yeşil olan bu bambulardan bir miktar alınır, akşam bunlardan büyük bir demet yapılır ve konaklama alanından biraz uzakta kütük ateşlerinin üzerine konulur. ... Bu büyük ateşte bir süre kalırlar ve ateşi hissedince bir o yana bir bu yana kıvrılıp ortadan ikiye ayrılırlar ve ayrılınca korkunç şekilde patlarlar, geceleyin on altı kilometrelik mesafeden iyi bir şekilde duyulacak kadar büyük patlama sesi, bu şekilde çıkar."

Pat!

Marco bu sesin duymaya alışkın olmayan herkesi "tümüyle dehşete düşürecek kadar yüksek ve duyması çok korkutucu bir ses" olduğunu iddia eder. Muzipliğine yenik düşerek, olayın içyüzünü öğrenmeyen seyyahın, oluşan kakofoni nedeniyle "aklını yitirip ölmesi"nin bile olası ol-

duğunu iddia eder. Marco bu olasılığa karşı eşit derecede olasılık dışı bir çare önerir: yeni seyyah patlayan bambulara alışana kadar kulaklarına pamuk tıkasın, ardından kafasını ve yüzünü hatta bütün üstünü başını sarıp sarmalasın.

Atların gürültüye verdikleri tepki de ciddi bir sorun teşkil ediyordu. "Korkuları o kadar şiddetliydi" ki "yularlarını ve diğer tüm iplerini" koparıp gürültüden kaçıyorlardı. Marco gibi acemi tüccarlar bineklerini bu şekilde kaybetmemek için tedbirler almayı öğrendiler; atların fırlayıp gitmesini engellemenin en uygun yolu ayaklarına pranga vurmaktı. Güzergâhta sürekli gidip gelen tecrübeli tüccarlar yalnızca bu amaç için yanlarında pranga getiriyorlardı. Zamanla atlar gürültüye koşullanıyor, artık bambuların ateşe verildiği her seferinde ayaklarından bağlanmaları gerekmiyordu.

Doğanın kanunlarına aykırı olan, "ipe sapa gelmez ve en iğrenç cinsel suistimal" ile lekelenen Tibet'in evlenme çağındaki genç kadınları, Marco'nun gözüne bölge kadar çürümüş gözüküyordu. Şöyle gözlemler: "[Orada] hiçbir erkek asla bir bakire ile evlenmez, her erkek eş olarak alacağı kadının öncelikle birçok erkek tarafından tanınır olmasını ister ve eğer birçok erkekle birlikte olmaya alışkın değillerse hiçbir kıymetlerinin olmadığını söyler." Marco takıntılı bir şekilde konu üzerine çeşitlemeler yapar: Bakire gelinler bu insanların taptıkları tanrıları sinirlendiriyordu; çok fazla sevgilisi olması gelin adayının gerçekten cazip olduğunun kanıtıydı ve bir gelinin değeri onunla keyif yaşayan erkeklerin sayısına bağlı olarak artıyordu.

Kendini bölgenin içinde bulan Marco gibi tüccarlar da köylülerin yerli genç kadınlara yatak arkadaşı sağlama planlarına yem oldular. "O ülkeden geçen ve konaklamak için çadır kuran tüccar kafileleri ya da başka yabancı diyarlardan gelmiş erkekleri fark ettiklerinde" der Marco, "köy ve mezraların yaşlıları, kızlarını bu çadırlara getirirler; her birine bir tane düşecek şekilde yabancıların sayısına göre, bunlar yirmi, kırk, daha fazla ya da daha az olabilirler, onlarla birlikte olma ... ihtimali olan tüccarlara kendi kızını alması için yalvarmakta birbirleriyle yarışırken, bunları isteyen erkeklere verirler".

Marco'nun bu garip usullerle ilgili tarafsız anlatımı, bölgenin genç kadınlarının kendisine hitap edemediğini ve işin ticari mahiyetinin onu kor-

kuttuğunu akla getirir. Bununla birlikte, bu durum uygulamayı eksiksiz tarif etmesini engellemedi: "Böylece erkekler onları alıp keyiflerine bakarlar ve diledikleri müddetçe yanlarında tutarlar fakat onları alıp başka bir yere, ne de ileride veya geride başka bir bölgeye götüremezler. Erkeklerin arzularını gerçekleştirdikten sonra birlikte olduğu kadına, evlenirken âşıkları olduğuna dair kanıt ve işaret gösterebilmesi için birtakım mücevherler ya da başka bazı yadigârlar vermesi âdettir. Her genç kızın çok sayıda erkekle birlikte olduğunu göstermek için boynunda bu şekilde yirmiden fazla yadigârı olması âdettir. Böyle süslü haldeki bir kız "anne babası tarafından mutluluk ve gururla karşılanır" der Marco, "daha fazla yabancıdan daha fazla hediye aldığını gösterebilen kız, mutludur". Evet, zoraki itiraf da eder ki "on altı ile yirmi dört yaş arası delikanlılar" -kendi yaş grubu- "bu kızlarla istedikleri zaman, istedikleri sayıda ve masrafsızca birlikte olmaları için kendilerine yalvarılacak kadar bu işin hakkını vereceklerdir".

Marco çoğu kez cinsel konularda ahlakçı biri olmadığını göstermişti fakat Tibetlilerin cinselliği, hassasiyetlerine ters geldi. Ahlakçı bir tutum takınmaya gayret ederek, hem Avrupalı okuyucularına, hem de kendisine bu insanların "hırsızlığı ve kötü şeyler yapmayı günah saymadıkları için putperest ve son derece tehlikeli, zalim ve ahlaksız" olduklarını hatırlatarak, "bence dünyanın en büyük düzenbazları ve hırsızlarıdır" der.

Yine de bu bölgenin kadınları yatakta çok istekliydiler.

Komşu vilayet Gaindu'nun [Kandu-ç.] kadınları Marco'ya Tibet'in kızlarından daha da garip gözüktü. Marco, erkekler hakkında "Bir yabancı ya da başka bir erkek karısıyla veya kızıyla veya kız kardeşiyle ya da evinde bulunabilecek herhangi bir kadınla keyif çatarsa bundan utanmazlar, alçaklık olarak" kabul etmezler diye yazar. Daha şaşırtıcısı, "onlarla beraber olursa bunu çok iyi sayarlar" der. Gerçekten de evin erkeği eşlerine ve kızlarına Marco gibi seyyahlar için kendilerini hazır tutmalarını "kesin bir dille emreder", kendisi "tarlasına veya bağına" gidip "yabancı evinde kaldığı müddetçe geri dönmez. Size diyorum, çoğu zaman da [yabancı] üç ya da dört gün, sekiz gün ve bazen de on gün orada kalır ve o alçak adamın karısıyla veya kızıyla veya kız kardeşiyle ya da her kimle isterse yatakta keyif çatar." İçerde olduğunun işareti olarak şapkasını her zaman pencereye asar ya da avluda görülecek bir yere koyar: "Aldatılan koca, evinde o hediyeyi görene kadar, yabancının orada

olduğunu bilir, keyfine engel olmamak için hiçbir surette geri dönmeye cesaret etmez." Daha da şaşırtıcısı, ziyaretçi ayrıldıktan sonra, evin beyi "tüm ailesini neşeli ve mutlu" bulmak "ve onlarla neşelenip yabancı için hazırladıkları tüm eğlenceyi anlattırarak hep birlikte mutluluk içinde tanrılara şükretmek" üzere döner.

Marco uçuk tarifiyle okuyucularını eğlendirmesine rağmen, uygulamayı Kubilay Han'ın yasakladığı "rezil bir âdet" olarak ilan eder; bu ücra bölgede uzaktaki liderin buyruklarına kimse çok aldırış etmiyor olsa da.

Marco bu âdet yüzünden bizzat kendisi şiddetli utanç yaşadığı için Gaindu'dan ayrıldığını ima eder. "Yollara yakın dağların engebeli yerlerinde" yaşayan aileler, bu tuhaf misafirperverliklerini, nezaketlerinin karşılığını bir kumaş parçası "ya da pahada düşük başka bir şeyle" veren seyyah tüccarlara sunuyorlardı. Marco muhtemelen tam da bunu yapmış fakat ev sahipleriyle ters düşmüştü. Böyle bir tüccarın oradan ayrılmak üzere atına bindiğinde, evin erkeğinin ve karısının onunla alay edip, beddualar ettiğini aktarır: "Bizde unuttuklarına bak!" diye haykırdılar, "bizden aldıklarını göster!"

Tedirgin yabancı kulağında çınlayan bu alaycı sözlerle dörtnala uzaklaştı.

Marco karanfil ağacı olabileceğini yazdığı göz alıcı bir çalıyla ilgilenecek kadar uzun süre durakladı. Bununla ne yapılacağını tam bilmemekle beraber, özenli bir şekilde "şeklen bir defne ağacı gibi ince dalları ve yaprakları var. ... Çiçeği, karanfildeki gibi beyaz ve küçük, olgunlaştığındaysa koyu siyah" diye aktarır. On dokuzuncu yüzyıl bilgin ve yayımcılarından Fransız M. G. Pauthier, Marco'nun Assam çayını, yani siyah çayı kastettiğine hükmetti; bu bilhassa ilginç bir görüştür çünkü uzun süre Venediklinin Çin'de geçirdiği bütün yıllara karşın çaydan bahsetmediği zannedilmişti. Diğer yorumcular buna cevaben, Marco'nun aslında kabuğundan tarçın elde edilen aromatik Çin tarçınından bahsettiğini belirttiler. Bu olasılığı daha düşük bir açıklamadır çünkü Marco neredeyse bir solukta kendine has bu çiçekten tamamen farklı olduğunu belirterek tarçından bahseder.

Büyük ihtimalle Marco ne olduğunun farkında olmadan çayı tarif ediyordu. Çinlilerin aksine Moğollar kımız içiyor, çayı nadiren yudumluyorlardı. Marco şüphesiz çaya aşina değildi.

Marco muhtemelen Moğolların ticaretine ilişkin bilgisine dayanarak Kubilay Han'ın vergi tahsildarı olarak hizmet ediyor, daha büyük ihtimalle de imparatorlukta hayati bir emtia olan tuzdan gelen gelirleri topluyordu. Kubilay bu görevi çoğunlukla hizmetindeki imparatorluğu dolaşan yabancılara veriyordu ve Marco da görev için iyi bir adaydı: Anlatımı boyunca tuzun faydalarını ve yarattığı ekonomiyi kolaylıkla ve ahkâm keserek ele alır.

Daha önce Avrupalıları derin şüphe içinde bırakacak olan kâğıt paradan ve ipek paradan bahsetmişti. Şimdiyse Batılıların anlayışına göre daha da şaşırtıcı bir kavram olan tuz biçimindeki para ile alakadar olacaktı. Marco bu para türünün bölgede nasıl üretildiğini anlatır: "Tuzlu suyu alıp ... bir saat macun gibi katı olana [kadar] bir tavada kaynatarak ... bir kalıba döküyorlar ... altı düz, üstü yuvarlak ve çeyrek kilo kadar gelebilecek ağırlıkta şekillere dönüşüyor." Tuz kalıplarını kuruyana dek ateşte ısıtılmış taşların üzerine yerleştirir: "Bu para türünün üstüne hükümdarın mührünü basıyorlar; paranın bu çeşidini hükümdarın görevlilerinden başka kimse de yapamaz."

Marco bu ev yapımı sert tuz kalıplarının altınla takasının inceliklerini öğrenir öğrenmez, kendine özgü değerini tümüyle kavradığı bir maddenin sunduğu fırsatları da fark etti. "Tibet"in her tarafında "büyük kazanç ve kâr elde etmek" için altın karşılığında tuz kalıpları aldıkları ücra mezralara ulaşmak için "dağlara giden" tüccarlar gördü "çünkü o insanlar o tuzu yiyeceklerde kullanıyor, ayrıca ihtiyaçlarını satın alıyorlar. Fakat şehirlerde yiyecekler için kırık sikke parçaları dışında bir şey kullanmayıp, tam sikkeleri de harcıyorlar" idi. Marco'nun iki tarafın da ihtiyacı olan maddeyle ayrıldığı bu tuhaf alışverişe hayret ettiği hissedilebilir. Devletin tuz tekeli ona adeta bir para basma ya da bu durumda para kaynatıp pişirme ruhsatı gibi geldi.

Marco arkasından dikkatini çağdaş Çin vilayeti Yünnan'ın Türkçe adını kendine göre yorumlayarak Karagian dediği bir yere çevirdi.

Karagian, Kubilay Han'ın oğlu Temür tarafından yönetilmesine rağmen bir şeylerden şüphelenme huyuna sahip olmayan tüccar seyyaha kısıtlı güvence sunuyordu. Burası "çok büyük engereklerin ... görüp incelemesi çok korkunç şeylerin" bataklık çamurunun içinde pusuda beklediği bir diyardı. Yaratıklar on adım uzunluğunda ve bir adam ge-

nişliğindeydiler. Marco tiksintisini zar zor zapt ederek bu canavarları tasvir etmeye çabalar: "Önde, kafasına yakın bir yerde iki küçük bacağı ve uçlarında ayak yerine ikisi büyük biri küçük olmak üzere doğan ya da aslanınki gibi üç keskin tırnağı vardır." Yaratığın, her biri "dört dinar" boyutunda parlayan iki gözü olan koca kafası kâbus nesnesiydi. Ağzına gelince; Marco okuyucularını, kurbanını "çok geniş ve keskin dişleriyle" paramparça ederek "pekâlâ bir adamı [veya] bir öküzü tek seferde yutabilecek kadar geniş" olduğuna inandıracaktı. Marco kısaca, "o kadar aşırı derecede korkunç, büyük ve vahşilerdir ki onlardan korkmayan hiçbir adam veya hayvan yoktur" der.

Yaratıklar elbette engerek ve yılan değil, timsahtılar. Marco canlı canlı yem olmadan onlardan birinin nasıl yakalanacağını tereddütsüz bir şekilde ana hatlarıyla ortaya koyar. Avcılar, diye anlatır, "engereklerin genellikle suya doğru gittiğini gördükleri yola bir tuzak koyarlar çünkü oradan tekrar geçmek zorunda olduklarını bilirler. Çok kalın ve sağlam tahta bir kazığı yerde o kadar derine oturturlar ki -engereklerin yolunun biraz eğim yaparak nehre indiği yerde - ... kazık hiç görünmez; bir ustura ya da mızrak gibi yapılmış, çok keskin ve kesici kılıçları, ağızları hep yılanların yaklaştığı yöne bakacak ve yerden bir avuç kadar yüksekte olacak şekilde kazığın üstünde yerleştirirler. Bunları toprak veya kumla kapatırlar ki engerekler hiçbir şekilde görmesin. Avcılar orada birçok yere böyle kazıklardan çok fazla sayıda koyarlar. ... Ne zaman ki ... yılan bu demirlerin bulunduğu yolun ortasından aşağı iner, o zaman öyle bir güçle vururlar ki bu demirler göğsünden girer ve göbeğine kadar parçalar, bu yüzden hemen ölür. Öldüklerini gördüklerinde kargalar bağırmaya başlarlar. Kuşların gürültüsünden yılanın öldüğü anlaşılır, sonrasında da [avcılar] onu bulmak için oraya giderler."

Marco, hayvanların iyileştirici değeri nedeniyle avcıların hayatlarını tehlikeye attıklarını anlatır: "[Yılanı] aldıklarında hemen derisini yüzüp, safrasını karnından çıkararak çok pahalıya satarlar. Çok değerlidir çünkü ondan harika ilaç yapılır, bir adam kuduz bir köpek tarafından ısırılırsa ve ... şarabın içinde içmesi için ona biraz verilirse, ... hemen iyileşir. Yine bir hanımefendi doğum yapamıyorsa, ağrıları varsa ve bağırarak ağlıyorsa, o zaman içtiği şeyin içine o yılanın [*serpent*] safrasından biraz koyarlar ve akabinde hanımefendi hemen doğum yapar. ... Üçüncü meziyet, birisinin bir çıban gibi döküntüsü veya vücutta çıkan daha kötü

başka şeyleri olduğu zaman, üzerine bu safradan biraz konulur ve birkaç güne iyileşir."

Timsahın görünüşü ne kadar ürkünç olursa olsun, çok lezzetli olduğu için etine de değer veriliyordu. "Yemesi çok güzel olduğundan bu yılanın etini satıyor ve afiyetle yiyorlar" diye aktarır Marco. Hatta bu sürüngen, kendi berbat usulüyle, kurtların, aslanların ve ayıların yavrularını parçalayıp yutarak, "anne babaları onları koruyamazken" insanların diğer yırtıcı hayvanlardan korunmasına da yardım eder.

Marco, meşakkatli bir incelemenin ardından, tüm vahşiliğine rağmen, timsahın günlük hayatta kalma mücadelesi içinde beklenmedik bir müttefik olabileceğinin farkına varma noktasına geldi.

Marco, Kubilay Han'ın elçilerinden biri olarak, Moğolların Karagian'ı zapt etme doğrultusundaki kanlı girişimleri hakkında da bilgi sahibi oldu. Bölge, Çin medeniyetinin incelikleriyle alakası olmayan çeşitli boyların yurduydu. Çok farklı ve dar görüşlü yapılarına rağmen, Qin (MÖ 221-206) ve Han hanedanlıkları sırasında Çin'in bağlı fakat bağımsız yönetimini kabul etmişlerdi fakat nihai güç yerel ellerde, kendi yasalarına göre yaşayan bu boy beylerindeydi. Vilayetteki Çinliler, yabancı olduğu belli olan bu nüfus içinde az sayıda ve birbirinden uzakta kalmıştı.

Nancav [pinyin: Nanzhao] olarak bilinen bir krallık Tang hanedanı zamanında (MS 618-907) bölgede hâkim siyasi ve kültürel güç olarak ortaya çıkmış, bu ilkel bölgeye bir kültür ölçüsü getirerek, birbirinden tamamen farklı savaş ağalarını birleştirmişti. Tam Marco'nun gelişi öncesinde zirve noktasına ulaşan Nancav, pamuk ve ipekten dokunmuş zarif kumaşlar üreten zanaatkârlara ev sahipliği yapıyordu. Krallık ayrıca altının yanı sıra tuz da üretiyordu ve muhtemelen vergi tahsildarı olarak Marco'nun bölgeyi ziyaretinin nedeni buydu. Kısmen komşu bölgelerdeki saldırgan boylara karşı bir tampon olarak Nancav'ı destekleme politikası güden Çin'in gücü, Song hanedanı (960-1279) sırasında zayıfladı. Kubilay Han, Marco'nun Moğol sarayına takdim edildiği zaman itibariyle Pax Mongolica'yı azimli bir şekilde uygulayarak bu uzak krallığı hizaya getirmeyi aklına koymuştu ama Nancav'ın savaş ağalarının kararlılığı nedeniyle bunun sadece kısmi başarı beklenebilecek çok zor bir görev olduğu anlaşılmıştı.

Marco beklenen savaşın 1272 yılında gerçekleştiğini söylemesine rağmen ya hatalı bir elyazması nedeniyle ya da Marco'nun Moğol ay takviminden Avrupalı Jülyen sistemine tarih çevirmedeki hatası nedeniyle bu tarih yanlıştır. Güvenilir Çin kaynaklarına göre olaylar 1277 yılında, Marco'nun bölgeye gelişinin hemen öncesinde gerçekleşmiştir. Her durumda, olay yerine geldiğinde, çarpıcı ölçüde geniş çaplı katliamın hatıraları hâlâ tazeydi; sanki atların kişnemeleri ve okların vınlamaları henüz yatışmıştı.

Marco'nun öğrendiği üzere, Kubilay Han'ın bölgeyi huzura kavuşturması bir dizi kanlı ve büyük savaş pahasına gerçekleşiyordu. Farklı özellikler göstermekle birlikte genellikle dağlık olan bu bölgede kendilerini rahat hissetmeyen Moğollar, destek için yerel paralı askerlere bel bağlamış durumdaydılar. Moğol kuvvetleri, Marco'nun Mien -kastedilen Myanmar, yani Burma'dır- ve Bengal kralı diye adlandırdığı yerel bir savaş ağasının şiddetli direnciyle karşılaştı. Kubilay Han'ın güçlerini geri püskürtmekte kararlı olan bu savaş ağası, "hepsini Ulu Kağan'ın bir daha asla kendisine karşı bir ordu göndermeyi istemeyeceği bir şekilde öldürmeye" ant içmişti.

Mien ve Bengal kralı savaş hazırlığı olarak "tam teçhizatlı ve savaşa hazır" iki bin "çok büyük" filden oluşan bir kuvvet topladı. Fillerin her biri "çok güçlü, çok sağlam ve savaş için tasarlanmış olan tahta bir kale" taşıyordu. Her bir kalede, yani mahfede [semer sepeti-e.] "ok atmak ve dövüşmek üzere tam teçhizatlı on iki adam" bulunuyordu. İlaveten, kral, "atlı ve yaya olmak üzere altmış bin askerlik bir ordu" konuşlandırmıştı.

Bizzat kralın liderliğindeki atları, filleri, askerleri ve ordugâh halkıyla birlikte bu muazzam ordu, Kubilay Han'ın güçlerine arada üç günlük mesafe bırakana kadar yaklaştı ve birlikler gelecek savaş için güç toplamak amacıyla burada çadırlarını kurdular. Moğol komutan Nasreddin [Kubilay Han'ın Müslüman danışmanı Said Ecel'in oğlu-ç.] savaşta ellerinden gelenin en iyisini yapmaları için yüreklendirdiği tam on iki bin atlıdan oluşan bir orduya komuta ediyordu. Mien ve Bengal kralına hizmet eden askerlerin, ezici sayıda olmalarına rağmen "silahlar konusunda deneyimsiz oldukları ve savaş tecrübeleri olmadığı" yönünde onları ikna etmeye çalıştı. Bu yüzden de Moğol birlikleri "düşmanın sayı-

ca çok olmasından korkmamalı, halihazırda birçok yerde [ve] atılımda denenmiş, sırf isimleri anıldığında bile sadece düşmanlarını değil, bütün dünyayı ürkütüp korkutan becerilerine güvenmelidir" şeklinde konuştu. Eğer yiğitlikteki namlarına uygun yaşıyor idiyseler, "kesin ve şüphesiz bir zafer" kazanacaklardı.

Marco'ya göre, Nasreddin güzel konuştuğu kadar akıllı bir komutandı. Askerlerini kralın fillerinin giremeyeceği ölçüde sık bir ormanın bitişiğindeki büyük bir ovaya yerleştirmeye özen gösterdi. Eğer olaylar öyle gelişir ve bu koca hayvanlar askerlerine yaklaşırsa, Nasreddin birliklerini ormanın içlerine göndermeyi "ve onlara güvenli bir şekilde ok attırmayı" planlamıştı.

Avrupalılar karadaki en büyük hayvan olsalar bile etkisiz ve tehlikeli oldukları için savaşta fil kullanmazdı. Fakat Asya'da terbiye edilmiş filler askeri çatışmalarda binlerce yıldır rol oynuyordu. Yürüyüş halindeki orduların ağır yüklerini taşıyor; birden durmakta zorluk çekmelerine rağmen, saatte yirmi dört kilometrelik bir hızla taarruz edebiliyorlardı. Üzerine doğru toplu halde son sürat koşarak gelen bir fil sürüsünü görerek kendini savunmasız halde bulan düşman kuvvetlerini ezebiliyordu. Ayrıca filler, atlarla develeri çok korkutuyor, onların geri dönüp kaçmalarına neden oluyordu. Cüsseleri, sırtlarında konuşlanan askerlere büyük bir avantaj sağlıyordu; mızrakçılarla okçular yerde kaçışan düşman kuvvetlerine hayli yüksek bir mevkiden silah fırlatabiliyorlardı. Zorlukları da oluyordu, vardı tabii, mesela kötü şekilde yaralanan bir fil çılgınca debelenip kendi ordusunu tehdit eder hale gelebiliyordu fakat en cesur Moğol atlıları bile onların dengi olamazdı.

Günler boyunca iki taraf birbirini tartarken Moğol askeri istihbaratı işbaşındaydı. Moğol casuslar düşmanın kullandığı okların uzunluğunu öğrenip, kendi savaşçılarının oklarının düşmanınkine uyumsuz olacak şekilde daha kısa olmasını sağladılar. Böylece düşman, [Moğolların onlara attığı okları] uzun ok için tasarlanmış yaylarına yerleştirip Moğollara geri atamayacaktı.

Moğol okları, aerodinamik incelikle cerrahi hassasiyetin bileşimiydi. Yaklaşık doksan santimetre uzunluğunda olup, uçuş esnasındaki denge için konulan dip kısmındaki üç sıra tüyle mükemmel dengelenmişti.

Moğollar duruma göre uçlarını zehirliyor veya tuza ya da azami acı vermek üzere tasarlanan bir başka maddeye batırıyorlardı. Ölümcül ok, Moğolların askeri teknolojideki üstünlüğünü sembolize ederken binicilikleriyle birlikte savaşta başarıyı önceden haber veriyordu.

Savaş başlamak üzereyken taraflar, düşman kralın "fil taburlarını, tüm mahfelerini ve savaşı yukarıdan sürdürmek için tam teçhizatlı adamlarını yerleştirdiği" açık bir düzlükte birbirlerine bir buçuk kilometre kadar yaklaştılar. Arkalarında, "son derece bilgece, zaten öyle olduğu üzere bilge bir kral gibi akıllıca bir şekilde ... ve arada büyük bir boşluk bırakarak" düzene sokmuş olduğu binlerce atlı asker bulunuyordu. "Sayıca dörde bir üstün durumda olduklarını, hiç böyle hayvanlarla dövüşmemiş olan düşmanın bu kadar çok sayıda fil ve üstünü göremeyeceği mahfeye sahip bulundukları için zaferden emin olarak cesurca dövüşmekte kararlı olmaları gerektiğini anlatarak onlara cesaret telkin etmeye başladı."

Savaşın başlangıcını işaret eden borazan seslerinin duyulmasıyla birlikte kral, beklemekte olan düşmanın üstüne doğru atını sürdü.

Moğol güçleri kralı ve yaklaşan birliklerini gözledi ancak iki ordu yüz yüze gelinceye kadar hareket etmedi. "Çatışmanın başlamasından başka beklenecek bir şey kalmadığında Tatarların atları filleri görünce öyle çok korktular ki Tatarlar onları ileriye, düşmanın üzerine doğru süremediler, bütün atlar arkalarını dönüp kaçtılar"; kralın kuvvetleri de peşlerine düştü.

Nasreddin adamlarına atlarından inmelerini ve onları etraflarını saran ormana sokup ağaçlara bağlayıp ellerine "nasıl kullanılacağını dünyadaki herkesten daha iyi bildikleri" yay ve oklarını almalarını istedi. Fillerin üzerine hep beraber ilerleyip oklarını doğrudan hayvanların kafalarına atmaya başladılar. "Büyük bir güçle ve bunun muhteşem bir şey gibi göründüğü şeklinde bağırarak onlara çok fazla sayıda ok attılar" der Marco, "Fillerden bazıları ciddi şekilde yaralandı ve kısa sürede öldürüldü, keza birçok adam da."

O esnada fillerin sırtındaki mahfelerinde oturan kralın askerleri de "Tatarlara bol miktarda ok atıp, çok güçlü bir saldırıda bulundular. Fakat onların okları, daha büyük güçle atılan Tatarlarınkiler kadar ciddi yaralanmalara sebep olmadı". Ayrıca Moğollar için "kendilerini çok cesurca savundular" diyerek bilgilendirir okuyucularını Marco. Uçan

oklar o kadar çok sayıda ve hızlıydılar ki filler "vücutlarının her tarafından" yaralar aldılar.

Hayvanlar "yağmur gibi gelen ... [okların açtığı] yaraların acısını hissedip, gürültülü bağırışlardan korkana" kadar, kralın fillere binmiş askerleri üzerindeki baskısının arttığını söyler Marco: "Bütün dünya altüst oluyor dedirtecek kadar büyük bir gürültüyle, hengâme halinde sıralarını bozan filler geriye dönüp kralın adamlarına doğru yönelerek Mien kralının ordusunu en büyük karmaşanın içine soktuklarını söylüyorum size." Paniklcycn filler, "sonunda dehşet içinde ormanın hiç Tatar bulunmayan bir bölümüne saklanana kadar, onları sürenlerin ne tutabildiği ne de başka bir yöne götürebildiği bir tez canlılıkla" bir o tarafa bir bu tarafa saldırdılar. Filler sırtlarındaki mahfeleri ağaçlara vura vura parçalayıp, "mahfelerin içindekilere hiç de küçük olmayan bir katliam yaparak", körü körüne ormanın derinliklerine daldılar. Moğollar ise yolunu kaybetmiş fillerin iflah olmaz bir biçimde sağa sola dağılmalarını seyrettiler.

Ardından Nasreddin dikkatini birdenbire savunmasız kalan Mien ve Bengal kralına çevirdi. Moğol askerleri "büyük bir düzen ve disiplinle" atlarına atlayıp, "fil hattının dağıldığını gördüğünde en ufak korku duymayan" kralın üzerine yürüdüler.

Savaşan birlikler sonunda Marco'nun "öyle coşkulu, öyle adam katlederek, öyle kan dökerek ki bu harikadır" diyerek tarif ettiği göğüs göğüse mücadeleyle meşgulken, kral zayıflayan konumuna rağmen geri çekilmedi. Marco, kralın birliklerinin kendilerini oklarıyla "cesurca" savunduklarını aktarır; "... bütün okları attıklarında, ellerine kılıçlarını ve demir sopalarını alıp acımasızca karşısındakilere hücum ettiler."

Göğüs göğüse mücadele için mükemmelen teçhizatlandırılmış Moğol güçlerinin üstün gelmesi mukadderdi. Savaşçılar kendi tasarımı olan zincirli zırhla savaşa gidiyorlardı: esnek hayvan postuna iliştirilmiş kare şeklindeki madeni parçalar. Moğol savaş zırhında, aynaların düşman mızrakları gibi kötü güçleri kolayca yansıtarak yönünü değiştirebileceği, hatta imha edebileceği inancıyla, kalbin üzerinde bir ayna bulunuyordu. Savaşçılar ayrıca, okların eti delmesini engellemek için ince işçiliğe sahip tel örgüden yapma bir yelek giyiyor ve zincir zırhına tutturdukları, savaşçıyı yere düşürmek amacıyla tasarlanan kancalar taşıyorlardı. Botları

bile donmaya karşı yalıtım olarak bir hava boşluğu oluşturmak için kalkık uçlu yapılarak steplerin zorluklarına uyumlu hale getirilmişti.

Marco izleyen katliamı dokunaklı bir kreşendo halinde tasvir eder: "Şimdi kılıç ve sopalarla karşılıklı alınıp verilen acımasız ve keskin darbeler görülebiliyordu, şimdi şövalyelerin ve atların öldürüldüğü görülebiliyordu, şimdi kesilmiş ayaklar, eller ve kollar, omuzlar ve kafalar görülebiliyordu, bilebileceğiniz gibi çoğu ölüp yere yığıldı ve ölümcül yaralar aldı. Orada feryat ve ses o kadar fazlaydı ki kimse göğün gürültüsünü işitmedi. İki taraf da en büyük ve en feci savaşını verdi fakat Tatarların galip geldiğini bilenler, kuşkusuz yanılmamış olur; kral ve halkı için bir saatlik bela bittiğinde, çoğu o gün, o savaşta öldürülmüştü.

Ordusunun büyük bölümü ya yaralı ya da ölü olan Mien kralı, bütün meydanın kanla, katledilmiş atlar ve adamlarla dolu olduğunu, askerlerinin geri dönmeye başladıklarını görünce onları tekrar Tatarların saldırısına dayanmaya ve karşı koymaya yöneltmenin imkânsız olduğunu görerek, halkının geri kalanıyla birlikte kaçmaya başladı.

Tatarlar onların geri dönüp kaçışa geçtiklerini gördüklerinde, büyük çoğunluğu ölmesine karşın peşlerine düşüp öyle fena bir biçimde onları dövüp öldürmeye devam ettiler ki bunu görmesi çok üzücüydü. Zaferin sahibi de Tatarlar oldu."

Marco kabahati, Moğolları, "önde yürüyen silahlandırılmış fillerin taarruzuna dayanamayacak bir konumda olacakları geniş ovada bekleyip ardından atlılar ve piyadelerle iki kanattan kuşatarak imha etmesi" gereken bahtsız Mien ve Bengal kralında bulur. O zaman böyle bir sonuç almazdı. Moğol ordusu savaştan büyük bir ödülle, iki yüzü aşkın fille ayrıldı. O filler Marco'nun eskiden zannettiği gibi aptal hayvanlar olmaktan uzaktı; artık Marco, "fil diğer tüm hayvanlardan daha büyük anlayışa sahiptir" diye iddia ediyordu.

Marco sonunda da zafer kazananları, yani Moğol efendilerini över: "Ulu Kağan'ın Mien ve Bengal kralının bütün topraklarını kazanması ve onları kendi buyruğu altına sokması, bugünkü uğraş sayesinde oldu."

Hanbalık civarındaki bölgelerin aksine Karagian, sadece ismen Moğoldu. Pax Mongolica'ya rağmen, güneybatı vilayeti en tecrübeli seyyah için bile gizli tehlikelerle dolu olmaya devam etti. Marco hayatta kalma becerilerinde adamakıllı ustalaşmıştı ama her dönemeçte onu tehlikeler bekliyordu.

10. Bölüm

Komutan ve Kraliçe

Yeniden canlandırabilir miydim içimde,
Onun senfonisini ve şarkısını
Salsın diye beni derin bir keyfe...

Marco Polo bu ücra vilayetlerde nereyi dolaştıysa hayatın doğal akışına ters örnekler bulmuştu: istenildiğinde şiddetli fırtınalar çıkaran müneccimler, para olarak kullanılan tuz, eşleri, kız kardeşleri ve kızlarıyla beraber olmaları için yabancıları davet eden ev sahipleri, hayat kurtarıcı ilaç sağlayan ölümcül yılanlar; baş döndürücü bir tuhaflıklar ve tezatlar zinciri.

Bölgenin karman çorman âdetlerini Yünnan'nın batı bölgesi olduğu düşünülen "Uncian"da yaşayanların bazılarından daha iyi temsil eden bir topluluk yoktu. Erkekler tembel, kendini beğenmiş ve çoğunlukla işe yaramazdılar ya da Marco'nun belirttiği gibi "kendilerince beyefendiler. Savaş, av ve şahincilik dışında hiçbir meşguliyetleri yok. Bütün işleri kadınlar veya esir alıp, köle olarak tuttukları başka erkekler yapıyor." Bu toplulukla ilgili bir şey Marco'nun dikkatini çekmeseydi onları tamamen haysiyetsiz insanlar olarak görecekti. Müstakbel anne babalar erkek lohusalığı (ilgili kelime [*couvade*] Fransızca "kuluçkaya yatmak" fiilinden türemiştir) uyguluyorlardı. Tasvir ettiğine göre, "Hanımlar yatağa bağlanıp doğum yaptıktan sonra bebeği yıkayıp, sarıp sarmalarlar, hanımın beyi yatağa gelip doğan bebeği yanına alır ve zorunlu işler haricinde kalkmadan kırk gün yatakta yatar. Bütün arkadaşlar ve akrabalar onu görmeye gelip, onunla kalırlar, çokça neşelendirip eğlendirirler. Bunu, karısı bebeği karnında taşıyarak çok yorulduğu için yaptıklarını söylerler."

Yeni anne aynı esnada doğrudan çalışmaya dönüyordu: "Doğum yapar yapmaz yataktan kalkıp evin bütün işlerini yapar, sanki bebeği doğuran oymuş gibi yataktayken yiyecek içecek götürerek beyine hizmet eder."

Marco'nun ilk okuyucuları kuşkusuz onun bu âdeti eğlence olsun diye uydurduğuna inanıyorlardı. Davranış tarzını o kadar uç noktada, o kadar fantastik tasvir etti ki sadece dinleyenlerini eğlendirmek için hayali kâfirleri hicvediyor gibiydi. Ama uydurmuyordu; Marco Polo'nun tasvir ettiği gibi, erkek loğusalığı Afrika, Japonya, Hindistan ile Kuzey ve Güney Amerika (yerli halklar arasında) gibi farklı yerlerde ve Avrupa'da Basklılar arasında antropologlar tarafından gözlemlenmişti. Mevzu, Dr. Katherine E. Wynne-Edwards ve Dr. Anne Storey adlı iki Kanadalı araştırmacının, müstakbel babalardan alınan tükürük ve kanı eşlerinin hamilelikleri sırasındaki hormonal değişikliklere bakarak inceleyip, erkeklerin prolaktin hormonlarının seviyesinde değişiklikler fark ettikleri 2002 yılında tıbbi araştırma konusu oldu. Bu son derece sıradışıydı çünkü prolaktin süt üretimiyle ilgili olan bir kadın hormonuydu. Ayrıca, erkeklerde normalde düşük seviyelerde bulunan bir östrojen formunun incelenen erkeklerde çok daha yüksek seviyelere eriştiğini keşfettiler. Bulgular erkeklerin vücutlarının hamile eşlerinin vücutlarında gerçekleşen düzenlemeleri kolay fark edilmeyecek biçimde taklit ettiğini ortaya koydu ki bu da doktorlar tarafından "erkekler, babalığa bağlı olarak hormonal değişiklikler yaşıyorlar ve o değişiklikler anneye özgü değişimlere benziyorlar" sonucuna bağlandı.

Marco'nun günümüzdeki adıyla Myanmar'dan geçtiği seyahat her adımda daha zorlu ve tuhaf hale geldi. *Seyahatler*'de, içinde bulunduğu sürece gerçek görünen, sonrasında süratle bir an için kurtulmuş olduğu gölgelere dönüşen düşsel bir manzaradan geçişin yarattığı cesaret kırıcı duyguyu aktarır. İçinde "çok sayıda fil ve çok sayıda ünikorn ile birçok aslanın ve başka tuhaf vahşi hayvanların olduğu" deyip, "adam da yok mesken de" [diye tarif ettiği] ormanın içinde durmaksızın, günler boyunca süren yolculuğu yazar.

Alnından boynuz çıkan bir ata benzeyen ünikorn, elbette mitolojik bir saflık ve bakirelik sembolüdür. Boynuzdan çıkan tozun epilepsi, zehirlenme ve diğer hastalıklara karşı koruma sağlayan sihirli ve tedavi edici özellikleri olduğu söyleniyordu. Oysa Marco bu harika yaratıktan sadece geçerken, manzaranın parçasıymış gibi bahseder. Kastettiği de muhtemelen çok daha az zarif bir şey olduğundan, alnından çıkan boynuzuyla tamamen gerçek bir Asya gergedanıydı. Boynuz saçta bulunan lifsi protein keratinden oluşur. Hantallığının yanında, hayvanın sihirli

özelliklerden yoksun olması da Marco'nun manzaraya ilgisiz kalmasının sorumlusu olabilir.

Efsanenin dikkatini dağıtmasını reddeden Marco, zehirleme uygulamasına sıkı ilgi gösterdi. Duymuş olduğu hikâyelerden coşkuya kapılıp, kendisine çok benzeyen, "yakışıklı ve nazik", "bu vilayetin [sakinlerinden] birinin evinde kalmaya gelen" ve [buranın] sakinlerince "geceleyin ya zehirleyerek ya da başka bir şekilde öldürülen" bir "yabancı" hayal etti. Cinayet, "soylu yabancının ruhu o evi terk etmesin" ve ev sakinleri bundan şans elde etsin diye işlendi. Marco'yu ev sahiplerinin kötü emellerine yenik düşme endişesiyle uyumaya, hatta yemek yemeye korkar halde hayal etmek kolaydır.

Bu berbat uygulama, yabancıları ruhları için öldürenlere "büyük ceza" veren Moğolların gelişine kadar sürdü. Marco uygulamanın onun gelişinden uzun zaman önce ortadan kaldırılmış olduğuna dair kendisini rahatlatmaya uğraşıyordu. Benzer şekilde erkekler ve kadınlar, "Özellikle kötülük yapma peşinde olanlar yanlarında her zaman zehir taşıyorlar, böylece eğer birisi ezkaza kendisine işkence yapılmasını gerektiren bir suç işledikten sonra yakalanırsa, kırbacın acılarına katlanmadan önce zehri ağzına koyup yutuyor ki sayesinde mümkün olduğunca çabuk ölsün" diye yazar. Yerel yetkililer buna korkunç bir panzehir bulmuşlardı. Marco, "Köpek dışkısı her zaman hazırda bulunur ki birisi yakalandıktan sonra zehri yutacak olursa, zehri kusabilmesi için hemen dışkıyı yutması sağlanabilsin" der. Şüpheci okuyucularını, "Bu çok sık denenen bir şeydir" diyerek inandırmaya çalışır.

Marco iç bölgelerde yaşadığı dehşeti anlattıktan sonra, orayı gerçekten ziyaret ettiği şüpheli olsa da antik başkent Bagan'a övgüler yağdırır. Bununla birlikte, krallığın merhum hükümdarının gösterişli mezarlığını da duymuştur.

Marco genelde Kubilay Han'a mahsus olan ifadelerle hükümdarı zengin, güçlü ve "herkes tarafından sevilen" diye tarif eder ve onun hakkında kendisine anlatılan bir hikâyeyi tekrarlar: "Bu kral ölümü yaklaşınca vasiyetinde emretti ... öyle bir abide olmalı ki kabri üzerinde biri altından, biri gümüşten iki kule yapılmalı." Marco kulelerden birinin, "bir parmak kalınlığında" altın levhalarla kaplanmış "en güzel taş"tan yapıldığını anlatır. Dışının altın olması sebebiyle "kule sadece altından

gibi görünüyordu". Parıltılı abide "on adım yüksekliğe" çıkıyordu. Sütunun tepesinde, içinde "rüzgâr her çarptığında ses çıkaran varaklı çanlar" olan bir "yuvarlak küre" bulunuyordu. Eşi olan gümüş kule aynı derecede etkileyiciydi ve tepesinde gümüş çanlar vardı.

Dolaylı olarak, Avrupa'daki hiçbir şey kulelerin ihtişamına denk değildi.

Marco eskiden başkaldıran bölgenin Kubilay Han'ın güçleri tarafından sıradışı biçimde fethedilmiş olduğu düşüncesiyle kendisini avuttu. Görünüşe göre, han imparatorluğunun "soytarılar ve cambazlar"ını toplayıp, onları askerlerle birlikte Mien'e göndererek istilaya hazırlanmıştı. Savaş için onlara uygun şekilde liderlik yapacağına söz verirken, onlar da buna karşılık onun emirlerine itaat edeceklerdi.

Soytarıların eşlik ettiği Moğol ordusu, sadece görüntülerinin bile kibirlerini azalttığı biri altın, diğeri gümüş iki kulenin önlerini kestiği Bagan şehrini hızla fethetti. "Hepsi şaşırarak" diye aktarır Marco, "Ulu Kağan'a bu kulelerin neye benzediğini, ne kadar güzel ve ne kadar kıymetli olduklarını ve eğer dilerse onları aşağıya indirip, altın ve gümüşü ona göndereceklerini söylediler. Kralın onları ruhunun iyiliği için inşa ettiğini, böylece ölümünden sonra hatırlanabileceğini bilen Ulu Kağan, hiçbir surette aşağı indirilmelerini istemediğini, o kralın onları planlayıp konulmasını sağladığı şekilde kalmalarını istediğini söyledi."

Kaybetmiş bir düşmana karşı gösterilen bu saygı, "kuleler günümüze kadar süslenip, iyi şekilde korunuyor" diyen ve Moğol âdeti "ölüye ait herhangi bir şeyi yerinden oynatmayı çok büyük günah" saydığı için "hiçbir Tatar hiçbir ölünün bir şeyine dokunmaz" şeklinde tartışmalı bir iddiada bulunan Marco'yu etkiledi. Bununla birlikte, Kubilay'ın hürmetinin ordusu tarafından fethedilen topraklarda yerel inançları destekleme politikasının benzeri olduğu doğruydu. Moğollar, şayet istila ettikleri bölgelerin kendilerine özgü özelliklerini dokunmadan bırakırlarsa, orada yaşayanların ruhani kimliklerini korumak için siyasi kontrolden vazgeçmelerinin çok daha muhtemel olduğunun farkındaydılar.

Marco, Asya üzerinde yaptığı seyahatlerine yeniden başlayınca, bir zamanlar değişmez olan kültürü, Kubilay Han'ın uzak krallıkları peş peşe imparatorluğunun bünyesine katması sırasında bozulup yeniden oluşturulduğu hızlı bir dönüşüm zamanındayken tecrübe etti.

Marco'nun Bengal yakınındaki bir vilayette keşfettikleri gibi bazı yerel âdetler Moğolların özümseyebilmesi bakımından çok uç çıktı. Orada, "Bütün insanların, kadınların da erkeklerin de tüm vücutları müşterek bir şekilde ya boyayla ya da iğne batırılarak ... yüzlerinde ve bütün vücutlarında kan renginde turnalar ve kartallar, aslanlar ve ejderhalar, kuşlar ve başka birçok farklı ve tuhaf resimler [çizerler], bu yüzden boyanmamış veya iğneyle kazınmamış hiçbir şey görünmez. Bu resimler iğnelerle çok ustaca ve ne suyla ne de başka herhangi bir yolla asla çıkmayacak şekilde yapılırlar. Ayrıca bunları yüze, boyuna, göbeğe, göğse, kollara, ellere, ayaklara, bacaklara ve tüm vücuda da bu şekilde yaparlar" der.

Dövme yapma işlemini şiddetli acı verdiğine dair detaylarla tasvir ettiğine göre, Marco korkudan iki büklüm olmuş olmalıydı. [İşlem,] dövme sanatçısının yani "üstad"ın "siyahla bütün vücudun üzerine ... birçok sayıda ve hoşuna gidecek şekilde desenler" çizmesiyle başlıyordu, bundan sonra şahıs "ayak ve ellerinden bağlanacak, iki veya daha fazla kişi de onu tutacaktır, başka becerisi olmayan üstat da dördünün bir kare içinde birbirine bağlı olduğu, beşincinin ortaya yerleştirildiği beş iğne alır ve bu iğnelerle desenlerin durumuna göre her yeri iğnelemeye başlar; iğneyle delik açılan hemen her yere mürekkep dağıtılır ve arkasından çizilen figür o deliklerde görünür. Ama erkeklerin de bu yüzden arafa yetecek kadar çok acı çektiği düşünülebilir." Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, "pek çoğu böyle boyanırken çok kan kaybettikleri için ölürler".

Çoğu yerel âdete istekli bir şekilde iştirak etmesine rağmen Marco'nun bu çileye boyun eğdiğine dair hiçbir emare yoktur.

Marco ormanın daha içlerine, günümüzdeki Vietnam topraklarına doğru ilerlerken kendisini, "yiğit askerlerin" sadece ağaçların kabuğundan yapılan dar ve kısa peştamallar giydiği boyların arasında buldu. Bazı şeylerden o kadar mahrum kalmış bir bölgeydi ki Ulu Kağan'ın mührünü taşıyan kâğıt paranın geçerli olması, Marco için hâlâ Moğol İmparatorluğu'nda olduğuna ve *pay-zı*sının korumasının keyfini hâlâ sürdüğüne dair güven veren bir anımsatıcı oldu.

Aslanların nadiren görüldüğü ancak sıkça duyulduğu bir diyarda başka hiçbir şey Marco'ya pek rahatsız etmedi. O kadar tehlikeliydi ki hiç kimse "onların korkusundan, aslanlar onları hemen yiyeceğinden" gece evinin dışında uyumaya cesaret edemiyordu. Aslanlar o kadar

doymak bilmezlerdi ki tüccarlar (Marco gibi) nehrin üzerindeki küçük teknede uyumaya mahkûm oluyordu ve o zaman bile kıyıdan yeterince uzak değillerse, "aslanlar suya atlayıp, tekneye kadar yüzerek onlara ulaşır" diye güvenlikleri garantide olamıyordu. Bir keresinde orada "bir adamı [tekneden] zorla aldılar, kendi yollarına gidip, yediler". Tüccarlar bu korkuya mani olmak amacıyla, "çok geniş olan nehrin ortasına demir atmak için" ellerinden geleni yaptılar.

Marco, tüccarların kendilerini aslanların saldırılarından korumak için "gidip aslanlara saldıracak cesaret ve güce sahip" azılı "köpekler" -aslında kurtlar- ile birlikte yaşamak şeklinde bir ortaklık kurduklarını anlatır. "Köpekler" çiftler halinde dövüşür ve ormanın kralına karşı ciddi koruma sağlarlardı. Marco, bir yay ve oku ile böyle iki "köpeği" olan atlı bir adamın tek başına bir aslanı öldürebileceğini söyler: "Büyük bir aslan buldukları zaman, adam tarafından cesaretlendirilen cesur ve güçlü köpekler aslanı görür görmez biri önde, biri arkada çok cesurca ona doğru koşarlar. Aslan köpeklere doğru döner fakat köpekler kendileri korumak için çok iyi eğitilmişlerdir ve o kadar atiklerdir ki aslan onlara dokunamaz; aslan da köpeklere değil, adamlara bakar. Sonra da öylece kaçıp gider. Fakat köpekler aslanın uzaklaştığını görür görmez havlayıp uluyarak arkasından koşar, bacaklarından veya kalçalarından ısırırlar, aslan da çok öfkeli bir şekilde döner, onları öldürecektir fakat yakalayamaz çünkü köpekler kendilerini nasıl koruyacaklarını iyi bilirler. ... Aslan en çok köpeklerin çıkarttığı büyük gürültüden korkar, ardından da köpeklerin gürültüsünden kaçarak biraz çalılık bulup içine girmek veya köpekler onu arkadan hırpalamasınlar diye onlara yüzünü dönmek için sırtını dayayacağı kalın bir ağaç bulmak için yola koyulur. ... Adım adım uzaklaşır -hiçbir şekilde koşmayacaktır- çünkü aslan korkunun esiri olmaz, gururu ve ruhunun yüceliği çok büyüktür. Aslan bu şekilde yavaş yavaş uzaklaşırken köpekler onu durmadan arkadan ısırmaya devam ederler ve oklu adam da onu vurur. Aslan vurulduğunu hissettiğinde bu tarafa, köpeklere doğru döner, ancak köpekler geri çekildiğinde aslan yolunda ilerlemeye devam eder. Biri bunu gördüğünde oğluna (çok iyi okçu oldukları için) elini uzatıp ona biraz ok verir, aslan oklarla bir, iki, daha fazla, çok fazla [yerden] yaralanır ve kan kaybından zayıf düşüp sığınacak bir yer bulamadan düşüp ölür. ... [Aslanlar] kendilerini iki iyi köpeği olan at üstündeki bir adamdan koruyamazlar."

Aslan avlama yönteminden Kubilay Han'ın vergi memuru olarak hazır kaynak olan tuzun toplanma tekniğine geçmek seyahat halindeki Marco'ya ilaç gibi geldi. Moğol İmparatorluğu'nun bir başka ücra ileri karakolu olan Çang-lu [Marco Polo'nun Cianglu diye bahsettiği yer-ç.] şehrinde, değer biçen hassas bir gözle, topraktaki tuz cevherlerini kazıp, ter dökerek tuzu büyük tepeler halinde yığan yerli madencileri gözlemledi: "Bu tepelerin üzerine bolca su dökerler, o kadar ki onları delip geçen su toprak yığınının dibine gider, ardından onu alıp toplarlar ve büyük kaplar ile demir kazanlara koyup kaynatırlar. İyice kaynayıp, ateşin gücüyle saflaşınca soğumaya bırakırlar, sonrasında su koyulaşır, bunu alırlar ve tuz da bundan yapılır; çok güzel, beyaz ve incedir."

Yerliler satışından "büyük servet" elde ettikleri tuzu diğer vilayetlere büyük miktarlarda satışını yapacak kadar çok üretiyorlardı. Aynı zamanda Kubilay Han da Marco gibi yabancı vergi memurlarının gayretli çalışmaları sayesinde "ondan çok gelir ve kâr" elde ediyordu.

Marco, yakın zamanda fethedilen Tundinfu vilayetinde -bazen Vietnam'daki Yen Chau'dan bahsederken kullanılan yer ismi- genç kadınların özel yaşamlarına dair incelemesine kaldığı yerden devam etti. Yöredeki kızları, seyyahlara kalplerini değilse de yataklarını açan diğer yerlerin kadınlarının aksine tazeleyici şekilde "saf" ve "iffetli olma erdemini koruyabilen" şekilde buldu. Tundinfu kadınları aslında ne dans ettikleri, ne seke seke yürüdükleri, ne gülüp oynadıkları ne de "hiddetlendikleri" için tümüyle sade gibi görünüyorlardı. Karşılaşmış olduğu diğer kızların aksine, bu iffetli varlıklar gelen geçene rol kesip, pencerelerin arkasında pusuda beklemiyorlardı, "uygunsuz konuşma"lara ve "neşeli sohbetler"e tövbeliydiler. Cesaret edip evlerinin sığınağının dışına çıktıkları nadir durumlarda anneleri onlara eşlik ediyordu ve "insanlara uygunsuzca bakmaktan" kaçınıyorlardı. Geniş başlıkları görüş alanlarını kısıtlayıp, dikkatlerini öndeki yola topluyordu. "Taliplere ilgisiz" olduklarını söylemeye bile lüzum yoktu. Bu genç kadınlar o kadar iffetliydiler ki iki kişi olarak yıkanmaktan bile kaçınırlardı.

Bütün hayatları onları her türlü taciz veya tecavüzden korumaya ayarlıydı; aksi takdirde söz konusu kız evlenemezdi ya da Marco'nun ifadesiyle "eğer [bakireliğin] tersi anlaşılırsa, evlilik geçerli olmazdı". Bu ciddi bir hukuki mesele olduğundan, ilgili taraflar -gelinin babası ve damat- kızın bakireliğini teyit etmek için uç önlemler alıyordu.

"Sözleşme ve anlaşmalar usulünce yapıldığında," diye aktarır Marco, "kız iffetini kontrol etmek üzere, kendisinin ve kocanın annelerinin, akrabalarının ve kızın bekâretini bir güvercin yumurtasıyla kontrol edecek olan, taraflardan her biri adına bu görev için özel olarak tayin edilen belli hatunların olacağı hamama götürülür. Eğer damadı temsil eden hatun kontrolden memnun kalmazsa, bir kadının vajinası tıbbi yöntemlerle pekâlâ daraltılabileceğinden, hatunlardan biri ince beyaz beze sarılı parmağını ustaca vajinaya sokup, bekâret damarının küçük bir kısmını koparacaktır ki bez böylece bekâret kanıyla biraz lekelenebilsin. O kan öyle bir yapı ve güçtedir ki kumaşta sabitlendiği yerden yıkamakla çıkarılamaz. Eğer çıkartılırsa, bu, o kanın doğru bir yapıda olmadığının, yani kızın kirletilmiş olduğunun işaretidir. Kontrol yapıldığında kızın bakire olduğu anlaşılırsa evlilik geçerlidir ama eğer değilse, geçerli değildir. Kızın babası da yapmış olduğu anlaşma uyarınca devlet tarafından cezalandırılacaktır.

Bekâretin korunması için, genç kızlar her zaman ayaklarını öteki ayaklarının en fazla bir parmak önüne gelecek şekilde adım atarak kibarca yürürler çünkü bir bakire çok sallana sallana yürürse mahrem bölgeleri çok sık açılır."

Marco, Moğollar "kızları ve eşleri onlarla birlikte at sürdüğü için, bu sebepten bir ölçüde zarar görülebileceğine inanılsa da" (aslında hissettirdiği rahatsızlık ölçüsünde zarar vermez) "bu tür bir geleneği umursamazlar" diye parantez içinde belirtir. Bu şüphesiz bekâret konusuna daha gerçekçi bir yaklaşımdır.

Marco Tundinfu'dayken hatırası çok değerli bir yüzük kaybetti ve yüzüğünü bulma çabaları, Budizmin imkânlarına karşı her zamankinden daha dikkatli olmasını sağladı. Burada "her birinin kendi ismi olan seksen dört put"a rastladı fakat bu kez bu tapınma şeklini reddetmedi. "Putperestler, birine kaybolan şeylerin bulunması için, birine tarlaların verimliliği ve uygun hava için, birine sürülere yardım için ve her şey için putlardan her birine yüce Tanrı tarafından uygun bir güç bahşedildiğini söylerler" diye içtenlikle aktarır.

Marco doğal olarak kayıp eşyaları bulabilen putlara yakınlık hissetti. On iki yaşındaki erkek çocuklarını andıran şekilde "güzel takılar" ile süslenip, yaşlı bir kadın tarafından bir saat etrafında toplanmışlardı.

Kayıp eşyasına kavuşmak isteyen herkesin bu kadına başvurduğunu, bunun üzerine onun da tütsü yakılmasını tavsiye ettiğini belirtir. Ancak o zaman "Falanca yere bak, bulacaksın" diyerek, yaşamayan güçleri adına konuşurdu. Eğer eşya çalınmışsa, "Falanca kişide. Sana vermesini söyle. Eğer inkâr edecek olursa, onu sana mutlaka geri vermesini sağlamam için bana geri gel" diyordu. Kayıp yüzüğün peşindeyken Marco'nun yaptığı ve duyduğu da buydu.

Yaşlı kadının büyülerinin putların güçleriyle birleşerek sırf kayıp ya da çalınan eşyaların geri alınmasının ötesinde harikalar yarattığını aktarır, Marco. Misal, çalınan bir mutfak bıçağını geri getirmeyi reddeden bir kadın kendisini "[onunla] elini kesmiş veya ateşe düşmüş ya da başına başka bir talihsizlik gelmiş" bulabilirdi. Bir adam çalıntı baltayla odun keserken kazara ayağını kesebilir veya kollarını ya da bacaklarını kırabilirdi: "Erkekler bunun hırsızlıkların inkârları yüzünden başlarına geldiğini tecrübe yoluyla bildiklerinden, çaldıklarını hemen geri verirler."

Marco'nun anlattığına bakılırsa, yaşlı kadın haylaz ruhlarla sık sık iletişime geçiyordu: "Tıslama gibi ince ve düşük bir ses türünde ıslık çalarlar. Ardından yaşlı kadın onlara şu şekilde çokça teşekkür [eder:] Karşılarında ellerini kaldırıp, 'Ah, nasıl değerli bir şey, nasıl kutsal, nasıl erdemli' gibi bir şey söyleyerek dişlerini üç kez gıcırdatacaktır. Atlarını kaybeden adama 'Falanca yere gidip bulabilirsin' veya 'Soyguncular falanca yerdeler ve şu yönde onları alıp gidiyorlar, koş, onları bulacaksın' diyecektir. Tam da söylemiş olduğu gibi bulunur."

Ancak dikkat edilecek bir şey vardı: Bir bağış yapılması gerekiyordu. "Kayıp şeyler bulunduğu zaman, erkekler çok saygılı ve yürekten bir şekilde muhtemelen bir *ell* kadar kaliteli kumaş sunarlar", ipek gibi. Marco da aynen böyle yaptı sonra da gururla, "Ben, Marco, kaybolan belli bir yüzüğümü bu yolla buldum" diye aktarır ve telaşla "onlara herhangi bir bağışta bulunduğum veya hürmet ettiğimden değil" eklemesi yapar.

Marco Güneybatı Çin'de yaptığı seyahatlere yeniden başladığında, onu her dönemeçte kapsamlı anlatımına sıkıştırabileceğinden fazla macera bekliyordu. Anlatımının bu noktasında, "Bütün Çin vilayetlerini sırasıyla işlediğimizi sanmayın" diye uyarır dinleyicilerini Marco, "hatta [burası-ç.] yirmincisi bile değildir; sadece ben Marco, vilayeti baştan sona geçmeye alışkınımdır, dolayısıyla anlatması çok uzun olacak yan

taraflardaki ve orta yol üzerindeki şehirler es geçilerek yol boyunca içinden geçtiğimiz şehirler tasvir ediliyor."

Marco kaldığı yerden başlayarak "Bu Manzi [Mangi, Güney Çin-ç.] vilayeti" der, "çok müthiş güçlü bir yer. Krallığın bütün şehirlerinin etrafı suyla dolu geniş ve derin hendeklerle çevrili [bu hendeklerin genişliğini bir tataryayının atış uzunluğunda (360 metreye kadar çıkabiliyor-ç.) diye tahmin eder]." Marco, Manzi ile Kubilay Han'ın bile Çin'in diğer, daha korunmasız olan bölgelerini fethetmeyi tercih ederek uzun süre uzak durduğu Song hanedanının zengin ve gelişmiş topraklarını kastediyordu. Fakat Manzi erkekleri Marco'nun ya da Moğolların sandığı kadar yiğit savaşçılar değillerdi. 1268 yılında Kubilay'ın kuvvetleri karşısında dağıldılar ya da sessizce teslim oldular "çünkü ne cesurlardı, ne de silahlara alışkındılar".

Marco, yenilginin ardından, hanın askerlerinin zalim bir hükümdar olduğu söylenen ve "savaş, fetih ve kendisini büyük bir hükümdar yapmaktan başka hiçbir şeyden zevk almayan" Facfur adlı yerel kralı tam olarak nasıl yenilgiye uğrattıklarını ortaya çıkarmayı kendisine iş edindi.

Aslında barışçıl ticari uğraşları tercih eden Facfur'un kavgaya cesareti çok azdı; kesinlikle Kubilay Han'ın olmaya heveslendiği türde aydın, yarı tanrısal bir hükümdardı. Bu yüzden de zorba Moğol güçlerine karşı korunmasızdı. Tesadüfen Kral Facfur'un müneccimleri onu, "yüz gözlü" bir adam tarafından saldırıya uğramadığı sürece krallığını hiçbir koşulda kaybetmeyeceği şeklinde bilgilendirmişti. Bu tahmin kralı rahatlattı "çünkü hiçbir normal adamın yüz gözü olabileceğini düşünemedi". Haksız çıkmak kaderiydi. Tesadüfen Kubilay Han'ın kuvvetleri arasında Facfur'un intikam meleği çıkacak olan Bayan Yüz Göz adında fevkalade bir subay vardı.

1236 yılında doğan Bayan, sefer sırasında genç bir adamdı. Kubilay Han'ın hanesine hizmetli olarak katılıp, bu sıfatla müthiş yönetim becerileri, etkileyici tavırlar ve faal bir iletişim sergiledi. Bayan evliydi ama Kubilay bu evliliğe son verip, onu Besüjin adında yüksek statü sahibi bir kadınla evlendirdi. Yükselen konumundan yararlanıp Konfüçyüsçü grupla ittifaklar kuran Bayan, müttefik Moğol-Çin kademelerinde hızla yükseldi; 1260 yılında katıldığı orduda ilk önce idari yönetici, ardından komutan olarak hizmet etti, bu arada liderlik becerisiyle üstlerini

olumlu şekilde etkilerken olası rakiplerini etkisiz hale getirdi. Bir devlet adamı ve asker olan Bayan, Çin edebiyat türlerinde ustalaşıp, görevine saygısı nedeniyle Moğol güçlerinin şerefine askeri şiirler yazdı. Kubilay Han, oğullarından birine "Bayan, kişiliğinde bir komutanın ve bir idarecinin yeteneklerini bir arada barındırıyor. Her şeyde güvenilir" sırrını vererek, ona en yüksek övgüyü bahşetti. Ayrıca, "Ona sıradan bir insan gibi davranılmaması gerek" sonucuna vardı. Bayan, Yüan hanedanının olmazsa olmaz adamı haline gelmişti.

Kubilay Han Song'a saldırmanın zamanının geldiğine karar verdiğinde, Bayan'ı içinde 70.000 denizci bulunan 5.000 gemilik bir donanmanın yanı sıra, Çin piyadeleriyle desteklenen 200.000 süvarinin başına getirdi. Bayan, heybetli ordusunun başında birbiri ardına kuşattığı Güney Çin şehirlerinin -toplamda beş- sakinlerinden silahlarını bırakıp Ulu Kağan'a boyun eğmelerini istedi fakat gittiği her yerde kararlı Çinlilerin inatçı ve sessiz direnciyle karşılaştı. Bayan, kendine itaat etmeyen altıncı şehre geldiğinde tüm sabrını kaybedip, "[şehri-ç.] güç ve beceriyle alarak içinde olan herkesi öldürttü". Bu zaferden güç toplayarak, birliklerini yakıp yağmalayarak ardı ardına on iki şehri ele geçirdikleri bir sefere sevk etti: "Bu haberi duyduklarında Manzi erkeklerinin yürekleri titredi."

Tüm vilayetin askeri kontrol altına alınmasıyla, Bayan kendisini Çin'in tamamındaki, hatta dünyanın herhangi bir yerindeki en gösterişli ganimet ve bir buçuk milyon insanın vatanı olan nihai fetih Hangcov'a hazırladı. Başka hiçbir şehir zenginlik, güzellik veya gelişmişlik ya da ileri ve cömert yönetim bakımından Hangcov'un rakibi değildi.

Kral Facfur, yoksula ve malı mülkü elinden alınana karşı gösterdiği meşhur ilgi ve bol merhametiyle, varlıklı şehrin fedakâr ruhunun cisimleşmiş haliydi. Marco, Facfur için yeni icat bir minnettarlık sergileyerek, iyi kralın yaptığı işler adına bir abide yapılmasına layık olduğunda ve "sahip olduğu büyük merhamet ve adaletten ötürü" halkın onu önceki kralların hepsinden daha fazla sevdiğinde ısrar eder.

Facfur, anneleri tarafından terk edilen çocuklara destek çıkıp onlar yararına etkin bir yardım ve evlat edindirme sistemi kurmuştu. "O eyalette" der Marco, "çocuğu doğar doğmaz başlarından savarlar. Bunu fakirlik nedeniyle onları besleyip büyütemeyen yoksul kadınlar yaparlar. Kral hepsini alıp, her birinin hangi takımyıldız ve hangi gezegende doğ-

duğunu kayıt ettirmişti. Sonrasında, çok bol bakıcısı olduğundan onlara birçok bölgede ve birçok mekânda bakılmıştı. Çocuğu olmayan zengin bir adam krala gidiyor, dilediği sayıda ve en hoşuna giden çocuklar ona veriliyordu." Şayet evlat edinilmiş bir çocuğun biyolojik anne babası fikir değiştirip onu geri isterse, onların olduğu belgelendiği müddetçe çocuğu alabiliyorlardı. Aksi takdirde, bebek evlenene kadar kralın koruması altında kalıyordu. Evlat edinilenler evlilik yaşına geldiklerinde kral toplu nikâhlar düzenleyip cömert davranıyor, "[yeni evlilere] rahatça yaşamalarını sağlayacak şeyleri veriyordu".

İçinde yaşanılan mekânlar konusunda da cömert olan Facfur, zengin de olsa yoksul da olsa her hanenin "hem güzel hem büyük" olmasını sağlama konusunda da benzer şekilde cömertti. Bu hayırsever ortamda adi suç nedir bilinmezdi ya da Marco'nun iddia ettiği şekliyle şöyleydi: "Şehir o kadar güvenliydi ki hepsi çok değerli eşya ve mallarla tamamen dolu evlerin, dükkânların ve mağazaların kapıları gündüz olduğu gibi gece de genellikle açık kalıyordu ve en küçük bir kayıp olmuyordu." Burada ayrıca, Moğol İmparatorluğu'nun Marco'nun ziyaret ettiği büyük bölümünün aksine, "insan bütün krallığı gündüz olduğu gibi gece de güvenli bir biçimde ve rahatsız edilmeden baştan sona özgürce geçebilirdi".

O sırada, Hangcov'un kral ve kraliçesi müsrif saraylarının ortasındaki ikametgâhlarındaydılar. "[Bayan Yüz Göz] ordusuyla birlikte düzenli bir biçimde şehrin önüne kadar geldi." Moğol ordusunun kuvvetinden etkilenen Facfur, bu ezici yenilgiye nasıl uğradığını sormak için müneccimlerini topladı ve onlar da düşmanının Bayan Yüz Göz adını taşıdığını söylediler. Kehanet doğru çıkmıştı.

Kral Facfur "çok korkup, birçok insanla birlikte şehri terk edip ... tümüyle onun malları ve servetiyle doldurulmuş bin gemiden [oluşan filosuna-e.] geçti ve bir kadın olarak düşmanın eline düşerse ölüm korkusu olmayacağından kendisini savunabildiği kadar savunması talimatıyla birlikte Hangcov şehrini kraliçenin korumasına bırakarak Hindistan'ın ele geçirilemez adalarının ortasında yer alan Okyanus'a kaçtı." "Çok sayıda insanla birlikte şehirde bırakılan" kraliçe, bu noktada herkesi şaşırtarak Moğollar karşısında cesaretini ortaya koydu. "Yürekli bir kadın olarak, yapabildiği kadar savunmak üzere askeri liderleriyle birlikte harekete geçti."

Kraliçe, müneccimlerinden basit ama cesaret kırıcı bir bilgi alana kadar geri çekilmedi: Yenmek, Yüz Göz adlı bir komutanın kaderinde yazılıydı. Bu isimle tanınan generalin şehri kuşattığını öğrendiğinde, "hemen yukarıda bahsi geçen, yüz gözlü bir adamdan başka hiç kimsenin krallığı onlardan alamayacağını ileten kehaneti hatırlamasına sebep olduğundan gücü hepten tükendi". Bu açıklama üzerine "kraliçe derhal Bayan'a teslim oldu. Kraliçenin ve krallığın başkentinin Ulu Kağan'a teslim olmasından sonra, diğer bütün şehirler ve köyler ile krallığın tüm geri kalanı hiçbir savunmaya girişmeden kendiliklerinden teslim oldular."

Kraliçe ve kocası birbirinden keskin şekilde farklı kaderlerle karşılaştılar: "Bayan'a teslim olan kraliçe Ulu Kağan Kubilay'ın sarayına götürüldü. Büyük hükümdar onu gördüğünde onurlandırarak hak ettiği üzere ona hanımefendi gibi değer verdi." Bu arada Kral Facfur, bir zamanlar aydın bir cömertlikle hükmettiği cömert krallığından çok uzaklarda, Hindistan kıyısının açıklarındaki bir adada sürgünde ölene dek süründü.

Marco, Facfur örneğiyle karşılaşana kadar ideal hükümdar olarak Kubilay Han'ı görmüştü. Kubilay Han'ın hayatının son yıllarında yoksullara karşı etkileyici bir cömertlik sergilediği doğrudur fakat Facfur'un sosyal ve ekonomik adalete olan tutkusu Moğol lideri çokça aşıyordu. Marco'nun Facfur'u öven tasvirine yönelik dikkatli bir okuma, Marco'nun ikisi arasında Kubilay yerine onun daha üstün olduğunu düşündüğü -askeri güçten çok ruh zenginliğine dayanan bir kanaat- izlenimini verir.

Marco'nun düşüncesindeki değişiklik değişken bakış açısına da yansıdı. Marco Hanbalık'tayken, Kubilay Han diğer bütün ışık kaynaklarını gölgede bırakan bir güneş gibi gözükürken; vergi tahsildarı olarak Moğol İmparatorluğu'nun uzak kenar bölgelerine doğru yaklaşmaya cesaret ettikçe Moğol şiddetinin -kadınların ve çocukların katledilmesi dahil- daha fazla örneğine şahit oldu veya duydu ve daha fazla hayal kırıklığına uğradı. Bir keresinde Moğollar Marco'ya düşmanlarından daha cana yakın gözükürdü fakat imparatorluklarının yönetimini zalimce uyguladıklarını gözlemleyip Çin'in zarafetini kendisine örnek aldıkça Moğollara dair uzun, yavaş bir hayal kırıklığı usul usul başladı. Bu hayal kırıklığı, steplerin savaşçılarına olan bağlılığını sürdürmeye çalışırken bile anlatısında kendisini ele veriyordu.

Eğer Marco'nun yaşadıklarını süsleme eğilimi size şüpheli görünüyorsa, akla yatkınlığın sınırlarını asıl olarak "büyük ve muhteşem şehir" Şiang-yang'ın [pinyin: Xiangyun] kuşatılmasında nasıl kahramanca, merkezi bir rol oynadığını anlatırken aşar. En azından hikâyeyi anlatış biçimi böyledir. Çin yıllıkları onun hikâyesiyle çelişir. Kuşatma gerçekte Marco'nun Afganistan'da adı belirtilmemiş bir hastalıktan dolayı zayıf düşüp iyileşmeye çalıştığı 1273 yılında, yani Kubilay Han'ın sarayına ulaşmasından iki yıl önce meydana geldi. Şiang-yang kuşatması konusunda Marco'nun tarihleri Çin takviminden Avrupa takvimine çevirirken yaptığı hatalı hesaplama çelişkiyi açıklamaz, metnin çıkarılmış olma ihtimali de yoktur çünkü kendisini, babasını ve amcasını vurgulayarak olayın merkezine koyar.

Marco'ya göre, Çin'in büyük bölümü teslim olurken, Şiang-yang Kubilay Han'ın güçlerine direndi. Geniş ve derin bir gölün koruduğu şehir sadece tek bir yönden, kuzeyden gelecek saldırıya karşı savunmasızdı. Şiang-yang halkı Moğollara direnirken, gölün üzerinden içeriye bolca erzak kaçırılmasını da ayarladılar; neticede Moğollar onları aç bırakarak teslim olmaya zorlayamadı. Üç yıl boyunca şehri almaya çalışıp başarısız olunca "son derece öfkelenen" Moğol ordusu oradan ayrılmak istedi.

Marco kendisinin, babasının ve amcasının bir teklifte bulunarak kuşatmaya yardım ettiklerinden başlamak üzere bir dizi hayret verici iddia anlatmaya başlar. Marco hanın hizmetinde Hanbalık'tan ayrılışını anlatışından beri babası ve amcasından bahsetmeye son vermiş, onların ticari işlerini sürdürmek üzere Hanbalık yakınlarında kaldıkları, yola tek başına devam ettiği izlenimi yaratmıştı. Daha da şüpheli olanı, kuşatmaya yardım etme teklifinin anlatının temel dayanağını bozmasıdır. Öncesinde, Marco tarihi oluş sırasında gözlemliyor fakat kendisini olayların akışını değiştirir gibi tasvir etmekten kaçınmaya özen gösteriyordu. Şimdi tersine Poloları kuşatmanın kahramanları gibi sunuyordu. İddiaya göre, "Biz size şehrin hemen teslim olacağı bir yol bulacağız" diye ilan etmişler.

Marco Moğol ordusunun teklifi kabul ederek planı uygun bulan Kubilay Han'a bildirdiğini öne sürer. Ailesini karakterlerine aykırı şekilde, en yeni Moğol askeri teknolojisine vakıf çok deneyimli savaşçılar olarak gösterecek kadar ileri gider. Polo kafilesinin Kubilay Han'ı görmeye gidişini -Ulu Kağan binlerce kilometre uzakta olduğundan pek ihtimal

dahilinde değildir- ve "şehrin ele geçirileceği, ardından da teslim olacağı bir alet ve makine yapma" teklifini anlatır. Laf arasında, aletin bir salma mancınık, yani "şehre çok uzak bir mesafeden çok büyük ve ağır taşlar fırlatıp o mesafeden insanları öldürüp, evleri harap ederek ulaştığı her şeyi yıkacak" büyük, kuvvetli bir sapan olduğunu belirtir. Marco, baruta dayalı olmayan topları kastederek, ortaçağ üslubuyla mancınığı bir makine olarak adlandırır. Gerçekte salma mancınık kuvvetini bir bükme bağından -dönen bir çubuğa ya da mandala sarılı belli uzunluktaki halat- sağlar.

Marco, Pololaın Avrupalı tarzda bir mancınık kullanma önerisinin Moğol liderleri başta şaşırttığını söyler: "Hepsi son derece şaşırdı çünkü ... mancınıkların ne olduğunu tüm yönleriyle bilmiyorlar; kullanmadıklarından, ordularında kullanmaya da alışık olmadıklarından ne makineleri ne de mancınıkları -bükme bağından ziyade denge ağırlığına dayalı daha küçük bir alet- biliyorlar." Yine de Moğollar atak plandan ötürü "çok memnun ve şaşkın"dılar.

Marco'nun bahsettiği teknoloji Avrupa'da biliniyordu; MS 50 yılında Roma İmparatorluğu kuvvetleri kayaları kale duvarları üzerinden atmak için onager olarak bilinen benzer katapultları etkin şekilde kullandılar; Büyük İskender de askeri seferlerinde onları kullanmıştı. Ortaçağ Avrupa'sında mancınık, hisarları ve kaleleri kuşatan orduların dayanak noktalarından biri vazifesi görüyordu çünkü başka türlü aşılamayan dayanıklılıkta kale duvarlarında kayda değer oranda zarara yol açarak, dev taşları ve ateş toplarını üç yüz metreyi aşan yüksekliğe fırlatabiliyordu. Marco, Kubilay Han'ı sırf "yeni ve tuhaf bir şey" olması sebebiyle mancınığı kuşatmada kullanmaya istekli olduğu şeklinde anlatır.

Polo kafilesi biri Alman, diğeri bir Nasturi olarak tanımlanan, "bu işin ehli" iki Avrupalı yardımcının yardımıyla (başka hiçbir yerde bahsedilmedi) hazırlıkları yaptı. Marco onlara büyük taşları fırlatabilecek iki veya üç makine inşa etmeleri yönünde talimat verdiğini ve sadece "birkaç gün" içinde üç tane "sayıları altmışı aşan, her biri yüz kilonun üzerinde gelen ve çok uzağa uçtukları görülen taşları fırlatan, çok büyük ve çok kaliteli mancınığı kardeşlerin talimatları doğrultusunda" tasarladıklarını iddia eder.

Bunu, Kubilay Han ve oradan çok etkilenmiş ayrılan "başkaları" yararına kuşatma makinelerinin tanıtımı izledi. Hemen sonrasında, Ulu

Kağan mancınıkların "teknelere konulup, Şiang-yang şehrinin kuşatmasında olan ordularına taşınmasını" emretti. Mancınıklar kısa süre içinde taşınabilir fakat aynı tahrip gücüne sahip kuşatma makineleri olan salma mancınıklarla yedeklendi. Marco, "Tatarlara dünyanın en büyük harikası gibi gözüktüler" iddiasında bulunur.

Marco, Avrupalı makinelerin Çin kalesi üzerindeki yıkıcı etkisini zevkle tasvir eder: "Salma mancınıklar Şiang-yang şehrinin karşısına kurulduklarında, her biri şehre doğru yüz elli kiloluk birer taş fırlattı. Mancınığın ilk attığı taş evlere çarptı, her şeyi kırıp yıktı ve büyük gürültü ve büyük kargaşa yarattı."

Tuhaf makinelerin saldırısı altındaki Şiang-yang halkı paniğe kapıldı. "Her gün birçok insanın ölümüne sebep olan çok fazla sayıda taş fırlattılar. Şehrin erkekleri [daha önce] ne gördükleri ne de duydukları bu felaketi görünce o kadar korktular ve o kadar panikleldiler ki ne söyleyeceklerini veya ne yapacaklarını bilmiyorlardı" diye sinsice sevinir Marco, "toplar gökten geliyor gibi gözüktüğünden, bunun onlara büyüyle yapıldığına inanıyorlardı". Teslim olmak kaçınılmaz oldu: "Diğer şehirlerin yaptığı şekilde teslim olmak istediler ... Ulu Kağan'ın hâkimiyeti altına girmeye razıydılar. Ordunun hâkimi buna tümüyle hazır olduğunu söyledi. Ardından onları kabul etti ve diğer şehirler gibi o şehirdekiler de kendiliklerinden teslim oldular."

Marco, Moğol zaferinde o ve ailesinin sözümona oynadığı rolle övünür: "Duymuş olduğunuz üzere, bu da Efendi Niccolò ve Efendi Maffeo ve Efendi Niccolò Polo'nun oğlu Efendi Marco Polo'nun iyilikseverliğiyle oldu. Bu çözüm ... iki Venedikli kardeşin Ulu Kağan'ın ve bütün sarayın nazarındaki nam ve itibarını artırdı."

Şiang-yang'daki Moğol zaferi, Marco'nun anlatımındaki bir rivayet olmayı sürdürür fakat Çin yıllıklarında kaydedildiği gibi gerçeklerden ayrılması, aşırı derecede savaşçı üslubu ve kronolojik olarak imkânsızlığıyla da tartışmaya en açık olan bölümü olmaya da devam eder. Gerçi askeri mücadele yaşanmıştır ve tarih kayıtları da Moğolların şehri kuşatmak için gerçekte "yabancı mühendisler" kullandığını gösterir. Bununla birlikte, Marco onların arasında olamazdı. Marco'nun hakkını vermek için babası ve amcasının bir önceki seyahatlerinde kuşatmanın bazı aşamalarına katılmalarının mümkün olduğunu söyleyelim. Gelgelelim *Seyahatler*'in ilk elyazmalarından en az üçü hiçbir şekilde

kuşatmadan bahsetmez. Bu coşkulu bölümün, genç vergi tahsildarı ile büyüklerinin Moğol İmparatorluğu'nun oluşumundaki rolünü büyütme amacıyla Rustichello tarafından eklenmesi daha olası gözükür. Bu macera yazarı tarihe ihanet ettiyse bile edebi hedeflerinde başarıya ulaştı.

Hangcov'a yönelerek dümeni doğuya geri kıran Marco, Çin'in nehirlerinde seyahat etti. Venedik kanallarının su taşıtlarıyla dolu manzarasına alışık olmasına rağmen, "denize ulaşmadan önceki yüz yirmi günü aşan yolculuk boyunca ... güzergâhını devam ettiren nehrin sayısız başka nehirlere açıldığı, tümü gemiyle geçilebilir, farklı yönlere akan, nehre katıldıkça onu böyle bir ölçüye kadar büyüten", bugün bilinen şekliyle uçsuz bucaksız Fu-çun [bugünkü Qiantang-ç.] Nehri'nin manzarasına onu hazırlayan hiçbir şey olmamıştı. Nehrin -aslında bir haliç- büyüklüğü, Marco'nun doğru bir şekilde "o kadar çok bölge" üzerinden geçiyor "ve üzerinde o kadar çok şehir var ki" diyerek, nehir boyunca gidip gelen su taşıtlarının, "Hıristiyan âleminin bütün nehirleri" üzerindekinden "çok daha değerli", daha öte bir fikirle "bütün denizler" üzerindekinden çok daha değerli yükler taşıdığını belirtmesine sebep oldu.

İddiasına dair bir kaynak da aktarır: "Hükümdarları için kayıt tutan" müfettişler ona her yıl beş binin üzerinde su taşıtının nehrin üzerinde seyahat ettiğini anlattılar ama sözlerinin tek kelimesine inanmadı. Şöyle iddia eder: "Size bir zamanlar Singiu şehrindeyken tek seferde on beş bin teknenin hepsinin, nehir değil de bir deniz gibi gözükecek kadar geniş olan bu nehirde yol aldığını gördüğümü anlatıyorum. Sadece bir şehirde bulunan taşıtlar için belirtilen bu sayı, Avrupalıların inanması zor bulacakları türdendi.

Marco suyollarındaki ticareti özellikle dikkatle izliyordu çünkü görünüşe göre, "nehir üzerinden en çok taşınan ticari mal, tüccarların bu şehirde yükleyip, nehrin üzerindeki her bölgeye ve ayrıca iç kısımlara taşıdıkları tuzdur". Bir vergi memuru olarak işini yapıyor, tuzu takip ediyordu fakat teknelerin odun, odun kömürü, kenevir "ve deniz kıyısına yakın bölgelerin tedarik ettiği başka birçok farklı mal"ı da faal şekilde alıp sattıklarını belirtiyordu. Bolluk, en yorgun Venedik tacirini bile şaşkına çevirmeye yetecek ölçülerdeydi.

Bu tekneler onu büyüledi; sadece sayıları değil, çeşitlilikleri ve yapıları da. Konumundan faydalanarak rıhtımları gezip onlardan birinin

içinde Moğol İmparatorluğu'ndan nihai kaçışını planlıyormuş gibi, yapım ve donanımlarını yakından inceledi. "Tek bir güverteleri ve sadece bir yelkenleri ile bir direkleri var fakat yük taşıma kapasiteleri yüksek" diye aktarır. Donanımlarını da çok detaylı ve ustalıkla tarif eder: "Gerçeği söylemek gerekirse, direklerinin ve yelkenlerinin onlarla donatılmış olması haricinde, bütün gemilerde kenevirden tam halat takımı bulunmuyor. Ama söyleyeyim ki gemilerin nehrin yukarısına çekilmesine yarayan palamarları ya da sade konuşmak gerekirse, sadece bambudan yapılmış çekme halatları bulunuyor ... Bu gemilerden her birinin, onu nehir boyunca akıntının tersi yönünde ve akıntı yönünde çeken sekiz ya da on atı var."

Belki bir gün benzer bir gemi onu Çin'den Venedik'e ve özgürlüğe taşıyabilirdi.

11. Bölüm

Cennet Şehri

Böyle on altı kilometrelik verimli arazi
Surlar ve kulelerle çevriliydi...

"Üç gün boyunca at sürüldüğünde, mükemmelliğinden, öneminden ve güzelliğinden ötürü Cennet Şehri anlamına gelen Quinsai* adı verilen en soylu ve muhteşem şehre varılır" diye yazar Marco, "İnsanın kendisini cennette sanacağı kadar çok zevk yaşayabileceği, dünyada bulunabilecek en harika şehirdir".

Marco Çin medeniyetinin zirvesinde olan o kadar gelişmiş, o kadar güzel, o kadar bedensel zevklerle dolu bir şehre gelmişti ki şüpheci Avrupalıları bunun bir miktar gerçekdışı bir görüntü olmadığına, Venedik kadar gerçek olduğuna ikna etmesi pek mümkün olamayacaktı. Venedik gibi Hangcov da içinde her türden teknenin birbirinin yanından sürtüne sürtüne geçtiği bir dizi kanal etrafında inşa edilmişti. Marco şüphesiz doğduğu şehrin çok daha fazla gelişmiş bir örneğine gelmiş olduğuna inanıyordu.

Günümüzde bilinen ismiyle Hangcov [pinyin: Hangzhou-ç.], Marco'yu Asya'da başka hiçbir yerin cezbetmediği kadar cezbetti. Çin'in ihtişamının Moğollar tarafından bozulmamış, en gelişmiş haliyle ilk kez burada karşılaştı. Günümüz zaman yolcularından birine bilimkurgu bir fantezi gibi gelebilecek kadar kendisine de gerçekdışı gelen çok heyecan verici bir geleceğe ulaştı Hangcov'da; oysa elle dokunulabilir ve canlıydı. Bir kere kendisini sadece bir yolcu değil, bir kâşif olarak da görüyor, bu şehir harikasına dair fikir edinmeye başlıyordu. "Ben, Efendi Marco Polo" diye ilan eder, "birçok kez bu şehirde bulundum ve yerin bütün koşullarını fark edip anlamaya ve büyük özenle notlarımda tasvir etmeye çalıştım".

---

* Marco Polo'nun Quinsai ve Cennet Şehri dediği şehir, günümüzdeki Hangcov [pinyin: Hangzhou] şehridir -e.n.

Quinsai'de yaşayanlar onların gözünde işgalci Moğolları temsil eden Marco gibi bir yabancıya kalplerini ve evlerini açmaya direndiler. Ayrıca o da hiçbir zaman Çinlilere özgü bir anlayışa sahip olmamıştı. Bu engellerin sonucu olarak, şehrin ruhani ve cinsel özel yaşamının büyük bölümü incelemesinin dışında kaldı. Yine de merakı onu şehir ve şehrin insanları hakkında ondan önceki başka herhangi bir Avrupalıdan daha fazla şey öğrenmeye itti.

Büyük başkente niye gittiği ya da orada hangi görevleri yürüttüğüne dair tam bir anlatımda hiç bulunmadı. Büyük ihtimalle, Kubilay Han'ın güvenilir komutanı Bayan'ın şehri fethetmesinin üzerinden çok geçmeden, bir vergi tahakkuk ve tahsil memuru olarak hizmet etti. Marco *Seyahatler*'in bazı versiyonlarında Hangcov valisi makamına sahip olduğunu iddia eder; anlatımından şüphe duyanlar onun yaşadıklarını aşırı abartma eğilimine dair başlıca örnek olarak buna tutunurlar. Oysa başka versiyonlarda Marco sadece bir vergi memuru olarak şehri defalarca ziyaret ettiğini ve şehir meclisi üyesi olduğunu söyler. Bu iki iddia da makuldür. Her hâlükârda şehre ilişkin göz kamaştırıcı tasvirleri söze ihtiyaç bırakmaz.

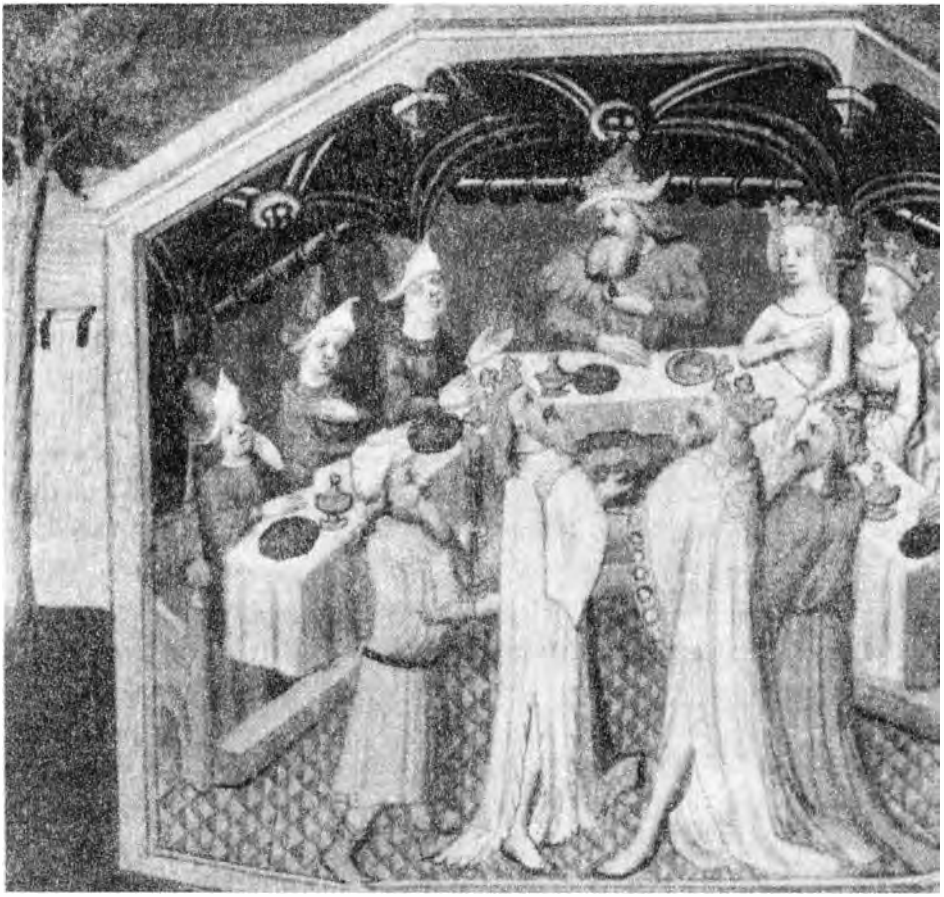
Bir Venedikli nasıl içeri sızıp, uçsuz bucaksız, gelişmiş ve karmaşık şehrin şifresini çözebildi? Yabancı kültürlerin içine dalması çoğu kez karışık sonuçlar doğuran Marco'nun Quinsai tasviri, detaylara hâkimiyet ve anlaşılmaz bir hatasızlık sergiliyordu. Cevap, onun da anlattığı gibi, uzman yardımı almasıydı: "Kuşatması altındayken krallığın kraliçesi tarafından yazılı olarak vilayetin fatihi Bayan'a gönderilen [Quinsai] tasvirini takip edeceğim. Bu, Ulu Kağan'a ulaştırılması için yapılan bir tasvirdi; böylece şehrin muhteşemliğini öğrenerek yağmalanmasına ve yakılıp yıkılmasına müsaade etmeyebilirdi." Başka deyişle Marco, Moğolların şehirle ilgili bilgi akışına dahil olmanın keyfini çıkardı. Bu değerli belgenin diliyle ilgili sessiz kalır. İyi bildiği Farsça veya aşina olduğu Moğol dillerinden birinde yazılmış olabilir. Her iki durumda da Quinsai değerlendirmesi alıntılardan oluşan uydurma bir şey değildir; kendi gözlemlerini kullandı, o yüzden de emin biçimde "Ben, Marco Polo olarak sonradan kendi gözlerimle net bir şekilde gördüğüm gibi her şey doğrudur" diyebildi.

Dünyanın en büyük kara imparatorluğunun imparatoru Kubilay Han.
(Granger)

Kubilay Han'ın hükümdarlığı sırasında etkili bir hayat arkadaşı olan karısı Çabi.
(Granger)

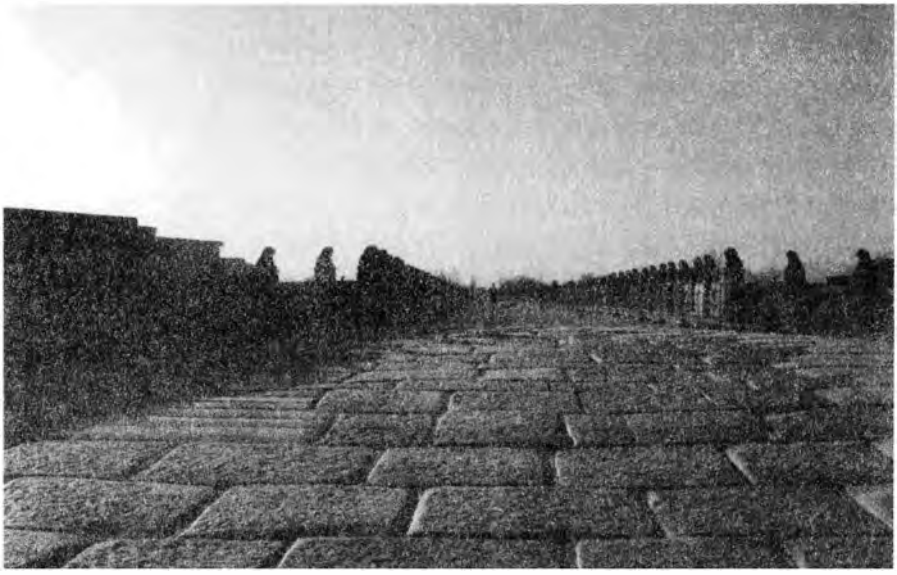
Kubilay Han, etrafı eşleri ve beyleriyle sarılı halde akşam yemeği yiyor.
(AKG)

Marco Polo Köprüsü boyunca doğaüstü güçlere sahip nöbetçiler gibi sıralanan çok sayıdaki heykelden biri.
(Yazar)

Hanbalık'tan (Pekin) başlayan Marco Polo Köprüsü. Venedikli Polo, hanın hizmetinde Çin seyahatine başlamak üzere bu etkileyici taş köprüden geçti.
(Yazar)

On beşinci yüzyıldan kalma *Harikalar Kitabı*'nda (*Book of Marvels*), Marco Polo'nun o zamanlar dünyanın en büyük şehrine ilişkin tarifine dayanılarak tasvir edilen haliyle Hangcov. *(AKG)*

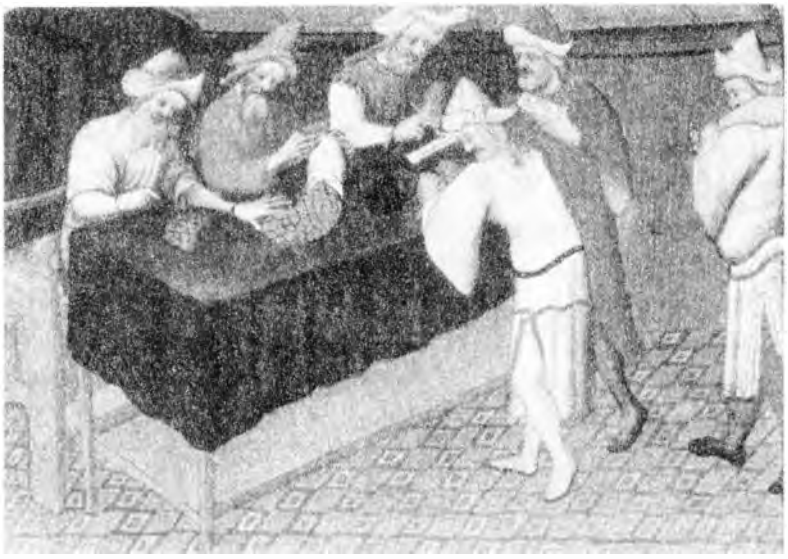
Moğolların şık giysilerine bürünmüş Venedikli seyyah. *(Art Resource)*

Harikalar Kitabı'nda yer alan bu illüstrasyonda Kubilay Han, Marco Polo'nun seyahati zamanında Batı'da bilinmeyen bir yenilik olan kâğıt parayı kullanarak alım-satım yapan memurlarını seyrediyor.
(Imageworks)

Çin kâğıt parası.
(Bridgeman)

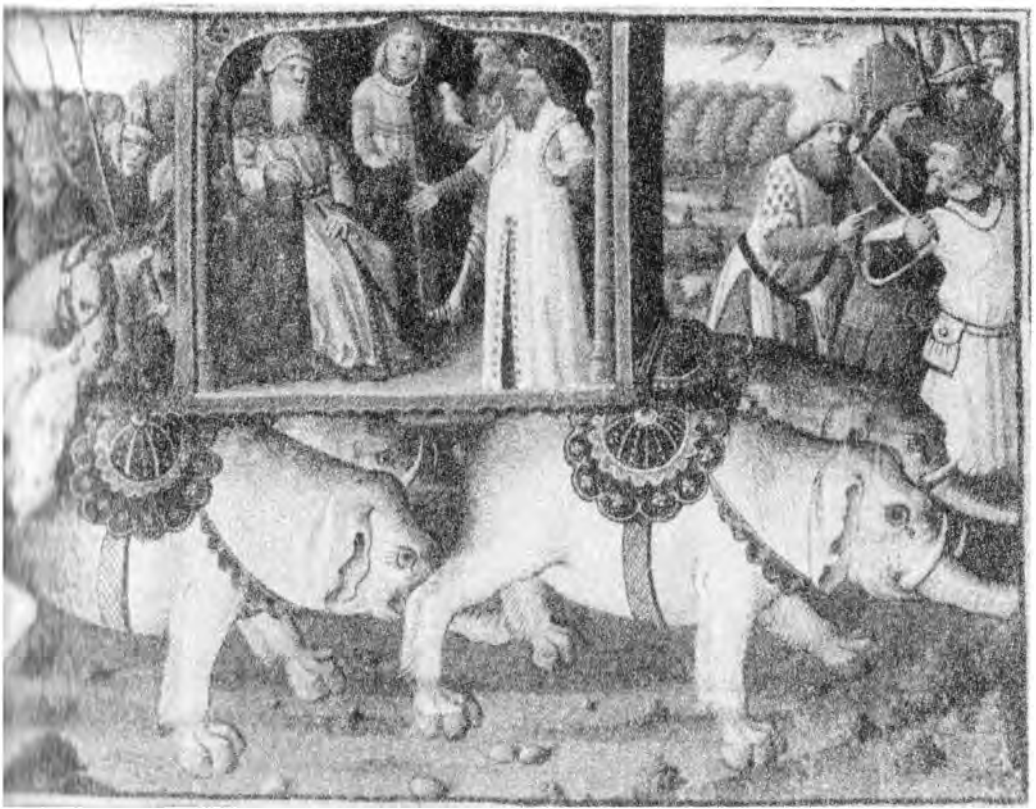
Kubilay Han vergi tahsildarı olarak Batılıları istihdam ederdi. Marco Polo da büyük ihtimalle kendisini bu rolde buldu. *(AKG)*

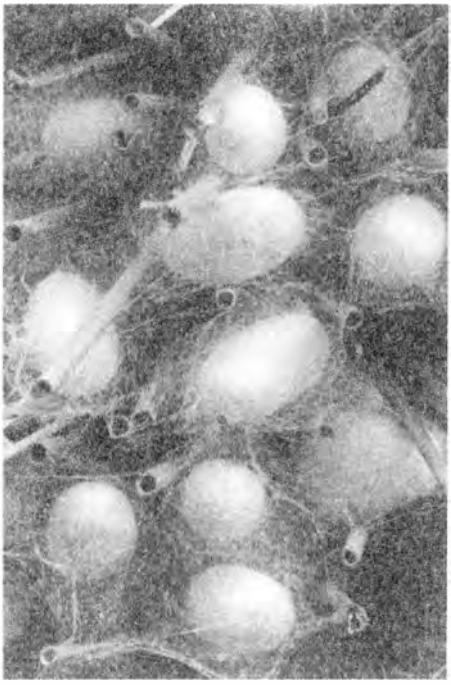

Kubilay Han fil tepesinde avlanıyor. *(AKG)*

Kubilay Han'ın Marco Polo tarafından aktarılan ve bu elyazısı eserde resmedilen yoksullara karşı cömertliği Batılıları etkiledi. *(Art Archive)*

Çinlilerin temel servet kaynaklarından biri olan ipekböcekleri.
(Imageworks)

Budha'nın Hangcov dışında bulunan bu unutulmaz heykelleri, başta onları put olarak görüp reddeden Marco'yu derinden etkiledi.
(Yazarın izniyle)

Marco hararetli bir şekilde, "çevresi o kadar geniş ki ... yüz altmış kilometre veya o civarda çünkü sokakları ve kanalları çok geniş ve büyük" bir şehir dediği Quinsai'yi anlatmaya girişir. Şüpheci Batılı okuyucuları için bu bilinmeyen metropole hayat vermeye devam ederek, "Ayrıca pazar kurulan, çok büyük kalabalıkların bir araya gelmesi yüzünden zorunlu olarak çok geniş ve ferah olan meydanlar var" der.

Marco kanallara, köprülere ve okuyucularının mümkün olduğuna inanmayacağı ölçekte ticaretle dolup taşan daimi su trafiğine sahip bu şehir üzerine daha fazla düşündükçe, aktarımı da daha etkili ve güzel bir hal aldı. "Bir tarafında" diye devam eder, "çok temiz bir tatlı su gölü [Batı Gölü], diğer tarafında şehrin her tarafına uzanan, hepsi tüm kirliliği uzaklaştırdıktan sonra göle dökülen irili ufaklı birçok kanalın açıldığı devasa bir nehir bulunur. ... Bu, havayı çok sağlıklı hale getirir; bütün şehir karadan ve bu nehirler üzerinden dolaşılabilir. Sokaklar ve kanallar teknelerin rahatlıkla seyahat edebileceği, at arabalarının da şehrin sakinlerinin ihtiyacı olan şeyleri taşıyabileceği kadar geniştir."

Marco sıra Cennet Şehri'nde kaç köprü olduğunu tahmin etmeye geldiğinde tökezler: "Büyük bölümü taştan, bazıları da tahtadan olmak üzere irili ufaklı 12 bin köprüsü olduğu rivayet edilir. Ayrıca, bu köprülerden her birinin ya da büyük kısmının kemerinin altından büyük ve geniş gemiler kolaylıkla geçebilirken, diğerlerinden daha küçük gemiler geçebilir. Fakat ana kanallar ile ana sokaklar üzerine yapılanlara çok yüksek kemerler yapılır ve bu vasıfları sayesinde direkli tekneler altlarından geçerken at arabaları ve atlar da üzerlerinden geçebilir; sokaklar bu yüksekliğe çok iyi uyacak şekilde eğimlidir." Quinsai'deki köprülerin sayısı Marco'nun belirttiği gibi 12 bin değil, 347'dir; bu, şüphecilerin eline koz veren bir uyuşmazlıktır. Fakat içeriğin netleştirdiği üzere "12 bin köprü" sözünü, kelime anlamıyla almamak gerekir. Sadece okuyucuyu Quinsai'de çetelesini tutabileceğinden, hatta Venedik'tekinden bile çok köprü olmasıyla etkilemek istemiştir. "Çok fazla köprü olmasına kimse şaşırmasın" diye devam eder, "çünkü size bu şehirin tümüyle ... Venedik gibi lagünlerden oluştuğunu ve ayrıca tümüyle suyla çevrili olduğunu söylüyorum, dolayısıyla bunun için çok fazla köprü olması lazım ki insanlar şehri hem içerden hem dışardan kara yoluyla geçebilsinler".

Quinsai'nin tek mühendislik harikası köprüler değildi. Şehrin devasa hendeği "muhtemelen altmış kilometre uzunluğunda" idi. Marco hen-

değin, "o vilayetin eski krallarının emriyle, nehir yükselip kıyıların üstüne yükseldiğinde içine dolmasını sağlamak için nehrin kıyısında" yaptırıldığını aktarır; "ayrıca şehir için bir koruma işlevi görür, kazarken çıkarılan toprak hendeğin iç tarafına yığılarak şehrin etrafını çevreleyen küçük bir tepe oluşturulmuştur".

Marco, tümüyle doğru olmasına rağmen, Quinsai'nin yerleşiminin dağılımına ilişkin tasviriyle yine saflık sınırlarını zorluyordu. "Semtlerdeki sayısız meydanın yanı sıra kenarları sekiz yüzer metre uzunluğunda kare biçiminde on tane ana meydan vardır" diye yazar, "bunların önünde, eğimleri uyarınca uygun yüksekliğe erişip birçok köprünün üzerinden geçerek şehrin bir ucundan diğer ucuna kadar dümdüz uzanan kırk adım genişliğinde birer ana cadde vardır; her altı kilometrede bir de çevresi üç kilometre (söylendiği kadarıyla) olan bu ana meydanlardan bir tane bulunur."

Seyre daldığı şeyin Çin'deki en uzun yapay suyolu olduğunun farkında olmadan Quinsai'nin ünlü Büyük Kanal'ına -"meydanların arkasındaki sokağa paralel uzanan çok geniş bir kanal"- da ilgi gösterdi. Büyük Kanal, Quinsai'den Hanbalık'a kadarki bin altı yüz kilometrelik mesafede yer alan en büyük nehirleri birbirine bağlıyordu. Burası Marco ziyaret ettiği sırada en az bin yıllık geçmişi olan eski bir ana arterdi. Başlangıçta mevcut suyollarının belirli bir planlama olmadan birleştirilmesiyle meydana gelen bir ağ olan Büyük Kanal, Sui hanedanı imparatoru Yang Di'nin MS 604 yılında çıktığı bir inceleme gezisinden sonra birleşik bir suyolu haline getirildi. Sonraki altı yıl boyunca üç milyon işçi büyük ölçüde kol kuvvetiyle olmak üzere Büyük Kanal'ı genişletti. İnsan kaybı çok büyüktü; işgücünün yarısı can verirken, Sui hanedanı da sonunda yıkıldı. Fakat kanal ayakta kaldı.

Avrupa standartlarına göre Quinsai'nin değişken nüfusu, büyüklüğü kadar inanılmazdı. Daha mahrem bir yaşama alışkın olanların hayret edeceği çoklukta insan ve maldan bahseder Marco: "Haftanın üç günü pazara gelen ve yiyecek namına isteyebileceğin ne varsa getiren kırk elli bin kişiden oluşan bir insan kalabalığı olur çünkü büyük bir erzak ve av eti, yani karaca, alageyik, sığın, yabantavşanı ve kuşlardan keklik, sülün, turaç, bıldırcın, kümes hayvanları, kısırlaştırılmış horoz ve [Batı] Göl'de çok fazla sayıda yetiştirdikleri için bir Venedik groatına (adı İtal-

yanca *grosso*, yani büyük sözcüğünden gelen, değeri düşük, kalın gümüş bir para) karşılık bir çift kaz ve iki çift ördek alınabilecek şekilde anlatılamayacak kadar ördek ve kaz arzı vardır."

Marco Avrupa'nın birçok şehrini doldurmaya yetecek kadar müşteriyle dolu dip dibe pazar tezgâhlarını dolaşırken, Batı'da benzerlerini hiç görmediği ürünlerin -"her çeşit sebze, meyve ve hepsinin ötesinde bir tanesinin ağırlığı dört kiloyu aşan, içleri tutkal gibi beyaz ve mis kokulu olan kocaman armutlar; sarı beyaz, çok narin, olgun şeftaliler"- bolluğuna hayret etti.

Bolluk açısından taze mahsulleri aşan tek şey balıktı. Marco, göl suyunu kirleten "şehirden gelen pislikler sebebiyle" o kadar arzu edilen bir şey olmasa da Batı Gölü'nden gelen lezzetli balıklarla birlikte, nehir üzerinde, "Okyanus'un yaklaşık kırk kilometre" yukarısında bulunan şehre denizden de her gün taze balık geldiğini aktarır: "Bu kadar çok miktarda balığı kim görse asla satılabileceğini düşünmez, oysa birkaç saat içinde hiçbiri kalmazdı; aynı yemekte hem balık hem et yediklerinden lezzetli yiyeceklerle beslenmeye alışkın halk kitlesi çok büyüktü."

Marco'nun ilgiyi artırmak için gerçek olmayan unsurlar ekleyerek konuyu süsleme eğilimine rağmen Cennet Şehri kesinlikle gerçekti. Quinsai'ye varmayı başaran yabancıların çağdaş anlatımlarının hepsi şehrin şaşkına çeviren büyüklüğünü, zenginliğini ve güzelliğini vurgulayıp, Quinsai'yi tüm dünyanın en büyük şehri olarak takdir ettiler.

1300 yılında Quinsai hakkında yazan İranlı tarihçi Vassaf da Marco'nun yaşayıp sevdiği şehrin -büyüklüğünü, geniş sokaklarını ve bolluğunu- tıpatıp aynısını tasvir etti.

> Manzi ülkesinin başkenti ve zeminini gökyüzünün oluşturduğu bir cennete benzeyen Quinsai boylamasına uzanır, o yüzden de çevresi yaklaşık yirmi dört fersahtır [yaklaşık 134 kilometre]. Zemin döşemeleri fırınlanmış tuğla ve taşlardan yapılmıştır; tahtadan yapılmış ve her türlü boyayla süslenmiş birçok ev barındırır. Şehrin bir ucundan diğer ucuna kadar üç posta istasyonu kurulmuştur. Söylenildiğine göre, en büyük caddenin uzunluğu üç fersahtır [yaklaşık on yedi kilometre-e.] ve üzerinde aynı oranda sütunlarla desteklenen tek tip mimariye sahip altmış köşk bulunur. Tuzdan elde edilen vergi geliri, günlük *tchao* [kâğıt para] cinsinden 700 *balich*tir. Farklı mesleklerle uğraşan insan miktarı sahiden inanılmazdır: Şehirde otuz iki bin kumaş boyacısı olduğu

hesaplanmıştır ki bundan yola çıkılarak diğer sektörlerle ilgili yargıya varılabilir. Yedi yüz bin asker ve aynı sayıda halk sayım kurumlarına kayıtlıdır ve idari kayıtlarda yer alır. Ek olarak, şehirde kaleleri andıran, her birinin içinde aileleri ve maiyetlerindeki insanlarla birlikte çok sayıda işçi, muhafız, hizmetkâr ve putperestin yanı sıra, birtakım inançsız rahipler ile dinsiz keşişlerin yaşadığı yedi yüz tapınak bulunur. Bu erkeklerden hiçbirinin nüfus sayımında adları geçmez, vergi ve harç ödemesine de tabi değildirler. Kırk bin asker şehri korumak ve gözcü olarak hizmet etmek üzere tahsis edilmiştir.

Vassaf, Marco'nun izlenimlerini teyit ederek şöyle yazar:

Bu muazzam nüfusun rahatı için her tür tekne ve gemi suların üzerinde durmadan öyle çok tur atar ki hayal gücü anlatmakta kifayetsiz kalır, dahası sayılarını hesaplamak da imkânsızdır.

Çok farklı bir ziyaretçi olan Fransisken rahip Pordenone'li Odoric buraya Marco'nun zamanından kırk yıl sonra geldi ve orada tecrübe ettiği harikaları tasvir ederken Marco gibi her türlü kısıtlamayı reddetti.

O, bütün dünyadaki en büyük şehirdir. Çevresi yaklaşık yüz altmış kilometredir ve bütün bu büyük alanın içinde insanların tümüyle doldurmadığı boş yer hiç yoktur, içinde on veya üstü ailenin yaşadığı çok sayıda ev vardır; ayrıca, bu şehirde çok sayıda banliyö ve diğer şehirlerin hepsinden daha fazla insan bulunur. On ana giriş kapısı vardır ve giriş kapılarının her birinin yakınlarında, Venedik şehrinden çok daha büyük sekiz şehir bulunur; bu giriş kapılarından bu şehirlere kesintisiz yollar uzanır, öyle ki bir adam pekâlâ altı ya da sekiz gün gidebilir ve sadece çok az bir yol gitmiş gibi görünecektir çünkü hep kasabaların ve evlerin arasından gitmiş olacaktır.

Odoric de Marco gibi Quinsai'yi Asya'nın Venedik'i gibi gördü fakat daha büyüğü ve daha iyisi olarak.

Bu şehir Venedik gibi göllerin, denizlerin ve bataklıkların arasındaki alçak bir ovada kuruludur. Burada yedi binden fazla köprü vardır ve her köprüde onu han adına koruyan insanlar bulunur.

Odoric de tıpkı Marco gibi Quinsai'nin bir buçuk milyonun üzerindeki bir nüfusu barındıran 850.000 bin haneye ev sahipliği yaptığı tahmininde bulunur. Rahip, Marco Polo'nun tarih anlatısının bu kehaneti

çoktan gerçekleştirdiğinden habersiz bir şekilde "Bu şehri kim yazacak olursa büyük bir kitap doldurur" kanaatine varır, "kısaca dünyadakilerin en büyüğü ve en soylusudur".

Müslüman dünyasının en ünlü seyyahı İbn-i Battuta'nın Quinsai'ye 1340 yılında, Marco'dan elli yılı aşkın zaman sonra geldiği söylenir. O zaman Cennet Şehri seçkin Yahudi ve Müslüman toplulukları kapsayan daha görünür bir Avrupalı nüfusla birlikte daha da genişlemişti. "Altı kasabaya bölünmüş olan söz konusu şehre girdik; her birinin kendi ayrı duvarı ve hepsini çevreleyen bir büyük duvar var. İlk kasabada komutanlarıyla birlikte şehrin muhafızları yaşıyor" diye yazdı.

> Ertesi gün Yahudi Kapısı denilen bir kapıdan geçip, ikinci kasabaya girdik; bu kasabada Yahudiler, Hıristiyanlar ve güneşe tapan Türkler yaşıyor, sayıca çoklar. Bu kasabanın emiri Çinlidir, ikinci geceyi onun evinde geçirdik. Üçüncü gün üçüncü kasabaya girişimizi yaptık, burası Müslümanlarla doludur. Güzel bir yer; buradaki pazarlar da İslam ülkelerindeki gibi düzenlenmişler, içlerinde camiler ve müezzinler var, kasabaya girerken müezzin öğle ezanını okuyordu.

Daha önceki ziyaretçilerce belirtilmeyen Quinsai'deki etnik çeşitlilik, "Yahudiler, Hıristiyanlar ve Türkler"i bu büyük şehre yerleşip, ticaret yapmaya davet eden Moğolların hâkimiyetini yansıtıyordu.

Cennet Şehri'nin aşıladığı meşhur *joie de vive*'in* kaynağı sayısız umumi hamamı ile bunların kurtezanlarında [kibar fahişe-e.] toplanmıştı. Yabancılar alımlı kızların müşterilerine basit temizlikten daha fazlasını sundukları sıcak su hamamlarından faydalanırken, yerlilerin hem erkekleri hem kadınları Marco'nun hınzırca, "sağlık için öneriliyor" diye yazdığı soğuk su hamamlarından faydalanıyordu. "Muhteşem parfümler" kokan bu kızlar "çok zekiler, hazır ve herkese uyan kelimelerle sizi nasıl övüp gönlünüzü yapacaklarını bilmede deneyimliler, o kadar ki kendilerini onlarla bir kez şımartanlar asla onları unutamıyorlar. ... İş öyle bir noktaya geliyor ki eve döndüklerinde Quinsai'ye, yani Cennet Şehri'ne gittiklerini söyleyip, oraya dönebilecekleri zamana kadar saatleri sayıyorlar" der.

---

* Fransızca, yaşama sevinci. İnsanın yaşadığı neşeli hayattan, yediğinden, içtiğinden, dostlarından zevk alması -e.n.

Ayrıca, pazar ile genelevi bir araya getiren Quinsai ebedi bir karnavala benziyordu. Orada reşit olan bir anı yazarı, gösteri yapması için balığını eğiten adamı hiç unutmamıştı.

> Önünde, içinde kaplumbağaların, kalkanların ve başka balıkların yüzdüğü koca bir vernikli tas var. Küçük bronz bir çana vurarak tempo tutarken, hayvanlardan birini adıyla çağırır. O da hemen gelip, kafasında bir tür küçük şapkayla suyun yüzeyinde dans eder. ... Ayrıca, izleyicilerin önüne yaklaşık bir buçuk metre çapında, üzerine her çeşit nesne, çiçek, kuş ve insanların resmedildiği büyük bir çark yerleştiren bir okçuluk uzmanı vardır. [Çarkı] hızlıca çevirmeye başlayıp, bu ya da şu nesneyi vuracağını duyurur ve oklarını izleyicilerin ortasına doğru atar. Tam vuracağını ilan ettiği noktayı vurur. Belirli bir kuşun kanadındaki belirli bir tüy gibi, dönen hedefin üzerindeki en küçük noktalara bile isabet ettirir.

Anı yazarı, korkunç yüklerini karanlıkta dolanmış halde durdukları bambu sepetlerinden küçük flütünü çalmak suretiyle ayartarak çıkaran yılan oynatıcıları ile hipnotize etmiş olduğunu ileri sürdüğü rengârenk deniz kabuklularıyla doldurulmuş bir tuzak taşıyan Taocu keşiş arasında şaşkınlık içinde dolaşır. Satranç oyuncuları, şairler, mizahi dizeler yazan şairler, akrobatlar ve sihirbazlar gibi boksörler de sayıca çoktur. Döneme ait bir Çin kaydı, sarayda görünen beş yüz elli dört sanatçıyı, uçurtma uçurucular, topçular, sihirbazlar, şarkıcılar, gözbağcılar, okçular ve müstehcen hikâye anlatıcıları dahil olmak üzere elli beş kategoride listeler.

Bu coşkulu etkinliğin üzerinde yükselen dikdörtgen şeklindeki büyük saraylar, Marco'yu bunların yemyeşil bahçelerine bakmak ve "onların yanındaki dükkânlarında çalışan zanaatkârların evleri"ni görmek için kafasını yukarıya doğru kaldırmaya sevk etti. "Her saat işine gidip dönen insanlarla karşılaşılır, öyle büyük bir kalabalığı gören hiç kimse bunca insanı doyurmaya yetecek erzak bulunmasının mümkün olduğuna inanmaz; buna rağmen, her pazar günü bütün meydanlar insanlarla ve hem at arabaları hem teknelerle yiyecek getirip hepsini satan tüccarlarla dolup taşar" diye yazar.

Marco görünüşte yarattığı bu karmaşanın altında yatan düzenin, yani on iki ana zanaat veya meslek dalının farkındaydı: "On iki meslek dalından her birinin on iki bin istasyonu, başka bir deyişle on iki bin

ticarethanesi vardır." Ticarethanelerden her birinde "o zanaatları icra edecek en az on, bazısında on beş, bazısında yirmi ila otuz, bazısındaysa kırk kişi bulunur". Bunların hepsi birlikte düşünüldüğünde şehir sakinlerinin ticari faaliyetleri, Marco'nun hiçbir Avrupalının inanmasını beklemediği, sarsıcı miktarda bir servet üretiyordu: "Çok büyük miktarda ticaret yapan o kadar çok sayıda ve o kadar zengin tüccar var ki onlar hakkında inanılacak şekilde doğruyu söyleyebilecek ya da anlatabilecek bir adam yoktur, o kadar olağandışıdır." Bu akıl almaz serveti yaratan çok zengin tüccarlar "elleri ile" çalışmıyor, hepsi de "krallar ve beyler gibi kibar ve temiz" yaşıyorlardı. Marco'nun görüşüne göre, Quinsai kadınları da aynı oranda zarifti, "çok kibar, melek gibi" idiler. "Çok hassas biçimde yetiştirilen" bu uhrevi varlıklar, "değerleri tahmin edilemeyecek kadar çok sayıda ipek ve mücevher" aksesuar takıyorlardı. Burada yaşayanların "çok iyi inşa edilmiş, gösterişli işçiliğe sahip" muhteşem evleri onu şaşkınlığa uğrattı. Nefesi kesilmiş bir halde "süslerden, resimlerden ve binalardan öylesine zevk alıyorlar ki onlara harcadıkları meblağlar dehşet verici" der.

Marco şehir sakinlerini tasvir ederken abartılı ifadelere başvurur: "Doğma büyüme Quinsai'liler, aynı yapıdaki kralları tarafından yetiştirilip öyle alıştırıldıklarından barışçıl insanlardır. Silah taşımazlar ya da evde bulundurmazlar. Aralarında hiç kavga veya uyuşmazlık olduğu duyulmaz ya da fark edilmez. Büyük bir samimiyet ve dürüstlükle ticaretlerini ve zanaatlarını yaparlar. Birbirlerini o kadar severler ki komşuluk sebebiyle erkeklerle kadınlar arasındaki mevcut arkadaşlıktan dolayı bütün bir semte tek bir aile gözüyle bakılabilir. Aralarında en büyük saygıyı gösterdikleri kadınlarına karşı hiçbir kıskançlık ya da şüpheye mahal vermeyecek büyüklükte bir samimiyet vardır; birisi herhangi bir evli kadına uygunsuz laflar söylemeye cesaret ettiğinde onun çok kötü bir adam olduğu düşünülür. Ticaret yapmak için gelen yabancılara da aynı oranda yakınlık gösterir, saygıyla selamlayıp memnuniyetle evlerinde ağırlarlar, yaptıkları işe dair her türlü yardım ve tavsiyede bulunurlar."

Ne kadar şen görünürse görünsün, Quinsai askeri işgal altında olan bir şehirdi. Şehir sakinleri için, "kendi kral ve beylerinden onlar yüzünden yoksun kaldıklarını düşündükleri için ne askerleri ne de hanın muhafızlarını görmekten hoşlanıyorlar" der Marco.

Kubilay Han'a bağlılığına karşın Marco da Quinsai'deki Moğol varlığının Çin toplumunun ince ipek kumaşı üzerindeki bir leke olduğunu düşünmeye başlayacaktır. Sayıları altmış bini aşan Moğol muhafızlar, görünüşte ahşap evleri yangın tahribatından korumak amacıyla şehrin her tarafına yerleştirildiler; gerçekte ise bir işgal ordusu oluşturuyorlardı. "Ulu Kağan şehri aldıktan sonra" diye aktarır Marco, "on iki bin köprüden her birinde, nöbet kulübelerinin içinde, gece gündüz on muhafızın, yani beşinin gece, beşinin gündüz bir korumanın altında nöbet tutması emredildi. Bu [adamlar] kimse kötü şeyler yapmasın, vatan hainliğine kalkışmasın, şehrini de Ulu Kağan'a karşı kışkırtmasın diye şehri koruyacaklar."*

Hanın azimli nöbetçileri "hiç uyumaz, hep nöbette kalırlar". Kulübelerinin her birinde, "büyük bir tas, bir ibadet yeri" ve askeri bir dakiklikle saat geçişlerini işaretledikleri "bir saat" bulunuyordu. Muhafızlardan bazıları güvenliği sağlamak için değil, küçük suçları belirleyip sorumlularına hayatı dar etmek için şehrin sokaklarında devriye gezerdi. "İzin verilen saatlerden sonra ışık ya da ateş bulunduran" herkes ağır biçimde cezalandırılırdı. Muhafızların varlığı herkesi evde tutmak için yeterince caydırıcıydı, kendini korumak başka türlüsünü gerektirdiğinde bile. Bir yangın çıktığında "şehirde oturanlardan hiçbiri gece vakti evden dışarı çıkmaya ya da yangın yerine gitmeye cesaret edemez, sadece malların sahipleri ile onlara yardıma giden bu muhafızlar oraya giderdi ve sayıları hiçbir zaman bir veya iki binden az olmazdı."

Her yangın, ne kadar küçük olursa olsun, ahşap malzemeden inşa edilen şehirdeki herkesi tehlikeye sokuyordu. "Şehrin yarısını yakma riski yaratıyordu" diye aktarır. Muhafızlar bunun üzerine gelişmiş bir alarm sistemi kurdular. Yakınlardaki bir tepenin üzerinde "bütün şehre hâkim ahşap bir kule" bulunur, bu kulenin üzerinde de "bir adamın yangın durumunda işaret vermek için bir tokmakla vurduğu büyük bir tahta" asılı dururdu. Uygulamada ise gözetleme kulesindeki muhafızlar, aşağıda kalan şehirden herhangi bir "arbede veya kargaşa" belirtisi duyduklarında alarmı çalarlardı.

Marco'nun günlük hayattaki yangın tehlikesiyle ilgili kesin gözlemleri, neredeyse her yıl yangın tehlikesi doğduğunu gösteren arşiv kayıtlarıyla teyit edilir. On üçüncü yüzyıl boyunca şehir özellikle 1208, 1229, 1237

* "On iki bin" sözü, çok sayıda, sayısız anlamına gelen basmakalıp bir terimdir.

(bu yangın felaketinde otuz bin ev yandı) ve en son 1275 yılında, Moğol işgalinin hemen öncesinde yıkıcı kayıplara maruz kaldı. Muhtemelen en ağır kayıp, kamu binalarının bulunduğu semtte yangın çıktığı 15 Nisan 1208'de meydana geldi. Sonraki dört günlük süreçte sayısız ölüme sebep olan yangın nedeniyle, yaklaşık beş kilometrekarelik bir alan üzerindeki 58.000'den fazla ev yandı. Takip eden aylarda devlet evsiz kalan beş bini aşkın insanı çeşitli Budist ve Taocu manastırlara, hatta Batı Gölü üzerinde yüzen teknelere yerleştirdi. Quinsai'nin şehir içindeki yangınlar gibi çok daha amansız bir tehlike karşısında, Moğollar gibi uzak diyarlardan gelen işgalcilere karşı alınan önlemlerden fazlasını aldığına şüphe yoktur.

Tüccarlar eşyalarını yangına karşı güvenli binalarda tutuyorlardı. Zengin ailelerin ve yerel soyluların sahip olduğu ambarlar onları alevlerden ve benzer şekilde hırsızlardan koruyan dolambaçlı su kanallarıyla çevrili arsalarda bulunuyordu. Sahipleri bu binaları yüksek ücretler karşılığında ve pazarlıkta bir gece gözcüsünü dahil ederek aylık olarak kiraya veriyorlardı. Şehrin sakinleri bu tedbirlere rağmen sürekli ani yangın felaketi korkusuyla yaşıyor, en ufak kıvılcım gösterisi, hızla yayılan bir dedikodu veya ne kadar hafif de olsa gözetleme kulesindeki alarma benzer bir ses panik yaratabiliyordu. Yangın çıktığında, yağmacılık ek bir tehlike oluşturuyordu. "Yangın takipçileri" olarak da isimlendirilen yağmacılar yakalandıklarında sıkıyönetim kanunları kapsamında süratli ve kesin bir adaletle karşılaşırlardı.

Moğol muhafızlar aynı koruma ve baskı ruhuyla gece geç saatte evden dışarı çıkmaya cesaret eden herkesi gözaltına alırlardı. Yoksul ve sakatları umumi barınaklara ve hastanelere yollar, fakat denetledikleri kişi sağlıklıysa, onu "biraz iş yapmaya" mecbur ederlerdi.

Moğollar fethettikleri diğer şehirlere yaptıkları gibi Quinsai'ye de Çin banknotlarını kendi kâğıt paralarıyla değiştirerek sinsice sızdılar. Marco, Moğol banknotlarının basılışını gözlemledi. "Dut ağacının en içteki kabuğu alınıp yan yana dizilir ve bizim yaptığımızla aynı şekilde yapılır; tabakaları oluşturan kâğıt, bizimkiyle aynıdır" diye aktarır, "üzerine Ulu Kağan'ın mühür ve damgası basılan tabakalar bir peni şeklinde yırtılır. Bu para, alınıp satılacak her şeyde geçerli kabul edilir".

Moğollar daha sonra şehrin kalbine giden kendi tarzlarında yollar inşa ettiler: "Ulu Kağan'ın atlı ulakları kaplamalı sokaklarda hızlı seya-

hat edemedikleri için," diye anlatır Marco, "caddenin kaplamasının yan tarafı, ulaklar için kaplanmadan bırakılır". Ulaklar, şehrin "askılar ve ipek minderlerle kaplanıp süslenen, içinde altı kişinin oturabildiği uzun at arabaları" içeren olağan trafiğine karışırdı.

İşgal edilen Quinsai'de bile hayat eskisi gibi devam etti. Askeri becerilere ve teknolojiye ticaretten, edebiyattan, tiyatrodan, şiirden, resimden, el sanatlarından veya hayırsever uğraşlardan daha az önem veriliyordu. Fetih için fetih hırsları herkesin malumu olan Moğolların buradaki üstün medeniyetle karşılaştıklarında verdikleri tepki çelişkili ancak tahmin edilebilirdi: Onların seviyesine yükselmeyi umarak fethettiklerini taklit etmeye çalıştılar. Sonuç, en medeni ve zarif savaş alanıydı.

Marco, Batı Gölü'nde kayar gibi giden sayısız "tekne ve mavna"da "eğlence ve insanın kendisini keyiflendirmesi için" sunulan baştan çıkarıcı şeyleri denedikten sonra, "bunların içinde on, on beş, yirmi ve daha fazla kişi kalabilir çünkü geniş ve düz omurgaları on beş ila yirmi adım arası uzunluktadırlar, böylece her iki tarafa sallanmadan ilerlerler" der.

Batı Gölü'nün muhteşem güzellikteki görünümü, yüzyıllardır dikkatle korunmasının sonucuydu. Çevresi on dört kilometre, derinliği ise sadece üç metre olan göl, tipik Çin manzarası ve sayısız sanat eserinin ilham kaynağı olarak şehrin odak noktasını teşkil ediyordu. Çin ruhunu simgeliyor ve ulusal hazine gibi korunuyordu ki öyleydi de. Marco'nun bahsetmediği ama başka kaynaklarda aktarılan askeri devriyeler, gölün huzurunu ve temizliğini sürdürmek ve bozuk yiyecek atıkları ve çöplerle kirletilmesini engellemek için sürekli olarak gölü gözetliyorlardı. Göle çöp bırakmak ya da nilüfer veya su kestanesi gibi yaygın bitkiler yetiştirmek bile kesinlikle yasaktı. Marco veya diğer keyif düşkünleri Batı Gölü'nün suyunun üzerinde tekneyle ilerleyip kalabalık şehir geride kaldıkça çevreyi kuşatan dağlar daha da büyük görünmeye başlıyor, insanın gözü Marco'nun gelişinden üç yüz yıl önce Gökgürültüsü Burnu üzerine kurulmuş olan çarpıcı pagodadan [Budist tapınağı-ç.] başka bir yere bakamıyordu. Elli iki metreye yükselen bu sekiz köşeli kule gökyüzüyle yeryüzünü birleştiriyor gibi gözüküyordu.

Bu harika görüntü Quinsai kadınları için mükemmel bir ortam vazifesi görüyordu. "Kadınlarla veya arkadaşlarıyla eğlenmekten hoşlanan herkes teknelerden birini tutar" diye aktarır Marco. Ayrıca, tekneler

"her zaman güzel koltuk ve masalarla ve bir ziyafet vermek için gerekli tüm diğer mobilyalarla bezelidir". Yaptığı tasvire göre bu tekneler, Venedik kanallarında gidip gelen zarif gondolları andırırlar, sadece onlardan büyük ve daha lükstürler: "Ayakta durup suyun dibine batırdıkları sırıklarla (göl iki adımdan derin olmadığı için) mavnaları emredilen yere yönlendiren adamların bulunduğu üst kısımları kapalı ve düzdür. İç kısımdaki çatı, aynen mavnanın tamamı gibi farklı renk ve desenlerle boyanmıştır; içeridekilerin açıp kapatabildikleri yuvarlak pencereler vardır, böylece yerlerinde oturanlar ... oraya buraya bakıp, götürüldükleri yerlerin çeşitliliği ve güzelliğiyle gözlerini şenlendirebiliyorlardı." "Beraber ziyafet çekerken akıl ve dikkatleri bedensel zevk ve eğlenceden başka hiçbir şeye odaklanmadığı için" sonuç saf mutluluktur.

Halk eğlencesi kavramı okuyucuları için olacağı kadar Marco için de yeniydi; tümüyle zevkin esiri olmuş bir şehir resmeder: "Bu şehrin sakinleri işlerini güçlerini hallettikten sonra günün kalanını kendi hanımları veya kurtezanlarla geçirmekten başka bir şey düşünmedikleri için, gölde daima eğlenceye giden insanların içinde olduğu böyle mavnalar bulunur."

Marco, Quinsai kadınlarının -kurtezanlar ve diğerleri- Batılı hemcinslerinden daha cesur ve cinselliklerinin daha farkında olduklarını hissettirir. Çok doğrudur: Batılı standartlara göre Quinsai, genellikle kadının zevk almasını merkeze koyan değişik bir kültürü teşvik ediyordu. Çiftler cinsel ilişkiye girdiğinde mümkünse kadının orgazm yaşaması gerektiğine inanılıyor, erkeklerinse yaşamsal özlerini -sperm- korumaları daha iyi olacağından, sadece özel durumlarda boşalması teşvik ediliyordu. Nitekim erkek mastürbasyonu bir sperm israfı olarak şiddetle kınanıyor fakat kadın mastürbasyonu alttan alta destekleniyordu. Kadınların orgazm olmasına yardımcı olmak üzere tasarlanan seks oyuncakları Quinsai'de yaygındı, ayrıca bunlar popüler cinsellik rehberlerinde genellikle tarihi şahsiyetlerle ilgili uydurma diyaloglar halinde kapsamlı bir şekilde ele alınıp yazılıyordu.

Marco'nun Quinsai'ye geldiği sırada "Han Hanedanı İmparatoru Wu'nun Biyografisi"nin bin yılı aşkın bir geçmişi vardı ama daha yakın zamana ait cinsellik kitaplarında hâlâ alıntılanıyordu. Bir bölüm, zamansız bir konu olan erkekte cinsel iktidara değinir ve mantıklı bir çözüm sunar.

Sarı İmparator, "Cinsel birleşme esnasında yeşim sapımın bazen kalkmak istemediği oluyor. Bu olduğunda, küçük düşmenin utancıyla kızarıyorum ve alnım terden ıslanıyor. Yine de arzuyla alev alev yandığımdan, kalkabilir diye sapımı elimle sallıyorum. Böyle bir durumda ne yapılması gerektiğine dair lütfen bana bilgi verin" dedi. Süssüz Kız, cevap verdi: "Majesteleri, sorduğunuz şey bütün insanların ortak sıkıntısıdır. Bu, bir erkek ilişkiye girmek istediğinde her seferinde takip edilmesi gereken belli bir sıra olduğunu [unuttukları için] oluyor. Her şeyden önce erkek, ruh halini kadınınkiyle uyumlu hale getirmelidir, arkasından yeşim sapı kalkacaktır."

Tamamlayıcı bir bölüm de kadın orgazmına değinir.

Sarı İmparator, "Bir kadının orgazma yaklaştığı nasıl bilinebilir?" dedi. Süssüz Kız, cevap verdi: "Kadının beş işareti ve beş arzusu ve dahası eylem sırasında onun vücudunu harekete geçirmenin on yolu vardır. Beş işaret şöyledir: İlk önce yüzü kızarır. O zaman erkek yavaşça yakından baskı yapabilir. İkincisi, meme uçları sertleşir, burnu nemlenir. O zaman erkek yavaşça penisini sokabilir. Üçüncüsü, boğazı kurur ve yeniden tükürük salgılar. O zaman erkek yavaşça itmeye başlayabilir. Dördüncüsü, vajinası nemlenir. O zaman penisini daha derine batırabilir. Beşincisi, vajinal salgıları kalçasının arasına akar. O zaman erkek serbestçe hareket edebilir."

Süssüz Kız lafını esirgemiyordu.

Bir kadının verdiği tepkilerden onun beş arzusu anlaşılabilir. İlki; eğer fikren birleşmeyi arzuluyorsa nefes alış verişi düzensiz hale gelir. İkincisi; eğer vajinası birleşmeyi arzuluyorsa burun delikleri şişip, ağzı aralanır. Üçüncüsü; eğer yaşamsal özü uyarılmak istiyorsa vücudunu aşağı yukarı oynatır. Dördüncüsü; eğer arzusunu tatmin etmek istiyorsa vajinasından çıkan sıvı kıyafetlerini sırılsıklam eder. Beşincisi; eğer orgazm olmaya yakınsa vücudunu gerip gözlerini kapatır.

Süssüz Kız ayrıca, Dönen Ejderha ("kadın sırt üstü döner"), Kaplan Yürüyüşü ("kadın kalçaları yukarı kalkık halde el ve dizlerinin üzerinde öne eğilir") ve Maymun Hücumu ("erkek, dizleri göğüslerine değinceye, kalçaları ve sırtının alt kısmı havada durur hale gelinceye kadar kadının bacaklarını kaldırır" - bu hareketin yüz tane hastalığı iyileştirdiği veya önlediği söylenir) gibi isimlerle cinsel birleşme için tahrik edici pozisyonlar da önerir. Üst Üste Balık Pulları ve Çırpınan Anka Kuşu'nun aralarında olduğu diğer benzeri pozisyonlarla devam eder.

Cennet Şehri'nde bile cinsel dışavurumun sınırları vardı. Cinsel birleşmenin mahrem kısmı sayılan öpüşme halk arasında kesinlikle yasaktı. Erkek homoseksüelliği tasvip edilmezken, kadın eşcinselliği müsamaha görüyor, hatta bekleniyordu. Görünüşteki bu adaletsizliğin temelinde, Çin'in kadının ve erkeğin özü olan *yin* ve *yang* kavramları ve hayati önemde olmakla birlikte sınırlı olan aktif erkek öğesini koruma vurgusu bulunuyordu. Erkeğin cinsel enerjisini tüketecek olan lüzumsuz boşalmaya karşı kendini korumasının zorunlu olduğu düşünülüyordu. Basit bir şekilde boşalmaya karşı uzun süreli uyarılma durumu tercih ediliyordu. Cinslere bu bakış çerçevesinde erkek homoseksüelliği erkeğin *yang*ının israfı sayılıyor, bu yüzden de doğanın dengesiyle uyumsuz olarak değerlendiriliyordu.

Moğollar Quinsai üzerinde toplumsal kontrol uygulamaya kalkarak, halk arasındaki, özellikle de kadınlar arasındaki cinsel dışavurumları engellemek istediler. Bir Yüan hanedanı tarihçisi olan Tav Dzong-i, eski ama hâlâ popüler olan Çin cinsellik uygulamaları ve felsefesi antolojisi "Yatak Odası Sanatı"nda yer alan şaibeli tavsiyeye güvenilmemesi için şiddetle uyarıyordu. Bir aileyi mahveden en az dokuz tipte profesyonel kadın tanımlıyordu: Budist rahibe, Taocu rahibe, kadın müneccim, kadın aracı, kadın büyücü, kadın hırsız, şarlatan kadın hekim ve son olarak ebe. "Onlardan birini içeri alıp da zinadan veya hırsızlıktan mahvolmayacak hane çok azdır" diye uyarıyordu, "sanki yılan ve akreplermişçesine hanesinden uzak tutarak onlardan korunabilen erkekler, evlerini temiz tutma yöntemini uygulamaya yaklaşan erkeklerdir".

Bir ailenin ahlaki duruşunu yozlaştıran çeşitli türde rezil davranışı ayrıntılarıyla sıralayan rehber kitapçıklar hane halkları arasında dolaştırılıyordu. Bu rehberler, "saldırgan birliktelik" yani tecavüzün, "çılgın birliktelik"in, "kadersel birliktelik" yani romantik aşkın, "ilan edilen birliktelik" yani övünmenin ve "başıboş birliktelik"in tehlikelerine karşı uyarıyordu. Çinlilerin mahrem hayatının temel unsurlarından biri olan erotik eserler bile sansür ediliyordu. Şehri kuşatan yeni sansür dalgasından sadece fahişeler kurtuluyor, hatta bilakis işleri daha da büyüyordu.

Marco cinsellikle ilgili bu politikaların farkındaysa bile onlardan bahsetmedi. Çin ev hayatının bir başka önemli özelliği olan ayak bağ-

lama geleneğinden de bahsetmedi. Şüpheciler, bu ihmali onun Çin'i, en azından Quinsai'yi ziyaret etmediğinin kanıtı olarak gösterdiler. İhmalin makul açıklamaları mevcuttur. Ayakları bağlanmış kadınlar evlerde tecrit ediliyorlardı, Marco onların ya da bu geleneğin farkına varamamış olabilir. Dahası, uygulama onun Quinsai'de olduğu zamanlarda gözden düşmüş de olabilir. Onun dikkatle gözlemlediği kadınların -umumi hamamlardaki ve Batı Gölü'ndeki kurtezanlar- vazifelerini yerine getirmek için ayakta olmaları gerekiyordu. Venedikli, Hangcov'da çok sayıda bulunan, -devlet bürokrasisinde önde gelen mevkileri işgal eden- hadımları da önemsemedi, sadece değinip geçti.

Marco başta Kubilay Han'ın Hangcov'un işgaline ve servetini toplamaya yönelik sistematik yaklaşımı olmak üzere kamusal meselelere odaklanmayı tercih etti. "Ulu Kağan, tümüyle itaati altına soktuktan sonra Manzi [Quinsai] vilayetini, her biri büyük bir krallık olacak şekilde dokuz parçaya böldü" gözlemini yapar Marco, "öyle ki ... bu kralların hepsi Ulu Kağan için oradadır, böylece her yıl krallıklardan her biri, gelirini ve diğer her şeyini ayrı ayrı büyük hükümdarın aracılarına rapor eder. Bu dokuz kraldan biri bu Quinsai şehrinde oturur ve hepsi çok büyük ve zengin yüz kırktan fazla şehrin hükümdarıdır." Yine de kralın işgalci Moğol kuvvetleriyle bir arada varlığını sürdürmesi Marco'ya bir baskı modeli gibi geliyordu. "Tatarlar Hıtay'dan gelir, iyi süvaridirler, bataklık olmayan yerlerdeki şehirlerin yakınları dışında bir yerde kalmayıp at üstünde talim yapabilecekleri katı ve kuru yerlere konumlanırlar" diyerek onlara dikkat çeker.

Marco onların yanında son derece kadirşinas, kültürlü ve iyi niyetli bir işgalciydi ama yine de bir işgalciydi; hoş Moğolların fetih ganimetlerinden kendisine fayda sağlamaktan ötürü hiç vicdan azabı duymuyor, sadece büyük bir hayranlıkla Çin kültürünü takdir ediyordu. Fethedilen daha kültürlü ve medeni halk tarafından ele geçirilen bir istilacı haline gelmişti.

Quinsai'deki günlük hayat keyifle noktalansa da dinlenmeye fazla vakit bırakmıyordu. Dev şehir şafak sökmeden çok önce uyanmaya başlıyordu. "Sabah dört beş gibi" diye aktarır bir gözlemci:

> Budist ve Taocu manastırların çanları çalarken münzevi rahipler şehri saran tepelerden aşağıya inerler, demir çubuklarını veya balık şeklindeki tahta çınlatıcılarını vurup, her yerde şafak söktüğünü duyurarak Quinsai sokaklarında dolaşırlar. Yüksek sesle hava durumunu söylerler: "Bulutlu", "Yağmurlu", "Gökyüzü açık." Rüzgârda, yağmurda, karda veya dondurucu soğukta tıpatıp aynı şekilde dışarı çıkarlar. Ayrıca, ister önemli, ister önemsiz, ister sıradan isimler olsun, o gün yapılacak olan her türlü saray kabulünü de duyururlar. Bu yolla, farklı devlet birimlerindeki memurlar, gözetleme memurları ve gözetleme kuleleri için isimleri listede olan askerlerin hepsi haberdar olup, makamlarına ya da vazifelerine aceleyle giderler. Çığırtkan rahiplere gelince; onlar yortu günlerinin yanı sıra her ayın ilk ve on beşinci günleri sadaka toplayarak şehri dolaşırlar.

Büyük ölçekte tekrarlanmasına karşın, bir Venedikli için tanıdık bir sahneydi.

Moğollar tarafından sürgüne gönderilmesinin öncesinde Kral Facfur da sabah altıda, hatta daha öncesinde huzura kabul ederdi. Yedide gün iyice ilerlemiş sayılır ve şehrin bir başından öbür başına saati duyuran davul sesleri yankılanırdı. Gürültü daimiydi; devlet görevlilerinin makamları, bir gongun kulakları tırmalayan sesiyle veya tahta çan tokmaklarının ürkütücü tınlamasıyla canlanırdı. Geç kalan veya gelmeyen her devlet çalışanına dayak atılıyordu.

Marco olaydan laf arasında bahsetmesine rağmen, hareketli basma hurufatın Avrupa'da keşfinden neredeyse iki yüz yıl önce Quinsai'de çok miktarda basılı kitap ve diğer yazılı malzemeler bulunuyordu. Quinsai ve çevresinde kilden, tahtadan ve tenekeden dahil olmak üzere birçok şekilde hareketli basma hurufat mevcuttu. Çin'de halihazırda üç yüz yılı aşkın süredir kullanılmakta olan tahta kalıp baskı tekniği geniş ölçüde yayılmıştı; özellikle Budist vecizeler ve diğer kutsal metinler için kullanılıyordu. Hat sanatı, Çin sanat ve edebiyatının ayrılmaz bir parçası olduğu ve Çin yazı dili o zamanlar yedi bin karakterden oluştuğu için, elyazmalarıyla basılı kitaplar ve kitapçıklar başabaş gelişti.

Tiyatro gibi doğanın elinden çıkmışçasına halka açık yerlerde okunan şiirler de çok iyi gelişme gösterdi. Tay Fu-gu'ya [Tai Fu-ku] atfedilen popüler bir dörtlük, bu muhteşem şehrin Moğollar tarafından işgalini kederli bir şekilde yansıtıyordu:

Altında çılgın nehrin aktığı dağın öte yanına kederle bakar evim,
Bulutların içinden kara bir kederle, kilometrelerce.
Nasıl da dilerdim kapatsın dağlar, görmesin bu avare gözlerim,
Zapt edilmiş vatanımızı, kuzeye doğru uzanan, göz alabildiğince.

Bir başka şair, Şie Av ise "Quinsai'deki Eski İmparatorluk Sarayı Ziyareti Üzerine (Moğol Fethinden Sonra)" adlı şiirinde, yabancı istilacılar tarafından işgal edilen sevgili şehrinin manzarası üzerine düşüncelere dalıyordu:

Kadim bir harabedeyim sanki, uzamış çimenler; ne bekçiler var, ne muhafızlar,
Ruhumu perişan etti yıkık kuleler, harap saraylar,
Vaktiyle görkemli bir salonun, şimdi saçakları altında uçuşuyor kırlangıçlar,
Ama içerisi tamamen sessiz: Horozlar, tavuklar gıdaklamıyor, susmuş papağanlar.

Basılı malzeme -şiirler, kutsal metinler, almanaklar, cinsel mutluluk rehberleri, Konfüçyüsçü felsefe, hayalet hikâyeleri ve kanunnameler- bolluğu Marco'nun genelde dikkatli olan gözünden kaçmıştı. Avrupa dilleriyle olan benzerliklerini vurgulayarak Çin lehçeleriyle ilgili birtakım gelişigüzel gözlemler aktardı fakat aynı zamanda Quinsai'deki önemli resmi mevkiine rağmen Çin'in kendisine yabancı olduğunu hissediyordu. "Size bu şehirdekilerin kendilerine özgü bir dilleri olduğunu söylüyorum" der, "Manzi [Quinsai] vilayetinin tamamı, kendi dilini ve alfabesini muhafaza etmektedir, yine de Lombardlar, Provanslılar, Fransızlar arasında olduğu gibi dilde yöresel farklılıklar vardır ... dolayısıyla Manzi vilayetinde bütün yörelerin insanları yan yörenin insanlarının lehçesini anlayabiliyordu".

Pazar meydanlarında alıcıları cezbetmek üzere mallarını sergileyen esnaf gündelik olarak hizmet vermeye hazır olurdu; tüccarlar mallarını bağıra bağıra satarken ya da nöbetçi gibi sessizce durduklarında pazarlar canlanırdı. İmparatorluk Yolu olarak bilinen ana yoldaki minik lokantalarda, karanlıkta, derme çatma mutfaklarda hazırlanan kızarmış işkembeler, hoş kokulu kuşbaşı ördek ve kazlar ile buharda pişirilmiş taze krepler gibi keskin tada sahip karışımlar sunuluyordu. Onlara et temin eden mezbahalar sabah üçten itibaren arı gibi çalışıyorlardı. İnsanlar yüz silmek için sıcak havlular ve kan dolaşımını hızlandıran hap-

lar satan seyyar satıcıların mallarını denemek için meydanları hıncahınç dolduruyorlardı.

İkindi vakti Quinsai'de çalışma temposu yavaşlar ve gün sona erердi. Memurlar akınlar halinde yavaş yavaş evlerine giderlerdi. İkindiler ve akşamüstleri edebi eserler okuyup yazmaya, satranç oynamaya, Batı Gölü'nde tekne gezintisine, kurtezanlar ve şarkıcı kızlarla keyif çatmaya ayrılırdı. Eğlence evleri, dördüncü davul sesi loş sokaklarda yankılanıncaya, yani sabah saat ikiye dek açık kalıyordu. Quinsai yavaşlayıp asla uyumadığından, birkaç küçük bakkal ve noodle dükkânı gece geç vakitlere kadar iş yapıyordu. İki bela olan hırsızlara ve yangına karşı hep tetikte olan gece bekçileri sokaklarda devriye geziyorlardı ama bu görevde mazeret bildirip gelmeme o kadar yaygındı ki görevine gelmeyenler listesi basitçe "mide ağrıları listesi" olarak adlandırılıyordu.

Marco'nun gözünden kaçan ama şehir hayatının temposunu anlamak açısından elzem olan durum şuydu ki Quinsai'de çalışma "haftası" on gün sürüyor, arkasından tek bir dinlenme günü geliyordu. Şehrin üst düzey yetkilileri aileleriyle beraber üç yılda bir tatil yapabiliyor, bu tatilin süresiyse bir geceyle bir kameri ay arasında değişiyordu.

Bu ağır takvimde tek gerçek soluklanma, bir memurun annesi veya babası öldüğünde gerçekleşiyordu. Konfüçyüsçü geleneğe göre, yakınını kaybetmiş aile üyesi, üç yıl süreyle zorunlu ve ücretli izne ayrılarak kendisini sadece hat sanatı, resim ve edebiyat gibi kişisel ilgi alanlarına veriyordu; burada bütün amaç, hayatında gerçekleşmekte olan büyük değişiklikler üzerine derinlemesine düşünmeye teşvik edip, onu doğanın katı düzenindeki yerini almaya hazırlamaktı.

Sıradan işçiler bu tatillerden bile faydalanamıyordu; yaşamları boyunca durmadan çalışıyorlardı.

En büyüğü Çin Yeni Yıl şenliği olan şenlikler de iş baskısından ve aile yükümlülüklerinden bir nebze rahatlama sağlıyordu. Ay takvimine göre yılbaşının tarihi 15 Ocak ile 15 Şubat arasında değişirken, kutlama bir ayın yarısından fazla sürüyordu. Yeni Yıl hazırlıkları sırasında kar yağması herkesçe iyiye alamet kabul ediliyordu; boş vakti çok olan birkaç kişi herkesin hayran olacağı kardan aslanlar yapıp, hayalete benzeyen kar ve buzdan manzaraları hayranlıkla seyrederek Batı Gölü çevresinde at biniyorlardı. Yerel tanrıları teskin etmek için tüm şehrin mutfakların-

da özel pirinç yemekleri hazırlanıyor, ziyafet, evcil köpek ve kedilerle bile paylaşılan bir barbunya karışımıyla sona eriyordu.

Quinsai'deki ticaret ortamında, başta eczacılar olmak üzere esnaf tatilden faydalanmaya çalışırdı. Dükkânlarını renk renk flamalarla, Çin folkloru ve tarihinden kahramanların boyalı heykelleriyle ve kâğıttan atlarla süslerlerdi. Onlar müşterileri işyerlerine çekmek için küçük paketler halinde nazarlıklar dağıtırken her yerde bulunan seyyar satıcılar serin sokaklarda dekoratif devedikenleri ve içi barut (Batı'da bilinmeyen teknolojiye bir başka örnek) dolu küçük bambu saplarından yapılmış kestanefişekleriyle kalabalıktan para koparmaya çalışıyorlardı. Dilenciler bile sevilen tanrıların taklidini yapıp, çanlar çalarak gösteriler sergiliyorlardı.

Hizmetçilerin kapı önlerini süpürüp sildiği, geçen senenin tanrı heykellerini aşağı indirip, kapılara tahtadan yeni tılsımlar ve pervazın üstüne kırmızı flamalar astıkları yılbaşı arifesinde kutlamalar doruğa çıkmaya başlardı. Geceleyin şehrin sakinleri iyi bir yıl geçirme umutlarıyla tanrılarına çiçek, tütsü ve yiyecek sunmak üzere mahallelerine çekilirlerdi. Bu yerel âdetler Marco'nun nazarından kaçmış olabilir fakat Quinsai'deki herkes, nemli kış havasında hepsi pır pır eden sarı, kırmızı, siyah, beyaz ve yeşil bayraklar ile tahta kılıçlar taşıyan yüzleri maskeli askerler eşliğinde İmparatorluk Sarayı'ndan başlayan yeni yıl geçit töreninin farkındaydı. Tören alayı, giden yılın kötü etkilerini gelenin iyilikleri ve umutlarıyla değiştirme isteği ile yolunu şehrin daha geniş sokaklarına doğru çevirirdi.

Yılbaşı günü Kral Facfur tütsü yakıp, iyi bir hasat, barış ve refah için tutkuyla dua ederdi; saygıları sunup, yıllık vergilerini takdim etmek üzere krallığının her köşesinden temsilciler gelirdi.

Yeni yılın gerçek başlangıcının işaretini veren Fener Şenliği başlayana kadar, tören günleri iki tam haftayı dolduracak şekilde devam ederdi. Fener Şenliğinde ise görkemli üç gün üç gece boyunca, imkânı olanlar muhteşem fenerler yapmak veya elde etmek için yarışırken, oburluk ve sarhoşluk hüküm sürerdi. En değer verilen fenerler Şü-cov'dan gelirdi; rengârenk, yuvarlak; hayvan, çiçek, insan ve manzara çizimleriyle süslüydüler, çapları da bir metrenin üzerindeydi. Diğer fener çeşitleri boncuklardan ve tüylerden, altın, gümüş, hatta inciler ve yeşim taşlarından yapılmışlardı. Bazı fenerler küçük bir su haznesinden akan suyla yavaşça dönerken bazılarıysa Batı Gölü'nde süzülen tekneleri andırıyorlardı.

Şenlikler uzadıkça içilen içki miktarı artıyor, eğlence düşkünleri beyaz giysiler içinde Yeni Ay şerefine çıktıkları gezintileriyle gecelerini nihayetlendiriyorlardı. Şafakla birlikte halkın yaygarası kesilip, sokaklar boşalırdı. Kutlamanın ardından, ellerinde sade fenerler olan birkaç çöpçü kayıp saç tokalarını, mücevherleri ve başka değerli eşyaları aramak üzere meydanları ve caddeleri tarardı.

Yeni yıl kutlamaları imparatorluk sarayında daha da uzun sürerdi. İşçiler, müzisyenleri bir basamağa, atlet ve jimnastikçileri hemen altındaki bir diğer basamağa yerleştirmek üzere ustalıkla 46 metre yüksekliğinde bir iskelet kurarlardı. Saray kadınları türban giymiş genç hadımlarla dans ederdi. Gösteri sonrası, saray kadınları -yani, cariyeler ve hizmetçiler- mallarını yüksek fiyattan satmaktan hoşnut seyyar satıcılara çılgınca hücum ederlerdi.

Cennet Şehri'nde hüküm süren yıldızbilim, haşin Çin bürokrasisi tarafından zalimce ve sistematik bir biçimde uygulanıyordu. "Bu vilayette bebek doğar doğmaz, babası veya annesi doğduğu günü, dakikayı ve saati, hangi burç ve gezegende doğduğunu yazar, böylece herkes doğumu bilir" diye aktarır Marco. Şehirde yaşayan herkes uzun bir seyahate çıkmadan veya nişanlanmadan önce kayıtlı bu belgelerle bir müneccime danışırdı. Şüpheci Marco, "Sanatlarında ve şeytani büyüde ustalar, gerçekten adamlara bir sürü şey anlatıyor, onlar da buna ciddi biçimde inanıyor" diyerek, müneccimlerin uzmanlığından etkilenmişe benziyordu.

Marco açısından Quinsai'de müneccimlerin yaygın oluşu, ender rastlanan şekilde, şehrin sakinlerinin özel hayatlarına kısa bir bakış sağladı. "Manzi vilayetinin erkekleri diğer insanlardan daha tutkulular, öfke ve keder nedeniyle intihar, bu insanlar arasında daha sık görülüyor. Misal, bunlardan biri bir başkasını kamçılar veya saçını çeker ya da yaralanmasına sebep olur veya zarar verirse ve suçlu, yaralanan kişinin öcünü alamayacağı kadar güçlü ve soylu ise, yaralanan kişi aşırı kederden ve diğerine daha fazla suç yükleyip aşağılamak için, gece vakti kendisini suçlunun kapısında asıp intihar eder. ... Kendisini asmasının asıl nedeni şudur ki bu zengin ve güçlü adam öbür dünyada aynı şekilde onurlandırılmak istiyorsa ötekinin ölümünü şereflendirmelidir" diye sözlerini bağlar.

Kral Facfur'un kalesi Hangcov'un çok büyük olan ölçeğine ve ince zevkine Cennet Şehri'nin diğer özelliklerinin hepsinden daha somut bir örnekti ama Marco'nun "çok yaşlı, Kral Facfur'un yakın dostu olan ve tüm hayatını bilen ve sarayını gören ... Hangcov'lu çok zengin bir tüccar" ile tanıştığında öğrendiği üzere, kentin simgesi son dönemde gücünü kaybetmişti. Tüccar lüks saray hakkındaki hikâyelerle Marco'nun hayal gücünü uyandırdı. Ancak Marco ziyaret ettikten sonra "Güzel çadırlar hâlâ eskisi gibi ama kızların odaları harap durumda, yıkıntılar içinde başka hiçbir şey görünmüyor. Ormanı ve bahçeleri çevreleyen duvar da aynı şekilde yere yıkılmış durumda, hayvanlar da ağaçlar da artık yoklar" diye aktarır.

Marco yaşlı tüccarın yardımıyla atalarının, "kırlık bir alanı on altı kilometrelik çok yüksek duvarlarla çevreleyip üç parçaya ayırmış" olduğu "Kral Facfur'un yaşadığı en güzel sarayı" okuyucuları için tekrar canlandırır. Sarayın içinde, dünyanın gözlerinden korunan ve krallığın kraliçesiyle barış içerisinde bir arada yaşayan kralın şahsi haremi -"kralın kendi hizmeti için tuttuğu bin kız"- vardı.

Marco, haremin kızlarının, duvarın içindeki hayvanlar ile gölü içeren incelikli erotik oyunlarla kralı ve kraliçeyi eğlendirdiğini söyler: "[Kral] bazen kraliçeyle ve kızların bazılarıyla tümü ipekle kaplı mavnalar üzerinde hoşça vakit geçirmek, ayrıca putların tapınaklarını ziyaret etmek için göl civarına giderdi."

Sonra eğlence başlardı: "Duvarlarla çevrili yerin diğer iki bölümünde korular, göller, aralarında karaca, alageyik, sığın, yabantavşanları ve tavşanların olduğu her tür hayvanlar ve meyve ağaçları dikili bahçeler bulunurken; kral bazısı at arabalarında, bazısıysa at üzerinde kendisine eşlik eden genç kızlarla eğlenmek için oraya gider ve oraya hiçbir erkek giremezdi. Genç kızları köpeklerle birlikte koşturup, bu tür hayvanları kovalatırdı, yorulmalarının ardından her biri bir göle bakan koruluklara giderler, kıyafetlerini orada bırakarak çıplak olarak ortaya çıkıp suya girerler ve bazıları gölün bir tarafına, bazıları diğer tarafına yüzecek şekilde kendilerini ayarlarlar, kral da büyük keyifle durup onları seyrederdi."

Marco, kendini tensel zevklere bırakmak konusundaki hikâyesinin ortasında kesin bir uyarıda bulunur: "[Kral] bazen çok yapraklı ağaçlardan oluşan kalın ve yoğun bu korulara yiyecekler getirtip genç kızlar tarafından kendisine servis ettirirdi. Kadınlarla ardı arkası kesilmeyen

bu cilveleşme yüzünden, silahların ne olduğunu bilemez hale geldi ki böylece meydana gelen korkaklığından ve yetersizliğinden dolayı sonuçta bütün devletini büyük utanç ve rezillik içinde Ulu Kağan'a kaptırdı."

Bunu rahatlarına tehlikeli biçimde düşkün olduklarını fark ettiği Quinsai halkı için ibretlik bir hikâye olarak kabul eden Marco güçlü ahlaktan etkileniyordu. Bir gün "nehir yatağının karşısındaki kuru arazide, yüz adım uzunluğunda fakat gövdesi katiyen uzunluğuyla uyumlu olmayan, muhteşem görünüşlü bir balık yatar vaziyette bulundu. Doğrusunu söylemek gerekirse tamamen tüylüydü, birçok kişi etinden yedi, çoğu da öldü" diye aktarır. Marco bu dev zehirli balığın "belli bir put tapınağı"nda -yani, bir Budist tapınağı- sergilendiğini gördüğünü iddia eder. Yüz ayak uzunluğunda bir balinanın 1282 yılında gerçekten Quinsai yakınındaki Fu-çun Nehri'nin sığ sularında karaya oturduğunu, çok geçmeden onu başka bir balinanın takip ettiğini yazan tarih kayıtları da olayı teyit eder. Tarih kayıtları ayrıca, yiyecek arayanların karaya oturan hayvanlardan birinin üzerine merdivenler dayayıp sırtına tırmandıklarını ve yemek için hayvanın etini keserek parçaladıklarını gösterir; Marco'nun dinleyicilerine anlattığına göre, balinanın etini yiyenlerin hepsi öldüğü için ölümcül bir hata olduğu ortaya çıkan gözü pek bir harekettir bu.

Marco nihayet işinden konuşmaya başlar: şehrin kârlı tuz tekeli. "Bu şehrin tuz" gelirini hesapladıktan sonra, şekere geçerek bu malın değerinin "dünyanın tüm geri kalanında elde edilenin iki katından fazla" olduğunu iddia eder. Hepsi bu değildi: "Baharatın ... haddi hesabı yok." Tümü de hana veriliyordu. "Tüm baharatlar için yüzde 3,75 oranında ödeme yapılırken, malların tümü için ayrıca yüzde 3,75 oranında ödeme yapıyorlar. Pirinç ve baharatlardan ürettikleri şaraptan ve odun kömüründen de çok büyük bir gelir elde ediyorlar. On iki zanaatın hepsi, ki zanaatlardan her birinin on iki bin işletmesi bulunuyor, her şeye vergi ödedikleri için bu zanaatlardan çok büyük gelir elde ediyorlar."

Quinsai'de ticaretin nasıl işlediğini de ortaya koyar: "Bu şehre karayoluyla mal getiren, buradan alıp başka yerlere götüren bütün tüccarlar, ayrıca bunları alıp deniz üzerinden götürenler aynı şekilde malların otuzda birini öder ki bu da yüzde 3,75'e karşılık gelir; ancak deniz yoluyla mal getirenler ile uzak ülke ve bölgelerden, Hint adaları kadar

uzaktan mal getirenler yüzde on verirler. Dahası, ülkede yetişen her şeye, hem hayvanlardan hem topraktan gelen ürünlere ve ipeğe hükümdarın devleti için onda birlik oran uygulanır." Şaşırtıcı olmayan bir biçimde bu gelir "tarifsiz bir meblağ eder".

Marco okuyucularına hanın imparatorluğunun bu muazzam gelirleri toplamasının tek amacının insanlarının refahı ve güvenliği olduğunun teminatını verir: "Büyük hükümdarın bu ülkeden elde ettiği büyük kazanç, onu çok sevdiği ve onu dikkatle korumak ve orada yaşayanları büyük huzur içinde tutmak için çok şey yaptığı içindir." Bu, uygulamada, gelirleri başta Quinsai olmak üzere vilayetin şehir ve kasabalarında bulundurmak için paralı askerlere ödeme yapmak amacıyla kullandığı anlamına geliyordu. Marco, bu sömürüyü en olumlu şekilde gösterir: "Ulu Kağan bütün bu gelirleri, şehirleri ve ülkeleri koruyan silahlara ve şehirlerin yoksulluğunu azaltmaya harcamıştı."

Marco'nun Cennet Şehri'ndeki misafirliği birdenbire, açıklanamaz bir şekilde sona erdi. Ayrılığı için hiçbir sebep, dönüm noktası niteliğindeki bu olay için bir tarih dahi belirtmez. Belki de Moğol devletinin bir memuru olarak görev süresi bir utançla, bir yolsuzluk suçlamasıyla veya kıskanç bir rakibin onu alt etmesiyle sona erdi. Her durumda, kendisini Hangcov'dan ve şehrin sayısız keyfinden kovulmuş halde buldu; artık bir vergi memuru değildi, yine bir yolcuydu.

Babası ve amcasıyla yeniden bir araya gelmesi ve bir tüccar olarak eski kimliğini geri kazanması ile avundu. Onlarla birlikte "dağlar ve vadiler" boyunca yolculuk yaparak putperest -yani Budist- olmalarına rağmen insanların "Ulu Kağan'ın yönetimine bağlı" olduğu, bu yüzden de aralarındaki seyyah için bariz bir tehdit oluşturmadıkları Güney Çin'e vardı. Marco tiksintiyle fark etti ki "bütün bayağı şeyleri yiyorlar, ayrıca [merhumun] eceliyle ölmemiş olması şartıyla, bayıla bayıla insan eti de yiyorlar". Tercih ettikleri et, hastalık yerine kılıç darbesiyle ölenlerden geliyordu, Marco da bunu "çok iyi ve iştah açıcı et" addettiklerini söyler.

Savaşçıların savaş kıyafetleri de yeme alışkanlıkları gibi korkutucuydu: "Saçlarını kulakların olduğu yere kadar keserler, yüzlerinin ortasını da bir kılıcın ağzı gibi gök mavisine boyarlar." "Size bütün gün adam öldürüp, kanını içtiklerini, ardından da hepsini yediklerini söylüyorum" diye aktaran Marco, öfkeli suratlarına da uygun olarak, "dünyadaki en

zalim adamlar" olduklarını söyler. Daha kötüsü, "buna her zaman hevesli" olmalarıydı. Marco'nun dikkatini dağın sarp kayalıklarında dolaşan aslanlardan uzaklaştırmak için bu adamların varlıkları bile yeterdi. Aslanlar arada sırada Marco gibi yolcuların üzerlerine atlayıp yiyorlardı. Ağırlıklı olarak Budistlerden ve ipek satıcılarından oluşan bir tüccar kervanına katılmak suretiyle görüntüde de olsa bu tehlikelere karşı kendini güvene aldı. Dinleri ne olursa olsun onlar Marco'yu bölgeden sıkıntısız olmasa da sağ salim geçirdiler.

Aslanlara tuzak kurmak bölgede yaygındı ve Marco da bir hayatta kalma meselesi olarak uygulanan tekniği öğrenmeye koyuldu. Gerekli malzemeler çok basitti: paralel kazılmış çukurlar ve yem olarak bahtsız bir köpek. Doğru şekilde uygulandığında çarpıcı sonuçlar elde ediyorlardı.

"Yan yana çok derin iki çukur hazırlanır" diye yazar. "Arada belki bir *ell* [114,3 santim-ç.] genişliği kadar yer bırakılır; çukurların diğer taraflarına yüksek çitler yapılır ama uçlarında bir şey olmaz. Geceleyin çukurların sahibi orta yere küçük bir köpek bağlayıp, onu orada bırakarak uzaklaşır. Sonra, bu şekilde bağlanan köpek sahibi tarafından bırakılınca durmaksızın havlar; ayrıca köpek beyaz olmalıdır. Hangi mesafeden olursa olsun, köpeğin sesini duyan aslan en kızgın halde koşarak gelecek ve beyaz beyaz parladığını görünce onu yakalamak için süratle atlamak isteyerek çukura düşecektir. Sabahleyin çukurların sahibi gelip, çukurdaki aslanı öldürecektir. Ardından güzel olduğu için eti yenip bitirilecek, çok değerli olduğu için derisi satılacaktır."

Marco, şeker kamışlarını kemirerek o değerli mahsule zarar veren, *papione* dediği bir tilki türünü yakalamanın da bir yolunu yazdı. İşte bu dört ayaklı hırsızları yakalamak için tavsiye ettiği yöntem: "*Papione*lardan biri kafasını zorla içine sokabilsin diye hesaplanmış genişlikte giriş için bir ağız yaparak, üstteki boğumdan kestikleri büyük sukabakları var." *Papione*nun kabağın boynuna zarar vermeyeceğinden emin olmak için avcılar etrafına delikler delip, sağlamlaştırmak için ağızlarına sicim dolarlardı. Avcılar *papione*u sukabağına girmeye ikna etmek için dibe cazip bir yağ koyup, tuzakları kervanın çevresine dağıtırlardı: "*Papione*lar bir şeyler çalmak için kervana geldiklerinde sukabaklarındaki yağın kokusunu alıp yanlarına giderler ve kafalarını içeri sokmak isterler ama

bunu yapamazlar. Sonra açgözlülükten içerdeki yiyeceğe ulaşmak için şiddetli şekilde bastırarak kafalarını girmeye zorlarlar. Ardından, [yağı] dışarı çekemeyince sukabaklarını kaldırıp, hafif oldukları için beraberlerinde taşırlar; sonrasında nereye gideceklerini bilmezler."

Zavallı hayvanlar tüccarlar onları yakalayana dek kör gibi dolaşıyorlardı.

Marco'nun Fugiu diye adlandırdığı şehirde [Türkçe telaffuzuyla Fucov, pinyin Fuzhou-ç.] amcası Maffeo "kuşkusuz bilge bir Sarazen" -yani Müslüman- ile arkadaşlık kurdu ve ona "belli bir şekilde hareket eden ve dinlerini hiç kimsenin anlamadığı insanlar"dan bahsetti. Görünüşe göre bunlar Budist değillerdi çünkü görünürde hiç Budha ya da put yoktu. Müslüman gibi de görünmüyorlardı. Ateşe tapmadıklarından Zerdüşti de değillerdi. İnsan Maffeo'yu bilge Müslümana, "Gidip onlarla konuşmamız sizi memnun eder mi; belki de hayatları hakkında bir şey öğrenebiliriz" diye sorarken aklında canlandırabiliyor. Böylelikle sadece meraktan gittiler ama soruları, üç meraklı tüccarın "dinlerini ellerinden almak" için plan yaptıklarından korkan muhataplarını tedirgin etti.

"Korkmayın" diye ısrar etti Maffeo ve Marco, "buraya hiçbir şekilde sizin kötülüğünüz için değil, sadece iyiliğiniz ve durumunuzun iyileştirilmesi için geldik".

Bilmecenin yanıtına rastlayana kadar yerlilere "işleri hakkında sorular sorarak" yavaş yavaş gözlerine girip, ertesi gün döndüler. Bu ketum, şüphe uyandıran insanlar neticede Hıristiyanlardı "çünkü kitapları vardı ve Maffeo ile Marco efendiler bu kitapları okurken, onlar da yazının anlamını açıklayıp, kelime kelime dilden dile tercüme etmeye başladılar, böylece bunun Zebur'dan" - Mezmurlar Kitabı- "sözler olduğu anlaşılır".

Çin'deki kayıp Hıristiyanlara dair bu keşfe hayret edip, inançlarını nasıl edindiklerini sordular. Yerliler "Atalarımızdan" diye cevapladılar.

Tüccarlar tapınaklarından birini incelerken, "dünyadan vaaz vererek geçip giden yetmiş havariden üçünün çizilmiş figürlerini" gördüler "ve [yerliler-ç.] onların uzun zaman önce atalarına o dini öğretenler olduklarını ve o inancın yedi yüz yıldır" -yani, altıncı yüzyıldan beri- "aralarında muhafaza edildiğini, ancak uzun zamandır vaazsız, dolayısıyla en önemli şeylerden bihaber kaldıklarını söylediler". Üç havariyle ilgili tuhaf imaları, muhtemelen İsa'ya özellikle "Getsemani Bahçesi'ndeki Is-

tırap" anı gibi yüce ve rahatsız edici durumlarda eşlik etmiş olan Petrus, Büyük Yakup ve Yuhanna'ya yönelikti. Dış dünyaya kapalı bu cemaatin inancı zamana karışıp kaybolurken, Marco yine de bağlarının varlığını teyit etmiş oldu.

Maffeo ve Marco "Siz Hıristiyansınız, aynı şekilde biz de Hıristiyanız" diye açıkladılar, "Size tavsiyemiz Ulu Kağan'a [temsilci-ç.] gönderip, durumunuzu anlatmanız ki sizden haberdar olabilsin ve siz de dininizi ve egemenliğinizi koruyabilin". Gizemli Hıristiyanlar düşman "putperestler" arasında yaşamaya alışkın olmalarına rağmen, bu cesur öneriye uyarak Kubilay Han'a iki kişilik bir heyet yolladılar.

Marco ve Maffeo adamlara kendilerini "Ulu Kağan'ın sarayındaki Hıristiyanların lideri olan belli bir kişiye" takdim etmelerini söyledi. Ancak müracaat, müracaatçıların Hıristiyan olarak tanınmalarının yolunu kolaylaştıracağı yerde, Budist kitlelerin onların kendilerinden olduğunu iddia etmelerine sebep oldu. Bunu "hükümdarın huzurunda gerçekleşen büyük bir tartışma" takip etti. "En sonunda sinirlenip hepsini kovan hükümdar, ulakların yanına gelmesini emrederek, Hıristiyan mı yoksa putperest mi olmak istediklerini sordu." Müracaatçılar çekinerek, eğer Ulu Kağan kusura bakmazsa ataları gibi Hıristiyan olarak kabul edilmek istedikleri yanıtını verdiler. Kubilay Han, hepsine "Hıristiyan olarak muamele edilmesi gerekir" diyerek onay verdi.

Bu güvenceyle birlikte tüm güçlerini ilan ettiler. Marco, "yedi yüz bini aşkın aileyi" kapsayan cemaatin, küçük bir ruhani yenilikçiler grubu olmaktan uzak olduğunu söyler; şimdi hepsi güvenli bir biçimde Hıristiyan olarak tanınmış, kimlikleri resmi olarak onaylanmıştı; ibadet hakları Kubilay Han ve Moğol İmparatorluğu'nun gücü vasıtasıyla garanti altındaydı.

Kayıp Hıristiyanların Moğol aile ocağından içeriye girmesine yardımcı olan Marco, Kubilay Han'ın hizmetindeki günlerinin sonuna kadar İpek Yolu'nu dolaşmaya mahkûm şekilde yeniden kendi haline bırakıldı; ya da durum öyle görünüyordu. Binlerce kilometre uzakta meydana gelmekte olan olaylar kaderini çizmeye başlamışken onu nelerin beklediğini hayal edemiyordu.

12. Bölüm

Kutsal Rüzgâr

Kubilay uzaklardan duydu içindeyken bu hengâmenin
Savaşı haber veren gaipten seslerini ceddinin!

Marco Polo'nun *Seyahatler*'inde yer alan bütün tasvirler içinde hiçbiri Avrupalıları "Çipingu adında bir ada" ile ilgili fantastik tarifinden daha fazla şüpheye sevk etmedi.

Bu ücra krallığa dair olası görünmeyen savaşlar, fırtınalar ve talihin ani dönüşlerini yansıtan tasviri, ayrıntılarla donatılmış bir hayalin mahsulü gibi görünüyordu. Nasıl bir yer olduğu büyük ölçüde bilinmese de Marco'nun anlattığı bütün zorlama hikâyelere karşın Çin, Avrupalıların zihninde kendine bir yer edinmişti. Ancak Çipingu elbette tümüyle bir kurmacaydı; Batılı haritalarda görünmüyordu bile. İncil'de geçen Gog ve Magog gibi yerler, sonradan Japonya olarak tanınacak Çipingu'yu oluşturan tuhaf adalardan daha fazla inandırıcılığa sahipti Avrupa'da.

Bütün suç şüphecilerde değildi. Marco'nun sözleri şüpheci okuyucularına ada devlete ilişkin ilk anlatımı sunmasına rağmen, orayı hiç ziyaret etmediği için sunuşu belirsizlikler ve hatalar doluydu. Japon dünyasından sanki birinci ağızdan izlenimlerini aktarıyormuş gibi coşkulu ve kendinden emin biçimde bahsediyordu, oysa Japonya anlatımının hiçbir yerinde Çin ve Moğollar hakkında, âdeti olduğu üzere, "Ben, Marco, bu şeyleri gördüm" iddiasında bulunmuyordu. Onun yerine, Moğolların doğudaki gizemli, davetkâr ve göz korkutucu rakipleriyle ilgili resmi görüşlerine dayanan üst düzey bilgi ve rivayetler sundu.

Japonya Marco'nun hayal gücünü ele geçirdi çünkü imparatorluğuna taze topraklar katma konusunda her zaman hevesli olan Kubilay Han, denizin karşı tarafındaki ada devletini fethetmeye niyetlenmişti. Bu, hedeflerin en olmazı gibi görünüyordu. Moğollar tüm gaddarlıklarına rağmen denizci değillerdi; at sırtında savaşırlardı; üstelik kara temelli

imparatorluklarını güçlükle idare edebilen, halihazırda üzerlerine fazla yük bindirilmiş savaşçılardı. Kubilay Han bile bütün dünyaya hükmedemezdi, oysa hedefi tam da bunu yapmak, Tanrı ile aşağıdaki tüm kavimler arasında aracılık yapan "evrenin hâkimi" olmaktı. Marco'nun Hangcov'da olduğu yıllar boyunca Kubilay Han, Japonya'yı fethetme fikriyle kendini yiyip bitirdi. Fakat bu büyük ihtiras Moğol liderin felaketi oldu.

Çöküş hızlı oldu. Marco'nun hâlâ Hangcov'da olduğu 1279 yılında, Çin'in eski kalesi olan Song hanedanı topraklarının fethiyle kariyeri taçlanan Kubilay Han gücünün zirvesindeydi. Sadece iki yıl sonra saltanat eğrisi bir anda tersine döndü. Karısı Çabi öldü. Özellikle iktidar mücadelesi verdiği ilk yıllarda Kubilay'ın annesiyle birlikte Çabi de Kubilay'ın kariyerinin mimarlarından biri vazifesi görmüştü. Ama o olmayınca Kubilay da artık onun akıllıca değerlendirmeleriyle dizginlenmeyecekti; imparatorluğunu yıkmaya azmetmişçesine peş peşe yıkıcı eylemlere girişti.

Kederi nedeniyle alkolik oldu (Moğollar arasında alışılmamış bir bela değildi bu), sağlıksız miktarda kilo aldı, gut hastalığına ve daha belirsiz rahatsızlıklara yakalandı. Düşkünleşti ve imparatorluk üzerindeki etkisini yavaş yavaş kaybetti. Ulu Kağan olmayı sürdürdüğünü göstermek amacıyla en gözü kara planı olan Japonya'nın fethinin peşine düşmeye karar verdi. İmparatorluk kurmaya kendini o kadar kaptırmıştı ki Moğol İmparatorluğu'nun büyüyemezse öleceğine inanıyordu. Marco, pek az tanınan ama kudretli bir ada devletiyle yaşanan bu esrarengiz savaşın tanığı ve yüzyıllar boyunca tek Batılı bilgi kaynağıydı.

Kubilay, Moğolların şiddet kullanarak yıldırdıkları ve boyunduruk altına aldıkları barışçıl ve genellikle dağınık boylardan çok farklı olan bu uzak ülkeyi fethetme girişiminin doğurduğu muazzam zorlukları hesaplayamamıştı. Marco ise Moğollar kadar ateşli ve onlar kadar zalim olan Japonların, üstelik daha gelişmiş bir toplum olduğunu fark etti. Hepsinden önemlisi, Moğolların uzmanlığının, şanslarının ya da kendilerine güvenlerinin az olduğu deniz tarafından korunuyorlardı. Kubilay Han, Moğolların steplere hükmedebileceklerini ancak suda en zayıf avları kadar korunmasız olduklarını yavaş yavaş ve acı şekilde öğrenecekti.

"Çipingu gün doğumu, yani açık denizler yönünde bir adadır" diye başlar Marco, "Aşırı büyük bir adadır. İnsanları beyaz tenli, hoş görünümlü, güzel ve görgülüler. Putlara tapıyorlar" -yani, Budistler. "Kendi kralları tarafından yönetiliyorlar ve başkasına hürmet etmiyorlar, kendilerinden başka kimsenin efendisi de değiller. Dahası, bol miktarda altınları var çünkü buradaki altının haddi hududu yok"; altın o kadar çok ki Marco'ya göre "ne yapacaklarını bilmiyorlar." Üstelik "her şey bol bulunduğu için, gemiler oraya nadiren başka bölgeden [mal] getiriyorlar".

Marco hiç ziyaret etmediği ada devleti Japonya'yı, saygılı bir üslupla ele alır. "Ülkeyi bilenlerin söylediğine göre" diye anlatır, adanın hükümdarının "tamamı, has altından levhalarla kaplı çok büyük bir sarayı vardır. Tıpkı bizim evleri ve kiliseleri kurşunla kaplamamız gibi, bu saray da öyle has altın kaplamadır," o kadar değerlidir ki "dünyada hiç kimse ... bedelini karşılayamaz". Çoğu odasının, tümü "iki parmak" kalınlığında ve saf altından karolarla kaplı olduğunu aktarır. Anlatılanlara göre, "büyük beyaz inciler", hatta büyük değer ve güzellikteki kırmızı olanları da Çipingu'da bolca bulunabiliyordu. Ekmediğin yerde biten cinstenlerdi; "gömülmüş olan herkesin ağzında" pırıl pırıl büyük bir inci olduğu söyleniyordu. Kuşkusuz okuyucularını gerçeği aktarıyor olduğuna inandırmak Marco'ya zor gelmişti.

Yanılmıyordu. Bol miktarda inci ve gümüşü olan (ama altını olmayan) Japonya son derece zengin*di*. Kelimesi kelimesine doğru değilse de Marco'nun Japonya'nın dünyadaki her yerden fazla altına sahip olduğu görüşü, adanın kültürel, düşünsel ve ruhani zenginliğine -fazlasıyla gelişmiş bir medeniyetin zenginlikleri- yönelik bir kinaye olarak anlaşılabilir. Marco dolaylı olarak ücra Çipingu'da semanın bile imparatorun iradesine uyduğunu göstermeye çalışıyordu.

Çipingu'nun hazinesine göz diken Kubilay Han, yerine getirilmesi ne kadar güç olursa olsun, burasının "ele geçirilip, kendi yönetimine tabi kılınmasını istedi". İlk önce Japonların uzaktaki, görünmeyen Kubilay Han'a vergi ödemelerini talep etmek üzere şogun naibi Hojo Tokimune'ye elçiler göndererek Japonların niyetini test etti. Şaşırtıcı olmayan bir biçimde, şüpheci Japon sarayı onları hor görerek reddetti. Kubilay Han çabasını iki misline çıkararak 1274 yılında bir akın başlattı fakat deniz, Moğolların donanımlı olmadıkları tehlikeler doğurdu. Donanma Kyüşü Adası'nda karaya yanaştı; savaşçılar gemiden inip

köyleri ve kutsal bir mabedi tahrip etmeye başladılar. Moğol güçlerinin gemilerine dönmesinin ardından yıkıcı bir fırtına on üç bin can alarak donanmayı yerle bir etti.

Kubilay Han yaşanan kayba, inatla barışçıl bir şekilde teslim olmalarını talep eden başka bir heyet göndererek cevap verdi. Japonlar bu kez bütün heyeti infaz ettiler. Ardından en kötüye hazırlıklı şekilde Kyüşü'ye bir samuray ordusu gönderdiler. Samuraylar, eğer gelirlerse bir sonraki Moğol akınını püskürtmek üzere taştan bir sur inşa etmek için beş yıl harcadılar.

Kubilay bütün aksikliklere rağmen Çipingu'yu fethetmekteki kararlılığını sürdürdü. İmparatorluğunda yetkiyi çeşitli etnik gruplarla paylaşma uygulamasını devam ettirerek, biri Moğol (Şindu), biri Çinli (Fan Vın-hu) ve diğeri Koreli başkomutan (Hong Tagu) olmak üzere üç komutana güvendi. Moğol, Çinli ve Koreli kuvvetler koalisyonu olan 100.000 savaşçının yanı sıra gereken miktarda kâğıt para ve zırh tahsis etti. Bu kaynakların yanına, daha çok silah ve zaten ağır silah siparişlerini yerine getirmekte zorlanan tedarikçilerin sızlanmasına neden olacak kalitede talep ettiği daha çok gemi ekledi.

Üçlü komuta yapısı, taarruz için sonradan birleşerek tek bir fetih ordusu haline gelecek olan iki ayrı kuvvete dayalı karmaşık bir strateji benimsedi. Bu arada semanın bu sefere karşı olduğuna dair önsezileri nedeniyle Çinliler endişe içindeydi. Kehanetler hızla çoğalıyordu; bir deniz yılanına ve deniz suyunun sülfür koktuğuna ilişkin rivayetler vardı. Güvensizliğin ortasındaki komutanlar birbirleriyle anlaşamazken, Çin filosu da planlandığı yerde hazır bulunamadı. Daha fazla beklemek istemeyen Moğol işgal kuvveti 10 Haziran 1281'de harekâtı başlattı.

İki hafta sonra donanma Kyüşü'ye yanaşıp Japonların istilacıları püskürtmek için inşa ettikleri surun yakınlarında karaya çıktı. Moğollar ve Korelilerle birleşmesi planlanan Çinliler geç geldiler. Japonlar ertesi haftalar boyunca taarruzu sekteye uğratacak kadar atak bir şekilde istilacılarla savaştılar. Sur, niyet edildiği gibi Moğol ordularını engellerken Japonlar ise dağınık haldeki istilacı kuvvetin öldürebildikleri kadar çok askerini öldürüp güvenlik içinde surun arkasına çekiliyorlardı. Akıl karıştırıcı tartışmalar yüzünden Moğol ve Çin komutanların arası bozuldu; hatta kimi söylentilere göre Moğolların Japonya'yı istila etmesi-

ne fazla taraftar olmayan Çinliler, gereken savaşçı tutumu sergilemekte başarısız oldular.

Bütün bu olaylar, en azından kaba hatlarıyla Marco tarafından biliniyordu; o da bunları çok heyecanlı bir şekilde nakleder.

Marco'nun anlattığına göre, Kubilay Han "en meşhur beylerinden ikisini çok sayıda gemi, piyade ve süvariyle birlikte", hızla başarısız olan bir deniz seferine gönderir. Beyler Hangcov'dan yola çıkarken; denizde geçen "birçok gün" sonrasında donanmaları ada devlete ulaştı. Beyler ve askerleri karaya çıkıp karşılarında uzanan ovayı keşfettiler, ardından da savunmasız küçük köyleri Kubilay Han adına yakıp yıktılar: "Erkeklerin çoğunu adada şiddetli bir hücumla ele geçirdikleri bir kaleye getirdiler; [Japon kuvvetleri] teslim olmaya razı olmadıkları için, iki bey hepsinin öldürülmesini ve hepsinin kafasının kesilmesini emretti ... Tatarların elinde olan ve birçok kılıç darbesi almalarına karşın öldürülmelerinin yolu bulunamayan ... o sekiz adam hariç."

Moğollar esirlerinin cüretkâr tavrından dolayı hayretle duraksadılar. Kılıçla saldıran Moğollar, boyunlarına ve omuzlarına tekrar tekrar vursalar da o Japonların hayata tutunmalarına olanak sağlayan korunma düzeneğini, sadece çok yakından incelediklerinde öğrenebildiler: "Bu, sahip oldukları kıymetli taşlar sayesinde oluyordu. Bu, bütün Tatar ordusu için şaşılacak bir şey olduğundan, o sekiz kişi çırılçıplak soyulup incelendi ve her birinin sağ kolunda et ile deri arasına dikilen, böylece dışardan görünmeyen bir taş buldular. Bu taş o kadar büyülü ve öyle meziyetliydi ki bir kişi ona sahip olunduğu müddetçe demirle öldürülemiyordu." Beyler kendilerini engelleyen şeyi keşfedince, askerleri hemen başka bir yolla infaz ettiler: "Kalın tahta sopalarla dövdüler, onlar da hemen öldüler. Öldüklerinde her birinin kolundan size bahsettiğim o taşları aldılar ve çok değer verdiler." Savaşta koruma sağlamak için deri altına taş, hatta altın gibi değerli metaller yerleştirme uygulaması Moğol beyleri için yeniyken, Asya'da gerçekten çok yaygındı.

Süratli Moğol zaferi yanıltıcı çıktı. Kubilay Han'ın beyleri görkemli şöhretlerine karşın önemsiz tartışmaların ve kıskançlığın kurbanı oldular "ve birbirleri için hiçbir şey yapmadılar".

Kubilay Han'ın, Moğolların namına yakışır ve etkin bir şekilde gerçekleşmesini beklediği istila, çatışmaların başlamasından itibaren iki ay içinde durma noktasına geldi.

Tabiat, ağustos ayının ortasında Japonların takdiri ilahi olarak kabul edecekleri bir yolla duruma müdahale etti. Moğol liderler arasında çekişme devam ederken, bir tayfun oluşmaktaydı. Marco böyle fırtınaların "o adaya büyük zarar" verebileceğini gözlemler. Bu sefer abartmaktan çok uzaktır: Fırtına, Asya tarihinin seyrini değiştirdi. Japonlar ona *kamikaze*, "Kutsal Rüzgâr" dediler.

Tayfun, yani tropikal kasırga Pasifik'in batı sahalarında yaz sonunda ve sonbahar başında oluşan şiddetli bir alçak basınç fırtınasıdır. Fırtınanın gelişmesi için suyun en üst katmanının sıcaklığının 26 dereceyi aşması gereklidir. Deniz suyu sadece o sıcaklıkta atmosfer tarafından emilmek üzere buharlaşır. Sıcak, nemli hava dev bir kolon halinde yükselir, altındaki hava basıncı düşer. Hava, aşağı yönlü ani rüzgârlar yaratarak yüksek basınç bölgelerinden alçak basınç bölgelerine doğru hareket eder: bir fırtınanın doğuşu.

Dünyadaki fırtınalar çeşitlilik gösterirler. Kuzey yarımkürede, dünyanın dönüşü rüzgârın ters saat yönünde girdap yaparak dönmesine sebep olur. Güney yarımkürede rüzgâr saat yönünde hareket eder. Dünyanın dönüşünün rüzgâr akımı üzerindeki saptırıcı etkisi Coriolis etkisi olarak bilinir ve Kubilay Han'ın mağrur donanması açısından bütün değişikliğin sebebi budur. Coriolis etkisinin yoğunluğu ekvatordan uzaklaştıkça adım adım artar; fırtınaların yeri de böylece tayin edilmiş olur. Orta şiddette bir kasırga oluşması için bile alçak basınç alanı ekvatorun kuzey veya güneyinde 5 enlem derecesinden yukarıda olmalıdır. Bu yüzden kasırgalar nadiren ekvatora yakın oluşurlar.

Oluşum aşamasındaki bir kasırga [tayfun] güçlü olabildiği kadar zayıf da olabilir. Rüzgâr kayması -üst ve alt seviyelerde dolaşan rüzgârlar arasındaki hız ve yön değişimi- kasırgayı oluşturabilir de bozabilir de. Sadece tek bir hızda esen rüzgârlar, oluşmaya başlayan fırtınanın sıcak iç çekirdeğinin bozulmadan kalmasını mümkün kılar ama rüzgâr kayması fırtınayı yıkabilir veya üst tarafını başka, alt tarafını başka yönde estirebilir. Yine de eğer koşullar tam yerindeyse, kasırgalar hayat bulur. Koşullar tam yerinde olduğu için Japonya'yı çevreleyen denizlerde sıkça böyle şiddetli rüzgârlar doğar; gerçekten de kasırgalar, Japonya'da en sık rastlanan doğal afetlerdir.

Bu ağustos ortası tayfunu habersizce geldi. Kubilay Han'ın donanmasındaki gözlemci denizciler ilk başta okyanusun yüzeyinde on saniyede

bir civarı sıklıkta oluşan yaklaşık bir metrelik, farklı dalgaları fark etmiş olmalıydılar. Bir gün sonra dalgalar iki metreye yaklaşarak tehdit edici boyuta çıkarken suyun üzerinde hızla yol alıyorlardı. Fakat hâlâ ortada bir fırtına yoktu; gökyüzü açık, rüzgâr sakindi. Sadece boyutu ve hızı giderek artan dur durak bilmez dalgalar felaketi önceden haber veriyordu.

Bir gün daha geçti ve dalgalar üç metre yüksekliğe ulaştı.

Gösterge dalgaların okyanusun yüzeyinde görünmeye başlamasından üç gün sonra, yaklaşmakta olan fırtınanın bariz işaretleri görülebildi. Dalgaların boyutu ve sürati artarken, sirüs bulutları giderek gökyüzünü doldurdu. O zamana kadar sakin ve sıradan olan rüzgâr hafifçe hızlandı. Tecrübeli bir denizci tayfunun yaklaşmakta olduğunu bilir ve kaçınmaya yönelik önlemler alırdı fakat Moğolların, fark etmiş olsalar bile, uyarıcı işaretlere cevap verebilecek bir planları yoktu. Saatler içerisinde rüzgâr, dalgaları daha büyük bir hızla hareket ettirir hale gelirken, gökyüzü de gözle görülür şekilde kararardı. Uçları köpüren dalgalar daha da büyüdü, uçları kopmaya başladı. Rüzgâr şimdi otuz ya da kırk knot [1 knot= saatte 1,8 km-ç.] hızındaydı; açıkta ayakta durmak zordu. Rüzgârın hızı, ağaç dallarını koparark, yerine sıkı raptedilmemiş nesneleri söküp uçurarak ve tam bir tayfunun gelişinin sinyalini vererek altmış knotu aşarken, bulutlar da aşağıya çöküp iyice karardılar. Kıyıya vuran her dalga olağanüstü güçteydi ve gittiği yere kadar bütün engelleri yıkıyordu. Deniz seviyesinin altında kalan toprağı su basmaya başladı. Bu vahim koşullara karşın fırtına henüz şiddetinin zirvesine çıkmamıştı.

İlk dalgaların görünmesinden yaklaşık dört gün sonra, rüzgârın hızı saatte 160 kilometreye -seksen knottan fazla- yaklaşırken, dur durak bilmeyen yatay yağmur damlaları, iğne gibi acıtıyordu. Kabaran denizler karadaki met noktalarını [gelgitte kabaran denizin karada ulaştığı en ileri nokta-e.] sular altında bıraktı. Bu rüzgârda kimse açıkta yardımsız ayakta kalamazdı. Rüzgâr ağaçları ve çalıları yerlerinden söküp, havaya savuruyordu. Denizde rüzgâr dalgaların tepelerini biçtiği için suyun kaynayan yüzeyi beyaz köpüklerle kaplanmıştı. Kasırganın gözü yaklaşırken, enlemesine bardaktan boşanırcasına yağan yağmur daha da şiddetlendi. Sel yükselirken, rüzgârın hızı doksan knotu [160 kilometre-e.] aştı. Dört buçuk metre yüksekliğindeki dalgalar kıyı boyunca kayaları dövüyordu. Kasırganın gözü geldiğinde, rüzgârlar başta belli belirsiz, sonra önemli ölçüde hız kesti. Hava açıldı ve dakikalar önce imkânsız

derecede güçlü olan kasırga kendi kendini tüketmiş gibi göründü. Hava ısınıp nemlendi, anormal bir şekilde sakinleşti. Güneş göründü, parlak beyaz bulutlar ise kasırganın gözünün etrafında daire şeklinde bir duvar oluşturdu: sükûnet taklidi yapan bir uğursuzluk. Ardından rüzgâr çok hafif de olsa hızlanırken, bulut duvarları kasırganın önceki kadar berbat bir biçimde dönüşünü haber verecek şekilde görüntüye girdi.

Kasırgaya yakalananlar küçük bir geri çekilme başladığında anca farkına vardılar. Kasırganın gözünün üstlerinden geçişinden yarım gün sonra yavaşça azalmış olan rüzgârın hızı hâlâ altmış knotun üzerindeydi, adayı tümüyle basacak gibi görünen okyanus da alışılmış seviyelerine döndü.

Merkezin geçişinden tam bir gün sonra bulutlar dağılmaya başladı. Kabarmış sular karadan geri çekilerek yol açtıkları zararı açığa vurdular. Deniz acımasızlığından vazgeçerken, küçük köpüklü dalgalar ile büyük çaplı dalgalar suyun yüzeyini hâlâ beneklendiriyordu. Sirüs bulutları saatler içerisinde dağıldı, gökyüzü gerçekten aydınlandı ve güneş alışılmadık parlaklıkta parladı. Fakat keskin bir salamura kokusuyla, denizin dibinden kopmuş bitkilerin ve su yüzeyindeki şişmiş cesetlerin kötü kokusuyla dolu olan havadaki değişkenlik devam etti.

Batı Pasifik'te bir yerlerde yeni tayfunlar oluşmaya başlamışken, [buradaki] tayfun döngüsü sona ermişti.

Rüzgârın çok uzun süre ve çok sert estiğini söyler Marco, öyle ki "Ulu Kağan'ın ordusunda bulunanların büyük kısmı dayanamadı". Moğollar çok geçmeden hayatlarını kurtarmak için tayfundan kaçmaya karar verdiler. "Eğer [oradan] ayrılmasalardı" diye anlatır Marco, "bütün gemileri parçalanacaktı". Küçük köyler dahil olmak üzere her türlü fetih düşüncesinden hızla vazgeçtiler: "Sonra hepsi gemilerine gidip, adayı terk ettiler ve denize açıldılar, böylece adamlarından hiçbiri adada kalmadı."

Çipingu'nun yaklaşık dört mil açığında "rüzgârın kuvveti artmaya başladı, gemi kalabalığı o kadar fazlaydı ki çok sayıda gemi birbiriyle çarpışıp parçalandı; başka gemiyle çarpışmamak için hallaç pamuğu gibi dağılan gemilerse batmaktan kurtuldular". Bazı gemiler "çok büyük olmayan, ıssız başka bir adaya" sığınmaya çalıştılar ama "beklenmedik şekilde rüzgârla sürüklenip orada karaya oturup parçalandılar; birçok

kazazede tahta parçalarına tutunarak ve yüzerek kurtulup adaya çıktı." Bu sırada "adaya ulaşamayanlar can verdiler".

Kamikaze Moğol donanmasını imha ederek görevini yapmıştı, Kubilay Han'ın cüretkâr planı ise küçük düşme ve mağlubiyetle sonuçlandı.

Birkaç gün sonra "rüzgârın şiddeti ve fırtınalı denizin öfkesi yatıştığında", Moğol liderler "mevki sahibi bütün adamlarını, yani yüzbaşı, binbaşı ve tümenbaşıları" kurtarmak için büyük çaplı bir harekât başlattılar. Herkesi kurtaramadılar çünkü "çok kişi vardı", sonra yola çıkıp ülkelerine yelken açtılar.

Adada güvenliğe kavuşanlar -Marco otuz bin kişi olduğunu iddia eder ama gerçek sayı o rakamın küçük bir parçasıdır- kendi orduları tarafından yüzüstü bırakıldıklarının farkına vardılar ve korkunç bir sınavla yüzyüze kaldılar: "Kendilerini o adada, üstelik Çipingu'ya da çok yakın bir yerde, gemilerden ya hiç erzak ve silah kurtaramamış, ya da çok az kurtarmış halde, üstelik iyi bir planları olmadan öyle bir tehlike içinde bulunca, bunların hepsi kendi hayatlarından umudu kestiler ve büyük sıkıntı yaşadılar çünkü her ne kadar fırtınadan kurtulsalar da bütün gemileri battığı ve parçalandığı için [adadan] kurtulup güvenli bir limana varamayacaklarını anladıklarından, içinde bulundukları tehlike daha az değildi." "Denizdeki fırtınalardan kaçan gemiler, onlara yardım etmeden, yoldaşlarını kurtarmak ve yardım etmek için hiçbir geri dönüş girişiminde bulunmadan, büyük hızla ve ellerinden geldiğince çabuk şekilde, ülkelerine doğru basıp gidiyorlardı" cümlesi, ümitsizliklerini inandırıcı bir biçimde anlatır.

Hayatta kalanların "hepsi kendi hayatlarından umudu kestiler çünkü hiçbir kaçış yolu göremediler".

İmparator ve halkı Kutsal Rüzgâr'ın düşmanlarını yok ettiğinin farkına varınca Japonya kutlamalara başladı. Olayı, devletlerinin bozulmadan kalacağına ve imparatorun hükümdarlığına dokunulmayacağına dair semadan gelme bir teminat olarak kabul ettiler.

Issız adaya düşen Moğollar, açlıktan yavaş yavaş ölme ihtimaliyle karşı karşıya kaldılar, acil durumları kötüleşti. Çipingu açıklarındaki sularda devriye gezen Japon denizciler tarafından denizden kurtarılan bazı Moğollar, askerlerin geri kalanının Japonya kıyısına yaklaşık dört mil uzak-

taki ıssız bir adaya sığınmış olduğunu ifşa ettiler. Japonlar "çok sayıda tam teçhizatlı gemi ve büyük bir kalabalıkla doğruca adaya" ilerlediler "ve az bir düzenle ve daha da az akılla, adada kalanları almak için hemen karaya indiler. Otuz bin kişi, düşmanlarının onlara doğru geldiğini görünce koyun yanındaki ormana daldı." Moğollar saklandıkları yerlerden Japonların "hiçbir şeyden korkmayan ve bu tür işten az anlayan insanlar" gibi adada dolaşmalarını izlediler. Moğolların hareket edemeyecek ya da tehdit oluşturamayacak kadar zayıf olduklarına inanan Japonlar, bekleyen gemilerinde gözcü bırakmaya bile zahmet etmemişlerdi.

Adanın ortasında bir tepe vardı "ve düşmanları hızla onları almaya geldiklerinde" Moğol savaşçılar bir kaçış numarası yaptılar. Ada boyunca zikzaklar çizerek ilerlediler ve "düşmanlarının gemilerine gelip, onları ordudan kimse tarafından korunmaz halde bulduklarında hemen gemilere çıktılar". Şaşkınlık içinde gemilerin "boş ve korumasız" olduğunu gördüler. Moğollar gemileri ele geçirir geçirmez "hemen yelkenleri açıp adayı terk ettiler ve çok cesur adamlar gibi düşmanın diğer büyük adasına gittiler." Bir zamanlar kendi hayatlarından umudu kesen ümitsiz Moğolların kaderi, tamamen terse dönmüştü.

Moğollar Çipingu'ya varınca Japon askeriymiş gibi hemen karaya çıktılar; "adanın hükümdarının sembol ve alametlerini" de yanlarında taşıyorlardı. Kılık değiştirmiş halde doğruca "başkent"e ilerlediler ve seferden dönen askerler zannedildiler: "Böylece [ahali] geçiş kapılarını açıp, şehre girmelerine izin verdi."

Kılık değiştiren Moğollar şehir kapılarından içeri girer girmez, "yaşlılar ve kadınlar dışında orada kimseyi bulamadılar" ve onları şehirden "kovdular". Ardından "içine girer girmez kaleyi aldılar ve herkesi kovdular ... kendilerine hizmet etsinler diye bıraktıkları, orada buldukları güzel, genç kadınlar hariç."

Marco hikâyesini dokunaklı bir biçimde sonlandırır: "Hükümdar ve ada halkı şehirlerini ve donanmalarını kaybettiklerini anladıklarında, ... şehrin alınışını ve babalarının veya oğullarının kovulup kadınlarının tutulduğunu öğrendiklerinde, yurtlarına karşı duydukları aşırı utançla birlikte bu kadar büyük bir hatanın düşmanın gücünden değil, aynı zamanda kendi basiretsizliklerinden doğduğunu bilerek, başta kral olmak üzere aşırı utanca düşüp kahırlarından ölmek istediler."

Japonlar bu kendini cezalandırma ritüelinin ardından bitmez tükenmez güç kaynaklarına tekrar başvurarak istilacılara karşı yeni bir savunma girişimi başlattılar. Marco, "Cesur yurttaşlar şimdi ağlayıp sızlanmanın değil, çok büyük bir zararın intikamını almak için hemfikir olmanın zamanıdır diyerek kralı cesaretlendirdiler" diye aktarır.

Moğollarsa planlarını yenilenmiş bir coşkuyla uyguluyorlardı: "Tatarlar başka gemilerle adalarına geri döndüler ve adamlarının çoğunun limanın orada olduğunu gördüler çünkü sadece otuz bin kişi olan Tatarlar, gemilerin sayısı çok fazla olduğu, ayrıca kendileri de birilerinden kaçtığı için herkesi adadan götürememişlerdi. Böylece ellerinden gelen en iyi şekilde gemilere binerek kendilerini adaya taşıdılar." Japonların Moğolların etrafını sarmasına rağmen, tuzağa düşen istilacılar adanın kadınlarını rehine olarak tutuyorlardı, "bu yüzden onların rıza ve arzusu haricinde kimse oraya gidemeyecek ve [oradan] çıkamayacaktı".

Şehri işgal eden Moğollar ile geri almaya çalışan Japonlar arasındaki yenişememe durumu yedi ay sürdü. Bütün bu zaman zarfında Moğollar "kendilerine yardım gönderebilecek olan Ulu Kağan'ı bu meseleden nasıl haberdar edebileceklerini bulmak için gece gündüz ellerinden geleni yaptılar" ama Japonlar ne kadar gizli veya cüretkâr olursa olsun, gönderdikleri bütün ulakları yakaladı.

Kubilay Han, kendi namına yapılan bu uzun süreli mücadeleden baştan sona bihaberdi: "Tatarlar gece gündüz çok büyük bir zarar ve kayıplar vererek ada halkına saldırmaya devam ettiler. Öngördükleri hiçbir yöntemle bunu yapamayacaklarını anladıklarında, yiyecekleri olmadığını ve daha fazla dayanamayacaklarını görerek, hayatları boyunca orada kalmaları koşuluyla canlarını kurtaran bir anlaşmaya varıp dışarıdakilerle ateşkes yaptılar ve teslim oldular."

Marco'nun dikkatlice anlattığına göre, barışı müzakere etmek savaşçılara düşmüştü: "Pek çok yıldır savaş yapmamış olan ve savaşa, özellikle de hiçbir zaman yeniden kavuşamayacaklarına inanarak düşmanlarının elinde ve kontrolünde olan kadınlarını kaybetmeye çok zor dayanan adalılar, Tatarların yeri ve kadınları onlara geri vermeye hazır olduklarını görünce, böyle harika bir tekliften dolayı sevinçli ve memnun bir şekilde hep bir ağızdan kralı önerilen şartlarla barış yapmaya zorladılar. Böylece, barış yapıldı ve yer krala iade edildi."

Marco dikkat çekici bir hikâye anlatıyordu fakat doğrulaması mümkün değildir. Kubilay Han'ın başarısız Japonya kuşatmasının diğer taraflarından farklı olarak, şüphe uyandıracak kadar hoş olan bu son, diğer kaynaklarca teyit edilememektedir. Yine de Polo'nun anlatımı, son derece canlı biçimde aktarılan bu başarısız girişim hakkında bilinenlere o kadar iyi uyar ki tarihsel gerçeğe ve kayıp kaynaklara dayanması muhtemeldir.

Kubilay Han'ın kuvvetlerinin kayda değer bir kısmının kurtulmasına rağmen, Japonya'yı Moğol yurduna katma mücadelesi itibarını ve tahtını tehdit ederek hükümdarlığının en kötü utancıyla son buldu. Batıl inançların fazlasıyla etkisinde olan Moğollara göre olayın tamamı, özellikle de Kutsal Rüzgâr'ın müdahalesi gökyüzünün imparatorun planlarına karşı çıktığını gösteriyordu.

Kubilay günah keçisi ararken, sanki onlar da her yerdeydiler. Kubilay, komutanları arasındaki çekişme ve dargınlığı öğrenince "derhal [Moğollara] olay yerinden çok kötü bir şekilde kaçan ordunun komutanı olan beylerinden birinin kellesini aldırdı, diğerini de birçok insanı vahim suçlardan dolayı ortadan kaldırdığı Ciocia adlı çöl adaya gönderdi." Marco'nun adını hiç anmadığı onuru zedelenen lider, Moğollar için bir vatan haini olarak ölüme terk edildi. "[Kubilay] herhangi birisini öldürülmek üzere söz konusu adaya gönderdiğinde" der Marco, "ellerinin etrafını yakın zamanda yüzülmüş sığır derisiyle çok iyi bir şekilde sardırıp, sıkıca diktirir; deri kuruduğunda ellerin etrafında büzülür, böylece hiçbir şekilde ellerden ayırılamaz ve o kişi bu şekilde orada can çekişerek ölmeye terk edilir çünkü ellerini kullanamaz ve hiçbir şey yiyemez, eğer ot yemek isterse de yerde sürünmek zorundadır. O beyi de bu şekilde öldürttü."

Kubilay Han, meclis üyelerinin uyarısına karşı Japonya'yı üçüncü kez işgal etmeye hazırlandı.

Güney Çin'deki tersaneler 1283'te, *kamikaze*nin Moğol donanmasını yok etmesinden iki yıl sonra, Ulu Kağan'ın beş yüz yeni savaş gemisi inşa edilmesi için verdiği emre uyarak bir kez daha canlandılar. Han iki yıl sonra aynı katkıyı Kuzey Çin'deki Mançuryalılardan da istedi. Çinliler de hanın kendi danışmanları gibi Kubilay'ın savaş yanlısı aşırılığına

karşı çıktılar. Girişime muhalefet her yere yayılınca Kubilay Han 1286 yılında fetih fikrinden gönülsüzce vazgeçti.

Kubilay Han Japonya'daki bozgundan sonra siyasi gücünü veya diplomatik ustalığını hiçbir zaman geri kazanamadı, azalan itibardan ötürü bütün Yüan İmparatorluğu da mağdur oldu. Kubilay'ın hayatını kaleme alan çağdaş biyografi yazarı Morris Rossabi* şu gözlemi yapar: "Başarısızlıklar Moğolların Doğu Asya'daki yenilmezlik örtüsünü paramparça etti." Bu durumu herkes dikkate aldı. "Güçlerinin temel dayanaklarından biri -muhalifleri üzerinde uyguladıkları psikolojik korku eşiği- tam olarak yok olmasa da fena sarsıldı."

Yenilgiyle birlikte Kubilay Han gerçeklikten uzaklaştı. Günlerini ve gecelerini haşlama koyun eti, yumurtalar, krep içinde çiğ sebzeler, kımız ve bira yiyip içerek geçirdi. Bunalıma girip obez oldu. Ulu Kağan'ın yaşlılık resimleri, Budha kadar şişmanladığını ama pek o kadar mutlu olmadığını gösterir. İmparatorluğu dört bir yanından çökerken, hem en sevdiği karısı hem oğlu ölmüş ve itibarı mahvolmuşken nasıl mutlu olabilirdi ki? Siyasal ve fiziksel dertlerini daha fazla içkiyle, ilaçla, Kore kadar uzaktaki şamanların büyülerine kadar her şeyi kapsayan çeşitli mucize kürlerle gidermeye uğraştı. Büyülerin hiçbiri etkili çıkmazken, içki alışkanlığı iyice aşırı hale geldi. Bir zamanlar Marco Polo'yu, babasını ve amcasını karşılayan içten ve cinfikirli hükümdar, zayıflığı düşmanlarını cesaretlendiren üzgün ve kendine acıyan yaşlı bir adama dönüşmüştü.

Ulu Kağan bütün Yüan hanedanıyla beraber yüksek mevkideki tek bir şahsın yıkıcı planlarına adeta yenik düşerken, Marco dehşetle izledi.

Şahsın ismi Ahmet'ti; kimsenin tanımadığı biriyken Kubilay Han'ın uzun hükümdarlığı esnasında en güçlü Müslüman yetkili olarak ortaya çıktı. Ahmet, Moğolların uzmanlığı olmayan maliye alanında uzmanlaşmış ve açıkgöz bir şekilde nüfuzunu ve yüksek mevkiini muazzam bir şahsi kazanca çevirmişti. Hükümdarın güvencesi altında olan bir nazırın kibrine sahipti. Kubilay Han'a bilgi akışını kontrol eden isimdi; en azından bir müddet boyunca kendisinden korkulurken içten içe hakir

* Rossabi'nin bu biyografisi için bkz: *Kubilay Han*, Moris Rossabi, çev: Özgür Özol (İş Kültür Yayınları, 2015).

görülen, saraydaki herkesi zorbalığıyla sindiren ve yanına kimseyi yaklaştırmayan kişiydi [*gatekeeper*]. Han enerjisini parlak askeri zaferlere adarken, nazırı sarayda bir korku hükümdarlığı yürütüyordu.

Ahmet kendisini han için vazgeçilmez kılarken, yine de bir yabancı olarak kaldı çünkü Müslümandı. Kubilay, Muhammed Peygamber'i imparatorluğun dört ruhani yol göstericisinden biri olarak ilan etmesine rağmen, kendisi Müslümanlarla arasına mesafe koyuyordu. Kubilay, maliye ve ticarette usta olan Müslümanların belli konularda faydalı olduklarına inanıyordu. Ayrıca, Marco gibi, sırf Moğollara minnettar oldukları için Çinlilerden daha güvenilir kabul ediliyorlardı. Kubilay Han'a gayretle hizmet eden Müslümanlardan hiçbirisi Ahmet'ten daha fazla yükselmedi ya da Çin'deki Moğol hükümdarlığına -ve Polo ailesinin içindeki güvenli mevkiine- daha büyük bir tehdit oluşturmadı. Ahmet, güce susamışlığıyla Yüan hanedanını yıkmaya yaklaştı.

Marco, Ahmet'in yükselişini ve düşüşünü ilk elden gözlemliyordu; tepedekileri tanıdığı için adamın birinin -sadece bir yabancı, o kadar- Kubilay Han'ı neredeyse devireceği düşüncesi karşısındaki şaşkınlıklarını tarif edebilirdi. Meselenin tamamı Moğol ve Çin yıllıklarında ciddi biçimde belgelendi, ayrıca olayların ortaya çıkmasının üzerinden çok geçmeden, 1304 yılında İranlı tarihçi Reşidüddin tarafından da tasvir edildi. Ancak Batı'da bilinmiyordu. Avrupalılar, gözünü iktidar hırsı bürüyen Ahmet'i ve Moğol sarayının tehlikeli entrikalarını ilk kez Marco Polo'nun anlatımından duydu.

Geleneksel görüş Ahmet'in, Polo ailesinin Çin'e seyahat etmesinden elli yıl önce Moğollar tarafından fethedilen Taşkent'in güneyindeki bir bölgeden geldiği bilgisine dayanır. Büyük ölçüde Müslüman olan bölgede İranlı ve Türk etnik gruplar yaşıyordu. Ahmet tarih arşivlerinde ilk kez, Cengiz Han'ın kayınbiraderi olacak olan Kongrat boyunun önde gelen üyelerinden birinin uşağı olarak yer alır. Daha sonra Kubilay'ın dikkatini çekerek mali idare alanında onun güvenini kazandı. Marco anlatımında Ahmet'ten "Üzerinde büyük etkiye ve itibara sahip olduğu han, onu çok sevdiği için her türlü özgürlüğe sahip, akıllı ve güçlü bir adam" diye bahseder.

İşbirliklerinin ana konusu, giderek yayılan topraklarını en az bürokrasiyle kontrol etmek için stratejiler kuran göçer Moğollar için tamamen

yabancı bir yaklaşım olan merkezileşmeydi. Kubilay Han ise Çinlileri taklit ederek imparatorluğunu birleştirmeye uğraşıyordu. Kubilay fethedilecek yeni dünyalar peşindeyken, Ahmet imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna devletin mali işlerini sabırla tamamen yeniden yapılandırdı. İmparatorluğun tahıl ambarına müdür olarak atandı ve bu sıfatla Düzenli Alım Dairesini kurdu; düşünce, savaş ve kıtlık ihtimaline karşı stokta tutmak üzere tahılı sabit bir fiyattan satın almaktı. Uygulamadaysa Düzenli Alım Dairesi kardeş kurum Denetimli Yönetim Dairesi ile birlikte, Moğol sarayı adına düpedüz mallara el koyuyordu. Ahmet, Kubilay Han ve beylerinin muhteşem ve rahatlarına düşkün hayat tarzlarını devam ettirmeleri için ihtiyaçları olan her şeye sahip olmalarını garantiye aldı.

Ahmet 1262 yılında Moğolların önem verdiği bir başka yer olan Mabeyn Dairesine terfi etti ve imparatorluk çapında taşımacılıktan sorumlu yetkili olarak atandı. Güçlü bir gelir kaynağı olan tuz vergisini artırmak ve merkezi yönetimin tahıl rezervlerini desteklemek için lobi faaliyeti yürüttü. Moğol İmparatorluğu üzerindeki mali kontrolünü pekiştirmeyi başarmasına rağmen, Mabeyn Dairesine hesap veriyor olmasına içerliyordu. Ahmet, yirmi yıl boyunca geçersiz kılmaya, alt etmeye, yalnız bırakmaya -Kubilay Han'a karşı sadece kendisinin sorumlu olmasını sağlayacak her şeyi yapmaya- çalışarak daireyle mücadele etti. En büyük düşmanı, devlette katı bir hiyerarşi gözetilmesi için direten Çinli bürokrat Cang Vın-çien'di. Cang Vın-çien, dairenin yetkilerine dokunulmadan kalması için hanı defalarca ikna etti.

Ahmet, iki yıl sonra Mabeyn Dairesine başkâtip yardımcısı, daha da etkileyicisi İmparatorluk Hazine Denetçisi olarak atandı. Moğol İmparatorluğu'nun mali durumunu herkesten daha iyi biliyor, han istisna olmak üzere, hazine üzerinde herkesten fazla yetki kullanıyordu. Kubilay Han bir seferde altı cariyeyle cinsel ilişki kurmakla meşgulken, Ahmet imparatorluğun mali idaresini denetliyordu. Öte yandan Ahmet'in de beğendiği kadınları elde etmek için kârlı devlet makamları vermek suretiyle sürekli büyüttüğü geniş bir haremi vardı. Göz koydukları makamlara karşılık kocalar ona eşlerini, babalar kızlarını teklif ediyorlardı.

Marco net bir biçimde gözlemler: "Evli değilse haremine alarak, aksi halde razı etmek suretiyle, isteyip de elde edemediği hiçbir güzel kadın

yoktu. Birisinin hoş bir kızı olduğunu bildiğinde, kızın babasına giderek '... Onu Ahmet'e eş olarak ver, biz de onun sana üç yıl süreyle bir yöneticilik veya bir ticarethane vermesini sağlayacağız' diyen adamları vardı. Böylece [o kişi] kızını Ahmet'e verirdi." Bu alışverişlerde Ahmet her zaman hem o kişinin o makama getirilmesine olur verecek olan handan, hem de başka seçeneği olmayan söz konusu kızdan istediğini alırdı.

Taraftarlarının uzaktan bir ayaklanmayı andıran şiddetli bir meydan kavgasına karıştığı 1264 yılında Ahmet'in nüfuzu azaldı. Ortaya çıkan rezalet Yüan hanedanını temellerine kadar sarstı. Ahmet yargılandı, taraftarlarını kontrol edememekten suçlu bulundu ve ciddi bir dayak cezası aldı. Sopa veya dayak şeklindeki bedensel ceza, hanın gürültülü sarayında kınama ve azarlamanın Moğol karşılığı olarak devlet görevlilerini disiplin altına almak için başvurulan standart uygulamaydı.

Zapt olunmaz Ahmet bu küçük düşmenin ardından yeni bir devlet dairesi olan Devlet Harcamalarını Düzenleme Dairesine başkan tayin edilerek toparlandı. Bir kez daha yerini bulacak, Mançurya'da üretilen kötü kalite keten ve Cın-ding ile Şun-tien'deki altın ve gümüş dökümhanelerinin yetersizliği hakkında resmi şikâyetler oluşturacaktı. Marco Polo'nun aktardığına göre asbest üretimini öğrenen daire, asbest sanayisini millileştirmek üzere görevliler gönderdi. Ahmet'in yaklaşımı katıydı: Moğol devleti her şeyden aslan payı alacaktı. Gerçekten de hiçbir yeni olası gelir kaynağı gözünden kaçacak kadar küçük değildi. Şang-tu bölgesinin ücra bir yerinde gümüş çıkarıldığını öğrendiğinde, döküm işleminin masrafsız bir yan ürünü olan tenekenin satılması gerektiğini ve gelirin doğrudan devlete ödenmesini tavsiye etti.

Ahmet her zaman kendi gücünü pekiştirme planları yapardı. Aralarında saygıdeğer bir bilgin ve bürokrat olan Şü Hıng'ın da bulunduğu saygın Moğol ve Çinli muhaliflerden oluşan bir koalisyonun yoğun itirazına rağmen, Kubilay 1270 yılında onu imparatorluğun mali durumunu idare eden yeni bir konseyin başkâtip yardımcılığına atadı. Ahmet yine kendi istediğini yaptırırken, bu makamı ele geçirir geçirmez siyasi düşmanlarının fikir ayrılıklarından ustaca yararlandı. Yeni bir soruşturma ve dayak olasılığıyla karşılaşınca da suçu günah keçisi olan daha alt kademedeki bir yetkiliye attı.

Nüfuzunu her zamankinden fazla kullanıp, efendisinin maiyetini gölgede bırakmaya tam olarak yetmeyen ama keyfini sürdüğü mevkiinin etkileyici bir ispatı olarak, artık dört eşli ve kırk cariyeli, büyüyen bir haneye başkanlık ediyordu. Aynı zamanda rakip bir hanedanlık için zemin hazırlarcasına oğlu Hüseyin için de saygın bir makamı ele geçirdi.

Marco Polo Moğol sarayına ilk geldiğinde, Ahmet'in mali kontrolü ile Kubilay Han'ın askeri fetihlerinin bütün unsurları kusursuzca birbirine geçmiş gözüküyordu.

Ocak 1275'te Moğol güçleri Yangze Nehri kıyısına erişip, Song hanedanı ordusundan geri kalanları kaçmaya mecbur bıraktılar. Kubilay Han ile Çinli bilginler ve Ahmet'ten oluşan danışman grubu imparatorluğa yeni katılan topraklardan servet elde etme olasılıklarını tartışmak üzere düzenli olarak buluşuyorlardı. Tartışılan, para birimi meselesiydi. Becerikli bir münazaracı olarak bilinen Ahmet, Song parasını yakın zamanda Yüan hanedanı tarafından basılan kâğıt parayla değiştirmekten yanaydı. Çinli yetkililer, Moğol komutan Bayan'ın fethedilen bölgeye daha yeni Song parasının Moğol kontrolü altında dolaşımda olmaya devam edeceği sözü verdiğini savundular. Şayet Kubilay Han aksini emrederse Moğolların güvenilirliklerini kaybedeceklerini de iddia ettiler. Çinli bilginler izlenecek en iyi yolun ne olacağı hakkında aralarında anlaşamadılar, Ahmet de onların anlaşmazlığından istifade ederek galip geldi. Yüan parası fethedilen Song topraklarını istila etti, bu yetmezmiş gibi Ahmet, Yüan kâğıt parası lehine elliye bir oranında ceza niteliğinde döviz kuru oranı uyguladı. Çin ekonomisi bir hamlede bölgeden tasfiye edilmişti.

Ahmet, Kubilay Han'ın Çinli danışmanlarına karşı bu zaferi kazanır kazanmaz onların saraydaki nüfuzlarını azaltmak üzere harekete geçti. Külfetli merkezi vergilendirme uygulamasından yana olarak Moğolların eskiden beri süregelen serbest ticaret ve yerel vergi politikasına son verdi. Korktuğu ve güvenmediği Çinli görevlilerin yerine Müslümanları getirdi. İmparatorluğu yönetmeye yardımcı olmaları bakımından becerikli yabancılara güvenen Kubilay Han'ı kendisine rehber edindi. Kubilay Han'ın devlet bürokrasisiyle ilgilenme ve hanın zenginlik zaafına hitap etmeye uygun lüks eşyalar bulma konularında kendisine güvenmesini karşı konulmaz bir biçimde kolaylaştıran Ahmet, bir yandan da

her türlü imkânı kullanarak görüş ayrılıklarını baskı altına almıştı. Yabancıların çalıştırılmasından tek yararlanan Ahmet değildi; Polo kafilesi Moğol sarayındaki ayrıcalıklı konumlarını, özellikle de Marco, hanın hizmetindeki olanak dışı kariyerini bu uygulamaya borçluydu.

Ahmet gücünü pekiştirirken, sarayda daha da fazlasını istediğine dair dedikodular dolaşıyordu. Ahmet nereye baksa düşmanlar görüyor ve hepsinin hakkından geliyordu. Marco hafif abartarak, "Adil olsun ya da olmasın, [Ahmet] ne zaman nefret ettiği birisini öldürtmek istese, hana gidip, ona 'Falanca kişi ölümü hak ediyor çünkü size karşı şu şekilde suç işledi majesteleri' derdi. Bunun üzerine han 'Canının istediğini yap' derdi. O da adamları derhal öldürtürdü" iddiasında bulunur.

Gerçekte Ahmet'in entrikaları daha zekiceydi. Örneğin Moğol komutan Bayan zaferle yurda geldiğinde, yerel yetkililer zaferini kutlamak için ona Song hanedanına ait yeşim taşından bir kemer tokası vermeye teşebbüs ettiler. Bayan, Song'dan şahsen hiçbir şey alamayacağını söyleyerek, kibar bir tevazu hareketiyle hediyeyi reddetti.

Ahmet ise fesat konusunda doğuştan gelen yeteneğini sergileyerek, şerefli komutanı haksız yere yeşimtaşı bir fincan çalmakla suçladı ve bir soruşturma başlatılmasını istedi. Kubilay, Ahmet'in o kadar çok esiri olmuştu ki körü körüne komutanın sorguya çekilmesini emretti. Ahmet'in çevirdiği entrikaya karşın, Bayan mahkûmiyetten kurtuldu fakat fincan bulunamadığından üzerinde bir şüphe bulutu kaldı. Ahmet, Bayan'ın Song askerlerini gereksiz yere katlettiğini iddia ederek olası rakibini yeniden etkisizleştirmeyi denedi. Bu girişiminde de bir önceki iftira kampanyasındakinden daha başarılı olamadı ama savaş kahramanı Bayan yöneltilen her suçlamayla saraydaki itibarını biraz daha kaybederek Ahmet için artık ciddi bir tehdit oluşturmayacak hale gelmişti.

Ahmet diğer muhaliflerine karşı daha da acımasızdı. Ahmet karşıtı bir grubun lideri olan Dzui Bin, akrabalarını kayırmaya kalkışmayacağına dair ettiği yemine rağmen, Ahmet'in onları kârlı ve itibarlı devlet makamlarına getirmek için gereksiz devlet daireleri kurmasından şikâyet etti. Dzui Bin kısa süreliğine istediğini yaptırıp Ahmet'in akrabalarını -oğlu Hüseyin'i bile- devletin bordrosundan çıkmaya zorladı. Fakat ardından Ahmet, Dzui Bin'e yönelik bir soruşturma tertip etti. Soruşturma sonucunda, Dzui Bin ve diğer iki suç ortağının devletten tahıl çaldık-

larına ve yetkilerini artırmak için onaysız tunç mühürler döktüklerine hükmedildi. 1280 yılında suçlu bulundular; üçü birden idam edildi.

Daha sonra Hüseyin devletteki eski görevine döndü, kendi eliyle yeni bir devlet bürokrasisi inşa edip varlıklı Quinsai bölgesinde vergileri iki katına çıkardı. Görünüşte vergiler Moğolların Burma, Japonya ve Cava'daki uzak askeri seferlerini finanse ediyordu. Bütün bunları yaparken de yerel yöneticilerin kanunsuz raporlar yazıp doğrudan askerin tahıl erzakını çalmakla meşgul olduklarını iddia ederek açgözlülük ve umursamazlık suçlamalarını savuşturuyordu.

Ahmet bu çekişmeler boyunca, her zaman şanlı askeri zaferler ve bedensel hazlar ile maliye ve yönetimin ufak ayrıntılarından daha fazla ilgilenen Kubilay Han'ın kendisine olan saf güveninin keyfini sürdü.

Bahsi geçen yeşimtaşı fincan, Bayan'ın ölümünün ardından ortaya çıkarak onun masumiyetini kanıtladı. Aklı başına gelen Kubilay Han, farkında olmadan bizzat kendisinin suç ortaklığıyla beraber Bayan'ın Ahmet'in elinde nasıl tam bir hezimet noktasına gelmiş olduğunu anladı. Yine de Ahmet'in siyasi korku hükümdarlığını engellemek için hiçbir şey yapmadı.

Kubilay Han'ın oğlu ve veliahtı Cın-cin ise Ahmet'ten tutkuyla nefret ediyordu. Ahmet [hanın] bütün danışmanları arasında, sadece başkalarını alt etmiş olan hileli soruşturmalara karşı korumalı olan Cın-cin'den korkuyordu. Cın-cin'in, Müslüman finans dehasını sık sık suçladığı kayıtlara geçmiştir. Cın-cin sadece kendisini değil, hanın etrafında dört dönen Çinli bilginleri ve saray mensuplarını da temsil ediyordu; doğrusu zaman geçtikçe Çince konuşmak ve Çin geleneksel kıyafetlerini giymek suretiyle çarpıcı bir biçimde Çinlileşti. En yakın dostlarından birisi Ahmet'in alt ettiği Dzui Bin idi. Cın-cin infazı engellemek için son dakika görevliler bile yollamıştı fakat çok geç kaldılar. Şimdi kanlı bir intikam istiyordu.

Cın-cin Çin kültürünü ne kadar özümserse özümsesin Moğol köklerine sadık kaldı. Bir meydan okuma sırasında Ahmet'e o kadar sert vurdu ki vekil bir hafta ne ağzını açabildi ne de konuşabildi. Kubilay, Ahmet'e nasıl böyle yaralandığını sorduğunda, Müslüman vekil Cın-cin'i suçlamaya korktu ve atından düşmüş gibi yaptı.

Başka bir sefer Cın-cin, Ahmet'e Kubilay Han'ın huzurunda saldırdı; han şaşırtıcı bir şekilde kavgayı hiç umursamamışa benziyordu.

Ahmet artık hayatından endişe ediyordu. Kendisini Cın-cin'in gazabından korumak için, gerektiğinde araya girebileceği umuduyla bir yüksek mahkeme kurması için Kubilay Han'a yalvardı. Fakat önerilen kurumun halihazırda mevcut bir kurumun kopyası olduğunu düşünen Kubilay reddetti.

Ahmet'in bürokratik korku hükümdarlığı biraz daha sürdü; sonraki iki yılının çoğunu, vergileri son raddeye kadar yükselterek ve Çinli muhaliflerini ortadan kaldırmayı planlayarak geçirdi. Kubilay Han şayet bir şeylerin yanlışlığından şüphe ettiyse bile belli etmedi; hatta korkulan Müslüman vekili bu kez maliye nazırı yardımcılığı görevine getirmek üzere yeniden terfi ettirdi. Ahmet artık her zamankinden daha güçlüydü.

Ahmet Moğol sarayındaki düşmanlarını ustaca cezalandırıyor fakat hırsı, nefret tohumlarını sarayın sınırlarının ötesine saçıyordu. Moğol İmparatorluğu'nun kuzeydeki ücra bir vilayete yapılan bir sefer sırasında Vang Cu adında sofu bir Çinli ve büyücülükte usta olduğu iddia edilen Kao adında Budist bir rahiple tanıştı. Kao bir süre Moğol ordusuyla beraber ilerledi ama büyüleri başarısız olunca terhis edildi. Büyüleri işe yaramasa da ölümle ilgili konulara özel bir eğilimi olduğunu sergilemiş oldu. Herkesi öldüğüne ikna etmek için söylentiler yaydı, hatta bir adam öldürüp cesedini kendiymiş gibi giydirdi. Kao ve Vang Cu bir araya gelir gelmez Ahmet'e karşı ortak nefretlerini keşfedip, ona suikast düzenlemek için vahşi bir plan kurdular.

Yalnız mı hareket ettikleri, yoksa daha büyük bir gizli komployamı alet oldukları hâlâ çözülmemiş bir sorudur. Kayıtlar kendi başlarına olduklarını ortaya koyar ama Marco, Ahmet'in zulmettiği Çinliler için "ona suikast düzenlemeyi ve şehrin yönetimine karşı ayaklanmayı planladılar" iddiasında bulunur. Polo'nun hararetli tekrar anlatımında, Vang Cu bir derviş değil, "annesine, kızına ve karısına Ahmet tarafından tecavüz edilen" ve Ahmet'ten nefret eden Çinlilerin arzusunu eyleme döken bir adam olarak ortaya çıkar.

1282'nin ilk aylarında, sofu asker ve hilekâr rahip Kubilay'ın sarayına kendilerini yavaş yavaş kabul ettirmek için gizlice anlaştılar. Vang Cu, sözümona Cın-cin'in veliaht sarayına gidip rapor vermesini emret-

tiği belgeler düzenledi. Bu tamamen bir aldatmacaydı çünkü Cın-cin'in kendisi ortada yoktu.

Vang Cu bunun ardından Cın-cin'in yakında saraya varmak üzere olduğuna ilişkin yanlış raporlar vererek Ahmet'e yaklaştı. Ahmet'ten ve diğer ileri gelenlerden beklenen, onu uygun biçimde dışarda, ön tarafta karşılamalarıydı.

Marco gayriresmi kaynaklara ve dedikoduya başvurarak, daha büyük bir komplo planladıklarını anlatır: Araziye yayılmış olan diğerlerine meşalelerle işaret vererek "Bütün sakallıları öldürecek, ateş yakarak aynısını yapmaları için diğer şehirlere de işaret" vereceklerdi. Çinliler sakalsız olduğundan, sakallılar, Moğollar, Müslümanlar ve Hıristiyanlar oluyordu.

İki suikastçı planı uygulamaya yardımcı olması için yaklaşık yüz kişilik düzensiz, küçük bir ordu topladı. Karanlıktan istifade edip, fenerlerin ve meşalelerin etkileyici gösterisiyle yollarını aydınlatarak at üzerinde saraya yaklaştılar. Onların ortasında daha öne çıkan bir konumda olan rahip Kao, saraya varırken Cın-cin'i taklit etmek için elinden geleni yaparak çok başarılı oldu.

Aynı esnada Ahmet Cın-cin'le görüşmek üzere şehrin giriş kapısından giriyordu ki yanı başında olduğunu iddia ettiği için bu olaylara ilişkin anlatımı ilgiyi hak eden Marco Polo'ya göre, "birlikte şehrin daimi muhafızlığını yaptığı on iki bin kişiye komutanlık eden Çağatay [*Cogatai*] adında bir Tatara" rastladı.

Çağatay, "Böyle geç saatte nereye gidiyorsun?" diye sordu Ahmet'e.

"Cın-cin'e, şimdi geliyormuş."

Anlaşılabileceği üzere, Çağatay şüphelenmişti: "Nasıl olabiliyor da benim bilmediğim kadar gizli geliyor?"

Tarihi kayıtlar, kendisine hâlâ Cın-cin süsü vermekte olan ve o tarafa doğru giden Kao'nun muhafızlara kendisine yaklaşmaları emrini vermesiyle birlikte Ahmet'in bir anda tek başına kaldığını ortaya koyar. Pusuda bekleyen Vang Cu kolundan sağlam bir pirinç değnek çıkarıp, Ahmet'in üzerine atlar ve döve döve öldürür.

Marco suikasta ilişkin daha teferruatlı ve olayın iç yüzünü ortaya koyan bir anlatım sunar: "Ahmet saraya girdiği an çok sayıda mum yandığını görüp Cın-cin sanarak Kao'nun karşısında diz çökünce elinde kılıçla orada hazır bekleyen Vang Cu onun kafasını kesti. Sarayın

girişinde duran Çağatay bunu görüp 'Al sana vatan hainliği!' diyerek, koltukta oturmakta olan Kao'yu bir okla hemen vurup öldürdü." (Tarih kaydında Kao biraz daha uzun hayatta kalır.)

Çağatay "evinin dışında bulunan herkesin hemen oracıkta öldürülmesi" emri verip iki suikastçının şehrin sakinleriyle birlikte çalıştığı varsayımıyla Çinlileri katletmeye girişti. Barbarlık hızla diğer şehirlere yayıldı.

Lidersiz kalan ayaklanma kısa sürede söndü. Vang Cu ve Kao, imparatorluğu ahlaksız Ahmet'ten kurtardıkları için kendilerini kahraman ilan ederek, günler içerisinde yetkililere teslim oldular.

1 Mayıs 1282'de suikastçılardan ikisi de eylemlerinin cezası olarak parçalara ayrılıp -kol ve bacakları ters yönde giden atlara çektirildi- kafaları kesildi.

Vang Cu infaz edilmeden hemen önce, "Ben Vang Cu, şu an dünyayı bir baş belasından kurtardığım için ölüyorum. Şüphesiz başka bir gün birisi hikâyeyi benim açımdan yazacaktır" diye haykırdı.

Ahmet'in suikasta uğradığı haberi Kubilay Han'a ulaştığında, yüce hükümdar korkuyla ve alışılmadık bir kararlılıkla tepki verdi. Şangtu'ya gidip, kapsamlı bir soruşturma emri verdi. Kubilay, Ahmet'in katillerinin kalleşliğini öğrenmeyi beklerken, bunun yerine Ahmet'in hainlik hikâyelerini duydu; nazır hazır gitmişken, kötülük yaptığı kişiler onun aleni sahtekârlığını ve yetkisini kötüye kullanışını anlatmak üzere ortaya çıktılar.

Bu ifşaatlara kızan Kubilay, Ahmet'in taraftarlarını, çocuklarını ve ailesinin diğer üyelerini cezai takibata tabi tuttu. Bir devlet görevi karşılığında karısını ve kızını Ahmet'e sunanların görevlerine son verilmesi ve ele geçirdiği bütün malın mülkün gerçek sahiplerine iade edilmesi haftalar içerisinde ferman edildi. Resmi kayıtlara göre, devlet görevine atanan toplam 714 kişi işten çıkarıldı.

Yüan hanedanı haziran ayında Ahmet'in 3.700'den fazla deve, öküz, koyun ve eşeği kapsayan şok edici varlıklarının çetelesini çıkardı. Köleleri azat edildi, malı mülkü ya devlete verildi ya da iade edildi. Marco, Kubilay'ın acımasız intikamını dinamik bir şekilde aktarır: "Ahmet'in bedeninin mezardan alınıp, köpekler tarafından paramparça edilmek

üzere sokağa atılmasını emretti. Ayrıca, oğullarından onun kötü eylemlerini örnek alıp devam ettirenlerin canlı canlı derilerini yüzdürttü." Çağın en önemli tarihçisi olan Reşidüddin ise öfkesi Ahmet'in ölümünden sonra bile dinmeyen Kubilay'ın, nazırın bedeninin "mezarından süründürülerek çıkarılmasını, ayaklarına bir ip bağlanıp, pazardaki kavşakta sallandırılmasını, kafasının üzerinden tekerlekle geçilmesini" emrettiğini ortaya çıkararak birkaç tüyler ürpertici ayrıntı ekler.

Büyük ölçüde yaratmış olduğu yolsuzluk kültürünün sürmesi sebebiyle, Ahmet'in sahneden kaybolmasından sonra bile cezalar uzun süre devam etti. Çin âdetine göre infazlar sonbaharda gerçekleşiyordu, mevsimi geldiğinde bir yeğeninin yanı sıra Hüseyin'in de aralarında bulunduğu dört oğlu öldürüldü; utancı iyice belirginleştirmek üzere bedenleri aside yatırıldı. Tüm Ahmet taraftarları kara listeye alındı. Devlet onun suçlarından oluşan bir liste derleyip, bu kötü eylemlerinden ve sahtekârlıklarından herkesin haberdar olması için imparatorluğun dört bir yanındaki şehir ve kasabalarda duyurdu. Kurmuş olduğu yüzlerce devlet dairesinin çoğu lağvedilirken mahkûmlara kötü muamele gibi onun yönetimiyle ilişkili aşırılıklar da engellendi.

Ahmet'in kişisel eşyaları arasında özel yaşamına ilişkin ipucu veren ve Kubilay Han'ın inandığı gibi klasik bir Müslüman olmadığını ortaya koyan tuhaf eşyalar da vardı. Dolabında bir çift tabaklanmış insan derisi dururken, onunla ilgilenen hadım da korkutucu bir hikâye anlatıyordu: Ahmet zaman zaman onları bir sunağın üzerine yerleştirip, anlaşılmaz dualar mırıldanıyordu. Aynı derecede tedirgin edici bir şekilde, geniş bir çadırın etrafını çevreleyen atlı askerleri görünmez bir işgalciye, belki de bizzat hana saldırırlarken tasvir eden ipek bir nakış işlemesi vardı. "Ahmet büyüleriyle hanı o kadar büyülemişti ki han onun bütün sözlerine azami itimat ve ilgi gösteriyor, [Ahmet'in] yapmasını istediği her şeyi yapıyordu" diyen Marco bunları kanıt kabul ediyordu.

Marco'nun aktardığına göre, böyle ifşaatlar Kubilay Han'ın sarayını Müslümanlardan temizlemesine sebep oldu: "İşlenen her günahın onlara göre caiz olduğu, öyle ki onların töresinden olmayan herkesi öldürebildikleri ve yine bu sebepten, lanetlenmiş Ahmet'in çocuklarıyla beraber kendilerini günah işlemiş saymadıklarını farkettiğinde, lanetlenmiş Sarazen [Müslüman] cemaatini hor görüp onlardan nefret etti." Marco,

Kubilay Han'ın o zamandan itibaren Müslümanların hayatlarını "Tatarların töresine göre" sürdürmeleri gerektiğini, önceden yaptıkları gibi etini yemek için hayvanların boğazlarını kesmemeleri, karınlarından kesmeleri gerektiğini" emrettiğini söyler.

Ahmet'in mirası Kubilay Han'ın ve Yüan sarayının başına bela oldu. Saray mensupları böyle güç delisi bir düzenbazın bunca yıldır aralarında nasıl serpildiğini yüksek sesle sorgulayıp ölümüyle birdenbire dillerini çözene kadar muhaliflerinin neden sessiz kaldıklarını sorguladılar. Ahmet'in istikrarlı yükselişinin önemli bir sebebi vardı: Devlete ciddi mali ve bürokratik beceriler katmıştı. Parçalı bir topluma tek tip para birimini kabul ettirmiş, Kubilay Han'ın masraflı askeri seferlerini karşılamak üzere vergileri biçimlendirmiş ve merkezi bir Moğol otoritesinin tüm ülkeyi yönetmesi şeklindeki devrimci fikri Çin'in tamamına telkin etme hedefinde de kısmen başarılı olmuştu.

Geriye bu gizemli zorbayla ilgili çözülmemiş bir soru kalır. Ahmet bir saray darbesi yapmayı mı planlıyordu yoksa Kubilay Han'a tabi kalarak sınırsız biçimde zenginleşmeyi mi umuyordu? Şayet öyle bir darbeye öncülük etseydi, Çin üzerindeki Müslüman hâkimiyeti Asya tarihinin seyrini çarpıcı bir biçimde değiştirirdi. Marco bile o beklentiyle ilgili bir tahmin yapmayı göze alamadı. Ahmet'in düşüşü, Marco'nun rüştünü ispatladığı bir döneme denk gelmişti. Saraya destansı şahsiyet Kubilay Han'dan büyülenmiş genç bir adam olarak, yapmacıksız bir kahraman tapımıyla gelmişti. Anlatımı, güçlü hükümdarla yakınlık kurması konusunda sahip olduğu şansa inanamadığı süsü verir. Fakat Ahmet meselesi Marco'ya ve Moğol dünyasına, bütün askeri maharetine ve açık fikirli yerel politikalarına karşın, Kubilay Han'ın bizzat imparatorluğu tehdit edecek şekilde ciddi karar hataları yapabildiğini gösteriyordu.

Otuz yılı aşkın süre savaşçı han ile bürokratın birbirini tamamlayan becerileri Moğol İmparatorluğu'nun gelişip büyümesine olanak vermişti. Şang-tu'daki (Xanadu) yazlık sarayının ihtişamı Kubilay Han'ın zevkleri ile Ahmet'in örgütleme becerisini yansıtıyordu. Ahmet hükmettiği Çinli halkın sadece korkusunu değil, sevgisini ve saygısını da kazanmayı bilseydi bütün aşırılıklarına rağmen işbirlikleri daha da uzun sürebilirdi.

Kubilay Han, Ahmet'in halefi olması için en güvenli tercih olacağına inandığı bir adama başvurdu. İsmi Sanga'ydı ve bir Uygur idi. Ama kıs-

kanç bir rakip Kubilay Han'a Sanga'nın sözde ihanetini anlatınca çok geçmeden başı belaya girdi. Kubilay Han hatalı nazırı Moğol tarzı bir dayakla terbiye etti.

Sanga durumunu korurken, Kubilay öfkesini sadece hanı tehlikeye karşı uyarmaya çalıştığında ısrar eden ispiyoncuya yöneltti. Han bir soruşturma açtırıp İranlı güvenilir bir yaverden Sanga'nın devlet hesabından inci ve kıymetli taşlar istiflediğini öğrendi. Han bu zulada kendi payı olup olmadığını sorduğunda, Sanga böyle malları olduğuna karşı çıktı. Sanga, han tarafından kısa bir süreyle görevden uzaklaştırıldıktan sonra, İranlıya o süre zarfında bir değil, değerli incilerle dolu iki mücevher kutusu iade edildi.

"Tüm bunlar nedir?" diye sordu Kubilay Han nazırına, "bu kadar incin var ama bana birkaç tane bile vermeyi reddediyorsun. Nerden buldun bu malları?"

Sanga uygunsuz bir cevapla onları Çin genelindeki vilayetleri yöneten Müslümanlardan topladığını anlattı. Cevabı hanı çileden çıkarttı.

"Neden bana hiçbir şey getirmediler? Bana ıvır zıvır getirip, en değerli parçaları kendine saklamışsın."

Sanga "Bu mallar bana verilen şeyler" diye üsteleyip, hükümdarı ve efendisi dilediği takdirde kendisine vermeyi önerdi.

Bu tekliften etkilenmeyen Kubilay Han, Sanga'yı ağzına dışkı doldurulması suretiyle ölüme mahkûm etti. Kıymetli taş zulasına el koyduğu Sanga'nın Müslüman olan sadık kullarından birkaçını infaz etti. Kubilay, Ahmet'in başkaldırısından dersini çok iyi almıştı. Fakat dört bir tarafı düşmanlarla dolu olan han, diğer tehditlerle yüzleşmek üzere sadece bir tehdidi bertaraf etmişti.

Kubilay Han'a bir sonraki meydan okuması, Kubilay'ı indirip yerine Ulu Kağan olmayı aklına koyan nefret edilen "amca"sı Nayan'dan geldi. Marco, henüz genç bir adamken bile Nayan'ın "birçok diyarın ve vilayetin hükümdarı" olduğunu söyleyip "öyle ki 400.000 atlıdan oluşan bir güç toplayabildi" der. Emrinde bu büyüklükte bir orduya sahip olmak, onda şan ve şöhret hayalleri uyandırmıştı: "Bundan sonra kimseye tabi olmamaya kesin kararlıydı."

Nayan ile taraftarlarından ve askerlerinden çoğunun Nasturi Hıristiyan olmasına rağmen, Marco'nun bu yarışta Kubilay Han'a yakınlık

duyduğu açıktır. Ancak iki savaş ağası arasındaki çatışma katiyen bir din savaşı değildi. Nayan güç istiyordu, elde etmek için de Moğol hükümdarlık ailesinin bir başka isyankâr üyesi olan, Marco'nun hanın "amansız düşmanı" ve Asya'daki istikrar için daimi bir tehdit olarak tarif ettiği, Kubilay'ın huzur bozucu yeğeni Kaydu ile ittifak oluşturdu. "Sizi temin ederim ki" der, "Kaydu Ulu Kağan'la asla barışık olmadığı gibi, ona karşı sürekli savaş halindeydi". Marco bu baş belasının yıllardır vermiş olduğu zarar karşısında ümitsizliğe düşmüştü. "Kaydu evvelce Ulu Kağan'ın adamlarıyla birçok kez savaşmıştı" der. Kaydu bütün savaşları kaybetmiş olsa bile Kubilay Han'ın zorlukla kazandığı zaferlerinden pay almak için yaygara koparıyordu. Marco'nun anlattığına bakılırsa Kaydu çağırıldığı zaman Hanbalık'ta olacağına dair söz vermiş olsaydı, Kubilay ona da pay vermek zorunda kalacaktı. Fakat Kaydu "giderse öldürüleceğinden korkuyor" idi; Kubilay Han da düşmanını kontrol altına almak için 100.000 atlı yolladı.

Nayan ve Kaydu 1287 yılında Kubilay'a ters yönlerden eşzamanlı saldırarak teslim olmaya zorlamak üzere bir plan tertip ettiler. "Ulu Kağan bu planı haber aldığında" diye aktarır Marco, gereksiz yere telaşlanmak yerine, bu iki vefasız vatan hainin kötü bir şekilde sonlarını getiremezse ne tacını giyeceğini ne de makamını işgal edeceğini ilan ederek, kahramanlığı kabul edilmiş bilge bir adam gibi kendi güçlerini toplamaya başladı."

Kubilay sadece yirmi iki gün içinde 260.000 süvari ve 100.000 piyadeden oluşan bir ordu topladı fakat karşına dizilen güçler daha fazlaydı. "Kendisini bu sayıyla sınırlandırmasının sebebi, bunların yakın çevreden edinilenler olmasındandı" diye aktarır Marco. Kubilay yaklaşık on iki ilave orduya daha komuta ediyordu fakat onlar "çok uzaklarda başka başka yerlerde fetih seferlerinde olduklarından onları doğru zamanda ve yerde bir araya getiremedi". Eğer imparatorluğunun uzak kısımlarında görevde olan birliklerinin hepsini çağırmış olsaydı, "sayıları bütün hesapları veya düşünceleri aşardı". Ancak böyle önlemler çok yavaş ve çok aleni olacaktı; Kubilay "zaferin yoldaşı" olan hızı ve "erken davranıp Nayan'ın hazırlıklarını önleyip onu yalnız yakalamak" için gizliliği tercih etti.

Çin yıllıkları Marco'nun bu konuya ilişkin anlatımını doğrulayarak Kubilay'ın tehlikeli bir istihbarat toplama görevine gönderdiği Bayan'ı

kurban etmeye hazır olduğunu öne sürer. Bayan'ın yaklaştığı "Nayan onu kaçırma planı kurdu ama planlarından haberdar olan Bayan kaçmayı başardı ve imparatora döndü".

Aynı esnada Kuzeybatı Çin'deki diğer Moğol beyleri Nayan'ın başkaldırısını öğrenerek onun tarafında yer aldılar, yıllıkların da aktardığı gibi "imparator çok üzgündü". Kubilay Han, askeri bir yetkilinin tavsiyesi doğrultusunda hareket ederek, günümüzde müttefikler olarak bilinen türedi beylerle makul bir şekilde konuşmaya çalışmak üzere bir elçi gönderdi. Elçi davalarının akıbetinin belli olduğu konusunda onları ikna etmeyi başarsa da Nayan teslim olmayı reddetti. Bunun yerine, ona birlik gönderen başka liderlerle ittifaklar kurdu. Kubilay Han'ın güçleri ordugâhlarının etrafını sardı. Neticede, Çinli bir subayın komutası altındaki sadece bir düzine "korkusuz ve kararlı adam"ın katıldığı bir "küçük, gizli keşif seferi" ile düşmanın içine girildi.

Kubilay Han bu mücadeleyi kazanmasına rağmen, Moğolların kendisini kontrol altına alma çabaları karşısında gücü ve hırsı direnç kazanıyor gibi gözüken Nayan'ı saf dışı bırakmayı başaramadı.

Marco her ne kadar okuyucusunu ve kendisini Kubilay Han'ın Tanrı'nın hüküm ve buyruğuyla imparatorluğu yöneten bilge ve sevilen bir lider olduğuna inandırmak istese de Venediklinin anlatımı arada sırada karşıt bir görüş -kurnazlıkla ve askeri güçle Çin'i ve rakip Moğol aşiretlerini yöneten cin fikirli bir zorba olabileceği- ortaya koyar. Marco Ceneviz'deki hapishane hücresinin güvenli uzaklığından, "Bütün sömürgelerinde" diyerek itiraf eder, "fırsatları olsa hükümdarlarına karşı ayaklanacak çok sayıda muhalif ve sadakatsiz yurttaş var". Kubilay Han, yerel ayaklanmaları önlemek için işgalci orduların yerlerini, başlarındaki komutanlara yaptığı gibi dönüşümlü olarak her iki yılda bir değiştiriyordu.

Çin'in bir ucundan diğer ucuna yayılan daimi orduları beslemek Kubilay Han'a pahalıya patlıyordu. Marco'nun aktardığına göre, birlikler düzenli maaş almalarının yanında, "onlara tahsis edilen çok geniş sığır sürülerinden ve gerekli erzakı sağlamak için satılmak üzere kasabalara gönderdikleri sütten geçimlerini sağlıyorlar" idi. Ordular zamanla hem Moğol hazinesini hem de Çin'in doğal kaynaklarını kuruttular. Moğollar çok yayıldıkları için, özellikle de askeri güç bakımından Çin'in tamamına egemen olabilmek için fazla seyrek kalmışlardı; ulak hizmetlerindeki inanılmaz be-

cerileri ve yerel dil, din ve âdetlere gösterdikleri hayranlık duyulası saygılarıyla (aslında mecburdular) zar zor kontrol edebildikleri bir karmaşa üzerinde hüküm sürüyorlardı. Marco, Moğolların Çin milliyetçiliği ile Moğol imparatorluk hevesleri arasında hassas bir denge sürdürdükleri Pax Mongolica yılları esnasında Çin'i boydan boya gezdiği için şanslıydı. Bu gelinen nokta, seyyahların İpek Yolu boyunca, özelikle de yağmacıların yaklaştırılmadığı kuzeydeki Moğol kalelerinde görece güvenliğin keyfini çıkardıkları anlamına geliyordu. Fakat Marco'nun da farkına vardığı üzere, mevcut durum süremezdi çünkü Nayan Çin'i kendisi yönetmeyi umuyordu.

Kubilay Han, âdeti olduğu gibi, müneccimlerin tahminleri doğrultusunda davasının başarıya ulaşacağı konusunda kendine güvendi. Ancak ondan sonra güçlerinin -artık 400.000 atlı oldukları tahmin ediliyordubaşına geçip onları Nayan'a karşı savaşa sürdü. Marco'nun ifade ettiği gibi, şans bir kez daha Kubilay Han'dan yanaydı: "Nayan geldiklerinde çadırdaydı, yatakta çok bağlı olduğu eşlerinden [biriyle] cilveleşiyordu." Nayan, nöbetçi koyma veya devriye çıkarma zahmetine girmeyecek kadar kendini güvende hissediyordu.

Birdenbire Ulu Kağan karşısında belirdi. Üzerlerinde gümüş ve altın kumaşlarla kaplanmış kösele zırh olan dört filin taşıdığı, tataryayı okçuları ve normal okçularla dolu tahta bir kulenin tepesinde duruyordu. Başının üstünde, üzerinde güneş ve ay simgelerinin bulunduğu bayrağı dalgalanıyordu, o kadar yüksekteydi ki her taraftan net şekilde görülebiliyordu. Birlikleri, üç tümene ayrılmış 10.000'er atlı okçudan oluşan otuz tabur halinde dizilmişti; sol ve sağ kanatlara yayılmış tümenlerle birlikte bir dakika içinde Nayan'ın ordugâhının etrafı kuşatıldı. Her atlı taburun önünde kısa mızraklı ve kılıçlı beş yüz piyade bulunuyordu. O kadar eğitimliydiler ki süvariler ne zaman ricat etmeye niyetlenseler atların sağrılarına atlayıp, onlarla birlikte kaçıyor, sonra, geri çekilme durduğunda atlardan inip mızraklarıyla düşmanların atlarını katlediyorlardı." Moğolların sahte ricatlarının gayet etkili olduğu bilinir.

Nayan'ın hanınkilere sayıca neredeyse eşit olan birlikleri davullar, şarkılar ve bir ikitelli ile yapılan savaş müziği eşliğinde dağınık bir şekilde savaş düzenlerine girdiler. İki taraf da atlarını savaşa doğru sürdü; Kubilay Han uçuşan güneş-ay sembollü bayraklarıyla, Nayan ise standart "İsa haçı" görüntüsüyle.

Upuzun ertelemeler sonrası "iki ordu yay, kılıç ve sopayla birbirlerine girdi, bazıları da mızrakla saldırdılar". Bu "kanlı ve acımasız savaşı" yağmur gibi yağan oklar tamamlıyordu. Okların altında "süvariler ve atlar ölüp yere yığılıyorlardı".

Marco, askerlerin liderleri uğruna can vermeye hazır olduklarını öne sürerek Nayan'ın birliklerini takdir eder "ama sonuçta zafer Ulu Kağan'a düştü". Nayan, savaşı ve yanı sıra dirliklerini de kaybettiğini anlayarak kaçmayı denedi ama o ve komutanlarının hepsi birden yakalandılar ve sonunda teslim oldular. Kubilay, Moğol âdeti uyarınca Nayan'ı ölüme mahkûm etti. "Bir halıya sıkıca sarılıp, bir o yana bir bu yana o kadar şiddetli bir şekilde sürüklendi ki öldü" diye aktarır Marco. "Bu ölüm yöntemini seçmelerinin amacı, böylece imparatorluk sülalesinin kanının toprağa akmayıp, güneş ve gökyüzünün buna tanıklık etmemesi, Nayan'ın kol ve bacaklarına hiçbir hayvanın değmeyecek olmasıydı."

Kubilay Han hakkı olan sadakat gösterisini aldı. Dört vilayetten beyler biat etmek üzere yanına geldiler. Fakat teslimiyet ve dayanışma yerine, hızla bazı çirkinlikler ortaya çıktı: "Müslümanlar, putperestler, Yahudiler ve Tanrı'ya inanmayan birçok insan Hıristiyan inancıyla ve Nayan'ın bayrağında taşıdığı kutsal haç işaretiyle alay etti."

Kutsal şeylere edilen bu kötü söz Kubilay Han'a ulaştığında, "Müslümanların, Yahudilerin ve Hıristiyanların liderlerini çağırarak, kendisiyle ve Hıristiyanlarla alay edenlere çıkışıp 'Eğer İsa haçı Nayan'a yardım etmediyse, makul ve adil bir biçimde, hükümdarına karşı sadakatsiz ve isyankâr olduğu için etmedi' diyerek sertçe payladı." Nayan'ın da bu yüzden ölmeyi hak ettiğini söyledi.

Bununla beraber, Kubilay Han "orada olan çok sayıdaki Hıristiyanı çağırıp, utanacakları bir sebep veya durum olmadığını, ... hükümdarına karşı gelen, hem sadakatsiz hem hain olan Nayan'ın başına geleni fazlasıyla hak ettiğini söyleyerek onları rahatlattı". Nayan'ın Hıristiyan taraftarları Kubilay Han'a şüpheyle bakmaya devam etseler de içleri rahatladı, hatta "onları inançlarından saptırmaya çalışmadı, bunun yerine huzur ve barış içinde kaldılar" diye muhtemelen şaşırdılar bile.

Çin'deki gücünü güvenceye alan Kubilay Han, istikrarlı ve dostane ilişkilere sahip olduğu Güneydoğu Asya'da savaşı kışkırtan bir dizi çatış-

maya girişince yine tökezledi. Sonrasında bir başka iyi korunan ada olan Cava'yı fethetme girişiminde bulunarak Japonya felaketini tekrarladı.

Marco bir kez daha Avrupalı okuyucularına varlığını hiç bilmedikleri bir adadaki siyasi çekişmelere dair ilk anlatımları sunarak, Moğolların Cava'yı istilasını kendinden emin bir şekilde aktarır. Anlatımı kendine has, dikkat çekici bir istihbarat toplama başarısı sergiler; olayları kavrayışı, kaçınılmaz olarak Moğol bakış açısının etkisi altında kalmış ve yanlı olsa da genel anlamda baştan sona hatasızlığını sürdürür.

Hint Okyanusu'nda, Malezya ve Sumatra'nın güneyinde yer alan Cava Çin'den o kadar uzaktadır ki Marco muhtemelen hiçbir zaman kıyılarına ulaşmadı fakat Batı'ya aktarmak üzere hikâyeler -bu uzak krallığa ilişkin Avrupa'ya ulaşan ilk tarifler- topladı. "Orayı yakından bilen iyi denizcilerin dediklerine göre" diye belirtir, "çevresi gerçekten de yaklaşık üç bin milden fazla olduğundan, dünyadaki en büyük adadır". Ayrıca, ortaçağ dünyasındaki en değerli emtiadan burada bolca bulunuyordu: baharatlar. "Karabiber, muskat, hint sümbülü, havlıcan, kübabe, karanfil ve dünyada bulunabilecek bütün kıymetli baharatlara sahipler." Malların ününden dolayı ticaret canlıydı -"Bu adaya oradan birçok mal alıp yüksek kâr elde eden çok sayıda gemi ve tüccar gelir" der Marco- ama Kubilay Han'ın elçileri uzun yol ve gemiyle oraya gitmenin tehlikesi yüzünden bundan yoksun kalıyorlardı."

Kubilay tehlikelere rağmen Cava'nın hükümdarı Kral Kertanagara'yı ziyaret etmek üzere şahsi elçisi Mıng Çi'nin önderliğinde temsilciler gönderdi. Elçiler yolculuğu sağ salim atlattılar -en azından Marco seyir sırasında hiçbir gemi kazasından veya başka kayıplardan bahsetmez- ve Cava sarayına varmaları üzerine, kralın denizin öbür tarafındaki görünmeyen hana tartışmasız bir biçimde boyun eğmesinde direterek bir zamanlar Japonlara yaptıkları gibi ölçüyü aşan taleplerde bulundular. Kertanagara şok edici bir kötü muameleyle cevap verdi: Elçinin yüzünü dağladı.

Bir Moğol hükümdar için bir elçinin görüntüsünün bozulmasından veya öldürülmesinden daha büyük bir hakaret olamazdı. Bu savaşa karşı yeni teşviki kaçırmayan Kubilay Han, bir zamanlar Japonya'nın istila edilmesinin hazırlıkları için taşıdığı hevesle Cava'yı istila etmeye hazırlandı. Geçmiş başarısızlıklardan alınan dersleri önemsemeyerek, görevi yerine getirmeleri için üç komutan tayin etti. Birincisi Moğol başkomu-

tan Şı-bi, ikincisi Çinli saha komutanı Gav Şing, üçüncüsü de gemilerin tedarik edilmesinden sorumlu Uygur I-ko-mu-si'ydi.

1292 yılında yeni Moğol istila gücü yola çıktı. Öncekiler kadar büyüktü: bin gemi, yirmi bin adam, bir yıllık tahıl stoku ve seyir sırasında erzak -hepsi fahiş derecede pahalı- satın almak için kırk bin ons gümüş.

Kertanagara'nın istihbaratı saldırıyla ilgili ona yeterince uyarıda bulundu fakat o bütün birliklerini Moğolların karaya çıkacaklarına inandığı uzak Malezya Yarımadası'na sevk ederek ölümcül hatayı yaptı. Birdenbire vatanında savunmasız kalan Kertanagara kendisini yerel bir ayaklanmanın içinde buldu. Akıllı rakibi Jayakatvang kralın zayıflığından faydalanarak birlikleri yolladı ve Kertanagara'yı katletti.

Bu, Kertanagara'nın nüfuzunun tam olarak sonu değildi. Damadı Prens Vijaya boş kalmış tahtı üstlenip, Moğolların Cava'daki ayaklanmanın bastırılmasına yardım etmeleri durumunda Kubilay Han'a boyun eğmeyi önerdi. Vijaya bu düşünceyle, Cava'nın nehirlerini ve limanlarını tarif eden ayrıntılı haritalar vaat etti. Moğol liderler teklifi kabul edip türedi Jayakatvang'ın peşine düşerek Vijaya'yı çok memnun edecek şekilde yakalayıp infaz ettiler.

Tam da Moğollar stratejik bir başarı kazanmış gibi gözükürken, Vijaya görünürde basit bir istekte bulundu: Kubilay Han'ın temsilcilerine resmi olarak teslim olacağını ilan ettiği Madjapahit Krallığı'na kadar ona eşlik edecek iki yüz silahsız adam. Bu ganimeti almaya can atan Moğollar Vijaya'nın istediğini verdiler. Ancak Madjapahit'e ilerleyiş sırasında Vijaya gerçek amacını ortaya koydu. Askerleri, silahsız Moğol eşlikçilere sürpriz bir saldırıda bulunup, bölgedeki Moğol güçlerinin peşine düştüler. Cesurca saldırdıkları Moğol komutan Şı-bi canını zor bela kurtardı. Şı-bi üç bin cana mal olan küçük düşürücü bir ricat emri vererek askerini gemilerine çekti.

Güvenli bir şekilde komuta gemisine ulaşan Şı-bi, Vijaya'nın ihanetini en iyi cezalandırma yöntemleri hakkında Moğol liderlerle tartıştı fakat bir anlaşmaya varamadılar. Bunun yerine vatanları Çin'e dönüp gözden düştüler. Cava'ya özgü ilginç eserler -gergedan boynuzu, Cava'nın güvenilir bir haritası ile nüfus tahrir sonuçları ve Bali'den gelen, altın harflerle yazılmış bir mektup- seferin getirisi olmakla beraber, şüphe götürmez bir şekilde bozguna uğramış bir donanmaydılar.

Kubilay Han'ın sarayına dönüş yolunda bu bozgunun yansımasını hissedeceklerdi.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

HİNDİSTAN

13. Bölüm

Gerçeğin Peşinde

Bütün herkes haykırmalı, Dikkat! Dikkat!
Işıklı gözlerine, dalgalanan saçlarına!

Yüan hanedanı çatırdarken Marco kendisini eski önderi Kubilay Han'dan dikkatlice uzaklaştırdı. Venediklinin anlattığına bakılırsa, sarayı ve bütün entrikalarını terk etmekteki başlıca sebebi, dünyanın kendinden öncekilere göre daha fazla yerini görmeye dair doymak bilmez arzusuydu. Gezilerinin bu yeni safhasını seyahat etmeye duyulan kaçınılmaz bir tutku hali olarak sundu. Hindistan'ın büyüsüne kapılıp Kubilay Han'dan orayı ziyaret etmek için gereken izni ayarlamıştı.

Çağın diğer Batılı yolcuları gibi Marco'nun da "Hindistan" diyerek neyi kastettiği konusu belirsizliği koruyordu. Avrupalılar Hindistan için genellikle "Üç Hindistan" ya da "Büyük Hindistan" ve "Küçük Hindistan" gibi oldukça esnek tabirler kullanıyorlardı.* Yazar veya seyyahlardan her biri Hindistan terimini amacına veya önyargılarına uyacak biçimde yeniden şekillendirirken, Marco da istisna değildi. Zaten Hindistan onun için haritadaki belirli bir yer olmaktan ziyade kaçışın simgesiydi.

Kara seyyahı Marco, Hindistan'a seyahati esnasında bir kıyı imparatorluğu olan Venedik'e mensup bir beyefendiden beklenebileceği gibi denizci Marco'ya dönüştü. Keyifsizliğine hiçbir şeyin okyanustan daha fazla derman olmadığını keşfetti. Marco açık denizin iyileştirici canlılığından, enginliğinden ve verdiği özgürlük hissinden mest oldu.

---

* Sınırları çok net olmamakla birlikte ortaçağdaki Avrupalılara göre Büyük Hindistan, Hint din ve kültürünün etkili olduğu bütün Güney Asya'yı, yani bugünkü Pakistan'dan Endonezya ve Filipinler'e kadar olan bölgeyle Tibet ve Bhutan dahil Himalayalara kadar olan kısmı kapsıyordu. Güney Asya'nın kuzeyini Küçük Hindistan kabul ediyorlardı-ç.n.

"İlk olarak tüccarların Hindistan'a gelip gittikleri büyük gemilerden bahsederek başlayacağız" diye ilan eder Marco. Bunlar köknar ve çamdan yapılan, geniş güverteli, Arap ve Çin tasarımı gelişmiş gemilerdir. İlkel deniz taşıtlarına alışkın olan Avrupalı okuyucuları için büyüklükleri sürprizdi. Seyahat ettiği geminin, her biri bir tüccarın "rahatça kalma"sına elverişli olan altmış kamarası vardı. Bir dümeni, dört direği ve dört yelkeni bulunuyordu. "Çoğu zaman, ... istediklerinde kaldırılıp kenara koyulan iki direk daha ekliyorlar" diye aktarır Marco. Daha büyük gemiler on üçe kadar ambara sahip olmakla övünürdü, "böylece eğer gemi kaza sonucu herhangi bir yerden delinirse" -misal, bir kaya veya "yiyecek arayan" saldırgan bir balina tarafından- zarar görse de su üstünde kalıyordu.

Marco bir Arap gemisinin bir deniz memelisiyle olan ölümcül karşılaşmadan nasıl kurtulduğunu, Herman Melville'in *Moby Dick* adlı eserinden altı yüzyıl önce tasvir etti: "Eğer gece seyir halindeyken suyu dalgalandıran gemi bir balinanın yanından geçerse, balina hareket ettikçe parıldayan suyu görüp, orada kendisi için yiyecek olduğunu düşünüyor ve hızla ileriye doğru atılıp gemiye vuruyor ve çoğunlukla bazı kısımlarında delikler açıyor. Sonrasında delikten içeri giren su, asla dolu halde kalmayan karinaya iniyor." Marco burada Avrupalıların habersiz olduğu gemicilik teknolojisinden bir parça bahseder: su geçirmez ambar. Bu bir mühendislik harikasından başka bir şey değildi: "Bunun üzerine gemiciler geminin nereden delindiğini bulurlar, ardından da çok sıkı kapatıldıkları için su bir ambardan diğerine geçmediğinden, zarara uğrayan ambardaki mallar diğerlerine boşaltılır; sonrasında gemiyi tamir edip, çıkarılan malları yerlerine yerleştirirler. Hepsi, yani üst üste duran iki borda kaplamayla kaplı olduğu için o şekilde çivilenirler ... [ve] bizim gemicilerin de kullandığı ortak dille söylenecek olursa, hem dışarıdan hem içeriden kalafatlanırlar ve demir çivilerle çivilenirler."

Marco Arap gemi inşa yöntemlerini incelemiş olmasına güvenerek, su geçirmez gemi yapımına ilişkin Venedik Tersanesi'nin gemi yapımcılarının fazlasıyla ilgi alanına giren bir teknik tarif eder. "Ziftle kaplanmazlar çünkü ellerinde hiç yoktur" der, "size yeşil limon ve ince doğranmış keneviri alıp hepsini bir arada havanda döverek bir ağacın yağıyla karıştırdıklarını söylüyorum. ... Gemilerini bu şeyle kaplıyorlar ve bu da zift kadar değerli."

Arap gemileri Avrupalı emsallerinden sadece daha iyi tasarlanmış ve daha güvenli değillerdi, aynı zamanda o kadar büyüklerdi ki Marco rakamsal bilgiyle okuyucularının gözlerini kamaştırmak için karşısına bir başka fırsat çıkınca dayanamadı. Gemiler 150 ila 300 gemici tarafından kullanılıyor ve Venedik'te su üstünde giden herhangi bir şeyden daha fazla yük taşıyorlardı. Geçmiş günlerde, bir dizi fırtına ya da onun deyişiyle "denizin şiddeti", limanları ve ayrıca kıyı çizgilerini "o büyük gemileri" barındırmak için çok sığ hale getirmeden önceki gemiler daha da büyüktü, "dolayısıyla şimdi daha küçük yapılıyorlar ama [hâlâ] beş bin, bazıları da altı bin küfe karabiber taşıyacak kadar büyükler."

Büyük gemilerin bin küfe karabiber taşıyabilecek genişlikte "yardımcı tekneleri" vardı. Marco, denizcilikle ilgili uzmanlığını süsleyerek, bu uzak diyarda yardımcı teknelerin nasıl kullanıldıklarını eksiksiz olarak anlatır: "Kürekle hareket ettirilen büyük gemiyi halatlarla, yani palamarlarla çekmeye yardımcı olurlar, ayrıca küçük gemi, yandan etkili rüzgâr varken yelkenle hareket ettirilen büyük geminin önünde gidip halatlarla onu çeker ama eğer rüzgâr arkadan düz eserse çekemez çünkü büyük geminin yelkenleri öndeki küçük geminin yelkenlerinin rüzgârı yakalamasını engeller."

Büyük gemileri mutat bakıma getirmek için böyle manevralar yapılıyordu: "Büyük gemi ... bir yıl veya daha uzun süre denizde kalıp, tamir edilmesi gerektiğinde, ... geminin iki borda kaplamasının üzerine bir tane daha borda kaplaması çivilenir ve böylece sayıları üçe çıkar, onu da kalafatlayıp yağlarlar." Bu meşakkatli işlem gerektiğinde altı kat kaplamaya kadar tekrarlanıyordu, ta ki "gemiye kullanılamaz hükmü verilip, artık onunla uzak açık denizlere açılınmaz, [sadece] yakın seyahatlerde ve iyi havalarda kullanılır" hale gelinceye kadar. Marco, sonunda geminin "sökülüp parçalandığını" söyler.

Hindistanlı denizciler, üstün teknolojilerine rağmen körü körüne tuhaf batıl inançların peşinden gidiyorlardı. Marco, bir deniz yolculuğunun sonucunu nasıl tahmin ettiklerini öğrenince irkilmişti. Bir gemi, kuvvetli bir rüzgâr ve bahtsız bir sarhoş gerekiyordu.

"Gemicilerde bir çit, yani çit örgü örülmüş bir hasır oluyor; hasırın her köşe ve kenarına birer ip bağlanacak, böylelikle sekiz ip olacak ve bu iplerin hepsinin diğer ucu uzun bir ipe bağlanacak" diye anlatır,

"akıllı ya da aklı başında kimse kendisini böyle bir tehlikeye atmayacağından biraz aptal ya da sarhoş bir [adam] bulup, hasıra bağlayacaklar. Güçlü bir rüzgâr etkili olduğunda, hasırı rüzgârın aksi yönüne yerleştirecekler, rüzgâr hasırı kaldırıp havaya çıkaracak, işçiler de uzun iple onu tutacaklar. ... Eğer hasır havalanırsa, deneme yapılan geminin hızlı ve verimli bir sefer yapacağını söylerler, bütün tüccarlar da yolculuk için ona doluşup birlikte giderler. Şayet hasır havalanamazsa, hiçbir tüccar deneme yapılan gemiye girmekte istekli olmayacaktır çünkü onun seferini tamamlayamayacağını ve başına birçok felaket geleceğini söylerler. Böylece o gemi o yıl limanda kalır." Marco bu davranışı, alışılmadık bir boyun âdetini gözlemleyen bir etnolog kadar tarafsız yazar.

Diğer Avrupalılara nazaran dünyayı çok daha fazla görmüş geçirmiş biri olarak, Hindistan'da yaşadıkları üzerinde etkili olacak olgun bir yargıya, hoşgörüye ve şüpheciliğe sahip olan Marco'nun dünyanın en uç sahalarından yazdıkları zihinlere kazınacaktı.

Endonezya

Marco ilk önce, "Perlak, Pasai, Sumatra, Pidie, Banda Açe ve Fansur ... olarak adlandırılanlar" olmak üzere altısını gezdiği sekiz krallığı bulunan Endonezya'yı tasvir eder. Muhtemelen bunların en ilkel olanı, halkı "hayvanlar gibi kanunsuz" yaşayan Pasai'ydi. "Ulu Kağan onlardan haracını istiyor ama onlar hiç vergi ödemiyorlar çünkü Ulu Kağan'ın adamlarının gidemeyeceği kadar uzaktalar" diye belirtir.

Burası, içinde filler, ünikornlar "ve özellikle bir tür siyah çakırdoğan" ile ilgili hikâyeler anlatılan çeşitli kitaplar bulunan büyülü bir krallıktı. Ürkütücü tarifinin belli ettiği üzere, Marco'nun "ünikorn"u yine Asya gergedanıydı: "Bufalo tüyüne sahip, fil gibi ayakları var. Alnının ortasında çok kalın, siyah bir boynuzu bulunuyor. İnsanlara ve hayvanlara boynuzuyla değil, sadece dili ve dizleriyle zarar verdiğini söyleyeyim, şöyle ki dilinin üzerinde çok uzun ve keskin iğneleri var, dolayısıyla birine zarar vermek istediğinde onu çiğneyip dizleriyle aşağıya bastırıyor, sonrasında da diliyle zarar veriyor."

Pasai'nin "maymunları" daha da tedirgin ediciydiler: "Bu adada çok küçük ve bütün yönleriyle insana benzeyen bir yüzü olan bir maymun türü vardır ve vücutlarının diğer kısımları da insana benzer. Bu yüzden, bu maymunların insan olduklarını ve diğerlerini kandırdıklarını söylerler." Marco'ya göre maymunlar zalim bir eğlenceye malzeme oluyorlardı: "Şimdi avcı olanlar onlar gibi maymunları alıp kaynatıyorlar ve bütün tüylerini soyup belli bir merhem kullanarak tamamen çıplak bırakıyorlar, sonra çenede sakallarının yerine ve göğsüne uzun tüyler yerleştirip o şekilde bırakıyorlar ve insan derisine benzetmek için derisini de biraz boyuyorlar. Deri kuruduğunda tüylerin yerleştirildiği delikler büzülüyor, [böylece] tüyler orada doğal bir şekilde çıkmışlar gibi gözüküyor. İnsan uzuvlarına tam olarak benzemeyen ayakları, elleri ve diğer uzuvları elleriyle uzatıp kısaltarak insan biçimi veriyorlar. Ardından bunları insanmış gibi görünecekleri bir şekilde kurutup, tuzlu tahta kalıplara koyuyorlar ve çürümesinler diye safran, kâfuru ve başka şeylerle sıvıyorlar. Sonra da kâr uğruna onları tüm dünyanın dört bir yanına taşıyıp çok küçük insanların varlığına inandırmak için insanlara gösteren tüccarlara satıyorlar."

Marco maymunlardan değil, genellikle boyu yüz elli santimetrenin altındaki insanlar olarak tanımlanan pigmelerden -"çok küçük insanlar"- bahsediyordu. Çoğunlukla Afrika ile ilişkilendirilse de pigme topluluklar ya da bu toplulukların devamı olanlar Endonezya'da ve Güneydoğu Asya'da bulunmuştu. Negrillolar adı verilen Afrika pigmelerine rağmen, Asyalı pigmeler Negritolar olarak nitelendirilmişlerdi ama son zamanlarda iki ad da gözden düşmüştü. Bugün bile pigmelerin kökenleri tam anlamıyla anlaşılmış değildir. Kanıtlanmamakla birlikte, bütün pigmelerin ortak bir atası ve ortak DNA'sı olduğuna ve pigme toplulukların genellikle içinde yaşadıkları baskın topluluktan ayrı durduklarına inanılıyor.

Sumatra

Korktuğu gibi muson mevsimi de onunla birlikte geldi: "Ben kendim, Marco Polo, beni kalmaya zorlayan elverişsiz hava şartları ve yolumuza gitmemize izin vermeyen ters rüzgârlar yüzünden yoldaşlarımla beraber yaklaşık beş ay [burada] kaldım."

Seyahate verilen ara sırasında Marco'nun etrafı, yolda kalıp beş geçici tahta yapıya -"burada çok kereste var" diye açıklar- yerleşen diğer iki bin tüccarla sarılı olmaya devam etti. O yağmur sarhoşu beş ay boyunca seyyahları yükselen sel sularından korumada öncü rol üstlendiğini iddia eder. Fakat geçmişte kendisine hayali kahraman rolleri veren Marco, bu durumda da böyle yapmış olabilir. "Hayvanların ve memnuniyetle insanları yakalayıp öldüren ve yiyen o hayvani insanların" -görünüşe göre, açlıktan gözü dönmüş yamyamlar- "korkusundan" der, "adaya doğru ... etrafımızdan geçip iki ucu da deniz kıyısında biten büyük hendekler kazdırttım" der.

Marco badireyi atlattıktan sonra açlıktan ölme korkusundan doğan bir düşkünlük sergilediği pirinç ile "dünyadaki en iyi balık" ilan ettiği balık başta olmak üzere, tecrübeli tüccarların yiyecek ve hayatta kalmak için gereken diğer ihtiyaçlarını karşılamak için güvenli bir mesafeden yamyamlarla alışveriş yaptıklarını da gözler önüne serer. Can sıkıntısını ve korkusunu hafifletmek için onların şarabını içerek zaman geçiriyordu. "Dallarını kestikleri bir çeşit ağaçları var" diye yazar, "dallardan bir su akıyor ... şarap da bu. Asmanın özsuyunun alındığı sırada dalın kesilen yerine bırakılan kökün üzerine bir oluk veya büyük bir kap koyulur. ... O dallardan çok hızlı akan [şarapla] bir gün bir gecede dolar; bizim şarabımız gibidir, çok güzel içilen bir şaraptır."

Pidie

Marco yağmurlu mevsim bitince, şarap üreten ağaçlardan oluşan sığınağını sersemlemiş bir halde bırakıp, sıradaki krallığa giden yola koyuldu. Orada "büyücüler" -hastalığa yakalanan için "iyileşmeli mi, ölmeli mi" tahmini yapan kâhinler- tarafından muayene edilen hastaların bakımıyla ilgili dehşet verici âdetlerle karşılaştı.

Şanslı olanlar daha fazla ilgiden kurtulup iyileşmeye bırakılıyordu ama ölüme mahkûm oldukları ilan edilenler, bir yamyamlık ziyafetinin takip ettiği ilkel bir ötenaziye tabi tutuluyorlardı: "Hasta insanları en kolay ve nazik şekilde nasıl öldüreceğini bilen bu adamlardan bazıları gelip çok geçmeden ölecek olan hasta adamı aşağı doğru bastırırlar ve ... hemen nefes almamasını sağlayarak vadesinden önce öldürürler.

Ölünce küçük parçalara ayırıp ustalıkla pişirirler. Ölünün bütün akrabaları gelir ve beraber dostça bir ziyafet çekerler; pişirilip kızartıldıktan sonra tamamını yerler."

Marco yamyamların ölünün ruhlarına olan hürmetlerini ve muhtemelen korkularını aktararak, bu âdetleri korkunç ayrıntılarıyla kaydetti. "İçlerinde hiç su ya da yağ bırakmayacak şekilde kemiklerin içindeki ilikleri de emerler ve yerler" diye devam eder, "bunu geriye zerresinin kalmasını istemedikleri için yaparlar, böylece çürümeyecektir. Söylediklerine göre, eğer kemiklerde herhangi bir madde kalacak olursa kurtlanacak, o kurtlar da sonunda açlıktan öleceklerdir. ... Onu yedikten sonra kemikleri alıp taştan küçük bir kutuya koyarlar, sonra da götürüp dağlardaki büyük mağaraların içine, hiçbir hayvanın ya da diğer musibetlerin onlara dokunamadıkları bir yere asarlar."

Marco duyduğu tiksintiyi belli eder: "Bu çok fena bir yöntem ve kötü bir âdettir, dahası çok zalim ve kötü insanlardır."

Fansur

Endonezya'daki seyahatlerini aktarırken Moğol İmparatorluğu'nu methetmeye son verir ve yiyecek kaygısına yoğunlaşır. Fansur -kelime, "kâfuru" anlamına gelir- Krallığı'na vardığında açlıktan o kadar gözü dönmüş haldeydi ki bölgenin ünlü doğal kaynağını, sikastan (sago palmiyesi) yapılan ekmek uğruna göz ardı etti. Hazırlaması çok basitti: Yerliler olgun bir sikasın gövdesini açıp etli kısmını, yıkayıp elekten geçirdikleri, toz haline getirdikleri, sonra da Marco'nun "yemesi çok güzel" iddiasında bulunduğu katı, neredeyse tatsız somunlar halinde fırınladıkları nişastalı bir madde şeklinde öğütürler. Öyle ki "o undan yapılan ekmek arpa ekmeğine benzer ve onun lezzetindedir".

Nihayet ziyafet çekerken, okuyucularını kendisini gözlerinde canlandırmaya davet eder: "Bütün bunları gören ben, Efendi Marco Polo, size diyorum ki sık sık [somun] yediğimiz için, biz kendimiz de onun tadına yeterince baktık." Sago ununa o kadar bayıldı ki seyahatlerinde yanında götürmek için stok yaptı. "Bu unun birazını yanımda Venedik'e getirdim" sırrını verir ama Venediklilerin bu konuda onun coşkusunu paylaştıklarını hayal etmek zordur.

Seylan (Sri Lanka)

"Büyük ve iyi yakutlar bu adada çıkarılır" diye duymuştu Marco. Daha da baştan çıkarıcısı, "Bu vilayetin kralı bütün dünyadaki en güzel yakuta sahiptir". Marco konuya hâkim bir şekilde tasvir eder çünkü "Ben Marco Polo, elçilerden biriydim ve söz konusu yakutu gözlerimle gördüm; o hükümdar onu kapalı elinde tutarken, hükümdarın gözüne ve ağzına götürdüğü yumruğun alt ve üst tarafına ışıltısı düştü" der. Marco yakutun sanki daha da büyük gibi tahayyül edilmesini sağlar: "Yaklaşık büyük bir avuç büyüklüğünde ve tam bir adam kolu kalınlığında. Dünyada görülebilecek en muhteşem şey. Hiç kusuru yok. Ateş gibi kırmızı."

Kubilay Han ona sahip olması gerektiğini beyan etmişti, bu nedenle Marco, "Ulu Kağan ... bu yakutu satın almak istediğini, eğer onu kendisine verecek olursa, buna karşılık bedel olarak kendisine verilecek bir şehre sahip olacağını söylerek ulaklarını krala gönderdi" diye aktarır. Yakutu elde etmek kolay olmayacaktı; "Seylan Kralı onu dünyaya değişmeyeceğini çünkü onun atalarına ait olduğunu ve bu sebepten hanın ona sahip olamadığını söyledi": Kubilay Han'ın hoşgöremeyeceği veya anlayamayacağı sözler.

Marco, bunun gibi hikâyelerle, dünyadaki en güçlü hükümdar olan Kubilay Han'ın bile fani olduğunu, daha da acısı, güçlerini hızla kaybettiğini kabullenir.

Hindistan ve Aden Körfezi

Maabar

"Dünyadaki en asil ve en zengin [vilayet]" olan bu yerde Marco bu kez kendine en uygun mekânı bulduğunu hissetti. Kendisini karanın hemen bitimindeki sığ sularda bulunabilen incilerin alım satımını yapan varlıklı tüccarların arasında buldu. "Bu körfezin tamamında derinliği on veya on iki adımı aşan su yok, bazı yerlerdeyse derinlik iki adımı aşmıyor" diye aktarır. Marco, kıymetli emtiaya ilişkin deneyiminden faydalanarak, iki bin yıl önceye ait en eski anlatımlardan bu yana ancak çok küçük bir kısmı değişmiş olan incilerin toplanıp satılma sürecini an-

latır: "Bir şirket kuracak birkaç tüccar hep birlikte anlaşacak, [bunlar] özel olarak bu işe uygun, her birinin kendine göre ve içinde su dolu bir fıçı ve diğer gerekli şeylerin olduğu kendisi için döşenmiş bir odasının bulunduğu, büyük bir gemi alacaklar."

Nisan ve mayıs aylarını kapsayan kısa hasat döneminde, gemiler "deniztaraklarının sayıca çok olduğu, kuru toprak üzerinde yer alan Bettala denilen yere giderler. Oradan denize açılıp ... doksan altı kilometre dümdüz güneye doğru ilerleyerek demir attıkları, ardından da büyük gemilerinden o küçük yelkenli mavnalara geçtikleri yere [giderler.] ... Orada buna benzer çok mavna olacaktır" (çağdaşı olan diğer anlatımlara göre, sekiz bin kadar) "çünkü bu ava önem veren çok sayıda tüccar olduğu doğrudur; birçok ortaklıklar da yaparlar. Tek bir gemi üzerinden ortaklık yapan bütün tüccarların körfez boyunca gemiyi çekecek çok sayıda teknesi olur. Küçük tekneler büyük teknelerin çapalarını karaya taşır. Aylık olarak anlaşma yaptıkları çok sayıda iyi yüzen, becerikli, kiralık inci avcısı [çalıştırırlar]; yani, nisan ayının tamamı ile mayıs ortasına kadar olan süre için ya da körfezde avlanma sona erene kadar yüklü ödeme yaparlar."

Hasat, avcılara çarpıp öldürmeye hazır "büyük balıklar" başta olmak üzere tehlikeler de doğuruyordu. Tüccarlar kendilerini "brahman" diye bilinen, büyüleri ve şeytani becerileriyle o balıkları kontrol altına alıp sersemleten, böylece kimseye zarar veremez hale getiren "büyücüler" aracılığıyla koruyorlardı. Bu avlanma gündüz yapılıp gece yapılamadığından, o büyücüler de büyüleri gündüz yapıp gece yapmazlar."

En sonunda "gemi demir atar ve küçük mavnalardaki işçiler ... mavnalardan ayrılıp kimi dört, kimi beş olmak üzere on iki adıma kadar suya dalıp kalabildikleri kadar uzun suyun altında kalırlar; denizin dibindeyken işçilerin istiridye dedikleri deniztaraklarını bulup, vücutlarına bağladıkları küçük bir ağ çanta içinde yukarı çıkarırlar."

Marco belirli, hiç değişmeyen incileri ayıklama işlemini tasvir etmeye geçer: "İnciler bu deniztaraklarının etinin içinde bulunduğu için deniztarakları yarılıp inciler bulunur ve gemideki bahsi geçen içi su dolu fıçılara konulurlar. Fıçıdaki suda dururlarken, o etler ayrışıp çürür ve yumurtanın beyazı gibi olurlar, sonra da suyun yüzeyine çıkarken inciler dipte temiz halde kalırlar." Marco emin bir şekilde "bu denizde bulunan inciler bütün dünyaya dağıtılıyor" diye iddia ederken abartmaz.

Maabar'ın yerlileri edindikleri incilerle kendilerini ölçüsüzce süslerlerdi. O zamanlar *tüm* giydikleri buydu. Marco, "Cinsel bölgelerini küçük bir kumaşla kapatırlar" istisnasıyla birlikte, "kumaş kesip dikmek için bir terziye veya dikiş makinesine hiç gerek yoktur çünkü yılın bütün zamanlarında çıplak gezerler" diye yazar. Krallığın kralı yakutlar, safirler ve zümrütler dahil olmak üzere, "büyük ve güzel inciler ve ... değerli taşlar" ile süslü, geniş bir altın gerdanlıkla tanınıyordu. Gerdanlığından, üzerinde tamı tamına 104 seçme inci ve yakutun dizili olduğu uzun bir "ince ipek şerit" sarkıyordu; değerli taşların sayısı takanın her gün okuduğu 104 dua doğrultusunda belirlenmişti. Kral ayrıca, kol ve bacaklarını, hatta el ve ayak parmaklarını kaplayan inci süslemeli altın bilezikler -"görülesi bir harika"- takıyordu. Marco bu değerli taşların "iyi bir şehirden daha değerli" olabileceği tahminini yaptı. "Güzel incileri ve iyi taşları olanların onları saraya getirmeleri gerektiğine ve ederlerinin iki katını vereceğine hükmeden" kral, hazinelerini kıskançlık içinde koruyordu. "Karşılığında iyi para verildiği için memnuniyetle onları saraya götürme" teklifi, kralın halkının yanı sıra Marco gibi tüccarları da baştan çıkardı.

Cinsel aşırılık, kralın beş karısı olduğunu ortaya seren Venediklinin zihnini her zamanki gibi meşgul etti. "Güzel bir hanım ya da kız görür görmez onu kendine ister ve eş olarak alır" diye belirtir Marco. "Bu krallıkta kadınlar kendi halleriyle çok güzeller, bunun yanı sıra yüzlerini ve bütün vücutlarını güzelleştiriyorlar."

Bu imtiyazlı kral, eşleriyle yaşadığı rahatlamaya karşın, kardeşinin karısı olan "çok güzel kadını" elde etmek için "uygunsuz" bir harekete başvurmuştu. Gözü pek kral "onu [kardeşinden] zorla alıp, günlerce yanında tuttu. Basiretli ve bilge bir adam olan kardeşi hiç belli etmeyip acısını sessizce çekti ve onunla hiç kavga etmedi." Suskunluğunun sıradışı bir sebebi vardı: "Birçok kez ona karşı savaş açma noktasına geldi çünkü [kral] karısını ondan almıştı ama anneleri onlara memelerini gösterip, 'Eğer aranızda bir kavga çıkarırsanız sizi besleyen memelerimi keserim' demeyi alışkanlık edinmişti. Sorun böylece önleniyordu."

Zaten kralın düşüncelerini meşgul eden çok başka şeyler -başta sayısız çocuk, maiyetinde olan ölçüsüzce adanmış hizmetkârlar- vardı. Feodalizm mirası gücünü hâlâ sürdürürken reşit olan Marco, efendilerle hizmetkârlar arasındaki bağı anlıyordu -ne de olsa yaklaşık yirmi yıldır Kubilay Han'ın kuluydu- ama bu kral ile hizmetkârları arasındaki

bağlar, Marco'nun aktardığı gibi tamamen başka bir şeydi: "Kral ölüp, bedeni büyük bir ateş içinde yakılırken, ardından ... topluluğun çoğu, ayrıca ona sadık bütün bu beyler ... bu dünyada onun refakatçileri olduklarına göre, diğer dünyada da öyle olmaları ve hükümdarlarına hizmet etmeleri gerektiğini söyledikleri için, özgür iradeleriyle kendilerini kralla birlikte ateşe atıp, öbür dünyada ona eşlik etmek için kralla beraber yanarlar." Bu ürkütücü âdet, şimdi keşfe çıktığı dünya üzerinde yaygın biçimde uygulanan *sati*yi [ölüyle beraber yakılma-ç.] Marco'nun ilk kez keşfetmesini sağlıyordu: "Bir adam ölüp bedeni yakılırken, karısı kendiliğinden ateşe atlar ve kendisini beyiyle yanmaya bırakır" diyerek hayret eder; kendini yakmaktan kaçınanlar hor görülürken, "böyle yapan hanımlar çokça övülürler" diye ekleyerek.

Krallığın suçlu davranışa yaklaşımı, aynı Batılı geleneklerden de keskin bir şekilde sapmış durumdaydı: "Bir adam ölmesini gerektirecek bir suç işlemişse ve hükümdar onun öldürülmesini istiyorsa, o zaman öldürülmesi gereken kişi falanca putun şerefi ve sevgisi uğruna kendisini öldürmek istediğini söyler. Kral da buna tamamen razı olduğunu söyler."

Marco, ölülerle ilgili süslü konuşmaların takip ettiği törensel cezayı tasvir etti: "Kendisini öldürmesi gereken bu kişinin bütün akraba ve arkadaşları onu alıp bir sandalyeye koyarak sağlam ve keskin on iki tane kılıç veya bıçak verirler ve onları boynunun etrafına bağlayıp, 'Bu çok cesur olan adam falanca putun sevgisi, şerefi ve hürmeti uğruna kendisini öldürecek' diye bağırarak tüm şehir boyunca taşırlar." Tören alayı belirlenen yerde durduğunda, "Ardından kendisini öldürmek zorunda olan bir bıçak alıp, yüksek sesle 'Falanca putun sevgisi uğruna kendimi öldürüyorum' diye bağırır. Bu sözleri söyledikten sonra, karnın ortasından kendisini bıçaklar. ... Bu bıçaklarla kendisine o kadar çok bıçak darbesi vurur ki kendisini öldürür." Muhtemelen daha ürkütücü olan başka bir uyarlamada, bıçağı "başının arkasına" yerleştirir "ve şiddetli bir şekilde kendisine çekerek boynunu keser; bıçak çok keskin olduğundan tam o anda ölür".

Marco, dinleyicilerini şoke ederek, üstünde fazla düşünmeden, "Öldürüldüğünde, akrabaları şanslı olduğunu düşünerek bedenini büyük bir sevinç ve büyük bir eğlenceyle yakarlar" yorumu yapar.

Delilik bakanın gözündeydi; müsamahasız Venedikli bakışıyla bunu ima ediyordu.

Marco uyguladıkları "büyük perhiz" ve "putlarına olan sevgileri" uğruna sürdürdükleri "güçlü ve zor hayat" ile tanınan dindar Hintliler olan garip *ciugi*lerden, yani yogilerden de haberdar etti okuyucularını.

Görünüşleri dikkat çekiciydi: "Üste bir şey giymeden çıplak dolaşıyorlar, dolayısıyla organlarının ve uzuvlarının üstü kapalı değil." Marco, öküze taptıklarını ve çoğunun alınlarının ortasında "bakır ya da tunç kaplama küçük bir öküz" taşıdıklarını söyler. Öküz dışkısını yakıp, "Hıristiyanların kutsal suyla yaptıkları gibi ... büyük bir saygıyla", külleriyle kendilerini meshediyorlardı. Bitkiler ve yapraklar dahil olmak üzere bütün canlıların ruhları olduğuna inanarak yeşil hiçbir şey yemiyorlardı ve "yerde veya gökte ne varsa hiçbirini kullanmadan", yerde çıplak halde uyuyorlardı. Bu amellerinden dolayı hepsinin ölmemesi "büyük merak" konusuydu. Hayatlarının cefası tam olsun diye, "yıllar boyunca oruç tutuyor, su dışında bir şey yiyip içmiyorlardı".

Yogiler cinsellikle, Marco'nun şehvetli bir keyifle tasvir ettiği tuhaf dini törenler sergiledikleri "kiliseler"inde veya "manastırlar"ında karşılaşıyorlardı. İçlerinden "putlar"ına hizmet edenlerden biri öldüğünde, ona halef olmak isteyenler manastıra girip çok sayıda genç kızın sıcak ve tatlı okşayışları karşısında çelik iradelerini test ediyorlardı. Marco, "[Kızlar] bedenlerinin birçok kısmının orasına burasına dokunurlar" der ve "sarılıp öperler ve onlara dünyanın en büyük zevkini yaşatırlar ... Eğer organı hiçbir şekilde oynamaz, kızlar ona dokunmadan önceki gibi kalırsa, bu kişi iyi ve saf addedilip yanlarında tutulur ve putlara hizmet eder". Kızların dokunuşlarına karşı koyamayan adaylara gelince; "Eğer organı oynayıp kalkarsa, bu kişiyi hiçbir şekilde yanlarında tutmaz, derhal rahiplerle dostluğundan sonsuza dek uzaklaştırırlar ve nefsine düşkün bir adamı yanlarında tutmayı reddettikleri söylerler".

Bu tuhaf âdetleri gözlemleyen Marco onları ne yargıladı ne de korkuyla geri çekildi. Şaşırıp kalsa bile tarafsız kalıp, seyahat ederken geçtiği vilayetlerde sergilenen davranışların hayret verici çeşitliliğini her zaman sindirmesini bildi. İzleyicilerine sunduğu gözlem karmaşasının altında, gençliğinin mihenk taşı olan Hıristiyanlıktan daha da uzaklaşarak Budizm âlemine yöneldi.

On iki havariden biri olan Aziz Tomas'ı Hıristiyanlık ile Budizm arasında ana kıyaslama noktası olarak aldı. Azizin ismi hem Aramicede

hem İngilizcede "ikiz" anlamına gelirken, Yuhanna İncili'nde (11:16) "İkiz diye anılan Tomas" şeklinde tanımlanır. Müritlerin arasında İsa'nın diriliş haberinden kuşku duyan tek kişiydi; "şüpheci Tomas" tabirinin çıkış noktası da budur. (Tomas ancak İsa'nın yaralarına dokunduğu zaman iman eder.) "Tomas İncili" dahil olmak üzere geniş bir apokrif literatürün öznesi olan Tomas'ın MS 53 yılında Hindistan'ın Madras [Chennai-ç.] şehrinde, sonradan Tomas Dağı olarak bilinecek yerde şehit edildiği söylenir.

Hindistan boyunca seyahat ederken, Marco'nun düşünceleri arada bir Hıristiyanlıktaki hiçbir şahsiyete olmadığı kadar bu şehide çevrildi: "İsa için vilayette işkencelere katlanan üstat havari Aziz Tomas'ın naaşı, ... Malabar'da ... az sayıda tüccar dışında hiç kimsenin olmadığı, oradan kolayca alıp götürebilecekleri bir mal olmadığı, ayrıca çok sapada kaldığı için tüccarların da gelmediği küçük bir kasabada gömülüdür." Bunu duyan Marco oraya gitmeden duramadı. Yıllar önce Nuh'un gemisinin Ermenistan'da Ararat Dağı üzerinde bulunduğunu teyit etme şansı bulduğuna inanmış ama bu şansı değerlendirememişti; şimdi, bir havarinin varlığını teyit etme fırsatına sahipti ve bu kez peşini bırakmamakta kararlıydı.

İçinde hem Hıristiyanların hem de Müslümanların bulunduğu toplulukla beraber hac ziyaretinde bulundu: "Size o ülkenin Müslümanlarının ona çok fazla inandıklarını ve onun bir Müslüman olduğunu söylediklerini anlatıyorum"; etkileyici ama mantığa aykırı bir sav çünkü Tomas'ın hayatı ve eserleri, tarih olarak İslamiyetten birkaç yüzyıl önceydi. Hal böyleyken, o Müslümanlar "onun çok büyük bir peygamber olduğunu söylüyor ve ona kendi dillerinde 'kutsal insan' anlamına gelen *aviarun* diye hitap ediyorlardı". Tomas'ın kimliği ile ilgili Marco'nun kafa karışıklığı, bölgede dini geleneklerin oluşturduğu bir harmanı ya da ona anlatılanlara dair kendi yanlış anlamasını yansıtıyor olabilir.

Yaşamış "kutsal insan" kim olursa olsun, mezarı gizem ve mucizelerle doluydu. Ağaçlarda hem yiyecek hem içecek olan cevizler -Marco onlara "firavun cevizi" diyordu- yetişiyordu. Marco, açıkça şaşırmış bir vaziyette, "Üzerinde birçok şeyde kullanılan ve birçok amaca yarayan iplik gibi şeylerin olduğu bir dış kabukları vardır. O ilk kabuğun altında, bir kişiyi yeterince besleyen bir yiyecek bulunur. Gerçekten çok iştah açıcı ve şeker gibi tatlı, süt gibi beyazdır ve dış kabuğu kadeh şeklinde-

dir. O yiyeceğin ortasında da küçük bir şişeyi dolduracak kadar temiz, soğuk ve mükemmel lezzette su bulunur" der. Gizemli cevizler elbette hindistancevizidir.

Çok zengin ve kırmızı renkteki toprak da sihirli, iyileştirici özellikler içeriyordu: "Oraya hac ziyaretine giden Hıristiyanlar, Aziz Tomas'ın kutsal bedeninin öldürüldüğü yerin toprağını alıp, çok saygılı bir şekilde ülkelerine götürürler ve suyla ya da başka bir sıvıyla karıştırdıkları bu topraktan kuartan ateşi veya tersiyan ateşinden" (sıtma) "mustarip olabilecek hastaya içmesi için biraz verirler ve hasta kişi içer içmez Tanrı'nın ve azizin kudretiyle iyileşir".

Marco kendisinin de "yanında bu topraktan biraz Venedik'e götürüp onunla çok kişiyi iyileştirdiğini" açıklar. Tüccar Marco doğal olarak iyileştirici toprağı yanına almış falan değildi. Venedik'e sihirli topraktan bir numuneyle dönmüş olması tümüyle mümkünken, onu başkalarını iyileştirmekte kullandığına ilişkin hiçbir bilgi yoktur, kişisel eşyaları arasında da sıralanmamıştır. Eseri kaleme alan Rustichello'nun veya dindar bir tercümanın Marco'yu inançlı biri olarak tasvir etmek için elyazmasına bu süslemeyi eklemiş olması daha muhtemeldir.

Marco Polo aslında maneviyata daha yatkın hale geliyordu. Artık karşılaştığı yüzlerce, sonrasında binlerce Budha heykelini -tahta heykeller, taş oymalar, resimler- put deyip reddetmiyordu. Budha'nın gizemli cazibesini kavramak için bu müstesna şahsiyetin tarihine daldı.

Marco'daki Budizm yanlısı görüşlerin ilk kıpırtıları, giderek artan sayılarda Budizme geçmekte olan Moğollar ile temasından doğmuş olabilir. İlk başta batı komşuları Uygurlarda rastlamış olabilirler ama Uygurların Budizm uyarlaması Hindistan'dan değil, Tibet'ten çıkmadır. Büyü ayinlerinin içinde özel bir yeri bulunan bu tür, İpek Yolu boyunca doğuya doğru yayılarak Hanbalık'a ve imparatorluğundaki diğer temel inanç sistemlerine yaptığı gibi ona da kucak açan Kubilay Han'a ulaştı. Hindistan'da Budizmin daha eski bir şekliyle karşılaşan Marco, bu versiyonu mest edici buldu. Her zamanki bukalemunluğuyla personasını bir kez daha değiştirdi: Moğol Marco, Budist Marco oldu.

Marco kendisini Batılı okuyucuyu Budha'nın önemi hakkında eğitmekle görevlendirdi. Seyyahın Budha'yla karşılaşmasına ilişkin tasviri,

sanki Marco bunca yolu yolculuğuna bir amaç ve berraklık bahşedecek olan büyük öğretmenle buluşmak için gelmiş gibi bir kader iması taşıyordu. Budha'nın olgunluğa erişmesi Marco'nunkini andırdığı için Venedikli tüccar da doğal olarak Hintli bilgenin ruhsal yolculuğu ile kendisininkini özdeşleştirdi. Budha'nın hayatını son derece sadeleştirilmiş, ama yine de dışlayıcı ve küçümseyici olmak yerine içten bir anlatımla sunuyordu. En eski okuyucularının Budha ve Budizmin mistik havasıyla ilk kez tanışmalarını sağladı.

Marco, Budha'ya alışılmadık bir isimle hitap ediyordu: Sagamoni Burcan, "Kutsal Budha." Bu ismin ilk kısmı, "Sakya, kraliyet ailesinin dini azizi" anlamında Sanskritçe bir terim olan Sakyamoni'ye ilişkin kendi uyarlamasıdır. İkinci kısım ise "tanrı, kutsal varlık" veya "aziz" anlamındaki Moğolca bir terim olan *burkhan*'dan gelir.

Marco, "Bu Sagamoni, adına putlar yapılan ilk insandı" deyip "aralarında gelmiş geçmiş en kutsal ve en iyi insan odur" diye sözlerini sürdürür.

Marco devam eder: "Hem zengin hem de güçlü olan büyük bir kralın oğluydu. Bu oğulun o kadar güzel bir hayatı vardı ki hayata dair dünyevi hiçbir şey duymak istemediği gibi, kral olmayı da istemedi. Babası ise oğlunun kral olmak istemediğini anlayınca ... buna çok öfkelendi. Ona krallığın kralı olarak taç takacağını ve oraya istediği gibi hükmedebileceğini söyleyerek çok büyük bir teklifte bulundu.

Oğlu gerçekten de hiçbir şey istemediğini söyledi. Babası hiçbir şekilde oğlunun dünyada hükmetme isteği olmadığını görünce o kadar büyük bir öfke yaşadı ki neredeyse kahrından ölüyordu. Bunda şaşılacak bir şey yoktu çünkü başka oğlu olmadığı gibi, ölümünden sonra krallığı bırakacağı kimse de yoktu. Kral derin derin düşündükten sonra ... onu çok güzel bir saraya yerleştirip kendisine hizmet etmek üzere çok güzel ve çekici otuz bin genç kız tahsis etti ve onu birlikte olmaya ikna eden ilk kişinin onun karısı ve kraliçesi olacağı sözünü vererek, gece gündüz onunla cilveleşmelerini emretti."

Kızlar emredildiği gibi yaptılar. Cilveleştiler, dans ettiler, şarkı söylediler. "Masada hizmet ettiler, bütün gün ona yarenlik ettiler." Oğlu ise hâlâ "herhangi bir zevkusefa eylemi" içinde bulunmayı reddediyor ve erdemli bir hayat sürmeye ve bireysel masumiyetini korumaya devam ediyordu. "Size diyorum ki", der Marco, "o kadar narin genç adam ki

gençliğinde babasının sarayından dışarı hiç çıkmamış, babası yaşlı ve eli ayağı tutmayan hiç kimsenin karşısına çıkmasına müsaade etmediği için ne ölü bir adam, ne de kolu bacağı sağlam olmayan başka herhangi birini görmüş". Bu kadar masumiyet fazla süremezdi...

"Çok mükemmel bir kafileyle bir gün saraydan dışarı çıkmak üzere babasından ayrılan bu genç adam, at sürerken insanların gömmeye götürdükleri ölü bir insan gördü, çok sayıda insan da onu takip ediyordu. Hepten korkuya kapıldı. Bu yüzden hemen beraberindekilere bunun ne olduğunu sordu ve onlar da ölü bir insan olduğunu anlattılar.

'Ne?' dedi kralın oğlu. 'Bütün insanlar ölür mü?'

'Elbette.'

Bunun üzerine genç adam hiçbir şey söylemedi ve çok düşünceli bir şekilde atına bindi. Ardından çok fazla yol gitmedi çünkü yaştan ötürü bedeni eğilmiş, yürüyemeyen, ağzında hiç diş olmayan, bunları harika yaşlılık dönemi boyunca kaybetmiş olan çok yaşlı bir adam buldu. ... Genç sordu, 'Gençlikten nasıl böyle yaşlı hale gelip eğiliyorlar?' Hizmetkârlar cevapladı, 'Bu dünyada uzun yaşayan herkes bu adam gibi mutlaka yaşlanır ve ardından ölür efendim.' Sonra, kralın oğlu ölünün ve yaşlının ne olduğunu iyice anlayınca, korkmuş ve tümüyle şaşkın halde sarayına geri döndü."

Marco bu hikâyeyi diğer ruhani olaylardan daha inandırıcı ve doğru bir biçimde nakleder. Seyahatleri sırasında duyduğu bütün efsaneler arasında en büyük yankıyı yapan, genç oğulun ölüme ve etrafındaki dünyanın bozulmasına verdiği tepkiydi. Devam eder: "Daima engebeli ve en vahşi yerleri arayarak, çok yüksek ve sapa dağlara çekildi, ömrünün kalan tüm günlerini erdemli ve bakir bir şekilde orada geçirdi, kökler, bitkiler ve yabani meyvelerle beslenerek zor bir hayat sürdü ve tıpkı bir Hıristiyanmış gibi zevk verici şeylere karşı çok büyük bir oruca girdi."

Marco'ya göre, imtiyazlı genç oğulun hayatına ilişkin bu anlatım Doğu ile Batı arasındaki, Hıristiyanlık inancı ile Budist dünya görüşü arasındaki temas noktasını gösteriyordu. Dahası, Venedik'te heretik bir fikir olarak karşılanabilir olsa da, ana Budist sistemi Hıristiyanlıkla aynı seviyeye yükseltmeye cesaret etmesini sağladı. Hal böyleyken, şu noktayı üzerine basa basa vurguladı: "Doğrusu şu ki eğer bir Hıristiyan olsaydı, sürdüğü iyi ve temiz hayattan dolayı efendimiz yüce İsa ile birlikte yüce azizlerimizden biri olurdu."

Marco biraz durur ve ardından hikâyeyi sonuçlandırır: "Kralın bu oğlu öldüğünde krala, babasına götürüldü. Kendisinden çok sevdiği [oğlunun] öldüğünü görünce öfkelenip kahrolup kahrolmadığını sormaya bile gerek yoktu; adeta hissizleşti. Bütün insanların ağıtları eşliğinde büyük bir yasa girdi. Sonra tamamen altından ve kıymetli taşlardan onun benzeri bir heykel yaptırıp, o topraklarda yaşayanların büyük hürmet göstererek onu onurlandırmalarını ve tanrılarıymış gibi tapınmalarını sağladı."

Anlatının tonundaki değişim, Budha'yı kucaklamaya hazır olmasına rağmen Marco'nun reenkarnasyon ilkesiyle ilgili şüpheciliğini sürdürdüğüne işaret eder: "Onun Tanrı olduğunu söylediler, hâlâ onu söylüyorlar, ayrıca seksen dört kez öldüğünü de; söylediklerine göre ilk öldükten sonra adam oldu, sonra yeniden dirilip öküz oldu, tekrar dirilip at oldu, eşek oldu, bu şekilde seksen dört kez öldüğünü ve her seferinde bir hayvan, köpek ya da başka bir şey olduğunu ama seksen dördüncü seferinde öldüğünü ve tanrı olduğunu söylüyorlar, putperestler de onu en iyi tanrı, sahip olduklarının en mükemmeli olarak kabul ediyorlar."

Marco'nun Budizm tasviri, Budha'yı güçlü bir büyü kaynağı olarak kabul eden Moğol yorumundan ciddi ölçüde etkilenmişti. Fakat Marco hem kendi babasının yıllar önce yaptığı gibi onu terk etmeyecek ideal bir baba figürü hem de Kubilay Han'ın şehvetine ve ölümlülüğüne üstün gelecek bir ilgi odağı arayışıyla Hindistan'da karşılaştığı Budist geleneklere kişisel bir bakış açısı yüklemişti. Hiç akla gelmeyecek şekilde Budha bu yüce rolü doldurdu, Budist öğretilere yönelik takdirinin artması da Marco'yu geçmişinden kurtardı.

Budha'nın dünyasında hiçbir şey şoke edici ya da dine aykırı değildi; Afganistan'ın haşhaş tarlalarındaki hastalığından beri Marco'nun bilincindeki ilk köklü değişime işaret eden bir bakış açısı değişimiydi bu. Aydınlanması bu kez tamamen doğaldı ama yine de şaşırtıcıydı. Bu sefer dilin, bilincindeki genişlemeyi anlatmaya yetersiz olduğunu itiraf etmenin eşiğine gelir. Hindistan'da tasvir yeteneği görüp geçirdiklerinin gerisinde kalır. Artık onların yerine hayal etme görevini yerine getirmek için maceralarını okurlarının yararına yeniden yaşamaz. Bunun yerine, tamamlanmamış bir tuval için eskizler sunar. Herkes adına deneyimlerini tazelemek yerine, vicdan muhasebesi yapıp sesli düşünüyor gibidir. Gelişimini sürdüren ruhani yolculuktan önce bolca ilgi göstermiş olduğu

bütün şanlı mücadeleler ve alımlı cariyeler, en yeni ve en büyük keşfin karşısında önemini kaybeder: kendisinin.

Marco Seylan'ı tarif ederken, zirvesinde bir Adem "abidesi" olan ya da hem Hıristiyanlardan hem de Müslümanlardan öyle olduğunu duyduğu sarp, ulaşılmaz bir dağa kısaca değindi. Bu geleneksel yoruma inanır gibi yaptıktan sonra, hemen Budistlerin "kaya mezarı" yorumuna geçiyordu. Bu ücra yerde kim anılıyor olursa olsun, muhterem bir insana ait "dişler, saçlar ve kâse" -yani, yemek kâsesi- bulunduğu bütün inançlarca kabul edilir. Marco "kutsal kilisemizin kutsal kitabı onun dünyanın başka bir tarafında olduğunu söylediği için" diyerek, Adem'in kalıntılarının burada bulunabileceğinde ısrarlı olanlara katılmadığını itinayla belirtir ve ekler: "Bunun kararını başkalarına bırakmak istiyorum."

Kubilay Han, Adem'in kalıntılarının burada bulunabileceğini, bu dağın zirvesini ziyaret etmiş olan Müslümanlardan 1281 yılında öğrendi: "Haliyle, kendi kendine dişlere, kâseye ve saçlara sahip olmalıyım der." Bu istek, ne kadar gerçekdışı olursa olsun, bunamış olan Kubilay Han'a uygundu. Diğer çoğu durumda yaptığı gibi "Bu şeyleri istemek için Seylan adası kralına bir elçi gönderdi." Şayet o noktada eve gitmek için taktik yapmıyorsa, tam Marco'nun katılmak üzere seçilmiş olabileceği türde bir keşif gezisiydi ki nitekim o da orayı içeriden birinin değerlendirmesiyle tasvir ediyordu.

Elçiler üç yıl sonra hedeflerine ulaştılar. Marco'nun anlattığı şekliyle, "O kadar uğraştılar ki sonunda çok kalın ve büyük iki azı dişini, yine saçın bir kısmını ve [saygıdeğer insanın] vaktiyle yemeğini yediği kâseyi elde ettiler. Kâse çok güzel yeşil somaki mermerdendi. Ulu Kağan'ın elçileri size anlattığım bu şeyleri alınca yola koyulup, hükümdarlarının yanına döndüler. Ulu Kağan'ın bulunduğu yüce Hanbalık şehrine yaklaştıklarında, ona gelmek üzere olduklarını ve almak için gönderildikleri kutsal eşyaları getirdiklerini bildirdiler." Kubilay eşyaları minnetle alırken; bir kişilik yemek konulsa bile "beş kişiyi rahatça doyurduğunu" duyduğu kâseye özel önem verdi. Bunu kanıtlamak için bir kişiye yetecek miktarda yemekle doldurulmasını emretti, sonra da gerçekten beş kişinin doyduğunu ilan etti; Marco öyle söyler. Bu ihtimali akla getirse de Kubilay Han'ı saf olarak yaftalamaktan sakınarak sihirli kâsenin hikâyesini açık bir şüphecilikle anlatır.

Marco Hindistan kıyısı boyunca nereye seyahat ettiyse "hararetli hava"dan çekti. "Orada güneş neredeyse dayanılmayacak kadar yakıcıdır" diye şikâyet eder, "su bile o kadar sıcaktır ki güneş üzerinde parlarken nehrin birine bir yumurta koyarsanız, siz tamamen uzaklaşmadan tıpkı kaynar sudaki gibi pişmiş olur." Ağır iklime karşın, dünyanın dört köşesinden gelen ticaret gemileri burada buluşuyorlardı.

Bölgede tuhaf ve korkunç hayvanlar yaşıyordu ve Marco'ya göre "dünyadaki diğer tüm [hayvanlardan] farklı" idiler. Burada "siyah aslanlar" (muhtemelen panterler), kırmızı gagalı ve ayaklı, kar kadar beyaz güzel "papağanlar" (görünüşe göre, Marco'nun ismini bulamadığı başka cins bir kuş), Venedik'tekilerin hepsinden daha büyük tavus kuşları, şimdiye kadar karşılaştıklarının hepsinden daha büyük ve daha iyi tavuklar ve gördüklerinin hiçbirine benzemeyen, isimlendiremediği bir meyve vardı. Bitki örtüsünün ve bölgede yaşayan hayvanların çeşitliliği karşısında Marco'nun nutku tutulmuştu.

Malabar

Marco bu "batıdaki büyük krallık"a varmak üzereyken, korsan belasıyla ilgili acil bir uyarıda bulunur. Onları "denizin büyük hırsızları" ilan edip, belli ki kendisinin endişeli deneyimi üzerinden tasvir eder: "Bu kötü korsanların gemilerinin çoğu oradan geçen ticaret gemilerini gözleyip bulmak için farklı yönlere ayrılırlar." Avlarını yakalamakta o kadar beceriklidirler ki "yirmili ya da otuzlu gruplar halinde birlikte ilerleyip, deniz üzerinde büyük bir hat oluşturdukları için bu korsan gemilerine yakalanmadan geçebilen hiçbir ticaret gemisi yoktur" der. Yaklaşık sekiz kilometre arayla demirleyen "yirmi korsan gemisi, bu stratejiyle yüz altmış kilometreyi aşan boyutta açık denizi kontrol eder".

Av gece gündüz devam ederdi: "Herhangi bir ticaret gemisi görür görmez işaret vermek için bir ateş yakarak ya da duman çıkararak hepsi bir araya toplanırlar ve tamamı birden oraya gidip ne varsa alırlar." Bakır (ağırlık olarak kullanılırdı), ipek, karabiber, hint sümbülü, karanfil ve diğer baharatlar gibi çeşit ve pahada malzemelerden oluşan yük talihsiz gemilerin içine gizlenirdi. Marco bir tüccar olarak meslektaşlarının, "bu kötü korsanların yöntemini ve önünde sonunda kendilerini bulacaklarını iyi bildiklerini" fark eder, bu yüzden de "çok sayıda tüccar

olarak birlikte yola çıkarlar, son derece iyi silahlanıp çok iyi hazırlandıklarından ötürü kendilerini cesurca savunarak sık sık korsanlara büyük zarar verdikleri için, onlar tarafından bulunmaktan korkmuyorlar" der.

Korsanlar arada sırada ticaret gemilerinden birini tuzağa düşürüp gemideki malları alır, sonra da "Başka mallar almak için evine dön, böylece onları yine bize vereceksin!" diye alay ederek içindekilerin hayatlarını bağışlarlardı.

Gucerat

Burada korsanlar başka yerlerdekilerden daha da "zalim ve kötü" idiler. Kendisini kurbanların yerine koyup korkuyla sinen Marco "tüccarları gasp edip, yanı sıra mallarını alıyorlar, işkence ediyorlar, fidye koyuyor ve fidye çabuk ödenmezse o kadar büyük eziyetler ediyorlar ki çoğu bu yüzden ölüyor" diye anlatır.

Marco'nun görmüş olduğu hiçbir şey, acımasızlıkları ile nam salmış Moğolların arasında gördükleri bile, Arap korsanların tüccarlara uyguladığı işkenceler hakkında duydukları kadar onu derinden etkilememişti. Tüccar dostları adına kızgınlığı giderek artarak, tüccarların işkencecilerinin istediklerini elde etmesini engellemek için ne kadar ileri gitmek durumunda kaldıklarını tarif eder. Eğer inci ve diğer değerli taşlardan taşıyorlarsa, "korsanlar ellerinden almasın diye onları yutuyorlar" deyip, böylece tüccarların mallarının bir kısmını kurtarabildiklerini söyler.

Fakat Marco korsanların "şeytanlığa bulaşmış" oldukları uyarısını yapar, "Bilebileceğiniz üzere bu acımasız korsanlar ticaret gemilerinden bazılarını alıkoyup hiçbir taş ya da inci bulamadıklarında, onlara içmeleri için demirhindi denilen belli bir ilaç ve deniz suyu içirirler ve böylece tüccarlar güvertenin epey aşağısına inerek, midelerinde olan her şeyi boşaltır veya kusarlar".

Uzun ömürlü, masif bir ağaç olan demirhindi, gece olunca kapanan, ince, tüysü, koyu yeşil yapraklarıyla tanınır. Bol miktarda tarçın kahverengisi renginde, içinde asidik bir etli kısım ve yumuşak tohumlar olan, muz kadar uzun kapsüller barındıran demirhindi çiçekleri, bu cüssenin için kaybolurlar. Olgunlaştıklarında kapsüller büyür, ekşi ve sulu olan etli kısım kahverengiye ya da kırmızımsı kahverengiye döner ve tohumlar sertleşir. Demirhindi Hint yemeklerinde ve ilaçlarında ana malzeme

olarak kullanılır, Marco'nun tarif ettiği korsanlar da onu güçlü bir müshile dönüştürmüşlerdi. İçtikleri deniz suyu, yutmuş olabilecekleri parçalardan bazılarını yukarı çıkartıp tüccarların kusmasına sebep olurken, daha ileri gidip sindirim kanalına geçen her türlü parça demirhindi kitlesiyle karışıp dışkıyla dışarı çıkıyordu.

Marco, anlayış ve tiksinti karışık halde, "Korsanlar tüccarların boşalttıklarının tümünü toplayıp, içinde inci veya başka herhangi bir değerli taş olup olmadığını görmek için incelerlerdi" diye anlatır, "Tüccarlar eğer aldıkları bir şey varsa onu bırakmadan hiçbir şekilde kurtulamazlar". Böylece korsanlar her hâlükârda ganimetlerini elde edip, bu süreçte de tüccarlara bir de aşağılama dersi veriyorlardı. Marco "İşte şerrin büyüğünü ... görmüş oldunuz" diyerek bu deniz haydutlarına homurdanır.

Tana

Marco üzerinde durmadan, burayı ziyaret ettiğini ima eder. Hindistan'a doğru güzergâhını izlerken, bilgi kaynaklarını kulaktan dolma bilgilere her zamankinden daha çok dayalı şekilde rasgele kullanma biçimi giderek belirgin hale gelir. Burayı da seyahatlerine dahil etmek için biraz sündürmüş olsun ya da olmasın, Tana vurgulamak istediği konuya uygundu: tüccarlar ve bunun dışında çok kârlı olan Hindistan ticareti açısından korsanlığın tehlikesi. Tana'da keten bezi ve pamuk gibi, karabiber ve tütsü de bol bulunuyordu. Okurlarını, "Orada büyük ölçekte ticaret yapılıyor, çok sayıda gemi ve tüccar oraya gidiyor" diye bilgilendirir, "gemileriyle oraya giden tüccarlar beraberlerinde birçok şey getirip götürürler; bunlar, krallığın ihtiyacı olan, üzerlerinden kâr ve kazanç elde edeceklerine güvendikleri altın, gümüş, pirinç gibi birçok şeydir."

Korsanlar, Venedikliden bir azar daha yiyerek, burada da suları istila ediyorlardı: "Bu krallıktan çıkıp denizde dolaşan çok sayıda korsan tüccarlara büyük zarar veriyor." İşin garibi, krallığının ihtiyacı olan atlar karşılığında alçakça mesleklerini Tana kralıyla danışıklı olarak yapıyorlardı: "Kral korsanlarla bu anlaşmayı el koydukları bütün atları kendisine vermeyi taahhüt etmeleri karşılığında yapmıştı." "Bütün mallar, hem altın ve gümüşler hem de değerli taşlar ise korsanlara ait olacaktı." Hindistan'ın her yerindeki tüccarlara zarar veren bu yolsuzluk karşısın-

da Venedikli sadece "... bu kötü bir şey ve krala yakışır iş değil" diye hayıflanabiliyordu.

Sokotra

Marco'nun deniz özlemi ve buradan hareketle yurda dönüş arzusu, onu gemiyle Hint Okyanusu'nu boydan boya geçerek Aden Körfezi'nin girişindeki Sokotra adasına gitmeye sevk etti.

Çok daha küçük adalardan oluşan bir takımadanın parçası olan Sokotra mercan yığınları üzerinde yükseldiğinden denizde tek başına duruyor gibidir. Milyonlarca yıldır izole halde kalmış bir ekosisteme ev sahipliği yapan ada, biyolojik olarak ender bulunan çok sayıda şeye sahipti. Venedikli tam anlamıyla, etrafındaki bitkilerin ve hayvanların üçte birinin orada ve sadece orada bulunduğunu düşünen bir biyoloğun rüyasını görmeye başlamıştı; eşsiz örnekler arasında, altı yüz metre rakımın üzerinde yaşayan kum yengeçleri, türüne ender rastlanan kuşlar ve bol miktarda egzotik sürüngen vardı. Adanın ünlü florasının en ünlü bitkisi, damar büzücü özelliği olan reçinesi yaraları tedavi etmekte kullanılan ejder ağacıydı. Marco adanın bitki örtüsü ve faunasından, dev kertenkelelerinden ve sonsuz gökyüzüne karşı bir başlarına duran yelpaze biçimindeki ejder ağaçlarından o kadar etkilendi ki orayı "yeryüzündeki en büyülü yer" ilan etti.

Marco, bu ücra ama stratejik konumdaki ileri karakolun ticari içgüdülerine hitap eden gelişen orkinos ve balina avcılığı endüstrilerini desteklediğini keyifle keşfetti. Balina, pek anlaşılmasa da Avrupa'da iyi biliniyordu. Dev memeli yüzyıllar boyunca Kuzey Avrupalılara et, balina yağı ve diş tedarik etmişti. Balina kemiği, özellikle örgü aletleri, tavla ve satranç gibi oyunların taşları ve odun kesme kütüğü yapımı bakımından değerliydi. On birinci yüzyılda, evinden çok uzaklarda dolaşan bir Arap seyyah İngiltere açıklarında yaşayan insanların inşaat için tahtaları değil, balina kemiklerini kullandıklarını keşfetti. Balina avcılığı, İrlanda'da olduğu gibi İskandinavya'da da gözde bir işti.

Marco Arapların balinaları nasıl yakaladıklarını ve tüccarların hayvanların yan ürünlerinden nasıl kayda değer kazanç elde ettiklerini de anlatır. Yem olarak kullanılan orkinosu hazırlama işlemini anlatmakla başlar. "Orkinos çok besilidir, parçalara ayırıp geniş kaplara veya

Marco Polo'nun seyahatlerine ilişkin yaptığı canlı ve bazen yanlış yorumlanan tasvirler, bu ortaçağ sanatçısına, Çin'de ejderhalar resmetmesi yönünde ilham vermiş.
(Granger)

Altın ve gümüş kuleleri Marco'yu çok etkileyen Bagan şehrine ait bir tasvir.
(Imageworks)

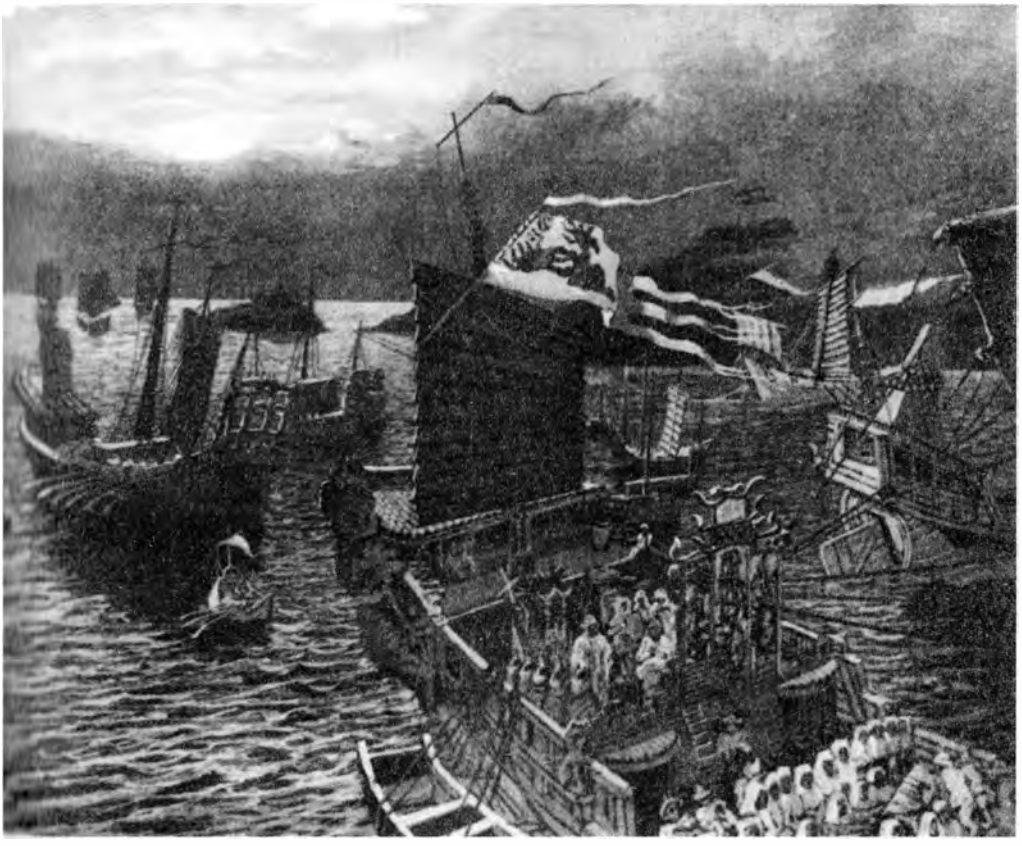

Kubilay Han rakibi Nayan'a saldırıyor.
(AKG)

Kubilay Han'ın kudretli donanması, Kore ve Japonya'ya karşı üst üste gerçekleştirdiği fetih girişimleriyle Moğol İmparatorluğu'nu genişletmeye çalıştı ama başarısızlığa uğradı.
(Corbis)

Sürgün edilmesi Marco Polo'nun çok ilgisini çeken Aziz Tomas, Caravaggio tarafından yapılan çarpıcı bir resimde. *(Bridgeman)*

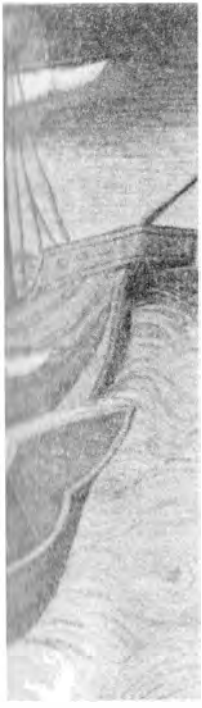

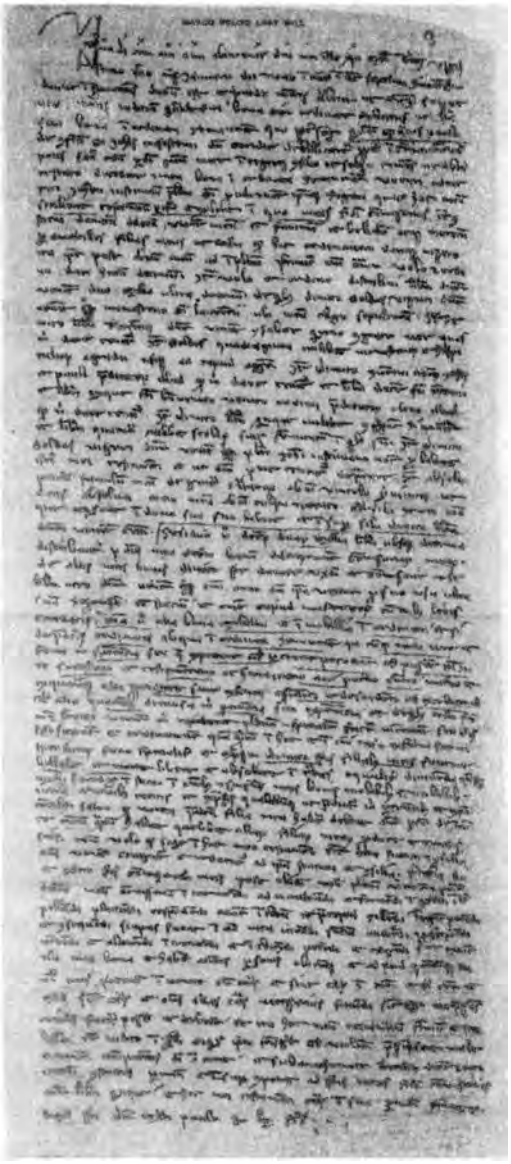

Batan bir Moğol gemisine ilişkin Avrupalı bir tasvir. Marco Polo yurda dönüş yolculuğu sırasında bir deniz kazasından hayatını zor kurtardı.
(Fransa Ulusal Kütüphanesi)

Harikalar Kitabı'nda yer alan bu resimde Moğol kuvvetleri Japonya'yı alma girişiminde bulunuyor. Marco Polo yeni bir dönem başlatan denizdeki mücadeleyi yazana kadar Avrupa bunun hakkında hiçbir şey bilmiyordu. *(Bridgeman)*

Marco Polo'nun son vasiyeti. Kaynaklarını dikkatle tahsis etmesi, ömrünün son saatine kadar özenli bir tüccar olarak kaldığını kanıtlıyor. *(Bridgeman)*

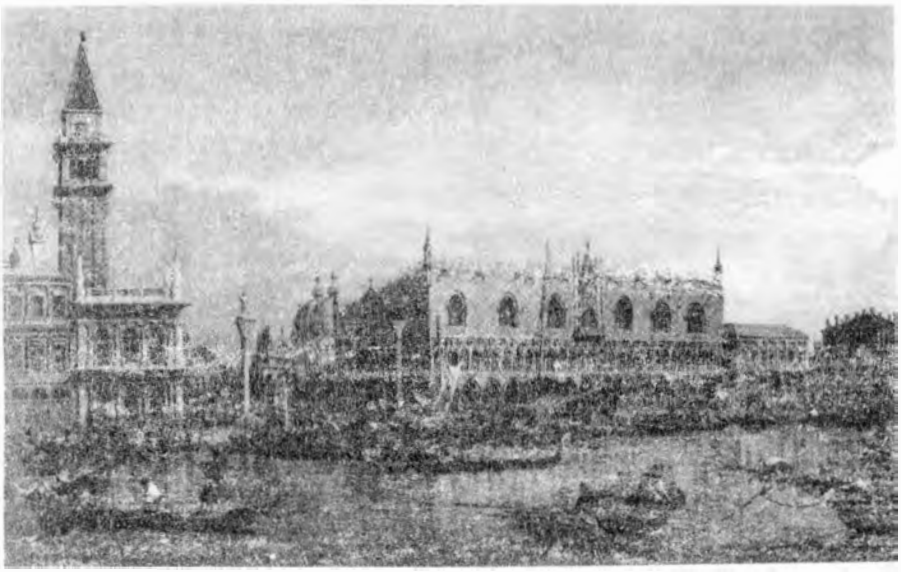

Marco Polo'nun *Seyahatler* kitabının ilk yayımlanan nüshalarından birinin başındaki resimli sayfa.
(Granger)

Marco Polo'nun *Seyahatler* kitabının Nürnberg, Almanya'da ilk yayımlanan nüshalarından (1477) birinin başındaki resimli sayfa.
(Granger)

Marco Polo'nun anlatımından yararlanan Fra Mauro'nun ünlü dünya haritası (1459).
(Corbis)

Üretken sanatçı Canaletto (Giovanni Antonio Canal) tarafından yapılmış, on sekizinci yüzyıla ait bir Venedik resmi.
(Art Resource)

küplere yerleştirirler ve içine tuz koyup, bolca salamura yaparlar" der, "bu yapıldığında, muhtemelen küçük bir gemiyi kaplayacak on iki [küp] olacak; [ardından] bu balığı tüm salamura yani tuzlu et suyuyla beraber gemiye koyarak denize açılırlar. Sonra balığın ellerinde kalan diğer parçalarını bir demet halinde bağlayıp salamura suyunun içine batırıp iyice şişmesini sağlar, ardından da bir halatla küçük gemiye bağlı olarak denize atarlar. Sonra yelken açıp, bütün gün açık denizlerde bir oraya bir buraya giderler ve geçtikleri her yerde salamuranın içindeki yağ, suyun üzerinde yol gibi bir iz bırakır."

Marco balinanın dayanıklılığı ("Olur da bir balinanın olduğu bir yerden geçerlerse ya da balina bir şekilde orkinos yağının kokusunu alırsa, o izi ... yüz altmış kilometre takip eder") ve savunmasızlığı karşısında şaşırıp kaldı. Avcılar bulunması zor avlarını bulup, "iki üç parça orkinos" attıklarında, balina yemi yiyip bitirince "insanın şaraptan sarhoş olması gibi hemen sarhoş olur".

Balina avcılarının en cesurları gemilerinin üzerinden kaygan, ıslak hayvanın sırtına tırmanıp, dengelerini sağlamaya çalışıyorlardı. Birisi "ucu çengelli demir bir kazık" tutuyordu, "böylece eğer [kazık] içeri sokulup sabitlenirse, çengelden dolayı dışarı çekilemezdi". Avcılardan biri ilk fırsatta "kazığı balinanın kafasının üzerine yerleştirir, bir başkası da tahta bir tokmakla kazığı saplayarak hiç beklemeden tümünü balinanın kafasının içine sokup sabitler. Balinanın sarhoşluk hali sürdüğünden üzerinde duranları hemen hiç hissetmez, böylece ne istiyorlarsa yapabilirler."

Marco'nun "kazık" ile kastettiği "zıpkın" idi ve saplandığında, en vahşi hayvan yolculuğu için sahne hazır demekti: "Balina suya dalıp kaçtığında, arkasında halatın bağlı olduğu tekneyi de çeker. Eğer tekneyi çok fazla aşağı çekmeyi başaracak gibiyse, farklı bayraklı başka bir varil dışarı atılır çünkü varilleri suyun altına çekemez ve böylece onları peşinde sürüklemekten o kadar yorulur ki sonunda yaradan ötürü zayıf düşer ve ölür."

Balina öldüğü anda, hayvanı takip eden küçük gemi yaklaşıyordu; adamlar balinayı güvenli bir biçimde gemilerine bağlayıp çekerek "kendi adalarına veya en yakın adaya götürüp satarlar. Amberi" (balinanın bağırsaklarından çıkan balmumuna benzer bir salgı) "balinanın karnından çıkarır, kafadan da fıçılarca yağ alırlar." Marco, bir balinadan yaklaşık dört yüz elli kilo yağ çıktığı tahminini yapıyordu.

Balina yan ürünleri, Sokotra'nın bereketli pazarının özelliklerinden sadece biriydi. Rıhtım boyunca yaptığı gezintiler sırasında fark etti ki "bu adaya çok sayıda tüccar ve bu adada sattıkları çok sayıda malla birlikte çok sayıda gemi geliyor ve beraberlerinde yine büyük kazanç ve kâr sağladıkları adada bulunan şeylerden götürüyorlar." Bu bolluğun ortasında alenen korsanlık gelişiyordu: "Korsanlar seferlerini yaptıklarında gemileriyle bu adaya geliyorlar ve oraya konaklayıp denizde çaldıkları her şeyi satıyorlar." Olay yerindeki neredeyse herkesin korsanlardan haberi vardı ve "bütün o şeylerin putperestlerden ve Müslümanlardan çalınıyor" olduğunun farkında olan Hıristiyanlar dahil, neredeyse herkes görmezden geliyordu. Marco, Hıristiyanlar için aynı zamanda "kanunen tümünü memnuniyetle satın alabileceklerini savunuyorlar" diyerek, böylece suçladıkları korsanlara para sağladıklarını söyler.

Sihirbazların, büyücülerin ve ruh çağıran falcıların hepsi bu kanunsuz sularda kendi dolandırıcılık biçimlerini icra ediyor, çok eleştirilmekle birlikte çok az müdahale ile karşılaşıyorlardı. Başpiskopos şahsen "O büyüleri yapmalarını istemiyor ve elinden geldiğince yasaklıyor, bunun için onları dayakla cezalandırıp ihtar ediyor ve bunun bir günah olduğunu söylüyor" idi. Ancak Marco boyun eğen bir iç çekişle "Hiçbir işe yaramıyor çünkü atalarının eskiden beri bunu yaptığını söylüyorlar" diye ekler. Dolayısıyla, başpiskopos "buna bir yere kadar hoşgörü gösteriyor" idi. Aforoz tehdidi bile ruh çağıran falcıların kara büyü uygulamaları karşısında etkisiz kalıyordu.

Marco'nun eleştirmeden tekrarladığı yaygın inanışa göre, büyücüler korsanlara karşı gelmeyi göze alıyorlardı: "Eğer korsanlardan herhangi biri adaya bir zarar verecek olduysa, büyüleriyle onları durdururlar, böylece, alınanlar tümüyle yerine konmadıkça gemileri asla özgürce bu adayı terk edemez. Bir gemi yelkenleri şişmiş, iyi rüzgâr almış halde, güzelce yolunda giderken, ters bir rüzgârı ona doğru getirip, adaya geri döndüreceklerini söylüyorum size." Bu büyücüler tamamen aynı kolaylıkla denizi sakinleştirebiliyorlar ya da canları isterse, yıkıcı bir fırtına çağırabiliyorlardı.

Marco Polo anlatımını geliştirmek için, kıyı seyahatleri boyunca kişisel tecrübeleri yerine, giderek tüccarlar, ticaret erbapları ve yerel yetkililer gibi oldukça güvenilir kaynaklardan toplanan bilgilerden yararlandı.

Ayak basmamasına rağmen, Erkek ve Kadın olarak bilinen ada ikilisi başta olmak üzere bazı bölgeler, ayrıntılı eş bulma, evlilik ve ibadet âdetleriyle, Marco'nun uçuk üslubuna ve aşırı hayal gücüne hitap edecek şekilde tasarlanmış gibiydiler.

Olabildiğince kendinden emin bir şekilde okuyucusuna Erkek'in çoğunlukla erkeklerin yaşadığı bir Hıristiyan adası olduğu bilgisini verir. Marco "Size diyorum ki ... [yerlilerden birinin] karısı hamile kaldıktan sonra doğum yapana kadar ona dokunmaz, doğum yaptığında da yine kırk gün boyunca ona dokunmadan bırakır. Fakat kırk günden sonra istediği zaman dokunur" diye iddia eder, "eşleri de diğer kadınlar da bu adada değil, hepsi Kadın denilen başka bir adada yaşarlar. Bilebileceğiniz gibi, kadınlar erkeklerin adasına asla gelmezler ama mart ayı geldiğinde bu adanın erkekleri Kadın adasına giderek mart, nisan ve mayıs olmak üzere üç ay orada kalırlar." O zaman zarfında erkekler eşleriyle "büyük eğlence ve zevk" yaşayıp, ardından "ekip biçmek ve ürünlerini satmak" için Erkek adasındaki bekârlık köşelerine dönerler.

Adalar birbirlerine kırk sekiz kilometre mesafedeydi ve çiftler çocuk yetiştirmeyi aile içi düzenlemelerine dahil etmeyi öğrenmişlerdi: "Annelerinin eline doğan çocuklar onların adasında bakılıyorlar ve eğer bir kızsa, anne onu evlenme yaşına gelinceye dek orada tutuyor ve vakti geldiğinde onu ada erkeklerinden biriyle evlendirir. Bununla beraber, erkek çocukları büyür büyümez, on dört yaşına geldiğinde annesinin onu babasının yanına, onların adasına gönderdiği de doğrudur." Marco'ya göre bu plan, özenli ve saygıdeğer çocuk yetiştirmeye ve cinsiyetler arası saygılı ve işbirliğine dayalı ilişkiler temin etmeye uygundu. "Erkekler ne ihtiyaçları varsa karşıladığı için" gözlemini yapar, "eşleri çocuklarını büyütmek dışında bir şey yapmıyorlar. Erkekler kadınların adasına geldiklerinde tahıl ekiyorlar ve ardından kadınlar ekip biçiyorlar; kadınlar ayrıca o adada sahip oldukları birçok türden meyveyi de toplarlar." Tensellikte ve sofulukta şahit olduğu aşırılıklar ışığında Marco, Erkek ve Kadın adalarının yerlilerinin, zor da olsa tatmin edici bir yaşam tasarısı geliştirdiğini düşünüyordu.

Marco'nun Hindistan'daki misafirliği Çin'de geçirdiği uzun yıllara kıyasla kısa olsa da ruhani bir dönüşüme sebep oldu. Marco seyahatlerine sadece Kubilay Han'ın sarayına tek parça ulaşmayı isteyerek başla-

mıştı; sonrasında ise Çin'i, arkasından da Hindistan'ı dolaşıp anlamanın peşine düştü. Seyahat esnasında, acemi tüccar ve yolcudan (ve beceriksiz tarih öğrencisinden) seyyaha ve ruh kâşifine evrildi. Bu son nokta itibariyle, iç gözü bütün insanlığı içeri almaya yetecek kadar açıldı ya da o böyle olduğuna inandı. Yine de hiçbir şey onu Hinduların en kutsal nehri -muhtemelen yeryüzündeki en kutsal nehir- olan yüksek yaylaların ırmağı Ganj'ın gösterisine hazırlamamıştı.

Ganj Asya'daki en uzun nehir değildi -iki bin beş yüz kilometrelik uzunluğuyla diğer birçok nehirden kısaydı- ama Marco'nun da kabul ettiği gibi, Himalayalar'daki kaynağından nihai varış noktası Bengal Körfezi'ne kadar en çok saygı duyulan nehirdi. Marco nehri muhtemelen *mela* olarak bilinen ünlü yıkanma şenliğinin gerçekleştiği ocak ya da şubat ayında ziyaret etmişti; arınma töreni sırasında uzaklardan gelen hacılar nehrin sularına giriyorlardı. "Kadınlar da erkekler de günde iki kez, sabah ve akşam, " der, "bütün vücutlarını suda yıkarlar". Yıkanmayı reddetmek sapkınlık ile eşanlamlıydı. Büyülenerek gözlemler: "Çıplak halde nehre giriyorlar ve suyu alıp, başlarının üzerinden bırakıyorlar ve sonra birbirlerini ovuyorlar."

Temizlik takıntısı birçok başka şekiller de alıyordu: "Yemek yerken sadece sağ ellerini kullanırlarken, sol elle yiyecek hiçbir şeye dokunmuyorlar. Sol elin tek görevi sadece burun, kalça ve bunun gibi şeylerin temizliğiyle alakalı olduğundan, bütün temiz ve güzel şeyleri sağ elle yapıp, sağ elle dokunuyorlar. İçecekleri sadece kâselerle ve her biri kendisininkiyle içerler; içerken kâseyi ağızlarına sokmazlar, ayrıca o kâseleri içmek için hiçbir yabancıya vermezler."

Aynı oranda katı ve mantıksızlıktan uzak yerel adalet sistemi de Marco'yu fazlasıyla etkiledi. Eğer bir borç ödenmiyor ve borçlu sorumluluğunu yerine getirmek için boş sözler veriyorsa, "borç veren etrafında bir çember çizerek borçluyu yakalayabilir; borçlu evvela borç verene ödeme yapmadan veya ona aynı gün tamamen ikna olacağı uygun bir teminat ve senet vermeden o çemberden çıkamayacaktır". Eğer borçlu ödeme yapmadan kaçmaya kalkarsa, "Hükümdarın tesis ettiği hak ve adaleti ihlal eden biri olarak ölümle ... cezalandırılacaktır".

Sıradaki hikâye Marco'nun elinde ticari anlaşmazlığa ilişkin ilgi çekici bir inceleme halini alır: "Bu Efendi Marco, eve dönüş yolunda krallık-

ta bulunurken kralı gördü. Kral belli bir yabancı tüccardan kendi aldığı belli şeyler için ödeme yapmaya yükümlüydü ve tüccar müşkül durumda olması gerekçesiyle birçok kez borcunu istemesine rağmen kral ödeme için ileri bir tarih belirliyordu; tüccarsa işi dolayısıyla erteleme ona zararlı olduğundan, bir gün hazırda bekleyip kral sarayın çevresinde atıyla dolaşırken hemen yere bir çember çizerek atını ve kralı tamamen çevreledi. Kral bunu görünce atının daha öteye gitmesine izin vermezken, tüccarı tamamen ikna edene kadar bulunduğu yerden de kıpırdamadı." Bu manzaranın şaşırttığı izleyiciler, "Kralın adalete nasıl da bağlı olduğunu görün" diye haykırdı. Kral da onlara "Bu adaletli hukuku ben tahsis ettim, benim aleyhimde olduğunda ona karşı mı geleceğim? Hayır, onu herkesten önce ben gözetmeye mecburum" cevabını verdi.

Dini ayin ile bereket ritlerinin içiçe geçmiş hali de Marco'nun merakını cezbetti. Putları, yani çeşitli tanrıların heykellerini eğlendirmek için şarkı söyleyip dans etmek ve ayrıca içinde yaşayan keşiş ve rahipleri beslemek için manastırları ziyaret eden çok sayıda genç kızdan haberdar oldu; âdetin kızlar koca buluncaya kadar devam ettiğini söyler. Kızları ince ve son derece tatlı buldu: "Bu genç kızlar ... çok etine dolgundur ama kimse onları hiçbir şekilde kavrayamaz veya herhangi bir yerini mıncıklayamaz", fakat "bir akçeye bir adamın istediği kadar onları mıncıklamasına izin vereceklerdir", o ayrı. Bulunduğu imalardan yola çıkarak, Venediklinin kızlara baktığı, incelediği, nihayetinde de merakını ve libidosunu tatmin etmek için bir veya birkaç akçeyi elden çıkardığı hayal edilebilir.

Kızların davranışı kaçınılmaz bir soruyu gündeme getiriyordu: "Neden putlar için bu eğlenceleri yapıyorlar? Çünkü putların rahipleri genellikle tanrının tanrıçaya dargın olduğunu, ne bir araya geldiklerini ne de ağız ağıza verip konuştuklarını söyler. Kızgın ve dargın oldukları sürece, birbirleriyle anlaşıp barışmadıkça nimet ve inayet göstermeyecekleri için bizim bütün işlerimiz ters gidecek ve daha beter olacak."

Bu amaca hizmet etmek için, "genç ve bekâr kızlar gidip ... edep yerleri hariç olmak üzere çıplak halde, tanrının ve tanrıçanın karşısında şarkı söylerler. Tanrı bir sayvanın altındaki sunağın üzerinde kendi başına dururken, tanrıça bir başka sayvanın altındaki bir başka sunağın üzerinde kendi başına durur ve o insanlar tanrının sık sık tanrıçayla keyfedip birlikte olduklarını, dargın olduklarındaysa bir araya gelmediklerini söy-

lerler. Bunun üzerine bu genç kızlar onu sakinleştirmek için oraya gelirler ve ... tanrı ve tanrıçayı keyiflendirip barıştırmak için şarkı söylemeye, dans etmeye, hoplamaya, takla atmaya ve farklı eğlenceler yapmaya başlarlar ve bu şekilde onları eğlendirirken, 'Ah efendimiz, niçin tanrıçayla darıldınız, niçin onunla ilgilenmiyorsunuz? Güzel mi değil, hoşunuza mı gitmiyor?' derler." Bu yakarışa bazı hayret verici dönme hareketleri eşlik eder: "Böyle diyen [genç kız], tanrıyı ve tanrıçayı keyiflendirmek için bacağını boynunun yukarısına kaldırıp, fırıl fırıl dönecektir. Tanrıyı yeterince teselli ettiklerinde eve giderler. Putların rahibi sabahleyin tanrı ile tanrıçayı beraber gördüğünü, birbirleriyle barıştıklarını büyük bir sevinçle ilan eder, bunun üzerine hepsi sevinip şükrederler."

Şahit olduğu insanları ve uygulamaları nasıl gayretle kabul etmeye çalışırsa çalışsın, Venedikli seyyah için Hindistan son derece yabancı ve daima zorlayıcı olmaya devam etti. "Tarantula adlı bazı hayvanlar"ın evleri istila ettiğini gözlemledi; bu korkunç etobur örümcekler her yerde, hatta onu korkutacak şekilde insanların başlarının üstündeydiler. "Duvarlardan tırmanan kertenkeleler"i andırıyorlardı ve "ısırıkları zehirliydi ve insanın canını çok acıtıyor" idi. Çığlık bile atıyorlardı ya da Marco öyle iddia eder.

Bu yetmezmiş gibi Marco, tarantulaları tüccarlar için kötüye alamet olarak görür: "Birkaç insan bu tarantulaların olduğu bir dükkânda alışveriş yaparken, başlarının üstündeki bir tarantula oradan tüccarlara bağırdığında, gerek alıcı gerek satıcı, tüccarın hangi tarafından bağırdığını anlar, yani sol taraftan mı sağ taraftan mı, önden mi arkadan mı, yoksa tepeden mi, ... [böylece] iyi anlama mı geliyor, kötü mü bilirler; eğer iyiyse alışverişi tamamlarlar, eğer kötü anlama geliyorsa alışveriş hiç başlamaz. Bazen satıcı için iyi, alıcı için kötü, bazen satıcı için kötü, alıcı için iyi, bazen de ikisi için de iyi veya ikisi için de kötü anlama gelir; kendilerini o doğrultuda yönlendirirler."

Böyle bir tehlike varken uyumak için o da yerlilerin akıllı cihazına bel bağladı: "Adamlar bambudan o kadar uyduruk bir hafif yatak yapıyorlar ki evin içindeyken uyumak istediklerinde kendilerini iplerle tavana doğru yaklaştırıp oraya bağlıyorlar. Gerçekte bunu çok ısıran tarantulalardan, pirelerden ve diğer böceklerden kaçmak adına, ayrıca o kısımlarda hâkim olan sıcaktan kurtulmak için hava almak adına yapıyorlar."

Değerli eşyalarını korumak için Marco gibi seyyahlar da asılı yatakları kullanıyorlardı: "Erkekler gece seyahat ederken uyumak istediklerinde (sıcaklığın daha düşük olması sebebiyle, gündüz yerine gece seyahat ediyorlar), eğer içinde inciler olan bir çantaları ya da başka değerli şeyleri varsa, inci çantasını başlarının altına koyup orada uyuyacaklardır, böylece kimse de hırsızlıktan veya başka sebepten bir şeyini kaybetmez. Eğer [bir şey] kaybedecek olursa, sokakta uyumuş olması şartıyla zararı ödenir." Eğer sokakta uyumadıysa, "devlet 'sen başkaları soymaya niyet etmedikçe neden sokaklardan başka yerde yatasın ki?' dediğinden, kötü niyetli olduğu farz edilir. Bunun üzerine cezalandırılır ve kaybı telafi edilmez."

Afrika

Zanzibar

Marco, "üç bin iki yüz kilometre civarında" diye belirtip, burayı "aşırı derecede büyük ve muhteşem bir ada" olarak ilan eder.

Bu kez kendisini kısa tarihli bir bölgenin önünde bulmuştu. Görünüşe göre, adanın ilk yerlileri Afrika anakarasından göç edip Afrika'dakileri hatırlatan küçük köylere yerleşmişlerdi. Çok geçmeden, üzerinde yerleşim bile olmadan önce adayı bilmesi muhtemel Arap tüccarlarla karşılaştılar. Becerikli ve cesur denizciler olan tüccarlar Hint Okyanusu üzerindeyken onları hızla götüren muson rüzgârlarını yakalayıp şu an üzerinde Zanzibar şehrinin durduğu yerde derme çatma bir liman buldular. Zaman içinde oraya yerleştiler, hatta Afrikalı göçmenlerle melez evlilikler yaptılar. Ortaya yeni çıkan Zanzibar halkı, Marco'nun gelişinden kısa zaman önce Jumbe adı verilen bir hükümdar belirlediler. Jumbe ne büyük bir savaşçı, ne de cesur bir lider olmasına rağmen, adaya siyasi birlik görüntüsü vermeye yardımcı oldu.

Sıkça tekrarlanan Vasco da Gama'nın Zanzibar'ı 1499 yılında ziyaret eden ilk Avrupalı olduğu iddialarına karşın Marco, anlatımına göre, gemisiyle adanın limanına gelen Portekizli denizciden yaklaşık 205 yıl önce ayak basmıştı. Eğer doğruysa, Marco bunu yapan ilk Avrupalıdır; en azından Zanzibar hakkında yazan ilk kişidir. Marco'nun anlatımı

Zanzibar'ı, tecrübeli Venedikli seyyahı bile korkutmaya yetecek ilkel ve ıssız bir ada olarak sömürgecilik öncesi haliyle yansıtır.

Adaya ayak basan Marco, orada çok tehditkâr olan başka bir dünyaya girmiş gibi hisseder. Erkeklerin hepsi "çok tıknaz ve şişman" idiler ve şişman oldukları kadar uzun boylu da olsalardı, "şüphesiz dev gibi görünürler" idi. Bununla beraber, "adalı olmayan dört başka erkeğin taşıyacağı yükü taşımaları bakımından gayet güçlüler. Bu da kuşkusuz, size anlattığım gibi, [her birinin] başka bir memleketteki beş erkeğin yiyeceği yemeği yemesinden kaynaklanıyor" der. Bu insanüstü varlıkların "tümü siyahiler ve görüntü bakımından çok büyük, çirkin ve korkunç olduklarından", (neyse ki) "edep yerlerini örtmek dışında çıplak dolaşıyorlar." "Suyla bile zor açılabilecek kadar kıvırcık ve karabiber kadar siyah" saçları bile onu şaşırtır. Yüzleri ise onu travma yaşatacak raddede korkutur: "Çok büyük ağızları, alınlarına doğru yukarı bakan dümdüz burunları ve sakalları var; burun delikleri mükemmel kalınlıkta. Büyük kulakları, dışa dönük kalın dudakları var; gözleri o kadar büyük, o kadar kanlı ve kırmızı ki bakması çok korkunç; öyle ki başka memleketten onları kim görecek olsa, şeytan gördüğünü söyler."

Bu diyarın kadınları Marco'ya son derece itici gelir; "görünüşleri çok çirkin" diye belirtir, "Büyük ağızları, büyük gözleri, büyük, kalın ve kısa burunları var. Çirkinliklerine çirkinlik katacak şekilde sıradan kadınların dört katı büyüklükte memeleri var. Dut gibi kara ve uzun boylular." Ayrıca, "şeytana benziyorlar".

Marco'nun Zanzibarlılara ilişkin alışılmadık şekilde sert ve ırkçı tasviri, anlattıklarının gerçekliğine dair soru işaretleri yaratır. Doğu Afrika çevresine ait hikâyeleri, kendisi gitmiş gibi rasgele süsleyerek Zanzibar hikâyeleriyle birleştirmiş olabilir. Fakat garezini dışa vurduktan sonra, yaptığını telafi etmek istercesine, ortak bir ilgi alanları olduğunu kabul ederek nitelendirmelerini yumuşatır. "Harika tüccarlardır" der "ve harika ticaret yaparlar". Bu onayıyla ilk izlenimlerine rağmen, yerlilerin tamamen insan olduğunu dolaylı olarak gösterir. Onun düşünce tarzına göre ticaret, fiilen onların insanlığını tarif ediyordu.

Adada fil yetiştiriliyor, yerel tüccarlar da "büyük miktarda fildişi ticareti" yapıyorlardı. Hayran kalan Marco fillerin çiftleşme törenlerine yönelik canlı bir anlatıma yer verir: "Erkek fil dişi fille çiftleşmek istediğinde, yere dişi fili kadınlar gibi dönmüş halde yatırabileceği kadar bü-

yük bir çukur açar ve dişi filin edep yerleri karnına doğru uzakta kaldığı için erkekler gibi onun üzerine çıkar."

Marco'nun "iyi dövüşçü" ve "güçlü" ("cüsseleriyle orantılı" olmamasına rağmen) olarak addettiği ada yerlileri, savaşta, üzerleri "vahşi hayvan derileri ve tahtalar ile" kaplı "tahta kaleler" ile donattıkları fillere güveniyorlardı. Bu şekilde donatılan bir fil "elinde mızraklar, kılıçlar ve taşlar olan on altı ila yirmi asker taşıyabiliyordu". Marco, filleri savaşa hazırlamak için savaşçılar "onlara bol miktarda kendi şaraplarından içirirler ... böylece onları yarı sarhoş hale getirirler; bunu yaparlar çünkü bir filin o içkiden içtiğinde daha istekli ve dolayısıyla daha acımasız ve daha mağrur, böylece savaşta çok daha değerli hale geldiğini söylerler" der.

Marco, kanıt olmaksızın, fillerin daha da büyük bir hayvan olan "grifon kuşu" tarafından avlanıp yendiklerinde ısrar eder. Bu tuhaf yaratığı sordukları kişiler bu kuşu "ölçülemez derecede büyük" kartallara benzetiyorlardı. Şöyle aktarır: "Bu kuşlardan bir tanesinin, başka bir kuşun yardımı olmadan bir fili pençeleriyle kapıp, havaya kaldıracak kadar büyük ve güçlü olduğunu söylüyorlar. Sonra düşmesi için yere bırakıyor, böylelikle fil tamamen parçalara ayrılıyor, ardından kuş aşağı inip, filin üstüne çıkıyor, parçalayıp yiyor, üzerinde canı istediği gibi kendisini besliyor." Bu, görmeyi çok arzu edeceği bir manzaraydı fakat elinden gelen, bu ihtimal dışı gösteriye dair duyduklarını aktarmaktır.

Marco Etiyopya'yı ziyaret etmemesine rağmen -öyle yaptığını iddia dahi etmedi-, bu hata onun birkaç küçük ama değerli şey sunmasına engel olmadı. Efsanevi Hıristiyan hükümdar Prester John'un bu ücra bölgede yaşamış olabileceği tahmininde bulundu. Marco, büyük oranda söylentilere dayanarak "Tüm vilayetteki en yüce kral Hıristiyandır ve vilayetin diğer bütün kralları ona tabidir" iddiasında bulunur.

Bildirdiğine göre üçü Hıristiyan, üçü Müslüman olmak üzere altı krallık vardı. "Bana anlattıklarına göre" dedi, "bu vilayetteki bütün Hıristiyanların yüzlerinde, başkaları tarafından daha soylu olduklarının bilinebilmesi için bir haç şeklinde, yani bir tane alında, iki tane yanaklarda olmak üzere üç altın işaret bulunur; alındaki işaret alından burnun ortasına kadar uzanır ve yanaklarında da birer tane vardır. Bu işaretler sıcak demirle yapılır ve bunları küçükken yaptırırlar; suda da vaftiz edil-

miş olduklarından ... size anlattığım o işaretler, ateşle ikinci vaftizleridir." Etiyopya'da "çok sayıda Yahudi" yaşadığını da belirtir, "bunlar da yüzlerinde benzer işaretler taşırlar fakat Yahudilerde yanaklarda birer uzun çizgi olmak üzere iki işaret vardır". Müslümanlara gelince; onlarda "bunun gibi, yani alından burnun ortasına kadar uzanan sadece tek bir işaret" bulunur ve "bunu sıcak demirle yaparlar".

Ruhani yol göstericisi "yüce havari, üstat Aziz Tomas"a ev sahipliği yapmış olduğu için Marco'nun Etiyopya'nın dini âdetlerine karşı özel bir ilgisi vardı. Azizin bu müridi, büyülenmiş bir şekilde Tomas'ın Etiyopya'da vaaz vermiş olduğunu aktarır; "sayısız kişinin dinini değiştirdikten sonra öldürüldüğü ve çok kutsal olan naaşının bulunduğu Hindistan'daki Malabar vilayeti"ne gitmeden önce de "bu insanlardan bazılarını vaazı ve mucizeleriyle Hıristiyanlık inancına döndürdü".

Marco Etiyopya'nın Hıristiyan kralına ve halkına sıcak bakmasına ve yakındaki Aden'e gitmeye can atmasına rağmen, gidecek olursa dışlanacağını itiraf ediyordu çünkü "[yerliler] onları görmek istemediğinden, bu krallıkta Hıristiyan tüccarlardan çok nefret ediliyor, hatta onlardan can düşmanları gibi nefret ediyorlar" idi. Bu farkına varış onun açısından bir tür şok oldu. Kendisini ve başkalarını Moğol bir görevli, Budist bir öğrenci, beyefendi bir yolcu olduğuna ikna etmek için kayda değer mesafeler katetmişti. Bütün bu zaman zarfında işadamı, hikâyeci, maceraperest rollerini deneyerek bir kimlik arayışına girmişti. Gelgelelim etrafındakiler onun farklı biçimlerini görseler de sadece bir başka "Hıristiyan tüccar" olarak kabul ediyorlardı. İstediği kadar uzağa, dünyanın ucuna dahi giderse gitsin, istediği kadar başka biri haline geldiğine kendisini inandıracak ölçüde değişen çevresine uyum sağlasın, hâlâ kendini aşması gerekiyordu.

Marco Polo kişisel arayışının ve Kubilay Han'ın korumasının sonuna gelmişti. Dünyayı ya da bilinen dünyayı görmüştü. Peki ama eve dönüş yolunu nasıl bulacaktı?

14. Bölüm

Moğol Prenses

Bir genç kız vardı yanında santuru ile
Bir zamanlar gördüğüm hayalin birinde...

Kubilay Han yavaş ve acılı bir çöküşe girerken; Marco, babası ve amcası çaresizce görevden azillerine uğraşıyorlardı. Venedik'i tekrar görmeye ömürlerinin yetmeyecek olması her geçen yıl daha muhtemel gözüküyordu. Daha kötüsü, Kubilay Han eğer onlar hâlâ Çin'deyken ölürse *pay-zı*larının -ve hayatlarının- kıymeti kalmayacaktı. Düşmanlarının ya da tahta el koyup, onları etkisiz hale getirmek isteyenlerin azizliğine uğrayabilirlerdi. Yani görevden vakitlice azledilmek bir ölüm kalım meselesiydi.

Marco yüceltilmiş kölelikten kurtuluşlarının arkasındaki koşulları, abartılı bir dileğin takıntıya, nihayetinde de plana dönüşme sırasını takip ederek oldukça dikkatli tasvir eder. "Efendi Niccolò, Efendi Maffeo ve Efendi Marco yıllarca Ulu Kağan'ın sarayında onunla birlikte kalırken," diye başlar, "kendi aralarında, bir gün ... doğdukları yere geri dönmek istediklerini söylüyorlardı; şimdi böyle yapmanın tam zamanıydı. Kendilerini çok kıymetli mücevherlerin ve altınların içinde çok zengin olmuş halde bulsalar da doğdukları yeri tekrar görmek uç bir istek olarak akıllarında hep vardı; onurlandırılmış ve kayırılmış olmalarına rağmen, bundan başka bir şey düşünmediler." Marco içinde bulundukları zor durumu hem dokunaklı hem de gerçekçi bir tarzda özetler: "Ulu Kağan'ın çok yaşlandığını görerek, onlar oradan ayrılmadan ölecek olursa, yolun uzunluğundan ve onları korkutan sonsuz tehlikeden ötürü eve hiç dönemeyeceklerinden korkuyor, o hayattayken bunu yapabileceklerini umuyorlardı.

Doğru zamanın geldiğine karar verdiğinde, Marco'nun babası Niccolò şansını denedi: "Bir gün Ulu Kağan'ın çok neşeli olduğunu görerek, bunu bir fırsat olarak görüp dizlerinin üzerine çöktü ve üçünün

adına [hanı] hepten rahatsız eden sözler söyleyerek, eve doğru yola çıkmak üzere onları bırakması için yalvardı ve ondan 'Neden yolda ölmeye gitmek istiyorsunuz? Söyle bana. Eğer altına ihtiyacınız varsa, ben size onun da, aynı şekilde isteyeceğiniz diğer şeylerin de vatanınızda sahip olduğunuzun çok daha fazlasını vereceğim' cevabını aldı."

Han sadakatlerini garantiye almak için onları "istedikleri her rütbeye" terfi ettireceğine söz verdi. Sözleri dolaylı olarak Polo kafilesinin ebediyen değilse de ömür boyu ona mahkûm olduğunu düşündüğünü gösterir.

Niccolò dizlerinin üzerinde, "Söylediğim altın ihtiyacından değil, vatanımda bir karım var ve Hıristiyan hukukuna göre yaşarken onu terk edemem, sebebi bu" diye itiraz eder.

Kubilay Han özenle söze dökülmüş bu yalvarış üzerine düşünür taşınır. "İmparatorluğumdan ayrılmanıza dünyada razı olmam" cevabını verir, "ama içinde dilediğiniz yerlerini dolaşırsanız gayet memnun olurum".

Yine hüsrana uğrayan Niccolò, Marco'nun yazdığına göre "çok nazikçe" krallıktan ayrılmak için gereken resmi izin için yalvarırken; şaşırtıcı bir şekilde, ailesinin Moğol lidere eskiden beri süregelen sadakati yüzünden perişan oldu: "Ulu Kağan onları çok seviyordu, davranışlarından çok memnundu ve onları kendi isteğiyle yanında tuttu, o yüzden ne olursa olsun ayrılmalarına izin vermedi." Pololar, Kubilay Han'ın, Pololaın ayrılmasını, gücünün azaldığına dair bir işaret olarak düşünmüş olabileceğini ancak şimdi fark ediyorlardı; hükümdarlığının bu istikrarsız durumunda bu değişikliği göze alamazdı.

En uygunsuz koşullardan ilham alan Kubilay Han, görüşmeler durma noktasına gelmiş gibi göründüğünde tüm tarafların itibarını koruyan bir çözüm olarak uzaktan akraba bir kraliçeye halef bulma girişimini ortaya attı.

Marco'nun aktardığı üzere, "Argun'un karısı olan Kraliçe Bolgana ölmüş." Argun genel hatlarıyla Moğol İmparatorluğu'na bağlı bir batı krallığı olan "Levant'ın (Doğu Akdeniz) hükümdarı" idi. Argun aynı zamanda, İslam dinine geçen ve kardeşinin eşlerini kaçırmak rezilliğini yapan amcası Sultan Ahmet ile şiddetli bir kavgaya tutuşmuştu. Argun bu yanlışın intikamını almaya yemin etti ve buna karşılık kendisi de onu

işkence etmeden öldürmemeye yemin eden Sultan Ahmet'i öldürdü. İkisi birbirleriyle savaş halinde yıllar geçirdiler ve en sonunda Argun galip çıktı.

Kubilay Han, imparatorluktaki istikrar görüntüsünü sürdürmek adına bu uzak krallıktaki veraset sırasına nezaret etmek istiyordu. Marco, kraliçenin ölüm döşeğinde "eğer [kraliçenin] sülalesinden değilse, hiçbir hanımın ne onun tahtına oturabileceğini, ne de Argun'un eşi olabileceğini" söyleyerek [son] arzusunu ifade ettiğini anlatır. Ardından şöyle devam eder: "Argun beylerinden üçünü -adları Oulatai, Apusca ve Cojaseçip onları "Argun ile evlenmesi için ... Kraliçe Bolgana'nın sülalesinden bir hanım göndermesini istemek üzere çok büyük ve güzel bir kafile ile birlikte çok görkemli bir şekilde, ulak olarak Ulu Kağan'a" gönderdi.

Üç elçi "onları büyük şerefle karşılayıp, onlar için eğlence ve ziyafet tertip eden" Kubilay Han'la ilgili tehlikeli görevi tamamladılar. "Ardından [Kubilay], Kral Argun çok iyi bir arkadaşı olduğu için, ona istedikleri sülaleden olan Cocacin adında bir hanım [gönderdi.]" Bu kişi, tarihe Kokejin olarak geçen Moğol prensesti. On yedi yaşında, "çok güzel ve sıcakkanlı" idi, elçilerin de hemen takdirini kazandı. "Gökyüzü kadar mavi" anlamına gelen ismi genellikle, Moğollar arasında oldukça alışılmadık bir durum olan, gözlerinin mavi olduğunun göstergesi olarak kabul ediliyordu. Daha büyük ihtimalle gözleri koyu renkti ve ismi de birçok Moğol ismi gibi bir renk kapsıyordu ki bu durumda bu renk, gökyüzünü hatırlatan maviydi.

Kubilay üç beye "Onu hükümdarınız Argun'a götürün, aradığı sülaleden olduğu için, güvenle eş olarak alabilir" diye emretti.

Marco'nun anlatımında yaptıkları seyahat kulağa bir masal gibi gelir ama yanlış bir başlangıçla başlayan gerçeğe dair tersliklerle doludur: "Gerekli her şey ve Kral Argun'un bu yeni gelinine şerefle eşlik edecek büyük bir askeri birlik hazır edildiğinde, elçiler Ulu Kağan'la vedalaştıktan sonra, aynı geldikleri şekilde, at üzerinde sekiz aylık mesafeyi katetmek üzere yola koyuldular." Çok geçmeden sorunla karşılaştılar: "Yolculukta, bazı Tatar kralları arasında yeni başlamış bir savaş yüzünden yolların kapalı olduğunu anladılar ve istemelerine karşın daha ileriye gidemeyerek, Ulu Kağan'ın sarayına geri dönmek zorunda kalarak başlarına gelen her şeyi aktardılar."

Marco'nun anlattığına göre, talihin dönmesi Polo kafilesine Moğol İmparatorluğu'ndan kaçıp kurtulmaları için zayıf da olsa bir imkân sun-

du: "O hanım için elçilerin geldiği sırada Efendi Marco da hükümdarın elçiliği göreviyle gittiği Hindistan'dan, Argun krallığında bulunmuş ya da içinden geçmiş olarak döndü." Marco büyüleyici hikâyelerle dolup taştığından "elçilik görevini ve yolu üzerinde görmüş olduğu diğer farklı şeyleri, yabancı vilayetlerden ve çok tuhaf denizlerden nasıl geçtiğini" tasvir edip, "o ülkeye dair birçok harika yeni şey [anlattı]".

Marco yaptığı geniş çaplı seyahatler sayesinde Kral Argun'a yapacağı yolculuğunda genç prensese yaraşır bir muhafız olma bakımından etkileyici referanslara sahip olmuştu: "Latin" (yani Hıristiyan) "ve bilge adamlar olan Efendi Niccolò, Efendi Maffeo ve Efendi Marco'yu gören üç bey çok meraklandı. [Pololaın] ayrılmak yönünde bir istekleri olduğunu duyduklarında ise düşünüp, kendi aralarında onlarla birlikte deniz yoluyla gidebileceklerini konuştular; niyetleri, kara yoluyla seyahat etmek büyük iş olduğundan, prensesin iyiliği için deniz yoluyla ülkelerine dönmektir. ... Diğer taraftan, [Pololaı] yanlarına refakatçileri olarak memnuniyetle alacaklardı çünkü Hint Okyanusu'nun büyük kısmını ve geçmeleri gereken ülkeleri görüp keşfettiklerini biliyorlardı," (anlatıcı gururla ekler) "özellikle de Efendi Marco'nun".

Marco'nun deniz yolculuğunda sahip olduğu iddia edilen uzmanlığı Kubilay Han'dan bir söz almasını sağladı: "O topraklara yelken açmış Marco'nun dediği gibi, [oraya] deniz yoluyla gitmeliydiler ve bahsedilen denizlerde yolculuğu tecrübe etmiş olan olan bu üç Latin, yani Niccolò, Maffeo ve Marco da Kral Argun'un topraklarına kadar onlara eşlik etmeliydi; majesteleri onlara böyle bir lütufta bulunmaktan memnun olacaktı."

Modern firavun Kubilay Han onların lehine olan bu noktada bile Polo kafilesinin gitmesine izin verme fikrine hâlâ karşı çıkıyordu: "Yine de aksini yapamayacağından kendisinden istedikleri her şeye razı oldu."

Onda Marco'yu çeken asıl şey olan merhametini gösteren Kubilay Han, "üçü dahil hepsini huzuruna çıkararak, onlara beslediği büyük sevgiyi ifade eden birçok cana yakın sözler edip, Hıristiyan toprağında ve vatanlarında biraz zaman geçirdikten sonra ona döneceklerine dair söz vermeleri gerektiğini söyledi." Yıllarca gecikmenin ardından yola çıkmaya heveslenen Pololar, hiç tutmaya niyetleri olmadan bu sözü vermeyi kabul ettiler. Zamanlama çok önemliydi. Hepsinin gördüğü üzere, Kubilay Han ömrünün sonuna yaklaşıyordu. Hangi şart altında olursa olsun, hemen ayrılmaktan başka seçenekleri yoktu.

Moğol hükümdarla vardıkları anlaşma tam manasıyla özgür olmalarına imkân vermiyordu; Kubilay Han, Polo kafilesini imparatorluğun hizmetinde başka bir göreve göndermiş olduğunu iddia edebilirdi. Ama hiçbir geri dönüş planlanmamıştı. Pololar görevlerini tamamlar tamamlamaz gitmekte özgür olacaklardı.

Artık yıl 1292'ye gelmiş, Marco Polo on yedi yılını Kubilay Han'ın hizmetinde geçirmiş otuz sekiz yaşında bir adam olmuştu. Başka biri gibi davrandığında aslını aşabilen bir kopya olarak çok unutulmaz, çok inandırıcı olabilse bile, artık Venedikli bir tüccardan başka birinin kılığına girecek durumu yoktu. Kendi kimliğinin sınırlarına hapsolarak küçüldü. Bunun olumlu tarafı, artık babasına ve amcasına süresi uzayan zor bir çıraklık hizmeti veren hayırlı evlat ya da yeryüzündeki en güçlü hükümdarın koruması altındaki çekici genç rolünü oynamak zorunda değildi. Basitçe, hünerden etkilenen, budalalığı reddeden, tenin baştan çıkarıcılığına duyarlı olan ve inancı doğrultusunda hareket eden gezgin, gözlemci bir tüccardı. Olgun Marco etrafındaki ilişkileri soğukkanlılıkla izliyor, kurulan entrikaları kendi zengin hayal gücünün algılayabileceği haliyle değil, neyseler o şekilde görerek gözlemliyordu.

Gözü açılmasına karşın Marco eve dönüş beklentisiyle kendisinden geçti. Daha sonra bu hikâyesini anlatırken seyahatlerindeki bu dönüm noktasını, önemini vurgularcasına iki kez anlatmaya niyetlenmiş gibi gözükür. Fakat ele alış tarzı bambaşkaydı. Önsözün önemli bir bölümünü, olayı özetlemek yerine oldukça detaylı şekilde aktarmaya ayırdı. Aslına bakılırsa, Kubilay Han'ın sarayından ayrılışına ilişkin tasviri açık farkla önsözdeki en uzun öğeydi; ona ayrılan yer de Marco'nun Moğol İmparatorluğu'nun hizmetinde olduğu tüm meslek hayatı boyunca onu en kayda değer olay olarak kabul ettiği izlenimini uyandırır.

Marco tutarsız da olsa büyük, romantik fakat varoluşsal, belli bir amaca yönelik ama yine de dürtüsel bir destan oluşturmak için yaşadıklarına ait parçaları bir araya getirip İpek Yolu üzerinde ve ötesinde katettiği her kilometre ile kendi mezar kitabesini yarattı. Marco hiçbir zaman belli bir yeri keşfetmek için yola çıkmadı ve asla kendisinin bir kâşif olduğunu düşünmedi; kendisini tanımlamak için kullandığı ifade "gezgin" idi. Maceraları tasarlanarak değil, tesadüfen meydana gelmişti ve gelmeye de devam edecekti. Planlamadı, planlayamazdı da; aklını ve

doğaçlama yeteneğini kullanarak yaşamını sürdüren biriydi. Yaratılıştan gezgin biri olarak, ön plana çıkmak yerine uyum sağlamayı biliyordu.

Marco kendisini tüccar olarak görmeyi hiçbir zaman bırakmamasına rağmen, sürekli başkalarının servetlerinin çetelesini tutarken bile kendisini varlıklı biri yapmaya fazla ilgi göstermedi. Ticarete inandığı kadar, az şeye inandı. Marco için ticaret ve seyahat eşanlamlıydı, bunun ötesinde hayatın özüydüler. Ona siyasetten veya savaştan daha kapsamlı girişimler gibi geliyorlardı; aslında üstü kapalı bir şekilde savaşın, insanın uğraşısının aslen ticari olan doğasının önündeki aptalca bir engel olduğunu düşünüyordu. Kubilay Han'ın karizması (ve cariyeleri) Marco için altından ve değerli taşlardan daha fazla çekiciliğe sahipti. Zenginleşmenin elbette yolun her adımında kendisini tehlikeye atarak bir kıtada bir uçtan diğer uca seyahat etmekten daha kolay yolları vardı. Fakat Marco'nun ilgisini çeken şey gelir değil, süreçti, yani pazarlıklar, gözlemler, çekişmelerdi. Yurda yolculuğunun başladığı zaman itibariyle kendisini maddi varlıklardan çok bilgi ve tecrübe bakımından zengin sayıyordu.

Kubilay Han hüzünlü bir ağırbaşlılıkla, Polo kafilesinin Moğol sarayını terk etmesinin hemen öncesinde güvenliklerini ve sağlıklarını garanti altına almak için seyyahlara daha ayrıntılı hazırlanmış yeni *pay-zı*lar verdi. *Pay-zı*lar güzel şeylerdi, "üzerlerinde özgür, tüm sorumluluklardan muaf ve bütün toprakları boyunca güvende olduklarını belirten emirlerin yazılı olduğu, hükümdarın mührü kazılı iki altın levha" idiler. Pololaın seyahat biçiminin de aynı oranda lüks olacağı vaat edildi. "Her nereye giderlerse" diye emretmişti Kubilay, "kendilerinin ve tüm kafilelerinin masrafları karşılansın, güvenli bir şekilde geçebilmeleri için onlara muhafız verilsin".

Aslında Kubilay Han'ın imtiyazlı tüccar elçileri için daha detaylı planları vardı ve yolculuklarını oldukça önem taşıyan uluslararası bir göreve dönüştürdü: "Onlara kendi namına birçok şey" (tahminen mektuplar ve başka kişisel eşyalar) "ile birlikte papaya, Fransa kralına, İngiltere kralına, İspanya kralına ve Hıristiyan âleminin diğer taçlı krallarına yönelik elçiliğini emanet etti."

Eksiksiz hazırlanan sefer muhteşemdi: dörder direkli, on ikişer yelkenli on dört büyük gemi. Marco'nun 1292 yılında önündeki maceraya olan hevesi, anlatımından fışkırır. Mavi sulara ve açık denizin keskin

kokusuna duyduğu özlem ortadaydı. Denizcilikle ilgili tecrübesine umut bağladı. "Size [gemilerin] nasıl yapıldıklarını anlatabilirdim" der, "ama çok uzun bir konu olacağı için bu noktada size ondan bahsetmeyeceğim"; buna karşın, gemilerden dört ya da beşinin 250'şer mürettebatının olduğunu belirtir. Muazzam bir filo, özlemi çekilen bir prenses taşıyarak Kral Argun'a doğru ilerliyor olacaktı.

Asıl yola çıkış Kubilay Han'da ve görünüşe göre bitmez tükenmez Moğol hazinesinde daha da cömertliğe yol açtı: "Gemiler yiyecek ve tüm diğer gerekli şeylerle donatılıp döşenip üç bey, hanımefendi ve Efendi Niccolò ve Efendi Maffeo kardeşler ile Efendi Marco olmak üzere üç Latin, Kral Argun'a gitmeye hazır olduklarında hükümdarın huzuruna çıkıp, Ulu Kağan'la vedalaştılar ve büyük sevinçle hazırlanan gemilere geldiler, hanımlardan ve beylerden oluşan büyük bir kafileyle gemilerde toplandılar. Ulu Kağan onlara çok sayıda yakut ile çok değerli ve çok kaliteli başka mücevherler, ayrıca on yıllık masraflarının verilmesini sağladı."

Törende Kubilay Han'ı son kez gördüler. Yabancı ülkelerde geçen yirmi yıldan sonra uzun yurda dönüş yolculukları başlarken bir hayat macerasının da sonu geliyordu.

Polo kafilesinin Prenses Kokejin'i gerçek kralına ve krallığına ulaştırma görevi son yıllarda özel önem kazandı çünkü bu Marco tarafından anlatılıp, Çin ve Moğol kaynaklarınca detaylı olarak teyit edilen tek olaydır. Çinli bir bilgin olan Yang Cığ-ciu [Yang Chih-Chiu], 1941 yılında ve 1945'te tekrar olmak üzere, Yüan hanedanı kaynakları ile Marco'nun Çin'den ayrılış koşullarına ilişkin ayrıntılı yorumunu karşılaştırdı ve Kubilay Han'ın üç elçisinin isimlerinin belirgin eksikliği ile birlikte neredeyse mükemmel biçimde uyuştuklarını keşfetti.

1307 yılı civarında çağın güvenilir tarihçisi Reşidüddin tarafından yazılan bir anlatımda da Prenses Kokejin ve ona eşlik eden üç elçiden bahsedilerek, Marco'nun ortaya koyduğu ayrıntılara yakından uyan çok benzer bir hikâye anlatılıyordu. Çinli meslektaşları gibi Reşidüddin de üç Polodan ismen bahsetmedi fakat Marco'nun tasvirinin hassas yerlerini teyit eden bağımsız bir haber kaynağının varlığı tesadüften daha fazla anlama gelir. Bu kaynaklar beraber ele alındığında Marco'nun Kral Argun'a kadar prensese eşlik ettiğini ve tıpkı iddia ettiği gibi Kubilay Han'ın hizmetinde olduğunu teyit eder.

"O adadan yola çıktılar ve size diyeyim ki Kral Argun'un diyarına gelmeden önce Hindistan'ın azametli denizi boyunca on sekiz ay yol aldılar" diye aktarır Marco, "bu yolculukta garip ve değişik şeyler görüp birçok harika keşfettiler". Telaşı içinde ortağı Rustichello'ya o şeylerin ne olduklarını asla söylemedi ama deniz yolculuğu hakkında verdiği kısıtlı bilgilere göre değerlendirmek gerekirse, 1293 yılı okyanus yolculuğu zorlu ve sarsıcıydı.

"Ulu Kağan'ın diyarında gemilere bindiklerinde," diye aktarır Marco, "hanımlarla beylerin arasında, denizciler hariç altı yüz kişi vardı. Gitmekte oldukları diyara vardıklarında, bir sayım yaptılar ki sadece on sekiz kişi dışında herkes yolda ölmüş. O üç elçiden de orada bir tek adı Coja olan kaldı; bütün kadınlar ve kızların da biri hariç hepsi sağdı." Hastalık, gemi kazası ve korsanlar muhtemel suçlulardı ama Marco, onu kahramanlık ışığı içinde gösterecek etkileyici olay ve koşulları tasvir etmeye meyilli olmasına karşın bir açıklama sunmaz. Gemilere düşkünlüğü göz önünde tutulursa, anlatımının bu konulara ayrılmış önemli ve etkileyici bir bölümünün kaybolmuş olması muhtemel gözüküyor. Sarsıcı olaydan tüm geriye kalan anlatımlar, aşırı ıstırap ve keder hissettiren ilginç bir parçalar yığınıydı. Olup biten her şeye rağmen Pololar ve genç Moğol prenses hayatta kaldılar.

Marco, genç bir adam olarak steplerde ilerlerken göğüs gerdiği her şeyi aşan bir çileye ilk kez burada katlanıyordu. Artık tasvirlerinde daha yumuşak, övünmeye daha az meyilliydi ve yönünü kaybetmiş kadar hayal gücünden uzaklaşmış değildi. Marco okuyucularını eğlendirmek adına geçmiş olayları yeniden yaşarken eski canlılığını yeniden kazanır ama hikâyenin son kısmını aktarırken, artık şanslı bir yaşam sürdüğü izlenimi vermez. Bunun yerine saygılı üslubuyla, sırf yaşayanlar arasında kendisini de saymaktan ötürü şanslı hissettiğini akla getirir.

Hayatta kalanların Argun Krallığı'na beklenmeyen gelişi rahatlama yerine şok yarattı. Bu uzak diyardaki meseleler, o üç elçi Kubilay Han'ın sarayına gitmek üzere yıllar önce ayrıldığından beri keskin değişimlere uğramıştı. Argun ölmüştü; muhtemelen düşmanlarınca zehirlenmişti.

Marco'nun canı çok sıkıldı. Pololar Argun'un yerinde, "Argun hükümdarlığını Keykhatu adlı birinin ele geçirdiğini" anladılar çünkü "[Argun'un-ç.] oğlu genç olduğundan henüz hükümdar olmaya uygun

değildi". Eşlik etmek için hayatlarını riske attıkları prensesi ne yapacaklarını bilmezlerken, en sonunda onu "Argun'un oğlu Gazan'a karılık yapmak" üzere sunmaya karar verdiler ve [oğlunun] gençliğine rağmen ikisi evlilik bağıyla hayatlarını birleştirdiler.

Eğer Marco ile babası ve amcası sorumluluklarını yerine getirdiklerine ve nihayet Kubilay Han'ın hizmetinden ayrılabileceklerine inanmışlarsa, yine hayal kırıklığına uğradılar. Bir kez daha sadakatleri ve Ulu Kağan'ın hizmetinde görünüşte imkânsız olan uzun mesafe görevlerini başarıyla tamamlayabilmeleri yüzünden neredeyse mahvolacaklardı. Genç prenses onu tuhaf ve korkutucu diyarda tek başına bırakmalarını istemedi, bir prenses olması sebebiyle de isteği kanundu. Her talebini yerine getirmeye çalıştıysalar da sonunda Marco, "Efendi Niccolò, Efendi Maffeo ve Efendi Marco, Ulu Kağan'ın hanımefendiyle ilgili onlara vermiş olduğu bütün sorumluluk ve görevlerini yapmıştı; yola o şekilde devam edebileceklerinden Keykhatu'ya döndüler ve orada dokuz ay kaldılar."

Dokuz ay! Yapabilecekleri tek şey, San Marco'nun azametli kubbelerini bir daha görecekler mi, eşlerinin karşına çıkıp Venedik'teki konforlu hayatlarına kaldıkları yerden devam edecekler mi diye merak etmekti. Polo kafilesi bitmek bilmeyen mola boyunca kadirşinas ev sahiplerinin aşırı misafirperverliğinin ve yakınlığının boğuculuğuna katlandılar. Ayrılmalarına hava koşullarının imkân verdiği, siyasi koşullar müsaade ettiği zaman bile, Çin'i geçerken eşlik ettikleri genç kadın, muhafızlarının oradan ayrıldığını görmek istemedi. Pololar bir kez daha kendilerini yalvarırken ve ayrılmalarına izin verilmesine karşılık tekrar dönmek üzere inandırıcı olmayan sözler verirken buldular. En sonunda dilekleri kabul edildi ama o zaman bile "bu üç elçi yurtlarına dönmek için [prensesi] bıraktıklarında, gidişlerine kederden gözyaşı döktü". Belki de nihayet onların Moğol İmparatorluğu'ndan kaçış aracı olduğunu anlamaya başlamıştı. Bu uzak krallığa yolculuk için her şeyi tehlikeye atmış olan bahtsız Kokejin, kısa bir süre sonra, 1296'nın Haziran ayında öldü. Zamansız ölümünün en olası açıklaması, Kubilay Han karşıtı bir grup tarafından zehirlenmiş olmasıdır.

Polo kafilesi ayrılmaya hazırlanırken, Keykhatu, Kubilay Han'ın sahip olduğu ruh ile onlara ayrıntılı *pay-zı*lar şeklinde bir dizi hediyeler verip lütuflarda bulunurken sorumluluklar da yükledi: *Pay-zı*lar, "İkisi akdoğan, biri aslan figürlü, diğeri düz olmak üzere ellişer santimet-

re uzunluğunda ve beşer parmak genişliğinde ... dört altın levha" idi. Levhalar "Bu üç elçi, [Keykhatu'nun] bütün toprakları boyunca sanki hükümdarın kendisine yapılıyormuş gibi onurlandırılmalı ve hizmet edilmelidir; onlar ve tüm kafile için her türlü tehlike arz eden yerde gereken atların ve muhafızların tamamı eksiksiz şekilde onlara verilmeli, masrafları karşılanmalıdır."

Kubilay Han'ın cömertliği şimdi bile bitip tükenmiyordu: "Orada onlara bir yerden diğerine güvenli şekilde gitmeleri için birçok defa iki yüz atlı veya aşağı yukarı o sayıda olmak üzere gerektiği kadar muhafız verilmekteydi. Üstelik Keykhatu'nun otorite sahibi olmaması, doğuştan ya da vasal hükümdar olmaması, haliyle de insanların, gerçek ve vasal hükümdarları olsa yapamayacakları kötülükleri yapmaktan çekinmemeleri sebebiyle birçok tehlikeli yerden geçtikleri için bu birçok kez gerekliydi." Pololar Argun'un krallığından uzaklaştıkça, Kubilay Han'a hiçbir bağlılığı olmayan haydutlara karşı onları koruma konusunda *pay-zı*larına daha az güvendiler.

Bu noktadan itibaren, uzun yurda dönüş yolculuğunda hayatta kalacaklarsa kendi başlarının çaresine bakacaklardı.

Yıl, Moğol takvimine göre şubatta başlayan 1294'tü. Kubilay Han o kadar bitkin ve morali bozuktu ki yeni yıl tebriklerini ve gelecek sene için iyi dileklerini sunmak üzere saraya gelenlerden uzak durdu. En sevdiği komutanı Bayan ona paylaştıkları büyük askeri zaferleri hatırlatmaya uğraştı ama o bile hanı canlandırmayı başaramadı.

Kubilay Han 18 Şubat'ta, seksen yaşındayken sarayının güvenlik ve rahatlığı içinde hayata gözlerini yumdu.

İki gün sonra Kubilay Han'ın naaşını taşıyan cenaze konvoyu yavaşça saraydan kuzeydeki Hentiy Dağları'na doğru ilerledi. Moğol âdetlerine uyumlu şekilde, dedesi Cengiz Han'ınkinin yanında olduğuna inanılan mezarı, ortamın insanı düşüncelere salan haşmetinin içine gizlendi. Mezarının ayakta kaldığını anlatan hiç kayıt bulunmadığı gibi, konum olarak bulunduğu yere dair kayıt da bulunmuyor. Ömrü boyunca cüretkârlığı ve ölçüsüzlüğü ile tanınan bir imparator için istisnai ölçüde sönük bir sondu bu.

Kubilay'ın seçilmiş halefi Cın-cin yıllar önce ölmüştü. Kubilay'ın torunu Temür, kargaşa içinde bir imparatorluk devralarak onun ye-

rine Moğol imparatoru oldu. Kubilay Han'ın anısına bir sunak inşa edilmesini emredip, ölüm sonrası ona Çince bir unvan verdi: Şı-dzu, "Hanedan Kurucusu."

Eski Yüan hanedanı tarihçileri Kubilay Han'ın şöhretini dünyanın dört yanına yaydılar. Müslümanlar bu sıradışı adamı Reşidüddin'in yazılarından tanır hale geldiler. Çinli ve Koreli tarihçiler Kubilay Han'ın başarılarını göklere çıkarırlarken; Bar Hebraeus, Kubilay'ın uzun ve çok önem taşıyan hükümdarlığını samimiyetle kaleme aldı. Ancak ne kadar kapsamlı olsalar da bu anlatımlardan hiçbiri, Kubilay'ın en bilindik Avrupalı tarihçisi Marco Polo'nun bıraktığı canlı anlatımla mukayese edilemez. Kaleme aldığı konuyla ilgili kapsamlı kişisel tecrübeye sadece o sahipti ve imparatorun yıllar önce, Hanbalık'tan ilk ayrıldığında kendisine vermiş olduğu *pay-zı*yı, yani pasaportu hâlâ taşıyordu. Moğol lideri içine biraz korkuyla karışık saygı katarak öyle tutkuyla kaleme aldı ki gelmiş geçmiş en güçlü hükümdarlardan birisi hakkında Batı'yı tek başına aydınlattı.

Marco Polo, Kubilay Han'ın ölümünden, babası ve amcasıyla Venedik'e dönerken haberdar oldu. Bu önemli haberi duyduğunda nerede olduğunu ve ne yapmakta olduğunu her zaman hatırlasa da ayrıntıları Rustichello'ya söylemedi. Sadece "Efendi Niccolò, Maffeo ve Marco bu yolculuğu yaptıkları esnada Ulu Kağan'ın bu hayattan nasıl ayrıldığını öğrendiler ve bu, o bölgelere yine dönebileceklerine dair bütün umutlarını ellerinden aldı".

Kubilay Han'ın vefatı, Marco'ya umduğu özgürlüğü vermek yerine maceranın, hatta bizzat umudun sonunu ilan ediyordu. Pololar ayrılık anında kendilerini imtiyazlı köleliklerinden kurtarmak için pazarlık becerilerini kullanmışlardı. Artık kaderlerini tayin etmiş olan bu iyiliksever tiran elini onlara uzatamayacağından Hanbalık'ı bir daha asla görmeyeceklerini düşünüyorlardı. Asya'nın görkemini ve uçsuz bucaksızlığını sonsuza dek kaybetmişlerdi. Kubilay Han'ın uzun hükümdarlığının sonu, Doğu ile Batı arasındaki, güçlü bir hükümdar ile küçük bir tüccar aile arasındaki eşsiz ortaklığı da bitirmişti. Moğol lider Polo kafilesine saygınlık vermişti ama onun ötesinde koruması altına aldığı gence bir amaç duygusu vermişti. Sihirin ve gücün somut haliydi o.

Marco'nun tükenmeyen merakı, yazdığı tarih derlemesinin son bölümlerinde büyük oranda keşfedilmemiş bir diyar olan Rusya'ya kondu. Gerçekte, yurda dönüş güzergâhı onu Rusya'ya yakın hiçbir yere veya aniden ilgisini çeken kuzeydeki diğer topraklardan hiçbirine götürmedi ama kabul edildiği gibi ikinci el bilgilere dayanan özenli bir özet olan anlatımı, diğer Avrupalıların pek hayal edemeyecekleri bir coğrafyayı ve hayat tarzını belagatle anlatarak akıllarda canlandırması açısından anılmaya değerdir.

Marco'nun anlattığına göre, doğudan Rusya'ya ulaşmak en gözü pek tüccarı bile caydırabilirdi. "Hiçbir at oraya gidemez" tavsiyesinde bulunur, "çünkü bölgeyi çok bataklık hale getiren birçok gölün, birçok su kaynağının ve akarsuyun bulunduğu bir diyardır ve o vilayetteki aşırı soğuk yüzünden buz neredeyse her zaman o kadar kalındır ki tekneler oradan geçemezler, ama buz, ağır at arabalarını veya ağır hayvanları taşıyabilecek güçte de değildir". Gelgelelim kürk ticareti yapan tüccarlar ve avcılar, zahmetlerini "büyük kâr"a çevirerek bu boş toprakları katetmeyi başarıyorlardı ve bu gözü pek ruhlar onun bölgeye ilişkin muhtemel bilgi kaynağıydılar.

Marco bu zorlu bölgede bir uçtan diğer uca seyahatin, "sefer" diye bilinen, bitkin ve donmuş seyyahın, seferin bittiği yerde "mal getirip götürenlerin içinde rahatça yaşayabileceği, yerden yükseltilmiş birkaç ahşap evin" bulunduğu küçük bir köy bulacağına güvenebileceği on üç günlük etaplar halinde tamamlanabileceğini duymuştu. Ticaret yine neredeyse her engelin üstesinden geliyordu ve Marco için bu durum, merakını cezbeden bir şeyden çok hayatın gerçeğiydi.

"Bu küçük köylerin her birinde" diye devam eder, "menzil dedikleri, hükümdarın ülkeden geçen bütün ulaklarının konakladığı bir ev vardır. Yıllarca Marco'nun başlıca seyahat aracı olan kervanların soğuk havaya uyarlanmış halleri, düzenlendikleri şekil itibariyle Marco'ya tanıdık gelen hususlara sahipti: "Bu menzillerin her birinde, bekçilerle birlikte eşekten biraz küçük kırk büyük köpek vardır ve bu köpeklerin hepsi tıpkı bizim ülkemizdeki öküzler gibi yük çekmeye alışık ve eğitimlidirler ve ... ulakları bir menzilden diğerine, yani bir seferden bir sonrakine taşımak için *sliozola* denilen yük kızaklarını çekerler."

Marco'nun ilgisini özellikle bir tüccar arkadaşı vasıtasıyla ayrıntılı bilgi almış olabileceği kızaklar çekmişti. Donmuş boş araziler üzerinde seyahat etme fikrine aşina olmayan okurları için "kızak" diyerek açık-

lar, "tekerleği olmayan bir araçtır fakat altı düz ve yuvarlatılmış çok hafif ağaçtan yapılırlar ve uçları buzda, çamurda ve bataklıkta yokuş çıkacak bir biçimde yarım daire şeklinde yukarı kalkıktır".

Marco köpek eğitiminin ayrıntıları hakkında olağanüstü bilgi sahibi oldu. Anlatımı, sanki dizginleri kendi elinde tutan birisince yazılmış gibidir: kızakları yönlendirenler büyüklerinden altı köpeği ... boyunduruk geçirilmiş halde, ikişerli uygun düzende koşumlara bağlarlar. Bu köpekler kimse onlara yol göstermeden doğruca bir sonraki menzile giderler ve kızağı hem buz hem bataklık üzerinde çok iyi çekerler. Böylece bir menzilden diğerine giderler. ... Menzili koruyan kişi de kızağa biner, kendisini de köpekler çeker, en doğru, en iyi şekilde ulağı yerine götürür. Seferin sonundaki bir sonraki menzile geldiklerinde, orada da onları sonraki sefer için ileriye götürecek köpekler, kızaklar ve bir başka rehber bulurlar; bunun yapılma sebebi, köpeklerin ancak on üç günlük seferin iş yüküne dayanmalarıdır, bu yüzden onları getirenler geri dönerler. Hükümdarın ulakları ... dağları aşıp, derileri satın alarak ova üzerinden kendi topraklarına dönene dek ... her aşamada köpekler, kızaklar ve rehberler değiştirilerek, bütün bu seferler boyunca bu böylece devam eder."

Marco ticaret esnasında, özellikle de ulakların alıp sattığı derileri tek tek sayarken etrafa coşku yayar; "üzerlerinden büyük kâr ve fayda sağladıkları"nı belirtip, "değeri büyük olan küçük hayvanlar" diye hayret eder, "bunlar samur, as, sincap, porsuk, siyah tilki ve pahalı derileri nedeniyle kıymetli sayılan diğer hayvanlardır". Tez canlı, zevk düşkünü seyyah Marco, avcı tüccarların bu sert iklimde göğüs gerdikleri koşulları düşündüğündeyse bakışlarını öte yana çevirir: "Oradaki muazzam soğuk havadan ötürü evlerinin hepsi yeraltında, hep yeraltında yaşıyorlar." Venediklinin konuya ilişkin son sözü de aynı oranda aleyhtedir: "Güzel insanlar değiller." Onlarla birlikte aylarca bir yeraltı meskenine hapsolma ihtimali, Marco'nun kürk ticaretinden zengin olma hayallerine son vermişti.

Açık alanların, güneş ışığının âşığı ve meraklısı için yola devam etme zamanıydı.

Marco kürk avına çıkılan ıssız arazileri geçtikten sonra daha acımasız bir bölge olan ve üstündeki yoğun sisten ötürü Karanlık Vadi olarak anılan, kendisininse bazen "gölgeler diyarı" diye adlandırdığı bölgeye geldi. Sembolik bir bölgeyi tasvir ediyor gibi görünmesine rağmen, Mo-

ğol etki alanının hemen ötesindeki (geçmiş yirmi yıl boyunca alıştığı güç merkezlerindense hayli uzaktaki) gerçek bir yeri resmettiğine inanıyordu. Buradaki insanlar "hayvanlar gibi yaşıyor" diye aktarır.

Bir avuç Moğol güvenliklerini sağlamak için alışılmadık tedbirler alarak, sert iklimine karşın bu bölgeye gelmeye cesaret etmişti: "Tayları olan kısraklarla buraya gelirler ve tayları dışarıda, bölgenin girişine yerleştirdikleri muhafızların gözetimine bırakırlar çünkü yolculuklarını sona erdiren kısraklar kokusunu alıp hissettikleri yavrularına dönerken, yolları insanlardan daha iyi bilirler." Marco'nun bölgeye seyahati göze almak için bulduğu tek sebep kaçınılmaz olarak samur, as "ve birçok başka pahalı kürk"ün ticaretini yapma beklentisidir.

Marco şaşırtıcı biçimde gölgeler diyarının yerlileri için kibar sözler eder. Gönül rahatlığıyla, "Bu insanlar yakışıklılar, çok iriler ve bütün uzuvları biçimli" diye yazar, "ama çok solgun ve renksizler, bu güneşsizlikten oluyor".

Marco buz gibi Moğol havasından kendi payına düşene katlanmıştı ama Rus kışını, daha önce tecrübe ettiği her şeyden daha acımasız olarak tanımlar ("dünyadaki en feci soğuk, bu yüzden ondan kaçmak büyük zorluk") ve soğuğun insanı nasıl iğnelediğini o kadar canlı bir şekilde hissettirir ki sanki kendisi yaşamış gibi hissettirir. "Eğer orada çok sayıda ısınma kulübesi olmasaydı" diye bilgi verir, "insanlar feci soğukta donmaktan kurtulamazlardı. Fakat bizde hastaneler nasıl kurulursa burada da aynı şekilde soylu ve güçlülerin manevi duygularla kurdurduğu ısınma kulübeleri çok yaygındır. Herkes ihtiyaç halinde her zaman bu kulübelere gidip gelebilir. Bazen insanlar evlerine ya da işleri sebebiyle bir yerden diğerine gitmek için bölgede giderlerken çok yoğun soğuk etkili olduğundan, kulübeler birbirlerine altmış adım mesafede olacak şekilde sık şekilde kurulmuş olmalarına rağmen, bir ocaktan bir diğerine ulaşamadan neredeyse donarlar."

Marco, düzenlemeden şüphe duymaya gerek görmeden aktarır: "Eğer adamın biri sıkı giyinmemişse veya yaşlı olduğu için çok hızlı yol alamıyorsa ya da bünyesi ve yapısı diğerlerinden daha zayıfsa veya evi çok uzaktaysa, aşırı soğuk yüzünden bir kulübeden diğerine ulaşamadan donmuş halde yere düşüp, orada öldüğü çok sık olur. Ancak yoldan diğer geçenler onu hemen alıp bir kulübeye sürükleyerek üstündekileri çıkarırlar, ısındığında kendine gelir ve tekrar hayata döner."

Marco saunaları andıran özgün kulübeleri tarif ederken kendinden daha emin görünür. "Kare biçiminde üst üste yerleştirilen kalın kalaslar"dan bahsederek, "iki kalas arasından hiçbir şey görülmeyecek kadar o kadar yakın biçimde bir araya getirilmiş, birleşme yerleri de kireçle ve başka şeylerle o kadar iyi kalafatlanmıştır ki hiçbir yerden ne rüzgâr ne yağmur girebilir. Çatıda, ısıtmak için içlerinde ateş yakıldığında dumanın dışarı çıktığı bir pencereleri vardır. Büyük bir yığın oluşturacak kadar bolca odun bulundururlar, insanlar da bunları ateşe çok sayıda atar, kütükler yanıp duman çıkardığında üst pencere açılır ve duman oradan dışarı çıkar" der. Tüm Rusya'da bu kulübelerin sayısı, o kadar çoktur ki "her soylunun veya zenginin" bir tanesine sahip olduğu söylenir.

Marco'nun yerel kaynakları -bu görülmemiş diyara gerçekten gelmeye cesaret eden ticaret erbapları, tüccarlar- Rusların içkilerine aşırı düşkün olduklarını teyit ediyorlardı. Soyluların ve "kodamanlar"ın, "kocalar, karılar ve çocuklar"ın yanı sıra erkeklerin ve kadınların sadece balla tatlandırılan "*cerbesia* denilen mükemmel şarap"tan içmek için nasıl elli kişiye varan gruplar halinde toplandıklarını anlattılar. "Satmak üzere bu *cerbesia*dan bulunduran" diye devam eder Marco, "hancı denilebilecek adamlar var. Bu gruplar bu meyhanelere gidip, bütün gün içerler. Bu şekilde içişe *straviza* derler. Akşam hancılar tüketmiş oldukları *cerbesia*nın hesabını tutarlar ve her biri kendisinin, eğer ordalarsa karısının ve çocuklarının payına düşeni öder."

Kadınlara, cinsiyetlerine has âdetlerle, sadece kendi doldurdukları *cerbesia*yı içmeleri için özel zamanlar ayrılmıştı. "Hanımlar bütün gün kaldıklarında" diye aktarır Marco, "işemek istedikleri için onları bırakmazlar ama hizmetçiler büyük süngerler getirip, diğer insanların fark etmeyeceği kadar gizli bir şekilde altlarına koyarlar. Biri kadınla konuşur gibi gözükürken, bir diğeri süngeri alta koyar ve böylece kadın oturduğunda süngere işer, sonrasında hizmetçi tamamen dolu süngeri alıp götürür, böylece ne zaman isterlerse işerler."

Marco'nun Ruslara ilişkin nihai görüşü, duymuş olduğu komik ve garip bir anekdota dayanıyordu. Şöyle başlar: "Bir adamla karısı akşam eve gitmek için içmeyi bıraktıklarında, karısı işemek için çömelmiş ama aşırı soğuk nedeniyle edep yerlerindeki kıllar çimenlere yapışmış, bundan kurtulamayan kadın acı içinde bağırmış."

Marco hikâyesini müstehcen bir yönde bitirir: "Bunun üzerine, çok sarhoş olan kocası, karısı için üzülerek aşağı doğru eğilip sıcak nefesiyle buzu eritmeyi dileyerek üflemeye başlamış. Üflerken nefesindeki nem donmuş, böylece adamın sakalının kıllarıyla kadının kılları birbirine yapışmış. Bu yüzden o da aynı şekilde aşırı acıdan kıpırdayamamış, orada bu şekilde yere eğilmiş halde kalmış." Bu noktada Marco hikâyeyi bir topluluğa anlatıyorduysa, dinleyici kitlesinin eğlenmesi için tam olarak ne kastettiğini göstermiş de olabilir.

"Dolayısıyla eğer o noktadan ayrılmayı istiyorlarsa buzu kıracak birinin gelmesi gerekiyormuş." Ortada yeterince sarhoş kahkahası olduğuna göre, bu müstehcen hikayenin son kelimelerini söylerken Marco'yu kimsenin duymamış olması mümkündür.

Marco tarihçelerine, hikâyelerine, mucizelerine, efsanelerine, şakalarına ve eşsiz deneyimlerine sonsuza dek devam edebileceği izlenimini verir. "Şimdi Tatarlara ve Müslümanlara ve onların hayatlarına ve âdetlerine ilişkin anlatılabilecek bütün gerçekleri duymuş oldunuz," diye bilgi verir, "araştırıp bilmesi mümkün olduğu kadarıyla birçok başka ülkeyi de"; bir önemli istisnayla.

Marco "bis" mahiyetinde bir deniz yolculuğu anlatmak istiyordu; çok uzun yıllardır karayla kuşatılmıştı ve sert rüzgârlara, dalgalanan yelkenlere içi gidiyordu: "Tamamını çok iyi bir şekilde incelememize rağmen Karadeniz'le ve çevresindeki vilayetlerle ilgili hiçbir şey söyleyip konuşmadık." Bir süre bu maceraya girişmenin cazibesiyle oyalansa da "oraları inceleyen, her gün gemiyle gelip giden çok fazla kişi olduğu için, o konuda gereksiz ve faydasız laflar etmek bıktırıcı olacakmış gibi geliyor bana" açıklaması yaptığına göre, nihayetinde [bu] düşünceyi yerine getirmedi. "Venedikliler, Cenevizliler, Pisalılar ve birçok başka insanın o yolculuğu sık sık yaptığı çok iyi bilindiği gibi, herkes orada ne olduğunu biliyor." Aslına bakılırsa, insanların çoğunun doğduğu yerden asla birkaç kilometreden fazla ayrılmadığı on üçüncü yüzyılın son on yılında, orada ne olduğunu herkes olmasa da muhtemelen Marco'nun tanıyıp saygı duyduğu insanlar biliyordu.

"Bu yüzden sessiz kalıyorum ve size ona dair bir şey söylemiyorum." Belki başka bir zaman.

Marco sonunda hayatının yörüngesini değiştirmek için yapabileceği az şey olduğunu kabullendi. "Dünyadaki şeylerin bilinebilmesi için" sonucuna varır, "dönüşümüzün Tanrı'nın bir lütfu olduğuna inanıyorum. Kitabın başında söylemiş olduğumuz üzere, ... dünyayı Efendi Niccolò Polo'nun oğlu, Venedik'in soylu ve yüce vatandaşı Efendi Marco'nun dolaştığı kadar dolaşan ne Hıristiyan ne Müslüman ne Tatar ne putperest, hiçbir insan asla olmadı."

Sonuç, kendi sınırlarını aşan, bitip tükenmeyen ve kendi kendisini yenileyen bir destandı. Marco bu destanda mekânlar kadar zamanlarda da yolculuk ediyordu. İpek Yolu'nun Pamir dağlık bölgesi içindeki ücra uzakbatı kısımları boyunca daha ilkel bir dünyayı ziyaret edip tarihöncesi zamanlardan beri değişmeyen insanlar ve toplumlarla karşılaşmıştı. Çin'de yüzlerce yıl ileriye, teknolojik ve kültürel bir düşler ülkesine gitmişti. Öte yandan Marco'nun son derece medeni Quinsai şehrinde şekillenen gelecek tasavvuru, eskiden kalma savaşların yeni tezahürleri tarafından bulandırılmıştı. Ticaretteki başarılarından ötürü perişan edilen, batıl inançları ve tensellikleri nedeniyle çökertilen Quinsai'li Çinliler, Marco'nun resmettiği gibi ulusal kaderlerinin efendileri değillerdi; uzaktan gelen, fethetmeye kararlı atlıların şehri yakıp yıkma gibi tehditlerini kendi evlerinde engellemeyi seçtiklerinden, Moğollar gibi saldırgan savaşçılara karşı zayıflardı. Marco'nun Çin'de gördüğü gelecek, mevcut halden daha az kaotik değildi.

Pax Mongolica'nın gelişine dek haydutlar, savaşan krallıklar ve İslamiyetin yükselişi sebebiyle birbirlerine geçişe kapanan Doğu ve Batı'nın mallarını –ve dini şahsiyetleri- karşılıklı olarak aktarmak için İpek Yolu vardı. Belki de ipekböcekçiliği süperanayolunun en etkileyici yönü ipeğin kendisi veya elle tutulur başka herhangi bir madde değil, yapıları ciddi biçimde yanlış bilinen ya da varlığından haberdar olunmayan uzak yerler hakkında elde edilen istihbarattı. Marco o yerlerin birçoğunu ziyaret etti; kendisini kumaş, değerli taş ve baharat alıp satan bir ticaret erbabı olarak gördü. Fakat nihayetinde Rönesans'ı ve ötesini öngörerek dünyaya ve dünya halklarına ilişkin bilgi değiş tokuşu yaptı. Anlatımıyla hem Doğu'yu hem de Batı'yı geleceğe taşıdı.

Marco tarafından tecrübe edilip gösterildiği üzere bu barışçıl bir manzara değildi. Pagan olduğu kadar dindar bir dünyaydı bu ama bir yandan da farkedilir şekilde insaniydi; insanların birbirleriyle temas

etmek için coğrafi, dini ve siyasi sınırları aştığı bir dünyaydı. Ortaçağın sert koşullarının zorunlu kıldığı tecridin aksine, Marco'nun gelecek tasavvuru sürekli seyahat, sonsuz ticaret ve birçok dilde aralıksız iletişim gerektiriyordu. Bu dünya, Hıristiyanların Müslümanlarla, "putperestler"le ve ticaretin ilkelerini bilen herkesle ticaret yaptığı bir dünyaydı; ayrıca, Yüan hanedanı gibi, hepsi bir ülküye hizmet eden, hayret verici çeşitteki kültürlerden bireyleri bir araya getiren bütünlüklü bir rejime sahipti. Karma ve aykırıydı, nihai olarak bir devlet yönetimi veya inanç sistemi tarafından değil, Marco'nun daha da evrensel ve bu yüzden daha etkili olacağına inandığı bir güç tarafından bir bütün haline getirilmişti: ticaret dürtüsü.

Polo kafilesi Karadeniz'de kurulu Bizans İmparatorluğu içinde küçük ve yozlaşmış bir krallık olan Trabzon'a ulaştığında -fırtına veya hastalık, hatta şiddet şeklinde olmasa da- felakete uğradı. Pololar bütün tedbir ve bağlantılarına rağmen hırsızlık kurbanı oldular. Trabzon'da *pay-zı*nın etkisinin sınırlarını aşmışlardı. Yerel yönetim, kafileye ait dört bin hyperprya'ya (yaygın biçimde tedavülde olan Bizans altın sikkesi) el koydu. Hyperprya'ya çağdaş bir değer koyması zor olmakla beraber, o meblağ yaklaşık dört yüz elli kilo ipek satın alabiliyordu. Bir başka deyişle elde etmek için yabancı diyarlarda geçirdikleri on yıllar boyunca hayatlarını tehlikeye attıkları servetin önemli bir kısmı talan edilmişti.

Marco acı ve utanç verici Trabzon kısmını anlatımına dahil etmedi. Yıllar sonra amcası Maffeo'nun hassas bir konu olan aile borçlarına değinen vasiyetine kadar da hiç sözü edilmeyecekti. Marco bu konudan bahsetmeyerek eski yaraları deşmekten kaçınmıştı. Bu tersliğin, *Seyahatler*'inin başından sonuna yansıtmaya çalıştığı başarılı girişimci Polo kafilesi imajıyla bağdaşmaması da aynı oranda önemliydi.

Marco yaşanan kaybın üzerinde durmak yerine, yurtlarına doğru hızla ilerlediklerini ortaya koymak için yol boyunca geçtikleri durakları sıralar: "Trabzon'dan Konstantinopolis'e, Konstantinopolis'ten Eğriboz'a ve Eğriboz'dan çok sayıda varlıklı kişi ve büyük bir kafileyle birlikte bir gemiye binip kendilerini birçok zorluktan ve tehlikeden koruyan Tanrı'ya şükrederek, sonunda Venedik'e geldiler; bu olay, Hz. İsa'nın doğumunun 1295'inci yılı içinde gerçekleşti."

Polo kafilesinin Asya, Hindistan ve Afrika boyunca yaptıkları keşif gezisi, yirmi dört yıllık maceraların, kıl payı kurtuluşların, yabancı diyarlarda ticaretin ve üst düzey diplomatik görevlerin ardından sona ermişti. Pololar yabancı diyarlarda geçirdikleri yıllar esnasında tanınmayacak derecede değişmişlerdi. Kılık kıyafet ve tavır bakımından Moğollara benziyorlardı ve neredeyse anadillerini unutmuşlardı.

Venediklilcr on üçüncü yüzyılın sonlarında sade kıyafetler giyiyorlardı. Kadınlar geniş nakışlı bir kemerle beli sımsıkı saran, uzun, dökümlü etekler giyiyorlar ve ar duygusuyla başlarını kapüşon veya duvaklarla örtüyorlardı. Nadiren turuncu ve kırmızımsı tonla renklendirilen bej ve eflatun kumaşlar hâkimdi. Erkekler uzun kollu, yakasız beyaz iç gömlekleri üzerine önden düğmeli kolsuz ceketler ile bol pantolonlar ve dar siperlikli yumuşak başlıklar giyiyorlardı.

Üç Polo'nun üzerindeyse, aksine yirmi yılı aşkın süredir alıştıkları Moğol kıyafetleri vardı. Parlak kırmızı, sarı ve gök mavisi ipekler içindeki göz alıcı Moğol kıyafeti, Venediklilerin kılık kıyafetinden çok daha gösterişliydi. Moğol erkekleri ve kadınları benzer şekilde, önünde kapaklı bir cebi bulunan ve soğuk havada ellerin üzerine çekilecek kadar uzun, tam kollu, palto gibi uzun bir giysi olan *del*, yani kaftan giyerlerdi. Bu kaftan genellikle ipekten yapılırdı. Moğol erkekleri ve kadınları ayrıca kaftanlarının altına bol pantolon, kadınlar buna ek olarak iç etek giyerlerdi.

Parlak renkli kaftanlarını giymiş Pololar Venedik'in kanal ve meydanları boyunca yürürlerken bakışları üzerlerinde toplayıp eleştirilere sebep oldular. Şayet saçlarını da Moğol tarzında yapmış olsalardı daha da dikkat çekici olacaklardı. Venedikli erkekler saçlarını başlıkların altına gizlerken, Moğol erkekleri uzun örgülü saçları kulak arkasında bağlıyor, sadece bir kâkül bırakarak başlarının tepesini de kazıtıyorlardı.

Marco Polo Moğol İmparatorluğu'nda bir yabancı olmanın üstesinden gelmeyi öğrenmişti; şimdiyse beklenmedik bir şekilde yine bir yabancı haline geldiğini görüyordu, hem de kendi yurdunda.

15. Bölüm

Mirasyedi

Üç kez dolaşıp etrafından,
Yum gözlerini ilahi bir korkuyla,
O ki beslenip bal özüyle,
İçmiştir cennet sütünden.

Üç Polo çeyrek asırlık yokluklarının ardından Ca'Polo'ya [Polo ailesinin Venedik'teki malikânesi-ç.] varıp kapıyı çalarken, kapıyı açan yabancı tarafından beklenmedik bir şekilde tanımazlıktan gelindiler. 1559 yılında Giambattista Ramusio adlı Venedikli bir devlet görevlisi ve bilgin tarafından yayımlanan popüler anlatım böyle der. Ramusio, Poloların yaşadıkları kötü durumu, uzun bir yokluğun ardından vatanı İthaka'ya kılık değiştirmiş yaşlı bir adam olarak dönen ve kendisini kimsenin tanımadığını gören Odysseus'unki ile kıyaslıyordu. Pololar da korktuklarının başlarına geldiğini, akrabalarının benzer şekilde Marco'nun, babasının ve amcasının uzun zamandır hayatta olmadığı veya başka bir diyarda temelli olarak ortadan kaybolduklarına dair yanlış bir inançla onların evine yerleştiklerini öğrendiler.*

Evde oturanların şüpheciliğine ek olarak Polo olduklarını iddia eden üç yabancı gerçek Venediklilere katiyen benzemiyordu. "Hallerinde ve Venedik dilinin büyük kısmını unutan konuşma şekillerinde Tatarlara ait tarif edilemez bir şey vardı. Giydikleri giysilerse daha da fenaydı; abadan yapılıp, Tatar tarzında kesilmişlerdi" diye aktarır Ramusio.

---

* Burada yazar "benzer şekilde" derken Poloların evindeki durumla Homeros'un ünlü destanı *Odysseia*'nın kahramanı Odysseus'un evindeki durum arasında koşutluk kuruyor. Bilindiği gibi, yaklaşık yirmi yıldır kayıp olan Odysseus'un karısı Penelope ile evlenmek isteyen civarın güç ve statü sahibi ailelerine mensup talipler, Penelope'un içlerinden hangisini seçeceğini Odysseus'un evinde bekliyorlardı. Kocasına sadık Penelope ise bu evliliği istemediği için birtakım bahaneler uydurup kararını açıklamayı uzatıyordu. Birkaç yıl süren bu erteleme süreci içinde iyiden iyiye eve yerleşen talipler Odysseus'un sürüsündeki kuzuları kesip yiyor, onun şarabını içiyorlardı. Odysseus uzun yolculuğundan döndükten sonra oğlu ve kendisine sadık kalan birkaç hizmetlisinin yardımıyla bütün talipleri öldürecektir-e.n.

Marco'nun üvey kardeşi Maffeo Polo yeni gelenlerin kimliklerine dair tahminlerde bulunanlar arasında başı çekiyordu. İkisi daha önce hiç karşılaşmamıştı; Marco muhtemelen o ana kadar Maffeo'nun varlığının farkında bile değildi. Ancak Maffeo, Marco'yu duymuştu; dahası, yetersiz de olsa, babasının ve amcasının Venedik'e olası dönüşleriyle ilgili yasal önlemler de alınmıştı. On beş yıl önce, 27 Ağustos 1280'de Marco'nun aynı adı taşıyan amcası Marco, "kardeşlerim Niccolò ve Maffeo Venedik'te olana kadar" baldızı Fiordilige ile kocası Giordano Trevisan'ı vasileri olarak tayin etmiş ve "Ondan sonra ise vasiyet tenfiz memurlarım sadece onlar olacaklardır" diye vasiyetini yazmıştı. Yaşlı Marco'nun bu sözleri yazdırırken bir zaman gelip de bu şartının gerçekleşeceğini bilmesine imkân yoktu ama Niccolò, Maffeo ve genç Marco'nun beklenmedik şekilde ortaya çıkışıyla birlikte şart hayata geçti.

Vasiyetin hükümleri Marco'ya değilse de [Niccolò ve Maffeo] kardeşlere Polo ailesi ve Venedikli tüccar camiası içinde çok ihtiyaç duydukları yasal statüyü verdi.

Sıkça tekrarlanan bir başka hikâye ise Marco'nun amcası Maffeo'nun eve dönüşe dair yaşadığı talihsizliği içeriyordu. Karısı onu tanımasına rağmen giymekte ısrar ettiği Moğol *del*ine katlanamadı. Kocasının tuhaf kıyafetini yoldan geçen bir berduşa hibe etmeyi kendisine vazife edindi. Maffeo o gece eve geldiğinde doğal olarak Moğol kıyafetine ne olduğunu sordu; son derece endişelendi çünkü çoktandır süren âdetine uygun olarak bütün değerli taşlarını saklamak için astara dikmişti.

Hikâye, karısı zoraki bir şekilde kıyafetlerini ne yaptığını itiraf ettiğinde, servetine konan ismi meçhul dilenciyi bulmanın bir yolunu düşünmeye çalışırken saçını başını yolup, göğsünü yumrukladığı şeklinde devam eder. Neyse ki Venedik küçük bir yerdir. Ertesi sabah Venedik'te ticaretin merkezi olan Rialto'ya gidip, söz konusu adamın ortaya çıkmasını bekledi. Maffeo'nun yün sarılı olmayan bir çıkrık alıp, bir deliymiş gibi çevirdiği söylenir. Büyük gösterinin etrafında bir kalabalık toplandı; seyirciler bağırarak ona sorular sorarlarken o, "Tanrı'nın izniyle gelecek" karşılığını verdi.

İhtiyar deli Maffeo Polo'nun Rialto'da ortaya çıktığına dair laflar merak uyandırarak Venedik'e yayıldı. Maffeo'nun servetini elinde tutan berduş ortaya çıkmadı. Maffeo ertesi gün ve ondan sonraki gün gös-

terisini tekrarladı. Bu kez birisi ortaya çıktı; Maffeo'nun atılan Moğol kıyafetini giyen berduş. Marco tuhaf adamı görünce üzerine saldırıp, kıyafeti geri aldı ve elleriyle saklı haldeki değerli taşları yokladı. Hepsi dilenci elden çıkarılan giysiye sahip olmadan önceki gibi tastamam oradaydı. Maffeo servetini kurtarıp, bahtsız dilenciyi başından def etti.

Ramusio bir başka Polo efsanesiyle devam ediyordu. Efsaneyi, "evi ... Corte del Million'un" (Pololaın atadan kalma evinin bulunduğu semt) "... tam orta noktasında yer alan ... eşsiz iyilik ve dürüstlükte çok yaşlı bir beyefendi olan muhteşem Bay Gasparo Malpiero"dan öğrenmişti. Buna göre Malpiero ona, "Bunu kendi babasından ve büyükbabası ile komşuları olan başka yaşlılardan duyduğunu" söylemişti.

Yaşlı beyefendinin hikâyesi, Venedik'teki Pololaın uzun zamandır ortada olmayan akrabalarının kimliğine dair şüphelerini açığa vurmalarıyla başlıyordu. Yakınları döndüğü için gurur ve rahatlama sergileyeceklerine utanmışa benziyorlardı. Marco, babası ve amcası güvenlerini kazanmak için müsrif bir ziyafet düzenleyip bütün akrabalarını çağırmaya karar verdiler. Olaya "o bahsi geçen evlerinde, saygın kılık kıyafetler içinde ve çok görkemli bir şekilde" hazırlandılar. Ziyafet başladığında gondollar kanalları tıkadı; misafirler karaya çıkıp uzaklardan hediyeler ya da üçlünün iddia ettikleri gibi İpek Yolu'nu baştan sona dolaştıklarına dair bazı kanıtlar elde etmeyi umarak seyyahları beklediler. Misafirler bunun yerine kendilerini çok sıradışı bir kıyafet balosuna katılırken buldular.

Misafirler yerlerine oturur oturmaz yeniden kafile halinde bir araya gelen Pololar belirdi. Üç seyyah da pahalı kumaştan yapılmış Venedik tarzı uzun, dökümlü kaftanlar giymişti. Akşamın ilerleyen saatlerinde kaftanları çıkarıp yırtarak parçalara ayırdılar ve parçaları oradaki hizmetkârlara dağıttılar. Şaşıran misafirler yemeklerine dönerken Pololar kıyafet değiştirip kırmızı kadife kaftanlar içinde yeniden ortaya çıktılar ve kaftanlarını yine parçalayıp parçaları hizmetkârlara dağıttılar. Şayet Marco, babası ve amcası, Asya'daki seyahatlerinin ardından gözlerini kırpmadan değerli kumaşlar hediye edebilecek kadar zengin oldukları izlenimini yaratmak istedilerse tamamen başarılı olmuşlardı.

Ancak gösterileri henüz bitmemişti. Ziyafetin sonlarında Pololar kıyafetlerini bir kez daha değiştirip, misafirleri bu zenginlik gösterisine

hayret ederken bir kez daha parçaları hediye ettiler. O anda ortadan kaybolup sonra üçü birden Venedik'e döndükleri gün giydikleri ve kimliklerinden şüphe edilmesine neden olan Moğol kıyafetine bürünmüş halde misafirlerin yanına döndüler.

Muhtemelen hikâyeyi biraz süsleyen ama uydurmayan Ramusio'ya göre bu üçlü ellerine birer bıçak alıp "söz konusu kıyafetlerin her birine çok ustaca ve kimsenin onların orada olduklarını hayal edemeyeceği şekilde dikilmiş olan yakut, safir, lal [koyu kırmızı renkli bir lal taşı], elmas ve zümrüt gibi en değerli taşları muazzam miktarlarda ortaya dökmek için" Moğol kaftanlarını dikiş yerlerinden yırttılar: "Başka türlü yapmış olsalar öyle uzun sürecek, zor ve uzak bir yolda o kadar altını beraberlerinde taşımalarının asla mümkün olmayacağını iyi bilerek, yanından ayrılmak için Ulu Kağan'dan izin aldıklarında, onlara vermiş olduğu bütün varlıklarını çok sayıda yakuta, zümrüte ve diğer kıymetli taşlara çevirmişlerdi."

Bu gösteri misafirlerini hayretler içinde, Pololar için en mühimi de kendilerine hayran bıraktı. "Daha önce şüphe ettikleri kişiler" diye yazdı Ramusio, "gerçekten Polo malikânesinin şerefli ve cesur beyefendileriydiler, onları çok şereflendirdiler ve hürmet gösterdiler. Hikâye Venedik'te yayılınca sıradan halkın yanı sıra üst tabaka dahil olmak üzere bütün şehir onları kucaklayıp bol bol sırtlarını sıvazlamak ve hayal edebileceğiniz en büyük sevgi ve saygı gösterilerinde bulunmak üzere hemen evlerine akın etti."

Ramusio'nun hikâyesi mutlu bitse de Venediklilerin yüzeyselliklerine ve maddeciliklerine yönelik alaycı bir eleştiri gibi durur. Şehir ahalisi, servetlerine dair teatral bir gösteri sahneleyene kadar Marco, Maffeo ve Niccolò'yu tanımaya gönülsüzdüler; aslında onlar da tanınamayacak durumdaydılar.

Şaşırtıcı akşam yemeği, yeni dönen Poloların eski konumlarına kavuşmalarının başlangıcına işaret ediyordu. Bundan sonra üçlü, özel bir ilgi gören Marco ayrı tutulmak üzere, hak ettiklerini hissettikleri saygıyı yurttaşlarından gördüler. Ramusio, "Bütün delikanlılar her gün devamlı surette ... en cazibeli ve cana yakın olan ... Bay Marco'yu ziyaret edip onunla sohbet etmeye ve ona Cathay ve Ulu Kağan ile ilgili konuları sormaya ... gidiyorlardı ve o da onlara öyle büyük bir nezaketle cevap veriyordu ki hepsi kendilerini ona karşı minnettar hissediyorlardı" der.

Marco'nun niye dikkat çektiğini anlamak kolaydır. Çin'den yanında getirdiği ya da daha sonra *Seyahatler*'inde tasvir ettiği buluşların önemi yadsınamaz. Avrupalılar bu teknolojik harikalara başta şüpheyle yaklaşsalar da eninde sonunda kendileri de kullandılar.

Marco'nun dönüşüne kadar Batı'da neredeyse bilinmeyen kâğıt para Batı'nın tamamında finans ve ticareti kökten değiştirdi.

Marco'nun Çin'de ilgisini çeken bir başka madde olan kömür, enerji yoksunu Avrupa'ya yeni ve diğerlerine nazaran verimli bir ısı kaynağı sağladı.

Bazı anlatımlarda yanında getirdiği söylenen gözlük (buzlu cam mercekler şeklinde), görme kusuruna çare olarak kabul edilir hale geldi. Buna ek olarak mercekler, teleskobun (savaşçıların çok uzak mesafelerdeki gemileri görmesini sağladığından deniz savaşlarını kökten değiştirdi) ve mikroskobun üretilmesine yol açtı. İki yüz yıl sonra Galileo, dünyanın ve diğer gezegenlerin güneşin etrafında döndüğü şeklindeki Kopernik teorisini destekleyip yaymak suretiyle bilim ve evrenbilim devrimi yapmak için teleskobu kullandı.

Çinlilerin en az üç asırdır kullandığı barut, orduların mızrak, kılıç ve tataryayını top, arkebüz ve piştovla değiştirmesi bakımından Avrupa'nın savaş durumunu kökten değiştirdi.

Marco yanında daha kişisel mahiyette bir hediye de getirdi. Kubilay Han tarafından verilen altın *pay-zı* yani pasaport, seyahat, savaş ve zorluklarla geçen yıllar boyunca ona yardım etti. Marco onu saklıyordu ve ömrünün sonuna kadar da saklayacaktı. Bir zamanlar çok uzak bir diyarda keyfini sürdüğü konumun canlı hatırası olarak Peter adını verdiği Moğol bir hizmetkârı da yanında getirmişti.

Hepsi hesaba katıldığında, Marco Polo'nun bir örneği olduğu Doğu ile Batı arasındaki kültürel aktarımın sağladığı fayda olmaksızın Rönesans'ı ve dolayısıyla modern dünyayı hayal etmek zordur.

Venedik Cumhuriyeti Marco döndüğü sırada sakin dış görünüşünün altında iyi durumda değildi. Polo kafilesi Venedik'ten ayrıldığı sırada doç olan Lorenzo Tiepolo'nun hükümdarlığına ardı ardına terslikler (önce kıtlık, ardından da ticareti azaltmaktan başka bir işlevi olmayan bir hamle olarak Venedik'in dış ülkelere/ülkelerden gemi sevkiyatlarını vergiye bağlayarak aralarını açtığı komşularla gereksiz çekişmeler)

damga vurmuştu. Venedik Cumhuriyeti bu sıralarda Bolonya ile üç yıl sürecek askeri çatışmalara başladı. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Kuzey İtalya ile olan ilişkiler de fena halde bozulmuştu.

Aragon Kralı III. Pedro ile Papa IV. Martinus'u karşı karşıya getiren uzun süreli bir çatışma olan Sicilya Vesperleri İsyanı'nda (1282-1302) Venedik Kilise'ye yardım etmeyi reddedince işler daha da kötüleşmişti. Kilise misilleme olarak 1284 yılından itibaren katı bir yasak devreye sokmuştu. San Marco'da kilise ayini okunamamış; çan kulesindeki çanlar ürkütücü bir şekilde susmuştu. Venedik yaşantısında damgası olan dini törenler -düğün, cenaze hatta vaftiz törenleri- kesinlikle yasaklanmıştı. Yasağın kapsamı ölmekte olanlara yapılan son dini törenlere kadar genişlemişti ki bunlardan yoksun kalanlar öbür dünyada daha kötü azaplar çekebilirlerdi. Kış Noel kutlamadan gelip geçmişti. Venedik Mutlak Güç karşısında sessizliğe gömülüp tövbe etmiş, Tanrı tarafından kederli bir arafa sürgün edilmiş gibiydi. Tarihçi John Julius Norwich, Venedik Cumhuriyeti'nin kötü durumu hakkında "Son yirmi yıl boyunca onlar için hiçbir şey yolunda gitmişe benzemiyordu" diye yazar. "Askeri olarak karada ve denizde hem gemi hem can bakımından ciddi kayıplar verdikleri hezimetlere uğradılar. Düşman Venedik lagününün sınırlarından içeri sızarken aciz bir şekilde seyretmek zorunda bırakıldılar. Birçoğuna ticari yönden bağımlı oldukları komşuları kimi daha çok, kimi daha az olmak üzere düşmanca tavır içindeydiler. Baş sömürgeleri Girit yine isyan halindeydi."

Sanki Tanrı'nın kendilerinden hoşnutsuz olduğu izlenimini teyit edermiş gibi, o kış bir deprem kırılgan şehri salladı. Yerkabuğu titrediğinde, Venedik'i harap eden seller evleri yıkarak, nice canlar aldı, bazı yurttaşlarıysa enkaza dönmüş ihtişamın ortasında açlıktan ölecek halde bıraktı. Şehir altyapısı hâlâ sağlam olan Venedik, felakete rağmen toparlanıp refah ve güçlü görüntüsünü sürdürmeyi başardı. Fakat perde arkasında sıkıntılardan kurtulma umudu olmaksızın zor günler geçiriyordu.

Venedikliler çöküşlerinden depremler, seller gibi doğal afetleri, Venedik Cumhuriyeti'nin feci halde karmaşık dış politikalarını, Kilise'yi veya kıskanç rakipleri –hepsi de Venedik'e gerçekten zarar vermişti- suçlamaktansa, bu zorlu yıllarda servet biriktirmiş olan elit ailelerin oluşturduğu bir zümreyi suçluyorlardı. Özellikle de birbirlerine sıkı sıkıya bağlı Dandolo

sülalesi sorumlu tutuluyordu. Venedik Cumhuriyeti'nin yakın geçmişte yaşadığı en kötü sıkıntılar sırasında iktidarda olan iki doçun da bu sülaleden olacağı tutmuştu ve bunlardan biri, zor bir dönem olan 1280-1289 yılları arasında bu görevi yerine getiren Giovanni Dandolo idi.

Görev süresi boyunca San Marco Meydanı, Venedik Cumhuriyeti'nin vaktiyle demokratik olan geleneksel karakterinden bahseden rakip aile Tiepololar lehine yapılan sokak gösterileriyle yankılandı. Kendisi de bir doç oğlu olan Giacomo Tiepolo bu sıkıntılı zamanlarda kendisini Venedik Cumhuriyeti'ni yönetmeye hazırlanırken buldu. Marco, Tiepolo'nun da Ulu Kağan'ın karşılaştığı baskıların bir kısmına maruz kaldığını düşünmüş olabilir. Diğer taraftan, Tiepolo, aynı düşüncedeki taraftarlardan oluşan çekirdek bir grubu memnun ederken bir yandan da halk tabanını geliştirmeliydi. Halkçılar Tiepolo'nun Venedik'te verasete dayalı bir krallık kurmayı planladığına inanırken, yönetimin içindekiler, Venedik'in çok demokratikleştiği ve ayaktakımının hâkimiyetine ramak kaldığı uyarısı yapıyorlardı.

Her taraftan baskı altına giren Tiepolo anakaraya sürgüne gitti. Aynı sıralarda zengin, tüccar bir ailenin, süreç içinde küçümseyici Pierazzo lakabını alacak olan otuz sekiz yaşındaki oğlu Pietro Gradenigo 1289 yılında istemeye istemeye doç seçildi. Doçun sarayını bir diktatörün mü halkçının mı işgal ettiğinin önemi olmaksızın Venedik'in kötüye gidişi hızlanıyordu.

Mısır Sultanı El-Eşref Halil, uzun süre önce [babasının-e.] ettiği yemini yerine getirerek 1291 yılında Akka'yı ele geçirip orada yaşayanların çoğunu öldürdü. Akka, Pololar gibi tüccarların toplandığı ve mallarını depoladığı bir yer olduğundan, bu olayın sarsıntısı binlerce kilometre ötedeki Venedik'te de hissedildi.

Akka'nın ve Hıristiyanların Ortadoğu'daki diğer ileri karakollarının zapt edilmesiyle birlikte Venedikliler dikkatlerini Avrupa'ya çevirdiler. Venedik gemileri Amsterdam, Londra ve Marsilya gibi değişik destinasyonlara yelken açtılar. Venedikli tüccarlar ihmal ettikleri feodal derebeyleriyle iş yapmadan önce onları içinde hayvanlar, soytarılar, müzisyenler ve akrobatlar olan gezici bir sirkle oyalayıp eğlendirmeyi öğrendiler. Doç, satın aldığı malların vergilerinden bir tek kendisinin muaf edildiği Batı ticaretini destekledi.

Venedik Cumhuriyeti'nin ticari ve askeri rakiplerine karşı mücadeleleri zamanla Marco Polo'yu da içine çekti. O sıralar Venedik'i en çok zorlayan şehir Ceneviz idi. En az Venedikliler kadar tamahkâr olan söz konusu şehir devleti, Hindistan'dan yaptığı baharat ve Kırım'dan yaptığı tahıl, balık, tuz, kürk, hatta köle ticaretini kıskançlıkla muhafaza ediyordu. Alınıp satılabilecek her türlü şey Ceneviz'in ekonomi motoruna yakıt oluyordu.

Venedik ve Ceneviz doğrudan bir çatışma yaşanmasını engellemek için uyduruk bir anlaşma yapmışlardı fakat Akka'nın zapt edilmesi, o şehir üzerinde kontrol sağlamayı isteyen iki taraf açısından da dengeyi altüst etti. Rakibine karşı savaş hazırlığı içinde olan Venedik daha küçük bir devlet olan Pisa ile güç birliği yaptı. Müttefikler bu kez işi ciddiye alıyorlardı: On yedi ile altmış yaş arasında, aklen ve bedenen sağlam olan yurttaşların tümü istenildiği zaman askere alınmaya elverişli kabul edildi. Ayrıca en zengin ailelerden her birinin bir ya da daha fazla kadırga donatmak için gerekli parayı ve teçhizatı sağlaması bekleniyordu. Pololar onlar kadar yüksek mertebede değillerdi ama savaşın hararetı Marco'yu sarmıştı. Marco bir de kısmen Venediklilerin ruh halindeki çarpıcı değişikliğe tepki veriyordu. Venedik Cumhuriyeti yıllardır süren gerilemenin ardından itibarını ve menfaatlerini savunmak için savaşmaya bir anda hazırlanmıştı.

Marco Venedik'teki hayatından sıkıldığı için kendisini çatışmanın ortasına atmış olabilir. Orada daracık, sıkış tıkış, bazen de pis kokan kanallara tepeden bakan gri, kahverengi ve toprak rengi binalarla kuşatılmış durumdaydı. At sırtında stepleri dolaşmak veya deve kervanıyla çölleri geçmek yerine, bazen yoluna devam etmek için yan yan gitmesini gerektirecek kadar dar olan Venedik sokaklarını arşınlıyordu. Ufka kadar her yeri görmek yerine, günlük ev işlerini gören komşularının pencerelerinden daha uzağa bakamıyordu. Macera duygusu ve ihtişam hayatından çekilmiş, bunun yerini Venedikli tacirlerin gündelik rutini olan hesaplar ve borçlar, bıktırıcı davalar ve kavgacı aileler almıştı. Moğollarla beraber at binmiş, Budistlerle beraber ibadet etmiş bir adam için bu sınırlamalar katlanılmaz hale gelmiş olabilir.

Marco, daha kırk üç yaşında olduğu 1298 yılında yoluna çıkan her türlü macera belirtisine hâlâ tepki verebilecek durumdaydı. Esir düştüğü

Curzola Muharebesi, Venedik'in beklediği parlak fırsat sayılmazdı fakat Marco'ya ihtiyaç duyduğu kaçışı sunmuş olabilir.

Marco'nun Cenevizliler tarafından esir alınmasının ve yaşadığı ayrıcalıklı mahpusluğun, bir süreliğine Venedik'le ve şehrin sınırlamalarıyla arasına mesafe koymasını sağlayarak ona bir kurtuluş gibi gelmiş olması mümkündür. Çelişkili bir şekilde, günlük ihtiyaçlarının karşılandığı ve Pamir Dağları'ndan, Gobi Çölü'ne, zümrüt yeşili steplere, Moğolistan'ın *ger*lerine, fantastik Hanbalık ve Şang-tu'ya kadar olan yolun tamamını zihninde baştan sona dolaşabildiği hapishanede daha özgürdü. Hikâyesini anlatmasına yetecek kadar uzun süre bir yerde durması ancak hapse kapatılmak gibi bir çileyle mümkün olan bu dünya gezgininin, yaşadığı maceraları geceler ve gündüzler boyunca Rustichello'ya anlattığı, onun da Marco'nun içinden tüm hararetleriyle taşan bu cümleleri Avrupalıların tüketimine sunmak amacıyla coşkuyla kaleme döktüğü kolayca tasavvur edilebilir. Avrupa'nın tamamı şöyle dursun, Marco'nun Venedikli kavgacı komşularını bile olağanüstü maceraları konusunda ikna edip edemediği tartışmaya açıktı ve Rustichello'yla işbirliği tam da bunu yapmayı vaat ediyordu.

Hikâyelerini Kral Arthur tarzı saray romansları ve heyecan verici savaş sahneleriyle doldurmaya alışkın popüler bir yazar olarak Rustichello'nun, Marco'nun gerçeklere dayanan anlatımını beylik unsurlarla nasıl süsleyip güzelleştireceğiyle ilgili kendi fikirleri vardı. Fakat kıdemli tüccar bizzat tanık olduğu olayların üzerinde durmayı tercih ediyordu. Marco'nun bakış açısı okuyucularınınkinden farklıydı; dünya ve Hıristiyan âleminin onun içindeki yeri hakkındaki kabulleri, onların kabulleriyle aynı değildi. Uzak diyarlarda geçen onlarca yıldan sonra Moğol âdetlerini, Moğol dilini ve Moğol dünya görüşünü öğrenmek zorunda kalmıştı ve hayata Moğol gözleriyle bakıyordu: canlılıkla, barbarca ve saygıyla.

Pisa'lı Rustichello sadece bir romans yazarı değildi. Noterlerden oluşan bir aileden geliyordu ve işinin ehliydi. Noterler İtalya'da uzun zamandır yüksek statülerinin keyfini sürüyorlardı. Eski Roma uygarlığında anlaşmaları ve mali düzenlemeleri hazırlayan, mülk, tapu ve miras intikallerini kayda geçirip onaylayan saygıdeğer kamu görevlileri olan noterler, can sıkıcı kopyalama işlerini kölelerine bırakmıştı. Latince'de *notae Tironi-*

nae olarak bilinen isimlerinin kökeni, efendisinin sonu gelmeyen konuşmalarını kaydetmek için sonradan yaygınlaşan hızlı bir not alma sistemi bulan Cicero'nun kâtibi M. Tullius Tiro'dan geliyordu. Sistemi kullanan kâtiplere *notarius* deniliyor, bunlar Roma devlet bürokrasisinin en yüksek çevrelerinde dolaşıyordu. *Notarius*ların Hıristiyanlık dönemindeki halefleri *notarii*ler de din şehitlerine yönelik yasal işlemlerin yanı sıra, büyük bir sorumluluk duygusuyla vaizlerin vaazlarını da kaydettiler. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından noterler, yetkileri bütün Hıristiyan âlemini kapsayacak şekilde genişleyen papalık tarafından görevlendirilmeye başladılar. Hukuk sisteminin ayrılmaz bir parçasıydılar. Rustichello noter sıfatıyla Marco'nun maceralarının gerçekliğini tasdikleyebilirdi.

Rustichello'nun edebi hayal gücü savaşlara, gezgin şövalyelere ve iffetli kızlara yöneliyor fakat resmi eğitimi onu Marco'dan anlattıklarına dair kanıtlar talep etmeye sevk ediyordu. Fantastik olaylar şöyle dursun, tanık olduğunu iddia ettiği şeylerden hiçbir şekilde bahsetmeden seyahatlerini nasıl belgelendirebilirdi ki? Rustichello bu soruya cevaben Marco'nun çalışma yöntemine kısa bir bakış sunar. Rustichello, Marco'nun, "sadece hâlâ unutmadığı birkaç şeyi not" ettiğini ve bunların, "şayet bizim taraflara dönmesinin mümkün olduğuna inanmış olsa yazabilecek olduğu çok sayıda, neredeyse sonsuz şeyle kıyaslandığında son derece az" olduğunu, "kendisinin, Tatarların kralı Ulu Kağan'ın hizmetinden ayrılmanın sonsuza dek imkânsız olduğuna inanarak defterlerine sadece birkaç küçük şey" yazdığını söyler.

Neyse ki gelecek nesillerin -ve Rustichello'nun- şansına hepsi kayıp değildi çünkü Marco hapishanedeyken defterlerini getirtmişti ve bu defterler sayesinde hafızasını harekete geçirerek, "bütün bunların Pisa vatandaşı olan ve efendimiz Hz. İsa'nın doğumundan sonra 1298 yılında Ceneviz'de kendisiyle aynı hapishanede olan Efendi Rustichello tarafından sırayla aktarılmasını sağladı".

Marco, Venedik lehçesinin yanı sıra, Batı'da bilinmeyen Farsça ve Moğolca'yı da iyi biliyordu fakat hiçbiri tasarladıkları destana uygun değildi. Romansların, yani macera hikâyelerinin dili Fransızca çok işe yarayabilirdi fakat Marco'nun bu dili bildiğine dair hiçbir emare yoktur. Bununla beraber Rustichello Fransızcayı ya da en azından dilin kendine özgü kuralsız halini biliyordu (onu Fransızca konuşmaya uğraşırken dü-

şünmek acı vericidir); böylece iki İtalyan Asya destanlarını o dilde yazdılar. Dilin zorlukları Marco'nun kâtibi açısından ciddi bir sorun yarattı. Rustichello Fransızcanın sözdizimini bozdu. Marco Polo'dan bazen birinci tekil şahıs, başka zamanlardaysa değişiklik için ortada hiçbir sebep olmaksızın üçüncü tekil şahıs olarak bahsetti. Kitabın kendisi de bazen Polo'yu kastederek "kitabım", bazen de bir işbirliğinin meyvesi olarak "kitabımız" olarak tanımlanıyordu. Rustichello ayrıca aynı kelimeyi sık sık, hatta aynı sayfada imla bakımından farklı şekillerde yazıyordu. Fransızcada özellikle karmaşık olabilen zaman kiplerinin üstesinden gelinmesi zor olduğu için anlatı, genellikle aynı cümlede olmak üzere, şimdiki zaman ile farklı geçmiş zaman kipleri arasında gidip gelir. Kullandığı kuralsız Fransızca, yazdıklarının tam anlamını tahmin etmeye çalışan tercümanları yüzyıllar boyunca çaresizliğe sevkedecekti.

Marco'nun dünya deneyimi, hayal gücü ve egosu Rustichello'nun yeteneklerini fazlasıyla aşıyordu ve iki ortak çoğu zaman uyumlu şekilde harmanlanmış bir ses elde etmeyi başaramadılar. Rustichello, kişisel edebiyat tarzı fikrini ve Hıristiyanlık ideallerini asi Marco'ya zorla kabul ettirmeye çalıştı fakat anlaşılan o ki hikâyeleri kanatlandıkça o da ele avuca sığmayan seyyahın bu ideallere ters düşen anlatımına ses çıkarmaz oldu. Basmakalıp anlatım formülleri ve ifade tarzına sahip olan ve sürekli etkileme çabası içindeki Rustichello, sanatı gizleme sanatı olan *sprezzatura** yeteneğinden yoksundu. Öte yandan hikâyelerini tekrar tekrar anlatarak geliştiren, zekice ve bulaşıcı coşkusunun ateşlediği Marco *sprezzatura* ile dolup taşıyordu. Sonuç olarak amatör hikâyeci, profesyoneli geçti. Ortaklar arasındaki ciddi farklar göz önüne alındığında bütün garip uzlaşmaları, ani ton değişimleri ve göze batan tutarsızlıklarıyla insanın onların anlatı üzerine tartıştıklarını duyması neredeyse mümkündür. Sonuç, isimsiz zanaatkârlar tarafından yapılan ortaçağ katedrallerine benzer şekilde tasarımların, ayrıca akla gelen ilk, ikinci ve üçüncü fikirlerin muhteşem ama düzensiz bir birleşimi, yok olmuş medeniyetlere yönelik tesadüfen ortaya çıkan bir eserdir.

---

* Zor bir işin çok iyi ve çok kolay şekilde yapılmasından dolayı gayret sarf edilmemiş, emek harcanmamış gibi görünmesi anlamında kullanılan İtalyanca sözcük. Görünür bir çaba olmadan üstün seviyede sanatsal bir performans gerçekleştirmek veya bir sanat eseri ortaya koymak anlamında da kullanılıyor- ç.n.

Rustichello kısıtlarına rağmen nihai olarak bakıldığında görevinde başarılı oldu. Venedikli seyyahı dolup taşan hatıralarını yazdırmaya yetecek kadar uzun bir süre hareketsiz durmaya zorlayan inatçı Pisa'lı olmasaydı, Marco'nun seyahatlerinin hikâyesi hiçbir zaman yazılmayacaktı. Peşpeşe eklenmiş uzak diyarlara ait tuhaf rivayetlerden öteye gidemeden İpek Yolu'na seyahat eden tüccar camiası içinde kalacak, hikâyeleri de Marco ile beraber ölüp gidecekti.

Tecrübeli bir macera yazarı olan Pisa'lı Rustichello, önceki eserlerinin birinden aldığı renkli ve eğlenceli bir savaş sahnesini neredeyse kelimesi kelimesine bu kitaba eklemekte tereddüt etmedi. Geleneksel Kral Arthur maceralarından oluşan bir toplama eser olan önceki başarılı kitabı *Méliadus*'un başlangıcını ödünç alarak Marco Polo'nun anlatımının girişinde neredeyse aynı kelimeleri kullandı.

"Hükümdarlar, İmparatorlar, Krallar, Dükler, Markiler, Kontlar, Şövalyeler ve Şehirliler ile farklı nesillerden insanları ve dünyanın farklı bölge ve diyarlarının çeşitliliğini bilmekten memnun olan ve bilmek isteyen bütün insanlar," diye başlar Rustichello, "öyleyse bu kitabı alın ve okuyun; içinde doğu ve kuzey istikametinde giden akıllı ve soylu Venedik vatandaşı Efendi Marco Polo'nun seyahatinde kendi gözleriyle görerek aynı biçimde, aynı sırayla ve açık bir şekilde aktaracağı haliyle, Büyük ve Küçük Ermenistan'ın, İran'ın, Medya'nın*, Türkiye'nin, Tatarların, Hindistan'ın ve Asya-Medya bölgesindeki birçok vilayetin ve Avrupa'nın bir kısmının en önemli harikalarını ve büyük çeşitliliğini bulacaksınız."

O noktadan itibaren Marco'nun anlatımı geleneksel macera romanlarından ayrılırken, kendisi de Kubilay Han'ın yakınlarına kadar girebilmiş, hatta şahsen Moğollara benzemiş olan taşkın ve büyüleyici ünlü seyyah olup çıkar. Karşılıklı heyecanlarına kendilerini kaptıran ortaklar, "Hıristiyan, Müslüman, putperest, Tatar ya da Hintli" hiç kimse "...

* Bugünkü İran'ın kuzeybatısında yaşayan Medlerin memleketi. MÖ ikinci binyılın sonlarında bölgeye yerleşen Medler, MÖ yedinci yüzyıldan İran'ın batı kesimlerinde egemen olarak Medya İmparatorluğu'nu kurdular. Hazar Denizi'nin güneyinden Afganistan'a kadar uzanan imparatorluk, MÖ 550 yılında Büyük Kiroş'a yenilerek Pers Devleti'ne dahil oldu. Bu gelişmelere paralel biçimde Medya olarak anılan coğrafyanın sınırları da zaman içinde değişmişse de burada anılan bölgenin İran'ın kuzey kesimleri olduğu söylenebilir-e.n.

dünyanın o kadar farklı kısımlarını ya da müthiş harikalarını Efendi Marco Polo'nun arayıp bulduğu ve bildiği kadar görmemiş, bilmemiş ve araştırmamıştır" derler. Marco'nun hikâyesinin kendi öngörülemez hayatı da bununla birlikte başlamış olur.

Rustichello'nun bilinen cüretiyle saflığı bozulduğunda bile başka kimsenin sesine benzemeyen, bir an eski kişilikleri olan vergi memuru ve tüccarlarınki gibi kuru ve kesin çıkan, hemen sonraki anda uydurma hikâye yazarlarının cafcafına bürünen Marco'nun sesi, fesat anlarında ikna ediciliğini de biraz kaybeder. Bu anlatı sesi, eğer Rustichello'nun yansıttığı gibi kendisini esir eden Cenevizlilerin huzuruna çıkan Marco'nun enerjisini ve yoğunluğunu yansıtıyorsa, onları neden oldukları yere mıhladığını anlamak kolaydır. On yıllar boyunca Moğol İmparatorluğu'ndan çıkamama şansına veya bahtsızlığına ve bu imparatorluğa ısınarak tamamen özdeşleşip onu tutkuyla ve özgün biçimde tasvir edecek hayal gücüne sadece Marco sahipti.

Polo ile Rustichello'nun hapishanede beraber geçirdikleri aylardan geriye kalan hiçbir elyazması aslı yoktur. Hareketli hurufatın Batı'da icat edilmesinden önce yazılan anlatı, rahiplerce kopyaları çıkartılıp, kütüphaneleri için soylular tarafından toplanan farklı dillerdeki el işi kopyalarla Avrupa çapına yayıldı. Bazen kasıtlı, bazen de sadece özensizlikten veya kazara olmak üzere süreç içinde birçok değişikliğe uğradı. Sonuç olarak birçok bölümün sırası açıkça bozuktur; birçok bölüm, paragraf, hatta cümle yanlış yerde ortaya çıkarak anlatımın akışını bozar.

İç delillerden yola çıkılırsa (Marco'nun anlatmaya söz verdiği fakat anlatım içinde bulunmayan olaylar) özellikle son bölümler olmak üzere eser tamamlanmamıştır. Bunun anlamı Marco'nun enerjisinin zayıflaması değildir, bütün olarak bölümler kayıp ya da kırpılmış gibidir. Âlimler ve tercümanlar eksiksiz bir elyazmasının yokluğunda yüzyıllar boyunca sivillere ve ruhbana ait kütüphane ve arşivlerde bulunan ve bazıları diğerlerinden çok daha fazla bölüm içerecek kadar çeşitlilik içeren eksik nüshalara itimat ettiler. Bu nüshalardan hiçbiri her bakımdan tam hissi vermez. Sahne talimatı olmayan senaryolara benzerler; okuyucu kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılamak ve rastladığı bir şeyi tasvir ederken Marco'nun nerede olabileceği, hatta tavrı hakkında -saygılı mı yoksa alaycı mı, neşeli mi yoksa öfkeli mi?- en iyi tahmini yapmak zo-

rundadır. Aslında Marco bütün bu duyguları ve çok daha fazlasını kayıt altına alabilirdi fakat Rustichello'nun kırık Fransızcasıyla elde edilmeleri gerekiyordu. Rustichello kısıtlarına rağmen, Marco'nun tonu ve temposu sürekli olarak değişen anlatı sesini dönüşümlü olarak dramatik, saygılı ve müstehcen ağırlıkla aktarmayı başarır. Marco Asya'daki seyahat hikâyeleri ile coşup, Kubilay Han'ın hizmetinde geçirdiği yılları müstehcen şakalar, çift anlamlı sözler ve doğrudan okuyucuya söylenen sözlerle süsler. Sonuç, taş üzerindeki duvar yazısı gibi, şahsi tecrübeleriyle birlikte tarihteki gayri şahsi güçlerin bir araya geldiği bir incelemedir.

Rustichello, Marco'yu dengesiz, sinirli, kendini acındıran ve ruh halindeki ani değişimler hiç bitmeyen biri olarak gösterir. Marco'nun mübalağaya olan düşkünlüğünün yanı sıra durmayan anı ve dil selini de yansıtır. Marco'nun saflığı, özellikle de yürekten hayran olmadığı bir hükümdarla hiç tanışmadığı hissi bütün metin boyunca ışıldar. Elyazması metindeki Marco, anlatacaklarını üst perdeden ve hızlıca anlatır; karnından konuşmaktan ve fırsatını bulduğunda taklit yapmaktan hoşlanır. Birçok cebri konuşmacıdan farklı olarak kendisini nadiren tekrar eder, dünyada şimdiye kadar anlatılan en büyük hikâyelerden birini oluşturmakta olduğunun da tamamen farkındadır. Anlatının canlı yüzeyinin altında bir an için çok farklı bir Marco görülebilir: Berrak bir akla, olağanüstü hafızaya sahip ve eğer hikâyesinde anlattığı gibi Çin'de tutulan kayıtlara dayalı kaldıysa, ayrıntıya dikkat eden biri. Anlık tutkulara -Kubilay Han'a taparcasına hayranlık, yoluna çıkan sayısız kadından büyülenmek- boyun eğmesine rağmen, uzun vadede nadiren kandırılsa da şüpheciliğini sürdürür. Dürtüleriyle hareket eden bu duyusal tatmin düşkünü kişi, gerçek ve ruhani doyumunun ardından, temel geçim kaynağı olan kârlı ticaretten çok daha zor bulunur olanı arayan birine dönüşür. Marco, ele avuca sığmayan zekâsıyla daima karşılaştığı manzaraları ve insanları değerlendirmeye tabi tutup okuyucuları için anlaşır hale getirmeye çalışır. İşine düşkün her muhabir gibi, hikâyesinde "kim, ne, nerede"yi vermeye dikkat eder ama Asya içinde ve dışında yaptığı yolculuklar hariç olmak üzere, Çin'de olduğu onlarca yıla ilişkin doğru bir tarih sıralaması sağlayamadığı için, "ne zaman" kısmında çok zayıftır. Daha ziyade ziyaret ettiği ya da duyduğu yerlerin yol boyunca topladığı anekdotlar ve tarih kırıntıları ile süslenmiş tematik tasvirlerini bir araya getirir.

Bir lafazandan hiç de aşağı kalmayan ateşli hikâyeci, yok olan medeniyetlerin kayıt meleği olarak çoğu kez güzel konuşma konusunda üst mertebelere çıkar. Eğer bu anlatı, Rustichello'nun dönüştürdüğü haliyle Marco'nun kendisini esir alan Cenevizlilere ayaküstü anlattığı hikâyelerle en ufak bir benzerlik bile taşıyorsa, Cenevizlilerin niye hayretten donakaldıklarını anlamak kolaydır. Bir yanıyla Venedikli, bir yanıyla Moğol olan Marco'nun melez personası anlatımına kendine has bir tat verir; Çin'de dolaşan hiçbir başka seyyahın anlatımı Marco'nun canlılığının, bilgi bolluğunun ve hayal gücünün genişliğinin yanına yaklaşamaz.

Gelmiş geçmiş hiçbir hikâyeci, her kelimesinin kendisine kulak verenlerde karşılığını bulacağından ve can kulağıyla dinleneceğinden onun kadar emin olmamıştır. Marco o an ve tarih için yazdığı güvenini yayar; kroniği, başka şeylerin yanı sıra şöhret elde etmeye yönelik bir girişim, ismini ölümsüzleştirecek bir manevradır. Eğer amacı gerçekten bu idiyse "Marco Polo" isminin hem gerçek hem mecazi olarak seyahatle ve bilinmeyen diyarların barışçıl bir şekilde keşfedilmesi ile eşanlamlı hale gelmesine bakılırsa muhtemelen hayal ettiğinden de başarılı oldu.

Kısa ve özlü bölümler halinde devam eden anlatımı boyunca Marco abartılı bir benlik bilinci sergiler. Tarihi kayıtlar onun zamanında yaşanan büyük olaylar esnasında önemsiz bir rolünün olduğunu veya hiç olmadığını, kendisinin aktörden çok izleyici olduğunu gösterirken, o kendisini sahnenin merkezine koyar. O çağın diğer yolcu ve seyyahlarından kalan anlatımlardaki kendini geri planda tutan üslupla karşılaştırıldığında irkiltici ölçüde bariz olan kendini övme eğilimi, kroniğine verdiği önemi, anlamı ve ona karşı coşkusunu açığa vurur. Büyük bölümü hatırlanmaya değerdir çünkü Marco'nun kendi anlattıklarına duyduğu hayranlıkla, bunları anlatmanın kıvancıyla doludur. Karşılaştığı veya duyduğu her şey onun için fazlasıyla önem taşır ve o da okuyucuları için de önem taşımasını sağlar. Tarihin geçit törenindeki ayrıcalıklı yerini kıskançlıkla korur; hayrette bırakan bir cüret gösterisi içinde kendisini Doğu ile Batı'nın tarihçisi tayin eder.

Nihayetinde kopyacılar Marco'nun anlatımının yüzden fazla versiyonunu ortaya koydular ama birbirini tutan iki nüsha bile yoktu. Bilginler bu nüshaların meydana çıkardığı devasa metin yapbozunu basitleştirmek için onları basitçe A ve B olarak sınıflandırılan iki gruba ayırma

düzenini hayata geçirdiler. Birçok A grubu elyazması bariz tahrifatlar (çok hevesli tercümanlar tarafından yapılan eklemeler) ve bol miktarda hata içerir. Örneğin metnin on altıncı yüzyıla ait bir Toskana tercümesi, Rustichello'nun Fransızca yazdığı çok eski bir nüshasına dayandığı düşünülen daha eski bir Toskana nüshasının Latince tercümesinden yapılmıştır. Marco'nun ince ayrıntıları, mizah parıltıları ve alaycılığı çoğu kez tercümeye ve yeniden tercümeye geçmedi. B grubu elyazmaları ise meseleyi daha da karmaşık hale getirecek şekilde genellikle A grubundakilerde bulunmayan malzemeler barındırır. Bazı bilginler, Marco'nun hapishanedeyken yazmış olduğundan daha ayrıntılı bir anlatım arayışında olan okuyucuların merakını gidermek için B grubu nüshalarını Venedik'e dönerken elden geçirmiş olabileceğine inanırlar. Bir sanatçının aynı konuda bir dizi çalışma yapması gibi, elyazmalarından her birinin kısmen aslına uygun olduğu söylenebilir ama hiçbirisi onun seyahatleri konusunda son noktayı koymaz.

Marco'nun tutsaklığı Ceneviz'de devam ederken Venedik'te kalan babası Niccolò ve amcası Maffeo onun güvenliğinden endişe ediyorlardı. Defalarca fidye ödeyerek onu kurtarma girişiminde bulundular. Esaret altındayken aslında belli bir ölçüde rahatlığın ve itibarın keyfini sürdüğüne ve fantastik seyahatleri konusunda biriyle işbirliği içinde çalıştığına dair hiçbir fikirleri yoktu.

Öte yandan Marco'nun değilse de onların Marco'nun geleceğiyle ilgili planları vardı. Ailenin servetini gelecek nesillerde de muhafaza etmesini sağlamak amacıyla da olsa, Venedik'e döndüklerinden beri onun için saygın bir evlilik tertip etmeye çalışıyorlardı. Marco fikre karşı çıkmıştı ancak o esaret altındayken, sağ salim geri döneceği beklentisi içinde ona uygun bir eş bulmaya çalışıyorlardı.

Zamanla bunu yapmaktan ümidi kesmişe benziyorlar. Ramusio sonradan, "Hiçbir koşulda fidye ödeyerek onu kurtaramayacaklarını görüp" diye yazar, "birlikte istişare ederek, hayli yaşlı olmasına rağmen zinde yapıda olan Bay Niccolò'nun evlenmesi gerektiğine karar verdiler". Marco'nun bu gelişmeden haberi olsaydı, muhtemelen rahatsızlık duyacaktı, tabii eğer gerçekten böyle bir şey olduysa. Döneme ait belgeler çelişkili bir hikâye aktarır. Niccolò şayet evlilik yolunda ilerlediyse, ailesini hemen kurmuş olmalı ki sonuç itibariyle üç oğlu oldu.

Marco Polo ve Rustichello ise kendilerinin ya da bu büyük edebi işbirliklerinin akıbeti hakkında hiçbir fikirleri olmadan Ceneviz'de destanlarını yazmaya devam ettiler.

Ceneviz ve Venedik 25 Mayıs 1299'da "ebedi barış" ilan ederek, düşmanlıkları sona erdirdiler. İki şehir devletinin yıllarca süren çatışmanın ardından mücadeleyi berabere bitirmesi herkesi çok rahatlatan bir gelişme oldu. Taraflardan hiçbiri tazminat ödemek zorunda kalmazken, savaşın kıvılcımını ilk çakan şeyi, -muhtemelen gurur- az sayıda insan hatırladı.

Marco Polo ve ortağı Pisa'lı Rustichello üç ay sonra, 28 Ağustos'ta, çürüdükleri Ceneviz hapishanesinden çıkıp özgürlüklerine kavuştular. Marco derhal Venedik'e dönerken görevi biten Rustichello gözden kayboldu. Venedikli kırk beş yaşındaydı ve nihayet Polo ailesi hiyerarşisi içerisindeki yerini almaya hazırdı. Kasvetli hapis aylarından sonra Venedik baştan çıkarıcı bir sığınak gibi görünüyordu; Moğolların zaferleri ve aşırılıkları kadar çekici olmasa da gencecik bir adam olarak seyahatlerine başladığından beri bildiği her yerden daha güvenliydi.

Yokluğunda aile üyeleri yaşam standartlarını ve sosyal statülerini geliştirmişlerdi. Sosyetik muhit San Giovanni Crisostomo'da avlusu ve kulesiyle birlikte şık, zarif bir saray satın almışlardı. Marco'nun ömrünün kalan yıllarında yaşayacağı yer burasıydı. Polo ailesinin etkileyici yeni evleri için gereken parayı nereden bulduğu tümüyle bir spekülasyon konusudur; ticaretten elde ettikleri kârları eve yatırmış olmaları mümkündür fakat ödemeyi Venedik'e getirdikleri yakut ve safirlerle yaptıkları olasılığı da bulunmaktadır.

Marco'nun Venedik sosyetesi içindeki yeri sağlam, şöhreti tamdı. Büyükleri, Marco'nun hayalindeki büyülü güzelliğe sahip Hint ve Moğol prensesleri yerine Polo ailesiyle eşit statüdeki Venedikli bir aileden bir kızla yapacağı hayırlı bir evlilik konusunu tekrar gündeme getirdiler. Asya'da şahit olduğu onca evlilik âdet ve tutumlarından sonra tekeşli evlilik düşüncesini tümüyle hoş karşılamamış olabilir. Yine de 1300 yılında Marco'nun çöpü çatıldı.

Vitale Badoèr adındaki tüccarın kızı olan gelin adayının ismi Donata idi. Ziyafetler ve taraflar arasındaki iş anlaşmalarıyla ünlü olan Venedik düğünleri, hassas mevzulardı. Gelin ve damat tarafının temsilcileri

evlilik akdini resmi olarak *dies desponsationis* olarak bilinen gün yaparlardı. Damat söz konusu günde geline resmi bir ziyarette bulunur ve Romalı atalarından miras kalan dini bir geleneği tekrarlayarak kızın başını yağla meshederdi. Evlilik töreni *dies nuptiarum* adı verilen günde gerçekleşir ve ilave törenlerle kutlanırdı. Damat *transductio ad domum* gününde akrabalarının katıldığı gelin alayıyla birlikte ilk kez müstakbel eşini evine getirirdi. Sonrasında çift, zirve noktası *benedictio* denen, evlilik yüzüğünün sunulup kutsanmasına yönelik ayinin gerçekleştirileceği kiliseye *visitatio* yapardı. Hemen sonrasında gelin *repromissa*sını, yani drahomasını hazırlardı; sandıkların içi mücevherler, keten kumaşlar, damaskolar, ipekler ve takılarla dolu olurdu. Donata'nın drahomasında ayrıca gayrimenkul dahil olmak üzere kayda değer miktarda mal-mülk bulunuyordu. (17 Mart 1312 tarihli resmi bir belgeye göre Donata'nın amcası, yeğeninin drahomasını kocasının yararına nakde çevirdi.)

Venediklilerin düğün geleneği, törenden sekiz gün sonra gelinin, babasının evini ziyaret etmesini buyurur; *reverentalia* olarak bilinen ziyaret ikinci bir ziyafetle kutlanır ve misafirlere hediyeler dağıtılırdı. Marco ve Donata'nın resmi evlilik töreni bu ziyaretle sona erdi.

Marco Polo, çok ileri yaşta evlenmesinin ardından geleneksel Venedik hayatına uyumlu davrandı. Aileye arka arkaya üç kız katıldı: Fantina, Bellela ve Moreta (Venedik'te yaygın olan, resmi belgelerde sıkça farklı yazılışları görülen isimler). Babası, resmi bir belgede ondan "merhum" Niccolò Polo diye bahsedildiği 1300 yılından önceki bir zamanda ölmüştü fakat kesin tarih bilinmiyor. Marco seyahatleri bakımından tek başına hatırlanmasına rağmen, Kubilay Han'ın sarayına bir değil iki kez gidiş-dönüş seferi yaptığı için yaşlı Niccolò'nun keşif hayatı, belki de oğlununkinden daha olağanüstüydü.

Marco *Seyahatler*'de babasına ve aynı oranda maceracı olan amcası Maffeo'ya yetersiz ilgi göstermesine rağmen, Venedik'te babasına saygı gösterdi. İki yüz elli yıl sonra yazan Ramusio, "Babası ölünce iyi ve dindar bir evlada yakışır şekilde bu şehirdeki San Lorenzo Kilisesi'nin karşısındaki revakın altına, girişe göre sağ tarafa yerleştirilmiş, bunun Bay Niccolò Polo'nun mezarı olduğunu belirten yazıtı olan, günümüze kadar ulaşmış taş bir sanduka biçiminde, zamanının koşullarına göre çok şanlı bir mezar yapılmasını sağladı" der.

Niccolò'un ölümünden sonra Marco ve Maffeo kârlı şekilde ticaret yapmayı sürdürdüler fakat seyahatleri artık son bulmuştu. Sanki Venedik vilayeti Dalmaçya'dan daha öteye hiç gitmemiş gibiydiler. Marco'ya gelince; bir daha asla İpek Yolu'na ayak basmadığı gibi, Asya'ya, onun vaat ettiklerine, büyüsüne ve tehlike duygusuna geri dönmedi. Görünüşe göre sahip olduğu maddi rahatlık, itibarını ihtiyatla korumasını sağladı. Karısı, kızları, amcası Maffeo ve diğer aile üyeleriyle birlikte büyük, kalabalık bir hanede ikamet edip devleti saran siyasi fırtınaları atlatan Venedik dışına çıkmadı.

1300 yılında öfkeli vatandaşlar yeni yüzyılı Doç Pietro Gradenigo'ya karşı bir isyan başlatarak karşıladılar. İsyan Venedik güçleri tarafından bastırıldıktan sonra bir anda ortaya çıkan lider Marin Bocconio ile on takipçisi, aklına benzer düşünceler gelebilecek olanlara sert bir uyarı olarak San Marco Meydanı'na kurulan darağaçlarında sallandırıldı.

Venedik zamanla bir ölçüde ekonomik istikrara yeniden kavuşarak rakiplerinin şansızlıklarını kendi lehine çevirdi. Lucca'nın becerikli dokumacıları hızla Rialto yakınlarında dokuma tezgâhları için bir yer bularak, yurtlarındaki çatışmalar yerine Venedik'in gelecek vaadini seçtiler. Zengin yapıları ve canlı renkleriyle Venedik ipeği ve kadifesi bu göç sonucunda ünlendi; loncalar yüksek standartlar uygular, standardın altında kalan mallar herkesin önünde yakılırdı.

Uzun süredir Avrupa'dakilerin en atılganı ve yenilikçisi olan Venedik'teki ticari uygulamalar gelişimine devam etti. Pololar gibi tüccarlar yüzyıllar boyunca aldıkları malın karşılığında genellikle kıymetli taşlar ve kumaşlar verirlerdi. Giovanni Dandolo, sorunlu doçluğu sırasında (1280-1289), Venedik'in zamanla bütün dünyada tanınmasına sebep olacak mali sembolü kabul etmesi için baskı yapmıştı: altın duka. Dukalar belli bir süre dolaşımda kaldıktan sonra Dandolo, "Dukaları florin gibi, hatta ondan daha saf ayarda yapmalıyız" diyerek para birimini yeni bir kalite standardına yükseltti. Florin, rakip Floransa'nın ticari sembolüydü ama çok geçmeden altın duka tarafından gölgede bırakıldı. Bu değerli dukaları üreten Venedik darphanesi Zecca'nın kökeni, pul veya damga anlamına gelen Arapça *sikkah* kelimesinden geliyordu, dukalara da genellikle *zecchini* (İngilizce'de Venedik altınına karşılık gelen "sequin" kelimesinin kökeni) deniliyordu. Dukalar dikkatle bakılacak

kadar güzel, ağır ve pırıl pırıl paralardı. Ön yüzü doçun Aziz Markos'un önünde diz çöken bir tasviri, arka yüzüyse İsa tasviriyle bezenmişti. O zamandan sonra Pololar gibi tüccarlar servetlerinin hesabını kıymetli taşlar üzerinden değil, duka üzerinden tuttular.

Marco nihayetinde Venedik hayatına ve âdetlerine kucak açmasına karşın, geride kalan öyle baştan çıkarıcı teklifler vardı ki Asyalı takıntılarından asla vazgeçemedi.

Marco gittiği her yere seyahat anlatısının elyazması nüshalarını da taşırdı. Mütemadiyen maceralarını anlatırdı. Bir keresinde bir nüshasını kütüphanesinde saklayacağını umduğu önemli bir soyluya verdi. Varlıklı bir haminin ilgisi veya hoşgörüsü, nüshanın birini bir manastıra saklamak dışında, anlatılarının kendisinden daha uzun yaşayacağından emin olmasının tek yoluydu. En eski elyazmalarından birindeki ibare, onu Ağustos 1307'de "şövalye, Cepoy senyörü Monsenyör Thiebault"a armağan ettiğini gösterir. İbareye göre Aragon Kralı Valois'lı Charles'ı temsilen Venedik'te bulunan şövalye bir elyazması istemişti; Marco'nun bu tekliften ne kadar büyük memnuniyet duyduğunu insan hayal edebiliyor.

Bu zaman zarfında Venedik Cumhuriyeti'nin Kilise ile bitmek bilmeyen düşmanlığı, ekonomik hayatın hassas kumaşını yıpratıyordu. 27 Mart 1309'da ceza niteliğindeki ikinci papalık bullasını çıkaran Kilise, bu sefer öncekinden çok daha ciddiydi. Zapt edilemeyen şehre gelmiş geçmiş en büyük dersi vermeye çalışan Kilise, Venedik Cumhuriyeti'ni ve vatandaşlarını aforoz etti. Venedik'in bütün anlaşmaları geçersiz ilan edildi, potansiyel olarak ticari ilişkilerine feci bir darbeydi bu. Venediklilerin lagün sınırları dışındaki mülklerine Kilise tarafından el konuldu. Her yerde Hıristiyanların Venedik'le ticaret yapmaları yasaklandı. Yabancı topraklarda Venediklilerin payı bulunan bankaların, gemilerin, imalathanelerin, ambarların ve ticari yerleşimlerin yakıldığı anlatılır.

Gücünü ihtilaflarla pekiştiren Venedikliler önceleri yaşanan kargaşanın üstünde durmadılar fakat askerleri bir hastalığa kurban gidince, Venedik Cumhuriyeti donanmasının büyük kısmı düşmanlarınca yok edildi. La Serenissima'nın uzun süredir devam eden hükümranlığının sonu gelmek üzereymiş gibi görünüyordu. Venedikli tüccar aristokrasisinin bile kendilerine güvenleri yıkılırken Doç Pietro Gradenigo aciz bir

halde, o sırada Avignon'da bulunan Papa V. Clement'e af dilemek için bir elçi yolladı. İyi niyet gösterisi başarılı oldu ve Venedik'in aforozu sona erdi. Bununla beraber, Venedik Cumhuriyeti vatandaşları nezdinde doçun itibarı zedelendi.

Gradenigo'yu düşürmeyi amaçlayan soyluların bir komplosu olarak havada bir başka isyan kokusu vardı. Planları cesurdu: 15 Haziran 1310 günü sabahında San Marco Meydanı'na hücum ederek doçu öldürecek, arkasından da en yakın yardımcılarını katledeceklerdi. Neyse ki hava durumu işbirliğini reddederek Venedik Cumhuriyeti'nin istikrarını korudu. Belanın gelişini haber verircesine yağmur ve gök gürültüsüyle lagünü kamçılayan şiddetli bir fırtına koptu. "*Morte al doge Gradenigo!*" [Doç Gradenigo'ya ölüm!-ç.] diye slogan atan sokak haydutları, kendi seslerini bile zar zor duyarak kötü hava şartlarının saldırısı altında etrafa dağıldılar. Akabinde oluşan karmaşada isyandan haberdar olup düşman gruplardan en az hiç değilse birine saldıran doçun muhafızları, isyancıları defettiler.

İsyancılar en olmayacak kaynaktan gelen ikinci bir felakete daha uğradılar. Liderlerden biri olan Bajamonte Tiepolo'nun önderlik ettiği saldırgan bir grubun yaptığı patırtıdan çılgına dönen mahalle sakinlerinden Giustina Rosso adlı kadın penceresini açarak kaptığı ağır bir saksıyı doğrudan Tiepolo'ya fırlattı. Füze az kalsın hedefi buluyordu; Tiepolo canını kurtardı ama saksının isabet etmesi sonucu kafatası kırılan sancaktarı cansız bir halde ıslak zemine düştü. Öfkeli sakinler gruptakilerin kafalarına birbiri ardına eşyalar fırlatırken Tiepolo'nun gürültücü grubu panikledi. İsyancılar Tiepolo'ya teslim olup, canını kurtarmak için pazarlık yapmaktan başka seçenek bırakmadan etrafa dağıldılar. Diğerleri isyanı canlarıyla öderken, o şansına dört yıllığına Dalmaçya'ya sürgün edilmeyi başardı.

Ölümcül saksıyı fırlatan Giustina Rosso, doçtan içten bir teşekkür aldı. Cesur hareketinden ötürü ne ödül istediği sorulunca, alçakgönüllülükle, olayı anmak için her yıl 15 Haziran'da Venedik'in koruyucu azizi Aziz Markos sembolünü taşımak istediğini beyan etti. Sadece bir tane başka dileği vardı: on beş dukayı aşmayan yıllık kirasının ödenmesi.

Böylesine tuhaf bir olay Venedik'in talihini döndürdü.

Marco varlıklarını korumayı tercih ederek, zamanının siyasi kavgalarından uzak durdu. Kurulu düzene sadece bir kez, 1305 yılında adı kötüye çıkmış bir kaçakçı olan Mestre'li Bonocio'nun kefaletini ödemek için hâkim karşısına çıktığında meydan okudu. Durum, sorun çıkaranın Marco'nun emrinde çalıştığı izlenimini uyandırır.

6 Şubat 1310'da Marco'nun amcası Maffeo günlerinin tükenmekte olduğunu hissetti. Vasiyetini yazdı ve çok geçmeden de öldü. Evli olmasına rağmen Maffeo'nun çocuğu yoktu, bu yüzden de mirasının çoğunu Marco'nun da aralarında olduğu yeğenlerine bıraktı. Bir müddet sonra Marco'nun üvey erkek kardeşi erkek mirasçısı olmadan öldü ve o da aynı şekilde mirasının büyük kısmını Marco'ya bıraktı. Bu miraslar kendi babasından kalan mirasla bir arada düşünüldüğünde Polo işletmesinin aslan payının Marco'ya ait olduğu anlamına geliyordu.

Yeni ulaşılan servet onu rahatlatmadığı gibi daha cömert de yapmadı. Marco'nun hayat dolu hikâyeciliğinin ürünü olan anlatımlar, ömrünün sonraki yıllarında yerini kavgacılığı ve küçük hesaplar peşinde koşması hakkındaki kayıtlara bıraktı. Giderek servet peşinde koşmakla meşgul hale gelirken, kavgacılığı ve asabiyetiyle tanınır oldu. Gençliğinin hoşa giden özelliklerine çok ters olan bu tarz davranış şekli depresyona yatkın olduğunu akla getirir. Dünyanın en önemli seyyahı bir daha seyahat etmedi. Kalan yıllarında mali durumunu güçlendirmeyi tercih edip haznesine yeni deneyimler eklemedi. Belgeler, işine geldiği zaman Marco'nun büyük servet sahibi olmanın ona daha da fazlası için hak kazandırdığına inanırcasına açgözlü olabildiğini kanıtlar. Ara sıra ihtiyaç sahibi akrabalarına borç verdi ama her zaman faiz işletti; ödeyemediklerinde borcun vadesini uzatmaya ya da tamamen affetmeye yanaşmayıp bir Polo'nun diğerini dava etmesi gibi bir görüntüye aldırmadan akrabalarını mahkemeye verdi.

Marco 1319 yılında babasının 1306 yılına ait bir alacağını tahsil etmek için kuzeni Marcolino'yu dava etti. Venedik mahkemesi söz konusu borç miktarının iki katının ceza şeklinde ödenmesine, bunun yanı sıra on üç yıllık dönemde biriken yüzde 20 oranında faize ilave olarak, davacının borca eşit miktarda mala el koymaya hakkı olduğuna hükmetti. Söz konusu toplam zavallı borçlunun likit varlıklarının değerini aşınca Marcolino 10 Eylül'de San Giovanni Crisostomo muhitindeki iki taşın-

mazını Marco Polo'ya devretmeye zorlandı; Marco şimdi her zamankinden daha zengindi.

Marco büyük meselelerin yanı sıra küçük meseleler nedeniyle de birilerini mahkemeye vermekten çekinmedi. Venedikli arkadaşı Paolo Girardo'dan 680 gramlık misk satışından kaynaklanan az miktardaki ödenmemiş bir komisyonun hesabını sordu. Girardo işleri nispeten karıştıracak şekilde el altından küçük bir miktar satış yapmış, kalanını Marco'ya vermiş, o da tartınca altıda birlik kısmın kayıp olduğunu anlamıştı. Öfkelenerek dava açtı. Resmi belgelerde "soylu" olarak tanımlanan Marco ses getiren bir zafer kazandı ve eğer makul bir sürede borcunu kapatamadıysa hapse girmiş olması gereken Girardo'dan parasını geri almanın değersiz tatminini yaşadı.

Marco Polo'nun şöhreti bu ve benzeri ufak tefek olaylardan zarar görmedi.

Marco bir noktada tıp ve felsefe profesörü Pietro d'Abano'nun dikkatini çekti. İkili birçok kez Marco'nun Venedik'in ötesine yolculuğunu tartışmak üzere buluştular; d'Abano her seferinde onun geniş yelpazedeki bilgi birikiminden, kuvvetli hafızasından ve *Seyahatler*'inin her sayfasından belli olan üstün gözlem yeteneğinden etkilenerek ayrılıyordu. Padova'ya dönüşte "Venedikli Marco"yu "seyahatlerinde dünyanın farklı yerlerini şimdiye kadar bildiğim herkesten daha çok dolaşan adam ve işine en düşkün araştırmacı" diye övdüğü bilimsel bir inceleme yazan d'Abano, hepsinin arasından gökbilimle, özellikle de Marco'nun seyahatinin bitimine yakın ziyaret ettiğini iddia ettiği Zanzibar Adası'ndan görülebilen belli bir "yıldız" ile ilgili olan sohbetlerini aktararak sözlerine devam etti: "Aynı yıldızı Güney Kutbu'nun aşağısında gördü; onun da böyle şeklini çizdiği büyük bir kuyruğu vardır."

Marco bir zamanların sonsuz meraklı seyyahı olarak tecrübelerini ölümsüzleştirmeye hazır yeni bir Rustichello bulmuşçasına bundan sonrasını aşırı miktarda detay vererek anlattı. D'Abano, "Bana ayrıca verdiği bilgiye göre," diye yazdı, "kâfuru, ödağacı ve kızılağaç bize oradan ihraç ediliyormuş. Orada sıcaklığın yoğun ve yaşayan sayısının az olduğunu söyledi. Bunları gerçekten de deniz yoluyla gittiği belli bir adada gördü. Dahası, insanların çok iri olduklarını, orada ayrıca bizim domuzlarımızın kılları gibi kaba ve sert yünleri olan çok büyük koçlar olduğunu söylüyor."

D'Abano, Marco'ya Aristoteles'in iddia ettiği gibi "sıcak yerlerde yaşayan insanların ürkek, diğer taraftan soğuk yerlerde yaşayanların cesur" olduğunun doğru olup olmadığını da sordu. Marco kendi tecrübesini Aristoteles ile elinden gelen en iyi şekilde bağdaştırmaya uğraştı: "Ekvator'u geçmiş olan Venedikli Marco'dan, orada vücutları buradakilerden daha büyük insanlarla karşılaştığını, bununla karşılaşma sebebinin de öyle yerlerde tüketici olan, dolayısıyla da onları [bedenen-ç.] küçülmeye meyilli hale getiren soğuğa maruz kalınmaması olduğunu duydum." D'Abano, kendi anlatımına göre, kişisel gözlemlerine dayanan, sistematik olmadan serbestçe akan üslubuyla klasik teorileri çürütmesine rağmen Marco'ya büyük saygı gösteriyordu. Marco artık bir seyyah olmasa da en azından Venedik'in bilgesi olarak filizlenmekte olan şöhretinin keyfini çıkarabiliyordu.

Altmış dört yaşında olduğu 1318 yılı itibariyle Marco artık büyüyen ailesinden biraz olsun hoşnut olabiliyordu. Üç kızından en büyüğü olan Fantina, zengin babasının sağladığı müthiş bir drahomayla Marco Bragadin ile evlenmişti. Onun küçük kız kardeşi Bellela da Venedik'in eski ailelerinden birine mensup Bertuccio Querini ile evlenerek aynı yolu takip etti; çiftin iki çocuğu oldu. Hakkında kayda geçmiş bir olay olmayan ve muhtemelen babası hayattayken evlenmeyen Marco'nun üçüncü kızı Moreta hakkında bilinenler ise daha azdır.

Yeni damatları diğer Pololar ile devam eden çekişmelerinde Marco'nun müttefikleri oldular. Sadakati üzerinde muhtemelen daha çok hak sahibi olan aynı kandan gelen akrabalarını görmezden gelip, bunun yerine Fantina'nın kocası Marco Bragadin ile çalışmayı seçti; o kadar yakınlardı ki genç çift ile dört oğulları ve iki kızlarının hepsi birden Ca'Polo'da ailenin reisiyle birlikte yaşadılar.

Ca'Polo'nun bilgesi yetmişinci kışına yaklaşırken Venediklilerin gözünden düştü. Seyahatlerinin sonuçları henüz anlaşılmamış yani *Seyahatler*'i tam olarak takdir edilmemiş olmasına rağmen, Moğol İmparatorluğu'nun çöküşe girmesi ve İpek Yolu'nun artık geçilebilir olmaması ile birlikte Marco'nun tarihte ait olduğu dönem geri plana düştü.

Venedik sokaklarını aheste aheste dolaşırken, çocuklar "Bay Marco, bize bir yalan daha anlatın!" diye bağırarak peşinden gidiyorlardı. Ya

da bir efsaneye göre böyledir. Bir başka geleneksel görüş ise bir Venedik maskeli balosunun, Marco Polo gibi kılık değiştirip akla gelebilecek en edepsiz hikâyeleri, tamamen gerçek olduklarına inanıyormuşçasına anlatarak misafirleri kırıp geçiren bir eğlence düşkününe sahne olduğunu iddia eder.

Marco 1323 yılı itibariyle sağlığını kaybedip yatağa düştü. Yaygın olduğu üzere bazı bölümlerini Marco Polo'nun anlatısından kopya ettiği kendi eseri *Imago mundi*'de cazip bir hikâye aktaran Jacopo d'Acqui adlı bir Dominik rahibi *Seyahatler*'in çoktandır farkındaydı: "Çünkü orada harika şeyler, muazzam önemde şeyler, gerçeği söylemek gerekirse neredeyse inanılmaz şeyler bulunabiliyordu, ölmek üzereyken arkadaşları ona" -yani, Marco'ya- "kitabını düzeltmesi ve gerçekdışında yazdığı şeyleri geri çekmesi için yalvardılar. Buna cevabı 'Dostlarım, gördüklerimin yarısını bile kâğıda dökmedim' oldu."

Acaba Marco'nun yazmayıp seyahatlerinin dışında tuttukları neler-di? Muhtemelen Moğol sarayından dedikodular veya evinden uzakta genç bir adam olarak işlediği kendi küçük suçları. Gerçi bu tam olarak Marco'nun söylediği lafın taşıdığı anlam değildir. Yaptığı itiraf özel olarak bir görüş ifade etmekten ziyade, kitabıyla işinin bitmesine rağmen kendisiyle bitmediği izlenimini uyandırır. Kitabın sayfalarındaki deneyimleri onu rahat bırakmayacaktı. Döndüğünden beri tekrar tekrar yaşadığı bu deneyimleri kâğıda dökmek içini ferahlatmamış, tersine sadece takıntısını pekiştirmişti. D'Acqui'nin verdiği bilginin doğruluğuna güvenecek olursak, Marco'nun şaşırtıcı yorumunun bize anlattığı şey İpek Yolu boyunca yaptığı seyahatleri durmadan tekrar tekrar yaşama eğiliminin hem bir nimet, hem de bir külfet olduğudur; bu yaşadıklarını hiçbir zaman arkasında bırakamadı. Anlatımı her ne kadar Kubilay Han'ın imparatorluğundan kurtulup Venedik'e dönüşüyle sona erse de uzun ve maceralı bir yolculuk olan hikâyesi dağınık bir hikâyedir. Asya o kadar geniş ve değişik, doğal kaynaklar, âdetler, entrikalar ile savaşlar ve bilgelik bakımından o kadar zengin ve Avrupa'nın o kadar ilerisindeydi ki hiç kimse bunların hepsini bir kitapta toplayamazdı.

Marco'nun sağlığı bozulduğu için bir doktor çağırıldı; son duasını ettirmek üzere bir rahip çağırmaktan farksızdı bu. Venedikli doktorların toplum içinde saygın bir rolleri vardı fakat mesleki becerileri ciddi şekil-

de sınırlıydı. Kanuni rolleri gereği durumu ciddi olan hastalarına vasiyet yazmak veya yazılmış vasiyetlerini düzeltmek ve günahlarının bağışlanmasını sağlamak için biraz zaman kazandırmaları lazımdı.

Haşmetli doktorların özenli bakımlarına karşın 8 Ocak 1324'te Marco evde ölüm döşeğindeydi. Gün kısaydı; solgun güneş siyah ve uzun gölgeler oluşturuyordu. Ailesi pratik olsun diye aynı zamanda noter olan San Procolo'nun rahibi Giovanni Giustiniani'yi çağırdı ki bu ölen adamın vasiyetini yazıp onaylayabileceği anlamına geliyordu. Marco açısından bu onun son ticari işlemi, sonsuzlukla yaptığı sözleşmeydi ve buna deneyimli bir tüccarın becerisiyle yaklaştı. Peder Giustiniani Marco'nun almış olduğu kusursuz notlar üzerinde çalışıp ortaçağın sonunda kullanılan İncil Latincesi ile yazdığı fazlasıyla özgün fakat tutarlılık yönünden yetersiz belgeyi hazırladı.

Marco karısı Donata ile üç kızını vasiyet hükümlerini yerine getirecek kişiler olarak tayin ederken Venedik âdetleri gereğince, vasiyetin büyük kısmı sabit ifadelerden oluşuyordu. Yasalarda belirtildiği şekilde, Kilise'nin [Marco'nun] mal varlığının onda birini almaya yetkili olduğuna hükmederken buna ek olarak, Marco adına "gömülmek istediğim" ifadesini kullanarak, San Lorenzo Kilisesi'ne ilave meblağlar ödenmesi talimatı verdi. Ayrıca "üyesi olduğum her lonca ve birliğe" diyerek andığı ve listesini verdiği insanlarla dini kuruluşlara bazı bağışlar vasiyet etti.

Marco ölüm döşeğindeyken "Baldızımın bana olan üç yüz liret borcunu siliyorum" dedikten sonra devam edip Dominiken Tarikatı'na bağlı San Giovanni ile San Paolo manastırlarının ve Rahip Benvenuto adındaki din adamının da borçlarını sildi. Aynı zamanda, "bu vasiyetim üzerindeki emeği ve benim için Tanrı'ya dua edebileceği için" diyerek notere 220 soldo ücret ödeneceğini belirtti.

Marco, sıra ona Venedik'te hizmet eden Moğol hizmetkârı Peter'e gelince birden yüce gönüllü oldu: "Tanrı'ya ruhumu bütün suç ve günahlardan temizlemesi için [dua ederek], hizmetkârım Peter'i bütün kölelik bağlarından azat ediyorum, aynı şekilde kendi ülkesinde kalsaydı emeğiyle kazanmış olabileceği her şeyin ona verilmesini istiyorum ve bunun dışında ona yüz liret değerinde Venedik bozuk parası [*denari*] bırakıyorum."

Marco ancak ondan sonra ailesine miras bırakmayı düşündü. Donata, önceden düzenlendiği üzere, yıllık bir gelire ve üç yatak dahil evin bütün

eşyalarına sahip olacaktı. Diğer kız kardeşlere bunun dışında kalan ne varsa aralarında eşit pay etme talimatı verildi, tek bir istisna dışında: Hâlâ bekâr olan Moreta'nın "diğer kızlarımın her birine drahoma ve giyim kuşam parası olarak verilene eşit miktarda bir meblağ" alacağı belirtildi.

Marco'nun vasiyeti sert bir uyarıyla bitiyordu: "Eğer herhangi biri bu vasiyeti bozmaya veya ihlal etmeye yeltenecek olursa, yüce Tanrı'nın laneti üzerine olsun, üç yüz on sekiz pederin lanetiyle kuşatılsın; dahası vasiyetimin hükümlerini gerçekleştirmek üzere tayin ettiğim yukarıda adı geçen kişilere beş pound [2,2 kilo-ç.] altın ödesin ve vasiyetimden ibaret olan bu belge, geçerli kalsın." Belge şöyle sonlanıyordu: "İşbu belgenin kaleme alınmasını talep eden yukarıda adı yazılı Bay Marco Polo'nun imzası."

Marco halen Venedik'teki Marciana Ulusal Kütüphanesi'nde tutulan vasiyetini imzalamadı; bu, onun artık bu basit eylemi bile gerçekleştiremeyecek kadar halsiz olduğuna dair şüpheye yol açan bir eksikliktir. Zaten imzası da gerekli değildi. Noter ve rahip Giovanni Giustiniani, Marco'nun son arzusunu ve vasiyetini Venedik yasaları uyarınca imzalayıp onayladı. Sahte imza ihtimalinin önüne geçmek için ayırt edici bir süs olarak *tabellionato*sunu [noter mührü-ç.] da bastı.

Marco'nun vasiyeti, kumaş gibi ticaretini yaptığı malzemeler ile Ca'Polo'nun aralarında olduğu değerli gayrimenkulleri kapsayan, sıradışı geçmişine tanıklık eden birkaç egzotik madde haricinde tümü her zengin Venedikli tüccarın sahip olabileceği türde kayda değer bir mal varlığı biriktirdiğini ortaya çıkarır. Parçalardan her biri, anlayabilenlere bir hikâye anlatıyordu.

İlki, Kubilay Han'ın Marco Hanbalık'tan ayrılırken ona verdiği ve Moğol sarayında -Marco öldüğü zaman varlığını zorlukla sürdürmekte olan bir saray- ona yüksek rütbe sağlayan bir "altın emir levhası" idi. Levha, Ulu Kağan ile ona çok uzun yıllar hizmet etmiş olan Venedikli arasındaki ilişkinin derinliğini gösteriyordu.

İkincisi, Marco'nun mal varlığına ilişkin bir envantere göre, şimşirden "tespih şeklinde bir Budist dua boncuğu" (Hıristiyanların kullandıklarından ayırmak için tasarlanmış özenli bir ifade) idi. Bu nesne, Marco'nun bir zamanlar Asya ve Hindistan'daki ruhani aydınlanma arayışını gösterir.

Üçüncüsü, değerli taşlarla ve incilerle süslü bir *bochta*, yani Moğol miğferi veya başlığıydı. Bu alışılmadık parça, Marco'nun Çin'i geçerken eşlik ettiği genç prenses Kokejin'in giydiği başlık olabilir. Hükümdara ait bir giyim eşyasını en sevilen hizmetkâra vermek genel uygulamaydı ve Kokejin'in, Asya'yı boydan boya geçerek yeni evine güvenli bir şekilde varmasına yardımcı olan Venedikliye teşekkür etmesi doğaldı, hatta belki beklenen de buydu. Marco, Pololar ile ayrıldığında prensesin gözyaşı döktüğünü yazmıştı; ödülü de belki o duygusal anda vermişti.

Marco'nun belgelenen serveti tek başına onu Venedik'in seçkin zengin tabakasının bir üyesi yapmaya yetmiyordu ama bu servet belgesi her şeyi açıkça ortaya koymamış da olabilir. Mal varlığının önemli bir kısmının, hatta çoğunluğunun beraberinde Asya'dan taşıdığı değerli taşlardan oluşması mümkündür. Yakutlar ve safirler ticari rakiplerden, vergi tahsildarlarından, hatta aile üyelerinden saklamaya elverişliydiler. Marco, babası ve amcası, değerli taşları kaftanlarının astarlarına saklayarak yıllarca Moğolların arasında yaşamışlardı; Maffeo'nun karısının bilmeden görünüşte sıradan olan kaftanını bir dilenciye verdiğini öğrenmesiyle ilgili çaresizlik hikâyesi de o saklı servetin kritik önemini ortaya koyar. Marco için Venedik'e döndükten sonra değerli taşlarını saklama âdetini sürdürmek doğaldı, ta ki ölümüne kadar. Eğer böyleyse, o zaman servetinin gerçek boyutları yerel makamların gözünden kaçmış olmalıdır ve muhtemelen asla da bilinemeyecektir.

Saatler geçtikçe Marco ölüme yaklaştı. Venedik yasalarına göre o gün, güneşin batışıyla başladı ve 9 Ocak'ta sona erdi. Hayati önem taşıyan noter, Marco'nun vasiyetine, hayat yolculuğunun 1324 yılının 8 ve 9 Ocak günbatımları arasında sona erdiği anlamına gelen 8 Ocak tarihini koydu.

Dünyanın en ünlü seyyahı, hayatının uzun dönemleri boyunca bir mahkûmdu. İlki Kubilay Han tarafından tutulduğu Çin'deki lüks esareti, ikincisi Ceneviz'deki savaş tutsaklığı olmak üzere, on yıllarca kısıtlı halde yaşamanın iki ayrı şekline katlandı. İlginçtir, en iyi durumda olduğu zamanlar da bu dönemler esnasındaydı. Zor koşullar karşısında muazzam bir sabır edindi. Çıktığı yolculuktan yurduna sağ salim dönmesini, sonrasında ise en imkânsız koşullarda, bir düşman hapishanesinde anlatımını tamamlamasını mümkün kılan o azimdi. Onun kıpır

kıpır ruhundan ilham alan *Seyahatler* de hem bir tarih anlatısı hem bir sanat eseri, yok olmuş dünyalara dair zamansız bir macera tasviri olarak varlığını sürdürür.

O çağda Venedik'teki cenaze törenleri, Bizans esintileri kokan, halka açık törenlerdi. Merhum ölüm döşeğinden alınıp, bir zemine veya üzerine küller saçılmış bir saman yatağın üzerine yerleştirilirdi. Ardından hüzünlü bir çan çalar, rahipler Latince dualar okurlardı. Dul kalan kadının halkın ortasında abartılı şekilde üzülüp ağlaması, inlemesi ve saçını başını yolması beklenirdi. Cenaze töreninin yardımcıları naaşı bir çarşafa sarıp, kapıdan dışarı çıkararak ebedi istirahatgâhına götürmeye çalışırken, mevtanın dul karısının yollarını kesmesinin ardından tekrar hamle ederek yola devam etmeleri beklenirdi. Yastakiler naaşı kiliseye götürürken, toplayabildikleri halk kalabalığının arasında kayıplarına ağlayan aile üyeleri onların hemen arkasından yürür; bu tür abartılı tavırlar mezarlıkta da devam ederdi. Venedik'teki fakir fukara, yoldan geçenlerden sadaka toplamak için aile üyelerinin naaşlarını günlerce sokakta teşhir ederdi fakat zengin Polo ailesi Marco için San Lorenzo Kilisesi mezarlığında, beraber dünyayı dolaştığı babası Niccolò'ya yakın bir mezarda hızlı bir cenaze töreni ayarlamıştı. Yıllar sonra, 1348'de en küçük kızı Moreta da vasiyetinde "anne babamın mezarına" diyerek aynı yere gömülme arzusunu ifade edecekti.

Geleneksel görüşe göre Marco'nun ebedi istirahatgâhının yerini, babasının lahdi gösterir; görünen o ki bütün Venedik vatandaşları arasında en ünlüsünün kendine ait bir abidesi yoktur, elbette *Seyahatler* hariç.

Marco'nun çağdaşlarının çoğu başarılarını küçümsedi ya da düpedüz görmezden geldi ama tarih, eninde sonunda onu hatırladı.

Hikâyeci

Seyahatler'in içeriği büyük oranda doğru olmasına rağmen, ölümünden sonra Marco Polo'ya Il Millione ismi yapıştı. İlk başlarda bir tarihçiden çok, bir şovmen ve sahtekâr olarak görülüyordu. Örneğin Marco'nun anlatımının Floransalı tercümanı Amalio Bonaguisi, 1392 yılında Venediklinin sadece "vakit geçirmek ve melankoliden [kaçınmak] için" bu işe sarıldığını yazdı. *Seyahatler*'i onun tercümesinden okuyacak olanlara, "İçindekiler bana akıl almaz şeyler gibi görünüyor, ifadeleri de bende yalandan çok mucize izlenimi bırakıyorlar" uyarısı yaptı.

Bonaguisi'nin tepkisi anlaşılır bir şeydi. Marco'nun ortağı Rustichello, hikâyenin halihazırda sahip olduğundan daha çok heyecana ihtiyacı olduğu inancıyla araya serbestçe birçok Hıristiyan mucizesi katmıştı; ayrıca sayıca az da olsa karşılığı olmayan edebi yakıştırmalar süreç içerisinde Marco'nun gerçek deneyimlerine şüphe düşürdü. Bonaguisi "Bahsettikleri pekâlâ doğru olabilir" sonucuna vardı, "ama her ne kadar dünyanın her tarafında, o veya şu ülkede, ... zevkim için kopya ettiğim ... inanılmayan veya itibar edilmeyen ... birçok farklı şey bulmuş olsam da ... ben inanmıyorum."

Bu durum sanıldığı kadar imkânsız değildi çünkü Marco'nunkiyle yaklaşık olarak bile kıyaslanabilecek tek diğer anlatım, bir unsur olarak görmezden gelinen, uzun hikâyelerden ve gerçek süsü verilmiş aldatıcı efsanelerden oluşan bir derleme *idi*. Büyük ihtimalle hiçbir zaman bir soylunun geniş kütüphanesinden daha uzağa gitmemiş olması haricinde, *Travels* [Seyahatler] adlı kitabı ilk kez 1356 yılında Fransızca olarak basılan Sir John Mandeville, İngiliz Marco Polo olarak adlandırılabilirdi. Sadece Hertfordshire'lı bir İngiliz şövalye olarak tanımlanan gizemli Mandeville, 1322 yılında -veya bazı nüshalara göre 1332- yurdunu terk edip Kutsal Topraklara, daha sonrasında da Hindistan'a, İran'a, hatta Çin'e seyahat ederek, 1356 yılında (veya 1366) yurda döndüğünü söy-

lüyordu. Mandeville raporunu papaya sunduğunu, onun da bunu doğruladığını iddia ediyordu. Fakat onun anlatımı gerçekte, tarihçilerden ve başkalarından -Plinius, Herodotos ve Marco Polo'nun da kapıldığı uydurma Prester John dahil- öğrenilen hikâyelerin yanı sıra Büyük İskender hakkındaki efsanelerden ibaret olan İskender maceralarından ustaca yapılmış bir derlemeydi. Aix'li Albert, Trabluslu William, Pordenone'li Odoric ve Beauvais'li Vincent gibi daha az tanınan yazarların eserlerini de kitabına katmış, dolayısıyla antikçağ yazarlarından ciddi ölçüde alıntı yapmıştı. Mandeville'in yapıtı daha sonra, yakışır şekilde, kendi efsanevi tarihlerini derlemenin peşinde koşan başkaları tarafından yağmalandı.

Mandeville'in hayali "Seyahatler"i ortaçağın sonlarında ve Rönesans İngiltere'sinde popüler bir eser oldu. On beşinci yüzyılda Polo'nunkiler gibi Mandeville'in de kitabının birçok nüshası beş kereden fazla yayımlandı. İki kitap, gerçekleşmiş olabilecek seyahatlere dair hayal mahsulü, eğlenceli anlatımlar olarak en az iki yüzyıl boyunca bir tutuldu. Fakat on sekizinci yüzyılın başında Mandeville'in eseri bir yeniden değerlendirmeden geçti ve nihayet "büyülü yerler ve periler diyarı" olarak iç yüzü ortaya çıktı.

Kendi hikâyelerini üretmek için işe girişmiş olan Mandeville'in aksine Marco yazdırdığı her kelimeye inanıyordu; ancak onun hakikat kavramı, sadece yalın gerçekleri değil, daha büyük, daha ikna edici bir gerçeklik oluşturmak amacıyla öznel, hayali, hatta mitolojik unsurları da içine alıyordu. Marco yalnızca gerçeklere dayanmış olsaydı onun anlatımı da ruhban sınıfından olan seleflerinin bıraktıkları kadar kuru olurdu. Onunkisi şişirme içermesine rağmen uydurmaca değildi ve okuyucularının her kelimeye inanmasını bekliyordu; aslına bakılırsa talep ettiği buydu. Bu yaklaşım, Marco'nun üzerine koca bir yük bindirmiş gibi gözükebileceği halde, anlattığı her şeyin doğruluğunu beyan etmeye mecbur olduğuna göre bu yük, sürekli her söylediğini kabul etmeye davet ettiği okuyucularına devrediliyordu.

Yirmi yıllık seyahat Marco'ya gerçeğin kurgudan daha garip olduğunu öğretmişti ama başkalarını bu çelişkiye ikna etmek için kendisini çok zorladı. Marco'nun tecrübesine sahip herhangi bir yazar hiç onun kadar övünme ihtiyacı hissetti mi ya da gerçek olduğunu dile getirdiği her şeyi doğru kabul etmeleri için okurlarını sıkboğaz etti mi? Yine de şüphecileri ikna etmek gibi eşsiz değerde bir varlığa sahipti: Dünyanın en güçlü

hükümdarı Kubilay Han hakkında tarihsel yorumların yanı sıra şahsi düşünceler. Hiçbir tanıma sığmayan bu şahsiyete ilişkin tasviri olmadan, Marco'nun anlatımı İpek Yolu'ndaki hayata dair başka bir renkli sunum dışında bir şey olmazdı. Moğol lidere uzun süreli hizmeti, kitabını tümüyle başka bir düzeye taşıdı; sadece bir seyyah olmanın ötesinde bir aracı vazifesi görerek, en iyisi de hikâyeyi anlatmak için yaşayarak, iki medeniyetin birleşme noktasında çok şanslı bir yaşam sürdü.

Bununla birlikte, Marco'nun karanlık noktaları da vardır. Kubilay Han düşüşe geçer geçmez, Venediklinin kelime dağarcığı eski kahramanının kötüye gidişini tarif etmeye yetmez olur. Başka yerlerde aniden, pazarda karşısında duran bir malı elleyen, düşünen ve sonunda reddeden bir tüccarmış gibi, başladığı anda bıraktığı heveslere -kadınlara veya sanata ya da dinlere- meyleder. Bilgili görünme çabalarına rağmen tarihi ele alış biçimi güvenilir değildir. Birçok şey hakkında azıcık şey bilir ama yine de büyüleyici bir amatör olmayı sürdürür.

Francesco Sansovino'nun Venedik rehberi, Marco'nun ölümünden üç asır sonra San Lorenzo Kilisesi'ne atıfta bulunarak, Venedikli seyyahı Cenevizli denizci ve kâşif Kristof Kolomb ile birlikte anıyordu: "Bu revakın altında, yeni dünyaya seyahatleri yazan ve yeni ülkeleri Kristof Kolomb'dan da önce, ilk kez keşfeden Millione lakaplı Marco Polo gömülüdür." Şayet Marco hayatta olup bu övgüleri duysaydı hemen anında kabul ederdi; gerçi bilinmez diyarların kâşifi olduğunu sanmadığını, kendisini ticaret yollarını takip edip Asya ve Hindistan'daki antik dünyaları gözlemleyerek alışılmadık şekilde çok seyahat etmiş bir tüccar olarak gördüğünü de belirtebilirdi. İzini sürdüğü diyarlar ve insanlar sadece Avrupa için yeniydi.

Görünen o ki Marco'nun Venedik'teki şöhreti 1685 yılı itibariyle nihayet güvence altındaydı. Tomaso Fugazzoni yazdığı kilise tarihi ansiklopedisinde San Lorenzo Kilisesi'nde yapılan onarımları anlatarak, "Soylu Venediklilerin en ünlüsü Marco Polo'nun mezarı revakın ortasındaydı" diyordu; öznesinin kendini beğenmişliğini bile tatmin edecek kadar görkemli bir tasvirdir bu.

Ancak yerleşke ayakta kalmadı. Emmanuele Antonio Cicogna, 1827 yılında Venedik yazıtları üzerine hazırladığı kapsamlı listede Polo ailesinin kayıp hatıralarından bahsetti. San Lorenzo Kilisesi gerçekten tümüyle

eskimişti. Daha sonra yeniden inşa edilirken; daha yakın geçmişe ait araştırmalar, duvarlarının arasında gömülü Pololaın ve diğerlerinin kemiklerinin ortak bir mezarda toplanıp, daha sonra da muhtemelen biçimi değiştirilen kilisenin yeni zemininde dolgu olarak kullanıldıklarını gösteriyor. Marco'nun, anne ve babasının, amcasının ve karısı ile çocuklarının ebedi istirahatgâhının yerini belli eden lahit ve diğer öğelerin hepsi zaten kayıptı.

Eğer Polo ailesinin hayatta kalan üyelerinden aile mirasını devam ettirdiği söylenebilecek herhangi biri varsa o da üç kız kardeşin en büyüğü Fatina'ydı ki o da bunu bir kâşif olarak değil, inatçı bir davacı olarak yaptı. Kayıtlar, babasından aldığı mirası kâh mahkemede kâh mahkeme dışında savunduğunu gösteriyor; 4 Ağustos 1362'de, müteveffa kocasının, Venedik sömürgesi Girit'te ölmeden önce mirasına hile ile el koyduğu iddiasıyla dava açtı. Pololar bundan sonra onlarca yıl ailenin mal varlıkları -yani altınlar, baharatlar, kumaşlar ve gayrimenkuller- için yarışırken kendi aralarında didişip durdular. İçlerinden hiçbirisi Marco'nun en büyük varlığı olan seyahatlerine ilişkin kroniğine ilgi göstermiş veya tanıtımına destek olmuş gibi görünmez. Elyazmaları Avrupa çapında hızla yayıldıkça bu görev başkalarına kaldı, *Seyahatler* de Venedik çevresinden çıkıp kendi hayatını yaşar duruma geldi.

Marco Polo'nun Pisa'lı Rustichello ile olan işbirliği, tümüyle kendiliğinden oluşan, bağımsız bir küçük ölçekli eser kopyalama endüstrisine sebebiyet verdi. *Seyahatler*'in en eski hamileri ve okuyucuları bilginler, rahipler ve meraklı soylulardı. Venedik'te veya başka yerlerdeki daha az eğitimli ve daha az ayrıcalıklı insanlar eğer kitabı bir şekilde duymuşlarsa, Marco Polo'nun fantastik anlatımına dair söylentilere inanıyorlardı.

Marco'nun kitabının yüz on dokuz adet eski elyazması nüshası günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Hepsi de farklıdır. Toskana lehçesiyle yazılan ilk nüshalardan birinin Marco hayattayken yazılmış olması mümkündür. *Seyahatler* çok geçmeden Venedik dili, Almanca, İngilizce, Katalanca, Aragonca, İskoçça ve elbette Latince'nin aralarında olduğu diğer Avrupa dillerinde de ortaya çıktı. *Seyahatler*, hareketli hurufat öncesi bir çağda geniş dağıtıma ulaştı fakat tanınırlık açısından başka kitapların gerisinde kaldı. Etrafta John Mandeville'in kurmaca anlatımının en az 275 [farklı] elyazması dolaşırken; on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda, *İlahi Komedya*'nın sayısı 500'ü aşan elyazmaları Dante'nin hayal gücünü halkın önüne getiriyordu.

Venedikli şüpheciliği ise aksine Marco'yu kendi ülkesinde saygı duyulmayan bir peygamber haline getirdi. Çağdaşı Dante ondan hiç bahsetmedi (bununla beraber, bazı bilginler seyyaha yapılan gizli bir atıf bulduklarına inanırlar). İlk elyazmalarının tamamı içinde sadece ikisi Marco'nun doğduğu şehirde dağıtıldı ve bunların basım tarihleri ise Marco'nun Rustichello ile birlikte Ceneviz'de hapis yatmasından yaklaşık 150 yıl sonra, 1445 ve 1446 yıllarıydı. Birkaç şanslı okuyucu, kitabın, Venedik'in ticaret bölgesinin merkezindeki Rialto Köprüsü'ne zincirlendiği belirtilen halka açık bir nüshasına -hangi baskı olduğu bilinmiyor- bakabilmiş olmalı. Yoğun insan kalabalığı içindeki köprüde birbiriyle tartışan tüccarlar ve esnaf tarafından itilip kakılan azimli okuyucular, içinde Kubilay Han'ın, alımlı cariyelerinin ve sınırsız ordularının bulunduğu başka bir dünyaya götürülmek üzere kitabın etrafında toplanmış olmalılar; Marco Polo'nun seyahatlerinin meyvesinin, hayal gücünün meyvesinden aşağı kalır yanı yoktur.

Marco'nun ses getiren elyazması zamanla genel kültür haline geldi. Ramusio'nun "birkaç ay içinde bütün İtalya onunla dolmuştu" iddiası, iyi niyetli bir abartmaya benzer. Gerçekte eser, her seferinde elle yazılmış tek bir nüsha olarak yavaş yavaş yayılırken, Avrupa'nın edebi ve tarihsel bilincinde kalıcı bir yer kazanması için bir yüzyıldan fazla zaman gerekti. Marco Polo bütün bir değerler sistemini kendinde somutlaştırıp gelecek nesillere aktaran engin deneyime sahip ender bireylerden biri olarak nihayetinde bir kültür taşıyıcısı konumuna erişti. Söz konusu kültür, pek çok altkültürden -Moğolların, Çinlilerin, Hint Yarımadası yerlilerinin ve Asya kavimlerininkiler- oluşan dünya gezgininin ve tüccarının kültürüydü. Menzili Ermenistan'dan Zanzibar'a kadar ulaştı. Bu kültürler, özellikle de Çin hakkındaki tasvirleri, on dokuzuncu yüzyıla dek Avrupa'nın oralarla ilgili ana bilgi kaynağı oldu. Marco özgün başlığının vaat ettiği gibi bir dünya tasviri değil, onun bilinmeyen yarısının tasvirini sundu. Süreç içinde de çok önemli insanları ve olayları zifiri karanlıktan kurtardı.

Yayımcılar ve bilginler, çeşitli ayrıntılar hakkındaki şüpheciliği doğrulamak ya da açığa çıkarmak ve okuyuculara uzak ve bazen akıl ermez olan Asya ve Hint Yarımadası boyunca rehberlik etmek için düzensiz elyazmalarını birbirleriyle uyumlu hale getirmeye uğraştılar. Uçsuz bucaksız elyazmasını Latinceye çevirme görevi nedeniyle hiç de mutlu ol-

mayan bir rahip, bu işte en öne çıkanlar arasındaydı. "Ben, Dominiken Tarikatı rahiplerinden Bologna'lı Francesco Pipino," diye başlıyordu, "pederlerimin ve üstatlarımın çoğu tarafından halk dilinden" -muhtemelen Toskana veya bir Venedik lehçesi- "Latinceye gerçek ve güvenilir bir tercüme yapmaya mecbur edildim." Eserini Marco'nun ömrünün son yılları olan 1310 ile 1314 yılları arasında tamamladı. Pipino'nun kullandığı elyazması özgün olana yakındı ama görünüşe göre Marco ölümüne dek anlatımına eklemeler yapmayı sürdürmüştü. Bu sebepten Pipino akademik tercümesinin güncel olmayabileceğinden ve ayrıca "halk dili"nin saf heyecanından yoksun olacağından korktu.

Pipino, endişeleri her ne idiyse, işiyle ilişkili olması bakımından tercümesine belirgin dini düşünceler kattı. Latince tercüme, bu uzak memleketlerde misyon kurmaya hazırlanan tarikat rahiplerini Doğu hakkında bilgilendirmeyi amaçlıyordu. Edebi ve dini öğretiyi göz önünde tutarak yaptığı gözden geçirme sırasında Marco'nun kurnaz çift anlamlı sözlerinin yanı sıra, bariz cinsellik içeren göndermeleri tercümesine dahil etmedi. Gerekli hissettiğinde araya kendi sözlerini kattı. Dindar okuyucularının "hakiki dine inanmayanların böylesine karanlık ve körlüğe, böylesine pisliğe bürülü olduklarını görerek, onları böyle tehlikeli karanlıktan kendi mükemmel ışığına çağırmaya tenezzül ederek kulunu gerçeğin ışığıyla aydınlatan Tanrı'ya şükrettikleri" umudunu ifade etti.

Anlatımı boyunca Marco'nun ruhani algıları elbette rahip Pipino'nunkilerden çok daha incelikli ve çelişkilidir. Örneğin Marco, İslam kültürünün inceliklerini, gücünü ve çokyönlülüğünü takdir edecek bir bakış açısı geliştirmemişti ama Pipino, Venediklinin Müslümanlara veya kâfirlere atıfta bulunduğu her seferinde "nefret edilen" kelimesini veya benzeri sıfatları araya katarak ona fark attı; sonuç, Marco'nun İslamiyete karşı olan kayıtsızlığını abartarak tamamen düşmanlığa çevirdi ama kin Pipino'nun zihnindeydi, Marco'nun değil. Bununla beraber, *Seyahatler*'in bazı çağdaş nüshalarında bile Pipino'nun çarpıtmaları varlığını sürdürmektedir.

Seyahatler'in ilk basılı nüshası 1477 yılında, Rustichello'nun anlatımı elyazması şeklinde yazmasından 175 yıl sonra Nürnberg'de ortaya çıktı. Kitabın resimli iç kapağında genç seyyahın idealize edilmiş tam sayfa mükemmel bir tasviri bulunuyordu. Marco'nun eserine olan talep, ikin-

ci bir Almanca nüshaya yol açtı, bu seferki dört yıl sonra Augsburg'da basıldı. Diğer ülkelerdeki matbaacılar da aynı şeyi yaptılar. Marco'nun anlatımının Pipino tarafından yapılan tercümesi, 1556 yılında kitap şeklinde yayımlanan yaygın bir Fransız tercümeye (Rustichello'nun yazdığı muhtemel olan Fransız lehçeyle karıştırılmamalı) temel teşkil etti.

Yıllarca kitabın önde gelen İtalyanca tercümesi Ramusio'nunki oldu. Ramusio'nun Padova'da ölmesinden iki yıl sonra (ve Marco'nun ölümünden iki asırdan fazla zaman sonra), 1557 yılında ortaya çıkan eksiksiz nüshayla birlikte, çok sayıda nüshası yayımlandı. Marco'nun etrafını saran dedikoduya vakıf olan sonsuz coşkulu Ramusio, Venedikli seyyahın efsanesine yeni bir soluk getirip, onun içinde yaşadıkları dünyayı anlamak konusunda yaptığı katkının tamamen farkına vardı. "Dünyanın o kısmına dair Marco'nun yazmış olduğu pek çok ayrıntının ... bugünlerde keşfediliyor olduğunu görerek," diye yazdı Ramusio, "iki yüz yıldan fazla zaman önce yazılan, (bana göre) tamamen doğru ve müthiş uzunlukları bakımından şimdiye dek okunanlardan çok daha güven veren farklı nüshaların da yardımıyla, kitabını gün ışığına çıkarmanın akıllıca olacağı kararına vardım; böylece dünya böyle saygıdeğer bir bilginin bu kadar büyük bir özen ve çalışkanlık sonucunda toplanabilecek meyvesini kaybetmeyecek."

Eskisi yenisi bütün kâşifler arasında Ramusio'yu en fazla -Kolomb'dan bile fazla- etkileyen Marco Polo oldu. Ramusio, Venedik'in ezeli rakibi Ceneviz doğumlu olduğu ve rakip İspanya'nın bayrağı altında denize açıldığı için Kolomb değerlendirmesinin önyargılı olduğunu kabul ediyordu. Yine "öyle olağanüstü uzun ve acımasız bir güzergâhta, çok zorlu bir girişimi hayata geçirip sonuçlandıran ruhun muazzam büyüklüğü"nü dikkate alarak, "günlerce değil, aylarca [süren] yiyeceksizliğin" lafını etmesek bile, "bir kara [yolculuğu], deniz yolculuğunun önüne geçer gibi geliyor bana" görüşünü belirtti.

Kolomb, beyhude bir şekilde Marco Polo'nun Çin'ini bulmaya çalışan Cenevizli denizci olarak Yeni Dünya'ya yaptığı dört yolculuk esnasında Marco'nun anlatımına ait bir nüshaya dikkatle notlar ekledi. (Çin'in Karayipler'in yakınında olduğunu düşünmesine yol açan Marco'nun, Kolomb'a ilham vermek yerine onu yanlış yönlendirdiği söylenebilir.) Kolomb *Seyahatler*'in kendisine ait olan İtalyanca nüshasının kenarlarına, Marco'nun bahsettiği, onun da tümünü büyük kâr ile Avrupa'ya

ithal etmeyi düşlediği potansiyel ihracat ürünlerine -karabiber, tarçın ve karanfiller- özel önem verdiğini gösteren pek çok not düştü. Moğol İmparatorluğu'nun mazi olduğunun tamamen farkında olmadan, Polo kafilesinin bıraktığı yerden başlamayı umarak, Ulu Kağan ile görüşüp, kendisine parasal destek sağlayan kraliyet mensupları İspanya Kralı Ferdinand ile İspanya Kraliçesi Isabel'in resmi mektuplarını sunmayı ve onu Batı, özellikle de Hıristiyanlık bakımından bilgilendirmeyi planladı.

Seyahatler, kolay etkilenen bir başka gezgin olan, 1519 yılında başlayan Ferdinand Macellan'ın gemiyle dünyanın çevresini dolaşması olayının resmi tarihçisi Antonio Pigafetta adında genç bir diplomata da ilham verdi. Başarısız sefer sonunda hayatta kalabilen on sekiz kişiden biri olan Pigafetta gemiyle dünyanın çevresini dolaşma hakkındaki anlatımını, kahramanı ve Venedikli hemşerisi Marco Polo'ya öykünerek yazdı.

Eksik ve tutarsız olan *Seyahatler*, gelecek nesil gezginlere ve benzer şekilde hayalperestlere seslenen bitmemiş bir başyapıt olarak kaldı.

Samuel Taylor Coleridge'in aktardığı şekliyle, 1797'nin bir yaz günü, "O zamanlar sağlığı bozuk olan yazar, Parlock ile Linton arasında kalan, Somerset ve Devonshire'ın Exmoor bölgesi sınırları üzerindeki ıssız bir çiftlik evine çekildi". Bir bölge papazının on dört çocuğundan en küçüğü olan Coleridge, yirmi beş yaşındaydı. Yakın zamanda Cambridge'e bağlı Jesus College'dan diploma almadan ayrılmış, bir şair ve ütopyacı bir radikal olmaya gönül vermişti. Değişken yapısı ve aşırı melankolisi nedeniyle rahat yüzü göremeyip, teselliyi bir afyon tentürü olan laudanumda buldu.

"Hafif bir rahatsızlık yüzünden," diye devam eder, "... *Purchas His Pilgrimage*'da" (1613'te Samuel Purchas tarafından yayımlanan ve Marco'nun kitabından geniş alıntılar içeren bir tarih anlatısı) "şu cümleyi okuduğu anda sandalyesinde uyuyakalmasına neden olan bir ağrı kesici yazılmıştı." Purchas, bir başkasına atfedilecek olan İngiliz şiirindeki en ünlü sözlerden bazılarına ilham vereceğini hiç hayal etmeden, "Kubilay Han, Şang-tu'da görkemli bir saray yaptırdı," diye yazıyordu, "içerisinde verimli otlaklar, hoş kaynaklar, enfes akarsular ve her türden av ve av hayvanı olan bir sur ile yirmi beş kilometrelik düz alanı kapsayan, ortasında da bir yerden başka yere taşınabilir çok görkemli bir zevk evi bulunan ... Kubilay Han burada bir saray ve ayrıca görkemli bir bahçe inşa edilmesini emretti. Bu yüzden on altı kilometrelik verimli arazi bir surla çevrelendi."

Coleridge bu sözleri okuduktan sonra "dış algılara en az açık olduğu, çok derin bir uyku halinde" üç saat geçirdi. Uyuklarken, "duyuları tamamen kapalı haldeyken ve herhangi bir bilinçli çaba içinde olmadan" bilinçaltından "iki yüz, üç yüz dizelik" şiir yazdı gibi geldi ona. İlaç nedeniyle oluşan uyuşukluk halinden kurtulduğunda "hemen ve heyesle" rüyasındaki bu dizelerin hatırlayabildiği kadarını yazmaya çalıştı. Coleridge'in uyuyakaldığında okumakta olduğu metin dikkate alınırsa, hayali dizeler büyük ihtimalle Kubilay Han'la ilgiliydi.

Tam o sırada, adı kötüye çıkmış "Parlock'lu bir adam bir iş için" evine gelerek genç şairi çalışmasından alıkoydu. Sonra "odasına dönen şair, büyük bir şaşkınlık ve utançla, görüntünün genel anlamına dair hayal meyal, bulanık bazı hatıraların aklında kalmakla birlikte sekiz on dağınık dize ve görüntü dışında kalanların hepsinin, içine taş fırlatılmış bir nehrin yüzeyindeki görüntüler gibi geçip gittiğini gördü; ne yazık ki bunun telafisi yoktu!"

Coleridge, sanki bir rüyadan çalınmış gibi yarı unutulmuş malzemesiyle yaptığı mücadelenin ardından "Kubilay Han"ın ilk dizelerini yazmaya başladı:

> Kubilay Han Xanadu'da verdi
> Görkemli bir zevk kubbesinin emrini:
> Kutsal nehir Alph'in akıp gittiği,
> İnsana dipsiz gibi gelen mağaralardan,
> Kasvetli denize, aşağıdaki.

Coleridge şiiri pervasızca sevinmenin tehlikelerine yönelik bir uyarı ile bitirinceye dek sevinçten havalara uçan ruh halini devam ettirir. Başkalarının ya da kafa dengi bir arkadaşının onu gözetlediğini hayal ederek haykırır:

> Bütün herkes haykırmalı, Dikkat! Dikkat!
> Işıklı gözlerine, dalgalanan saçlarına!
> Üç kez dolaşıp etrafından,
> Kapat gözlerini ilahi bir korkuyla,
> O ki beslenip bal özüyle,
> İçmiştir cennet sütünden.

Coleridge'in uyumlu güç ve mekân tasavvuru zamanının o kadar ötesine uzanıyordu ki Moğol lidere Batılı hayal gücü içinde kalıcı bir yer sağlayan "Kubla Khan" hakkındaki şiirini yayımlamaya hazır hissedene kadar neredeyse yirmi yıl geçti. Gezgin tüccar Marco ile sinir hastası şair Coleridge arasındaki mizaç farklılığına karşın, Moğol İmparatorluğu'nun ihtişamı her ikisine de hitap ediyordu. Coleridge halüsinasyonlara yabancı değildi; şiirsel tasavvurlarına kaynak teşkil ediyorlardı. İlhamının gerçek kaynağının farkında olmadan, Venediklinin Samuel Purchas tarafından başka sözcüklerle anlatılan hipnotize edici tasvirlerinin büyüsüne kapıldı. Marco kendi payına Afganistan'da olduğu zamandan afyona aşina olmuş olabileceği gibi, ilaç, oradaki hastalığıyla da ilişkili olabilir. Belki her ikisi de algılarını yükselten ve edebi eserlerine yapmacık bir canlılık katan ilaçlar kullanıyorlardı. Marco'nun bünyesi afyona alıştığından pekâlâ algılarını -ve *Seyahatler*'i- değiştirip keskinleştirmiş olabilir. Bu durumda onun gerçeği abartmak yerine, güçlendiren biri olduğunu, telkine anormal şekilde meyilli olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Bu da diğer bölümler çok hayaliyken, anlatımının kapsamlı bölümlerinin neden yüksek oranda keskinlik ve detay sergilediğini açıklar. Eğer Marco Venedik'e döndüğünde afyon gibi ilaçları kullanmayı bıraktıysa, bir krallıktan diğerine seyahat eden hayat dolu elçiden, ardı ardına dava takip eden kinci tüccara dönüşmesine bu vazgeçiş sebep olmuş olabilirdi.

Marco Polo neredeyse unutulmuş olmasına rağmen, gerçek ile kurgunun sınıflandırılamaz bir karışımı, çılgın bir coğrafya sözlüğü olarak görülen kitabı varlığını sürdürüyordu. Bu durum araştırmacıların, Marco ilminin karmakarışık halini düzene sokmaya ve anlatımının güvenilir bir nüshasını hazırlamaya çalıştıkları on dokuzuncu yüzyılda değişmeye başladı. Asya sanat ve düşüncesine verilen itibar olan oryantalizmin bir dışavurumu olarak Marco'nun kitabının cazibesine kapılan Fransızlar, bu konuda öncü oldular. Paris merkezli Société de Géographie (Coğrafya Cemiyeti) 1824 yılında *Seyahatler*'in özenle hazırlanıp dipnotlandırılmış bir baskısını yayımladı. Bilimsel araştırmalar artık kitaptaki hangi bilgilerin hatalı olduğu üzerinde durmuyor, Marco'nun anlattıklarının ne kadarının gerçek olduğunu belgelemekle ilgileniyorlardı. Belagatteki aşırılığına karşın, kitabında anlattıklarının çoğu detaylı incelemelerden sağlam çıktı.

Seyahatler ulaşılmaz bir kıta hakkında genel itibariyle güvenilir bir bilgi kaynağı olarak görülmeye başlanırken, yeni bir hayran grubu da oluştu. Bir zamanlar kulağa fantezi gibi gelenler giderek tarih gibi görünür oldu.

Kitabın 1824 tarihli baskısında ifade edildiği gibi, Fransız dilbilimci M. G. Pauthier kırk yıl sonra Polo'nun anlatımını Moğol ve Çin yıllıklarıyla karşılaştırdı ve kitabın ilaçlardan veya başka bir şeyden kaynaklanmış masallardan ibaret olmadığının, çarpıcı şekilde doğru bir aktarım olduğunun farkına vardı. Yıllıklar Marco'nun ticari faaliyetleri, saray geleneklerini, yabancı dini âdetler ile defin ve evlilik âdetlerini özenli ve sabırlı bir şekilde kaydettiğini teyit ediyordu.

Bunun ardından İngilizce konuşan okuyucular nezdinde Marco'nun şöhretini parlatan Henry Yule ve Henri Cordier adlı iki yorumcu, Pauthier'in bilimsel çalışmalarını geliştirip detaylandırdı. Bu iki bilgin için Polo'nun anlatımının baş "cazibe"si içeriğinde veya eşsiz vücut bulma şeklinde değil, "zor sorular"ındaydı. Yule ve Cordier kesin tavırlarla "Bu çok sayıda bilmeceden oluşan bir kitap; adamın dürüstlüğüne öylesine güveniyoruz ki her bilmecenin bir çözümü olduğuna inanıyoruz" açıklamasını yaptılar. Ait oldukları çağın coşkusu ve kuşkusuzluğuyla cevapları bulmaya niyetlendiler. Dünya çapındaki bir mektuplaşma ağından yararlanarak, yorulmak bilmeden Marco'nun Asya boyunca bahsettiği insanları ve yerleri saptayıp, anlatımını sadece doğrudan gözlemleyerek yazmış olabileceğini gösterdiler. Yule ve Cordier, bu ispatın gezgin kahramanlarını yeterince doğruladığını düşündüler ama yaptıkları devasa doğrulama işlemi Marco'nun yaratıcı özünü kısmen belirsizleştirdi. Eğer Marco sadece bir Asya ansiklopedisi yazmış olsaydı, eserinin o kadar popüler ve etkili olması mümkün değildir.

Yule ve Cordier'in Marco'nun asıl nüshasının dört katı uzunluğunda olan yoğun açıklamalı baskısı, onu Keşif Çağı'nın bir habercisi ve bütün kâşifler arasında en isteklisi ve başarılısı -kısmen Marco'nun seyahatlerinden ilham alan Ferdinand Macellan ve Kristof Kolomb'dan bile daha başarılı- olarak tanımlıyordu. Onların aksine Marco eline kılıç almadı, hiç savaş açmadı, köle almadı, hiç düşman öldürmedi. Avrupalı kâşiflerin seyahatleri içinde sadece onun seyahati, etkisini hissettirmeye devam eden edebi eserin temelini teşkil etti. Yule ve Cordier, "O Asya'yı boylamasına baştan sona geçen yolu izleyen ilk seyyahtı" gözlemini yaparak süslü bir anlatımla şöyle devam ettiler:

> o krallıktan bu krallığa kendi gözleriyle görmüş olduklarının ismini verip tarifini yapan [ilk seyyah-ç.]: İran çöllerini, Bedehşan'ın çiçekli platoları ve sarp vadilerini, Hotan'ın yeşim rengi nehirlerini, çok yakın zaman önce bütün Hıristiyanlığı yutmakla tehdit eden gücün beşiği olan Moğol steplerini, Hanbalık'ta kurulmuş olan yeni ve göz kamaştırıcı sarayı. Çin'in bütün zenginliği ve enginliğini, güçlü nehirlerini, devasa şehirlerini, zengin imalatçılarını, arı sürüsü gibi nüfusunu gözlerimizin önüne seren; denizlerini ve nehirlerini yakın eden akıl almaz büyüklükteki donanmalarını anlatan; bütün eksantrik davranışları ve ibadetleriyle birlikte Çin sınırları içindeki uluslardan, pasaklı sofularıyla Tibet'ten, altın kaplama pagodalarıyla Burma'dan bahseden ilk seyyah. ...

Metindeki abartılı belâgat hesaba katıldığında bile bu sözler Marco'nun başarısının hakiki değerlendirmesidir. Alexis de Tocqueville gibi, bir ülkeyi orada yaşayanlardan daha berrak gören o ender yabancılardan biridir Marco Polo.

Seyahatler ile ilgili İtalyanca bilgiler, Luigi Foscolo Benedetto tarafından derlenen iddialı baskının ortaya çıkmasıyla zirveye ulaştı. 1928 yılında Floransa'da basılan bu eser, bütün farklı elyazması nüshalarını toplayıp düzenleme girişiminde bulundu. Benedetto, Marco Polo çalışmalarına son noktayı koyacak gibi gözüktü fakat 1932'de hem daha ayrıntılı bölümler hem de yeni malzemeler içeren dikkat çekici bir elyazması ortaya çıktı. Metnin ortaya çıkışından sorumlu olan Sir Percival David, Londra'da yaşayan bir koleksiyoncu ve bilgin, bir Çin seramiği uzmanıydı. Marco Polo'nun Çin'deki seyahatlerine olan ilgisi, onu İspanya Toledo'ya, mevcut kitapları arasında diğer nüshalardan yüzde elli daha uzun olan Latince bir elyazması Marco Polo tercümesinin bulunduğu Kardinal Francisco Xavier de Zelada'nın (1717-1801) kütüphanesine götürdü. Bilginler, bunun on beşinci yüzyılda, Marco Polo anlatımlarının elyazması metinlerden basılı kitaplara geçiş yaptığı bir zamanda İtalya'da yazıldığına ya da tercüme edildiğine karar verdiler. Bu nüsha, Zelada metni ya da bazen Toledo elyazması olarak bilinir hale geldi.

Cambridge'den Profesör A. C. Moule ile Fransa'da yaşayan Paul Pelliot adlı iki bilgin, Polo'nun kitabının en eksiksiz nüshasını daha geniş bir okuyucu kitlesine sunmak için, "bir şekilde Marco Polo'ya ait olduğu iddia edilmiş, günümüze ulaşmış kelimelerin tamamını ya da tama-

mına yakınını bir araya toplama ve her kelimenin kaynağını gösterme çabasına" girişerek iddialı bir "karma tercüme" derlediler. Sonuç, Zelada metniyle birleşerek 1938 yılında İngiltere ve Fransa'da yayımlanan ve yayımına iki cilt halindeki notlarla devam eden baskı oldu. Bu sadece en eksiksiz elyazması değil, Moule ve Pelliot'un tercümesi Marco'nun özgün sesindeki ateşin ve doğallığın birazını yansıttığı için, aynı zamanda en canlısıydı. Günlük dille bilimselliği karıştıran metin, Marco'nun değişken ruhunu mesafeli ve tumturaklı olan önceki metinlerden daha belirgin bir biçimde canlandırıyordu.

Marco Polo sadece bir seyyah değildi; o kendi zamanının tarihine katkıda bulunan biriydi. Babasının gölgesindeki on yedi yaşında bir çaylakken, serpilip dünyanın en güçlü hükümdarının becerikli ve kendinden emin vekiline dönüştü. Kitabı, başka şeyler olmanın dışında, kendi tanıklığına dayalı bir tarih anlatımı ve ayrıca sınırlı ölçüde de olsa o tarihin biçimlendirilmesine katkıda bulunan anlatısından ibarettir. Muhtemelen hiçbir şahıs tek başına onun kendisi için belirlediği tüm edebi ve tarihi görevleri yerine getiremezdi; bilgi yelpazesi ve katettiği mesafeler on üçüncü yüzyılın sonları ile on dördüncü yüzyılın başlarında yaşayan bir beyefendinin tümüyle doğru şekilde ele alamayacağı kadar engindi. Marco ise bu iddialı girişimiyle insanların bilgi birikimi, deneyim ve hayal gücünün sınırlarını genişletmiştir.

Seyahatler'in nihai anlamı, onu dikkatle okuyanlardan kaçmaya, onları boş umutlara sevketmeye ve çileden çıkartmaya devam eder. Kitap, Marco çeşitli görevler sonrası Kubilay Han'a gözlemlerini aktardığı andaki gibi, bir doğal yaşam rehberi midir, yoksa daha içselleştirilmiş ve kışkırtıcı bir şey mi sunmaktadır? Düşsel bir manzara mıdır, yoksa afyon etkisi altındaki bir hayalin kalıntısı mıdır?

Marco'nun kendine özgü hassasiyeti Moğollar arasında geçirdiği onlarca yıldan geliyordu. Onların arasında yetişkinliğe erişmiş biri olarak kendisini onlardan biri gibi görüyordu; bir Moğol gibi düşünebiliyor, dünyayı onların gözünden görebiliyordu. Bunun sonucu olarak anlatımı, bir yanıyla Batılı, yani betimleyici ve gerçekçi; bir yanıyla da Moğol, yani animist bir kâinata dair geniş kapsamlı bir vizyon ve insan uğraşlarının doğaüstü güçlerce yönetildiği bir Asya manzarası da sunar. Marco kendisini iyi bir Hıristiyan olarak sunmaya özen gösterir ancak aslında

yol göstericisi Kubilay Han kadar eklektik bir imana ve Moğollarınki kadar kucaklayıcı ve geçirgen bir inanç sistemine sahip olan Marco için bu izlenim, geleneksel bir dindar olan Rustichello tarafından yaratılan ve onu Kilise'nin kucağına geri döndürmenin peşinde olan Pipino ve Ramusio gibi tercümanlar tarafından güçlendirilen bir kaplamaydı.

Moğolların düşünce biçimleriyle ikinci tabiatıymış raddesinde bütünleşme huyu yüzünden Marco, Batılı şüphecilere fantezi ile gerçeği kendisini kaptırarak harmanlıyor gibi gelir. Tarih sınırlarının ötesine uzanan bu tuhaf karışım Avrupalıların hem ilgisini çeker hem de onlarda şüphe yaratır. Marco'nun anlatımı, onun vizyonunu kabul etmeye ve arızi zaaflarını hoş görmeye hazır olan okuyucuya, Doğu ve Batı kültürlerini bir araya getirerek gizli yanlarını açık eden bir kaleydoskop sunar.

Yine de çağdaş, amaç odaklı, bilimsel anlayış bakımından Marco bir kâşif değildi. Kader rüzgârlarının onu götürdüğü yere gitti. Davranışlarını daima karşısındaki insanlara, yerlere ve olaylara göre ayarlayarak önceden kestirilemeyen deneyimlere açık olmayı sürdürdü. Bir misyonu olmaması onu seyyahların en cana yakını ve barışçılı yaptı. Hayatının başından sonuna kendisini bir Hıristiyan olarak tanımlamasına rağmen Müslümanların, Budistlerin ve diğer dini grupların arasına karıştı. İnsanın kendi kendisine yapabileceği keşiflerin hiçbir sınırı olmadığını öğretirken kendisi bunun örneğiydi. Gerçek ile olağanüstü, bu dünya görüşü içinde özgürce birbirine karıştı; bazen uyum içinde, bazense çarpışarak.

Şekil verilebilir inançları olması ve sabit bir amacı olmamasıyla sonraki kâşiflerden tamamen farklıydı. Toprakların amazonlar, ejderhalar, ruhlar ve şeytanlarla dolu olduğu bir mekân olan onun dünyası, büyülü bir âlemdir. Hıristiyanlık kuvvetlerinin tuhaf biçimde sınırlanmış güçlere sahip olduğu, sırf ayakta kalmak için sürekli başka tanrılar ve başka insanlar görünümünde her yerde rastlanan karanlıkla savaşmak zorunda olduğu bir dünyadır bu. Ayrıca, nadiren kesişmelerine rağmen, sihrin ve mantığın bir arada var olduğu bir dünyadır.

Marco Polo'nun keşfettiği dünya, birçok yönden tarihte kaybolmuştur ama sunduğu tasvirin önemli tarafları çarpıcı şekilde güncelliğini korur. Bir tüccar olarak, uluslararası ilişkilerin temelinin ticaret olduğunu, ticaretin, tümü insanın benliğini kısıtlayan oluşumlar olarak tarif ettiği siyasi sistemlerden ve dini inançlardan daha üstün olduğunu anlamıştı. Marco'nun dünyasının her yerinde insanlar hem siyasi hem de ruhani

bakımdan belirli mutlaklar doğrultusunda yaşıyorlardı ama o, çalkantılı, sürekli değişen bir zamanda mutlak olan tek şeyin, inancın kendi gücü olduğunu fark etti.

Marco'nun kitabı şaşırtıcı bir uygulama buldu: haritacılık. *Seyahatler*'in Asya'ya yönelik uygulamalı bir arazi rehberi işlevi görmesini amaçladığına dair hiçbir emare yoktur; bilgiler ve anekdotlardan, tarih ve efsanelerden oluşan bir incelemedir. Zaten eğer bir zamanlar vardıysa da haritalarından geriye kalan olmamıştı. Haritalar çizmiş ya da başkaları tarafından çizilenleri anlatımına dahil etmiş olsa bile, dünyaya bakış açısı, izinden gitmeye çalışanlara yararlı olmak için fazla gelenekseldi (en tepede Kudüs'ün bulunduğu üç kıta; sonradan neyin Yeni Dünya olarak bilinmeye başladığına dair bilgi yok). Temel uzaklık birimi, oldukça esnek olan "[x] günlük yol" iken yön mefhumu da bilimsel değil, kişiseldi. Bununla beraber, on dördüncü yüzyılın ikinci yarısında Mayorka'da çalışıp, denizciler için portolan şema ve haritalar hazırlayan Katalonya Yahudileri, dünyanın diğer yazarlar ve tarihçiler tarafından bahsedilmeyen ayrıntıları için Marco'nun kitabını mercek altına alıp, bunları haritalarına dahil ettiler. Diğer Avrupalı haritacılar da aynısını yapıp, bütün kaynaklarını güvenilir addettiler ki Yunan ve Romalı yazarların eserlerindeki çoğu kez hayali olan kaynaklarla kıyaslandıklarında gerçekten öyleydiler. Coğrafi becerilerinden dolayı Marco'ya verilen en yüksek onur ise muhtemelen Marco'nun *Seyahatler*'inden öğrenilmiş ayrıntılar içeren 1459 tarihli ünlü dünya haritası hâlâ Venedik'teki Marciana Ulusal Kütüphanesi'nde sergilenmekte olan Fra Mauro'dan geldi.

Aşağı yukarı aynı döneme ait olan, Giovanni Contarini'nin Venedik'te, Johann Ruysch'un Roma'da basılan iki başka haritası da *Seyahatler*'in sayfalarından öğrenilmiş verileri kullandı. Ruysch, "artık ... Surlu Marinus ve Batlamyus değil, ... Marco Polo'nunkiler başta olmak üzere, daha çağdaş bilgilere dayalı" haritasının Doğu Asya'nın iç kısımlarına ilişkin ayrıntılar içerdiğini belirtti.

Rönesans haritacıları, tüccar birliklerinin İpek Yolu boyunca Hanbalık'a kadar Marco'nun izinden gitmek için onların haritalarını kullanmalarını bekliyorlardı ancak Kubilay Han'ın ölümünden sonra

Moğol İmparatorluğu hızla dağıldı. Çin'in batısındaki toprakların ikinci derece hanları artık Yüan hanedanına sadakatlerini ilan etmeyip, bunun yerine İslamiyete kucak açtılar. 1368 yılı itibariyle, Kubilay Han'ın soyundan gelenler başkentleri Hanbalık'ı terk etmeye zorlandılar. Moğol hanedanının ve onunla birlikte Pax Mongolica'nın sonu, artık İpek Yolu'nun Polo kafilesinin seyahat ettiği günlerdeki gibi güvenli olmadığı anlamına geliyordu. Çin'de yeni doğan Ming hanedanı, Kubilay Han'ın Avrupalı tüccarlarla ya da Müslüman hanlarla ticareti teşvik etme konusundaki ilgisini paylaşmıyordu. Batı'yla ticaret azaldı ve Çin bir kez daha kendisini dünyanın geri kalanından soyutladı. Marco'nun anlattığı Moğol İmparatorluğu artık yoktu; Kubilay Han'la birlikte kendisine çektiği tüccarlar, bilim insanları ve aydınlar da gitmişti.

Her zaman seyrek olan Moğol nüfusu anavatanı olan kuzeydeki kurak steplere geri çekildi. Kuvvetli, şanlı imparatorlukları, artık sadece Çin ve Moğol yıllıklarında yazılı olan ve *Moğolların Gizli Tarihi* ile yüceltilerek hatırlanan bir anıdan başka bir şey değildi. Marco, bu devlet zirve noktasındayken oradaydı; acımasız liderlerini, alımlı kadınlarını, askeri seferlerini ve tuhaf âdetlerini, kehribar içine saklanan sinekler gibi *Seyahatler*'inin içine sakladı.

Kubilay'ın yerine halef seçilen torunu Temür, 1307 yılında genç yaşta öldü. Ölümünün ardından Yüan hanedanı karmakarışık bir sona doğru yuvarlandı.

Çinliler sonraki elli yıl boyunca hep yapacaklarına inandıkları gibi ayağa kalktılar. İlk Ming imparatoru olan Cu Yüan-cang 1368 yılından itibaren Moğol varlığını kuzeydeki ilk sınırlarına sürdü. Aynı zamanda, Moğol kontrolündeki dağınık devletler topluluğu birbiriyle bütünleşmemiş biçimde Asya boyunca uzanıyor ve İslamiyetin İran'ın her yanına yayılmasına olanak sağlıyordu. Güvenliği garanti edecek Moğol güçleri olmadan İpek Yolu'nun kuzey kolu kullanılmaz oldu. Marco hayatının sonraki yıllarında Asya'ya dönmüş olsaydı, kendisine Kubilay Han tarafından verilen koruyucu *pay-zı*nın eski bir dönemden kalma bir sanat eseri haline geldiğini öğrenerek şaşırıp kalırdı. *Seyahatler*'inin, görünüşte yenilmez olan Moğol İmparatorluğu'ndan yüzyıllarca daha uzun yaşadığına hayret ederdi. Marco Polo bugün bile dünyayı etkilemeye devam ediyor.

Marco Polo'nun anlatımının gerçekliği üzerinde anlaşmaya varılmasından uzun süre sonra, itibarını zedelemek için bazı sorular -kimi tamamen anlaşılabilir, diğerleri inatla kötü niyetli- ortaya atıldı. 1995 yılında, Frances Wood *Did Marco Polo Go To China?* [Marco Polo Çin'e Gitti mi?] adlı kitabında kışkırtıcı bir şekilde Marco'nun hiçbir zaman Konstantinopolis'ten ileriye gitmediğinde ve *Seyahatler*'i daha gözü pek seyyahların anlatımlarından derlediğinde ısrar etti. Ya da belki de bilgileri Farsça rehber kitaplarına dayanıyordu.

O varsayım, yıllar önce Alman bilgin Herbert Franke tarafından gerçek bir durumdan ziyade şaka konusu olarak ele alınmıştı. British Library'ye bağlı çalışan Wood'un Marco'nun doğruluğu meselesini yeniden canlandırmasından itibaren, öfkeli bilginler düelloya hazırdılar. Hiç "Farsça rehber kitabı" bulunmadığına işaret ettiler. Ayrıca, Wood neden hiçbir Çin kaynağının Marco Polo'dan bahsetmediğini merak ettiğindeyse, Çinli bilgin Yang Cığ-ciu'nun Poloların Moğol prenses Kokejin'e eşlik ettiği İran görevlerine atıfta bulunduğunu hatırlattılar.

Daha da kışkırtıcı biçimde Wood, eğer Çin'e ulaşmış olsaydı Marco'nun *Seyahatler*'de bahsi geçmeyen Çin Seddi'ni muhakkak ele alacağını ileri sürdü. Bu konuda Marco'nun zamanına ait diğer yazılı anlatımlar böyle yapmıştı. Halbuki eksiklik için çok iyi bir sebep vardır: Çin Seddi henüz inşa edilmemişti.

Harvard Journal of Asiatic Studies'de yazan Arthur N. Waldron, Çin Seddi'nin Marco Polo'nun zamanından uzun süre sonra, Ming hanedanı sırasında (1368-1644) inşa edildiğini gösterdi. "Çin Seddi efsanesinden sakınalım" hükmüne vardı, "bu efsane neredeyse dört asır önce Batı'da canlandı. Halkbilim öğrencileri için elverişli bir konu olmakla beraber, tarihçiyi sadece yanıltır". Ayrıca Avustralya Ulusal Üniversitesinden Igor de Rachewiltz, Çinli haritacıların 1579 yılına dek Çin Seddi'ni hiç anmadıklarını yazdı: "Bu, Çin Seddi'nin varlığını *1579 yılına dek* Çinli haritacıların da göz ardı ettikleri anlamına geliyor. Marco'nun da gözden kaçırdığına şaşmamak lazım!"

De Rachewiltz, *Seyahatler* hakkındaki yanlış anlamaların tamamına yakınının, kitaptaki uydurma bilgilerden değil, metnin dilindeki bozulmadan ve yanlış tercümelerden doğduğunu titizlikle gösterdi. Marco anlatımını tamamlamak için başka kaynaklardan alıntı yapmış değildi. De Rachewiltz, şöyle yazdı: "Bana göre on üçüncü yüzyıl Asya'sının büyük

bir kesimi hakkında bu kadar farklı ve detaylı bilgiyi, oraya gitmeden bir araya getirebilmiş olmak, gerçek görgü tanıklığına dayanarak *Dünyanın Tasviri* büyüklüğünde bir anlatım derlemekten çok daha büyük bir marifet olurdu."

Marco'nun yurdunda kalmış olabileceği fikrini gündeme getiren Herbert Franke bile Wood'un yapmak istediğini anlayınca bunu reddetti. Marco -ve ortağı Rustichello- ara sıra konuyu çarpıtmış ya da kimilerinin içinde yer almasını arzu ettiği unsurları dahil etmemiş olmalarına rağmen, Venedikli genel itibariyle, özellikle de yaşadığı zamanın esnek kuralları bakımından gerçeğe uygun bir anlatım sunmuştu.

Dünya çapındaki anlaşmazlıktan doğan en ilginç soru Marco Polo'nun gerçekten Çin'e gidip gitmediği değil -kanıtlar karşı konulamaz şekilde gittiğini gösterir-, gitmediğine dair şüphenin neden sürdüğüdür. Sebebi onun kendine özgü dünyaya bakış şekliyle ilgili olabilirdi. Doğuya on yedi yaşında gitmiş, Moğol İmparatorluğu'nda seyahat esnasında edindiği dilleri konuşan ve Moğol, Çin, Budist, Nasturi ve Hint etkilerinin (tümü kelime hazinesini ve düşüncesini güçlendiren etkiler) birleştiği canlı bir ortamda yaşayan bir yetişkin olmuştu. Anlatımı, Moğol tarzı yetişkinliği ve onların duyarlılıklarını yansıtır; birçok kişiye bu kadar garip ve harika, az sayıda kişiye ise bu kadar şüpheli gelmesinin sebebi bu olabilir.

Marco Polo'nun güzergâhını takip etmeyi amaçlayan çağdaş seyyah, en fazla on üçüncü yüzyıldan beri azimle ayakta kalanları bulacaktır. Venedik'te San Marco Bazilikası ve onun çan kulesi gibi kentin simgeleri neredeyse hiç değişmedi. Marco'nun dönemine ait daha çok kanıt arayan ziyaretçiler küçük bir meydan olan Corte seconda del Million'u bulacaklar. Polo ailesinin nesiller boyunca yaşadığı, ticaret yaptığı ve davalarını açtığı araziyi, gösterişli bir yeni bina işgal etmiş durumda fakat Ca'Polo'ya ve Marco'nun eski muhitine dair birkaç yapısal unsur bugün de varlığını sürdürüyor. Marco'nun bir zamanlar altından yürüdüğü Bizans mimarisine ait süslü kemerler de Venedik'in denizlere hâkim olup dünyayla ticaret yaptığı eski bir döneme ait sanat eserleri olarak bozulmadan duruyor.

Afganistan yabani, güzel ve tehlikeli olmayı sürdürürken, Belh'e ve İpek Yolu'nun başlangıcına doğru ilerleyen Polo kafilesinin dağlarını

katettiği günlerdeki gibi afyon kaynıyor. Pamir dağlık bölgesi şimdi bile on üçüncü yüzyıldaki gibi ücra ve ıssız. Sessizliği sadece kamyon ve arabalar ile tercih edilen seyahat yöntemi olan eşekler bozuyor. Gobi Çölü en kararlı seyyahtan başka herkes için ulaşılmazlığını sürdürüyor; şarkı söyleyen kumlar da hâlâ tedbirsiz ziyaretçiyi kaderine terk edilmek üzere doğru yoldan saptırmaya çalışıyor; gerçi bugünlerde GPS sistemi, gezegenin en ücra bölgelerinde bile kâşiflerin doğru güzergâhı izlemelerine yardımcı olabiliyor. Günümüz Moğolları da yabancı etkilere Marco onlara ilk rastladığı zamanki kadar açıklar: Kubilay Han'ın hükümdarlığı sırasındaki gibi hâlâ göçerler, steplerin efendisidirler, *ger*lerde yaşıyorlar ve etrafları yine hayvanlarıyla sarılı ama şimdi çadırlarının yanında uydu antenleri var. Moğolistan, 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, göçer geçmişini bugünün gereklerine uydurmak için mücadele eden bağımsız bir devlet oldu.

Cengiz Han tarafından ulusal birliğin sembolü olarak kurulan Moğolların antik başkenti Karakurum şu an bir harabe, bir zamanlar onun saltanatına can veren görkemin sönük bir yadigârıdır. Moğol İmparatorluğu'nun zirvede olduğu dönemlerden kalan az sayıda şeyden biri de uzaktaki bir dağa adını veren büyük, granit bir kaplumbağadır. Daha uygun bir dinlenme yeri bekleyerek arazide tek başına durur. Kubilay Han'ın muhteşem Şang-tu'sundan geriyeyse çimenlerle kaplı düzlükte yükselen birkaç anımsatıcı höyük ile kaybolan ihtişamın rüzgârla taşınan fısıltılarının ötesinde çok az şey kalmıştır.

福

Teşekkür

Marco Polo'yu araştırırken yaptığım seyahatler boyunca bu kitabı gerçeğe dönüştürmemde birçok insan yardımcı oldu.

Alfred A. Knopf yayınevinde, tümü birden çalışmama daima coşku ve editoryal akıl kazandıran Sonny Mehta, Ashbel Green ve Carol Janeway'in desteklerinin sağladığı ayrıcalığın keyfini yaşadım; bu efsanevi kişilere verdikleri ilhamdan dolayı minnettarım. Ayrıca, Sara Sherbill ve Katherine Hourigan'a da teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

William Morris'teki yayınevi temsilcim Suzanne Gluck, bu projenin başlangıç anından beri değişmez bir inanç ve güç veren bir açıksözlülük kaynağı oldu; Christine Price, Erin Malone ve Georgia Cool'un aralarında olduğu becerikli yardımcıları için ona ayrıca minnettarım.

New York Society Library'de bu ve önceki kitaplarıma olan yardımlarından ötürü Mark Piel'a ve Nadir Eserler Sorumlusu Arevig Caprielian'a teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca Rhode Island, Providence'taki John Carter Brown Library'ye ve yardımlarından dolayı özellikle kütüphane memuru Richard Ring'e ve New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi Thomas J. Watson Library'ye teşekkür etmek istiyorum. Bu kitabı araştırırken koleksiyonlarına sıkça başvurduğum Butler Library, Barnard College Library ve C. V. Starr East Asian Library'nin aralarında olduğu Columbia Üniversitesi kütüphanelerine de özel minnettarlığımı sunmak isterim. Otuz yılı aşkın süredir dostum olan Patrick Ryan, S. J., Kilise tarihiyle ilgili konular başta olmak üzere elyazmasını gözden geçirmeyi yüce gönüllülükle kabul etti, akademik açıklamaları için kendisine müteşekkirim.

Ayrıca, Afganistan'la ilgili sunduğu uzman görüşlerinden ötürü Ludwig W. Adamec'e, tercümelere yardımcı olan Susan Beningson'a, Sheila Callahan'a, Kimball Chen'e, Kristina Cordero'ya, asla yeterince teşekkür edemeyeceğim ama ruhunun ve aklının cömertliği ışığında başka bir seçeneğim olmadığı için yine de teşekkür etmeye devam edeceğim Da-

niel Dolgin'e, beni Marco Polo'nun Pamir güzergâhı üzerindeki önemli jeolojik olaylar hakkında bilgilendiren NASA başuzmanı Dr. James B. Garvin'e, sanat tarihi bilgisi ve sezgisel bakış açısı onu bu kitapta kopyası çıkartılan resimler için ideal bir araştırmacı yapan Toby Greenberg'e, bu eserin ilk aşamalarındaki yardımları için Lila Haber'a, Jack Hidary'ye, Fritz Jacobi'ye, İpek Yolu hakkındaki uzman görüşleri için Ted Kaplan'a, şık tercümeleri için Laura Kopp'a, Brown Üniversitesinin seçkin ortaçağ uzmanı James Muldoon'a, ABD'deki Asia Society'nin Onursal Başkanı ve The Needham Research Institute ABD'nin Başkanı Robert B. Oxnam'a, Paris'teki araştırmacım ve tercümanım Alice Petillot'a, her zaman ilham veren Columbia Üniversitesinden Peter Pouncey'e, Avustralya Ulusal Üniversitesinden Igor de Rachewiltz'e, Kubilay Han'ın üstün biyografisinin yazarı ve Moğollar hakkında bir bilgelik kaynağı olan Columbia Üniversitesinden Morris Rossabi'ye, City University of New York'tan James D. Ryan'a, Çin bilimleri üzerine derinlemesine algısı, The Needham Research Institute ABD'nin yönetim kurulu üyesi Denise Sinclair'e ve Joseph Needham'a, Yale Üniversitesinden Jonathan Spence'e ve Byrnam Wood'daki çeteyle birlikte keyifle dikkatimi dağıtan Joseph Thanhauser III'ye de minnettarlığımı ifade etmek istiyorum.

Bu kitap üzerinde çalışırken kızım Sara zarif bir şekilde gayri resmi Budizm danışmanım oldu, oğlum Nick de tarihsel bakış açılarının açıklığa kavuşturulmasına katkı sağladı.

İngiltere'deki araştırma ziyaretlerim sırasında bana cömertçe yardımcı olan şu kişi ve kuruluşlara da önemli bir teşekkür borcum var: Oxford İbrani ve Yahudi Araştırmaları Merkezi Onursal Başkanı merhum David Patterson, Christopher Cullen, Cambridge Üniversitesine bağlı The Needham Research Institute'den Susan J. Bennett ve John P.C. Moffett. Cambridge'te Eski Hindistan ve İran Vakfı kütüphanelerinde geçirdiğim zaman zarfında Wieslaw Mikal ve James Cormick'ten yardım aldım. Londra'da ise British Library'nin türünün belki de en genişi olan Marco Polo hakkındaki kapsamlı koleksiyonuna başvurdum.

Fransa'da Bibliotheque Nationale Marco Polo ve Çin hakkında faydalı ek materyaller sağladı.

Son olarak Washington DC'deki Kongre Kütüphanesindeki araştırmam bana dünyadaki kütüphanelerin kitap mevcutları hakkında bir pencere açtı.

Marco Polo'yu Doğulu ve Ortadoğulu bir bakış açısı üzerinden araştırırken övgüye değer bir desteğe sahip olduğum için şanslıydım. Benim her işin altından kalkan İtalyan tercümanım Anna Basoli gazetecilik hedeflerine ulaşmak için Afganistan'da aylar geçirirken, daha istemeden Marco Polo'nun bir yıl süreyle dünyanın o kısmında kalmasına ilişkin belgelerin izlerini takip edip buldu. Ayrıca, kocası Shoaib Harris de başta Marco Polo'nun çağdaşlarından biri olan İranlı tarihçi Vassaf'ın açıklamaları olmak üzere, bazıları Batı'da bilinmeyen İpek Yolu ile ilgili belge ve kayıtları bilgime sunup, onları bu kitap için ustaca tercüme etti. Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi başkanı Mir Ahmet Joyenda'ya da yardımları için çok teşekkür ederim.

Venedik'te ise kayıtlardan oluşan bir labirentte ilgili belgelere ulaşmamda beni yönlendirme konusunda arşiv görevlilerinin çok yardımcı olduğu Marciana Ulusal Kütüphanesinde, Archivio di Stato'da, Istituto Veneto di Scienze, Lettere e Arti ve Archivio Veneto'da yürüttüm araştırmalarımı.

Ayrıca, Marco Polo'nun o şehirde hapsedilmesiyle ilgili bilgiler için Ceneviz'deki Società Ligure di Storia Patria'ya teşekkür ederim.

Marco Polo üzerine özel araştırmalar yapan Pekin Üniversitesinden Bohai Dang, 2005 yılındaki Çin ziyaretim sırasında Çin'de Marco Polo hakkında yürütülen akademik araştırmanın durumuna ilişkin son gelişmelerle ilgili beni bilgilendirdi ve kendisine ve başkalarına ait birçok Çince kaynağı kullanımıma sundu.

2006 yılında Moğolistan'daki seyahatlerim sırasında bana eşlik eden, görünüşe göre her şeyi bilen rehberim ve tercümanım Nomin Lkhagvasuren ile tanıştığım için şanslıydım. Bazen yerini ehil bir şekilde kız kardeşi Kuka alırken, ona tercümanımız Batchuluun Baldandorj ile bir gece geç saatte dumanla dolu *ger*imdeki bozuk sobaya hayati onarımlarda bulunan sürücümüz ve tamircimiz Dugeree yardım etti. Hepsine birden teşekkür ediyorum; özellikle de maceraya eşlik edip, manevi bir ağırlığı olan boğaz sesiyle şarkı söylemek dahil çok şey katan Dan Dolgin ve Loraine Gardner'a.

On üçüncü yüzyıldaki başarısız Japonya istilalarından kalma Yüan hanedanlığına ait zırh ve silahlara dokunabildiğim Ulan Batur'daki Moğol Doğa Tarihi Müzesine de teşekkür ediyorum. Moğolistan'ın Gandan, Erdene Zuu ve Chojin Lama manastırları lamaları da ziyaretlerim

sırasında beni nezaketle karşıladılar. Ayrıca dönem eserlerinden oluşan olağanüstü bir koleksiyona sahip olan Moğol Güzel Sanatlar Müzesine de minnettarlığımı ifade etmek istiyorum.

Ulan Batur'da yüz yüze yaptığım görüşmelerde zamanlarını ve derin bilgilerini cömertçe paylaşan Moğol bilginlere de şükranlarımı belirtmek istiyorum: Moğol Arkeoloji Birliği Başkanı Dr. Kh. Lkhagvasuren, Uluslararası Moğol Araştırmaları Derneği Genel Sekreteri Profesör Shagdaryn Bira, Cengiz Han Üniversitesi Müdür Yardımcısı Profesör O. Sukhbaatar, Moğol Bilim Akademisinden S. Tsolmon.

Son olarak, Tayvan'da kaldığım sırada Harvey Chang'in teşviklerinden, Ulusal Saray Müzesinin koleksiyonundan ve National Tsing Hua Üniversitesinden Profesör Şiao Çi-çing'in yardımlarından faydalandım.

Notlar

Marco Polo'nun *Seyahatler*'i tüm zenginliğine karşın çağdaş okuyucunun karşısına birtakım zorluklar çıkarır. İlki, anlatımının güvenilir bir nüshasının olmayışıdır. Polo'nun çoğu birbirinden kökten farklı ilk dönem elyazmalarından çok sayıda vardır. Bazı nüshalar tek bir metne dayanırken, diğerleri birkaçını harmanlar; bazılarında hem gizli hem açık kısaltmalar vardır. Pauthier'in Fransızcaya, Yule ve Cordier'in İngilizceye tercümeleri gibi bazıları da değerli ek açıklamalar içerir. Bununla beraber, bu nüshalar eserin tamamına tekdüze bir üslup dayatarak, özgün metindeki enerjinin ve tuhaf cazibenin üstünü örtmeye meyillidirler. Sonuç, yüzyıllardır üstüste binen kir tabakaları yüzünden kararan usta işi bir resme benzetilebilir. Fakat 1932 yılında İspanya'da Toledo katedralinin kütüphanesinde bulunan, A. C. Moule ve Paul Pelliot tarafından Latince elyazmasından yapılan, nispeten daha yakın zamana ait İngilizce tercüme, özgün metnin ruhunu ve özünü anımsatmayı başarır ya da birtakım başka nüshalar üzerinde çalıştıktan sonra bana öyle geldi. 1938 yılında yayımlanan ve Marco'nun anlatımının bilinen en uzun elyazmasına dayalı olan nüsha diğer nüshalardan yüzde elli daha uzundu. Bu nüshadan alıntılar yaparken, diğerlerinde olduğu gibi, anlaşılırlık ve sözdizimi adına birtakım değişiklikler yaptım. Moule ve Pelliot'un açıklık getirmeden karmakarışık metindeki eklemelerde hataya veya tekrara düştüğü yerlerde, ben geç dönem ortaçağ Fransızcası ile yazılan çeşitli ilk dönem elyazmalarının ve istisnai bir metin duygusunu daha iyi aktaran başka tercümelerin yanı sıra, Giovanni-Battista Ramusio'nun İtalyanca tercümesini temel alan William Marsden'in 1818 tarihli saygın tercümesine müracaat ettim.

Tercümanların çoğu kez gözden kaçırdığı Marco'nun kitabıyla ilgili bir başka belirgin sorun olay sırası ile ilgilidir ki bu kapsamdaki bir tarih anlatısı için küçük bir sorun değildir. Marco, giriş bölümünde, ana metinde anlatmaya fırsat bulamadığı olay anlatımları vaat eder. Bazen de

olayları seyahatlerinin bitmesine yakın meydana gelmiş olsalar bile başta anlatır. Sanıyorum bu karışıklık eserin yazıldığı koşullardan (Marco Polo hikâyesini hapiste yabancısı olduğu birine anlatıyor), biraz da Gutenberg öncesi dönemde bir kâtipten diğerine dolaşırken anlatıya sızan hatalardan kaynaklanıyor. Yine de bazı paragraf ve cümleler sırası dışında yer alıyormuş gibi görünür. Dağınıklık çoğu kez bana bir merdiven boşluğuna düşen, ardından sayfaları toplanırken birçok sayfanın sırasının bozulduğu elyazmalarını hatırlatıyor. Ben karışıklığı en aza indirmek için, belli bölümlerin özgün metinde bulundukları sıradan ayrılması anlamına gelecek şekilde en önemli olayları kronolojik sırayla aktardım.

Metnin çeşitli boyutlarına açıklama getirdikleri için, aralarında Jacques Gernet, A. C. Moule, M. G. Pauthier ve Paul Pelliot'unkilerin bulunduğu birçok Fransız bilginin çalışmalarına minnettarım. Ayrıca, Leonardo Olschki'nin engin bilgiler içeren *Marco Polo's Asia* [Marco Polo'nun Gözünden Asya] adlı kitabı, Marco'nun veya Moğolların "hep" yaptıklarını ya da "hiç" yapmadıklarını bazen abartma eğiliminde olmasına karşın, kapsamı ve doğruluğu bakımından değerlidir. *Seyahatler* aslında içindeki neredeyse her şeyin ve aynı zamanda karşıtının farklı zaman ve farklı bağlamlarda doğru olduğu o çok boyutlu kayıtlardan biridir.

İkinci kısım zorluklar, Marco Polo'nun anlatımında hâkim olan Moğolları anlama çabasıyla içerdiği çok sayıda dille ilgilidir. David Morgan, 1990 tarihli *The Mongols* [Moğollar] adlı kitabında şöyle yazar: "Tarihçinin kullanabildiği kaynaklar Moğolca, Çince, Farsça, Arapça, Türkçe, Japonca, Rusça, Ermenice, Gürcüce, Latince ve diğer dillerdedir. Hiç kimse küçük bir parça dışında özgün dilinde okuyabilmeyi umamaz." Neyse ki ben bu dil çalılıklarında beni yönlendirmesi için Kubilay Han'ın seçkin biyografisinin yazarı ve bir Moğolistan ve Moğol tarihi bilgini olan Columbia Üniversitesi'nden Profesör Morris Rossabi'nin güvenilir aklına defalarca başvurabildim. Ayrıca, Moğolların kahramanlıklarını çağdaş bir olay gibi ele alan İranlı üç on üçüncü yüzyıl tarihçisinin -Vassaf, Cüveyni ve Reşidüddin- eserlerine başvurdum. Üçü de saray tarihçisiydi, Reşidüddin ayrıca İlhanlılarda sadrazam olarak görev yaptı. Efendilerinin fikirlerini dile getirdikleri doğrudur ama imtiyazlı konumlarının bir sonucu olarak aksi halde kaybolmuş olabilecek birçok kaynağa ulaştılar. Mümkün oldukça kendi ağızlarından konuşmalarını sağladım.

Bu kitabın bölüm başlarında yer alan epigraflar Samuel Taylor Coleridge'in "Kubilay Han" adlı şiirinden alınmıştır.

GİRİŞ / Komutan

Bazı eleştirmenler Marco Polo'nun Curzola Muharebesi'ne dahil olmasıyla ilgili olarak, Marco'nun bir savaş gemisi yerine bir ticaret gemisine kılavuzluk ederken yanlış yola saparak bir savaşın içine girdiği fikrini ortaya attılar. Diğerleri ise hâlâ savaşa katılmadığı, bunun yerine denizde gerçekleşen daha sonraki bir çarpışmada esir düştüğü konusunda ısrar ediyorlar. Henry H. Hart'ın kısa ve öz kitabı *Marco Polo, Venetian Adventurer*'ın [Venedikli Maceracı Marco Polo] 207. sayfasında, Curzola Muharebesi'nin zirve noktasında Dandolo'nun yaptığı konuşma vardır ama Hart, Marco Polo'nun esir düşmesini, Venedikliler ile Cenevizliler arasındaki farklı bir çarpışmaya yerleştirenler arasındadır.

İkisi de deniz ticaretindeki atılganlıklarıyla nam yapan şehir devletleri olmalarına rağmen Venedik ile Ceneviz birbirlerinden çok farklıydılar. Cenevizliler inatçı kimselerdi. Ticari girişimleri şahsen finanse ederlerdi ve vatandaşlık görevi anlayışı düşük düzeydeydi. Venedikliler ise aksine ortak tutumları ve başkalarına yönelik dışlayıcılıklarıyla tanınırlardı. Gemiler halkın ortak malıydı ve denizcilerin diğer devletlere hizmet etmesine müsaade edilmiyordu.

Henry Yule ve Henri Cordier, *The Description of the World*'ün kendi tercümeleri olan nüshasının 55. sayfasında, Dominikli rahip Jacopo d'Acqui'nin *Imago mundi*'sinden alıntı yaparak, Marco Polo'nun esir düşüp hapse atılmasına ilişkin farklı bir anlatım sunarlar. Birçok ayrıntı tanıdıktır ancak d'Acqui, Polo'nun farklı bir çarpışmada esir düştüğünü söyler. D'Acqui'nin diğer kaynaklardan daha fazla doğruluk iddiasına sahip olduğunu varsaymak için bir sebep yoktur ama kendisi Marco Polo'nun çağdaşıydı, bu yüzden de yazdıklarını olaylardan kısa bir süre sonra yazdı. Fakat d'Acqui yine de bariz hatalar yapar. Alvise Zorzi'nin editörlüğünü yaptığı *Marco Polo: Venezia e l'Oriente*'in içinde yer alan Maria Bussagli'nin makalesinde başka bir versiyon vardır. Buna göre Marco Polo, birkaç yıl önce el konulan değerli mallarını kurtarmak için Trabzon'a dönüş yolu üzerindeydi. Ayrıca, *Annali genovesi dopo Caffaro e suoi continuatori*ye de baktım.

1298 yılındaki Curzola dışındaki deniz muharebelerine ilişkin birkaç anlatım tarihler konusunda tümüyle uzlaşır. Farklı bir anlatım için, W. Carew Hazlitt'in *The Venetian Republic* [Venedik Cumhuriyeti] (1. cilt, s. 454-472) adlı kitabına bakabilirsiniz. Bir Ceneviz hapishanesindeki koşullar ise Leondia Balestrieri'nin "Le Prigioni della Malapaga" başlıklı yazısında ayrıntılı olarak anlatılır.

BİRİNCİ BÖLÜM / Venedikli Tacirler

Marco Polo'nun dönemindeki ortaçağa özgü değer ve inançlar sistemine ilişkin kolay anlaşılır bir inceleme için Janet Abu-Lughod'un ufuk açıcı eseri *Before European Hegemony: The World Sistem A.D. 1250-1350*'ye ve Barbara Tuchman'ın *A Distant Mirror: The Calamitous Fourteenth Century* adlı eserinin özellikle 55. ve 56. sayfalarına bakabilirsiniz. En iyi çağdaş Venedik tarihi, John Julius Norwich'in *A History of Venice*'idir. Ayrıca, Bayan Oliphant'ın *The Makers of Venice: Doges, Conquerers, and Men of Letters*'ının çekici yanları vardır.

Ortaçağın şaşırtıcı şekilde gelişmiş dünyasında Venediklilerin ve İtalyanların sözleşmeleri ve ticari uygulamaları Robert S. Lopez ve Irving W. Raymond'ın *Medieval Trade in the Mediterranean World*'ünde ayrıntılı olarak anlatılır; 14. ve 15. sayfalar ile 168-178 sayfa aralığı özellikle aydınlatıcıdır. Ek kaynak için Benjamin Z. Kedar'ın *Merchants in Crisis: Genoese and Venetian Men of Affairs and the Fourteenth-century Depression* adlı kitabına bakabilirsiniz. *Veneto* hakkındaki eski zaman bilgilerinin kaynağı, Jan Morris'in enerjik anlatımı *The World of Venice*'in 1993 yılı Harcourt Brace baskısının 31. sayfasıdır.

Hart'tan çıkan ve biyografiden daha fazla kaynak içeren *Marco Polo* adlı eserde, Marco'nun çocukluk yılları hakkında bazı bilgiler bulunabilir; özellikle xvii, 55-56 ve 63-64 no'lu sayfalara bakabilirsiniz.

Rodolfo Gallo, "Nuovi documenti riguardanti Marco Polo e la sua famiglia" başlıklı yazısında Ca'Polo'yu ele alır.

Garry Wills, *Venice: Lion City* adlı kitapta Venedik Cumhuriyeti'nde gücün temelini analiz eder. Michale Yamashita, *Marco Polo: A Photographer's Journey*'de (s. 41) denizle evlilik törenini tasvir eder. Alvise Zorzi'nin *Vita di Marco Polo veneziano* adlı kitabı Marco'yu Venedik diliyle yazılmış bir kaynaktan öğrenmek için faydalı bir başlangıçtır.

İKİNCİ BÖLÜM / Altın Pasaport

Moğol devlet sisteminde iş bulabilen yabancıları değerlendiren Yule ve Cordier, birinci yüzyıldan beri Yahudilerin Çin'e yerleştirilmesine ilişkin sözlü bir anlatım geleneğinden bahsederler. Terminolojide Yahudilere yapılan atfın başka bir gruba işaret ediyor olabileceği düşünülmesine rağmen, on ikinci yüzyıl gibi erken bir dönemde, Çin yıllıklarında bazen bir anda Sinagogların ve Yahudi seyyahların anlatımları ortaya çıkar. Yahudilerin Çin'deki uzun ama kesin olmadığı anlaşılan tarihi hakkında daha fazla bilgi için Yule ve Cordier'a (1. cilt, s. 347) bakabilirsiniz. (Yule ve Cordier diye adları geçen her yerde, onlara ait *The Description of the World* nüshasına atıf yapılmaktadır.)

J. J. Saunders, konunun derinine inen kitabı *The History of the Mongol Conquests*'te Moğol-Çinli ayrımcılığını tarif eder; s. 124'e bakabilirsiniz. Ayrıca, Hart'ın *Marco Polo* (s. 16) kitabına bakabilirsiniz.

Igor de Rachewiltz "Marco Polo Went to China" başlıklı makalesinde (s. 66), Marco'nun (veya tercümanının) "Latin" ile aslında "İtalyan"ı kastettiğini öne sürer; demek ki Polo biraderler Kubilay Han'la görüşen ilk *Venedikliler* idiler. Eğer böyleyse, Marco bu sefer abartmıyordu. Hart'ın *Marco Polo*'su (s. 38, dipnot), Polo kafilesinin ilerleyişinin kesin belirlenmemiş izini sürerken, Ludolph von Suchem'in Akka tasvirini içerir. Başka bir anlatım için Richard Humble'ın resimli *Marco Polo* kitabına da bakabilirsiniz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM / Acemi

Marco'nun "muslin" ile tam olarak ne kastettiği tartışmaya açıktır. Terim genellikle pamuk dokuma beyaz ya da ham kumaşı ifade eder ama onunkisi gümüş ve altındandır ki o durumda aklındaki başka bir kumaş olabilir ya da belki de gümüş ve altın ipliklerle süslenmiş muslin kumaşını kastediyordu.

Gibbon'un söz konusu yorumu *The Decline and Fall of the Roman Empire*'da (2. cilt, s. 818) yer alır. Zorzi'nin *Vita di Marco Polo* adlı kitabında halife ve Hülagü hakkında daha fazla bilgi bulunabilir. Yule ve Cordier (1. cilt, s. 344, dipnot 1), Moğolların kan dökme tabusunu ele alır. Moğol kültürüne eğlenceli bir giriş için Ian Frazier'ın *New Yorker*'da-

ki (25 Nisan 2005) "Invaders" [İstilacılar] başlıklı makalesine bakabilirsiniz. Kuo P'u'nun yorumu, Irene M. Franck ve David Brownstone'un *The Silk Road: A History* adlı kitabında (s. 48) bulunuyor. Kuru Ağaç'ın olası önemiyle ilgili daha geniş bir analiz için Yule ve Cordier'e (1. cilt, s. 128-139) bakabilirsiniz. Marco'nun Haşhaşiler anlatımının geçerliliği tartışma yaratmıştı; bazı eleştirmenler esrar bağlantısının sahte olabileceğine ve Yaşlı Adam'ın taraftarlarına uyuşturucu vermediğine inanıyorlar. Daha fazlası için Leonardo Olschki'nin *Marco Polo's Asia* kitabına (s. 369-370) başvurabilir, Haşhaşiler ile ilgili yakın döneme ait incelemeler için Bernard Lewis'in *The Assassins: A Radical Sect in Islam* ve Farhad Daftary'nin *The Assassin Legends: Myths of Isma'ilis* kitaplarına bakabilirsiniz.

Nancy Hatch Dupree'nin Belh tasviri *The Road to Balkh*'ta bulunabilir. Cüveyni'nin yorumları aynı eserin 75. sayfası ve devamında yer alıyor. Hart'ın *Marco Polo*'su (s. 97) geçmiş bilgiler katar. Ayrıca, Belh'in Moğol istilacılar tarafından yıkılması hakkında Dupree'nin *An Historical Guide to Afghanistan* kitabına (s. 42) da bakabilirsiniz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM / Afyon Bağımlısı

Manuel Komroff, *Contemporaries of Marco Polo* adlı kitabında (s. 268-269) Tudela'lı Benjamin'in bir anlatımına yer verir. John Larner'ın *Marco Polo and the Discovery of the World*'ünde (s. 12-13) ek kaynaklar bulunur; Rubruck'lu William'ın sefil bir Moğol olmak için neler yapmaya başladığına dair yorumları 25. sayfadadır. Carpine'nin anlatımı Christopher Dawson'un *The Mongol Mission* (s. 6-7) ve Margaret T. Hodgen'in değerli *Early Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (s. 90-92) adlı kitaplarında alıntılanır.

James D. Ryan'ın "Preaching Christianity Along the Silk Route: Missionary Outposts in the Tartar 'Middle Kingdom' in the Fourteenth Century" başlıklı makalesi, Asya'ya ilk giden misyonerlerle ilgili meseleler hakkında hazine değerinde yararlı bilgiler içerir.

Mike Edwards, Cengiz Han'ın atının hikâyesini *National Geographic*'te (Aralık 1996) yayımlanan "Genghis: Lord of the Mongols" başlıklı makalesinde anlatır. Cüveyni'nin lanetlenme gözlemi, Morris Rossabi'nin *Kubilay Han: Yaşamı ve Dönemi* (*Khubilai Khan: His Life and Times*) kitabından (s. 2) alınmıştır.

İpek Yolu'nun kökleri ve gelişimi üzerine teknik olmasına rağmen ilginç bir tartışma için Joseph Needham'ın *Science and Civilisation in China* kitabına (1. cilt, s. 181-204) bakabilirsiniz. Kitap, ender yeteneklere ve görüş gücüne sahip bir Çin uzmanı tarafından Çin'in bilgi birikimi konusunda derlenen olağanüstü ve çok ciltli bir incelemenin kısa bir örneğinden ibarettir.

Rockefeller Üniversitesinden Dr. Sarah Schlesinger de cömert bir şekilde Marco'nun zamanında tüberkülozun yaygınlığı ve Afganistan'da yakalanmış olabileceği hastalığın sonuçları hakkında genel bilgiler verdi.

BEŞİNCİ BÖLÜM / Yüksek Ovaların Avareleri

Asbest ile ilgili bilgi için Joseph Needham'ın *Science and Civilisation in China* kitabına (3. cilt, s. 660) bakabilirsiniz. Needham'ın kanıtladığı üzere, maddeye yanlış olmayan bir şekilde "taş damar" diyen Çinliler yüzyıllardır asbest hakkında bilgi sahibiydiler.

Bir jeolog olan NASA başuzmanı Dr. James B. Garvin, Pamir hakkında "Kurak çevre ve doğada insan tahribatının yokluğu [ve] yakın zamandaki depremlerin ve dağın yükselmesinin etkileriyle ortaya çıkan muhteşem görüntüler sebebiyle, bu alan ... önemli [jeolojik] meselelerin araştırılmasında başta gelen doğal bir laboratuvardır" diye yazar.

ALTINCI BÖLÜM / Moğolların Gizli Tarihi

Carpine'nin Moğollar arasındaki yaşam hakkındaki anlatımı Christopher Dawson'un *The Mongol Mission* kitabından (s. 37) alınmıştır. Vassaf'ın gözlemi *History of Vassaf*'ta (1. cilt) bulunabilir. Eser 1302 yılına aittir. Shoaib Harris tarafından tercüme edildi.

Moğolların Gizli Tarihi'nin farklı İngilizce tercümeleri birbirlerinden kökten farklılık gösterirler. Bu dikkate değer belge hakkında daha fazla şey öğrenmek isteyenler hepsini karşılaştırırlarsa iyi olur. En dikkat çekiciler arasında Francis Woodman Cleaves'in tercümesi, Paul Kahn'ın yaptığı bir şiir uyarlaması ve Igor de Rachewiltz tarafından yapılan olağanüstü detaylı tercümesi vardır. Ben 2005 yılında Moğolistan'da yayımlanan, Urgunge Onon tarafından İngilizce yazılıp, özgün destanın bilgi ve ruhuna sadık gözüken nüshayı esas aldım. Bu nüshayı dikkatime

sunduğu için Nomin Lkhagvasuren'e teşekkür ederim. Bu kitapta alıntılanan kıta 110. sayfasında bulunabilir.

Nicholas Wade *New York Times*'ta (11 Şubat, 2003) Cengiz Han ile ilgili Cüveyni'den alıntı yaptı; "A Prolific Genghis Khan, It Seems, Helped People the World" başlıklı makaleye bakabilirsiniz. Chris Tyler-Smith'in "The Genetic Legacy of the Mongols" başlıklı makalesi de Cengiz Han'ın soyundan gelen birçok kişiyi aydınlığa kavuşturur.

Moğollardaki ruh kavramına ilişkin çağrışımsal tasvir, A. C. Moule ve Paul Pelliot'un hazırladığı Marco Polo'nun *Description of the World* nüshasında (1. cilt, s. 257-258; 1976 yılında yeniden basıldı) yer alır. David Morgan ve Cüveyni'den yapılan alıntılar Morgan'ın *The Mongols* adlı kitabından (s. 55) alınmıştır. Çin ve Moğol askeri sistemleri hakkında ayrıntılı bir analiz için Şiao Çi-çing'in *The Military Establishment of the Yüan Dynasty* adlı kitabına bakabilirsiniz.

Burada sunulan Moğol yemek tarifleri (diğer yemeklerle birlikte) Paul Buell'in "Pleasing the Palate of the Qan" başlıklı makalesinde bulunabilir. Fakat Moğol beslenme biçimi ve bunun Moğol hanedanlık tarihine etkisi hakkında söylenecek başka şeyler de vardır. John Masson Smith Jr., "Dietary Decadence and Dynastic Decline in Mongol Empire" başlıklı makalesinde Moğol beslenme biçiminin sağlıklılığına dair kökten farklı bir değerlendirmede bulunur. "Moğol hükümdarların çoğu kısa hayatlar yaşadı" diye belirtir, "Ortadoğu'dakiler ortalama 38 yaş civarında ölürken, Kubilay'ın alışılmadık biçimde 78 yaşına kadar [metinde aynen böyle] yaşamasından itibaren, ondan sonra gelenlerin de yaşları arttı; Cengiz 60'lı yaşlarına kadar yaşarken, kalanlar arasında çok azı 50'yi geçti." Smith, Moğolların uzun yaşamamasından, içinde çok fazla koyun eti, kısrak sütü, alkol olan ve diğer besinlerden yeterince olmayan "beslenme yetersizlikleri ve yanlışları"nı sorumlu tutar. Marco Polo'nun verdiği sayıları, bazı konularda Moğolların aşırıya kaçma eğilimlerine kanıt olarak gösterir. Kısacası, kendilerini yiyip içerek öldürüyorlardı.

YEDİNCİ BÖLÜM / Evrenin Hâkimi

Bar Hebraeus'un Sorgotani'ye övgüsü *The Cambridge History of China*'da (6. cilt, s. 414) bulunabilir. Moğol Bilim Akademisinden Profesör S. Tsolmon'a nüfusun dört ana katmanı hakkında verdiği genel bilgiler için teşekkür ederim.

Morris Rossabi'nin *Kubilay Han*'ı, Kubilay'ın yükselip güce ulaşmasına ilişkin en iyi çağdaş değerlendirmedir. Ben özellikle 8. sayfa ile 46. sayfa ve sonrasından faydalandım. Arık Buka'nın entrikaları, M. G. Pauthier'in *Le Livre de Marco Polo*'ya ilişkin 237. sayfadan başlayan notlarında aktarılır.

Çin ve Moğol paralarına dair teknik bir karşılaştırma için Yule ve Cordier'e (1. cilt, s. 426-430) bakabilirsiniz. Olschki, *Marco Polo's Asia*'da (s. 234-240) Moğollar ile Müslümanlar arasındaki ilişkileri canlandıran gerginlikleri dikkatle inceleyip, İslamiyetin Moğol İmparatorluğu'nda neden sıkı bir hâkimiyet kuramadığının sebeplerini ele alır.

Rossabi, *Kubilay Han*'da (s. 40-41, 155-160) Phags-pa ve alfabesinin hikâyesini ustaca anlatır. Ayrıca, Weatherford'un *Genghis Khan and the Making of the Modern World* adlı kitabına (s. 205-206) bakabilirsiniz. Zhijiu Yang'ın *Yuan shi san lun* adlı eseri de M. G. Pauthier'in konuya ilişkin düşüncelerine atıfta bulunan, Marco Polo'nun bilme ya da kullanmış olma ihtimali olan dillere ilişkin ilginç bir tartışmadır. Olschki'nin *Marco Polo's Asia* kitabı da Phags-pa alfabesini ele alır ve Çin kültürü üzerindeki Moğol etkisine ilişkin lehte ve aleyhte ilginç değerlendirmeler içerir (s. 124-128). Bazı ilk dönem elyazmaları Kubilay Han'a dört yerine beş ila sekiz arası eş yakıştırırlar; Yule ve Cordier'e (1. cilt, s. 358, dipnot 2) bakabilirsiniz. Moğolların birbirlerinin yerine geçme konuları hakkında bir açıklama için aynı esere (s. 360-361, dipnot 1) bakabilirsiniz.

SEKİZİNCİ BÖLÜM / Hanın Hizmetinde

Marco Polo'nun Hanbalık tasvirindeki doğruluk, bilgili çağdaşı, tarihçi Reşidüddin'in şehri çok benzer ifadelerle tasvir etmesine göre ölçülebilir:

> Hanbalık şehrini çevreleyen duvarın iki yanında 17 kule vardır; bu kulelerden her [ikisi] arasında bir fersah mesafe vardır. *Dadu* [Ta-Tu, yani Hanbalık] o kadar kalabalıktır ki bu kulelerin dışında bile büyük sokaklar ve evler bulunur; bahçelerinde de her yerden getirilmiş çok çeşitli meyve ağaçları vardır. Kubilay Han, bu şehrin ortasında, *karsi* (Çince karşılığı *tien* olan, imparatorun farklı kullanımları için ayrılmış büyük çadır kümesi) denilen çok geniş bir sarayın içinde *ordou*larından ("imparatorluk meskeni" anlamına gelen, Çincedeki *koung* benzeri bir ifade) birini inşa etmişti.

Bu sarayın sütunları ve zeminleri tümüyle harika güzellikte kesme taş veya mermerdendir; dört surla çevrelenip tahkim edilmiştir. Bu surların biriyle sonraki arasında, güçlü bir şekilde fırlatılmış bir okun alacağı mesafe kadar boşluk vardır. Dış saray, saray muhafızları içindir; sonraki, her sabah orada toplanan prensler (*omera*, emirler), üçüncü saray ordunun yüksek rütbelileri, dördüncüsü ise hanın yakın çevresi içindir. Bu sarayın resmi, yerinde yapılan bir resme dayalı olarak çizilmiştir.

Hanbalık'ta ve Dadu'da iki büyük ve önemli nehir vardır. Yolun hanın yazlık ordugâhına doğru uzandığı kuzeyden doğarlar; *Djemdjal* sınır vadisinde (*Kiuyoung*'un müstahkem geçidi) başka bir nehirle birleşirler. Şehrin içinde bir denizi andıran büyük bir göl bulunur; tekneleri aşağı getirmek için bir set vardır. Nehrin suyu ileriye doğru yol boyunca bir kanal oluşturup, okyanustan Hanbalık civarına uzanan bir körfez ortaya çıkarır. [Pauthier'in *Seyahatler* nüshası *Le Livre de Marco Polo*'dan (s. 266, dipnot 5) alınmıştır.]

Karışık Çin takvimi konusu hakkında daha fazla bilgi için Yule ve Cordier'a (1. cilt, s. 388-389), Needham'ın *Science and Civilisation in China* kitabına (3. cilt, s. 390 ve devamı), Robert Temple'ın *The Genius of China* adlı kitabına (s. 36-38) bakabilirsiniz. Temple'ın resimli kitabı, Needham'ın bazen ağırlaşan başyapıtına sadeleştirilmiş bir giriş olarak düşünülebilir.

J. D. Langlois'in tanınmış eseri *China Under Mongol Rule* (s. 3 ve devamı), Yüan hanedanının kavramsal ve tarihsel köklerine ve Kubilay Han tarafından temsil edilen imparatorun rolüne dair daha fazla bilgi içerir.

Kubilay Han'ın parmak ısırtan gardırobunun ayrıntıları, Pauthier'in *Le Livre de Marco Polo* kitabından (s. 285, dipnot 4) ve aynı eserin Genel Tören başlıklı bölümünden (s. 290, dipnot 4) alınmıştır. Doğum günü törenleri de son derece karmaşıktı. Pauthier, zahmetli bir doğum günü tapınma ayinine ait bir kayıt sunar:

"İlk takdimci" ahenkli bir sesle "Başlarınızı eğin! - Kaldırın!" der. Parlak kırmızı renkteki girişe (imparatorunki) doğru gider ve sandalyenin, yani imparatorun tahtının karşısında reverans yapar. "İlk nizamcı" her şeyin yerli yerinde olduğunu ve iyi şekilde uygulandığını duyurur. Bunun üzerine "baş teşrifatçı" yüksek ve ahenkli bir sesle bağırır: "Eğilin!" - "Yere kapanın!" - "Kalkın" - "Yine kapanın!" - "Kalkın!" Tüm bunlar bir ön hazırlık olarak arka arkaya ve dakikası dakikasına yapıldıktan sonra,

"baş teşrifatçı" duyurur: "On bin nimetin eşlik ettiği imparator geliyor!" "Dolaşan teşrifatçılar" bağırırlar: "Yerlerinizi alın!" - "Kapanın!" - "Kalkın!" - "Yine kapanın!" - "Kalkın" - "Eğilin!" -"Fildişi levhalarınızı yeniden kemerlerinize yerleştirin" - "Eğilin!" - "Üç kere ayağınızla hafifçe yere vurun" - "Sol dizinizi kırın!" - "Başınızı üç kez yere koyun!"

Pauthier, "Bu, Çin ayin kurallarının belirlediği, birçok Avrupalı elçinin uymayı reddettiği, dizler bükülü, baş yerde, üç kez yere kapanma içeren, imparatorun huzurundaki en ünlü selamlaşma şeklidir" diye yazar. Bu, gökyüzünün gönlünü almak için uzun dualarla devam eden, ayrıca akabinde başka baş eğmelerin de olduğu, karmaşık şekilde düzenlenmiş ve tören alaylarıyla son bulan, sadece giriş niteliğinde bir törendi. Resmi doğum günü törenleri ancak ondan sonra sona eriyordu.

Hart'ın *Marco Polo*'sunda (s. 121) Çin'de çıkan kömür ele alınır.

Pauthier kitabında (s. 346), Moğol yardımseverliği kapsamında şu gözlemde bulunur: "Marco Polo'nun kendisi tarafından Kubilay Han'a atfedilen bu tür hayırseverlik davranışlarını abartmaktan uzak olduğu görülebilir. Nitekim 1260 yılında gıda arzı yetersiz kaldığında, belli sayıdaki ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere para toplandı. 1261 yılında ise devlet, başkentin üç sektöründekilerin vadesi geçmiş vergi ve harçlarını bağışladı. ... Çin yıllıkları, hükümdarlığının tamamı boyunca Kubilay Han'ın, başkentte oturanlara, yazlık konutu civarında yaşayanlara ve imparatorluğun çeşitli vilayet ve bölgelerindeki tebasına yönelik gecikmiş vergi ve harçları bağışlamadığı, kıtlık ve genel afet zamanlarında yardım dağıtılmadığı tek bir yıldan bile bahsetmez." Şöyle bitirir: "Avrupa'da hiçbir hükümdarın ve hiçbir hanedanın tarihinde benzer sayıda cömertlik ve hayırseverlik davranışı bulunmayacağını iddia edebileceğimize inanıyoruz."

DOKUZUNCU BÖLÜM / Hayatta Kalma Mücadelesi

Moğol *pay-zı*sı hakkında daha fazla bilgi için Yule ve Cordier'a (1. cilt, s. 352-353) bakabilirsiniz.

Marco Polo'nun köprü anlatımı, hata olduğu ileri sürülen anlatımlardan dolayı eleştirilerin hedefi olmuştu. Bazı elyazmalarında köprünün yirmi dört kemeri olduğunu iddia ederken, diğer kayıtlarda on üç veya on bir kemeri olduğunu yazar. Uyuşmazlık yine farklı zamanlarda

ortaya çıkan köprü tasvirlerinden kaynaklanmış olabilir. Bu efsanevi köprünün tarihiyle ilgili daha fazla bilgi için Yule ve Cordier'a (2. cilt, s. 4-8, dipnot 1) bakabilirsiniz.

Rockfeller Üniversitesinden Dr. Sarah Schlesinger, ipek üretimi ve ipeğin moleküler yapısı hakkında ikna edici gözlemler sağladı.

Yule ve Cordier (2. cilt, s. 57-58, dipnot 5), tuz yapma uygulaması ile ilgili olarak, tuzun kendi zamanlarında bile -1913- bu pazarlarda satın alma yapma için kullanılıyor olduğunu aktarırlar.

Seyahatler'in Penguin baskısında (s. 187, dipnot), Kubilay'ın Song'a karşı giriştiği harekâtın tarihiyle ilgili uyuşmazlıklara dair yorumlar bulunur. Moğol zırh ve ok tasvirleri, Ulan Batur'daki Moğol Doğa Tarihi Müzesi koleksiyonundaki esere dayanmaktadır.

ONUNCU BÖLÜM / Komutan ve Kraliçe

Doğum yapmanın psikolojik dinamikleri, *Scientific American*'daki (Ekim 2004, s. 116) "Why Do Some Expectant Fathers Experience Pregnancy Symptoms?" başlıklı makalede ele alınmıştır.

Bayan'ın meslek hayatı hakkında daha fazla bilgi için Yule ve Cordier'a (2. cilt, s. 148-150) bakabilirsiniz. Bayan'ın hayatına dair ayrıntılar, Igor de Rachewiltz ve başka isimlerin editörlüğünü yaptığı *In the Service of the Khan: Eminent Personalities of the Early Mongol-Yüan Period (1200-1300)* adlı kitaptan (s. 584-606) alındı.

ON BİRİNCİ BÖLÜM / Cennet Şehri

Quinsai Marco'nun anlatımındaki en uzun bölümdür ve bu da önemini gösterir. Yine de şaşırtıcı belirsizlikler sürer. A. C. Moule, *Quinsai; with Other Notes on Marco Polo* adlı kitabında, Marco tarafından kullanılan "Cennet Şehri" ifadesinin Çin yıllıklarında olmadığını belirtir. Marco'nun bu ifadeyle nerede karşılaştığı ya da Quinsai'de oturanların bunu kullanıp kullanmadıkları tartışmaya açıktır. Moule (s. 11), Marco'nun "şehre yaklaştığında Moğol komutan Bayan'a gönderilen resmi bir anlatım"a dayanarak Quinsai'yi bu isimle tasvir ettiği yorumunu yapar. Sonuç olarak, "bahsedilen veya kastedilen topografik ve diğer ayrıntıların sayısı ve doğruluğu, kitaptaki başka herhangi bir yere dair

yaptığı tasvirlerdekinden fazladır." Cevapsız sorular arasında başı çeken ise Marco'nun Quinsai'de tam olarak nasıl bir rol oynadığıdır. Bu konu hakkında daha fazla bilgi için titiz Olschki'nin *Marco Polo's Asia*'sına (s. 174-175) bakabilirsiniz. Marco'nun bizzat Kubilay Han tarafından Quinsai'ye yönetici olarak atandığı görüşünün, çok daha sonraki bir tarihte Giambattista Ramusio'dan kaynaklanmış olması mümkündür.

Köprülerin sayısı etrafındaki anlaşmazlık, *Quinsai* adlı kitabında (s. 23-29) Moule tarafından ele alınır. Aslında o sayının kat kat üstünde olmasına rağmen, tesadüfen Marco da Quinsai'de on iki bin ev olduğunu söyler. "On iki bin" sözü, *sayısız* ev olduğunu gösteren basmakalıp bir terimdir. Moule'un açıklaması aksi yönde olmasına karşın, Marco da köprülerin sayısıyla ilgili basitçe aynı basmakalıp ifadeyi kullanmışa benzer.

Hakkında çok az şey bilinen U Zı-mu, mütevazı bir hancının basit bir yemek hazırlarken bir köylünün de lüks hayalleri kurduğu (bir başka deyişle yoksul adam, Quinsai'nin sembolize ettiği bolluğun hayalini kurmaktadır) "Bulamaç Rüyası Tarifi" (1274) adıyla bilinen bir eserde, refah seviyesinin zirvede olduğu zamanlara ait dokunaklı bir Quinsai tasviri bıraktı. "Hangi semt olduğu fark etmeksizin, sokaklarda, köprülerin üstlerinde, geçitlerde ve her bir köşede, olabilecek her yerde bulunan işporta arabalarında, dükkânlarda ve pazar yerlerinde bir şeyler alınıp satılır" diye yazar. "Bunun sebebi, yoksulların bile onlarsız yapamadığı için pirinç ve çorba mutlak birer ihtiyaçken, insanların yakacak odun, pirinç, yağ, tuz, soya sosu, sirke ve çay gibi yaşamak için gerekli olan şeylere, hatta belli bir dereceye kadar lüks mallara bile günlük olarak ihtiyaç duymalarıdır. Doğruyu söylemek gerekirse, Quinsai'nin yerlileri şımarık ve memnun etmesi zor insanlar."

Bu talepkâr müşterilere hizmet eden çayhaneleri de anımsatır: "Dört mevsimin çiçeklerinden aranjmanlar yapıyor, ünlü sanatçıların resimlerini asıyor, işletmelerinin duvarlarını süslüyor ve yıl boyunca alışılmadık çaylar ve görülmemiş çorbalar satıyorlar. Kış aylarında buna ilave olarak, çok ince tozlu bir çay, gözlemeler, soğan çayı ve bazen de tuzlu fasulye çorbası satıyorlar. Sıcak mevsimde ise safrakesesini büzen bir içecek olan üzeri karla kaplanmış olarak servis edilen erik çiçeği şarabı, sıcağa karşı etkili bitkiler gibi ilaveler yapıyorlar." Ayrıca, Marco gibi o da şehrin genelevlerini ifşa etti: "Gelin birlikte 'Saadet Buluşması' veya

'Cazibe' ya da 'Yeni Zevkler' gibi vaatkâr levhaları olan şık işletmeleri de ziyaret edelim. ... Lüks giyimli, ağır makyajlı bir düzine hayat kadını, müşterilerin emirlerini beklemek üzere, neşeli ve zarif halleriyle ana salonun girişinde toplanırlar."

Pordenone'lu Odoric'in ve İbn-i Battuta'nın Cennet Şehri hatıraları için Pauthier'in *Seyahatler* nüshası *Le Livre de Marco Polo*'ya (s. 502, dipnot) bakabilirsiniz. Jacques Gernet'ın muhteşem *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-1276* adlı kitabı (s. 36-37, 52) ise yangına karşı alınan önlemleri ele alır.

R. H. van Gulick'in *Sexual Life in Ancient China* adlı kitabında (özellikle 138-260 sayfa aralığına bakabilirsiniz), Çin'deki cinsellikle ilgili âdetler hakkında daha geniş bir değerlendirmeye yer verilir. Çinlilerin cinsel davranışları üzerine bir başka akademik tartışma için Needham'ın *Science and Civilisation in China* kitabına (2. cilt, s. 146-150) bakabilirsiniz. Needham, başta Taoculuk olmak üzere, Çinlilerin cinsel âdetlerini felsefi açıdan destekleyen unsurlar üzerinde durarak, âdetlerin sosyal ve psikolojik faydalarına vurgu yapar.

Yüan hanedanının son döneminde yaşayan bir bilgin ve yazar olan Tav Dzong-i, Sarı İmparator ile bedeni iyileştirme becerisi keşfettiği sanılan efsanevi bir kişilik olan ve Çi Bo olarak tanınan halktan biri arasında geçen geleneksel bir konuşma içerisinde haremağalarından şöyle bahseder: "Sarı İmparator, 'Cinsel organı hasar gördüğü için cinsel dürtüsünü kaybeden erkekler var, uzuvları kalkmayacak, işe yaramaz hale geldiler. Yine de sakal ve bıyıkları yerlerinde duruyor. Neden sadece hadımların sakal ve bıyıkları yoktur? Bunun sebebini duymak istiyorum' dedi. Çi Po cevap verdi: 'Hadımların cinsel organları kesilir, dolayısıyla sperm kanalları da kesilir ve sperm yollayamazlar. ... Bundan dolayı dudak ve ağızları kuraklaşır, sakal veya bıyık çıkmaz.' Sarı İmparator sordu: 'Ama o uzuv kesme işlemine maruz kalmamasına rağmen yine de sakal veya bıyığı olmayan, doğuştan hadım bazı insanlar var. Bu neden böyle?' Çi Po cevap verdi: 'Bunun sebebi, Tanrı'nın onlara yeterli cinsel dürtü bahşetmemesidir. Bu nedenle ne sperm kanalları gelişir ne de cinsel organları. *Çi*ye [öze] sahiptirler ama spermleri yoktur.'"

Çin halk şiirinin örneklerini Gernet'ın *Daily Life in China* kitabında (s. 237) bulabilirsiniz, aynı eser (s. 184, 189-191, 214-215) Cennet Şehri'ndeki diğer âdetleri de anlatır.

Marco'nun "kayıp Hıristiyanlar"ı, Nasturilerden farklılık gösteren, Hıristiyan Ermenilerden oluşan bir mezhebe mensup olabilirler. Hıristiyan Ermeniler, İsa'nın ilahi olan sadece tek bir doğası olduğunu ve onu insan doğasını içinde bulundurduğunu savunan monofizitlerdir. Eğer kayıp Hıristiyanlar Ermeniler idiyse, Nasturilerin sayıca kendilerinden fazla olmalarından korkarak kimliklerini ifşa etmek istememiş olabilirler.

ON İKİNCİ BÖLÜM / Kutsal Rüzgâr

Pauthier, Marco Polo'nun *Seyahatler*'inin kendi hazırladığı nüshası olan *Le Livre de Marco Polo*'da Moğol donanması hakkında ayrıntılar verir (s. 540-543). Ayrıca, Yule ve Cordier'a (2. cilt, s. 263, dipnot 3) bakabilirsiniz.

Marco, Moğolların Japonlara teslim olma anlaşmasının tarihini 1269 olarak vererek yüzyıllar sürecek bir anlaşmazlığa da yol açtı (Polo'nun Moule ve Pelliot tarafından düzenlenen *Description of the World* kitabına (s. 362) bakabilirsiniz). Bu, Moğol veya Çin ay takvimini Batılı karşılığına doğru bir şekilde çevirmeyen Marco ya da tercümanları tarafından yapılan bir başka yanlış hesaplamadır. Yule ve Cordier tarihi 1279 olarak düzeltirler fakat Kubilay Han 1274 ile 1283 yılları arasında Japonya'ya defalarca saldırdığından, anlaşmanın ya da öncesindeki kuşatmanın tam ne zaman meydana geldiğini bilmek zordur. Otuz bin deniz kazazedesinin Japon başkentini kıyafet değiştirme yoluna başvurarak işgal etmesi hikâyesinin gerçeğe dayanıp dayanmadığı, yoksa sadece Marco'nun karşı konulmaz bulduğu uydurma bir hikâye mi olduğu hakkında da bir soru işareti vardır. Kubilay Han'ın başarısız Japonya kuşatması ile ilgili aktardığı diğer gerçeklerin neredeyse hepsinden farklı bir şekilde, bu unsur diğer kaynaklarla hiçbir uyum göstermez. Yine de Marco'nun anlatımı çok detaylı ve akla yatkındır, başarısız girişim hakkında bilinenlerle o kadar düzgün bir şekilde uyar ki tarihsel bir gerçeğe ve muhtemelen Marco'nun hikâyecilik aleviyle süslenmiş kayıp kaynaklara dayalı olması mümkündür.

Morris Rossabi'nin Moğol gücünün kullanımına ilişkin faydalı analizi için *Kubilay Han*'a (s. 212) bakabilirsiniz. Müslümanların Yüan hanedanındaki rolüne ilişkin eksiksiz bir değerlendirme için, aynı yazarın J. D. Langlois'in *China Under Mongol Rule* adlı kitabında (s. 256-295)

yer alan "The Muslims in the Early Yüan Dynasty" başlıklı makalesine bakabilirsiniz. Rossabi, "Müslümanlar, Moğol hükümdarlarla Çinli halk arasında aracı olarak iş görerek kıymetli hizmetlerde bulundular ama eşzamanlı olarak fethedenler ile fethedilenlerin öfkelerine sebep oldu" diye yazar. Ayrıca, "Moğollar, bilinçli ya da değil, Çinlilerin düşmanlığını kendilerinden başka yöne çevirmek suretiyle Müslümanları günah keçisi olarak kullandılar" düşüncesini ileri sürer.

Ahmet meselesi, Marco Polo araştırmalarında sıkça tekrarlanan yanlış anlamalara yol açtı. Bazı anlatımlar, rezalete son zamanlarda dahil olmuş Po-lo adlı bir vekilden bahsederler. Örneğin; Yule ve Cordier'da (1. cilt, s. 442, dipnot 5) "Bay Marco'nun varlığının ve bu ortamdaki namuslu tutumunun Çin yıllıklarında unutulmamış olması hoş bir durumdur: 'İmparator ... Özel Danışma Meclisi Yargıcı Polo'dan Vang Chu'yu bu cinayeti işlemeye iten sebepleri açıklamasını istedi. Polo, Ahmet'in imparatorluğun her tarafında işlediği, kendisini bir nefret objesi haline getiren suçlarını ve uyguladığı baskıları cesurca söyledi. İmparatorun gözleri açıldı ve Vang Chu'nun cesaretini methetti'" diye yazar. Fakat Moule (*Quinsai*, s. 84), söz konusu yetkili "Po-lo"nun bizim Marco olmadığını, aksine bir Çinli olduğunu göstermişti. Marco Polo'nun Moğol sarayında ya da Çin veya Moğol yıllıklarında hangi isimle adlandırıldığı bilinmiyor. Olayları doğru bir şekilde kayıt altına almış olsa bile, Kubilay Han'ı Ahmet'in ihaneti hakkında uyardığına veya vekilin düşüşünde etkin bir rol oynadığına dair herhangi bir kayıt da bulunmuyor.

Igor de Rachewiltz ve başka isimlerin editörlüğünü yaptığı *In the Service of the Khan,* Ahmet'in yükselişi ve düşüşü hakkındaki en iyi İngilizce anlatımdır (s. 539-557); H. Franke buradaki makalesinde İranlı tarihçi Reşüdiddin'in yanı sıra, ağırlıklı olarak Çince kaynaklardan yararlanır. Ahmet'in yükselişi ve düşüşü hakkında bir başka anlatım için R. P. Lister'ın *Marco Polo's Travels in Xanadu with Kublai Khan* adlı kitabına (s. 138) bakabilirsiniz. Theodore Roosevelt'in en sevdiği yazarlardan biri olduğu söylenen Jeremiah Curtin, *The Mongols*'ta Ahmet ve Sanga olayını aktarır (s. 372-373).

Marco, Nayan ve Kaydu'nun kurduğu komplonun yılını 1286 olarak verir ancak tarihi Çin veya Moğol ay takviminden Jülyen takvimine çevirirken yine kafası karışmış gibidir. Ayaklanmanın boyutları Pauthier'in *Le Livre de Marco Polo*'sunda (s. 237, dipnot 4) mevcuttur.

Moğol istila gücünün kaderi, Rossabi tarafından *Kubilay Han*'da (s. 220 ve devamı) aktarılır.

ON ÜÇÜNCÜ BLÜM / Gerçeğin Peşinde

"Hindistan" ile ne kastedildiğine dair bir tartışma için Yule ve Cordier'a (2. cilt, s. 426-427) bakabilirsiniz. Hart'ın *Marco Polo* kitabında (s. 145-167), Marco'nun seyahatinin son ayağına ilişkin ek açıklamalar bulunabilir. Marco Polo'nun ruhani deneyimleri ve inançlarındaki değişime yönelik eksiksiz ve etkileyici bir tartışma için ise Zorzi'nin *Marco Polo, Venezia e l'Oriente* kitabında yer alan Mario Bussagli'nin "La Grande Asi adi Marco Polo" başlıklı yazısına bakabilirsiniz.

Marco, Aziz Tomas'ı kilimlerin üzerinde oturmayı âdet edinmiş "gavi denilen bir insan ırkı" ile birlikte anar. Marco, "Biri onlara bunu neden yaptıklarını sorduğunda," cevaplarının "çünkü ... biz topraktan geldik, toprağa döneceğiz" olduğunu aktarır. Marco gavilerin pasifliğine karşın, atalarının "uzun zaman önce üstat havari Aziz Tomas'ı" öldürdükleri görüşünde ısrar ediyordu. Bu eylem neticesinde "hiç kimse, Malabar vilayetinin küçük bir kasabasında bulunan üstat Aziz Tomas'ın naaşının olduğu yere gidemiyordu". Marco, şu yorumu yapar: "Yirmi ya da daha fazla [kişi], bu gavilerden birini Aziz Tomas'ın naaşının gömülü olduğu yere sokamaz çünkü yer kutsal bedenden ötürü onları misafir etmez." Marco bunun bir açıklama gerektirdiğini fark ederek, "Bunu yapmayı ve Aziz Tomas'ın naaşının gömülü olduğu yere sokmak için çok sayıda adamın söz konusu gavilerden birini güç kullanarak sürüklemeyi denediklerini, ancak hiçbir kuvvetin yerinden oynatamadığını söylüyorlar. ... Bu, efendimiz Tanrı'nın en kutsal havariyi yüceltmek için gösterdiği çok özel bir mucizedir" diye yazar.

Çağdaş bir bakış açısından farklı Tomas yorumlamaları öğrenmek isteyenlerin Elaine Pagels'in *Beyond Belief: The Secret Gospel of Thomas* (New York: Random House, 2003) adlı kitabına başvurmaları iyi olacaktır. Moğollar üzerindeki Budist etki, Zorzi'nin *Marco Polo, Venezia e l'Oriente* kitabında yer alan Gianroberto Scarcia'nın "I Mongoli e l'Iran: la situazione religiosa" başlıklı makalesinde açıklanır. Pauthier'in *Seyahatler* nüshası *Le Livre de Marco Polo*'da (s. 588, dipnot) ve Olschki'nin *Marco Polo's Asia* adlı kitabında (s. 254-255) Marco'nun Budha için kullandığı özgün isme dair yorum bulunabilir.

Zanzibar'ın dini tarihi ve gelenekleriyle ilgili aydınlatıcı yorumları bakımından Cizvit rahibi Patrick Ryan'ın yardımlarını kabul etmek isterim.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM / Moğol Prenses

Hart'ın *Marco Polo*'su (s. 142, dipnot), Kokejin'in adının anlamına dair beylik bir anlatım sunar. Benim yorumum, Moğol âdetine ve diline daha iyi oturduğundan, Ulan Batur'da yaşayan Profesör S. Tsolmon'un 15 Haziran 2005 tarihli ikna edici analizine dayanmaktadır.

Francis Woodman Cleaves, "A Chinese Source Bearing on Marco Polo's Departure from China and a Persian Source on His Arrival in Persia" başlıklı makalesinde Kokejin'in seyahatlerinin kaynaklarına ilişkin geniş kapsamlı bir kayıt sunar. Mike Edwards'ın *National Geographic*'teki (Temmuz 2001) makalesi de Marco'nun seyahatinin son ayağına ilişkin renkli bir yaklaşım içerir.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM / Mirasyedi

Tümüyle güvenilir olmasa da Marco Polo'nun Çin'den döndükten sonraki hayatı hakkındaki en iyi bilgi kaynağı, önde gelen Venedikli yetkililerden biri ve usta bir coğrafya bilgini olan Giambattista Ramusio'nun eserlerinde bulunabilir. Ramusio, ünlü kâşiflerin anlatımlarından oluşan, *Navigazioni e viaggi* [Deniz ve Kara Yolculukları] adını verdiği üç ciltlik derlemesine Marco'nun tarih anlatısıyla başlayarak onu belli bir mertebeye çıkarmış oldu. Çevresi geniş olan Ramusio, Marco'nun elyazmasının ilk nüshasının Latince olduğuna inandığını yazdı; Ramusio tercümesini buna ve birkaç başka elyazmasına dayandırdı.

Ramusio derinlemesine bilgi bakımından yeterli gibi görünse de sadece gerçeklere dayalı kalmak yerine, nefes nefese aktardığı Marco Polo hakkındaki geleneksel anlatımları güçlendirdi. Ramusio, bunu şöyle açıkladı: "Hikâyenin içinde Ulu Kağan'ın ihtişamından bahsederken gitgide daha sık yaptığı tekrarları, gelirinin altın cinsinden on ila on beş milyon olduğunu belirtmesi ve o ülkelerin diğer birçok zengininden bahsederken hep milyon ifadesi ile konuşması yüzünden ona Bay Marco Millioni lakabını taktılar ve ben de böylece kendisinden bahsedilen Venedik Cumhuriyeti'nin kamu sicil defterlerinde bunu kayıtlı halde gör-

müş oldum; evinin bulunduğu meydana da o zamandan bugüne kadar yaygın olarak Corte del Millioni denildi"; bugün olduğu gibi.

Pololaların dönüş hikâyesi, diğerlerinin arasında Hart (*Marco Polo*, s. 171) tarafından aktarılmıştı. Ramusio'nun "çekici ve cana yakın" Marco Polo hakkındaki yorumunu Hart'ın kitabında (s. 175-177) bulabilirsiniz.

Venedik Cumhuriyeti'nin çektiği eziyetlere ilişkin en iyi İngilizce anlatım John Julius Norwich'in *A History of Venice* kitabında bulunur. 173. sayfada "Son yirmi yıldır onlar için hiçbir şey yolunda gitmişe benzemiyordu" diye yazar, "askeri olarak, hem gemi hem can bakımından ciddi kayıplar vererek, karada ve denizde hezimetlere uğradılar. Düşman lagünün tüm sınırlarına sızarken aciz bir şekilde seyretmek zorunda bırakıldılar. Birçoğuna ticaret yönünden bağımlı oldukları komşuları kimi daha çok, kimi daha az olmak üzere düşmanca tavır içindeydiler. Baş sömürgeleri Girit yine isyan halindeydi. Kısıtlanmış olmanın ürperten kederine," -manevi tehlikeler de cabası- "bir depremin yarattığı korkulara, selin sebep olduğu sefalete katlanmışlardı."

Giorgio del Guerra'nın *Rustichello da Pisa* adlı kitabı, öznesinin hayatının tamamını içerir. Rustichello'nun Arthur romansı türündeki denemeleri hakkında daha fazla bilgi için Fabrizio Cigni'nin *Il romanzo arturiano di Rustichello da Pisa* adlı kitabına bakabilirsiniz. John Larner da *Marco Polo and the Discovery of the World* adlı kitabında (s. 47-49) Rustichello'nun becerileri ve sınırları hakkında titiz bir analiz sunar.

Uzun süre Rustichello ve Marco'nun özgün elyazmalarını Latince veya bir İtalyanca lehçe ile yazdığı sanıldı fakat bilginler yazdıkları dilin Fransızca olduğu noktasında birleştiler. Kanıt olarak da John the Long of Ypres adıyla bilinen bir Benedikt rahibinden çıkarak yayılan bir görüşe atıfta bulundular; rahip 1350 yılında, Marco'nun kitabının özgün halinin "Fransız anadilinde" -iyi ya da kötü- yazıldığını yazmıştı. Yule ve Cordier (*Seyahatler*, 1. cilt, s. 83) ise Rustichello'nun dil becerileri hakkında kısa ve öz bir değerlendirme sunar. "Yazar, bütün Fransızca dilbilgisi uygulamalarıyla savaş halindedir; özne ve nesne, sayılar, kipler ve fiil zamanları tamamen karışmıştır" diye şikâyet ederler, "araya sürekli, oldukça ham veya kaba şekilde Fransızlaştırılmış İtalyanca kelimeler sokulmaktadır". Bu dilbilgisi ve sözel yapıya ilişkin özellikler, Venedikli seyyahın anlatımını "her ikisine de yabancı bir dil" olan Fransızca yazan Toskanalı bir romans yazarına yazdırdığı fikriyle uyumludur.

Marco'nun anlatımına benzerliğini örneklerle açıklamak bakımından, Rustichello'nun daha önceki eseri olan *Méliadus*'un başlangıcı alıntılamaya değerdir: "Hükümdarlar, imparatorlar ve prensler, dükler ve kontlar, beyler ve şövalyeler, dirlik sahipleri [derebeylikte beylerin hemen alt kademesindeki arazi sahipleri], şehir halkı ve romanslardan zevk alan dünyada yaşayan tüm insanlar, eğer bu kitabı alır ve baştan sona okursanız, Kral Uther Pendragon'un zamanındaki gezgin şövalyelerin başına gelen büyük maceraları öğreneceksiniz..."

Marco'nun ölümünden sonra gelen şöhretine ilişkin başka bir özet için Yule ve Cordier'a (1. cilt, s. 116 ve devamı) bakabilirsiniz. Harry Hart, *Marco Polo* adlı kitabında (s. 212) Ramusio'nun Marco'nun babasının ikinci ailesi hakkındaki anlatımını takip eder ancak şüpheciliğini sürdürür. Ramusio hataya yatkındı; başka akrabaları Niccolò Polo'nun varsayılan oğlu ile karıştırmış olabilir. Niccolò Polo'nun gerçekte tekrar evlenmemiş olması mümkündür.

Marco'nun dönüşüne ilişkin detaylar Hart'ın *Marco Polo* kitabında (s. 209) yer alırken; Marco'nun yeni evi, Larner'ın *Marco Polo and the Discovery of the World*'ünde (s. 44) tasvir ediliyor.

Marco anlatımı boyunca babasının Moğollar arasında yaşadığı daha önceki deneyimlerini fazla merak etmez; yıllar boyunca onunla irtibatını yitirmiştir. Hiçbir zaman babasının ve aynı şekilde amcasının nerelerde veya nasıl olduğunu merak ediyor gibi gözükmez. Ticaret faaliyetleriyle ilgili ayrıntı da vermez. Marco kendi yaşadıklarıyla meşguldür; sanki babası ve amcasının varoluşlarının tek amacı, onu Çin'e götürüp Kubilay Han'a teslim etmektir; ondan sonrasında hayatında etkin bir rol oynamazlar.

Ramusio'nun Marco'nun çocuklarına düşkünlüğüyle ilişkin güven verici tavırları hakkındaki yorumları, Hart'ın *Marco Polo* kitabında (s. 215) alıntılanmıştır. Hart ayrıca Venedik darphanesini de ele alır (s. 179).

Hart, Monsenyör Thiebault'a verilen tanıtım nüshasına ilişkin olarak, ithafta yer alan Valois'li Charles'a yönelik aşırı övgülerin, kitabın gerçekliğine şüphe düşürdüğünü ileri sürer. Buna rağmen ithaf, Marco'nun eserinin önemli insanlar tarafından takdir edildiğini gösterir.

Giuseppi Castellani, Marco'nun vasiyetinde Venedik dinarlarından oluşan liret ve Venedik dinarı *grossi* cinsinden liret olmak üzere, iki tür sikke geçtiğinden söz eder. Vasiyette geçen Venedik sikkeleriyle ilgili

daha fazla tartışma için, *Rivista mensile della Città di Venezia*'da (Eylül 1924, sayı: 9, s. 257-258) yer alan "I valori delle monete espresse nel testamento di Marco Polo" başlıklı makaleye bakabilirsiniz. Genellikle bu sikkelerin günümüz parasıyla değerini tahmin etmenin nafile olduğu değerlendirmesi yapılır.

Vasiyetin özgün Latince metnini *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition*'da (1. cilt, s. 70'ten itibaren) bulabilirsiniz. Marco'nun eşyaları arasında bulanan kadın başlığıyla ilgili olarak Olschki'nin *Marco Polo's Asia* kitabına (s. 104-108) bakabilirsiniz. Hart ise *Marco Polo*'da (s. 230, dipnot) Marco'nun ölümünü ele alır.

Marco'nun mülkü ve mirasçıları tarafından üstlenilen mal varlığına dair yasal süreçler hakkında daha fazla bilgi için Rolfo Gallo'nun "Nuovi documenti riguardanti Marco Polo e la sua familiglia" başlıklı makalesine bakabilirsiniz. Bu faydalı bir araştırmadır fakat çok uzun zaman önce gerçekleşen ticari işlemlerin detayları doğru olmayabilir veya doğru tercüme edilmemiş olabilir. Gallo'ya göre Marco, babası ve amcası Çin'den döndükten sonra servetlerini evlerini genişletmeye veya yeni bir ev almaya tahsis eder. Moneta'nın vasiyeti, Hart'ın *Marco Polo*'sunda (s. 61) alıntılanmıştır.

SONSÖZ / Hikâyeci

Hart'ın *Marco Polo*'sunda (s. 259) Bonaguisi'den alıntı yapılmıştır; Hart, 248. sayfada Fantina'nın davalarından bahseder.

Moule ve Pelliot, Marco Polo'nun anlatımının yaygınlaşmasını *The Description of the World*'de (1. cilt, s. 40) ele alırlar. Hatalarına ve tutarsızlıklarına ilişkin ilginç bir analiz için John Critchley'nin *Marco Polo's Book* adlı kitabına (özellikle I ve II no'lu sayfalara) bakabilirsiniz. Critchley bir hata karşısında sert olabilir ama çelişkileri ve mantıksızlık örneklerini bulmakta mükemmel bir göze sahiptir. Marco Polo'nun çeşitli ilk dönem metinleri arasında bir karşılaştırma yapmak için, Moule ve Pelliot'un *The Description of the World* nüshasına (1. cilt, 499. sayfadan itibaren) bakabilirsiniz. Marco Polo'nun ilk dönem kitap ve elyazmalarını içeren tam liste için aynı cilde 509. sayfadan itibaren bakabilirsiniz. Ayrıca, Yule ve Cordier'ın nüshasına (2. cilt, 523. sayfadan itibaren) bakabilirsiniz.

Alvaro Barbieri ve Alvise Andreose'nin editörlüğünü yapıp, Lorenzo Renzi'nin (elyazmalarının Rialto Köprüsü'ne zincirlendiği ihtimalinden de bahseden) giriş yazısını yazdığı *Il "Millione" veneto*, çeşitli Marco Polo elyazmalarının kökeni ve aralarındaki ilişkiye dair kapsamlı, ayrıntılı bir anlatım içerir. Renzi, 1928 yılında "yoğun elyazması yığınının düğümünü çözen ... ve tanık olunan pek çok şeye dair ilk sistematik incelemeyi yapan" Luigi Foscolo Benedetto'ya itimat eder. Renzi, Benedetto'nun eserinden yararlanarak kısmi bir özet yapar: "Polo'nun eserinin bize miras kalan 130'un üzerinde farklı nüshası, ilk örnekleri kayıp olan özgün metnin (0) kısmen yozlaşmış, doğruluğu şüpheli bir nüshasından (01) çıkıp yayılanlar olarak A ve B şeklinde iki ana gruba ayrılabilir. 01'den türeyen ve okuma zorluğu ile azaltılmış içeriğin derecesi bakımından birbirlerinden ayrılan iki nüsha arasında, B grubunun prototipi modele daha yakındı. A grubu ise özgün dildeki tek eksiksiz anlatım olan F'ye ve F'ye benzeyen ama ilgisiz olan, üç kayıp Fransızca-İtalyanca nüshadan (F_1, F_2, F_3) türeyen üç belirgin aileye bölünmüştür. F_1 Grégorie'ye (FG) atfedilen iyi Fransızca ile tekrar yazım modelidir; F_2'den Toskana lehçesi ile yazılmış en eski kısaltma nüshalar (TA), F_3'ten de burada yayımladığımız Veneto bölgesi nüshası çıkar. B Grubu ise bunun yerine, Marco'nun kitabının aktarımında daha korumacı bir zemin anlamına gelen, "F'den önceki bir şekli" farklı derece ve seviyelerde temsil eden dört nüshadan oluşur. İçinde zengin içerikli Latince bir nüsha olan Z, Veneto lehçesinde daha kabataslak bir tercüme olan V, Latince kısaltılmış nüsha olan L ve metnin aslını bozan eklentiler ve yanlış anlamalarla dolu olan, Venedik dilinde çok serbest bir detaylı yeniden anlatım olan VB yer alır. Bu metinler kayıp Fransızca-İtalyanca nüshanın etkilerini kabul ettiklerinden şekil ve konu açısından F'ye çok yakın olmaları gerekir ama yorumlama bakımından genellikle daha doğru ve metnin belli parçaları açısından daha eksiksizdirler..."

Bazı bilginler Kolomb'un şerhlerini 1497 veya 1498 yıllarında düştüğünde ısrar ederler. Konuya ilişkin daha geniş çaplı bir tartışma için Larner'ın *Marco Polo and the Discovery of the World* kitabına (155. sayfadan itibaren) ve Juan Gil'in editörlüğünü yaptığı *El libro de Marco Polo anotado por Cristóbal Colón* adlı kitaba bakabilirsiniz. Felipe Fernández-Armesto *Colombus* adlı kitabında (s. 36-37), Larner'ın aksine, amiralin Yeni Dünya'ya ilk seferi öncesinde Marco'nun *Seyahatler*'ine müracaat ettiğini belirtir.

Hart (*Marco Polo*, s. 111), Samuel Purchas'tan alıntı sunar. John Livingston Lowes *The Road to Xanadu: A Study in the Ways of the Imagination* adlı kitabında (s. 324'ten itibaren), Coleridge'in hafızasının yanıldığını, şairin ünlü afyon rüyasını 1796'da gördüğü fikrini öne sürer. Caroline Alexander'ın takdire değer incelemesi *The Way to Xanadu* (s. xiv ve xv), Coleridge ve Marco Polo'ya dair bir tartışmaya yer verir.

J. R. S. Philips, *The Medieval Expansion of Europe* adlı kitabında (ikinci baskı, s. 194-195) Mandeville ile Polo'yu ele alır. Ayrıca, C. W. R. D. Moseley'in *The Travels of Sir John Mandeville* adlı kitabın Penguin'den çıkan baskısına yazdığı aydınlatıcı giriş de dikkate almaya değerdir.

Yule ve Cordier'ın Marco Polo değerlendirmelerini kendi hazırladıkları *Seyahatler* nüshasında (1. cilt, s. 1 ve 106-107) bulabilirsiniz. Marco'nun anlatımındaki ufak ayrıntılara ve Victoria döneminin beyefendi seyyahlarının Polo hakkındaki izlenimleriyle ilgili cazip yazışma kaydına teslim olmasına karşın, kalın boyutlu nüshaları, çağdaş okuyucunun bilincinde olacağı kendi yapısal özelliklerine sahiptir. Metinde kendi üslupları açısından sakıncalı bir parça bulduklarında sessizce çıkarırlar. Daha da ciddisi, Marco'nun anlatımında sonlara doğru olan bölümleri değersiz nitelikte olduklarını veya yazdıkları şekliyle (2. cilt, s. 456) "en önemsizinden laf kalabalığı ve anlatı formüllerinin en ufak değer taşımayan tekrarları" olduklarını iddia ederek komple silerler; son derece tartışmaya açık bir değerlendirme olup, genel itibariyle saygıdeğer olan bilginliklerine uygun değildir.

Polo araştırmalarının tümü içinde en çok tartışılanlardan biri de harita meselesidir. Marco'nun anlatımının tüccarların kullanımına yönelik bazı güzergâhlar içermesini istemesi mümkündür fakat bunlar kaybolmuşlardır ya da bir coğrafya uzmanı yerine bir romans yazarı olan Rustichello onları dahil etmeyi başaramamıştır. Zaman içinde Marco'nun haritalarının konumunu bulmak için mücadele eden veya bununla ilgili asılsız iddialarda bulunan bazı kimseler ortaya çıktı fakat bunların doğruluğu şüphelidir. Merak uyandıran bu öğeler hakkında bir inceleme için Leo Bagrow'un "The Maps from the Home Archives of the Descendents of a Friend of Marco Polo" başlıklı makalesine bakabilirsiniz. Bagrow tarafından ele alınan haritaların, daha eski haritaların ya da daha eski gibi görünen haritaların modern kopyaları oldukları dikkate

alınmalıdır. Marco Polo'ya mal edilmiş olan haritaların bilgiye dayalı bir şakadan başka bir şey olmaması mümkündür. Hart, *Marco Polo*'da (s. 260-261) Johann Ruysch'tan alıntı yapar. Ayrıca, J. H. Parry'nin *The Discovery of the Sea* adlı kitabının ilk Kaliforniya baskısına (Berkeley: University of California Press, 1981, s. 51) atıfta bulunur.

Çin Seddi hakkında Marco Polo'nun anlatımıyla ilişkili en iyi İngilizce tartışma, Arthur N. Waldron'un "The Problem of the Great Wall of China" başlıklı makalesidir.

Frances Wood'un çıkardığı şiddetli tartışmanın kısa ve öz bir değerlendirmesi için Luc Boulnois'in *Silk Road* adlı kitabına (s. 353-355) bakabilirsiniz. Igor de Rachewiltz de "Frances Wood's *Did Marco Polo Go to China?*" başlıklı makalesinde Frances Wood'un kitabına ilişkin ikna edici ve ayrıntılı bir eleştiri sunar. Wood'un kitabının daha da ayrıntılı bir eleştirisi için Rachewiltz'in "Marco Polo Went to China" başlıklı makalesine bakabilirsiniz. Profesör de Rachewiltz'e eserine kattığı, Çinli haritacılar hakkındaki gözlemini içeren eklemeler ve düzeltmeler ek bölümü için teşekkür ederim.

Marco'nun Moğol prenses Kokejin'e İran'a kadar eşlik edilmesine yönelik anlatımının nasıl Marco Polo'nun Çin'e gidip, Kubilay Han'a hizmet ettiğinin kanıtı anlamına geldiği hakkında hoş bir teknik değerlendirme için Francis Woodman Cleaves'in "A Chinese Source Bearing on Marco Polo's Departure from China and a Persian Source on His Arrival in Persia" başlıklı makalesine bakabilirsiniz.

Seçilmiş Kaynakça

Abu-Lughod, Janet. *Before European Hegemony: The World System A. D. 1250-1350*. New York: Oxford University Press, 1989.

Adamec, Ludwig W., ed. *Historical and Political Gazetteer of Afghanistan*. 1. cilt, *Badakhshan Province and Northeastern Afghanistan*. Graz: Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, 1972.

Alexander, Caroline. *The Way to Xanadu*. New York: Alfred A. Knopf, 1994.

Allen, Mark. *Falconry in Arabia*. Londra: Orbis, 1980.

Allulli, Ranieri. *Marco Polo*. Turin: Paravia, 1924.

Annali genovesi dopo Caffaro e suoi continuatori. Cenova: Municipio di Genova, 1941.

Ariz, Ghulum Jilani. *Shah Rahai Afghanistan* [Afganistan Kral Yolları]. Peşaver: Afghanistan Resource and Information Centre (ARIC), 2000.

Avon Caffi, Giuseppe. "L'Arte cinese a Venezia." *L'Italia che scrive*, ek açıklama 37, sayı: 10 (Ekim 1954).

Bagrow, Leo. "The Maps from the Home Archieves of the Descendants of a Friend of Marco Polo." *Imago Mundi 5* (1948): 3-13.

Balazs, Etienne. *Chinese Civilization and Bureaucracy: Variations on a Theme*. Çeviren: H. M. Wright. Editör: Arthur F. Wright. New Haven: Yale University Press, 1964.

Balestrieri, Leonida. "Le Prigioni della Malapaga." *Cassa di Risparmio di Genova*. Cenova: Marzo-Giugno, 1960.

Bar Hebraeus. *The Chronology of Gregory Abû'l Faraj*. Çeviren: E. A. Wallis Budge. Londra: Oxford University Press, 1932.

Barraclough, Geoffrey. *The Medieval Papacy*. Londra: Thames&Hudson, 1968.

Barrett, T. H. "Marco Polo Did Go to China, So There." London Review of Books, 30 Kasım 1995, s. 28.

Bertúccioli, Umberto. "Il ritorno via mare di Marco Polo." *Giornale economico della Camera di Commercio di Venezia*, Mart 1954. Venedik: Officine Grafiche F. Garzia, 1954.

———. "Marco Polo: Uomo di mare." *Ateneo Veneto*, ek açıklama 146, 139. cilt, sayı: 1 (Ocak-Haziran 1955): 1-15.

Bira, Sh. *Studies in Mongolian History, Culture and Historiography.* Editör: Ts. Ishdorj, Kh. Purevtogtokh. Ulan Batur: International Association for Mongol Studies, 2001.

Boorstin, Daniel. *The Discoverers.* New York: Random House, 1983.

Boulnois, Luce. *The Silk Road.* Çeviren: Helen Loveday. Hong Kong: Odyssey Books, 2004.

Boyle, John Andrew. "Marco Polo and His *Description of the World.*" *History Today* 21, sayı: 11 (Londra, 1971): 759-769.

Braunstein, P., R. Delort. *Venise; portrait historique d'une cité.* Paris: Éditions du seuil, 1971.

Bratianu, G. I. *Recherches sur le commerce génois dans la mer Noire au XIIIe siècle.* Paris: P. Geuther, 1929.

Brice, Catherine. *Histoire de l'Italie.* Paris: Hatier, 1992.

Brown, Lloyd A. *The Story of Maps.* 1949. Tekrar Baskı, New York: Dover, 1977.

Brunetti, Mario. "Venezia al tempo di Marco Polo." *L'Italia che scrive*, ek açıklama 37, sayı: 10 (Ekim 1954).

Buell, Paul. "Pleasing the Plate of the Qan." *Mongolian Studies* 13 (1990): 57-81.

Cable, Mildred, Francesca French ile birlikte. *The Gobi Desert.* New York: Macmillan, 1944.

Calvino, Italo. *Invisible Cities.* Çeviren: William Weaver. New York: Harcourt, 1974.

The Cambridge History of China. 6. cilt. *Allien Regimes and Border States.* Editörler: Herbert Franke, Denis Twitchett. Cambridge: Cambridge University Press, 1966.

Capusso, M. G. *La lingua del "Devisament dou monde" di Marco Polo.* Pisa: Pacini, 1980.

Carter, Thomas Francis. *The Invention of Printing in China and Its Spread Westward.* New York: Colombia University Press, 1925.

Cary, George. *The Medieval Alexander.* Cambridge: Cambridge University Press, 1956.

Castellani, Giuseppi. "I valori delle monete espresso nel testament di Marco Polo." *Rivista mensile della Città di Venezia* 3, sayı: 9 (Eylül 1924): 257-258).

Chamerlat, Christian Antoine de. *La fauconnerie et l'art.* Courbevoie: ACR Éditeur, 1986.

Cigni, Fabrizio. *Il romanzo arturiano de Rustichello da Pisa.* Pisa: Edizioni Cassa di Risparmio di Pisa, 1994.

Cleaves, Francis Woodman. "A Chinese Source Bearing on Marco Polo's Departure from China and a Persian Source on His Arrival in Persia." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 36 (1976): 181-203.

———. "An Early Mongolian Version of the Alexander Romance." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 22 (Aralık 1959): 1-99.

Collis, Maurice. *Marco Polo.* Londra: Faber&Faber, 1950.

Colón, Fernando. *The Life of the Admiral Christopher Columbus by His Son, Ferdinand.* Çeviri ve ek açıklamalar: Benjamin Keen. New Brunswick: Rutgers University Press, 1959.

Cordier, Henri. *Histoire Générale de la Chine.* 2. cilt. Paris: Librairie Paul Geuthner, 1920.

Crane, Nicholas. *Mercator.* Londra: Weidenfeld&Nicolson, 2002.

Crawford, F. Marion. *Venice, the Place and the People: Salve Venetia; Gleanings from Venetian History.* New York: Macmillan, 1909.

Critchley, John. *Marco Polo's Book.* Brookfield, Vermont: Variorum, 1992.

Crouzet-Pavan, Elisabeth. *Enfers et Paradis: L'Italie de Dante et de Giotto.* Paris: Albin Michel, 2001.

———. *"Sopra le acque salse": Espaces, pouvoir et société à Venise à la fin du Moyen Age.* Roma: Ecole Française de Rome, 1992.

———. *Venise triomphante: Les horizons d'un mythe.* Paris: Albin Michel, 1999.

Curtin, Jeremiah. *The Mongols: A History.* New York: Da Capo, 2003. İlk baskı: Little, Brown (1908).

Daftary, Farhad. *The Assassin Legends: Myths of the Isma'ilis.* Londra: Tauris, 1994.

Dalrymple, William. *In Xanadu: A Quest.* Londra: Collins, 1989.

Dang, Baohai. "Cheetah and Cheetah-Hunting in the Mongol Empire" [Çince]. *Nationalities Studies* 4 (2002).

Dawson, Christopher, editör. *The Mongol Mission.* New York: Sheed&Ward, 1955.

Del Guerra, Giorgio. *Rustichello da Pisa.* Pisa: Nistri-Lischi, 1955.
Delumeau, Jean-Pierre, Isabelle Heullant-Donat. *L'Italie au Moyen Âge.* Paris: Hachette, 2000.
"Did Marco Polo Come to China" [Çince], *Science World*, 8. cilt, 11 Kasım 2003.
Dizionario delle strade di Genova. 3. baskı. 1. cilt. Cenova: Edizioni Culturali Internazionali Genova, 1985.
Dotson, John E. "Foundations of Venetian Naval Strategy from Pietro II Orseolo to the Battle of Zonchio, 1000-1500." *Viator: Medieval and Renaissance Studies* 32 (2001).
Dunn, Ross E. *The Adventures of Ibn Battuta, a Muslim Traveler of the Fourteenth Century.* Berkeley: University of California Press, 1986.
Dupree, Nancy Hatch. *An Historical Guide to Afghanistan.* 2. baskı. Kabil: Afghan Air Authority, Afghan Tourist Organization, 1977.
———. *The Road to Balkh.* Kabil: Afghan Tourist Organization, 1967.
———. *The Valley of Bamyian.* 3. baskı. Pişaver: Abdul Hafız Ashna, 2002.
Edwards, Mike. "The Adventures of Marco Polo: Part 1." *National Geographic Magazine*, Mayıs 2001.
———. "The Adventures of Marco Polo: Part 2." *National Geographic Magazine*, Haziran 2001.
———. "The Adventures of Marco Polo: Part 3." *National Geographic Magazine*, Temmuz 2001.
———. "Genghis, Lord of the Mongols." *National Geographic Magazine*, Aralık 1996.
———. "Sons of Genghis: The Great Khans." *National Geographic Magazine*, Şubat 1997.
Fernández-Armesto, Felipe. *Columbus.* Oxford: Oxford University Press, 1991.
———. *Millennium: A History of the Last Thousand Years.* New York: Scribner, 1995.
Foglietta, Uberto. *Uberti Folietae clarorum Ligurum elogia.* Roma: Apud Josephum De Angelis, 1573.
Foltz, Richard C. *Religions of the Silk Road.* New York: St. Martin's Press, 1999.
Fong, Wen C., James C. Y. Watt. *Possessing the Past: Treasures from the National Palace Museum, Taipei.* New York: Metropolitan Museum of Art, dağıtım: Abrams, 1996.

Forman, Werner, Cottie A. Burland. *The Travels of Marco Polo*. New York: McGraw-Hill, 1970.

Franck, Irene M., David Brownstone. *The Silk Road: A History*. New York: Facts on File, 1986.

Franke, H[erbert]. "Sino-Western Contracts Under the Mongol Empire." *Journal of the Hong Kong Branch of the Royal Asiatic Society* 6 (1966).

Frazier, Ian. "Invaders." *New Yorker*, 25 Nisan 2005.

Frederick II, Kutsal Roma İmparatoru, 1194-1250. *The Art of Falconry: Being the "De arte venandi cum avibus" of Frederick II of Hohenstouffen*. Çevirmenler: Casey A. Wood, F. Marjorie Fyfe. Stanford: Stanford University Press, 1943.

---------. *De arte venandi cum avibus*. [Fransızcaya] çeviren: Anne Paulus, Baudoin Van den Abeele. Nogent-le-Roi: J. Laget, 2000.

Friedman, John B., Kristen Mossler Figg (ed.), *Trade, Travel and Exploration in the Middle Ages: An Encyclopedia*. New York: Garland Publishing, 2000.

Friedman, Thomas L. *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*. New York: Farrar, Straus&Giroux, 2005.

Frimmer, Steven. *Neverland: Fabled Places and Fabulous Voyages of History and Legend*. New York: Viking, 1976.

Gallo, Rodolfo. "Marco Polo; la sua famiglia e li suo libro." *Nel settimo centenario della nascita di Marco Polo*. Venedik: Archivio di Stato di Venezia, 1954.

———. "Nuovi documenti riguardanti Marco Polo e la sua famiglia." *Atti dell' Istituto Veneto di Scienza, Lettere ed Arti*, 1957-1958, 116. cilt, 309-325.

Gaudio, Attilio. *Sur les traces de Marco Polo*. Paris: R. Julliard, 1955.

Gernet, Jacques. *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-1276*. Çeviren: H. M. Wright. Stanford: Stanford University Press, 1962.

Gibbon, Edward. *The Decline and Fall of the Roman Empire*. Editör: J. B. Bury. 3 cilt. New York: Modern Library, 1995.

Gil, Juan, *En demanda del Gran Khan*. Madrid: Alianza, 1993.

Green, Peter. *Alexander of Macedon, 356-323 B. C.: A Historical Biography*. Berkeley: University of California Press, 1991.

Grossi Bianchi, Luciano, Ennio Poleggi. *Una città portuale del Medioevo, Genova nei secoli X-XVI*. Cenova: Sagep, 1979.

Gulik, R. H. van. *Sexual Life in Ancient China*. Leiden: Brill, 2003.

Haeger, John W. "Marco Polo in China: Problems with Internal Evidence." *Bulletin of Sung and Yüan Studies* 14 (1978): 22-30.

Harley, J. B., David Woodward (ed.), *The History of Cartography*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.

Hart, Henry H. *Marco Polo, Venetian Adventurer*. Norman: University of Oklahoma Press, 1967.

Hazlitt, W. Carew. *The Venetian Republic: Its Rise, Its Growth and Its Fall*. 1. cilt. Londra: Adam&Charles Black, 1900.

———. *Marco Polo*. Paris: Fayard, 1983.

Hedin, Sven. *Across the Gobi Desert*. Çeviren: H. J. Cant. New York: Dutton, 1932.

———. *Overland to India*. Londra: Macmillan, 1910.

———. *Riddles of the Gobi Desert*. Çevirenler: Elizabeth Sprigg, Claude Napier. New York: Dutton, 1933.

Heers, Jacques. "De Marco Polo à Christophe Colombe: Comment lire de *Devisement du monde?*" *Journal of Medieval History* 10 (1984): 125-143.

Heissig, Walther. *A Lost Civilization: The Mongols Rediscovered*. Çeviren: D. J. S. Thomson. New York: Basic Books, 1966.

Herodotus. *The Histories*. Çeviren: Robin Waterfield. Oxford: Oxford University Press, 1998.

Heyd, W. *Histoire du commerce du Levant au Moyen Âge*, 2 cilt. Editör: Furcy Reynaud, 1885-1886. Tekrar baskı, Amsterdam: A. M. Hakkert, 1967.

Hildebrand, J. J. "The World's Greatest Overland Explorer." *National Geographic Magazine*, Kasım 1928.

Hodgen, Margaret T. Early *Anthropology in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1964.

Hourani, George Fadlo. *Arab Seafaring in the Indian Ocean in Ancient and Early Medieval Times*. Princeton: Princeton University Press, 1951.

Howard, Deborah. *Venice and the East: The Impact of the Islamic World on Venetian Architecture*. New Haven: Yale University Press, 2000.

Hsaio, Ch'i-ch'ing. *The Military Establishmnet of the Yüan Dynasty*. Cambridge, Massachusetts: Council on East Asian Studies, dağıtım: Harvard University Press, 1978.

Humble, Richard. *Marco Polo*. New York: Putnam, 1975.

Ibn Battuta. *Travels in Asia and Africa, 1325-1354*. Çeviren: H. A. R. Gibb. 1929. Tekrar baskı, New Delhi: Asian Educational Services, 1992.

Il romanzo arturiano di Rustichello da Pisa. Çeviren: Fabrizio Cigni. Pisa: Cassa di Risparmio di Pisa, 1994.

"I valori delle monete espresse nel testimento di Marco Polo." *Rivista mensile della Città di Venezia*, 3. cilt, sayı: 1 (Ocak 1924): 257-258. Venedik: Poligrafica Italiana, 1924.

Iwamura, Shinobu. *Manuscripts and Printed Editions of Marco Polo's "Travel's."* Tokyo: National Diet Library, 1949.

Jennings, Gary. *The Journeyer*. New York: Atheneum, 1984.

Kahn, Paul. *The Secret History of the Mongols: The Origin of Chinghis Khan; An Adaptation of the "Yuan Ch'ao pi shih," Based Primarily on the English Translation by Francis Woodman Cleaves*. San Francisco: North Point Press, 1984.

Kedar, Benjamin Z. *Merchants in Crisis: Genoese and Venetian Men of Affairs and the Fourteenth-century Depression*. New Haven: Yale University Press, 1976.

Kimble, George H. T. *Geography in the Middle Ages*. Londra: Methuen, 1938.

Komroff, Manuel (ed.), *Contemporaries of Marco Polo*. New York: Boni&Liveright, 1928.

Labande, Edmond-René. *L'Italie de la Renaissance: Duecento, Trecento, Quattrocento*. Paris: Payot, 1954.

Lach, Donald F. *Asia in the Making of Europe*. 1. cilt. Chicago: University of Chicago Press, 1965.

Lane Fox, Robin. *Alexander the Great*. New York: Penguin Books, 1986.

Langlois, J. D., Jr. (ed.), *China Under Mongol Rule*. Princeton: Princeton University Press, 1981.

Larner, John. *Marco Polo and the Discovery of the World*. New Haven: Yale University Press, 1999.

Lee, Sherman E., Wai-Kam Ho. *Chinese Art under the Mongols: The Yüan Dynasty, 1279-1368*. Cleveland: Cleveland Museum of Art, dağıtım: Press of Case Western Reserve University, 1968.

Lewis, Bernard. *The Assassins: A Radical Sect in Islam*. New York: Basic Books, 2003.

Li, Chih-ch'ang. *The Travels of an Alchemist*. Çeviren: Arthur Waley. Londra: Routledge, 1931.

Lister, R. P. *Marco Polo's Travels in Xanadu with Kublai Khan*. Londra: Gordon&Cremonesi, 1976.

Liu, Guojun, Zheng Rusi. *L'histoire du livre en Chine*. Fransızcaya çevirenler: Ann-Muriel Harvey, Olivier Pasteur. Pekin: Éditions en langues étrangères, 1989.

Liu, Xinru. *Silk and Religion: An Exploration of Material Life and the Thought of People, AD 600-1200*. Delhi: Oxford University Press, 1996.

Lopez, Donald S., Jr. *The Story of Buddism: A Concise Guide to Its History and Teachings*. San Francisco: HarperSanFrancisco, 2001.

Lopez, Robert S. *The Commercial Revolution of the Middle Ages: 950-1350*. Cambridge: Cambridge University Press, 1976.

———. Irving W. Raymond. *Medieval Trade in Mediterranean World*. New York: Columbia University Press, 1955.

Lowes, John Livingston. *The Road to Xanadu: A Study in the Ways of the Imagination*. Princeton: Princeton University Press, 1986. İlk baskı: Houghton Mifflin (1927).

Man, John. *Kublai Khan: From Xanadu to Superpower*. Londra: Bantam Press, 2006.

Mandeville, John, Sir. *The Travels of Sir John Mandeville*. Çeviren: C. W. R. D. Moseley. Harmondsworth, Middlesex, İngiltere: Penguin Books, 1983.

Marshall, Robert. *Storm from the East: From Genghis Khan to Kublai Khan*. Berkeley: University of California Press, 1993.

Martin, Hervé. *Mentalités médiévales*. 2 cilt. Paris: Presses universitaires de France, 1998.

McNeill, William H. *Plagues and Peoples*. Garden City, New York: Anchor Press, 1976.

Meibiao, Cai. "Marco Polo in China", çeviren: Wang Yintong, *Social Sciences in China* 14, sayı: 2 (1993): 171-179.

Ménard, Philippe. "Le problem de la version originale du *Devisement du Monde* de Marco Polo." *De Marco Polo à Savinio; Écrivains italiens en langue française*. Paris: Presses de l'université de Paris-Sorbonne, 2003.

Miao, Wang, Shi Baoxiu. *Tracing Marco Polo's Northern Route*. Pekin: China Intercontinental Press, 2004.

Miles, Keith, David Butler. *Marco Polo*. New York: Dell, 1982.

Mingzhao, Cheng. *On the Shore of West Lake*. Çeviren: Tang Bowen. Pekin: Foreign Languages Press, 2001.

Mollat, Michel. *Les explorateurs du XIIIe au XVIe siècle*. Paris: Éditions J. C. Lattès, 1984.

The Monks of Kûblâi Khân, Emperor of China. Çeviren: E. A. Wallace Budge. Londra: Religious Tract Society, 1928.

Morgan, David. *The Mongols*. Cambridge, Massachusetts: Blackwell, 1990. İlk baskı: ABD (1986).

Morgan, D. O. "Marco Polo in China-or Not." *Journal of the Royal Asiatic Society*, seri: 3, 6, 2. (1996): 221-225.

Morison, Samuel Eliot. *The European Discovery of America*. 2. cilt. *The Southern Voyages: A.D. 1492-1616*. New York: Oxford University Press, 1974.

Morris, Jan. *The World of Venice*. (göz. geç. bsk.)? San Diego: Harcourt Brace, 1993.

Moule, A. C. *Quinsai; with Other Notes on Marco Polo*. Cambridge: Cambridge University Press, 1957.

Mozai, Torao. "The Lost Fleet of Kublai Khan." *National Geographic Magazine*, Kasım 1982.

Muldoon, James. *Popes, Lawyers and Infidels: The Church of the Non-Christian World, 1250-1350*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1979.

———. (ed.) *Varieties of Religious Conversion in the Middle Ages*. Gainesville: University Press of Florida, 1997.

Needham, Joseph. *Heavenly Clockwork: The Great Astronomical Clocks of Medieval China*. Cambridge: Cambridge University of Press, 1960.

———. *Science and Civilisation in China*. 1. ve 3. ciltler. Cambridge: Cambridge University of Press, 1954-1959.

———. Robin D. S. Yates. *Science and Civilisation in China.* 5. cilt, Kısım 6. Cambridge: Cambridge University of Press, 1994.

———. ve diğ. *Science and Civilisation in China.* 5. cilt, Kısım 7. Cambridge: Cambridge University of Press, 1986.

Nel VII centenario della nascita di Marco Polo. Venedik: Istituto Veneto di Scienze, Lettre ed Arti, 1955.

Norwich, John Julius. *A History of Venice.* New York: Alfred A. Knopf, 1982; Vintage Books, 1989.

Oliphant, [Margaret]. *The Makers of Venice: Doges, Conquerors and Men of Letters.* Londra: Macmillan, 1887.

Olschki, Leonardo. *Marco Polo's Asia.* Çeviren: John A. Scott. Yazar tarafından revize edildi. Berkeley: University of California Press, 1960.

Oriente poliano: Studi e conferenze tenute all'Is. M. E. O. in occasione del VII centenario della nascita di Marco Polo, 1254-1954. Roma: Istituto italiano per il Medio ed Estremo Oriente, 1957.

Parry, J. H. *The Discovery of the Sea.* Berkeley: University of California Press, 1981.

Pelliot, Paul. *Notes on Marco Polo.* 1. ve 2. ciltler. Paris: Imprimerie Nationale, Librarie Adrien-Maisonneuve, 1959-1963.

Phillips, E. D. *The Mongols.* New York: Praeger, 1969.

Philips, J. R. S. *The Medieval Expansion of Europe.* 2. baskı. Oxford: Oxford University Press, 1998.

Pliny, the Elder. *Natural History: A Selection.* Çeviren: John F. Healy. New York: Penguin Books, 1991.

Plutarch. *The Age of Alexander: Nine Greek Lives.* Çeviren: Ian Scott-Kilvert. Harmondsworth, Middlesex, İngiltere: Penguin Books, 1973.

Polo, Marco. *La Description du monde.* Editör: Louis Hambis. Paris: Librarie C. Klincksieck, 1955.

———. *The Description of the World/Marco Polo.* Çeviri ve ek açıklamalar: A. C. Moule, Paul Pelliot. 2 cilt. 1938. Tekrar baskı, New York: AMS Press, 1976.

———. *Le Devisement du monde.* Editör: Philippe Ménard ve diğ. 2 cilt. Cenova: Droz, 2001.

———. *El libro de Marco Polo/anotado por Cristóbal Colón.* Editör: Juan Gil. Madrid: Alianza, 1987.

———. *Le Livre de Marco Polo.* Modern Fransızca çeviri ve ek açıklamalar: A. J. H. Charignon. 3 cilt. Pekin: A. Nachbauer, 1924-1928.

———. *Le Livre de Marco Polo*. Editör: M. G. Pauthier. Cenova: Slatkine Reprints, 1978.

———. *Il Millione, prima edizione integrale, a cura di Luigi Foscolo Benedetto, sotto il patronato della città di Venezia*. Floransa: Comitato Geografico Nazionale Italiano, 1928.

———. *Il "Millione" Veneto*. Editörler: Alvaro Barbieri, Alvise Andreose. Giriş yazısı: Lorenzo Renzi. Venedik: Marsilio, 1999.

———. *The Travels of Marco Polo*. New York: Orion Press, 1958.

———. *The Travels of Marco Polo*. Çeviren: Ronald Latham. Harmondsworth, Middlesex, İngiltere: Penguin Books, 1958.

———. *The Travels of Marco Polo*. Çeviren: Aldo Ricci. New York: Viking Press, 1931.

———. *The Travels of Marco Polo*. Editör: Milton Rugoff. New York: New American Library, 1961.

———. *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition*. 2 cilt. New York: Dover, 1993.

———. *The Travels of Marco Polo, the Venetian*. Çeviren: William Marsden. Revize eden: Thomas Wright. Giriş yazısı: John Masefield. Londra: J. M. Dent, 1908.

Power, Eileen. *Medieval People*. Boston: Houghton Mifflin, 1924.

Prawdin, Michael [Michael Charol]. *The Mongol Empire, Its Rise and Legacy*. Çevirenler: Eden ve Cedar Paul. New York: Macmillan, 1940.

Prestwich, Michael. *Edward I*. Londra: Methuen, 1988.

Procacci, Giuliano. *Histoire d'Italie*. Paris: Fayard, 1968.

Rachewiltz, Igor de. "F. Wood's *Did Marco Polo Go to China?*" http://rspas.anu.edu.au/eah/Marcopolo.html.

———. "Marco Polo Went to China." *Zentralasiatische Studien* 27 (1997): 34-92.

———. *Papal Envoys to the Great Khans*. Stanford: Stanford University Press, 1971.

———. ve diğ. (ed.) *In the Service of the Khan: Eminent Personalities of the Early Mongol-Yüan Period (1200-1300)*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1993.

Read, Bernard E. *Chinese Materia Medica: Insect Drugs*. Peiping, Çin: Peking Natural History Bulletin, 1941. Tekrar baskı, Taipei: Southern Materials Center, 1982.

Renouard, Yves. *Les Hommes d'affaires italiens du Moyen Âge.* Paris: A. Colin, 1968.

Reşidüddin. *The Successors of Genghis Khan.* Çeviren: John Andrew Boyle. New York: Columbia University Press, 1971.

Rosengarten, Frederic, Jr. *The Book of Spices.* New York: Pyramid Books, 1973.

Rossabi, Morris. *Khubilai Khan: His Life and Times.* Berkeley: University of California Press, 1988.

———. *Voyager from Xanadu: Rabban Sauma and the First Journey from China to the West.* Tokyo: Kodansha, International, 1992.

Rossini, C. Conti. "Marco Polo e L'Etiopia." *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, 1939-1940, 99. cilt, 2. Kısım, 1021-1039.

Runciman, Steven. *A History of the Crusades.* 3. cilt. Cambridge: Cambridge University Press, 1966.

Ryan, James D. "Christian Wives of Mongol Khans: Tartar Queens and Missionary Expectations in Asia." *Journal of the Royal Asiatic Society*, Kasım 1998.

———. "Preaching Christianity Along the Silk Route: Missionary Outposts in the Tartar 'Middle Kingdom' in the Fourteenth Century." *Journal of Early Modern History*, Kasım 1998.

Saunders, J. J. *The History of the Mongol Conquests.* Londra: Routledge&Kegan Paul, 1971.

The Secret History of the Mongols. Çeviren: Francis Woodman Cleaves. 1. cilt. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1982.

The Secret History of the Mongols. Çeviren: Urgunge Onon. Ulan Batur: Bolor Sudar, 2005.

The Secret History of the Mongols: A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century. Çeviri ve yorum: Igor de Rachewiltz. 2 cilt. Boston: Brill, 2004.

Severin, Timothy. *Tracking Marco Polo.* İlk Amerikan baskısı. New York: Peter Bedrick Books, 1986.

Shor, Jean Bowie. *After You, Marco Polo.* New York: McGraw-Hill, 1955.

Silverberg, Robert. *The Realm of Prester John.* İlk karton kapak baskı. Garden City, New York: Doubleday, 1972. Atina: Ohio University Press, 1996.

Smith, John Masson, Jr. "Dietary Decadence and Dynastic Decline in the Mongol Empires." *Journal of Asian History* 34 (2000), 35-52.

Spence, Jonathan D. *The Chan's Great Continent: China in Western Minds*. New York: W. W. Norton, 1998.

———. "Marco Polo: Fact or Fiction?" *Far Eastern Economic Review*, 22 Ağustos 1996.

———. *The Memory Palace of Matteo Ricci*. New York: Viking Penguin, 1984.

Spuler, Bertold. *History of the Mongols, Based on Eastern and Western Accounts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Çevirenler: Helga ve Stuart Drummond. Berkeley: University of California Press, 1972.

Staley, Edgcumbe. *The Dogaressas of Venice*. New York: C. Scribner's Sons, 1910.

Stein, Aurel. *Innermost Asia: Detailed Report of Explorations in Central Asia, Kan-su and Eastern Iran*. 4 cilt. Oxford: Clarendon Press, 1928.

Sze, Mai-Mai. *The Way of Chinese Painting, Its Ideas and Technique*. New York: Vintage Books, 1959.

Temple, Robert G. K. *The Genius of China: 3.000 Years of Science, Discovery and Invention*. Karton kapak baskı. Londra: Prion Books, 1998.

Thiriet, Freddy. *La Romanie vénitienne au Moyen Âge*. Paris: Éditions E. de Boccard, 1975.

Tuchman, Barbara W. *A Distant Mirror*: The Calamitous Fourteenth Century. New York: Alfred A. Knopf, 1978.

Tyler-Smith, Chris. "The Genetic Legacy of the Mongols." *American Journal of Human Genetics* 72 (2003): 717-721.

Vassaf al-Hazrat. *History of Vassaf* [Farsça]. 1. cilt. Editör: Abdul Hameed Ayati. Tahran: Cultural Foundation of Iran, 1346 Hijri Shamsi (1959).

Waldron, Arthur N. "The Problem of the Great Wall of China." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 43, sayı: 2 (Aralık, 1983): 643-663.

Waley, Arthur. *The Secret History of the Mongols: And Other Pieces*. Londra: Allen&Unwin, 1963.

Watanabe, Hiroshi. *Marco Polo Bibliography: 1477-1983*. Tokyo: Tokyo Bunko, 1986.

Weatherford, Jack. *Genghis Khan and the Making of the Modern World*. New York: Crown, 2004.

Whitfield, Susan, (ed.) Ursula Sims-Williams ile birlikte. *The Silk Road: Trade, Travel, War and Faith*. Londra: British Library, 2004.

"Why Do Some Expectant Fathers Experience Pregnancy Symptoms?" *Scientific American*, Ekim 2004.

Wiet, Gaston. *Baghdad: Metropolis of the Abbasaid Caliphate*. Çeviren: Seymour Feiler. Norman: University of Oklahoma Press, 1971.

Wilford, John Noble. *The Mapmakers*. (göz. geç. bsk.) New York: Alfred A. Knopf, 2000.

Wills, Garry. *Venice: Lion City; The Religion of Empire*. New York: Simon&Schuster, 2001.

Wood, Frances. *Did Marco Polo Go to China?* Londra: Secker&Warburg, 1995; Boulder, Colorado: Westview Press, 1996.

———. *The Silk Road: Two Thousand Years in the Hearth of China*. Berkeley: University of California Press, 2002.

Wylie, A. *Chinese Researches*. 1897. Taipei: Ch'eng Wen Publishing Company, 1966.

Yang, Zhijiu. "The Great Kublai Khan in Marco Polo's Eyes." *Historical Monthly* (Tayvan), Kasım 2000.

———. *Makeboluo zai Zhongguo* [Marco Polo Çin'de]. Tianjin shi: Nan kai da xue chu ban she, 1999.

———.*Yüan shi san lun* [Yüan Hanedanlığına Dair Üç Makale]. Pekin: Ren min chu ban she: Xin hua shu dian fa xing, 1985.

Yamashita, Michael. *Marco Polo: A Photographer's Journey*. New York: Barnes&Noble Books, 2002.

Yü, Chün-fang. *Encountering the Dharma*. New York: Global Scholarly Publications, 2003.

Yule, Henry, Sir, (çev. ve ed.), Henri Cordier, (göz. geç.) *Cathay and the Way of Thither: Being a Collection of Medieval Notices of China*. 1913 tekrar baskısı. 4 cilt. 2. cilt içinde, Taipei: Ch'eng-Wen Publishing Company, 1966.

Zorzi, Alvise, (ed.) *Marco Polo, Venezia e l'Oriente: Arte, commercio, civilità al tempo di Marco Polo*. Milan: Electa, 1981.

———. *Vita di Marco Polo veneziano*. Milan: Rusconi, 1982.

Sözcük Listesi

Latin alfabesi kullanmayan dillerden Türkçeye yapılan çevirilerde kural, öncelikle dilimize yerleşmiş sözcüklerin yerleştikleri şekilde kullanılması, diğer sözcüklerinse okunuşlarının esas alınmasıdır. Çince karakterlerin Latin alfabesi olarak yazılmasında uluslararası standart olarak kullanılan Pinyin yöntemi, ş, ç, ü gibi sesleri içermediği için Çincenin Türkçe okunmasında bazı eksiklere neden olmaktadır. Elinizdeki çeviride Çince sözcüklerin Türkçe okunuşu esas alınmıştır (gerekli yerlerde karşılaştırma yapılabilmesi için o sözcüğün Pinyin yazılışı da verilmiştir). Ayrıca okura kolaylık sağlamak açısından Çincedeki "nazal n" (nğ) okunuşu yerine "ng" formülü kullanılmıştır. İngilizce metinde genellikle Pinyin olarak geçen ve çoğu Çince olan sözcüklerin Türkçe çevirideki kullanımları aşağıda listelenmektedir. (e.n.)

Türkçe metindeki hali	**İngilizce metindeki hali**
Cang Vın-çien	Chang Wen-ch'ien
Cın-cin	Chinkim (Pinyin: Zhenjin)
Cın-ding	Chen-ting
Cing Hav	Jing Hao
Cu Yüan-cang	Chu Yüan-chang
Çang-an	Ch'ang-an
Çang-lu	Cianglu
Çi Bo	C'hi Po
Day-dzung	Taizong
Day Fu-gu	Tai Fu-ku
Dzui Bin	Ts'ui Pin
Fan Vın-hu	Fan Wen-hu
Fu-cov	Fuzhou
Fu-çun	Fu-ch'un

Türkçe metindeki hali	İngilizce metindeki hali
Gav Şing	Kao Hsing
Guo Pu	Kuo P'u
Guo Şo-cing	Guo Shoujing
Hangcov	Hangzhou
Hay-yün	Hai-Yün
Hong Tagu	Hong Tagu
I-ko-mu-si	I-k'o-mu-su
Liu Bing-cong	Liu Ping-chung
Ma Duanlin	Ma Duanlin
Mıng Çi	Meng Ch'i
Nancav	Nanzhao
Şang-tu	Shang-tu
Şı-bi	Shih-pi
Şı-dzu	Shih-tsu
Şi Ling-şi	Xi Ling-shi
Şian	Xi'an
Şiang-yang	Xiangyun
Şiao Çi-çing	Hsiao Ch'i-ch'ing
Şie Av	Hsieh Ao
Şindu	Hsin-tu
Şiu	Xiu
Şun-tien	Shun-t'ien
Şü-cov	Suchow
Şü Hıng	Hsü Heng
Tav Dzong-i	T'ao Tsung-i
U Zı-mu	Wu Tzu-mu
Vang Cu	Wang Chu
Yang Cığ-ciu	Yang Chih-chiu
Yang Di	Yang Ti
Yangze	Yangtze
Yünnan	Yunnan

Dizin

İtalik olarak gösterilen numaralar illüstrasyon ve fotoğrafların olduğu sayfalara aittir.

I. Darius (Büyük Darius) 76
I. Edward (İngiltere Kralı) / Edward (İngiltere Prensi) 5, 58
I. Jüstinyen (İmparator) 188
I. Konstantin (Büyük Konstantin) 23
I. Richard (Aslan Yürekli Richard) 37
II. Baldwin (Latin İmparatoru) 27
II. Friedrich Hohenstaufen (Kutsal Roma İmparatoru) 181
II. Philippe (Fransa Kralı) 37
II. Pietro Orseolo (Venedik Doçu) 19
III. Alexander (Papa) 20
III. Innocentus (Papa) 22, 24
III. Pedro (Aragon Kralı) 358
IV. Alexander (Papa) 28
IV. Clement (Papa) 38
IV. Innocentus (Papa) 66-67
IV. Martinus (Papa) 358
V. Clement (Papa) 373
VIII. Mihail Palaiologos 27
IX. Louis (Fransa Kralı)
X. Gregorius (Papa) ayrıca bkz. Teobaldo Visconti 43, *122*

Adem 310
Aden Körfezi 300, 314
Adriyatik Denizi 12, 18-21, 23, 39, 54
Afganistan 60, 64, 74, 77-78, 153, 218, 309, 392, 400
Afrika 15, 66, 104, 206, 297, 329, 351
Ahmet 271-283
Akka 37-42, 45, 133, 359-360
Alamut Kalesi 58-59
Alroy, David 65
Amsterdam 359
Antakya 65
Apusca 335
Ararat Dağı (Ağrı Dağı) 48, 305
Argon 117
Argun (Kral) 334-336, 339-342
Arık Buka (Arık Böke) 141-142
Aristoteles 376
Arnavutluk 21
arsenal (silahhane) 17
Aşağı Volga 66
Atacama Çölü 88
Avignon 373
Avrasya 81
ay takvimi 89, 158-159, 199, 249
Ayas (Yumurtalık) 37, 42
Azerbaycan 158
Aziz Markos 17-21, 372-373
Aziz Tomas 304-306, 332

Badoèr, Donata bkz. Polo, Donata
Badoèr, Vitale 369
Bagan 207-208, *315*
Bağdat 49-51, 65, 67
Baktriya devesi 56
Bali 289
Bamyan 61
Banda Açe 296
Bar Hebraeus 138, 343
Bartolomeo de Cremona 69
barut 219, 250, 357
Batı Gölü 183, 233-235, 241-242, 246, 249-250
Bayan (köpek terbiyecisi) 178
Bayan Yüz Göz (Moğol komutan) 183, 214-217, 224, 275-277, 284-285, 342
Baybars 43
Beagle 88
Beauvais, Vincent de 69, 384
Bedehşan 74, 76-80, 84, 97, 394
Belh 60-61, 400
Benedetto, Luigi Foscolo 394

Bengal 199, 202-203, 209
Bengal Körfezi 326
Benvenuto 378
Berke Han 30
Besüjin 214
Bettala 301
Binbir Gece Masalları 5, 51
Bizans İmparatorluğu 14, 23, 26, 189, 350
Bocconio, Marin 371
Bolgana (Kraliçe) 334-335
Bolgay 142
Bonaguisi, Amalio 383
Book of Travels (Benjamin) 65
Bragadin, Marco (damadı) 376
Budha 83, 148, *232*, 256, 271, 306-307, 309
Budist(ler) 29, 66, 71-73, 75, 80, 82-83, 88-89, 114, 116-117, *126*, 140-141, 150-151, 185, 241-242, 245, 247, 253-257, 261, 278, 306, 308-310, 332, 360, 379, 396, 400
Budizm 82-83, 88-89, 94, *126*, 139-141, 148, 151-152, 218, 304, 306-307, 309
Buhara 31
Bukefalos 61, 77
Burma 189, 199, 277, 394
büyü / büyücü 54, 72, 95, 115, 120, 129, 148-149, 159, 189-191, 213, 220, 245, 251, 271, 278, 281, 298, 301, 306, 324
Büyük İskender 46, 57, 61, 76-77, 97, 132, 219, 384
Büyük Kanal (Venedik) 12, 18,
Büyük Kanal (Çin) 184, 234
Büyük Perhiz 12

Campçio 96
Cang Vın-çien 273
Ca'Polo 18, 21, 353, 376, 379, 400
Carpine, Giovanni da Pian del 66-70, 74, 99
Carrhae Muhaberesi 188
Cathay 5, 71-72, 246, 356
Cava 277, 288-289
Cemalettin 158
Ceneviz 1-5, 7, 27, 40, 42, 105, 116, 146, 285, 360, 362, 368-369, 380, 387, 389
Cenevizli(ler) 1, 3-6, 13, 25, 27, 29-30, 34, 52, 348, 361, 365, 367, 385, 385, 389
Cengiz Han (Moğol İmparatoru) 28, 30, 50, 60-61, 73-75, 81, 85, 93, 95, 97-105, 108-109, 130, 138, 147, 155, 157, 166, 272, 342, 401
Cennet Şehri bkz. Quinsai
cerbesia 347
Cın-cin 140, 155, 277-279, 342
Cın-ding 274
Cicero 362
Cicogna, Emmanuele Antonio 385
Cing Hav 145
Ciocia 270
Cocacin bkz. Kokejin
Coja 335, 340
Coleridge, Samuel Taylor 11, 118-119, 390-392
collegantia 15
commenda 15
Contarini, Giovanni 397
Cordier, Henri 393
Coriolis etkisi 264
Cu Yüan-cang 398
Curzola 2-3, 25
Curzola Muharebesi 1, 3, 26, *122*, 361
Cüveyni 60-61, 108-109, 112

Çabi 141, 145, 150, *225*, 260
Çağatay 279-280
Çang-an 49
Çang-lu 211
çay 195
Çerçen 85
Çin 3, 43, 49, 54-55, 60-61, 63-66, 66, 69, 74, 80, 82-83, 85, 87-88, 95-96, 99-100, 105, 111, 113, 139-146, 150, 157-163, 165, 169, 172-173, 178, 182-189, 195-196, 198-199, 213-215, 217-218, 220-224, 234, 238, 240-242, 245-251, 254, 256, 259-260, 262, 272, 275, 277, 281-289, 294, 325-326, 333, 339, 341, 349, 357, 366-367, 380, 383, 387, 389, 393-394, 398-400
Çinli(ler) 34, 49, 56, 71, 83, 87, 99-100, 114, 139-143, 145, 148, 150-151, 157-159, 169, 176, 187-189, 195, 198, 215, 224, 237, 245, 262-263, 270, 272-275, 277-280, 282, 285, 289, 339, 343, 349, 357, 387, 398-399
Çin Seddi 399
Çipingu bkz. Japonya

d'Abano, Pietro 375-376
d'Acqui, Jacopo 377
Darwin, Charles 88

David, Percival 394
Dalmaçya 1, 19, 25-26, 371, 373
Dandolo ailesi 25, 358
Dandolo, Andrea 2-4
Dandolo, Giovanni 359, 371
Dante Alighieri 386-387
Darwin, Charles 88
Day-dzung 145
Day Fu-gu 247
Denetimli Yönetim Dairesi 273
Denizle Nikâh 19-20
Devlet Harcamalarını Düzenleme Dairesi 274
Dıraç 21
Dicle Nehri 48
Did Marco Polo Go To China? [Marco Polo Çin'e Gitti mi?] 399
Dinyeper Nehri 66
doğancılık 52, 106, 118-119, 177, 179-181
Doğu Afrika 330
Doria, Lamba (Amiral) 2-3
Doria, Ottavio 3
Dupree, Nancy Hatch 60
Düzenli Alım Dairesi 273
Dzui Bin 276-277

Eğriboz 38, 350
El Bramador 88
El-Eşref Halil (Mısır Sultanı) 359
Elagabalus (Roma İmparatoru) 188
Elbruz Dağları 53
Endonezya 296-297, 299
Ermenistan 43, 45-46, 305, 387
Etiyopya 331-332
Everest Dağı 80

Facfur 214-217, 247, 250, 252
Fan Vın-hu 262
Fansur 296, 299
Fener Şenliği 250
Ferdinand (İspanya Kralı) 390, 393
Fırat Nehri 37, 188
Filistin 65
Foulque 23
Franke, Herbert 399-400
Franklin, Benjamin 159
Fransisken(ler) 66, 69, 236
Fu-cov 256
Fu-çun (Qiantang) Nehri 221, 253
Fugazzoni, Tomaso 385
Fugiu bkz. Fu-cov

Gaindu 194-195
Galileo Galilei 12, 357
Gama, Vasco da 329
Ganj Nehri 326
Gav Şing 289
Gazan 341
Gibbon, Edward 49
Girardo, Paolo 375
Girit 358, 386
Giustiniani, Giovanni 378-379
Gobi Çölü 98, *127*, 191, 361, 401
Gog ve Magog 117, 259
Göğe Yükseliş Günü 19
Gökgürültüsü Burnu 242
Göller Bölgesi 146
Gradenigo, Pietro 359, 371-373
Gucerat 312
Guilielme de Tripule (rahip) 43
Guiscard, Robert 21
Guo Pu 56
Guo Şo-cing 158
Güney Amerika 87, 206
Güney Çin 214, 254, 270
Güyük Han 67, 95

Haçlı Seferleri 22-23, 40, 181, 189
Hâkim (Halife) 22
Han Hanedanı 187, 243
Hanbalık 33, 132-133, 138, 141, 143, 146, 157, 159-160, 162-163, 166, 170, 175, 178, 180, 183-185, 191, 203, 217-218, 234, 284, 306, 310, 343, 361, 379, 394, 397-398
Hangcov (ayrıca bkz. Quinsai) 146, 183-184, 215-216, 221, 223-224, *228*, *232*, 246, 252, 254, 260, 263
hareketli hurufat bkz. matbaacılık
Harun Reşid 50-51
Hasan Sabbah 58-59
Haşhaşi(ler) 58-59, 65
Hay-yün 140
Hentiy Dağları 342
Hay-yün 140
Herodotos 92, 107, 384
Hıristiyan(lar) 19, 22, 28-29, 34, 37-38, 40-41, 43-44, 46-47, 49-51, 57, 66, 70-73, 89, 96, 104-105, 107-109, 117, 139-140, 147-149, 159, 168, 174, 221, 237, 256-257, 279, 287, 304, 306, 308, 310, 324-325, 331-332, 334, 336, 338, 349-350, 359, 361-362, 364, 372, 379, 383, 395-396

Hıristiyanlık 18, 22, 24, 34-35, 42-43, 47-48, 66-67, 89, 94, 102, 104-105, 110, 139, 148-149, 173, 304-305, 308, 332, 362-363, 390, 394, 396
Hıtay bkz. Cathay
Himalayalar 81, 326
Hindistan 5, 45, 51, 54-55, 64, 188-189, 206, 216-217, 293-296, 300, 305-306, 309, 311, 313, 325-326, 328, 332, 336, 340, 351, 360, 364, 379, 383, 385
Hint Okyanusu 45, 55, 288, 314, 329, 336
Historia Mongalarum (Moğol Tarihi) 67
Hojo Tokimune (şogun naibi) 261
Hong Tagu 262
Hotan 82-84, 394
Hülagü 30-31, 50, 59
Hürmüz 45, 51, 54-55, *126*
Hürmüz Boğazı 45
Hüseyin 275-277, 281

I-ko-mu-si 289
Imago mundi (d'Acqui) 377
Irak 29, 49
Isabel (İspanya Kraliçesi) 390

İbn-i Battuta 237
İkinci Dünya Savaşı 185
İlahi Komedya 386
İnanç Çağı 12, 22
İpek Yolu 29, 31, 33-34, 39, 47, 55-56, 61, 63-66, 69-70, 75, 78-80, 82-83, 87, 96-97, 114, *125*, *127*, 140, 257, 286, 306, 337, 349, 355, 364, 371, 376-377, 385, 397-398, 400
ipekböcekçiliği 185-189, *232*, 349
İran 49, 52-53, 57, 59-60, 65, 74, 98, 108, 140, 145, 150, 158, 189, 364, 383, 394, 398-399
İskenderiye 17
İskitler 107
İslam / İslamiyet 22-23, 52, 60-61, 83, 94, 114, 139, 148, 237, 305, 334, 349, 388, 398
İsmaililer 59
İspanya 65, 338, 389, 394
İsrail 37

Japonya 206, 259-262, 264, 266-268, 270-271, 277, 288
Jayakatvang 289
Jumbe 329

Kaban 102
kâğıt 91, 143, 241
kâğıt para 12, 143-144, 152, 160, 196, 209, *229*, 235, 241, 262, 275, 357
kâhin(ler) 91, 120, 159, 166, 172, 298
Kamasal 54
kamikaze 264, 267, 270
Kao (Budist rahip) 278-280
Karadeniz 27, 348, 350
Karagian 146, 196, 198, 203
Karakurum 67, 70-71, 73, 81, 103, 141, 148, 157, 401
Karaunaslar 53-54
Karnaval 12
Kasar 101
Katolik(ler) 49
Kaydu Han 102-103, 284
Kayıp Hıristiyanlar 256-257
Kertanagara (Cava Kralı) 288-289
Keşmir 120, 129
Keykhatu 340-342
kımız 30-31, 39, 68, 107, 111, 130, 195, 271
Kırım 227, 360
Kibai 102
Kirman 52-53, 55
Kogatal (Moğol beyi) 35-36
Kokejin (Prenses) 335, 339, 341, 380, 399
Kolomb, Kristof 385, 389, 393
Konfüçyüsçü 140, 145, 214, 248-249
Konstantinopolis 1, 4, 13-14, 16, 22-27, 30, 48, 65, 69, 189, 350, 399
Kopernik 12, 158, 357
korsanlar 28, 311-313, 324, 340
kömür (siyah taş) 172-173, 357
köle / kölelik 15, 21, 30, 54, 69-70, 91, 98, 205, 280, 333, 343, 360-361, 378, 393
kremasyon 90-91
Kubilay Han (Moğol İmparatoru) 5-6, 28-29, 31, 33-36, 38-43, 46, 55, 59, 69, 81-82, 84-85, 88, 96, 98, 102-103, 105, 115, 118-120, *128*, 129-133, 137-155, 157-183, 191, 195-196, 198-199, 203, 207-209, 211, 214-215, 217-220, 224, *225*, *226*, *229*, *231*, 240-241, 246-247, 253-254, 257, 259-264, 266-267, 269-278, 280-289, 293, 296, 300, 302, 306, 309-310, *316*, 325, 332-343, 356-357, 359, 362, 364, 366, 370, 377, 379-380, 385, 387, 390-391, 395-398, 401

Kudüs 12, 22-23, 36, 40-41, 45, 58, 133, 397
Kudüs Krallığı 37, 40
Kumanlar 107
Kumul (Hami) 92-95, 107
Kungurat 153
Kunlun Dağları 83
kurtezan(lar) 237, 243, 246, 249
Kuru Ağaç 57
Kuşan İmparatorluğu 83
Kutsal Kabir 22, 36, 39-41
Kutsal Rüzgâr 264, 267, 270
Kuzey Afrika 56
Kuzey Amerika 206
Kuzey Çin 5, 85, 270
Küçük Ermenistan 37, 364
Kyüşü Adası 261-262

Lehistanlı Benedict 66
Liber Tartarorum (Tatarların Kitabı) 67
Lido Adası 19, 23
Liu Bing-cong 141, 145
Londra 359, 394
Lop 85
Lop Çölü 85-86, 88
Lord Byron 16
Lucca 371
Lugou Nehri 184-185
Lübnan 37, 65

Ma Duanlin 87
Maabar 300
Mabeyn Dairesi 273
Macellan, Ferdinand 390, 393
Machiavelli, Niccolò 131
Madjapahit Krallığı 289
Madras 305
Malabar 311
Malezya 288-289
Malpiero, Gasparo 355
Mandeville, John 383-384, 386
Manş Denizi 12
Manzi 214-215, 235, 246, 248, 251
Maraga 158
Marciana Ulusal Kütüphanesi 379, 397
Marco Polo Köprüsü 184, 227
Mare Oceanum 184
Marsilya 359
matbaacılık 12, 160, 247, 365, 386, 389
Matidhvaja Sribhadra bkz. Phags-pa
Mauro, Fra *321*, 397
Mayorka 397
mela 326
Méliadus (Rustichello) 364
Melville, Herman 294
Meloria Muharebesi 6
Mengü Han 73, 93-95, 141, 191
Mengü Tengri (Gök Tanrısı) 98
Merkitler 116
Mıng Çi 288
Mısır 16, 23, 38, 65, 100
Mien 199, 202-203, 208
Ming Hanedanı 398-399
Mingan 178
Moby Dick 294
Moğol Dil Okulu 152
Moğol İmparatorluğu 5-6, 28-31, 33, 36, 39, 43, 45, 50, 66, 73, 97, 99, 141, 144, 146, 149-150, 157, 159-160, 173-174, 176, 182-183, 191, 209, 211, 216-217, 221-222, 257, 260, 273, 278, 282, 299, 334-335, 337, 341, 351, 365, 376, 390, 392, 398, 400-401
Moğol takvimi 158-159, 166, 342
Moğolistan 67, 84, 87, 97, 108, 114, 152, 361, 401
Moğolların Gizli Tarihi 100-101, 398
Morgan, David 112
Moule, A. C. 394-395
Musul 48-49, 51
müneccim(ler) 91, 120, 129-130, 159, 172, 177, 189-190, 205, 214, 216-217, 245, 251, 286
Müslüman Gökbilim Merkezi 158
Müslüman(lar) 18, 22-23, 30, 34, 37, 40-41, 46-48, 50-51, 57, 59-60, 71, 76, 80, 82, 84, 105, 117, 139-140, 144, 147-148, 150, 157-159, 168, 173, 199, 237, 256, 271-272, 275, 277-279, 281-283, 287, 305, 310, 324, 331-332, 343, 348-350, 364, 388, 396, 398
Myanmar 199, 206

Nancav 198
Nasrettin (Moğol komutan) 199-202
Nastorius 48-49
Nasturi(ler) 48-49, 51, 75, 80, 88, 116, 139-140, 188, 219, 283, 400
Natıkay 109-110

Nayan 283-287, *316*
Negreponte Adası 38
Negrillo 297
Negrito 297
Nicolau de Vicense (rahip) 43
Nizar Sabbah 59
Nizariler 59
Normanlar 21
Norwich, John Julius 14, 358
notae Tironinae 361
noter(ler) 170, 361-362, 378-380
nöker 98
Nuh'un gemisi 48, 305

Odoric 236, 384
Ortadoğu 15, 140, 144, 359
Ortodoks 23
Oulatai 335
Oxford Üniversitesi 109
Oyratlar 130

Ögedey 100, 138
Özbekistan 31

Padova 16, 375, 389
Palazzo di San Giorgio 4-5
Pamir 80-82, *124*, 349, 361, 401
Pantheon 19
Paris 13, 70, 392
Parnassos Dağı 65
Partlar 188
Pasai 296-297
Pauthier, M. G. 195, 393
Pax Mongolica (Moğol Barışı) 29, 198, 203, 286, 349, 398
pay-zı 36, 39, *128*, 183, 209, 333, 338, 341-343, 350, 357, 398
Pekin 157
Pelliot, Paul 394-395
Pem 84
Perlak 296
Peter (Moğol hizmetkârı) 357, 378
Phags-pa 150-152
Pidie 296, 298
Pigafetta, Antonio 390
pigmeler 297
Pipino, Francesco 388-389, 396
Pisa 6, 42, 360, 362
Pisa'lı Rustichello bkz. Rustichello
Plinius 384
Polo, Andrea (büyükbaba) 26
Polo, Bellela (kızı) 370, 376
Polo, Domenico 25
Polo, Donata (eşi) 369-370, 378
Polo, Fantina (kızı) 370, 376
Polo, Maffeo (amca) 26-27, 29, 31, 33, 35-36, 38-39, 43, 45, 96, *122*, *128*, 132, 220, 256-257, 333, 336, 339, 341, 343, 350, 354-356, 368, 370-371, 374, 380
Polo, Maffeo (üvey kardeş) 354, 374
Polo, Marco
  aile kökeni 25-26
  Budizm ilgisi 82-83, 88-89, 304-309
  Ca'Polo 18, 21, 353, 376, 379, 400
  cenaze töreni 381
  Curzola Muharebesi 3, 361
  Çin'den ayrılışı 338-339
  dil 362
  dini görüşleri 46-48, 50-51, 105, 109-110, 256-257
  elçilik hizmeti 146-147, 183, 191, 338
  esirliği 4-7, 361
  eşi ve çocukları 369-371, 376, 378-379, 386
  evliliği 370
  kitabın yazımı 362-368
  Kubilay Han'la ilişkisi 132-133, 137, 147, 293, 335-339, 379
  "Marco Polo koyunu" 79
  Marco Polo Köprüsü 184, *227*
  mezarı 381, 385
  "Milyon" (Il Millione) 146, 167, 383, 385
portresi *121*
Prensese eşlik görevi 336-341
  sağlığı 77-78, 377-378
  San Giovanni Crisostomo 369, 374
  seyahat güzergâhı
    Akka 40, 42
    Kudüs 40-41
    Ayas 42
    Ermenistan 45-46
    Türkiye 46-48
    Musul 48
    Tebriz 51-52
    Save 52
    Kirman 52, 55
    Rudbar 53
    Hürmüz 54
    Şibirgan 57
    Tunocain 57

Belh 60
Taican 63
Bedehşan 76
Vocan (Vahan) 80
Pamir Yaylası 80
Hotan 82
Pem 84
Çerçen 85
Lop 85
Tangut 88
Kumul 92
Campçio 96
Hanbalık 132-133
Hangcov 183
Tibet 189
Gaindu 194
Karagian 196
Myanmar 206-207
Bagan 207
Bengal 209
Çang-lu 211
Tundinfu 211
Manzi 214
Quinsai 223
Güney Çin 254
deniz yolculuğu 293-296
Endonezya 296-297
Sumatra 297-298
Fansur 299
Seylan 300
Maabar 300
Malabar 311
Gucerat 312
Tana 313
Sokotra 314
Zanzibar 329
Argun Krallığı 340
Trabzon 350
Konstantinopolis 350
Eğriboz 350
Venedik 350
Seyahatler 7, 69, 92, 143, 146, 206, 220, 224, 259, *320*, *321*, 350, 357, 370, 375-377, 381, 383, 386, 388-390, 392-395, 397-400
ticari hayatı 47, 374-375
vasiyeti *319*, 378-379
vefatı 380-381
vergi tahsildarlığı 182, 196, 198, 211, 217, 221, 224, *230*, 254
Polo, Marco (amca) 26, 354
Polo, Marco (büyük amca) 26
Polo, Moreta (kızı) 370, 376, 379, 381
Polo, Niccolò (baba) 26-27, 29, 31, 33, 35-36, 38-39, 43, 45, 96, *122*, *128*, 132-133, 220, 333-334, 336, 339, 341, 343, 349, 354, 356, 368, 370-371, 381
Pololar / Polo ailesi 13-14, 16, 18, 25-31, 34-48, 52-56, 58-61, 63-64, 66, 74-77, 79-82, 84-86, 88, 92, 94-96, 105, *124*, 131-132, 138, 148, 152, 182-183, 218-219, 254, 272, 276, 333-343, 350-351, 353-357, 359-360, 369, 371-372, 376, 380-381, 385-386, 390, 398-400
Poor Richard's Almanack 159
posta sistemi 170-173
Prens 131
Purchas, Samuel 118, 390, 392
putperest(ler) 35, 51, 57, 72, 82-83, 88-89, 105, 114, 116-117, 147-148, 168, 173, 194, 212, 236, 254, 257, 287, 309, 324, 349-350, 364

Qin Hanedanı 198
Querini, Bertuccio (damadı) 376
Querini ailesi 25
Quinsai (ayrıca bkz. Hangcov) 223-224, 233-243, 245-251, 253-254, 277, 349

Rachewiltz, Igor de 399
Ramusio, Giambattista 5, 353, 355-356, 368, 370, 387, 389, 396
Reşidüddin 272, 281, 339, 343
Rialto 354, 371
Rialto Köprüsü 14, 387
Richtofen, Ferdinand von 64
Roma 12-13, 15, 24, 36, 43, 173, 188, 397
Roma İmparatorluğu 23, 219, 362
Roma Katolik Kilisesi 22, 38, 66
Rossabi, Morris 271
Rosso, Giustina 373
Rönesans 5, 25, 349, 357, 384, 397
Rubruck'lu Wilhelm 69-71, 73-74
Rudbar 53
Rum Ortodoks Kilisesi 22
Rustichello 5-7, 49, 57, 92, 111, 168, 221, 306, 340, 343, 361-369, 375, 383, 386-389, 396, 400
Rusya 145, 344, 347
Ruysch, Johann 397

Sagamoni Burcan bkz. Budha
Saint-Denis 70
San Felice 26
San Giovanni Crisostomo 369, 374
San Giovanni Manastırı 378
San Lorenzo Kilisesi 370, 378, 381, 385
San Marco Bazilikası 24, 341, 358, 400
San Marco Meydanı 16, 20, 359
San Paolo Manastırı 378
San Procolo Kilisesi 378
Sanga 282-283
Sansovino, Francesco 385
Sarazen bkz. Müslüman(lar)
sati 303
Save 52
Seidenstrasse bkz. İpek Yolu
Selahaddin Eyyubi 37
Seylan (Sri Lanka) 300, 310
Shakespeare, William 16
Sibenik 25
Sicilya Vesperleri İsyanı 358
Singiu 221
Sinju 116
sliozola 344
Société de Géographie (Coğrafya Cemiyeti) 392
Sokotra 314, 324
Soldaia (Sudak) 27-28
Song Hanedanı 142, 145, 183, 198, 214-215, 260, 275-276
Sorgotani Beki 138-139
Sovyetler Birliği 401
Speculum historiale (Tarih Aynası) 69
Sposalizio del Mare (Denizle Nikâh) 19
sprezzatura 363
Storey, Anne 206
Suchem, Ludolph von 37, 41
Sui Hanedanı 234
Sultan Ahmet 334-335
Sumatra 288, 296-297
Sur 65
synapheia 48

Şang-tu 118, 130, 141-142, 274, 282, 361, 390, 401
şarkı söyleyen kumlar 87-88
Şehri Gulgule 61
Şı-bi 289
Şı-dzu 343
Şi Ling-şi 185
Şiang-yang 218, 220
Şibirgan 57
Şie Av 248
Şili 88
Şindu 262
Şun-tien 274
Şü-cov 250
Şü Hıng 274

Tafur, Pero 17
Taican (Talican) 63
Taklamakan Çölü 82, *127*
Tana 313
Tang Hanedanı 49, 145, 198
Tangut 88, 92, 150
Tangutlar 72, 88
Taocu / Taoculuk 238, 241, 245, 247
Taoizm 139
Tarih (Heredotos) 92
Taşkent 272
Tav Dzong-i 245
Tay Gölü bkz. Batı Gölü
tayfun 264-267
Teb 65
Tebriz 51-52
Temür 196, 342, 398
Tenduc 117
Tengricilik 99
Teobaldo Visconti (Papalık elçisi, daha sonra Papa X. Gregorius) 38, 40-43
Terek Geçidi 80
Tibet 81, 83, 120, 150-152, 189-194, 196, 306, 394
Tiepolo, Bajamonte 373
Tiepolo, Giacomo 359
Tiepolo, Lorenzo (Venedik Doçu) 20, 357
Tiepolo ailesi 359
Timuçin bkz. Cengiz Han
Tiro, M. Tullius 362
Tiyanşan (Tanrı Dağları) 81
Tocqueville, Alexis de 394
Tomas Dağı 305
Trabzon 350
Travels (Mandeville) 383
Trevisan, Fiordilige 354
Trevisan, Giordano 354
Treviso 16
Tudela'lı Benjamin 65, 74
Tuluy 138

Tuna Nehri 28, 84
Tundinfu 211-212
Tunocain 57
Tunus 2
tuz 15, 19, 26, 56, 63, 196, 198, 205, 211, 221, 235, 253, 273, 360
Türkistan 74
Türkiye 46, 48, 114, 364
Türkmenler 47
Tycho Brahe 158

U Zı-mu
Ulu Kağan bkz. Kubilay Han
Ulusal Üniversite 152
Uncian 205
Uygurlar 34, 100, 140, 306

Vang Cu 278-280
Vassaf (Vassafu'l Hazret) 98, 100, 155, 235-236
Venedik 1-5, 11, 13-28, 30, 33, 36, 38-40, 42, 44-46, 54, 75, 116-117, 131, 137, 143, 162-163, 173, 182-183, 221-223, 233, 234, 236, 243, 293-295, 299, 306, 308, 311, *322*, 333, 341, 343, 349-351, 353-362, 368-381, 385-387, 389, 392, 397, 400
Venedik Cumhuriyeti 1, 15, 20-23, 27, 39, 357-360, 372-373
Venedik Konseyi 18
Venedik Körfezi 2
Venedik Taciri 16
Venedik Tersanesi 17, *121*, 294
Venedikli(ler) 1-5, 11-12, 14-16, 19, 21, 23-31, 34, 36, 38, 41, 43, 52, 131, 133, 173, 299, 303, 348, 351, 353-354, 356, 358-361, 367, 369-370, 372, 376-377, 379
veneto 16
Verona 16
Vietnam 189, 209, 211
Vijaya 289
Viterbo 38
Vocan (Vahan) 80

Waldron, Arthur N. 399
Wood, Frances 399-400
Wuwei Krallığı 116
Wynne-Edwards, Katherine E. 206

Xanadu bkz. Şang-tu

Yahudi(ler) 16, 22, 29-30, 34, 37, 47, 65, 138, 147, 168, 237, 287, 332, 397
yamyamlar 298-299
Yang Cığ-ciu 339, 399
Yang Di 234
Yangze Nehri 275
Yasak Şehir 161-162
yerel âdetler 304
  beslenme 78, 90, 107, 113-114, 130, 172, 174, 235, 299, 305, 312, 347
  cinsellik 58, 79-80, 84-85, 88, 92-94, 193-195, 237-238, 243-245, 304, 327
  defin 91, 303
  din ve ibadet 46-47, 60, 65, 88-89, 109-110, 115, 327, 331-332
  erkek lohusalığı 205-206
  evlilik 70, 93, 107-108, 115, 117, 193, 211-212, 325-326
  gündelik hayat 37, 68, 92, 106, 209, 249-250, 326, 347
  sağaltım 190-191, 206, 298-299, 306
  ticaret 37, 47, 52, 176, 221, 238-239, 248, 250, 253, 324, 328, 330, 345-346
  tören ve şenlikler 163-165, 177, 179-180, 249-251
yin ve *yang* 245
yogiler 304
Yule, Henry 393
Yüan İmparatorluğu 152, 158, 167, 215, 245, 271-272, 274-275, 280, 282, 293, 339, 343, 350, 398
Yünnan (Karagian) 189, 196, 205

Zadar 23
Zanzibar 329-330, 375, 387
Zecca 371
Zelada, Francisco Xavier de (Kardinal) 394-395
Zeno ailesi 25
Zerdüşt / Zerdüştlük 60, 256
Zeytin Dağı 41
Zorzi, Alvise 28-29
Zülfikâr 95

Venedikli Marco Polo (1254-1324), tüccar babası ve amcasıyla birlikte İran'dan Türkmenistan'a, Afganistan'dan Çin'e kadar tüm Asya kıtasına hükmeden Moğol hükümdarı Kubilay Han'ın huzuruna çıktığında henüz gencecik bir delikanlıydı. Yanına gelene kadar geçtiği yerlerde kimsenin göremediğini görüp kimsenin anlatamadığı gibi anlatan bu gençten hoşlanan Ulu Kağan, devletinin vergilerini tahsil etmekle ve imparatorluğunu gezip izlenimlerini anlatmakla görevlendirerek onu yıllarca yanında tuttu.

Bakış açısı sınırlı bir yeniyetme olarak yola çıkan Marco Polo, gezdiği yerlerde türlü türlü coğrafya ve iklimlerle, çeşit çeşit kavim ve dillerle, çoğu kendisine tuhaf gelen farklı iman ve ibadetlerle, garipsediği gelenek ve göreneklerle karşılaştı. Dünyanın en gelişkin toplumunu yaratan incelikli Çinlilerle; başlarının üstündeki mavi gökyüzüne, ayaklarının altındaki kara toprağa tapan iyimser ve savaşçı Moğollarla tanıştıkça; en çok da tüm dinlerin, dillerin ve hayat tarzlarının egemeni olarak hepsini hoş tutmaya çalışan, yönetiminde hepsine görev veren Kubilay Han'la teşrikimesai ettikçe olgunlaştı, zenginleşti.

Olgun ve zengin bir adam olarak yirmi dört yıl sonra memleketine döndüğünde karşılaştığı macera romanları yazarı Pisalı Rustichello'ya yaşadıklarını ve gördüklerini anlattı. Karşısındaki malzemenin büyüklüğünü hemen kavrayan Rustichello, Marco Polo'nun anlattıklarını kaleme aldı.

Ortaya çıkan kitap, ortaçağın son demlerini süren Avrupalılar için o kadar inanılmazdı ki uydurma sayıldı, görmezden gelindi. Ancak tarih, eninde sonunda onu hatırlayacak ve Marco Polo, yüzyıllar içinde Batılıların Asya ve Çin'le ilgili yargılarının değişmesine en büyük katkıyı yapacaktı. Nitekim modern çağda yapılan bilimsel araştırmalar, kitabın uydurma olmadığını kanıtladı.

Hayat dolu bu maceracının, dünyanın harikalarını hikâye edişindeki coşkuya ve ayrıntı zenginliğine denk düşen bir kıvraklıkla yazan ABD'li tanınmış yazar Laurence Bergreen, elinizdeki biyografide Marco Polo'nun ve kitabının serencamını hakkıyla anlatıyor.

9 786052 954768

THG
0438525
SKR
0438525 SKR